ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ι. ΔΡΙΖΗΣ, MD, PhD

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ (1874 – 1941)
Ο εμπνευσμένος Μανιάτης χειρουργός και ιατροφιλόσοφος

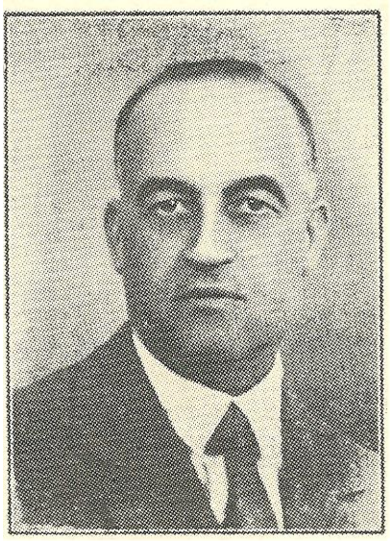

Διδακτορική Διατριβή
Υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2016

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας
και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ι. ΔΡΙΖΗΣ MD, PhD

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ (1874 – 1941)
Ο εμπνευσμένος Μανιάτης χειρουργός και ιατροφιλόσοφος.

Διδακτορική Διατριβή

Υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας
και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Θανάσης Χρήστου, Αν. Καθηγ. ΤΙΑΔΠΑ Παν/μίου Πελοποννήσου
Αριστείδης Δουλαβέρας, Αν. Καθηγ. ΤΙΑΔΠΑ Παν/μίου Πελοποννήσου
Βασίλειος Κωνσταντινόπουλος, Αν. Καθηγ. Τμ. Φιλ/γίας Παν/μίου Πελοπ/σου

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Θανάσης Χρήστου, Αν. Καθηγητής ΤΙΑΔΠΑ Παν/μίου Πελοποννήσου
Αριστείδης Δουλαβέρας, Αν. Καθηγητής ΤΙΑΔΠΑ Παν/μίου Πελοποννήσου
Βασίλειος Κωνσταντινόπουλος, Αν. Καθηγ. Τμ. Φιλ/γίας Παν/μίου Πελοπ/σου
Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, Καθηγητής, ΤΙΑΔΠΑ, Παν/μίου Πελοποννήσου
Βασιλική Πέννα, Αν. Καθηγήτρια, ΤΙΑΔΠΑ, Παν/μίου Πελοποννήσου
Χαράλαμπος Μπαμπούνης, Καθηγητής του ΠΤΔΕ, Παν/μίου Αθηνών
Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αν. Καθηγητής, Τμ. Ιστορίας – Αρχαιολογίας ΑΠΘ

Καλαμάτα 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος

Εισαγωγή

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

1. Η ζωή του

2. Οι σπουδές του και οι επιστημονικοί του τίτλοι

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΡΙΖΟΥΣΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ ΩΣ ΧΕΙΡΟΥΡΓΟΣ

1. Ως στρατιωτικός χειρουργός

2. Ως ιδιωτικός χειρουργός

3. Ως πανεπιστημιακός χειρουργός και δάσκαλος

Δ′ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

1. Ως βουλευτής

2. Ως γερουσιαστής

3. Ως δήμαρχος Αθηναίων

Ε′ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

1. Για την Λογοτεχνία

2. Οι καθηγητές-λογοτέχνες της Ιατρικής Σχολής Αθηνών

3. Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως Λογοτέχνης

Β′ ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Α′ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εισαγωγική προσέγγιση στο συγγραφικό του έργο.

Β′ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εργογραφία του Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ.

Γ′ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ ως ιατρικός συγγραφέας.

Δ′ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το συγγραφικό έργο του Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ ως πολιτικού σχολιαστή.

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το συγγραφικό έργο του Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ ως λογοτέχνη και κριτικού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

SUMMARY

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο κάθε άνθρωπος είναι προικισμένος με σωματικές και διανοητικές ικανότητες, έτσι ώστε με τις σωματικές να αναπτύσσει όλα τα προς το ζην, όπως γεωργία, κτηνοτροφία και διάφορα άλλα επαγγέλματα, ενώ με τις διανοητικές αναπτύσσει όλα τα προς το «εὖ ζῆν», όπως επιστήμη, τέχνη, φιλοσοφία, νόμους, οικονομία, πολιτική, πολιτισμό κ.ά.. Σ' αυτή την προικοδότηση συνηγορεί και ένας αρχαίος ανώνυμος Ισραηλίτης συγγραφέας: «Πᾶσα σοφία παρά Κυρίου….Κύριος ἔκτισεν αὐτήν…καί ἐξέχεεν αὐτήν ἐπί πάντα τά ἔργα αὐτοῦ…κατά τήν δόσιν αὐτοῦ…»[1]. Αυτό βλέπουμε και στον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ο οποίος, αξιοποιώντας τις σωματικές του, και κυρίως τις διανοητικές του ικανότητες, διακρίθηκε ως ιατρός – χειρουγός, ως πανεπιστημιακός δάσκαλος, ως μεταφραστής και κριτικός του Γκαίτε, ως μεταφραστής και κριτικός ποιητών, ως πολιτικός, ως πατριώτης.

Η ιστορία είναι επιφορτισμένη να μελετά αυτό το ζην των ανθρώπων και να εκφέρει κρίσεις και συμπεράσματα γι' αυτό, όπως συνηγορεί σ' αυτό και ο βυζαντινός ιστοριογράφος Μιχαήλ Ατταλειάτης: «Τό τῆς ἱστορίας χρῆμα πολλοῖς τῶν πάλαι σοφῶν σπουδασθέν οὐ παρέργως, χρήσιμον ἐς τά μάλιστα κατεφάνη τῷ βίῳ, τούς τῶν ἀρίστων καί μή τοιούτων βίους ἀνακαλύπτει…ἐξαιρέτως δέ τῶν ἀρχικήν μετιόντων ἀρχικήν ἀξίαν,…πρός μίμησιν ἀτεχνῶς ἕλκοντα τῶν εὖ διακεκριμένων καί ἀποτροπήν τῶν ἀσυμβούλως καί δυσκλεῶς πεπραγμένων…βραχεῖ τινι ῥήματι καί ἁπλοϊκῶ, καθά προσήκει τοῖς ιστορίας συγγράφουσιν, ὅτι μή ἀγωνιστικός ὁ λόγος καί διά τοῦτο μεθόδου προσδεόμενος τεχνικῆς, ἀλλ᾽ ἱστορικός καί διπλόης ἁπάσης καί ἀκαιρολογίας ἀνώτερος,….[2]». Αυτό επιχειρεί και ο υποφαινόμενος να παρουσιάσει στην παρούσα διατριβή «…περί ὧν ούκ ἀκοῇ καί μύθοις ἑτέρων παρέλαβον, ἀλλ᾽ ὧν αὐτός αὐτόπτης καί θεατής ἐχρημάτισα,…», ως αναφέρει επίσης ο Μιχαήλ Ατταλειάτης[3], του έργου του Κωνσταντίνου Μέρμηγκα και των επίσημων θεσμικών πράξεων των αφορουσών το πρόσωπό του.

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι να παρουσιασθεί η σπουδή, δηλ. η λεπτομερής και εξονυχιστική μελέτη και έρευνα, για απόδοση μεγαλύτερης ακρίβειας και πιστότητας, όπως

---

[1] *Π. Δ. – Σοφία Σειράχ* α΄1-10.

[2] Μιχαήλ Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία,* Αθήνα 1997, παρ. 7-8, σ.28-30. Στο εξής: Ἀτταλειάτης

[3] Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, ὁ. π., παρ. 7- 8, σ. 28 – 30.

αναφέρει ο αείμνηστος Marc Bloch, καθηγητής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου: «...Έργο της έρευνας είναι να εισάγει μεγαλύτερη ακρίβεια και πιστότητα...»[4], ως και εξαγωγή συμπερασμάτων, η οποία έγινε στον βίο και στο έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα, «...ἵνα μή λήθης βυθοῖς διά τῆς τοῦ χρόνου παραῤῥοῆς τά λόγου καί ἄξια συγχωσθεῖεν ἀλλά τήν μνήμην ἀθάνατον ἔχωσιν[5]...ἄληστον...συντηρῶσι, καί πρός μίμησιν τούς ἀναγινώσκοντας ἕλκωσι τῶν καλλίστων καί ὑπερφυεστάτων πραγμάτων...»[6], όπως αναφέρει ο Μιχ. Ατταλειάτης. Τούτο δεν σημαίνει ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, όπως όλοι οι άνθρωποι, δεν έκανε λάθη. Ο ίδιος ο Γαληνός στο θέμα αυτό αναφέρει: «...εἰκός ἐστιν ἁμαρτάνειν, εἰ καί μή δοκοίημεν αὐτοί σφάλλεσθαί τι....»[7].

Στόχος για επίτευξη αυτού του σκοπού είναι να παρουσιασθούν οι διάφορες πτυχές της ζωής του Κ. Ν. Μέρμηγκα και να τονισθούν οι ενδεικτικές φάσεις του έργου του.

Μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν η κριτική ανάλυση του κειμένου, κατά την οποία ως προς τις πηγές, οι οποίες στο σύνολό τους ήταν γραπτές, πρέπει να τονισθεί ότι υπάρχουν πολύ ισχυρές ενδείξεις γνησιότητας, αφού όλες αποτελούν πράξεις του κράτους, πανεπιστημιακά συγγράμματα, δημοσιεύσεις σε επιστημονικό περιοδικό, μονογραφίες και βιβλία, στα οποία είναι εμφανής η σφραγίδα της παρουσίας του Κ. Ν. Μέρμηγκα, αφού αυτός ήταν και ο συγγραφέας των καθώς και γραπτές μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων, επιφυλλίδες εφημερίδων της εποχής, άρθρα επιστημονικών περιοδικών κ.λπ. Και οι μεν γραπτές μαρτυρίες των αυτόπτων μαρτύρων ενδέχεται να περιπέσουν σε σφάλματα και παραποιήσεις, όμως προσφέρουν ένα χρονολογικό πλαίσιο, το οποίο αποτελεί πολύτιμη βοήθεια στον μελετητή και αποτελούν τις αφηγηματικές πηγές[8]. Το δε αναμφισβήτητο επιστημονικό του έργο και τα κρατικά έγγραφα δεν σχεδιάστηκαν για εξαπάτηση των επερχόμενων γενεών, προστατεύουν τη μελέτη από την αμάθεια και την ανακρίβεια και αποτελούν τους ακούσιους μάρτυρες[9]. Το δε κείμενο των πηγών αυτών είναι πλήρες, χωρίς κενά, κατανοητό παρά την ύπαρξη της καθαρεύουσας σε αρκετές πηγές απ’ αυτές, και διαφωτιστικό ως προς το τι θέλει να παρουσιάσει η κάθε μια

---

[4] Marc Bloch, *Απολογία για την Ιστορία*, Αθήνα 1994, σ. 195. Στο εξής: Bloch

[5] Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 8, 16 – 18, ὁ. π., σ. 30.

[6] Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, , 322, 17 – 21, ὁ. π., σ. 546-548.

[7] Γαληνοῦ, *Περί διαγνώσεως καί θεραπείας τῶν ἐν <τῆι>ἑκάστου ψυχῆι ἰδίων παθῶν,* 2.1, Αθήνα 2012, σ.280.

[8] Bloch, ὁ. π., σ. 86.

[9] Bloch, ὁ. π., σ. 86.

απ′ αυτές. Συνοπτικά, για την διαδικασία της συγγραφής της διατριβής αυτής τηρήθηκε τόσο «η εξωτερική κριτική των πηγών», όσο και «η εσωτερική κριτική του κειμένου[10]».

Ήταν πολύ εύστοχη η εκλογή του θέματος να αφορά η σπουδή της διατριβής αυτής ένα πρόσωπο μόνο, συγκεκριμένα στην περίπτωση αυτή τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, αφού σύμφωνα με τον M. Bloch «…βασική διδαχή της Ιστορίας είναι η αναζήτηση του ανθρώπου...»[11]. Ήταν όμως επίσης πολύ εύστοχη και η ανάθεση της διατριβής αυτής σε ένα γιατρό, διότι μόνο αυτός θα ενδιατρίψει καλύτερα στη σπουδή της ζωής και του έργου του Κ. Ν. Μέρμηγκα ως περισσότερο οικείος προς αυτόν, συνηγορούντος σ′ αυτό και του ιστορικού Πολύβιου, ο οποίος αναφέρει: «…πῶς δέ συνεῖναι τῶν ἐξηγουμένων τά κατά μέρος ἀνεννόητον ὄντα τῶν προειρημένων;…ὁ μέν ἄπειρος οὔτ᾽ ἀνακρῖναι τούς παραγεγονότας ἱκανός ἐστιν οὔτε συμπαρών γνῶναι τό γινόμενον,….» [12].

Κίνητρο και ερέθισμα για την ανάληψη της διατριβής αυτής ήταν η επιστημονική μου συνάντηση με τον επίκουρο καθηγητή κ. Θαν. Χρήστου, στον οποίο οφείλεται η επιλογή του θέματος. Η έκφραση θερμών ευχαριστιών για τις υποδείξεις, τις συμβουλές, τις παρατηρήσεις και την όλη και αμέριστη συμπαράστασή του για την εκπόνησή της, αποτελεί ελάχιστο δείγμα ευγνωμοσύνης.

Βαθιά ευγνωμοσύνη επίσης οφείλω στον Πρόεδρο του Τμήματος Ιστορίας, τακτικό καθηγητή κ. Αλέξιο Γ.Κ. Σαββίδη, ο οποίος με δέχθηκε και ενέκρινε να αναλάβω εκπόνηση διατριβής στο Τμήμα Ιστορίας και μου υπέδειξε προς τούτο τον κ. Θαν. Χρήστου.

Παράλληλα είμαι υποχρεωμένος να εκφράσω την ευγνωμοσύνη και τις θερμές ευχαριστίες μου και στους αναπληρωτές καθηγητές κ. κ. Α. Ν. Δουλαβέρα και Κωνσταντινόπουλο για την συμπαράστασή τους στην εργασία μου αυτή, ιδιαίτερα μάλιστα τον κ. Δουλαβέρα για τον κόπο και την τεράστια υπομονή, που έδειξε για τη διόρθωση του κειμένου.

Σπουδάζοντας λοιπόν τον βίο και το έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα από τα δικά του γραπτά κείμενα και τις θεσμικές δημοσιεύσεις που αφορούν το πρόσωπό του, προσπάθησα να καταγράψω και να παρουσιάσω με κριτική διάθεση χαρακτηριζόμενη από ειλικρίνεια και ισότητα αλήθειας, όπως

[10] Edmund B. Fryde, «*Ιστορία και Ιστοριογραφία*», στο *Πάπυρος – Larousse – Brittanica*, τ.26 (2007), σ. 121 – 146, ειδικότερα βλ. σ. 142.
[11] Bloch, σ. 113.
[12] Πολύβιος, *Ἅπαντα Ἱστοριῶν*, ΙΒ᾽ 28 α, 8-10, Αθήνα 1996, σ. 110 – 111.

αναφέρει ο ιστοριογράφος Μιχαήλ Ατταλειάτης: «...διαγνώμων γενόμενος, ἐν γνώσει πάντα καί ἀληθείας ἰσότητι γέγραφα...»[13].

Περιποιεί μεγάλη τιμή σ' εμένα να παρουσιάσω τον βίο και το έργο του ιατρού του Κ. Ν. Μέρμηγκα, διότι είναι ένα θέμα που με εγγίζει, καθόσον ανήκω έστω και λίγο στην μερίδα αυτή των γιατρών που ασχολήθηκαν και με άλλα είδη της ανθρώπινης διανόησης πέρα από αυτή καθ' εαυτή την ιατρική, αν και η ίδια εμπεριέχει μέσα της τέχνη και φιλοσοφία, πολύ δε εμφανέστερα ιστορία.

Ίσως από μερικούς αναγνώστες της διατριβής αυτής να παρατηρηθεί κάποια βραχυγορία στην εκπόνησή της αλλά, όπως λέγει ο Λουκιανός «...Τάχος ἐπί πᾶσι χρήσιμον, καί μάλιστα εἰ μή ἀπορία τῶν λεκτέων εἴη· καί τοῦτο πορίζεσθαι χρή μή τοσοῦτον ἀπό τῶν ὀνομάτων ἤ ῥημάτων ὅσον ἀπό τῶν πραγμάτων˙....»[14].

Σ' όλα τα αναφερθέντα, στην διατριβή αυτή, πυξίδα ήταν επίσης ο λόγος του Λουκιανού «....ἕν γάρ, ὡς ἔφην, τοῦτο ἴδιον ἱστορίας, καί μόνῃ θυτέον τῇ ἀληθείᾳ, εἴ τις ἱστορίαν γράψων ἴοι, τῶν δέ ἄλλων ἁπάντων ἀμελητέον αὐτῷ, καί ὅλως πῆχυς εἷς καί μέτρον ἀκριβές, ἀποβλέπειν μή εἰς τούς νῦν ἀκούοντας ἀλλ᾽ εἰς τούς μετά ταῦτα συνεσομένους τοῖς συγγράμμασιν...»[15].

Ίσως, επίσης, στους αναγνώστες της διατριβής αυτής αναπτυχθεί μια απορία και μια δυσπιστία για τα παρουσιαζόμενα σ᾽ αυτήν και αποδιδόμενα στον Κ. Ν. Μέρμηγκα, εξαιτίας της πολύπλευρης ενασχόλησής του, ιατρικής – πολιτικής – λογοτεχνικής, όσο και για τον υποφαινόμενο, συγγραφέα της διατριβής αυτής, που είναι γιατρός, που έχει όμως ασχοληθή ειδικά και με την ιστορία της ιατρικής, η οποία είναι μέρος της συνόλου ιατρικής επιστήμης. Όμως δεν πρέπει να παραβλέπομε ότι «...τρισί τοῖς πᾶσι συμπληρουμένης τῆς ἀληθείας, βουλῇ καί πράξει καί λόγῳ˙...»[16]. Και την μεν πράξη ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τη παρουσίασε με το έργο του, τον δε λόγο με τις συγγραφές του, για αμφότερα τα οποία υπάρχουν εξωγενείς σε σχέση με τον Κ. Ν. Μέρμηγκα μαρτυρίες, οι οποίες παρουσιάζονται στη διατριβή, η δε βούληση, κρυμμένη υπάρχουσα, αποτελεί την προϋπόθεση έναρξης και συνεχούς παρόρμησης και των δύο, δηλ. του λόγου και της πράξης. Την απάντηση εξάλλου, καλύτερα σ' αυτό το θέμα, την

---

[13] Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία,* 322, 12 – 13, Αθήνα 1997, σ.546.

[14] Λουκιανοῦ, *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν,* 56, 9-11, Αθήνα 1997, σ. 80. Στο εξής: Λουκιανού.

[15] Λουκιανοῦ, ό. π., 39,13-18, σ. 68.

[16] Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, *Προτρεπτικός πρός Ἕλληνας,* Χ,10, Αθήνα 1956, σ. 72.

δίνει ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέροντας τα εξής: «…Καὶ τώρα ὀφείλω νὰ προλάβω μίαν δυσπιστίαν καὶ καταφρόνησιν, ἥτις προκαταβολικῶς, ἐκ προλήψεως, ὑπάρχουσα, παρέχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι βλάπτει καὶ ζημιώνει ὄχι μόνον τὸ περὶ οὗ πρόκειται δημιούργημα ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξ οὗ ἡ κατάκρισις προέρχεται, αὐτὸν ἀκόμη περισσότερον. Πρόκειται περὶ τῆς παραλόγου ἀπαιτήσεως, ἥν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων προβάλλουν πρὸς πάντα, ὅν ἂν ἴδουν εὐδοκιμοῦντα εἴς τι ἔργον, ὅπως μείνῃ ἀφωσιωμένος καὶ περιωρισμένος εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο,, ὅπως δὲ μὴ τολμήσῃ νὰ ἐπιδοθῇ καὶ εἰς ἀλλοτρίαν τινὰ παραγωγικὴν ἀσχολίαν. Κατὰ τῆς τοιαύτης μικροπρεποῦς ἀντιλήψεως ἔχει αὐτὸς ὁ Goethe κατ᾽ ἐπανάληψιν ἐκφρασθῇ, ἐνῷ λέγει ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἐπικριταὶ φαντάζονται τὸν νοητικὸν ἐργάτην ὡς τεταγμένον εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδικῶν των σκέψεων καὶ βλέψεων, ἐνῷ πράγματι πρὸς τὴν νοητικὴν δημιουργίαν συμβαίνει ὅ,τι καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ἐν γένει, ὅτι δηλ., ὅπως ζῇ τις πρῶτον διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ ἔπειτα διὰ τοὺς ἄλλους, οὕτω καὶ ὅταν τις παράγῃ νοητικὴν ἐργασίαν πρώτιστα πράττει τοῦτο χάριν ἑαυτοῦ, ἐνῷ δηλ. ὑπακούει εἰς ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν καὶ παρόρμησιν, καὶ ἔπειτα καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Μαρτυρεῖ δ᾽ ἄλλως ἔλλειψιν κριτικῆς ὡριμότητος ἡ ἐκτίμησις τοῦ δημιουργικοῦ προϊόντος οὐχὶ ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἐλέγχου τῆς ποιότητος αὐτοῦ ἀλλ᾽ ἐκ τῆς προκαταβολικῆς ἐντυπώσεως, ἥν παρέχει ἡ προσωπικότης τοῦ παράγοντος αὐτὸ ἐργάτου.» [17].

Τέλος, εύχομαι ο αναγνώστης της διατριβής αυτής να ωφεληθεί απ′ αυτήν, διότι γίνεται λόγος για έργα αρετής, τα οποία, όπως πάντα και οπουδήποτε παρουσιαζόμενα, επιδοκιμάζονται και αποτελούν αφορμή για μίμηση αυτών που τα θεώνται, καθώς λέγει ο Πλούταρχος: «…ώς γάρ ὀφθαλμῷ χρόα πρόσφορος, ἧς τό ἀνθηρόν ἅμα καί τερπνόν ἀναζωπυρεῖ καί τρέφει τήν ὄψιν, οὕτω τήν διάνοιαν ἐπάγειν δεῖ θεάμασιν ἅ τῷ χαίρειν πρός τό οἰκεῖον αὐτήν ἀγαθόν ἐκκαλεῖ. ταῦτα δ᾽ ἔστιν ἐν τοῖς ἐπ᾽ ἀρετῆς ἔργοις, ἅ καί ζῆλόν τινα καί προθυμίαν ἀγωγόν εἰς μίμησιν ἐμποιεῖ τοῖς ἱστορήσασιν· ἐπεί τῶν γ᾽ ἄλλων οὐκ εὐθύς ἀκολουθεῖ τῷ θαυμάσαι τό πραχθέν ὁρμή πρός τό πρᾶξαι, πολλάκις δέ καί τοὐναντίον.….»[18].

[17] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η λυρική ποίηση του Goethe*, Αθήνα 1937, σ. δ΄.
[18] Πλούταρχος, *« Βίοι Παράλληλοι - Περικλῆς – Φάβιος Μάξιμος»*, 1, 3 – 4, Αθήνα 1933, σ. 28.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως αναφέρει ο Marc Bloch[19], καθηγητής της Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου κατά τον μεσοπόλεμο και ένας από τους ιδρυτές των « Annales d' historie économique et sociale », της σημαντικότερης ιστορικής σχολής του 20ου αιώνα, η Ιστορία είναι η επιστήμη των ανθρώπων στον χρόνο, είναι μορφή γνώσης[20] και έχει ως αντικείμενο τον άνθρωπο και τις πράξεις του[21]. Η Ιστορία επίσης θεωρήθηκε ως η δυσκολότερη των επιστημών[22], καθόσον χρησιμοποιεί όλα τα επιστημονικά επιτεύγματα των επί μέρους κλάδων της επιστήμης για τη συλλογή δεδομένων, ενώ από το άλλο μέρος «… επιχειρεί να διεισδύσει κάτω από την απλή επιφάνεια της δράσης, απορρίπτοντας όχι μόνο τους πειρασμούς του μύθου και της ρητορικής αλλά και τα ακόμη πιο επικίνδυνα δηλητήρια της ρουτινιάρικης ευρυμάθειας και του εμπειρισμού που εμφανίζονται με την μάσκα της κοινής λογικής…»[23], ανατέμνοντας με αυτόν τον τρόπο τα δεδομένα που συνέλεξε, ώστε να δειχθεί η αμεροληψία που αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την καταγραφή και την ερμηνεία των δεδομένων αλλά και χαρακτηριστικό γνώρισμα του ιστορικού.

Εκτός της Ιστορίας αυτής καθ' εαυτής ως επιστήμης που ασχολείται γενικά με το « ιστορείν» μάλιστα μέσα στο πολιτικό γίγνεσθαι, υπάρχει η επί μέρους ιστορία των επιστημών και των τεχνών για την οποία ασχολούνται οι εκπρόσωποι αυτών. Συνεπώς ασχολούνται και οι γιατροί με την ιστορία της ιατρικής. Σ' αυτό συνηγορεί και ο αρχαίος συγγραφέας Λουκιανός: «….οἰκεῖον εἶναι ἰατρῷ ἱστορίαν συγγράφειν,…» [24].

Ο γιατρός που ασχολείται με την ιστορία της ιατρικής δέχεται διπλά τις παρατηρήσεις του αρχαίου ιστορικού Πολύβιου, για να πετύχει στο έργο του, προσέχοντας δηλ. τη «διάθεσή» του απέναντι σ' αυτό το έργο, ως γιατρός και ως ιστορικός. Γράφει λοιπόν ο Πολύβιος: «… ἐχούσης γάρ τι παραπλήσιον τῆς ἱστορίας καί τῆς ἰατρικῆς διά τό κατά τάς ὁλοσχερεῖς διαφοράς ἑκατέραν αὐτῶν ὑπάρχειν τριμερῆ, παραπλησίους εἶναι συμβαίνει καί τάς τῶν

---

[19] Marc Bloch, *Απολογία για την Ιστορία*, Αθήνα 1994, σ. 57. Στο εξής: Bloch.
[20] Bloch, ό. π., σ. 40.
[21] Bloch, ό. π., σ. 41.
[22] Bloch, ό. π., σ. 44.
[23] Bloch, ό. π., σ.44.
[24] Λουκιανοῦ, *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν*, 16, 4-5, Αθήνα 1997, σ. 42.

ἐπιβαλλομένων ἐπ᾽ αὐτάς διαθέσεις·...»[25]. Αυτές οι παρατηρήσεις και επισημάνσεις του Πολύβιου επιδρούν και στον υποφαινόμενο κατά τη συγγραφή αυτής της διατριβής, για να δείξει τη δέουσα συμπεριφορά, την οποία θέλει ο Πολύβιος σ' αυτές τις περιπτώσεις και όχι όπως «...ἀπέχοντες εὑρίσκονται τῆς χρείας....οἱ μέν πλεῖστοι τῶν γραφόντων ἁπλῶς δίκαιον οὐδέν πλήν εὐχέρειαν καί τόλμαν καί ῥᾳδιουργίαν,...δοξοκοποῦντες καί πρός χάριν λέγοντες ἀεί τά πρός τούς καιρούς ἕνεκα τοῦ πορίζειν τόν βίον διά τούτων·...πείθουσιν αὐτούς ὡς ὄντες ἱκανοί πρός τήν ἐπιβολήν, καί τοῖς ἐκτός ἀρκούντως δοκοῦσι προσφέρεσθαι....»[26].

Για τη συγγραφή ιστορικής μελέτης θεωρείται σωστό, κατ' αρχήν να γίνει η όσον το δυνατόν μεγαλύτερη συλλογή αρχειακού υλικού, όπως μάλιστα συνηγορεί ένας ανώνυμος Ισραηλίτης συγγραφέας «...εὔηθες γάρ τό μέν πρό τῆς ἱστορίας πλεονάζειν, τήν δέ ἱστορίαν ἐπιτεμεῖν....»[27], με την καλή σημασία ερμηνευόμενου το «εὔηθες»[28], αλλά και με την κακή[29], όπως θέλουν να ερμηνεύουν οι θεολόγοι[30]. Το ίδιο εξ άλλου αναφέρει και ο Πολύβιος: «...τῶν δέ μερῶν αὐτῆς ἑνός μέν ὄντος τοῦ περί τήν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι πολυπραγμοσύνην καί τήν παράθεσιν τῆς ἐκ τούτων ὕλης,...»[31]. Κατόπιν πρέπει να ακολουθήσει η πραγματοποίηση της επεξεργασίας του συγκεντρωθέντος υλικού, δηλαδή η διαδικασία της επιστημονικής έρευνας, η οποία για την Ιστορία συνίσταται στην ιστορική παρατήρηση, στην ιστορική κριτική, στην ιστορική ανάλυση και στην ιστορική αιτιότητα και η οποία διαδικασία μοιάζουσα με την ανατομή στην ιατρική «...εισάγει μεγαλύτερη ακρίβεια και πιστότητα[32]...» στην εξαγωγή πορισμάτων και συμπερασμάτων. Αξίζει νομίζω εδώ να αναφερθεί μία άλλη φράση του ιστορικού Marc Bloch: « Η επιστήμη ανατέμνει την πραγματικότητα μόνο για να την παρατηρήσει πληρέστερα μέσω ενός συνδυασμού φακών, οι δέσμες των οποίων διασταυρώνονται και αλληλοεπηρεάζονται ακατάπαυστα. Ο κίνδυνος ελλοχεύει, μόνον όταν ο κάθε προβολέας θεωρεί ότι τα είδε όλα ή όταν η αποσπασματική γνώση εμφανίζεται ως

---

[25] Πολύβιος, *Ἅπαντα Ἱστοριῶν*, , ΙΒ΄ 25δ-ε, Αθήνα 1996, σ. 78-82. Στο εξής: Πολύβιος.
[26] Πολύβιος, ΙΒ΄, 25 δ – ε, ό. π., σ. 78 – 82.
[27] Π. Δ. - *Β΄ Μακκαβαίων* β΄ 32, Αθήνα 1986, σ. 494. Στο εξής: Π. Δ.
[28] Liddel – Scott, *Μέγα Λεξικό Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα 1902, τ. 2 σ. 361. Στο εξής: Liddel – Scott.
[29] Liddel – Scott, τ. 2, σ. 361.
[30] Holy Bible- *2 Maccabees* 2,32 New York 1991 σ. 1050.
[31] Πολύβιος, ΙΒ΄ 25 ε, ό. π., σ. 80.
[32] Bloch, ό. π., σ. 195.

ολική...»[33]. Τέλος, μετά την ανατομή πρέπει να ακολουθήσει η επιτομή, και η εξ αυτής συναγόμενη ιστορική αιτιότητα και τα συμπεράσματα. Κατά την επιτομή, η μελέτη παρουσιάζεται απαλλαγμένη από περιττά και λαθεμένα στοιχεία και εδραιώνεται κατόπιν η σχέση αιτίου και αιτιατού ενώ ακολουθούν και τα συμπεράσματα. Αξίζει να αναφερθεί εδώ ένας λόγος του ιστοριογράφου Γεωργίου Ακροπολίτη: «...ἐκ τοῦ μᾶλλον δέ καί ὅσα τῇ κοινῇ φήμῃ γνωρίζεται, ταῦτα τόν ἐξιστοροῦντα παραλήψασθαι δέον, εἰ μή ἀδικεῖν οὗτος ἐθελήσειε τήν ἀλήθειαν...»[34], ως επίσης και του προαναφερθέντος ανώνυμου Ισραηλίτη συγγραφέα «....καί ἡμῖν μέν τοῖς τήν κακοπάθειαν ἐπιδεδεγμένοις τῆς ἐπιτομῆς οὐ ῥᾴδιον, ἱδρῶτος δέ καί ἀγρυπνίας τό πρᾶγμα...τό μέν διακριβοῦν περί ἑκάστων τῷ συγγραφεῖ παραχωρήσαντες, τό δέ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς ὑπογραμμοῖς τῆς ἐπιτομής διαπονοῦντες...εὔηθες γάρ τό μέν πρό τῆς ἱστορίας πλεονάζειν, τήν δέ ἱστορίαν ἐπιτεμεῖν....»[35].

Με αυτές τις σκέψεις απασχολούμενοι και αυτές τις παραγγελίες έχοντες, προχωρήσαμε και εμείς στη συγγραφή αυτής της διατριβής, και μάλιστα, όπως λέγει ο Γεώργιος Ακροπολίτης: «...οὔτε γοῦν πρός χάριν οὔτε πρός φθόνον, ἀλλ᾽ οὐδέ πρός μῖσος ἤ καί πρός εὔνοιαν συγγράφειν χρεών ἐστι τόν συγγράφοντα, ἀλλ᾽ ἱστορίας μόνον χάριν καί τοῦ μή λήθης βυθῷ, ἥν ὁ χρόνος οἶδε γεννᾶν, παραδοθῆναι τά ὑπό τινων γεγενημένα, εἴτ᾽ ἀγαθά εἴτε φαῦλα τυγχάνοιεν.....»[36], αποσκοπούντες λοιπόν σε τίποτε άλλο, παρά να αναδειχθεί ο βίος και το έργο του Κωνσταντίνου Μέρμηγκα, μη όντος τυχαίου προσώπου, αφ᾽ενός, για να προσθέσουμε κι εμείς ένα λιθαράκι στο οικοδόμημα της ιστορικής επιστήμης, αφ' ετέρου δε, για ωφέλειαν των μελετώντων αυτήν προς μίμηση ή αποφυγή.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αποτελεί τυπική μορφή μεγάλου ποσοστού γιατρών οι οποίοι, πέρα από την άσκησή τους στην ιατρική, ασχολούνται και με άλλα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως πολιτική, τέχνη, θρησκεία, φιλοσοφία, άλλες επαγγελματικές ασχολίες, αθλητισμό κ. ά., αφ᾽ενός κάνοντας μ᾽αυτόν τον τρόπο ένα διάλειμμα, άλλοτε άλλης διάρκειας, από τη μάχη με τον πόνο και την αρρώστια του ανθρώπου, αφ' ετέρου προσφέροντας τις υπηρεσίες των στον πολιτισμό και τον άνθρωπο

[33] Bloch, ό. π., σ. 162.
[34] Γεώργιος Ἀκροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή* 1,26, Αθήνα 2003, σ. 20. Στο εξής: Ἀκροπολίτης.
[35] Π. Δ., ό. π., σ. 494.
[36] Ἀκροπολίτης, ό. π., 1,30-34, σ. 20.

γενικότερα. Κι' αυτό συνέβαινε και από την αρχαιότητα, όπως ο Ε ο Γαληνός, που ασχολήθηκε και με τη Φιλοσοφία.

Ο βασικός κορμός της διατριβής αποτελείται από δύο κύρια μέρη. Το ένα είναι ο βίος και η δράση του Κ. Ν. Μέρμηγκα˙ το άλλο είναι το συγγραφικό έργο του. Το πρώτο μέρος διαπραγματεύεται, σε επιμέρους κεφάλαια, τη ζωή και τις σπουδές του Κων. Μέρμηγκα, καθώς και τη δράση του, ως ιατρού, με το νοσηλευτικό και εκπαιδευτικό του έργο, ως πολιτικού, ως λογοτέχνη. Το δεύτερο διαπραγματεύεται, σε επί μέρους κεφάλαια το συγγραφικό του έργο ως ιατρικός και πολιτικός συγγραφέας καθώς και ως λογοτέχνης, μετά από μία εισαγωγική προσέγγιση. Ένθεν και ένθεν των δύο κύριων μερών παρατίθενται διάφορα κεφάλαια σχετικά πάντα με το θέμα˙ έτσι, πριν από το πρώτο κύριο μέρος, υπάρχει πρόλογος, εισαγωγή και ένα σχεδίασμα επιγραμματικό των σταθμών της ζωής και της δράσης του Κ. Ν. Μέρμηγκα για καλύτερη κατανόηση και απομνημόνευση, ενώ μετά από το δεύτερο μέρος ακολουθεί μία άλλη σειρά από κεφάλαια τα οποία είναι επίλογος, πηγές και βιβλιογραφία, περίληψη στην αγγλική γλώσσα, ευρετήριο και εικόνες.

Το εμνευσμένο και το ιατροφιλοσοφείν του Κ. Ν. Μέρμηγκα, λόγω της επισήμανσης, που κάνει γι' αυτά το θέμα της διατριβής, υπάρχει διάχυτα σε όλα τα κεφάλαια, σε όλη την διατριβή, τα οποία πραγματεύονται όλες τις εκφάνσεις της ζωής του (ιατρική-χειρουργική, πολιτική, λογοτεχνική)· αρκεί ο αναγνώστης να το προσέξει και να το αντιληφθεί, μελετώντας κριτικά, και μάλιστα εκείνος ο αναγνώστης που έχει κάποια ιατρική και φιλοσοφική στοιχειώδη προπαίδεια. Γι᾽αυτή τη προσοχή στη μελέτη λέγει σχετικά ο άγιος Ιππόλυτος, επίσκοπος Ρώμης: «....ἀναγκαῖον δέ <σπουδαίως> ἐπιζητεῖν τούς φιλαληθεῖς, καί μή μόνον ἐν παραδρομῇ ἀναγινώσκοντας ἐπ᾽ ἄδηλον νομίζειν εἰρῆσθαι τά...εἰρημένα...»[37]. Σε γενικές γραμμές πρέπει να ειπωθεί ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας φιλοσόφησε στο βίο του, ειδικότερα στην ιατρική, στην πολιτική και στην λογοτεχνία, με βάση τα βιολογικά φαινόμενα της θεραπείας μιας νοσηράς κατάστασης καθώς και της ζωής, ως γιατρός- χειρουργός που ήταν, «φιλοσοφώντας, δηλ. σπουδάζοντας σε βάθος»[38] τις αιτίες και δίνοντας κατά το δυνατόν τις λύσεις σε διάφορα θέματα, λαμβάνοντας αυτοδίκαια τον χαρακτηρισμό «ιατροφιλόσοφος».

---

[37] Ιππολύτου, *Εις τον Δανιήλ,* Β᾽ XI,20 – 22, Αθήνα 1956, σ. 41.

[38] Liddell & Scott, ό.π., τ. 4, σ. 551.

Κρίνω σκόπιμο ν' αναφέρω κάποια γενικά πράγματα στις έννοιες «έμπνευση» και «ιατροφιλόσοφος», ώστε ο αναγνώστης να έχει κάποια γνώση γι'αυτές, μάλιστα με αναφορές και του ίδιου του Κ. Ν. Μέρμηγκα γι'αυτές αλλά και να συγκρίνει την προσωπικότητα του Κ. Ν. Μέρμηγκα σε σχέση μ᾽ αυτές.

Για την έμπνευση, πρέπει να αναφερθούν γενικά τα εξής: Η έμπνευση κατ' άλλους μεν είναι: «…Αιφνιδία κατάληψις της συνειδήσεως υπό τινος ιδέας άνευ παρεμβολής της βουλήσεως, είναι δε αύτη ο κύριος παράγων των καλλιτεχνικών και ποιητικών δημιουργημάτων»[39]· κατ' άλλους δε είναι: «Η ιδιότυπη ψυχική κατάσταση, κατά την οποία το άτομο δοκιμάζει έντονη συναισθηματική διέγερση, φθάνει σε υπερένταση των πνευματικών και φυσικών δυνάμεών του και, γενικά δραστηριοποιείται στην εσώτερη δομή της προσωπικότητάς του» [40].

Διάφοροι άνθρωποι, που απόκτησαν την εμπειρία της έμπνευσης αναφέρθηκαν σ᾽ αυτήν, όπως ο γάλλος λογοτέχνης Βίκτωρ Ουγκώ, που λέγει, ότι « Έμπνευση και μεγαλοφυΐα είναι ένα και το αυτό» [41], επίσης ο αμερικανός εφευρέτης Τόμας Έντισον, ο οποίος λέγει ότι «Η μεγαλοφυΐα ένα τοις εκατό είναι έμπνευση και ενενήντα εννιά τοις εκατό ιδρώτας», από δε τους αρχαίους Έλληνες διανοούμενους ο Πλάτων στον διάλογό του «Ἴων», αναφέρει: «…θεία δέ δύναμις ἥ σε κινεῖ…» (533d), καθώς και «…ἡ Μοῦσα ἐνθέους μέν ποιεῖ αὐτή…» (533e) [42], «…ἡ Μοῦσα αὐτόν ὥρμησεν,…»(534c), «….ταῦτα ἐνδεικνύμενος ο θεός ἐξεπίτηδες διά τοῦ φαυλοτάτου ποιητοῦ το κάλλιστον μέλος ᾖσεν· ἤ οὐ δοκῶ σοι ἀληθῆ λέγειν, ὦ Ἴων;…»(535a). Ο Αλμπέρτο Ολιβέριο για τον Πλάτωνα αναφέρει τα εξής: «…Κατά τον Πλάτωνα, οι Μούσες ήταν εκείνες που ενέπνεαν και καθοδηγούσαν τον ποιητή, ο οποίος έγραφε υπό την επήρεια μιας ιδιαίτερης ψυχικής διέγερσης, αυτό που αργότερα ονομάστηκε furor poeticus…»[43].

Ο Αλμπέρτο Ολιβέριο καθηγητής της Ψυχοβιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης, που χρησιμοποιεί τον όρο «δημιουργικότητα», αναφέρει τα εξής: «….κατά το παρελθόν

---

[39] *Ελευθερουδάκη Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα, λήμμα «*έμπνευσις*», έκδ. 4η, τ. 5 , σ. 524. Στο εξής: Ελευθερουδάκη.

[40] *Εγκυκλοπαίδεια « Πάπυρος- Larousse- Brittanica*», Αθήνα 2007, τ. 19, σ. 403- 404.

[41] Βίκτωρ Ουγκώ, «*αποφθέγματα*», στο *Βικιλεξικό* (πρόσβαση στη http://el.wikiquote.org, 14.5. 2014).

[42] Πλάτων: *«Ἴων»,* 533c – 535a, Αθήνα 1994, σ. 168- 172. Πλάτων, *«Ἴων»*, στο: ραψωδός (πρόσβαση στη http://rapsodhos.blogspot.gr, 13.3.2011).

[43] Αλμπέρτο Ολιβέριο, *«Η καταγωγή της έμπνευσης»,* Αθήνα 2009, σ. 10. Στο εξής: Ολιβέριο.

χρησιμοποιούνταν εκφράσεις όπως μεγαλοφυΐα, εφευρετικότητα, ευφυΐα, πρωτοτυπία, έμπνευση…Η όλο και πιο συχνή χρήση των όρων «δημιουργικότητα» και «δημιουργικός» στους μοντέρνους καιρούς φανερώνει βεβαίως και μια αλλαγή του τρόπου με τον οποίο βλέπουμε το μυαλό, το ρόλο του ατόμου, τη σημασία της καινοτομίας και της πρωτοτυπίας…»[44]. Το ίδιο εννοεί και με τον όρο «έρευνα», που αναφέρει[45] επίσης. Η γνώμη μου όμως είναι ότι πρέπει να παραμείνει ο όρος έμπνευση χωριστά από τον όρο δημιουργικότητα, αν και η διαφορά είναι μικρή, κι αυτό διότι μπορεί να υπάρξει έμπνευση, χωρίς να φτάσει σε δημιουργικότητα. Αυτό φαίνεται από το ίδιο το παράδειγμα, το οποίο αναφέρει ο Ολιβέριο για τον Πάμπλο Πικάσο, που λέγει: «Κάνω μια βόλτα στο δάσος του Φοντενεμπλό, το πράσινο με μπουχτίζει, πρέπει μάλιστα να βγάλω αυτή την αίσθηση σ’ ένα πίνακα »[46]. Το πράσινο λοιπόν τον εντυπωσιάζει και τον εμπνέει να τη βγάλει σ’ έναν πίνακα, όμως για κάποιο λόγο π.χ. υγείας, ατυχήματος, έλλειψης τεχνικών μέσων κ.ά. μπορεί να μην τα καταφέρει να βγάλει την αίσθηση σε πίνακα, άρα δεν θα υπάρξει δημιουργικότητα, ενώ είχε την έμπνευση.

Ο Ολιβέριο αναφέρεται επίσης και στην άποψη του Φρόιντ, ο οποίος θεωρεί ότι «η ανθρώπινη δημιουργικότητα- έμπνευση, όπως και πολλές άλλες πλευρές της σκέψης μας και της δράσης μας, εξαρτάται από το ασυνείδητο, θεωρούμενη ως μια απόπειρα να επιλύσουμε μια σύγκρουση, η οποία γεννιέται από ενστικτώδεις βιολογικές ορμές, που δεν εκτονώθηκαν… Γι᾿αυτό οι ανικανοποίητες επιθυμίες αποτελούν την κινητήρια δύναμη της φαντασίας….Στην ουσία, το ασύνειδητο «δημιουργεί» αναπαραστάσεις, σενάρια, γεγονότα που χαρακτηρίζονται από μια λογική διαφορετική από εκείνη της καθημερινότητας…αν η ψυχή του (σ. σ.: του καλλιτέχνη) είναι υπερβολικά «προστατευμένη», η ικανότητά του να δημιουργήσει κάτι καινούριο και αυθόρμητο δοκιμάζεται, καθότι το Εγώ του «μπλοκάρεται» από έναν υπερβολικό έλεγχο τον οποίο ο Φρόιντ αποδίδει στο Υπερεγώ...»[47].

Τέλος, ο Ολιβέριο[48] μιλάει για έμφυτες και επίκτητες ρίζες της έμπνευσης – δημιουργικότητας καθώς και ότι ο μετωπιαίος φλοιός του εγκεφάλου είναι το υπεύθυνο τμήμα διαχείρησης αυτής.

[44] Ολιβέριο, ό. π., σ. 9.
[45] Ολιβέριο, ό. π., σ. 12.
[46] Ολιβέριο, ό. π., σ. 7.
[47] Ολιβέριο, ό. π., σ. 14 – 15.
[48] Ολιβέριο, ό. π., σ. 15-16.

Η έμπνευση, ιδίως στην ιατρική, αλλά και γενικά σ' όλη την επιστήμη, δεν έρχεται χωρίς να υπάρχει μια σχέση του ατόμου με το αντικείμενο, αλλά πάντοτε υπάρχει ένα υπόστρωμα γνώσεων, ακόμα και στο υποσυνείδητο, και με το κατάλληλο ερέθισμα αρχίζει η διαδικασία της έμπνευσης. Σ' αυτό νομίζω ότι συνηγορεί και ο συγγραφέας της πραγματείας «Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς», της Ιπποκρατικής Συλλογής, γράφοντας: «...καί τά λοιπά εὑρεθήσεται, ἤν τις ἱκανός τε ἐών καί τά εὑρημένα εἰδώς, ἐκ τουτέων ὁρμώμενος ζητέῃ...»[49]. Η μετοχή «ορμώμενος» είναι αυτή που σχετίζεται με την έμπνευση. Το ίδιο θεωρώ ότι εκφράζει και ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ο οποίος είχε κι' αυτός τις εμπειρίες της έμπνευσης, αναφέροντας τα εξής: «...ὁ ἐπιστήμων πρέπει πρώτιστα μὲν ν' ἀποκτήσει τὴν πάσαν παίδευσιν καὶ ἀγωγήν, ἥτις ἀπαιτεῖται ὅπως ἀναδείξει αὐτὸν κατακτητὴν τοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβεν, εἶτα δ' ὅμως ὀφείλει νὰ καλλιεργήσει τὴν ἄλλην ἐκείνην, τὴν ἐντελῶς χωριστήν, πνευματικὴν λειτουργίαν, ἥτις, ὡς ἀνώτερον ἐργαστήριον παραγωγικῆς σκέψεως, κατεργάζεται τὰ ἐγνωσμένα καὶ ἐξ αὐτῶν παράγει εἴτε μορφάς τελειοτέρας εἴτε καὶ εἴδη ἐντελῶς νέα...»[50].

Για την έμπνευση γενικά ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αλλαχού αναφέρει τα εξής: «...ἡ ἔμπνευσις παριστᾶ στοιχεῖον ἀπαραίτητον καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ὡς ὁ ποιητὴς ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐμπνεύσεως πρὸς ἀποτέλεσιν φανταστικῶν εἰκόνων καὶ ἔκφρασιν αὐτῶν, οὕτω καὶ πρὸς τὸν ἐπιστήμονα ἀναγκαιοῖ ἡ ἔμπνευσις εἴτε πρὸς ἑρμηνείαν φαινομένων εἴτε πρὸς σύλληψιν νέων ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν καὶ σκέψεων. Δεικνύεται δὲ μάλιστα πολλάκις ἡ ἔμπνευσις τοῦ ἐπιστήμονος ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ποιητοῦ, καθ' ὅσον δήλ. Αὔτη ἐκπηγάζει οὐχὶ μόνον ἀπὸ τινος αἰσθητηρίου ἀντιλήψεως, θέας τινὸς πράγματος σχετικοῦ ἢ ἀκούσματος κλπ., ἀλλ' ἔτι καὶ ἀπὸ πρωτογενοῦς συλλήψεως τῆς ἰδέας, γεννωμένης οὕτως ἐν τῷ νῷ ἐντελῶς αὐθορμήτως. Παράδειγμα τοιοῦτο ἐναργὲς εἶναι τὸ τοῦ Hermann von Helmholtz (von I. Koenigsberger, gekurzte Uolksausgube 1911 σέλ. 176), ὅστις, ὡς ὁ ἴδιος διηγεῖται, ἠννόει συχνάκις τὴν δημιουργὸν ἰδέαν εἰσχωροῦσαν εἰς τὸν κύκλον τῶν σκέψεων ἐντελῶς ἡσύχως καὶ ἐν ἀρχῇ ἀνεπαισθήτως εἰς τρόπον ὥστε ἐνίοτε μὲν ἐβοήθει τυχαῖον τι ἐπεισόδιον πρὸς κατανόησιν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως αὐτῆς, ἄλλως δ' ὅμως καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἐπίγνωσις

[49] Ἱπποκράτης - Ἅπαντα, « *Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς*», 2, 3 – 5, Αθήναι 1994, σ. 64. Στο εξής: Ἱπποκράτης, *Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς*.
[50] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *«Η πανεπιστημιακή μου υποψηφιότης»,* Αθήνα 1912, σ. 24.

τῆς προελεύσεως αὐτῆς. Ἄλλοτε πάλιν ἤρχετο αὕτη ἐξαίφνης χωρὶς τίνος προσπαθείας, ὡς αὐθόρμητος ἐπιφοίτησις. Τῷ εἶχε δ' ἀποδειχθῆ ἐκ πείρας ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ δημιουργός, οὐδέποτε ἤρχετο καθ' ὃν χρόνον ὁ ἐγκέφαλος αὐτοῦ διετέλει ἐν κοπώσει οὐδ' ἐνῶ ἐκάθητο παρὰ τὸ γραφεῖον, ἀλλὰ συχνάκις μὲν κατὰ τὴν πρωΐαν ἅμα τῇ ἀφυπνίσει (ὡς τοῦτο παρετήρει ὁ Goethe ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ὡς συνέβη καὶ πρὸς τὸν Gauss, ὅστις ἀναφέρει ὅτι τὸν νόμον τῆς ἠλεκτρικῆς ἐπαγωγῆς ἀνεκάλυψεν ἅμα τῇ ἀφυπνίσει τὴν 7ην πρωϊνὴν τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1835), ἰδίως δὲ καθ' ἥν ὥραν ἐπεχείρει ἤρεμον ἀνάβασιν πρὸς δασώδη ὑψώματα ὑπὸ καιρὸν εὔδιον. Ἄλλως δὲ καὶ ἡ πρὸς πάσαν ἐπιστημονικὴν ἐπινόησιν ἀπαιτουμένη, προκαταβολική, οἱονεῖ μαντική, ἀποτέλεσις τῆς ἰδέας παρέχει ἓν ἐπὶ πλέον ἑνωτικὸν σημεῖον μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ ποιήσεως. Περὶ ταύτης λέγει ὁ Poincare: «Μαντικὴ σκέψις πρὸ τῆς ἀποδείξεως! Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσω ὅτι οὕτως ἐπετελέσθησαν ὅλαι αἱ σημαντικαὶ ἀνακαλύψεις» (E. Poincare. La valeur de la Science 1917 p. 153) [51].

Επίσης, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, για την έμπνευση, παραθέτει λόγια του Γκαίτε σ' έναν λόγο του για τα εκατό χρόνια από τον θάνατόν του, λόγο που δημοσίευσε και ως μονογραφία, αναφέροντας τα εξής: «…Περὶ δὲ τοῦ τρόπου καθ' ὅν ἐνεπνέετο τὴν ποίησιν ἔχομεν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Goethe, ὅστις διηγεῖται: «Χωρὶς νὰ ἔχω ἐκ τῶν προτέρων καμμίαν ἐντύπωσιν οὔτε σκέψιν μοῦ ἤρχετο αἰφνιδίως (τὸ ποίημα) καὶ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀμέσως εἰς τρόπον ὥστε ᾐσθανόμην τὴν παρόρμησιν νὰ τὸ γράψω εὐθὺς τὴν στιγμὴν ἐκείνην οἱονεῖ ἐξ ἐνστίκτου καὶ ὡς ἐν ὀνείρῳ». Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὴν ποίησιν συνέβαινε τοῦτο ἀλλὰ καὶ πρὸς τάς ἐπιστημονικάς αὐτοῦ σκέψεις. Ἔλεγεν: «Ἡ ἔκπτυξις πρὸ τοῦ νοῦ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐγίνετο ὡς καὶ ἡ τῶν ποιημάτων, δὲν προεκάλουν ἐγὼ αὐτά, ἐκεῖνα προεκάλουν ἐμέ…»[52].

Ένα συνδυασμό έμπνευσης και φιλοσοφίας, που είχε ζήσει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αναφέρει, ο ίδιος στον πρόλογό του για το έργο του «Η Λυρική Ποίηση του Goethe», μεταξύ άλλων τα εξής: «…ἀφοῦ ἐνωτίσθην τάς ἰδέας καὶ ἐμεθύσθην ὑπὸ τῆς γοητείας αὐτῶν, πρῶτον ᾐσθάνθην τὴν παρακίνησιν ὅπως ἀποδώσω αὐτά…, ἀλλ' ἔπειτα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν…ὅπως παραδώσω αὐτά…»[53].

---

[51] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Επιστημολογία ήτοι εισαγωγή εις την σπουδήν των επιστημών*», Αθήνα 1933, σ. 226 – 227.
[52] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *«Johann Wolfgang Goethe»,* Αθήνα 1932, σ. 20.
[53] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *«Η Λυρική Ποίηση του Goethe»*, Αθήνα 1937, σ. γ΄.

Σ’ αυτά, τα αμέσως προαναφερόμενα, έρχεται συνήγορος μια άλλη ιστορική μαρτυρία απ’ τον καθηγητή της χειρουργικής Γ. Καραγιαννόπουλο, που αναφέρει τα εξής: « Ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω τὴν ἡμέραν καθ᾽ ἥν τὸ πρῶτον εἰς τὸν θάλαμον τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου καὶ εἰς στάσιν ἐμφόβου προσοχῆς ἠτένισα τὸν ὑπίατρον Κωνσταντῖνον Μέρμηγκαν. Ἐν τούτοις, παρὰ τάς διαδόσεις τάς κυκλοφοροῦσας περὶ τῆς ἀμειλίκτου αὐστηρότητος καὶ τῆς ὑπεροψίας τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἡ φυσιογνωμία του μοὶ ἐνέπνευσεν εὐθὺς ἀμέσως ἐμπιστοσύνην...»[54].

Για δε τους ιατροφιλόσοφους, αναφέρονται γενικά τα εξής:

Ως γνωστόν, φιλοσοφία ορίζεται[55] η κριτική και λογική έρευνα σε ζητήματα βάθους, στα οποία τοποθετείται ο άνθρωπος και αφορούν τόσο τον εαυτόν του, όσο και τις πραγματικότητές που τον περιβάλλουν. Επίσης ορίζεται[56] και ως ο στοχασμός (scepsis) πάνω στην πολυμορφία της ανθρώπινης εμπειρίας.

Ο όρος ιατροφιλοσοφία δεν υπάρχει˙ υπάρχει όμως ο όρος ιατροσοφία[57], που σημαίνει η επιστήμη της ιατρικής, και ο όρος ιατροσοφιστική[58], που σημαίνει η τέχνη του ιατροσοφιστή[59], που αρχικά σήμαινε αυτός που ασκεί την ιατρική με μαντεύματα και μαγικά μέσα και αργότερα ο σοφός γιατρός.

Ο όρος «φιλόσοφος» λέγεται ότι χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Πυθαγόρα, όταν απάντησε στον «τύραννο» της Φλοιούντας Λέοντα σχετικά με το επάγγελμά του, λέγοντας, ότι « κανείς δεν είναι σοφός εκτός από την θεότητα· στους ανθρώπους όμως δόθηκε να είναι φίλοι της σοφίας, δηλαδή φιλόσοφοι» [60].

Αναφέρεται ότι «στην αρχαία Ελλάδα, η ιατρική αποτέλεσε μέρος της μεγάλης φιλοσοφικής κίνησης και έλαβε πιο επιστημονικό χαρακτήρα κατά τον 6° αι. π.Χ» [61], καθώς επίσης αναφέρεται[62] και ότι « τα έργα των πρώτων Ελλήνων φιλοσόφων,

---

[54] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, «*Οι διδάσκαλοί μας*» στο: *Παρνασσός,* τ.27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 31. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

[55] Nicola Abbagnano - Giovanni Fornero, «*Filosofi e Filosofie nella Storia*», Torino 1992, v. 1, p. 15.

[56] William C. Kneale, στο: «*Πάπυρος Larousse Brittanica*», τ. 51 (2007), σ. 663.

[57]«Πάπυρος», *«Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας»*, Αθήνα 2007, τ. 4, σ. 469. Στο εξής: «Πάπυρος».

[58] Liddell & Scott, ό. π., τ. 2, σ. 508.

[59]«Πάπυρος», ό. π., τ. 4, σ. 469.

[60] Εγκυκλοπαίδεια «Δομή», στο λήμμα: *φιλοσοφία,* Αθήνα 2005, τ. 30, σ. 67. Στο εξής: «Δομή».

[61] «Δομή», στο*: Ιατρική*, ό. π., τ. 11, σ. 413-414.

[62] D. Guthrie, W.Thomson, E.A.Underwood, «*Ιατρική – Η αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή ιατρική*», στο: *Πάπυρος Larousse Brittanica*, τ. 24 (2007), σ. 333.

μάλλον, παρά οι ιερείς του Ασκληπιού ήταν εκείνα που έδωσαν την πρώτη ώθηση προς μια νέα εποχή, κατά την οποία οι άνθρωποι έπαψαν να βασίζονται αποκλειστικά σε υπερφυσικές επενέργειες και άρχισαν να αναζητούν μόνοι τους τις αιτίες και τους λόγους πίσω από τα φαινόμενα παράδοξης συμπεριφοράς της φύσης...».

Ο συγγραφέας της πραγματείας « Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς», από την Ιπποκρατική συλλογή, αναφέρει επίσης τα εξής: «Λέγουσι δέ τινες ἰητροί καί σοφισταί ὡς οὐκ ἔνι δυνατόν ἰητρικήν εἰδέναι ὅστις μή οἶδεν ὅ τί ἐστιν ἄνθρωπος, ἀλλά τοῦτο δεῖ καταμαθεῖν τόν μέλλοντα ὀρθῶς θεραπεύσειν τούς ἀνθρώπους. Τείνει δέ αὐτέοισιν ὁ λόγος ἐς φιλοσοφίην, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἤ ἄλλοι οἵ περί φύσιος γεγράφασιν ἐξ ἀρχῆς ὅ τί ἐστιν ἄνθρωπος, καί ὅπως ἐγένετο πρῶτον καί ὅπως ξυνεπάγη....»[63].

Ο συγραφέας της πραγματείας «Περί εὐσχημοσύνης», από την Ιπποκρατική Συλλογή, αναφέρει τα εξής: «Διό δεῖ ἀναλαμβάνοντα τουτέων τῶν προειρημένων ἕκαστα, μετάγειν τήν σοφίην ἐς τήν ἰητρικήν καί τήν ἰητρικήν ἐς τήν σοφίην. Ἰητρός γάρ φιλόσοφος ἰσόθεος· οὐ πολλή γάρ διαφορή ἐπί τά ἕτερα· καί γάρ ἔνι τά πρός σοφίην ἐν ἰητρικῇ πάντα,...» [64].

Ο Τερτυλλιανός, απολογητής του Χριστιανισμού και συγγραφέας, (160 – 230 μ. Χ), ονομάζει την Ιατρική αδελφή της Φιλοσοφίας[65].

Ο Ν. Αυγελής, καθηγ. Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αναφέρει τα εξής: « Οι σχέσεις Φιλοσοφίας και Ιατρικής είναι σχεδόν τόσο παλιές όσο και η ίδια η Φιλοσοφία. Σήμερα, μάλιστα οι σχέσεις αυτές πήραν επιτακτικότερο χαρακτήρα ύστερα από τις ραγδαίες και επαναστατικές εξελίξεις στο χώρο της Γενετικής, οι οποίες θέτουν οξύ το πρόβλημα προσδιορισμού του φαινομένου της ζωής και βάζουν στο κέντρο του φιλοσοφικού προβληματισμού, θέματα ιατρικής δεοντολογίας...»[66].

Τέλος, ο Απ.Ι. Πάσχος, σημειώνει, ότι: «Οἱ Ἰατροφιλόσοφοι τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος ἤσκησαν τὸ ἐπιτήδευμα τοῦ ἰατροῦ ὑπὸ διαφόρους εἰδικότητας ἐπιδιδόμενοι συγχρόνως καὶ εἰς φιλοσοφικάς ἐρενας καὶ μελέτας ἀσχολούμενοι ἐπιστημονικῶς καὶ μὲ τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωγραφίαν, τὴν Ρητορικήν, τὴν Γεωμετρίαν, τὰ Μαθηματικά. Ἅπαντες ἦσαν βαθεῖς γνῶσται τῆς ἰατρικῆς καὶ ἐρευνηταὶ αὐτῆς καὶ συγγραφεῖς ἰατρικῶν βιβλίων,

---

[63] Ἱπποκράτης, «*Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς*», ὁ. π., 20, 1 – 8, σ. 84-87.
[64] Ἱπποκράτης, *«Περί εὐσχημοσύνης»,* 5, 1 – 5, Αθήνα 1994, σ. 178-179.
[65] Arturo Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής,* Αθήνα 1961, τ. 1, σ. 250.
[66]Α-Σ. Αλεξιάδου, *«Στοχασμοί Ελλήνων Ιατροφιλοσόφων»*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 13.

ἀλλὰ καὶ τῆς ἐμπειρικῆς, τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐπιδιδόμενοι καὶ ἐνδιαφερόμενοι φιλανθρώπως διὰ τὸ σωματικόν, τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ πνευματικὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου»[67].

Απ' όλα τα παραπάνω φαίνεται ότι η αρχαία ελληνική ιατρική ξεπήδησε και εκκολάφθηκε από την ελληνική φιλοσοφία, και μάλιστα η ιατρική που στηρίζονταν μόνο στις ικανότητες του ανθρώπου, εναρμονισμένες με τις κρατούσες επιστημονικές αρχές και τις εκάστοτε απαιτήσεις της φιλοσοφίας, δείχνοντας μ᾽αυτόν τον τρόπο την απομάκρυνσή της από την ιατρική, την θεουργική και ιερατική, των Ασκληπιείων, που στηρίζονταν σε υπερφυσικές δυνάμεις, ο δε ιατρός, ο επιστήμων, λόγω της συγγένειάς του με την φιλοσοφία και μάλιστα, ο επιφανής, που έδινε και φιλοσοφικές προεκτάσεις λέγονταν ιατροφιλόσοφος, όρος που επικράτησε κυρίως στον μεσαίωνα και την αναγέννηση.

Συνήγορος σ' αυτά, που αμέσως ειπώθηκαν, έρχεται ο Γαληνός, ο οποίος λέγει: «….σωφροσύνης οὖν φίλος ὥσπερ γε καί ἀληθείας ἑταῖρος ὅ γ᾽ ἀληθής ἰατρός ἐξεύρηται. καί μέν δή καί τήν λογικήν μέθοδον ἀσκεῖν <ἀνάγκη> χάριν τοῦ γνῶναι, πόσα τά πάντα κατ᾽ εἴδη τε καί γένη νοσήματα υπάρχει καί πῶς ἐφ᾽ ἑκάστου ληπτέον ἔνδειξίν τιν᾽ ἰαμάτων. ἡ δ᾽ αὐτή μέθοδος ἧδε καί τήν τοῦ σώματος αὐτοῦ διδάσκει <συν>θεσιν,…μετ᾽ ἀποδείξεως πιστώσασθαι πρό τῆς λογικῆς δήπου διδάσκεται μεθόδου. τί δή οὖν ἔτι λείπεται πρός τό μή <οὐκ> εἶναι φιλόσοφον τόν ἰατρόν, ὅς ἄν Ἱπποκράτους ἀξίως ἀσκήσῃ τήν τέχνην; Εἰ γάρ, ἵνα μέν εξεύρῃ φύσιν σώματος καί νοσημάτων διαφοράς καί ἰαμάτων ἐνδείξεις, ἐν τῇ λογικῇ θεωρίᾳ γεγυμνάσθαι προσήκει, ἵνα δέ φιλοπόνως τῇ τούτων ασκήσει παραμένει, χρημάτων τε καταφρονεῖν καί σωφροσύνην ασκεῖν, πάντα δή τῆς φιλοσοφίας ἔχει τά μέρη τό τε λογικόν καί το φυσικόν καί τό ἠθικόν…»[68]. Και σ' άλλο σημείο πάλι ο Γαληνός λέγει: «…καί μήν εἴ γε πρός τήν ἐξ ἀρχῆς μάθησιν καί πρός τήν ἐφεξῆς ἄσκησιν ἀναγκαία τοῖς ἰατροῖς ἐστιν η φιλοσοφία, δῆλον ὡς, ὅστις ἄν <ἄριστος> ἰατρός ᾖ, πάντως οὗτός ἐστι καί φιλόσοφος…φιλοσοφητέον ἡμῖν εἶναι πρόδηλον, εἴπερ Ἱπποκράτους ἀληθῶς ἐσμεν ζηλωταί….»[69].

Μετά απ' αυτά, τα άμεσα προαναφερθέντα, θεωρώ, έχοντας ισχυρά υποψία γι' αυτό, ότι ο ίδιος ο Γαληνός υπήρξε η αιτία να

[67] Απόστολος Ι. Πάσχου, «*Οι Έλληνες ιατροφιλόσοφοι*», Ιωάννινα 1997. σ. 14.
[68] Γαληνός, *«Ότι ὁ ἄριστος ἰατρός καί φιλόσοφος»,* 59, 14 – 60, 20, Αθήνα 2000, σ. 148. Στο εξής: Γαληνός.
[69] Γαληνός, ό. π., 61, 10 – 14, και 62, 21 - 63, 1, σ. 150 – 152.

καθιερωθεί, από μεταγενέστερους ιατρούς και φιλοσόφους βέβαια, ο όρος «ιατροφιλόσοφος», αφορώντας τους επιστήμονες ιατρούς οποιασδήποτε εποχής.

Στη νεώτερη εποχή ως ιατροφιλόσοφος ορίζεται[70]« ο ιατρός φιλόσοφος, ο φιλοσοφών ιατρός, ο περί την φιλοσοφίαν και τα γράμματα ασχολούμενος ιατρός».

Ο καθηγητής της Ορθοδοντικής και λογοτέχνης Στέλλιος Σπεράντσας (1888- 1962) αναφέρει σχετικά τα εξής[71]: «…Η αρχαία ελληνική γιατρική, που βασιζόταν στην παρατήρηση και στην πείρα, άρχισε να προάγεται ολονέν και περισσότερο, όταν συνυφάνθηκε με την ελληνική φιλοσοφία. Αλλά και στα νεώτερα χρόνια κυριαρχεί μια σωστή τάση για συμβιβασμό, κατά τον οποίον η θετική έρευνα, που στηρίζεται στην παρατήρηση και στο πείραμα, να συναντάται με τη φυσιολογική επίγνωση και επικουρία και να μη θεωρεί ανάξιο να προσφεύγει και στη συνδρομή της ενόρασης και της φαντασίας, για να εξυπηρετήση και την πιο θετική επιστημονική εργασία….».

Ειδικότερα, όσον αφορά τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, που είναι και το θέμα της διατριβής αυτής, πρέπει να ειπεί κανείς ότι μαθήτευσε, ασκήθηκε και στοχάστηκε κι’ αυτός πάνω στην έννοια της ιατρικής, αλλά και της επιστήμης γενικώτερα, δικαιούμενος ν’ ανήκει στον όμιλο των ιατροφιλοσόφων και με την αρχική σημασία της λέξης «ιατροφιλόσοφος», που εκτέθηκε προηγουμένως, δηλαδή από την φιλοσοφία να προκύπτει η ιατρική επιστήμη, αλλά και με τη νεώτερη, δηλ. από την ιατρική επιστήμη να φθάνει στην φιλοσοφική σκέψη με εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για ωφέλεια δική του και της κοινωνίας.

Μαρτυρείται ιστορικά αυτό, από τον ίδιο τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, που αναφέρει: «….Ὁ ἐπιστήμων, ὅστις εἶχεν ἐξυπηρετήση μετὰ πίστεως τὸ ἔργον του καὶ εἶχεν ἐλπίσει ἐπὶ τὴν ἀγαθοεργὸν ἐπίδρασιν τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς…ὁ πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος, ὅστις ἐκάλει τοὺς μαθητάς του νὰ θαυμάσωσι τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ νὰ μυηθώσιν εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἐπιστήμης, τῆς ὑπισχνουμένης τὴν διαφώτισιν καὶ ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος…Ἡ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία, ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν μεταρσίωσιν τοῦ πνεύματος τῶν φοιτητῶν….»[72]. Σ’ όλα τα προαναφερόμενα

[70] Ελευθερουδάκη, λήμμα «*ιατροφιλόσοφος*», ό. π., τ. 6, σ. 642.

[71] Στέλιος Σπεράντσας, *«Οι Έλληνες Γιατροί Λογοτέχνες από την άλωση της Πόλης ως τα σήμερα»,* Αθήνα 1961, σ. 10.

[72] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 18.

βλέπουμε την σχέση της επιστήμης που τόνιζε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας με την ηθική και το ανθρώπινο πνεύμα, που αποτελούν στοιχεία και αντικείμενα της φιλοσοφίας.

Το ιατροφιλόσοφο στοιχείο της προσωπικότητας του Κ. Ν. Μέρμηγκα αναπτύσσεται σε κάθε κεφάλαιο ξεχωριστά και μάλιστα σχετικό με την δραστηριότητά του. Αξίζει ν' αναφερθεί μια κρίση για την πλευρά αυτή της προσωπικότητάς του, που αποτελεί και ιστορική μαρτυρία. Ο καθηγητής λοιπόν της ιστορίας της ιατρικής Σπύρος Μαρκέτος λέγει τα εξής: «...Η ιατροφιλοσοφική πλευρά του έργου του Μέρμηγκα είναι ασφαλώς η πιο σημαντική. Ο ακάματος ερευνητής ασχολήθηκε μεθοδικά και συστηματικά με τη μελέτη της επιστήμης, που σύμφωνα με τον ορισμό του είναι « η εξερεύνησις του εσχάτου λόγου τε και πραγμάτων». Δεν παραδεχόταν μεταφυσικές θεωρίες στα επιστημονικά θέματα και θεωρούσε ότι η φιλοσοφία είναι η επιστήμη των επιστημών (scientia scientarum)....όπως τονίζει « πᾶσα ρηξικέλευθος ὑγιὴς παρόρμησις διὰ τῆς φιλοσοφικῆς πνοῆς προάγεται καὶ ὑπ᾽ αὑτῆς ἐμψυχοῦται »....» [73].

Επίσης, ο φιλόλογος Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης αναφέρει τα εξής: «...Αρχίζομε από ένα κόσμημα της Μάνης, τον ιατροφιλόσοφο Κωνσταντίνον Μέρμηγκα....Οι πνευματικές του ανησυχίες τον έφεραν και πέρα από τα όρια της επιστήμης, την οποίαν με τόση επιτυχία εθεράπευσε και τον οδήγησαν σε γενικώτερη θεώρηση της ζωής...»[74].

Ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αισθανόταν έντονα την ιδέα της φιλοσοφίας μέσα του, πάντοτε σε σχέση με την επιστήμη, την οποία εκφράζει με τις εξής αναφορές του: «...ἡ μόνη δ᾽ ἐλπὶς τῆς προαγωγῆς τῶν γνώσεων ἡμῶν ἔγκειται εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν ἐρευνητικῶν (φυσικῶν καὶ χημικῶν) μέσων, ὧν ὅμως, εὐνόητον, καὶ ἡ χρησιμοποίησις καὶ τὰ ἀποδεικτικὰ πορίσματα ὀφείλουσι νὰ καθοδηγῶνται ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς πνοῆς, ἥν θὰ παρέχωσιν ἀνώτεραι τινὲς διάνοιαι, οἷα καὶ ἡ τοῦ Γαληνοῦ...»[75] και αλλού: «...Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ , ὡς ἐπιστήμη ἐπιστημῶν (scientia scientiarum), παριστᾶ τὸ βαρόμετρον τῆς ὅλης ἐπιστημονικῆς κινήσεως πάσης ἐποχῆς...»[76], και «...Ἡ παρακμὴ καὶ στειρότης, ἥτις παρετηρήθη ἐν σχέσει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐπίσης καὶ πρὸς τάς λοιπάς

---

[73] Σπ. Μαρκέτος, «*Κωνσταντίνος Μέρμηγκας*», στο: *ΠΒΛ,* τ. 6, (1991), σ. 149.

[74] Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης, «*Λησμονημένες πνευματικές μορφές της Μάνης*», στο: Εφημερίς *«Αδούλωτη Μάνη»* αρ. φύλλου 22,σ.7, 1η Μαρτίου 2008, Αρεόπολη.

[75] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των Επιστημών*, Αθήνα 1940, σ. 119. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Ιστορία.*

[76] Μέρμηγκας - *Ιστορία*, ό. π., σ. 132.

θεωρητικάς ἐπιστήμας, καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα, πρὸς τάς ὁποίας ἠδυνήθη νὰ ἐπιτευχθῆ καὶ τις καλλιεργία, ἀφοῦ ἐπρόκειτο κυρίως περὶ ἀτομικῆς, πνευματικῆς μόνον, ἀσχολίας τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων, ἡ παρακμὴ αὕτη ἐξεδηλώθη ἔτι μᾶλλον πρὸς πᾶσαν τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν ἥτις ἀπαιτεῖ, πλὴν τῆς νοητικῆς συντονίας, καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ περιβάλλοντος…»[77].

Σπουδάζοντας τη διατριβή αυτή, μπορεί να ιδεί κάποιος μακροσκελείς αναφορές του Κ. Ν. Μέρμηγκα σε κείμενά του, καθώς και μακροσκελείς αγορεύσεις του από το Βήμα της Βουλής και της Γερουσίας, όμως αυτό γίνεται, αφ' ενός διότι αποτελούν ιστορικές μαρτυρίες, αφ' ετέρου δε αποτελούν αποδείξεις και παρουσίαση του έργου του, καθιστούν γνώριμο και σαφέστερο το νόημα των λεγομένων του και ευκολώτερη την άσκηση κριτικής σ' αυτά, από το άλλο δε μέρος ομιλεί για θέματα που δεν είχαν ανακινηθεί μέχρι τότε, ενώ συγχρόνως είναι επίκαιρα και σήμερα, παράλληλα δε, χαράζει πορεία ανάπτυξης ήθους για κάθε φοιτητή, γιατρό και πολιτικό άνδρα, χωρίς να σημαίνει ότι έχει το αλάνθαστο σε όλα τα λεγόμενά του. Σε όλα όμως τα λεγόμενά του, στις μακροσκελείς αυτές αναφορές του, βρίσκει κάποιος διάχυτα την έμπνευσή του και τη φιλοσοφική του ροπή, με γνώμονα πάντα την ιατρική επιστήμη, καθώς και το δικό του διδακτικό ύφος, ώστε, άμεσα με αυτά, να θεωρεί και να στοχάζεται τα διάφορα θέματα που τον απασχόλησαν, αλλά και να κάνει πράξη στη ζωή του τα συμπεράσματα που εξήγαγε από αυτήν τη διεργασία, να βιώνει, δηλαδή, στην κάθε στιγμή των πτυχών της ζωής του τα αποτελέσματα των όσων είπε και έπραξε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας καθώς και να αποδέχεται τις συνέπειες αυτών.

Επίσης, κατά τη διάρκεια της έρευνας παρουσιάζονταν συνεχώς καινούργια στοιχεία, επαληθεύοντας μ' αυτό τον τρόπον τα γραφόμενα από τον Marc Bloch, ο οποίος αναφέρει τα εξής: «…στον πυθμένα σχεδόν κάθε έρευνας για ντοκουμέντα υπάρχει πάντα το απρόσμενο, συνεπώς το τυχαίο…»[78].

Η εκπόνηση της διατριβής αυτής συνάντησε δυσχέρειες στη αναζήτηση, την ταξινόμηση, την καταγραφή του υλικού και τη συγγραφή της ίδιας, γεγονός όμως το οποίο δεν είναι κάτι νέο και προσωπικό αλλά παλιό και γενικό, σ' όσους ασχολούνται με τη συγγραφή ιστορικών πραγματειών. Γράφει σχετικά για το θέμα

---

[77] Μέρμηγκας – *Ιστορία*, ό. π., σ. 139.
[78] Bloch, ό. π., σ. 99.

αυτό ο Πλούταρχος: «…οὕτως ἔοικε πάντῃ χαλεπόν εἶναι καί δυσθήρατον ἱστορίᾳ τἀληθές,…» [79].

Αξίζει επίσης ν'αναφερθεί ότι η διατριβή αυτή έγινε αιτία για εκπόνηση επιστημονικών εργασιών από τον υποφαινόμενο συγγραφέα της, ο οποίος θα χαιρόταν πολύ, εάν και άλλοι την εύρουν χρήσιμη, για επιστημονική έρευνα.

---

[79] Πλούταρχος, *«Βίοι Παράλληλοι - Περικλῆς – Φάβιος Μάξιμος», 13,16* , Αθήνα 1993, σ. 64 – 66.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΖΩΗ, ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΙΤΛΟΙ

ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

1. Η ΖΩΗ ΤΟΥ

Ολίγα είναι γνωστά για τα πρώτα χρόνια της ζωής του Κ. Ν. Μέρμηγκα. Αυτό οφείλεται πρώτα στο ότι ο ίδιος δεν ανέφερε κάτι γι' αυτό αλλά ούτε και για την εν γένει προσωπική του ζωή, ίσως διότι το απέφυγε ή διότι δεν του δόθηκε η ευκαιρία ή διότι επέμενε να κινείται μόνο μέσα στα ποικίλα θεσμικά πλαίσια, όπως επιστημονικά, πολιτικά κ. ά., τα οποία τηρούσε σχολαστικά κατά γράμμα˙ κατά δεύτερον λόγο οφείλεται στη δυσχέρεια ανεύρεσης αρχείων της εποχής εκείνης.

Όπως αναφέρεται κυρίως από τον ακαδημαϊκό και καθηγητή της Ιστορίας της Ιατρικής Αριστοτέλη Κούζη[80], ο Κ. Ν. Μέρμηγκας γεννήθηκε το έτος 1874 στον Κάμπο της επαρχίας Οιτύλου, δηλαδή γεννήθηκε στο σημερινό δημοτικό διαμέρισμα Κάμπος του σημερινού Δήμου Δυτικής Μάνης, της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας.

Όπως προκύπτει επίσης από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους[81], το όνομα του πατέρα του ήταν Νικόλαος και το επάγγελμα επίσης του πατέρα του ήταν κτηματίας, «κτηματικός», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται. Πρέπει να ήταν από φτωχή οικογένεια, όπως συνάγεται από δύο μελέτες. Κατά την πρώτη μελέτη αναφέρεται ως «γόνος πτωχῆς οἰκογένειας ἀγροτῶν…Ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν ἐν Ἀθήναις ἀγωνιζόμενος κατὰ παντοίων στερήσεων...» [82], κατά δε τη δεύτερη μελέτη αναφέρεται ότι «….κατά την παράδοση, την οποίαν άκουσα άλλοτε, πηγαίνοντας στην Καλαμάτα, στης οποίας το Γυμνάσιο φοιτούσε, κρατούσε τα παπούτσια του υπό μάλλης και τα φορούσε, όταν έμπαινε στην πόλη….»[83].

Τα πρώτα συνεπώς χρόνια της εφηβείας του τα πέρασε στην Καλαμάτα, όπως προκύπτει και από το Μαθητολόγιο του τότε Γυμνασίου Καλαμάτας[84].

Μετά την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο Καλαμάτας και την εγγραφή του ως φοιτητή στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, εγκαθίσταται σχεδόν μόνιμα στην Αθήνα,

---

[80] Αριστ. Κούζης, *«Ἑκατονταετηρὶς ΕΚΠΑ-Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς»*, Αθήνα 1937, τ. 3, σ. 46.
[81] Γενικά Αρχεία του Κράτους, *« Μαθητολόγιο Γυμνασίου ἐν Καλάμαις».* Στο εξής: Γ. Α. Κ.
[82] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, *«Οἱ διδάσκαλοί μας»*, στο *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 6. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.
[83] Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης, *«Λησμονημένες πνευματικές μορφές της Μάνης»,* Αρεόπολη 2008, σ. 7, Περιοδική έκδοση *«Αδούλωτη Μάνη»* αρ.22. Στο εξής: Κουτσιλιέρης.
[84] Γ. Α. Κ., ό. π.

το έτος 1890-1891. Σύμφωνα με μια έμμεση πληροφορία από την προφορική παράδοση, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τα έξοδα των σπουδών του και τα έξοδα για τα προς το ζήν τα έβγαζε εργαζόμενος ως υπηρέτης σε μια εύπορη οικογένεια των Αθηνών. Η πληροφορία αυτή μάλλον θεωρείται αξιόπιστη, πέραν του ότι θεωρείται έμμεση ιστορική μαρτυρία, διότι παρουσιάστηκε από τον Κ. Γ. Πουρναρόπουλο, του οποίου ο πατέρας, Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος, εκτός του ότι ήταν φοιτητής του Κων. Μέρμηγκα, και θα γνώριζε σχετικά γι' αυτό, ήταν και ο συγγραφέας πραγματείας σχετικής για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα[85], δημοσιευθείσας στο Φιλολογικό Περιοδικό «Παρνασσός».

Τελείωσε τις σπουδές του στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το έτος 1895, οπότε ονομάσθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής.

Μετά την αποφοίτησή του από την Ιατρική, άσκησε το ιατρικό επάγγελμα για ολίγους μήνες στην περιοχή της γενέτειράς του, στην Δυτική Μάνη[86].

Το έτος 1896 κατετάγη στον υγειονομικό κλάδο του στρατού ως ανθυπίατρος. Πολέμησε στην πρώτη γραμμή του πυρός κατά τον ατυχή για την χώρα μας ελληνο-τουρκικό πόλεμο το 1897 και του προτάθηκε μάλιστα τότε η επ' ανδραγαθία προαγωγή του, διότι στο μέσον του εχθρού παρέμεινε πιστός στο καθήκον και γενναίος στο φρόνημα, επιδένοντας μόνος τα τραύματα των Ελλήνων πολεμιστών[87]. Μετά το τέλος αυτού του πολέμου πήρε μέρος σε διαγωνισμό και αφού επέτυχε, διορίσθηκε στη μόνιμη υγειονομική υπηρεσία του στρατού, υπηρετώντας ως γιατρός της Φρουράς Παλαμηδίου και διαμένοντος στο Ναύπλιο[88].

Αναζητώντας ανώτερη σταδιοδρομία συμμετέχει το 1900 σε Διαγωνισμό αποστολής αξιωματικών για μετεκπαίδευση στη Γερμανία. Αναφέρεται χαρακτηριστικά, ότι σηκωνόταν στις 3 η ώρα το πρωί και μάθαινε μόνος του την Γερμανική γλώσσα[89]. Αφού επέτυχε στον Διαγωνισμό αυτό, αποστέλλεται το 1900 ως υπότροφος του κράτους στο Βερολίνο για ειδίκευση στην Χειρουργική και εκπαίδευση στην στρατιωτική υγειονομική υπηρεσία για τέσσερα χρόνια. Μετά την λήξη της ειδίκευσης και της εν γένει μετεκπαίδευσής του στην Γερμανία επιστρέφει στην

---

[85] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 5 – 31.
[86] Σπ. Μαρκέτος, «*Κωνσταντίνος Μέρμηγκας*», στο: *ΠΒΛ*, τ. 6 (1991), σ. 149.
[87] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6.
[88] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6.
[89] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 8.

Ελλάδα το 1903 και ασκεί ιδιωτικό ιατρικό επάγγελμα στην Λάρισα τα έτη 1903- 1904, όπου εκπόνησε επιστημονικές εργασίες αλλά και τη διατριβή του επί υφηγεσία[90]. Το χρονικό διάστημα 1904-1910 εργάζεται ως Διευθυντής στο Χειρουργικό Τμήμα του Α^ου Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αθηνών, ευρισκόμενο στη συνοικία «Μακρυγιάννη», διορισθείς αρχικά ως υπίατρος και παραιτηθείς αργότερα ως αρχίατρος.

Από το 1911 μέχρι το 1915 εργάζεται στην ιδιωτική του κλινική στην Αθήνα, την οποία και διευθύνει εκτός του χρονικού διαστήματος των βαλκανικών πολέμων 1912-1913, οπότε και επιστρατεύτηκε, διευθύνοντας Νοσοκομεία Εκστρατείας, όπως τα Νοσοκομεία της Α. Β. Υ. Πριγκήπισσας Αλίκης στην Ελασσώνα, στην Φιλιππιάδα, στην Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα. Επίσης, το 1910 πολιτεύτηκε και εκλέχτηκε Βουλευτής Λακωνίας στην Β΄ Αναθεωρητική Βουλή. Το 1915 διορίζεται Έκτακτος Καθηγητής της Χειρουργικής Κλινικής στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, απομακρυνθείς στην χρονική περίοδο 1917- 1920 για πολιτικούς λόγους. Το 1921 είχε συμμετάσχει στην Μικρασιατική Εκστρατεία, στην οποία είχε τον βαθμό του Αρχίατρου. Το 1922 διορίζεται Τακτικός Καθηγητής στην Έδρα της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής. Το έτος 1927–1928 ήταν Κοσμήτορας στην Ιατρική Σχολή Αθηνών[91]. Το έτος 1932 διατέλεσε Γερουσιαστής στην τελευταία Γερουσία για την περίοδο 1932- 1935 μαζί με άλλους Πανεπιστημιακούς ως εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου, της Ακαδημίας και των Ανωτάτων Σχολών. Το έτος 1935 γίνεται Τακτικός Καθηγητής της Χειρουργικής Κλινικής και αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής, ενώ το έτος 1936, με το καθεστώς της δικτατορίας του Μεταξά, απομακρύνθηκε προς στιγμήν από το Πανεπιστήμιο κατ΄ άλλους ως «ανεπιθύμητος για το καθεστώς»[92], κατ΄ άλλους[93] ως συνταξιοδοτούμενος, λόγω του νόμου περί ορίου ηλικίας, αλλά σύντομα ανακλήθηκε και ανέλαβε τη διεύθυνση της αυτοτελούς έδρας Ββ΄ Χειρουργικής Κλινικής, αφού η Β΄ Χειρουργική χωρίσθηκε σε αυτοτελή Βα΄, που ανέλαβε ο καθηγητής Π. Κόκκαλης[94], και σε Ββ΄, πάντα στο Εθνικό

[90] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Υπόμνημα προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1915, σ. 9.
[91] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, στο: *Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1927 – 1928*, σ. 8, (πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73971&hint 23/5/2015).
[92] Φ. Κ. Βώρος, *«Ιστορία Παγκόσμια και (ιδιαίτερα) Ελληνική κατά τον 20^ον αιώνα»,* σελ. 162, στο: siatistanews, (πρόσβαση στη www.siatistanews.gr/klasika/istoria.html , 11/5/2012).
[93] Κουτσιλιέρης, ό. π., σ. 7.
[94] Κουτσιλιέρης, ό. π., σ. 7.

Πανεπιστήμιο. Το έτος 1939 αποχώρησε από το Πανεπιστήμιο οριστικά πλέον, λόγω ορίου ηλικίας, και πήρε τον τίτλο του Ομότιμου Καθηγητή. Διατέλεσε για λίγο χρονικό διάστημα στην αρχή της Γερμανικής Κατοχής Δήμαρχος της Αθήνας, διορισθείς γι' αυτό από τους Γερμανούς τον Μάϊο του 1941, αλλά μετά από τρεις μήνες παραιτήθηκε.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ήταν θεοσεβής. Αυτό φαίνεται από μια φράση στον πρόλογο σ᾽ ένα του σύγγραμμα: «…Τήν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου μου τούτου...ὀφείλω ν᾽ ἀναβάλω εἰς χρόνον ὀψιαίτερον, εάν, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἀφεντούλης, ἐπινεύσῃ τό Θεῖον νά ἐκδόσω καί τρίτην ἔκδοσιν…»[95]. Ο σεβασμός του προς τον Θεόν φαίνεται και σε μια μονογραφία του, όπου στο τέλος καταλήγει με την φράση: «…Βαίνουσα ἡ Ἰατρική, ὡς καί πράττει πράγματι, γοργῶ τῷ ποδὶ πρὸς τὴν πρόοδον…οὕτω μέλλει νὰ τηρήσῃ ἑαυτὴν ἀνταξίαν του μεγάλου σκοποῦ, τοῦ ἀποβλέποντος «εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων σωτηρίαν…»[96]. Επίσης, ως προς τη θρησκευτικότητά του, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, για συνηγορία, φέρνει τον Γκαίτε, τον οποίον έχει ίνδαλμα και πυξίδα, όπως φαίνεται από λεγόμενά του, «…Τὸ πνεῦμα τοῦ Goethe διέδραμε διὰ μέσου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὡς φωτεινὸν μετέωρον, ὅπερ οὐ μόνον κατέπληξεν ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ διεφώτισε καὶ κατέλθεξε…ἡ βαθεῖα θρησκευτικότης,…ἀποτελοῦσι τὸ ἠθικώτερον δίδαγμα, μάλιστα πρὸς τοὺς κατηχουμένους εἰς τὴν ἀνωτέραν πνευματικὴν παίδευσιν…»[97] αλλά και αλλού, «…στρέφομεν νοσταλγοὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν ἱεροκήρυκα τῆς Βαϊμάρης, οὗτινος ἡ γηΐνη ζωὴ ἔσβυσε πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ζῇ καὶ ἐμπνέει ἡμᾶς…»[98], επιπλέον αναφέρει και τα εξής: «…Ο Goethe, εἷς τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς διανοητικῆς ἀνθρωπότητος, εὐνόητον ὅτι κινεῖ μέγα τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἥν εἶχεν ἀντίληψιν περὶ τῆς θρησκείας. Ἀντὶ πάσης ἄλλης ἑρμηνείας ἀρκεῖ ἡ παράθεσις αὐτουσίων τῶν ἐκφράσεων αὐτοῦ: « Ἡ πίστις εἶνε μυστικὸν κεφάλαιον, φυλασσόμενον κατ᾽ οἶκον, ὁπόθεν λαμβάνει τις τὸν τόκον κατ᾽ ἰδίαν» καὶ κατωτέρω «Πρὸς ἕκαστον ἄνθρωπον ἐπιβάλλεται ἡ βεβαιότης, ὅτι ὄπισθεν τῆς φύσεως κρύπτεται Ὄν τι μέγα παραγωγικὸν ρυθμιστικὸν καθοδηγητικόν»,

---

[95] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Αθήνα 1912, πρόλογος.

[96] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η νεωτέρα ιατρική*, Αθήνα 1937, σ. 34.

[97] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Johan Wolfgang Goethe*, λόγος εκφωνηθείς εν τη αιθούση των τελετών τη 22 Μαρτίου (εκατοστή επετείω του θανάτου αυτού), σ. 1 – 30, βλ. ειδικότερα σ. 28 – 30. Εν Αθήναις 1932.

[98] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *«Η διάνοια του Goethe»*, στο: *Ελληνική Ιατρική*, ετ. 7ον (1933), τευχ. 10ον, σ. 1034 – 1057, βλ. ειδικότερα σ. 1057. Στο εξής: Μέρμηγκας – *διάνοια Goethe*.

ἀλλαχοῦ δέ, «Ἐμπιστοσύνη καὶ ὑποταγὴ εἶνε τὰ πρῶτα θεμέλια πάσης ἀνωτέρας θρησκείας καὶ καθυπόταξις ὑπὸ μίαν ὑψηλοτέραν κυβερνῶσαν θέλησιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐννοοῦμεν ἀκριβῶς διότι εἶνε ἀνωτέρα του λογισμοῦ καὶ τῆς ἀντιλήψεως ἡμῶν»...» [99].

Ως προς τον τόπο κατοικίας του στην Αθήνα, η έρευνα έδειξε ότι η θερινή μάλλον κατοικία του ήταν στην Κηφισιά, όπως φαίνεται σε πρόλογους των συγγραμμάτων του, όπου σ' ένα εξ αυτών αναφέρει: «Ἐν Κηφισσιᾷ μεσοῦντος Αὐγούστου 1925»[100]. Η συγγραφική εργασία, που έκανε το θέρος, «μεσοῦντος Αὐγούστου», δείχνει κι αυτή επίσης το ακούραστο του χαρακτήρα του, ενώ στις άλλες εποχές είχε κυρίως τη διδασκαλία, το ιατρικό έργο και όλες τις άλλες δραστηριότητες, που έχει ένας πανεπιστημιακός γιατρός. Όμως η μόνιμη κατοικία του, όταν μάλιστα έγινε έκτακτος[101] και μετά τακτικός καθηγητής, φαίνεται ότι ήταν στο κέντρο της πόλης, συγκεκριμένα στην οδό Σίνα[102].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ακόμη, είχε οικογενειακή ζωή, δηλαδή ήταν σύζυγος και πατέρας. Αυτό φαίνεται από το ανακοινωθέν του πένθους γι' αυτόν από την οικογένειά του, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα»[103].

Ως προς την πολιτική, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, εκλέχτηκε βουλευτής Λακωνίας το 1910[104] και όχι το 1911 όπως αναφέρεται αλλού, κυρίως σε εγκυκλοπαίδειες, συγκεκριμένα μάλιστα στις εκλογές της 28 Νοεμβρίου 1910, με το κόμμα των Φιλελευθέρων, στο οποίο επικεφαλής ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος, και ήρθε δεύτερος στη σειρά από τον κομματικό συνδυασμό Λακωνίας με 9340 ψήφους και τρίτος στο σύνολο των Βουλευτών της Λακωνίας[105]. Εκλέχτηκε ακόμη και Γερουσιαστής από τους ανθρώπους των Γραμμάτων και των Τεχνών από το 1932 μέχρι το έτος 1935[106]. Τέλος, διετέλεσε και Δήμαρχος Αθηνών το 1941 για ένα τρίμηνο, όπως αναφέραμε ήδη[107].

---

[99] Μέρμηγκας – *διάνοια Goethe*, ὁ. π., σ. 1045.
[100] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Εγχειρητική*, Αθήνα 1925.
[101] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἔτους 1921 – 1922», σ. 147 (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73484&hint 23/5/2015).
[102] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «*Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἔτους 1927 – 1928»*, σ. 76 (πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73971&hint 23/5/2015).
[103] *«Ἐλεύθερον Βῆμα»*, αρ. φ. 6971, Αθήνα, 25 Δεκεμβρίου 1941. Στο εξής: «Βήμα».
[104] Α. Κούζης – *Εκατονταετηρίς*, ὁ. π., τ. 3, σ. 47.
[105] Εφημερίδα «Ἀθῆναι», έτος θ', αρ. 44 – 2940, της 01/12/1910, σ. 2 -3.
[106] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ο. π., σ. 11.
[107] Μαρκέτος – ΠΒΛ, ὁ. π., τ. 6 (1991), σ. 149.

Ως λογοτέχνης, υπήρξε ποιητής, παρουσιάζοντας ποιήματά του σε περιοδικά με το ψευδώνυμο Κ. Μ. Γερήνιος[108], ενώ παράλληλα υπήρξε μεταφραστής αλλά και κριτικός ξένων ποιητών, όπως του Byron, κυρίως όμως του Goethe, του οποίου έκανε έμμετρη μετάφραση όλου του έργου του «Faust», δηλ. του α΄ και β΄ μέρους[109], καθώς και εκλογές ποιημάτων πάλι του Goethe, που τα παρουσίασε σε μια συλλογή με τ' όνομα «Λυρική ποίηση».

Απεβίωσε στην Αθήνα στις 23 Δεκεμβρίου του έτους 1941 από μολυσματική ασθένεια, ως αναφέρεται από τον ιατρό και φοιτητή του Γ. Πουρναρόπουλο. Η ασθένεια αυτή ήταν, όπως αναφέρει ο Γ. Πουρναρόπουλος, «...εἰς νόσον παρεμφερῆ πρὸς ἐκείνην τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Ἀλεξάνδρου, μὴ δεχθείς νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν τότε συνήθη χημειοθεραπείαν τῶν μολύνσεων (διὰ Prontosil) ὡς μὴ ἔχων ὑπόληψιν τὸ φάρμακον,....»)[110]. Συνεπώς, με τα σημερινά δεδομένα, η αιτία θανάτου του Κ. Ν. Μέρμηγκα, κατά τη γνώμη μου, ήταν σηπτική καταπληξία.

Είναι λάθος αυτό που αναφέρεται σε διάφορες βιογραφίες του, κυρίως σε εγκυκλοπαίδειες, ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πέθανε το έτος 1942. Εκτός από την ιστορική μαρτυρία του Γ. Πουρναρόπουλου, γι' αυτό το θέμα, υπάρχουν μαρτυρίες από την εφημερίδα της εποχής εκείνης «Ἐλεύθερον Βῆμα», όπως η δημοσίευση στο φύλλο[111] της 24ης Δεκεμβρίου 1941 ψηφίσματος του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηναίων για το άγγελμα του θανάτου του, η τέλεση της κηδείας του με δημοτική δαπάνη, καθώς και δωρεάν παραχώρηση τάφου στο Α΄ Νεκροταφείο. Επίσης, άλλη μαρτυρία είναι η δημοσίευση, στο φύλλο[112] της 25ης Δεκεμβρίου 1941 της ίδιας εφημερίδας, ανακοίνωσης της ίδιας της οικογένειάς του, στην οποία αναφέρει ότι τον κήδεψε χθες, δηλ. στις 24 Δεκεμβρίου 1941 στην Αθήνα, οπότε ο θάνατός του έγινε στις 23 Δεκεμβρίου 1941. Άλλες μαρτυρίες για την ημερομηνία θανάτου του Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι η δημοσίευση ψηφισμάτων στο φύλλο της 25ης Δεκεμβρίου της εφημερίδας «Ἐλεύθερον Βῆμα», της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών, της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Χειρουργικής Εταιρείας καθώς και του Ιατρικού Συλλόγου Αττικοβοιωτίας, στα οποία ψηφίσματα αναφέρεται ότι συνήλθαν εκτάκτως στις 23

---

108 Μαρκέτος – ΠΒΛ, ό. π., τ. 6 (1991), σ. 149.
109 Α. Κούζη – *Εκατονταετηρίς*, ό. π., τ. 3, σ. 47.
110 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 5.
111 «Ἐλευθερον Βῆμα», ό. π., αρ. φ. 6970, Αθήνα, 24 Δεκεμβρίου 1941.
112 «Ἐλεύθερον *Βῆμα*», ό. π., αρ. φ. 6971, Αθήνα, 25 Δεκεμβρίου 1941.

Δεκεμβρίου 1941, για να εκφράσουν θλίψη και τα συλλυπητήριά των για τον θάνατον του συναδέλφου των Κ. Ν. Μέρμηγκα, ο οποίος τίμησε την ιατρική και το Πανεπιστήμιο. Μάλιστα, η Σύνοδος της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών έγινε την ώρα 11 π.μ. στις 23 Δεκεμβρίου και ημέρα Τρίτη και εκείνη της Ιατρικής Σχολής Αθηνών την ώρα 12 μ. επίσης στις 23 Δεκεμβρίου ημέρα Τρίτη. Συνεπώς, ο θάνατός του κατά προσέγγιση έγινε ή τις πρωϊνές ώρες της 23ης Δεκεμβρίου ή ανάμεσα 22ης και 23ης Δεκεμβρίου 1941. Το Πανεπιστημιο Αθηνών την ημέρα της κηδείας του είχε αργία, όπως αναφέρει στο ψήφισμά του[113], αν και είχε τον τίτλο του ομότιμου και δεν ήταν στην ενεργό δύναμη του Πανεπιστημίου, παράλληλα δε αντί στεφάνου κατέθεσε ένα ποσό υπέρ του συσσιτίου των απόρων φοιτητών, τη δε εκφορά του αποφάσισε να ακολουθήσουν ο Πρύτανης, η Σύγκλητος, οι καθηγητές και οι φοιτητές. Τα ίδια αποφάσισε και η Ιατρική Σχολή Αθηνών στο ψήφισμά της[114], το δε ποσό κατατέθηκε υπέρ των υπαλλήλων του Πανεπιστημίου. Τέλος, και η Ιατρική Εταιρεία Αθηνών, στην οποία ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ήταν Πρόεδρος για 14 χρόνια, εξέδωσε ψήφισμα[115], δημοσιευμένο επίσης στην εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα», στο φύλλο της 27ης Δεκεμβρίου 1941, με το οποίο εκφράζει την θλίψη της για τον θάνατόν του και αντί στεφάνου καταθέτει ποσό υπέρ των υπαλλήλων του Πανεπιστήμιου.

Μια άλλη μαρτυρία για τον χρόνο θανάτου του έρχεται από τον δημοσιογράφο Δημοσθένη Κούκουνα, που αναφέρει τα εξής[116]: «…τον Αύγουστο 1941 παραιτήθηκε (σσ. από δήμαρχος), ενώ μετά από μερικούς μήνες απεβίωσε…». Ως προς τον τρόπο δε του θανάτου του ο ίδιος ο δημοσιογράφος αναφέρει τα εξής[117]: «…Έχει γίνει λόγος ότι μάλλον αυτοκτόνησε…».

Λόγω του ανακινηθέντος ζητήματος, για τον τρόπο θανάτου του Κ. Ν. Μέρμηγκα, από τον δημοσιογράφο Δημοσθένη Κούκουνα, έχω να ειπώ ότι η προαναφερθείσα μαρτυρία του ιατρού και φοιτητού του τότε, Γ. Κ. Πουρναρόπουλου, για την αιτία θανάτου του, είναι πιο έγκυρη, διότι είναι συγκεκριμένη (μολυσματική ασθένεια[118]) και στερείται από φήμες, χωρίς όμως να

---

113 «Ἐλεύθερον *Βῆμα*», ό. π., αρ. φ. 6971, Αθήνα, 25 Δεκεμβρίου 1941.

114 «Ἐλεύθερον *Βῆμα*», ό. π., αρ. φ. 6971, Αθήνα, 25 Δεκεμβρίου 1941.

115 «Ἐλεύθερον *Βῆμα*», ό. π., αρ. φ. 6972, Αθήνα, 27 Δεκεμβρίου 1941.

116 Δημοσθένης Κούκουνας, *Ιστορία της Κατοχής*, Αθήνα 2013, τ. 1, σ. 436. Στο εξής: Κούκουνας

117 Κούκουνας, ό. π., τ. 1, σ. 544, υποσημ. 33.

118 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 5.

μη θεωρείται και παθητική αυτοκτονία, για δικαίωση και του Δημ. Κούκουνα, η άρνηση της συσταθείσας φαρμακευτικής αγωγής. Ο Νικ. Κ. Λούρος επίσης, τακτικός καθηγητής της Μαιευτικής και Γυναικολογίας τότε[119], για τον τρόπο του θανάτου του Κ. Ν. Μέρμηγκα αναφέρει τα εξής: «…Πέθανε από σηψαιμία, χωρίς να δεχθεί σουλφαμίδες, σύμφωνα με την πίστη του πως δεν οφελούν σε τίποτα.» [120].

[119] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, *Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἔτους 1939 – 1940,* σ. 10 (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75273&hint 23/5/2015).
[120] Σπύρος Γερ. Μαρκέτος, «*Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα*», στο: *Νικόλαος Αλιβιζάτος*, Αθήνα 2011, σ. 59(181).

2. ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΤΟΥ ΤΙΤΛΟΙ

Στις εγκύκλιες σπουδές του υπήρξε αριστούχος μαθητής. Αναφέρει χαρακτηριστικά σ' αυτό ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος σε υποσημείωση της μελέτης του γι' αυτόν: « Ἀξιοσημείωτον ὅτι τὰ ἀπολυτήρια Δημοτικοῦ Σχολείου Κάμπου, Ἑλληνικοῦ Σχολείου Κάμπου, Γυμνασίου Καλαμῶν,...ἔχουν ἐκδοθεῖ μὲ βαθμὸν Ἄριστα».

Όπως επίσης προκύπτει από το μαθητολόγιο του Γυμνασίου[121] στο οποίο φοίτησε την εποχή εκείνη, το σχολικό έτος 1889-1890 ο Κωνσταντίνος Μέρμηγκας ήταν στην Τέταρτη Τάξη. Αφού τελείωσε τις γυμνασιακές του σπουδές, γράφτηκε στην Ιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ. Όπως όμως αναφέρει ο Αριστοτέλης Κούζης[122] έγινε διδάκτωρ της Ιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το έτος 1895. Συνεπώς, τα έτη σπουδών τόσο στο τότε Γυμνάσιο όσο και στην Ιατρική ήταν την εποχή εκείνη ολιγότερα απ' ό,τι είναι σήμερα. Χαρακτηριστικά αναφέρεται επίσης από τον Αριστοτέλη Κούζη ότι η διάρκεια των σπουδών για την ιατρική το 1835 ήταν έξι μήνες, ενώ το 1836-1837 ήταν δύο έτη[123]. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, βρέθηκαν δύο αιτήσεις του ίδιου του Κ. Ν. Μέρμηγκα, που απευθύνονταν στην Κοσμητεία της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ για συμμετοχή σε «διδακτορικές» (σημερινές πτυχιακές) εξετάσεις το έτος 1895. Στη μία αίτηση κάνει λόγο για τετραετή φοίτηση[124], ενώ στην άλλη αναφέρει ότι την πρακτική του άσκηση[125] την έκανε στην Αστυκλινική και στο Μαιευτήριο, αιτήσεις που συγχρόνως αποτελούν και ιστορικές μαρτυρίες για τη φοιτητική του ιδιότητα και τις σπουδές του στην Ιατρική.Ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος αναφέρει ότι το διδακτορικό δίπλωμα του Κ. Ν. Μέρμηγκα επίσης έχει εκδοθεί με βαθμό «Ἄριστα».

Στον προκηρυχθέντα το 1900 Διαγωνισμό για την αποστολή υγειονομικών αξιωματικών στη Γερμανία για ειδίκευση και

---

[121] Γενικά Αρχεία του Κράτους – Περιφερειακή Υπηρεσία Μεσσηνίας, *Μαθητολόγιο Γυμνασίου Αρρένων εν Καλάμαις.* Καλαμάτα.

[122] Αριστ. Κούζη, *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Ἑκατονταετηρίς*, Αθήνα 1937, τ. 3, σ. 46. Στο εξής: Α. Κούζη – *Ἑκατονταετηρίς*.

[123] Α. Κούζη – *Ἑκατονταετηρίς*, ό. π., τ. 3, σ. 4 – 6.

[124] Γενικά Αρχεία του Κράτους – Κεντρική Υπηρεσία, *Αταξινόμητο Αρχειακό Υλικό*, στο: *ΥΕΔΕ*, Δ΄ Περίοδος, κυτ. 12, αρ. 119. Αθήνα. (Η αναφορά στις αρχειονομικές ενδείξεις του υλικού είναι προσωρινή). Στο εξής: Γ. Α. Κ. – Κεντρική.

[125] Γ. Α. Κ. – Κεντρική, ό. π., στο: *ΥΕΔΕ*, Δ΄ Περίοδος, κυτ. 17, αρ. 28.

εκπαίδευση στην στρατιωτική υγειονομική υπηρεσία επίσης είχε πρωτεύσει[126].

Στο Βερολίνο για μια τετραετία (1900- 1903) ειδικεύθηκε στην χειρουργική, στην πανεπιστημιακή Χειρουργική Κλινική του Βερολίνου με δάσκαλο τον E. Von Bergmann, τον οποίον αναφέρει με σεβασμό, αφιερώνοντάς του και πραγματεία[127] αλλά και Νεκρολογία[128]. Επίσης στο Βερολίνο την ίδια χρονική περίοδο εκπαιδεύθηκε παράλληλα στην στρατιωτική υγειονομική υπηρεσία, υπηρετώντας στον γερμανικό στρατό, όπως αναφέρει ο ίδιος[129].

Στο χρονικό διάστημα 1903-1904, κατά την παραμονή του στην Λάρισα, έγραψε διατριβή, την οποία υποστήριξε στην Ιατρική Αθηνών το έτος 1905 ως διατριβή επί υφηγεσία με τίτλο « Ἡ χειρουργικὴ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις»[130].

Λόγω των σπουδών του στη Γερμανία, της άριστης γνώσης του στη Γερμανική γλώσσα, του πλούσιου επιστημονικού του έργου από το οποίο πολλές επιστημονικές του εργασίες δημοσιεύθηκαν στην Γερμανική σε ιατρικά περιοδικά της Γερμανίας, ως και της ευρύτερης γερμανομάθειάς, του με ιδιαίτερη προτίμηση στον Γκαίτε, τιμήθηκε από την γερμανική ακαδημαϊκή κοινότητα με τον τίτλο του Επίτιμου Αντεπιστέλλοντος Εταίρου της Γερμανικής Ακαδημίας το έτος 1936, καθώς και με τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτωρος του Πανεπιστημίου Βερολίνου το έτος 1937, όπως αναφέρει και ο ίδιος σε υπόμνημά του στην Ακαδημία Αθηνών, από το οποίο ένα μέρος αναδημοσιεύεται από τον Γ. Κ. Πουρναρόπουλο[131]. Στο σημείο αυτό αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γ. Πουρναρόπουλος: « Ἐνταῦθα, ἂς ὑπομνησθῇ ὅτι κατὰ τὸ 1937 ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει του ὡς Ἐπιτίμου Διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου τονίζεται ὅτι « εἰς πάσαν ἐπιστήμην ἠσχολήθη» (In omni litterarum genere versatus) καὶ ὅτι « τοὺς σπουδαστάς τῆς ἰατρικῆς ἐξαιρέτως ἐμόρφωσεν » (Medicinae studiosos exquisite instruxit) καὶ τέλος ὅτι «νέας ὁδοὺς ἐν τῇ Χειρουργικῇ διήνοιξεν » (Novas vias patefecit) »[132].

---

126 Γ.Κ.Πουρναρόπουλος, ὀ. π., σ. 8.

127 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ἡ χειρουργικὴ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ*, Αθήνα 1906, (αφιέρωση της πραγματείας).

128 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Νεκρολογία εἰς τὸν διδάσκαλόν μου Καθηγητὴν τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου E. Bergmann* (*Σύγχρονος Χειρουργική* 1907 αριθμ. 1), στο: *Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἰατρικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, Ἀθήνα* 1915, σ. 1- 16, ειδικότερα βλ. σ. 14.

129 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἰατρικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου*, Αθῆναι1915, σ. 14.

130 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ἡ χειρουργικὴ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις*, Αθήνα 1905.

131 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὀ. π., σ. 6.

132 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὀ. π., σ. 6.

Το έτος 1905 απέκτησε τον τίτλο του υφηγητή. Το έτος 1915 εκλέγεται Έκτακτος Καθηγητής της Χειρουργικής. Το έτος 1922 εκλέγεται Τακτικός Καθηγητής της Εγχειρητικής και της Τοπογραφικής Ανατομίας. Το έτος 1927 – 1928 διατέλεσε Κοσμήτορας στην Ιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ. Το έτος 1935 εκλέγεται Τακτικός Καθηγητής της Χειρουργικής. Το έτος 1939 – 1940 αποχώρησε από το Πανεπιστήμιο με τον τίτλο του Ομότιμου Καθηγητή.

Επεδίωξε να εκλεγεί πρύτανης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, καθώς και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, αλλά δεν μπόρεσε, παρά τον ευγενή αγώνα του. Στο υπόμνημά του προς την Ακαδημία το έτος 1940, του οποίου μέρος διασώζει ο Γ.Κ.Πουρναρόπουλος, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «…Μὴ τις ὑπολάβῃ τὴν ὑποψηφιότητα ταύτην ὡς ἀφορμηθεῖσαν, οὐδ' ἐπ᾿ ἐλάχιστον, ἐκ τῆς κενοδόξου ἐπιδιώξεως ἐπιδεικτικοῦ τίτλου. Ὁ Ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, πρώην Βουλευτὴς καὶ Γερουσιαστής, Ἐπίτιμος Ἀντεπιστέλλων Ἑταῖρος τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας, Ἐπίτιμος Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Βερολίνου δὲν φιλοδοξεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ τοὺς τίτλους αὐτοὺς καὶ διὰ τινος νέου, ἀλλὰ μόνον ἐπιθυμεῖ νὰ ἀφιερώσῃ τὸν χρόνον τῆς ὑπολειπομένης αὐτοῦ ζωῆς εἰς ἐξυπηρέτησιν τοῦ σκοποῦ ὅν θεωρεῖ ὡς τὸν ἐθνικώτατον καὶ οὗτινος ἡ ἐπιδίωξις ἀποτελεῖ καθῆκον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας, δηλ. εἰς προαγωγὴν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἠθικῆς ἰσχύος τοῦ Ἔθνους….»[133]. Ο λόγος αυτός του Κ. Ν. Μέρμηγκα στην Ακαδημία αποτελεί και μία ιστορική μαρτυρία των τίτλων που κατείχε.

Εκτός από τους προαναφερθέντας ακαδημαϊκούς τίτλους ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είχε και άλλους. Και ως προς την ιατρική, έγινε Κοσμήτορας όπως προαναφέρθηκε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών[134], υπήρξε Πρόεδρος της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών για δεκατέσσερα συνεχή χρόνια (1923-1935)[135], καθώς επίσης και το έτος 1941[136], ενώ υπήρξε παράλληλα ιδρυτικό μέλος Ελληνικής Χειρουργικής Εταιρείας μαζί με τους άλλους καθηγητές της Χειρουργικής, όπως Ν. Αλιβιζάτο, Αν. Αντύπα, Μ. Γερουλάνο, Εμ. Κοντολέων, Δ. Κόκκορη, Κ. Λούρο, Κ. Λογοθετόπουλο, Μ. Μακκά και Γερ. Φωκά,

[133] Γ.Κ.Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 30 – 31.

[134] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, στο: «*Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1927 – 1928*», σ. 8 (πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73971&hint 23/5/2015).

[135] Αρ. Κούζης – *Εκατονταετηρίς*, ό. π., τ. 3, σ. 47.

[136] Σπ. Μαρκέτος, «*Κωνσταντίνος Μέρμηγκας*», στο: *ΠΒΛ*,τ. 6 (1991), σ. 149. Στο εξής: Μαρκέτος – ΠΒΛ

οι οποίοι συνήλθαν σε πρώτη συνεδρίαση στις 17 Ιανουαρίου 1928[137]. Επίσης, διατέλεσε κάποιο χρονικό διάστημα, συγκεκριμένα τα έτη 1909-1911, Διευθυντής των Σταθμών Πρώτων Βοηθειών στην Αθήνα, δείχνοντας μ' αυτόν τον τρόπο και την κοινωνική του προσφορά[138].

Ως προς τη πολιτική, ο Κων. Ν. Μέρμηγκας, εκλέχτηκε βουλευτής Λακωνίας το 1910[139] καθώς και Γερουσιαστής από το 1932 μέχρι το έτος 1935, όπως αναφέρθηκε κι' αλλού. Επίσης διατέλεσε Δήμαρχος Αθηνών το 1941 για ένα τρίμηνο. Ως προς τον ανθρωπιστικό χώρο, υπήρξε ποιητής, παρουσιάζοντας ποιήματά του σε διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά με το ψευδώνυμο Κ. Μ. Γερήνιος[140], ενώ παράλληλα υπήρξε μεταφραστής ξένων ποιητών, όπως του Byron και του Goethe του οποίου έκανε έμμετρη μετάφραση του έργου του «Faust» στο α΄ και β΄μέρος[141].

---

[137] Ελληνική Χειρουργική Εταιρεία, «*Ιστορικά στοιχεία*», στο: *Ελληνική Χειρουργική Εταιρεία* (πρόσβαση στη http://www.exe1928.gr/istoriko/, 4/6/ 2012).
[138] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η πανεπιστημιακή μου υποψηφιότης,* Αθήνα 1912, σ. 39.
[139] Α. Κούζη - Εκατονταετηρίς, ό. π., σ. 47.
[140] Σπ. Μάρκέτος – ΠΒΛ, ό. π., σ.149.
[141] Α. Κούζη – Εκατονταετηρίς, ό. π., σ. 47.

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΡΙΖΟΥΣΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΡΙΖΟΥΣΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Ο καθηγητής Κ. Ν. Μέρμηγκας έζησε το χρονικό διάστημα 1870-1941. Το χρονικό διάστημα των εβδομήντα περίπου χρόνων της ζωής του, παρά τα κάποια επί μέρους διαστήματα εθνικής ευφορίας, χαρακτηρίζεται από πολιτειακή και κυβερνητική αστάθεια, πολεμικές συγκρούσεις, όπου να κυριαρχούν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, δύο εθνικές εκστρατείες, η μία στην Βόρεια Ελλάδα και η άλλη στην Μικρά Ασία, στις οποίες έλαβε μέρος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, και δύο μεγάλες εθνικές καταστροφές, η μία με τον ατυχή πόλεμο του 1897, στην οποία επίσης έλαβε μέρος ο Κων. Μέρμηγκας, και η άλλη στον Πόντο και στην Μικρά Ασία το 1922, όπου και εκεί έλαβε μέρος, χωρίς να παραλείπονται άλλες μικρότερες καταστροφές τη περίοδο εκείνη, όπως στην Βόρειο Ήπειρο, στην περιοχή του Μοναστηρίου, στην περιοχή της Φιλιππούπολης, της Ανατολικής Ρωμυλίας και της Ανατολικής Θράκης, ενώ ο εθνικός διχασμός του 1915-1917 επέφερε βαριά τραύματα στον λαό και του οποίου ο μεν αντίκτυπος φθάνει μέχρι σήμερα, οι δε συνέπειές του ακόμα πληρώνονται.

Όσον αφορά την πολιτειακή και κυβερνητική αστάθεια, την οποία ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για λίγο χρονικό διάστημα την έζησε ως βουλευτής και γερουσιαστής, τα στρατιωτικά κινήματα διαδέχονται το ένα το άλλο, οι δε εκλεγμένες από τον λαό κυβερνήσεις εναλλάσσονται τακτικά, όπως και το πολιτειακό δίπολο βασιλευόμενη και αβασίλευτη δημοκρατία. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: « Η πρώτη δεκαπενταετία της περιόδου της Α΄ Βασιλευόμενης Δημοκρατίας (1865- 1881) υπήρξε περίοδος που χαρακτηρίστηκε από έντονη κυβερνητική αστάθεια (την περίοδο αυτή διορίστηκαν συνολικά 29 κυβερνήσεις, οι περισσότερες από τις οποίες είχαν εξαιρετικά βραχύβια θητεία), η οποία ήταν απόρροια της ύπαρξης πολλών κομμάτων («ξηρότατα προσωποπαγῶν», κατά τον Ασπρέα), των συνεχών μετακινήσεων βουλευτών από το ένα κόμμα στο άλλο, αλλά και της αδυναμίας συνεννόησης των αρχηγών των κομμάτων, οι οποίοι «μαχόμενοι κατ΄ αλλήλων, ανατρέποντες αλλήλους συνεχώς και αδιαλείπτως εγένοντο πάντες κυβερνήται βραχύβιοι». Η εισαγωγή της αρχής της δεδηλωμένης το 1875, έστω και ως συνθήκη του πολιτεύματος, συνιστά αναμφισβήτητα τομή στην λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος, παρότι τελικά στην πράξη

εφαρμόστηκε μόνο κατά το ένα σκέλος της: η εμπιστοσύνη της Βουλής ήταν αναγκαίο- αλλά όχι και επαρκές- προσόν για την παραμονή μιας κυβέρνησης στην εξουσία, ενώ για τον διορισμό της δεν ήταν ούτε καν αναγκαίο προσόν. Η απόσταση μεταξύ των αρχών του πρώιμου κοινοβουλευτισμού από τη μια και της πολιτικής πρακτικής από την άλλη ήταν την περίοδο αυτή ιδιαίτερα αισθητή»[142].

Στην περίοδο όμως 1881-1895 υπήρξε κυβερνητική σταθερότητα παρά την οικονομική αστάθεια. Αναφέρεται σχετικά μ' αυτό: « Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής υπήρξε επίσης η κυβερνητική σταθερότητα, που επικράτησε κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτής. Δύο από τις κυβερνήσεις του Τρικούπη την περίοδο αυτή (1881- 1885 και 1886-1890) παρέμειναν στην εξουσία για τριάμισι και τεσσεράμισι χρόνια αντίστοιχα, διάρκεια πρωτόγνωρη για τα τότε πολιτικά δεδομένα»[143].

Οι περίοδοι όμως της κυβερνητικής αστάθειας ήταν πάντα μεγαλύτερες της σταθερότητας. Η ίδια λοιπόν κυβερνητική αστάθεια υπήρχε και κατά την εποχή του Μεσοπολέμου. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: « Η πολιτική αστάθεια των ετών 1923-24, σε συνδυασμό με τα νέα κοινωνικά δεδομένα (ανατροπή των ισορροπιών λόγω της εισροής προσφύγων με αντιμοναρχικές τάσεις), έθεσε σε κίνηση τους μηχανισμούς (δημοψήφισμα), που οδήγησαν στην καθεστωτική μεταβολή…….Μεταξύ του 1924 και του 1928 μεσολάβησαν δέκα πρωθυπουργίες, τρεις γενικές εκλογές και έντεκα στρατιωτικά κινήματα ή τελεσίγραφα. Επιβλήθηκε μια στρατιωτική διδακτορία (του Θεόδωρου Πάγκαλου), η οποία ανατράπηκε στη συνέχεια από ένα νέο κίνημα. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο πρόεδρος της Δημοκρατίας παύτηκε μία φορά, ενώ άλλες δύο παραιτήθηκε….»[144]. Επίσης, αναφέρεται ότι: «…απογοητευμένος από την κατάσταση αυτή γράφει στα απομνημονεύματά του ο Αλεξ. Μαζαράκης – Αινιάν, ανώτατος αξιωματικός και ακαδημαϊκός: « τὸ οὐσιῶδες εἶναι πὼς ὁ ἕνας θὰ καταξεσχίσῃ τὸν ἄλλον, πῶς οἱ ἔχοντες προσωπικὰ συμφέροντα καὶ πάθη θὰ ἀνέλθουν εἰς τὴν ἀρχήν, διά νὰ τὰ ἱκανοποιήσουν. Εἰς

---

[142] Μέλφος Θαλής, «*Η λειτουργία του κοινοβουλευτισμού- Εκλογές και κυβερνήσεις (1864-1881*), στο: *Ιστορία των Ελλήνων* (Πρόσβαση στις «Εκδόσεις Δομή»), τ. 10, σ. 477.

[143] Μέλφος Θαλής, «*Εκλογές και κυβερνήσεις 1881-1895*», στο: *Ιστορία των Ελλήνων,* (Πρόσβαση στις «Εκδόσεις Δομή»), τ. 11, σ. 113. Στο εξής: Μέλφος – *κυβερνήσεις 1881 – 1895.*

[144] Βλάχος Άγγελος, «*Πολιτική ιστορία 1923-1940. Η Ελλάδα του Μεσοπολέμου*», στο: *Ιστορία των Ελλήνων,* (Πρόσβαση στις «Εκδόσεις Δομή»), τ. 12, σ. 305.

ὅλην τὴν ἀφόρητον ἀναρχίαν ποὺ ἐπικρατεῖ, ὁ στρατὸς ὅσο πάει καὶ διαφθείρεται περισσότερον»...»[145].

Σ᾽ αυτά πρέπει να προστεθούν δύο οικονομικές κρίσεις που έφεραν την Ελλάδα σε πτώχευση και που συνέπεσαν η μία στην αρχή της σταδιοδρομίας του Κ. Ν. Μέρμηγκα το 1893 επί διακυβέρνησης Χ. Τρικούπη, λόγω κακής οικονομικής διαχείρισης, και η άλλη στο τέλος της σταδιοδρομίας και του βίου του, το 1941 λόγω της κατοχής της Ελλάδος από τους Γερμανούς και της δέσμευσης συνεπώς και των οικονομικών της αποθεμάτων.

Ως προς την πτώχευση επί Τρικούπη παρατηρείται ότι παρά την πολιτική σταθερότητα της εποχής, ο Χαρ. Τρικούπης, για να εφαρμόσει το σχέδιό του για την εκβιομηχάνιση της χώρας και την εκτέλεση μεγάλων έργων, προχώρησε σε εξωτερικό δανεισμό, που αποτέλεσε την αιτία της πτώχευσης. Αναφέρεται και για το θέμα αυτό χαρακτηριστικά: « Ο Τρικούπης κατέφυγε και πάλι στην προσφιλή του τακτική της σύναψης νέων δανείων για την αποπληρωμή των παλαιών, πλέον όμως η αξιοπιστία της ελληνικής οικονομίας ήταν καταρρακωμένη σε τέτοιον βαθμό, ώστε ήταν αδύνατη η σύναψη οποιουδήποτε δανείου. Έτσι, στις 1 Δεκεμβρίου 1893 κατατέθηκε στη Βουλή νομοσχέδιο, με το οποίο η κυβέρνηση εξουσιοδοτείτο να διαπραγματευτεί τους όρους ενός πτωχευτικού συμβιβασμού με τους δανειστές του ελληνικού κράτους. Στις 10 Δεκεμβρίου 1893 ο Χαρίλαος Τρικούπης θα ανακοινώσει επίσημα από το βήμα της Βουλής την πτώχευση της Ελλάδας..... Ο νόμος ΒΡ7ΣΤ΄/1893 κήρυξε επίσημα το ελληνικό κράτος σε κατάσταση πτώχευσης ως προς τις πληρωμές του στο εξωτερικό. Η είδηση της πτώχευσης ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στο εξωτερικό από τους δανειστές, οι οποίοι απαιτούσαν την επιβολή διεθνούς ελέγχου στις προσόδους του ελληνικού δημοσίου. Οι θιγόμενοι από την πτώχευση έσπευσαν να ζητήσουν τη βοήθεια των κυβερνήσεών τους, με αποτέλεσμα η χώρα να υφίσταται όχι μόνο οικονομικές, αλλά και πολιτικές πιέσεις. Μέσα σε αυτό το κλίμα, κάθε απόπειρα πτωχευτικού συμβιβασμού απέτυχε, αφού οι δανειστές έθεταν υπερβολικά επαχθείς όρους, για να αποδεχθούν τον συμβιβασμό» [146].

Ως προς την οικονομική πτώχευση που έζησε η Ελλάδα, στο τέλος του βίου του Κων. Μέρμηγκα, λόγω της τριπλής κατοχής της από τους Γερμανούς, τους Ιταλούς και τους Βούλγαρους,

---

[145] Απόστ. Ε. Βακαλόπουλος, *«Νέα ελληνική ιστορία 1204 – 1985»*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 396. Στο εξής: Βακαλόπουλος.

[146] Μέλφος - *κυβερνήσεις 1881-1895*, ό. π., τ. 11, σ. 130.

αναφέρεται ότι: «…Γερμανοί, Ιταλοί, Βούλγαροι έχουν διαμοιράσει μεταξύ τους τις ελληνικές χώρες…Τα αποθέματα σε τρόφιμα, οι πρώτες ύλες και ποικίλα άλλα είδη, που φυλάγονταν στις κρατικές αποθήκες, κατάσχονται και διαρπάζονται ως λεία πολέμου, ενώ τα οικονομικά βάρη της διατροφής των κατοχικών στρατευμάτων που πέφτουν στους αδύνατους ώμους των ελλήνων προκαλούν την εξαθλίωση της χώρας….Για την συντήρηση των στρατευμάτων κατοχής καταβάλλουν οι Έλληνες το υπέρογκο ποσό των 3 δισεκατομ. Δραχμών κατά μήνα…Η ελληνική δραχμή κάθε μέρα χάνει την αξία της και η οικονομία της χώρας καταβαραθρώνεται. Η αγωνία για την επιβίωση είναι το καθημερινό πρόβλημα…»[147].

Όσον αφορά τον πολιτισμό, για τον οποίο έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, προκύπτει κατά την περίοδο 1898-1903 το γλωσσικό ζήτημα, με αποκορύφωμα τα « Ευαγγελικά» και τα « Ορεστειακά», στα οποία υπήρξαν θάνατοι και τραυματισμοί ατόμων, φοιτητών και πολιτών, υπέρμαχων της καθαρεύουσας κυρίως, στις συγκρούσεις των με την Αστυνομία κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων, καθώς και πτώση κυβερνήσεων, ζήτημα το οποίο ταλαιπώρησε τόσο πολύ τους Έλληνες, ο δε αντίκτυπός του φθάνει μέχρι σήμερα.

Αναφέρεται χαρακτηριστικά για τα «Ευαγγελικά»: « Το γλωσσικό ζήτημα θα αποτελέσει το πεδίο σύγκρουσης των δύο κόσμων. Την αφορμή θα δώσει το θέμα της μετάφρασης των Ευαγγελίων στη δημοτική…..Οι πρώτοι που αντέδρασαν ήταν οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπό την άμεση ή έμμεση υποκίνηση του καθηγητή Γ. Μιστριώτη, κλασσικού φιλόλογου και μεγάλου αμύντορα της γλωσσικής καθαρότητας, της αρχαΐζουσας, οι φοιτητές κατακεραύνωσαν τη μετάφραση των Ευαγγελίων στη δημοτική….Η σύγκρουση με την Αστυνομία ήταν αναπόφευκτη, όσο και αιματηρή, αφού πολλοί διαδηλωτές κρατούσαν όπλα. Έντεκα νεκροί, τρεις φοιτητές και οκτώ πολίτες, και δεκάδες τραυματίαι ήταν τα θύματα της μάχης των διαδηλωτών με την Αστυνομία. Θύμα όμως ήταν και ο ίδιος ο Θεοτόκης (σ. σ.: ο τότε πρωθυπουργός), τρεις ημέρες αργότερα. Στις 11 Νοεμβρίου (σ.σ.1901) υπέβαλε την παραίτησή του, αναλαμβάνοντας την πολιτική ευθύνη για τις δραματικές εξελίξεις. Διάδοχός του στην κορυφή της κυβέρνησης αναδείχθηκε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης. Ύστερα από έναν χρόνο, στις 23 Νοεμβρίου 1902, θα αφήσει και αυτός τη θέση του για λογαριασμό του Θεόδωρου

[147] Βακαλόπουλος, ό. π., σ. 420-422.

Δηλιγιάννη….Αξίζει να σημειωθεί ότι στο στρατόπεδο των φοιτητών – εχθρών του δημοτικισμού στη συγκεκριμένη φάση δραστηριοποιήθηκαν και οι μετέπειτα σπουδαίοι εκπαιδευτικοί και ακραιφνείς δημοτικιστές Δημήτρης Γληνός και Μανώλης Τριανταφυλλίδης. Συμμετείχαν ως φοιτητές στις διαδηλώσεις εναντίων της μετάφρασης των Ευαγγελίων. Αυτό και μόνο υπογραμμίζει την ταύτιση των φοιτητικών ομάδων της εποχής με το λογιοτατισμό»[148].

Ως προς τα «Ορεστειακά» αναφέρεται επίσης χαρακτηριστικά: « Πάντως ο πόλεμος εναντίον της δημοτικής δεν σταμάτησε στα Ευαγγελικά….Τη νέα αφορμή προσέφερε το θέατρο. Το Βασιλικό θέατρο την $1^{η}$ Νοεμβρίου 1903 ανέβασε την τριλογία του Αισχύλου «Ορέστεια» σε μετάφραση του Γεωργίου Σωτηριάδη. Την επόμενη μέρα ο Κ. Χρηστομάνος σε δική του μετάφραση ανέβασε στη Νέα Σκηνή την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή. Οι μεταφράσεις των δύο έργων της κλασσικής τραγωδίας στη δημοτική γλώσσα συνιστούσαν τεράστια παρέκκλιση προς την κατεστημένη και παραδοσιακή παραστασιογραφία του αρχαίου θεάτρου…το ατόπημα ήταν αδιανόητο για το συντηρητικό Βασιλικό θέατρο, το προπύργιο του παραδοσιακού θεάτρου. Η αντίδραση ήρθε πάλι από τον πανεπιστημιακό χώρο….Οι φοιτητές διαδήλωσαν μπροστά στο Βασιλικό θέατρο, έκαψαν προγράμματα της παράστασης με συνθήματα υπέρ του Μιστριώτη και εναντίον των δημοτικιστών. Το τέλος των «Ορεστειακών» σημαδεύτηκε από τρεις νεκρούς κατά τις συγκρούσεις των φοιτητών με την Αστυνομία και πολλές ζημιές σε κτίρια και υλικό. Το γλωσσικό ζήτημα δεν συνιστούσε μια απλή διαφορά απόψεων στην καλλιέργεια της γλώσσας, ήταν αντικειμενική διαπάλη ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους» [149].

Στο γλωσσικό ζήτημα λοιπόν πήρε θέση επίσημα και ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αφού ασχολήθηκε με τη συγγραφή επιστημονικών και λογοτεχνικών έργων και αναγκαστικά θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει ένα γραπτό τρόπο έκφρασης στην ελληνική γλώσσα. Αναφέρει λοιπόν για το γλωσσικό ζήτημα ο Κων. Μέρμηγκας χαρακτηριστικά: «Τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅμοιον του ὁποίου οὔτε παρουσιάσθη οὔτε καὶ θὰ παρουσιασθῇ εἰς ἄλλο τι ἔθνος (ἀφοῦ μόνοι ἡμεῖς, οἱ Ἕλληνες, ἀρεσκόμεθα νὰ γεννῶμεν τοιαῦτα ζητήματα ἐθνικῆς διχογνωμίας)

---

[148] Καρδάσης Βασίλης, *«Κοινωνία και Οικονομία στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα»*, στο: «*Ιστορία των Ελλήνων*» (Πρόσβαση στις Εκδόσεις «Δομή»), τ. 11, σ. 346-349. Στο εξής: Καρδάσης.

[149] Καρδάσης, ό. π., τ. 11, σ. 349-351.

κακῶς ὀνομάζεται γλωσσικόν· ἐπειδὴ κατ' αὐτὸ δὲν πρόκειται περὶ γλώσσης οὐδὲ κὰν περὶ λέξεων, ἀλλὰ κυριώτατα περὶ καταλήξεων. Οὕτω δὲ καὶ μετέχει κωμικότητος ἡ ὅλη ὑπόθεσις· διότι οἱ ὀπαδοὶ τῆς γλωσσικῆς στρεβλώσεως δὲν ἀπαρνοῦνται, ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ ἀπαρνηθοῦν, τὴν χρῆσιν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, μόνον ὅτι βρίσκουν εὐχαρίστησιν ὅταν παραμορφώνουν τάς καταλήξεις. Πρόκειται τάχα περὶ ἄλλης γλώσσης, τῆς «δημοτικῆς», ὅταν ἡ μετάφρασις (τῆς μεταφράσεως) γίνεται «μετάφραση» (τῆς «μετάφρασης») καὶ ὅταν ὁ Αἴας γίνεται « Αἴαντας» (τοῦ « Αἴαντα») καὶ ὁ Σόλων « Σόλωνας» κεξ; Ἐπὶ τέλους δὲ καὶ ἡ παρέκκλισις ἀπὸ τῶν κανονικῶν τύπων τῆς γραφομένης γλώσσης, γινομένη κατ' ἐξαίρεσιν, μάλιστα δ' εἰς τὴν ποίησιν, παρέχει μᾶλλον πλουτισμὸν καὶ εὐστροφίαν εἰς τὴν ἔκφρασιν, πολλάκις δ' ἔτι καὶ συμβολὴν πρὸς τὴν δραστικότητα τῆς ἐννοίας· τοῦτο ἔχει ἤδη ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐφαρμόζεται ὑπὸ μεγάλου πλήθους συγγραφέων. Ἀλλὰ μεταξὺ τῆς ἁπλότητος ταύτης καὶ ἐλευθεριότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς συστηματικῆς διαστρεβλώσεως τῶν ὡραίων λέξεων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις, ἥν ἐδημιούργησεν ἡ κωμικὴ αὕτη νοσηρότης.» [150].

Σχετικά με τα λεγόμενα του Κ. Ν. Μέρμηγκα, ότι τέτοιο γλωσσικό ζήτημα δεν έχει παρουσιασθεί σε άλλο έθνος, λέγω ότι γλωσσικό ζήτημα έχει παρουσιασθεί με τη λατινική γλώσσα στο έθνος των Λατίνων. Αναφέρω σχετικά με το θέμα δύο μαρτυρίες. Η μία είναι από την Rebecca Posner, καθηγήτρια Ρομανικών Γλωσσών στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, η οποία αναφέρει τα εξής: «Το ερώτημα πότε τοποθετείται η εξαφάνιση της Λατινικής και η γέννηση των ρομανικών γλωσσών είναι ουσιαστικά ψευδοπρόβλημα. Κατά κάποιον τρόπο οι σημερινές ρομανικές γλώσσες είναι τοπικές εκδοχές ενός γλωσσικού ιδιώματος, που θα μπορούσε να ονομαστεί Πρωτορομανική και θα πρέπει να έμοιαζε πολύ με τη δημώδη Λατινική που μαρτυρείται σε γραπτά κείμενα...Γραπτές μαρτυρίες, ωστόσο, κείμενα δηλαδή στα οποία γίνεται απόπειρα να καταγραφεί μια μορφή πρωτορομανικής γλώσσας διαφορετική από την Λατινική, δεν υπάρχουν πριν από τον 9^{ον} αιώνα....Ειδικότερα, από τον 7^{ον} αιώνα και μετά, μαρτυρούνται επεξηγηματικά σχόλια (γλώσσες) σε δύσκολες ή σπάνιες λέξεις παλαιότερων λατινικών κειμένων. Τα σχόλια αυτά ανακλούν την ύπαρξη της Πρωτορομανικής και δείχνουν ότι υπήρχε συνείδηση της γλωσσικής μεταβολής που είχε

[150] J. W. Goethe, *«Faust»*, Κατερίνη 2006, σ. γ΄. Στο εξής: Goethe – Faust.

συντελεστεί….Το «γλωσσικό ζήτημα», που ανακύπτει από τον συναγωνισμό των ρομανικών γλωσσών με τη Λατινική εκδηλώνεται κατ' αρχήν στην Ιταλία, όπου ο ίδιος ο Δάντης παίρνει θέση υπέρ της «λαμπρής λαϊκής γλώσσας» (volgare illustro). Η αντιπαράθεση, ωστόσο, θα εγγίσει την αποκορύφωσή της μόλις τον 16ον αιώνα. Εμφανίζονται τότε γραμματικές των ρομανικών γλωσσών (όπως η Grammatica Castellana). Κατά τον 17ον και 18ον αιώνα η Λατινική υποκαθίσταται σταδιακά σε όλους τους τομείς από τις τοπικές ρομανικές γλώσσες. Χαρακτηριστική ως προς την εξέλιξη αυτή είναι η περίπτωση της Γαλλίας, όπου η επικράτηση της Γαλλικής συνδέθηκε με την εδραίωση της βασιλικής εξουσίας…»[151].

Η δεύτερη μαρτυρία είναι από τους Ιταλούς M. Bormioli και G. A. Pellegrinetti, οι οποίοι, αναφέρουν ότι για την Γραμματεία στην ιταλική γλώσσα μπορεί να μιλήσει κανείς μόνο για το μέσο του 13ου αιώνα, αναφέροντας επί λέξει τα εξής: «Di letteratura in lingua italiana,…può parlarsi propriamente solo verso la metà del sècolo XIII…»[152], αν και όπως αναφέρεται αλλού: «…Από τον 10ο αι. και έπειτα άρχισε στην Ιταλία μια ενιαία επανεξέταση των διαφόρων μορφών της κοινής λατινικής που είχαν σχηματιστεί σε κάθε περιοχή. Μια από τις τοπικές αυτές διαλέκτους, φλωρεντινή, επικράτησε και έλαβε τη θέση φιλολογικής γλώσσας. Τα παλαιότερα κείμενα στη λαϊκή αυτή γλώσσα είναι ύμνοι που αναφέρονται σε σπουδαία επεισόδια της ζωής του Χριστού, της Παναγίας και των αγίων. Ανάμεσα στα σπουδαιότερα συγκαταλέγεται το Άσμα των πλασμάτων (Cantico delle creature) του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης (12ος-13ος αι.) και ο θρήνος της Παναγίας (Pianto della Madonna) του Γιακοπόνε ντα Τόντι (13ος-14ος αι.). Κατόπιν ακολουθεί ο Dante Aligheri…»[153].

Κάτι ανάλογο συνέβη και με την αγγλική γλώσσα[154], της οποίας το ιστορικό υπόβαθρο δίνει σε μελέτη του ο Simeone Potter, ομότιμος καθηγητής Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Λίβερπουλ.

Από ελληνικής πλευράς του γλωσσικού ζητήματος, ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος αναφέρει τα εξής: «…ο νέος ελληνισμός πρωταγωνιστεί ιστορικά στην Ανατολή από το 13ο αιώνα μέχρι σήμερα. Τότε εμφανίστηκε και η γλώσσα του νέου

---

[151] Rebecca Posner, «*Η γέννηση και ανάπτυξη των ρομανικών γλωσσών*», στο: «*Πάπυρος Larousse Brittanica»,* τ. 45, σ. 60-61.

[152] Mario Bormioli, G. Alfonso Pellegrinetti, «*La letteratura italiana dalle origini al trecento*", στο: *Letture italiane per stranieri*, Verona 1969, p. 332.

[153] Εγκυκλοπαίδεια «*Δομή*», τ. 12, σ. 493. Εκδόσεις Δομή. Αθήνα 2005.

[154] Εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse- Britannica*», τ. 1, σ. 356-361.

ελληνισμού. Από το 12ο αιώνα και μετά εμφανίστηκαν ξαφνικά πολλά πεζά και έμμετρα έργα στην Κωνσταντινούπολη, στα Επτάνησα, στην ελληνική χερσόνησο, στην Κρήτη, στην Κύπρο και στη Ρόδο. Όλα αυτά τα έργα διαφέρουν, και ως προς τη μορφή και ως προς το περιεχόμενο, από την παρακμασμένη αρχαία ελληνική στην οποία γράφτηκαν τα μνημεία της μεσαιωνικής μας φιλολογίας. Δυστυχώς, όμως, και αυτά διαφέρουν το ίδιο μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να εκπροσωπούν φανερά μόνο τα τοπικά ιδιώματα των περιοχών αυτών…Κανείς όμως δεν θα αρνηθεί τουλάχιστον ότι η γλώσσα την οποία μιλούσαν το 13ο αιώνα οι Πελοποννήσιοι και οι Στερεολλαδίτες ήταν η βάση της γλώσσας που μιλάει και γράφει σήμερα το ελληνικό έθνος…»[155].

Από τα προαναφερθέντα μπορεί να διαπιστώσει κανείς πρώτον, ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δεν έχει δίκαιο, όταν ομιλεί για ελληνική πρωτοτυπία στο γλωσσικό ζήτημα, δεύτερον ότι οι Έλληνες υποστηρικτές της δημοτικής μιμήθηκαν τους Ευρωπαίους ομοϊδεάτες τους, συνεπικουρούμενοι από την χαλαρή αντίσταση του κράτους, και τρίτον ότι η εξασθένιση των γλωσσών, τόσο της αρχαιοελληνικής όσο και της λατινικής, ακολούθησε την πτώση των κρατών-αυτοκρατοριών που τις υποστήριζαν, όπως και η πτώση των πολιτισμών και των Γραμματειών που υποστηρίζονταν από τα κράτη αυτά. Συνεπώς, ανάλογα με το κράτος και η γλώσσα, η δε ιστορία της γλώσσας θα τολμούσα να ειπώ ότι σχετίζεται με την ιστορία του κράτους.

Ως προς τη γλωσσική στρέβλωση και το ότι η δημοτική γλώσσα, κατά τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, είναι θέμα μόνο παραμόρφωσης καταλήξεων θεωρώ ότι δεν έχει δίκαιο, διότι στη δημοτική υπάρχουν λέξεις που δεν απαντούν στην καθαρεύουσα, άσχετα εάν έχουν την ίδια ρίζα, όπως αέρας αντί αήρ, φωτιά αντί πυρ, νερό αντί ύδωρ, χώμα αντί χους (με τη δεύτερη σημασία το χους[156]), κούραση αντί κόπωσις κ. ά. Ακόμη και ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας χρησιμοποιεί ασυνειδήτως εν τη ερήμη του λόγου του, μάλιστα από την αίθουσα της Γερουσίας, ως Γερουσιαστής, εκφράσεις της δημοτικής, όπως «Δυστυχισμένοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ πέσουν στὰ χέρια τοὺς μεθαύριον»[157].

Επίσης σε άλλο σημείο του πρόλογου της μετάφρασης του Φάουστ ο Κ. Ν. Μέρμηγκας χαρακτηρίζει το γλωσσικό ζήτημα ως

---

[155] Κ. Παπαρρηγόπουλου, *«Ιστορία του Ελληνικού Έθνους»,* στο: *National Geographic* τ. 16 (2009 – 2010), σ. 28 -30.

[156] Liddell- Scott, «*Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*», τ. 4, σ. 649.

[157] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, 12. 4. 1933, Συνεδρίαση 6η, σ. 143.

«μοιραῖον». Αναφέρει δε χαρακτηριστικά: «…Καὶ τελευταῖον τὸ μοιραῖον ἡμῶν γλωσσικὸν ζήτημα…»[158]. Για τον χαρακτηρισμό «μοιραίον» από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα έχω τη γνώμη ότι δεν μπορούσε να πράξει διαφορετικά, διότι η εξέλιξη της γλώσσας μοιάζει με το νερό του ποταμιού, που δεν γυρίζει πίσω, μάλιστα δε στη καθομιλουμένη μορφή.

Θέσεις ακόμη του Κ. Ν. Μέρμηγκα για το γλωσσικό ζήτημα ο αναγνώστης θα γνωρίσει στο κεφάλαιο «Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως Βουλευτής», τις οποίες διατύπωσε, το 1911 σε σχετική συνεδρίαση της Βουλής.

---

[158] Goethe - *Faust*, ὁ.π., σ. γ΄.

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ

ΩΣ ΧΕΙΡΟΥΡΓΟΣ

1. Ως στρατιωτικός χειρουργός

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, μετά την λήψη του πτυχίου της ιατρικής το 1895 και την αναγόρευσή του ως διδάκτορα, καθώς και την ολιγόμηνη άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος στη γενέτειρά του (Κάμπος – Δυτικής Μάνης), κατατάχθηκε το 1895 στον ελληνικό στρατό ως ανθυπίατρος, επειδή πίστευε, καθώς αναφέρει ο καθ. της Ιστορίας της ιατρικής Σπ. Μαρκέτος[159], ότι έτσι θα μπορούσε να κάνει ευρύτερες σπουδές στο εξωτερικό.

Το χρονικό διάστημα 1896 – 1900 υπηρέτησε σε διάφορα στρατιωτικά νοσοκομεία.

Συμμετείχε ενεργά ως στρατιωτικός ιατρός στον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, και όπως αναφέρει ο Γεώργιος Πουρναρόπουλος, «…Ἐπολέμησεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν κατὰ τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897. Τότε ἐπροτάθη ἡ ἐπ᾽ ἀνδραγαθίᾳ προαγωγή του, διότι εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸ καθῆκον καὶ γενναῖος κατὰ τὸ φρόνημα, ἐπιδένων μόνος τὰ τραύματα τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν….»[160].

Για τον ρόλο του στον πόλεμο του 1897 ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ως Βουλευτής αργότερα, αναφέρει τα εξής: «…ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου Α΄ παραρτήματι τοῦ Στρατ. Νοσοκομείου Λαμίας…»[161]˙ ήταν λοιπόν διευθυντής παραρτήματος του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Λαμίας.

Για τον ατυχή ή καλύτερα ανεπιτυχή Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 παρουσιάζω κάποια περιστατικά, τα οποία έζησε ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας και τα οποία ανέφερε αργότερα ως Βουλευτής σε συνεδρίαση του Κοινοβούλιου, κατά τη διάρκεια ερωτήσεως και επερωτήσεως[162]. Στο πρώτο λοιπόν περιστατικό αναφέρει τα εξής: «….1897, ὁπότε ἔτι καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην, ἐν Λαμίᾳ, οἱ στρατιῶται, προσβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐπιδημοῦντος τύφου, ἤρχοντο πεζὴ ἀπὸ τῆς Οἴτης μέχρι τοῦ νοσοκομείου, δηλαδὴ εἰς ἀπόστασιν πολλῶν ὡρῶν. Εἷς ἐκ τούτων, φέρων καὶ τὸν ἑαυτοῦ ὁπλισμόν, ἔπεσε

---

[159] Σπ. Μαρκέτος, «*Μέρμηγκας Κωνσταντίνος*», στο: *ΠΒΛ*, τ. 6, σ. 148-149. Στο εξής: Μαρκέτος – *ΠΒΛ.*

[160] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, *«Οἱ διδάσκαλοί μας»*, στο: *Παρνασσός,* τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 6. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

[161] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Ἡ Βουλευτεία μου*», Ἐν Ἀθήναις 1912, σ. 30. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Βουλευτεία.*

[162] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 23.

βαρὺς μόλις ἔφθασε πρὸ τῆς θύρας τοῦ Νοσοκομείου, μετ᾽ ὀλίγον ἀπέθανε καὶ ἡ νεκροψία ἀπέδειξε τύφον» [163].

Στο δεύτερο περιστατικό αναφέρει επίσης τα εξής: «…Τὸ ὑγειονομικὸν σῶμα δὲν ἐμπνέει τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἐμπνέῃ εἰς τοὺς ἄνδρας τοῦ στρατεύματος. Δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἀναφέρω ἐπεισόδιον τοῦ 1897, τοσοῦτον χαρακτηριστικὸν τῆς τότε καταστάσεως. Στρατιώτης ἔφεδρος τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς, πατὴρ πολυμελοῦς οἰκογενείας, τὸν πώγωνα φέρων « καθειμένον », ἐνοσηλεύετο ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου Ἀ παραρτήματι τοῦ Στρατ. Νοσοκομείου Λαμίας. Ἅμα διαφυγὼν τὸν κίνδυνον τῆς ἥν ἔπασχε βαρείας νόσου, τῆς πνευμονίας, ἠρωτήθη ὑπ᾽ ἐμοῦ, ἂν ἐπιθυμῇ νὰ λάβει ἀναρρωτικὴν ἄδειαν· οὗτος τὸ πρῶτον μὲ προσέβλεψεν ἠλιθίως, ὅτε δὲ καὶ δευτέραν φοράν ἐπανέλαβον τὴν ἐρώτησίν μου, ἠρκέσθη νὰ μειδιάσῃ καὶ τέλος, ὅτε ἐγὼ ἐν θυμῷ τῷ ἐπέστησα τὴν προσοχὴν εἰς ὅ,τι ἔλεγον, ἐκεῖνος, ἀπορήσας, μοὶ ἀπήντησε: « Διατί μοῦ τὸ λέγετε, κύριε ἀνθυπίατρε; Δὲν γνωρίζω ἐγὼ πῶς δίδουν τὴν ἀναρρωτικὴν ἄδειαν; Ἐγὼ δὲν ἔχω κανένα νὰ ᾽μιλήσῃ γιὰ μένα ». Εἰς τὸν στρατιώτην ἐκεῖνον ἐζήτησα νὰ ἐμφυσήσω πνοὴν ἐμπιστοσύνης καὶ ἐβεβαίωσα αὐτὸν ὅτι δι′ αὐτὸν τὸν σκοπὸν εἶμαι ἐγώ, διὰ νὰ προστατεύσω τὴν ὑγείαν του καὶ νὰ ὑποστηρίξω τὸ δίκαιόν του. Δάκρυα ἐκυλίσθησαν τότε ἐπὶ τῶν παρειῶν τοῦ πωγωνοφόρου στρατιώτου, τοῦ ἀκούοντος πρώτην ἴσως ἐκείνην φοράν, ὅτι ἠδύνατο νὰ εὕρῃ προστασίαν καὶ ἄνευ ἰδαιτέρου τινὸς προστάτου. Κατὰ σύμπτωσιν ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ἐρρίπτοντο ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῶν ὕπερθεν τῆς Ταράτσας λόφων οἱ ἑκατὸν κανονιοβολισμοί, οἱ προωρισμένοι πρὸς ἑορτασμὸν τῶν γενεθλίων του Σουλτάνου. Τὰ δύο ταῦτα, τὸ θέαμα τοῦ δηλητηριασμένου τὴν ψυχὴν στρατιώτου καὶ τὸ ἄκουσμα τῶν νικητηρίων κανονιοβολισμῶν τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἦσαν ἄσχετα πρὸς ἄλληλα· μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἡ σχέσις, οἵα ὑπάρχει μεταξὺ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος. Ἡ στιγμὴ ἦτο ἐπιβλητική, καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὡρκίσθην νὰ ἐκδικηθῶ τὴν κατάστασιν, ἥτις ἐγέννησε τὴν ἧτταν καὶ τὸ αἶσχος…»[164].

Αυτά τα δύο περιστατικά από τον πόλεμο του 1897, και ιδίως το δεύτερο, έγιναν, μαζί με άλλες ατέλειες και λάθη, αφορμές να στιγματισθεί η κατάσταση της υγειονομικής υπηρεσίας του στρατεύματος την εποχή εκείνη στο βήμα της Βουλής από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, όταν παραιτηθείς από αυτήν, έγινε κατόπιν Βουλευτής.

---

[163] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 28.
[164] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 30 – 31.

Μετά το τέλος του πολέμου, πήρε μέρος σε διαγωνισμό και, αφού πέτυχε, μπήκε στην μόνιμη στρατιωτική υγειονομική υπηρεσία[165]. Τέλη του 19ου αιώνα υπηρετούσε ως ιατρός στην Φρουρά Παλαμηδίου και έμενε στο Ναύπλιο. Εκεί παράλληλα με τα υπηρεσιακά του καθήκοντα μάθαινε μόνος του Γερμανικά, μελετώντας από τις τρεις το πρωΐ, όπως μαρτυρείται[166]. Το 1900 συμμετείχε σε διαγωνισμό για την αποστολή υγειονομικών αξιωματικών στη Γερμανία, όπου πέτυχε και μάλιστα πρώτευσε[167]. Το ότι πρώτευσε στον διαγωνισμόν αυτόν το αναφέρει και ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, όταν ήταν βουλευτής, κατά την διάρκεια μιας αγόρευσής του από το βήμα της Βουλής σε μια συζήτηση για ένα νομοσχέδιο. Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής: «…Μετὰ τὸν διαγωνισμόν, εἰς ὅν ἐπέτυχον πρῶτος, τὸ Ὑπουργεῖον ἔκρινε…»[168].

Στη Γερμανία και συγκεκριμένα στο Βερολίνο για μια τριετία περίπου ειδικεύθηκε στη Χειρουργική, στην Χειρουργική Κλινική του πανεπιστημίου του Βερολίνου, με καθηγητές τους E. Bergmann και Köning και παράλληλα υπηρετούσε στον γερμανικό στρατό, όπου μετεκπαιδεύτηκε στην στρατιωτική υγειονομική[169]. Ο ίδιος επίσης ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τον ακριβή χρόνο μετεκπαίδευσής του στο εξωτερικό: «…Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκπαιδεύσεώς μου ἐκείνης, ἥτις διήρκεσε τότε ἐπὶ 2 1)2 ἔτη…»[170].

Αφού τελείωσε την ειδίκευση και την μετεκπαίδευσή του στη Γερμανία, επέστρεψε στην Ελλάδα το 1903 και διορίστηκε πρώτα στη Λάρισα. Αναφέρει παλι σχετικά για τον διορισμό αυτό ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «Ὅτε ἐπέστρεψα καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν…ἡ πρώτη ἀπάντησις, ἥτις ἐδόθη εἰς τὴν παρουσίασίν μου, ἦτο ἡ τοποθέτησίς μου εἰς τὸ 3ον τάγμα τοῦ ἐν Λαρίσῃ 5ου Συντάγματος, τὸ « ἄνανδρον» καλούμενον τάγμα, δηλαδὴ τὸ ἄνευ ἀνδρῶν. Ἔκτοτε οὐδ’ ἠρωτήθην τί εἶδον καὶ τί ἔπραξα ἐν Γερμανίᾳ….»[171]. Στη Λάρισα επίσης άσκησε παράλληλα και το ιδιωτικό ιατρικό επάγγελμα, πράγμα το οποίο αναφέρει ο ίδιος: «…μετὰ τὴν χειρουργικήν μου ἐκπαίδευσιν ἐν Βερολίνῳ, ἐπηκολούθησεν ἡ ἰδιωτική μου ἐργασία ἐν Λαρίσῃ…»[172].

---

165 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6.
166 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 8.
167 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 8.
168 Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 49.
169 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου,* Αθήνα 1915, σ. 14. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*.
170 Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 48.
171 Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 49.
172 Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 8.

Το 1904 με τον βαθμό του υπίατρου διορίσθηκε διευθυντής του χειρουργικού τμήματος του Α΄ Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αθηνών, (συνοικία Μακρυγιάννη), ενώ είχε αποκτήσει και τον τίτλο του υφηγητή από το πανεπιστήμιο Αθηνών το 1905 μετά από υποστήριξη σχετικής διατριβής, όπου παρέμεινε μέχρι το 1910 οπότε παραιτήθηκε με τον βαθμό του αρχίατρου(σ.σ.: αντισυνταγματάρχου)[173] για να πολιτευθεί στις επερχόμενες βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 1910.

Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ως χειρουργού στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, επετέλεσε πολύ μεγάλο έργο, ως προς το πλήθος των επεμβάσεων,[174] την πρωτοτυπία αρκετών από αυτές, και τον μεγάλον αριθμόν επιστημονικών ανακοινώσεων, οι οποίες θα αναφερθούν στο Β΄ Μέρος της διατριβής, όπου και το συγγραφικό του μέρος, με υλικό περιπτώσεων από το ίδιο το στρατιωτικό νοσοκομείο, καθώς και την εκπόνηση μονογραφίας, στην οποία παρουσιάζει το σύστημα, με το οποίο διεξήγαγε το έργο του, αναφέροντας προς τούτο χαρακτηριστικά: «....ἐκ τῆς χειρουργικῆς μου ἐργασίας ἐν τῷ Α′ Στρατ. Νοσοκομείω προέκυψεν ἡ μονογραφία « Ἡ χειρουργικὴ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ » (1906), ἤτοι ἀνάλυσις γενικὴ τοῦ συστήματος, ὅπερ διεῖπε τὴν πᾶσαν, πρακτικὴν καὶ ἐπιστημονικήν, διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου χειρουργικῷ ἐκείνῳ τμήματι... » [175].

Επίσης, στο Α΄ Στρατιωτικό Νοσοκομείο πραγματοποίησε και αριθμό πειραματικών εργασιών, τις οποίες αναφέρει στο ίδιο υπόμνημα. «...Τέλος δ′ ὡς ἀπαύγασμα πειραματικῶν μου ἐργασιῶν γενομένων ἐν τῷ νοσοκομείῳ ἐκείνῳ προέκυψεν ἡ ἐπινόησις νέου τρόπου πρὸς ἄσκησιν τῆς Ἐγχειρητικῆς ἐπὶ τῶν πτωμάτων. Ἡ σχετικὴ ἀνακοίνωσις ἐγένετο τὸ πρῶτον διὰ τοῦ περιοδικοῦ ‟ Zeitschrift fur ärztliche Fortbildung ″ 1908 No 8, εἶτα δέ καὶ διὰ τῶν «Ἀρχείων Ἰατρικῆς» 1908 Τεύχ. 19-21 (« Μία νέα ὁδὸς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐγχειρητικῆς»). Ὀψιαιτέρα τελειοποίησις τῆς μεθόδου ταύτης ἀνεκοινώθη διὰ τῶν «Ἀρχείων Ἰατρικῆς» 1910 ἀριθ. 18...»[176]. Οι πειραματικές του αυτές εργασίες, μία φορά, όπως αναφέρει ο ίδιος, αποτέλεσαν αιτία να εκδιωχθεί από το Νοσοκομείο. Αναφέρει λοιπόν χαρακτηριστικά: « Ἀρκεῖ ἐπὶ τούτοις

---

[173] Γ. Αντωνόπουλος, Αντ. Μοσχωνάς, *«Επετηρίς των Υγειονομικών Αξιωματικών του Στρατού 1821- 1928»*, στο: *Ιστορία της Στρατιωτικής Ιατρικής στην Ελλάδα* (Αθήνα 2000), σ. 253 – 279, ειδικότερα βλ. σ. 257.

[174] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η πανεπιστημιακή μου υποψηφιότης*, Αθήνα 1912, σ. 11-12. Στο εξής: Μέρμηγκα – υποψηφιότης.

[175] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 11-12.

[176] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 12.

νὰ γνωσθῇ ὅτι τὴν πᾶσαν τούτην ἐργασίαν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ὤφειλον νὰ ἐκτελῶ ἑκάστοτε ὑπὸ στέγην παρεχομένην μοι μόλις κατόπιν πολλῶν παρακλήσεων καὶ ἐπὶ καταβολῇ, ὡς εὐνόητον, τῆς πάσης δαπάνης ἐξ ἰδίων μου. Ἅπαξ δὲ μάλιστα ἔσχον τὴν θλίψιν νὰ ὑποστῶ ὑπὸ τῆς τότε προϊσταμένης μου Ἀρχῆς ἐκτόπισιν (ἀπόσπασιν εἰς τὸ Στρατολογικὸν Συμβούλιον Μεσσηνίας) ἀκριβῶς καθ᾽ ἥν ἡμέραν, ἀφοῦ μετὰ πολλάς προσπαθείας εἶχον ἑτοιμάσῃ τὰ μηχανήματα καὶ τὸ πτῶμα, ἔμελλον νὰ ἄρξωμαι τῶν πειραμάτων» [177].

Προς το τέλος της θητείας του στο Α᾽ Στρατιωτικό Νοσοκομείο εξέδωσε διδακτικό βιβλίο με τίτλο « Γενική Χειρουργική Παθολογία » το έτος 1910, στον πρόλογο του οποίου αναφέρει: « …Ὅ,τι παρεσκευάσθη ἐν τῇ διαρκείᾳ πενταετοῦς διδασκαλίας ἐπερατώθη»[178].

Στα τελευταία έτη μάλλον της θητείας του στο στράτευμα καθώς και όταν ήταν βουλευτής αλλά και μετά την παραίτησίν του από το βουλευτικό αξίωμα, για κάποιο χρονικό διάστημα διατέλεσε και Διευθυντής των Σταθμών Πρώτων Βοηθειών, αναφέροντας ο ίδιος χαρακτηριστικά τα εξής: «….Ἀλλ′ ἐὰν ὁ ἀντίπαλος ἐννοῇ τὴν ἄλλην μου διδακτικὴν δρᾶσιν ὡς ἐπιδιώκοντος, ἐν τῇ ἰδιότητί μου ὡς Διευθυντοῦ τῶν Σταθμῶν Πρώτων Βοηθειῶν, τὴν διάδοσιν τῶν γνώσεων, ὅσαι ἀπαιτοῦνται πρὸς παροχὴν προχείρου βοηθείας ἐν περιπτώσει ἀτυχήματος, παρέχω πρὸς αὐτὸν τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τοῦτο λογίζομαι ὡς ἕν τμῆμα τοῦ ἔργου μου ἐκ τῶν λαμπροτέρων. Ἠκολούθησα δ′ ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα μεγάλων ἐπιστημόνων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Esmarch καὶ ὁ Bergmann, τὴν μνήμην τῶν ὁποίων γεραίρει οὐχ ἧττον πάσης ἄλλης πράξεως ἡ κοινωνικὴ αὕτη εὐποιΐα. Ἡ ὀργάνωσις τῶν Σταθμῶν Πρώτων Βοηθειῶν κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥσθ᾽ ἵνα προκαλῶσι τὴν σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ὑπηρεσίαν οἱασδήποτε Εὐρωπαϊκῆς πόλεως καὶ ἡ συστηματικὴ διάδοσις τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων πρὸς ἔγκαιρον καὶ σκόπιμον καταπολέμησιν τῶν κινδύνων, οὕς γεννῶσι τὰ τοσοῦτον συχνὰ ἀτυχήματα τραυματισμοῦ, δηλητηριάσεως, ἐγκαύματος κ.τ.τ., ταῦτα παρέστησαν δι᾽ ἐμὲ ἔργον συνειδήσεως, πρὸς ὅ ἀφιέρωσα ὅσας ὥρας μοὶ ὑπελείποντο ἐκ τῆς λοιπῆς ἐπιμόχθου μου ἐργασίας, ἀφ′ ἧς ἐξηρτᾶτο οὐ μόνον ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ἰατρικῆς ὑπολήψεως καὶ κοινωνικῆς θέσεως καὶ ἐπιστημονικῆς ἐπιβολῆς καὶ πανεπιστημιακῆς ἀναδείξεως, ἀλλ′ ἔτι

[177] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 17.
[178] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Εν Αθήναις 1923, γ᾽ έκδοση, πρόλογος α᾽ έκδοσης.

καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν εἰδικῶν καθηκόντων μου ὡς ἀξιωματικοῦ τοῦ Στρατοῦ καί, κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος, καὶ ὡς βουλευτοῦ…»[179].

Για το τελευταίο έτος της θητείας του στο στράτευμα, αναφέρει επίσης ο ίδιος ότι είχε πρόβλημα στην άσκηση του χειρουργικού του έργου, πράγμα το οποίο ίσως να συνέβαλε κι αυτό στην απόφασή του να παραιτηθεί. Λέγει λοιπόν ο Κων. Μέρμηγκας από το βήμα του Κοινοβούλιου τα εξής: «…Ὅτε κατὰ τὸν παρελθόντα Αὔγουστον ἐτοποθετήθην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Α′ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου καὶ εἶδον ὅτι μοὶ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου μου ἐλλείψει τῶν μέσων, ἐζήτησα ν᾽ ἀπομακρυνθῶ, λαμβάνων κανονικὴν ἄδειαν….»[180].

Στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων 1912- 1913 επιστρατεύθηκε, αφού είχε παραιτηθεί του στρατεύματος το 1911, για να πολιτευθεί, και συμμετείχε στους απελευθερωτικούς αυτούς πολέμους ως Έφεδρος Επίατρος διευθύνοντας νοσοκομεία εκστρατείας, όπως τα Νοσοκομεία Α. Β. Υ. Πριγκήπισσας Αλίκης στην Ελασσώνα, στη Φιλιππιάδα, στη Θεσσαλονίκη και Αθήνα[181], όπου κατά τη διάρκεια του νοσηλευτικού του έργου επινόησε τη χρήση νέων θεραπευτικών μέσων, όπως για την έλξη και ακινητοποίηση του κατάγματος του μηρού, επινόηση στηρίγματος για την εφαρμογή γύψινων επιδέσμων κ.ά., για τα οποία έκανε ανακοίνωση με δημοσίευση σε ιατρικό περιοδικό («Ἰατρική Πρόοδος») ο ίδιος[182].

Σχετικά με την όλη του υπηρεσία στον ελληνικό στρατό μέχρι και τους Βαλκανικούς πολέμους, παρουσίασε επιστημονική ιατρική ανακοίνωση στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών, με θέμα «Χειρουργικὰ διδάγματα ἐκ τῶν τελευταίων πολέμων»[183].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, συμμετείχε επίσης στη Μικρασιατική εκστρατεία, επιστρατευθείς το 1921 με τον βαθμό του Αρχίατρου μετά από προαγωγή[184]. Αναφέρει στο θέμα αυτό ο Μ. Γερουλάνος τα εξής: «… …Ἐζήτησα ὡστόσο ἐπιμόνως, ἐπικειμένων τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1921, ν᾽ ἀποσταλῶ εἰς τὸ μέτωπον. Τὸ Ὑπουργεῖον μὲ ἀπέστειλεν εἰς Σμύρνην μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐγκαταστήσω Νοσοκομεῖον τοῦ Ε.Ε.Σ. Ἀναχωρῶν, παρέλαβον μαζῖ μου ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἰατρικὸν προσωπικόν, τρεῖς ἐκ τῶν

---

[179] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ὁ. π., σ. 39.

[180] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 26.

[181] Μέρμηγκα ς– *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 12 (υποσημείωση).

[182] Μέρμηγκας - *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 12, (Πρλβ. *«Ιατρική Πρόοδος»,* 1913 αριθ. 19-20 – *«Περὶ τινων νέων θεραπευτικῶν βοηθημάτων ἐν τῇ Χειρουργικῇ τῆς ἐκστρατείας»).*

[183] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 14.

[184] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 11.

βοηθῶν ἤ ὑποβοηθῶν μου...Ἡ Στρατιωτικὴ Ὑγειονομικὴ Ὑπηρεσία προσέθεσεν εἰς τὴν ὑπ᾽ ἐμὲ ἀποστολὴν καὶ τοὺς χειρουργοὺς Κ. Μέρμηγκαν καὶ Ἐμμ. Κοντολέοντα. Διὰ τῆς « Ἀμφιτρίτης » ἐφθάσαμεν εἰς Σμύρνην. Ὁ ἐκεῖ Γενικὸς Ἀρχίατρος καὶ παλαιὸς φίλος Ἀλφρέδος Καναβατζόγλου, μὲ ὑπεδέχθη μὲ ἀνυπόκριτον χαράν. Ὁ Κοντολέων ἐστάλη ἀμέσως εἰς τὰ πρόσω. Εἰς τὸν Κ. Μέρμηγκαν ἀνετέθη ἡ Διεύθυνσις τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ε.Ε.Σ. εἰς Κορδελιό, τὸ ὁποῖον ἀπὸ κοινοῦ ἐγκαταστήσαμεν. Ἐγὼ καὶ τὰ μέλη τοῦ προσωπικοῦ μου....ἤμεθα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Γενικοῦ Ἀρχιάτρου »[185].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας το 1940, αν και ομότιμος καθηγητής και ευρισκόμενος εις την ηλικίαν των 66 χρόνων, συμμετείχε στον Ελληνοϊταλικόν πόλεμον ως σύμβουλος-ιατρός σε όλα τα Στρατιωτικά Νοσοκομεία της Αθήνας. Αναφέρει ο Μ. Γερουλάνος πάνω σ′ αυτό το θέμα: «....Μετὰ τινας ἡμέρας ὠνομαζόμεθα μετὰ τοῦ Μέρμηγκα σύμβουλοι ἰατροὶ ὅλων τῶν ἐν Ἀθήναις στρατιωτικῶν νοσοκομείων....»[186]. Και αλλού πάλι ο ίδιος ο Μ. Γερουλάνος αναφέρει: «....Ἐκτὸς τῶν τακτικῶν ἐπισκέψεων εἰς αὐτά, συνήθως μὲ τὸν Μέρμηγκαν,...»[187].

Πρέπει να αναφερθεί επίσης, ότι τον χειμώνα του 1940-41, με τον λόγο του αντιστάθηκε στην επικείμενη εαρινή επίθεση των Γερμανών, λόγο που απεύθυνε δημόσια από τον Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών στη γερμανική γλώσσα σε όλα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Γερμανίας και ο οποίος αναφέρεται, όπως έχει διασωθεί μεταφρασμένος στα ελληνικά: «Κατὰ τάς φοβεράς ταύτας στιγμάς, καθ′ ἅς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ταλαιπωρεῖται ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, αἰσθάνομαι τὴν παρόρμησιν, ὅπως ἀποτείνω τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους, οἵτινες, κάλλιον παντὸς ἄλλου, δύνανται νὰ ἐννοήσουν καί εὐνοήσουν τὸν ἀγῶνα ὅν διεξάγομεν. Τί ἄλλο πράττομεν ἡμεῖς, οἱ Ἕλληνες, καὶ τώρα πάλιν, ἤ ὅτι ὑπερασπίζομεν ἐκεῖνο ὅπερ οἱ ἄξιοι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἄνθρωποι θεωροῦν ὡς τὸ ὕψιστον ἐν τῇ ζωῇ, δηλ. τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια; Μέλος ἐγὼ τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ Ἐπίτιμος Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Βερολίνου, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν δικαιούμενον ὅπως ἀποταθῶ πρὸς τὸν νοητικὸν κόσμον τῆς Γερμανίας, ἐνῷ κάμνω ἔκκλησιν πρὸς τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο ὅπερ ἐγνώρισα ὡς ἀποτελοῦν κύριον συστατικόν του γερμανικοῦ χαρακτῆρος, πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῆς εὐσταθείας

[185] Μ. Γερουλάνος, *Αναμνήσεις (1867- 1957)*, Αθήνα 1996, σ. 284. Στο εξής: Γερουλάνος
[186] Γερουλάνος, ό. π., σ. 291.
[187] Γερουλάνος, ό. π., σ. 292.

καὶ τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ καθῆκον. Ἦτο δυνατὸν νὰ περιμένετε ἀπὸ ἡμᾶς, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο ἔδαφος, τὸ ὁποῖον Σεῖς, οἱ Γερμανοί, τιμᾶτε καὶ σέβεσθε ὄχι ὀλιγώτερον παρ᾽ ὅτι ἡμεῖς, ὅτι θὰ τὸ ἀφίναμεν ἀνυπεράσπιστον καὶ ὅτι θὰ ἐδεχόμεθα νὰ ὑποστῶμεν « τ ό ν ἀ μ ά χ η τ ο ν κ α ί ἀ ν α υ μ ά χ η τ ο ν ὄ λ ε θ ρ ο ν». Ἐνῷ δ᾽ ἐγκρίνετε Ὑμεῖς τὴν ἄμυναν ἡμῶν ταύτην, εἶναι δυνατὸν τὸ αἴσθημα Ὑμῶν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ὑπερηφανείας νὰ μὴ ἐξαφθῇ ὑπὸ τῆς ἐθελοθυσίας, ὡς αὐτὴ παρέχεται σήμερον ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους; Ἡ χώρα ἡμῶν ὀνομάζεται ἀκόμη «Ἑλλάς», τὰ δὲ μαρμάρινα μνημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀνδρισμοῦ, ἵστανται ἀκόμη πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν. Ἦτο δυνατὸν νὰ καταρρυπάνωμεν ἡμεῖς αὐτὴν τὴν κληρονομίαν, νὰ δειχθῶμεν δ' ἀνάξιοι τῆς μνήμης τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ νὰ μὴ παραδώσωμεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἐπιγόνους ὁμοίως τιμίαν καὶ ἀνεπίληπτον ὡς αὕτη παρεδόθη εἰς ὑμᾶς; Ἱστάμεθα πρὸ Ὑμῶν ὄρθιοι ἐνῷ βεβαιοῦμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα «ο ὐ κ α τ α ι σ χ υ ν ο ῦ μ ε ν», ὅτι δ' «ὑ π έ ρ ἱ ε ρ ῶ ν κ α ί ὁ σ ί ω ν ἀ μ υ ν ο ῦ-μ ε ν, τ ὴ ν δ έ π α τ ρ ί δ α ο ὐ κ ἐ λ ά σ σ ω π α ρ α δ ώ σ ο-μ ε ν». Εἰς τὴν ἀπόφασιν ἡμῶν ταύτην δικαιούμεθα ὅπως εὕρωμεν ὑποστήριξιν ὑφ' ὅλων τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες καυχῶνται ὅτι εἶναι οἱ φορεῖς τῶν παλαιῶν ἀϊδίων ἑλληνικῶν ἰδανικῶν. Ὁ Γερμανικὸς δὲ λαὸς ἀκριβῶς θὰ δικαιώσῃ ἡμᾶς ἐνῷ ἀναφερόμεθα εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ὁδηγοῦ καὶ ρήτορος, τοῦ φιλοσόφου Fichte, ὅστις, ἐν ἡμέραις κινδύνου τῆς Γερμανίας, ἔλεγε τῷ 1808: «Ναί, ὑπάρχουν μεταξὺ ὅλων τῶν λαῶν οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ πιστεύσουν ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι ἑνὸς κράτους τοῦ δικαίου, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος ὅτι εἶναι μόνον μία κενὴ παράστασις ἀπατηλῆς εἰκόνος», καὶ ἀκόμη περισσότερον θὰ δικαιώσῃ ἡμᾶς ἐνῷ ὑπομιμνήσκομεν τὴν τιμητικὴν θέσιν εἰς ἥν οὗτος ἔταξε τοὺς Γερμανοὺς ἔναντι τῶν οὕτω σκεπτομένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῆς συνόλης ἀνθρωπότητος, θέσιν τοιαύτην «ὥστε ὅταν ποτὲ χρειασθοῦν τὴν συμβουλὴν ἡμῶν, τὸ παράδειγμα ἡμῶν, τὴν συνεργασίαν ἡμῶν, νὰ μὴν ἰδοῦν μὲ λύπην ὅτι δὲν τοὺς τὰ ἐδώσαμεν». Οὕτω θέλομεν, διὰ τῆς ἐνισχύσεως ὅλων τῶν γενναίων λαῶν καὶ ἀνδρῶν τοῦ κόσμου, νὰ ἀποσείσωμεν τὸν κίνδυνον τῆς ὑποδουλώσεως καὶ νὰ μείνωμεν, ὡς καὶ πρότερον, ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ, ἀλλὰ τετιμημένῃ γωνίᾳ τῆς γῆς, ἐλεύθεροι θεματοφύλακες τῆς ἀθανάτου ἑλληνικῆς ὑποθήκης, ἀλλὰ καὶ συντελεσταὶ εἰς στερέωσιν καὶ προαγωγὴν ἑνὸς ὑγιοῦς πολιτισμοῦ. Ἐὰν δ' ὅμως ἔμελλεν, ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ σημερινοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, νά ἐπέλθῃ ἡ καταστροφὴ ἡμῶν, τότε,

ὅταν ξένος τις ἀρχαιολόγος θὰ ἔλθῃ ἐδῶ, θὰ εὕρῃ ἓν μνημεῖον, οὗτινος τὸ ἐπίγραμμα θὰ καλῇ αὐτὸν ὅπως μεταδώσῃ, ὄχι πλέον πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὑπερπολιτισμένους Εὐρωπαίους τὴν εἴδησιν: «Ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς κείνων ΚΡΙΜΑΣΙ πειθόμενοι» [188].

Από την υπηρεσία του στο στράτευμα, ως χειρουργού, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αποκόμισε ορισμένες εντυπώσεις, τις οποίες παρουσιάζει ο ίδιος σ' ένα απολογισμό από ένα ακαδημαϊκό έτος διδασκαλίας του και είναι οι εξής: «....εἶχον ἤδη ὑποστῇ τὴν μακροχρόνιον ὑπηρεσιακὴν ταλαιπωρίαν ἐν τῷ Στρατῷ. Χειρουργός, ὅστις ὑπεχρεώθη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν νὰ διευθύνῃ ἐν τῷ Στρατ. Νοσοκομείῳ χειρουργεῖον, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὤφειλε νὰ ἐξοικονομῇ «ἐκ τῶν ἐνόντων», καὶ βοηθοὺς καὶ νοσοκόμους καὶ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ἄλλα χειρουργικὰ μέσα, καὶ ὅστις ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕτοιμος ὅπως ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην καταλίπῃ καὶ νοσοκομεῖον καὶ ἀσθενεῖς ἵνα δράμῃ ἐπειγόντως ὅπως ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν κατάταξιν τῶν κληρωτῶν του νομοῦ Μεσσηνίας ἢ ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἰατρικὴν ἐπίσκεψιν τῶν ὁπλιτῶν ἐν τῷ στρατῶνι τῆς Διευθύνσεως Ὑλικοῦ Πολέμου, χειρουργὸς τοιοῦτος εὐνόητον ὅτι δὲν ἀποθαρρύνεται τοσοῦτον εὐκόλως....»[189].

Αναφέρονται παρακάτω ορισμένες κριτικές για το πρόσωπό του, όταν ήταν στρατιωτικός χειρουργός.

Γράφει ο καθηγητής της Ιστορίας της Ιατρικής Σπύρος Μαρκέτος: «...Ο υφηγητής- αρχίατρος συνέχισε να υπηρετεί στο στρατό, από τον οποίο διδάχτηκε την αυστηρή πειθαρχία και την ακρίβεια, ως το 1911, οπότε παραιτήθηκε...»[190].

Ο καθηγητής της Χειρουργικής Γ. Καραγιαννόπουλος εξ άλλου αναφέρει τα εξής: «....Ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω τὴν ἡμέραν καθ᾽ ἣν τὸ πρῶτον εἰς τὸν θάλαμον τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου καὶ εἰς στάσιν ἐμφόβου προσοχῆς ἠτένισα τὸν ὑπίατρον Κωνσταντῖνον Μέρμηγκα. Ἐν τούτοις, παρὰ τάς διαδόσεις τάς κυκλοφορούσας περὶ τῆς ἀμειλίκτου αὐστηρότητος καὶ τῆς ὑπεροψίας τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἡ φυσιογνωμία του μοὶ ἐνέπνευσεν εὐθὺς ἀμέσως ἐμπιστοσύνην. Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου καὶ ἐνῷ ὡς ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας εὑρισκόμην εἰς συχνὴν μετ᾽ αὐτοῦ συνάφειαν, ἠδυνήθην νὰ ἐκτιμήσω τὴν ἀδάμαστον φιλοπονίαν του, τὴν μεγάλην καὶ πολυσχιδῆ μόρφωσίν

---

[188] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 28 – 30.
[189] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ἐν ἔτος πανεπιστημιακής διδασκαλίας*, Αθήνα 1916, σ. 2-3.
[190] Μαρκέτος – *ΠΒΛ*, ὁ. π., τ. 6 (1991), σ. 149.

του, τὴν ἀπέραντον μνήμην του, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν πειθαρχίαν τῆς σκέψεώς του… Πρακτικά Ι.Ε.Α. 1942 »[191].

Επιπρόσθετα, ο ιατρός Λάζαρος Βλαδίμηρος, μαιευτήρ-γυναικολόγος, Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών, αναφέρει: «….Η αναδίφηση των ιατρικών πεπραγμένων του περασμένου αιώνα μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι λίγες δεκάδες υγειονομικοί αξιωματικοί, συμβάλανε σε μεγάλο βαθμό στην εξέλιξη των βιοϊατρικών επιστημών στη χώρα μας. Φυσικά δεν ισχυρίζομαι ότι οι ιατρικές επιστήμες στην Ελλάδα, αναπτύχθηκαν αποκλειστικά μόνο από τους υγειονομικούς επιστήμονες του Στρατού. Όμως, η προσφορά τους ήταν ιδιαίτερα σημαντική και δυσανάλογα μεγάλη σε σχέση με τον περιορισμένο αριθμό τους. Οι Ερρίκος Τράιμπερ, Νικόλαος Πετσάλης, Αντώνιος Λινδερμάϊερ, Τηλέμαχος Μαράτος, Περικλής Σούτσος, Ιωάννης Παπαθεοδώρου, Σόλων Χωματιανός, Κωνσταντίνος Σάββας, Κωνσταντίνος Μέρμηγκας, δεν υπήρξαν μόνο διακεκριμένοι στρατιωτικοί ιατροί οι οποίοι μαζί με πολλούς άλλους συνέβαλαν στην καλή οργάνωση και λειτουργία της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Στρατού. Υπήρξαν ταυτόχρονα διάσημοι ιατροί της εποχής τους, πασίγνωστοι στην κοινωνία, η φήμη των οποίων ξεπέρασε τα στενά όρια των στρατοπέδων και των στρατιωτικών θεραπευτηρίων…»[192].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως στρατιωτικός χειρουργός έδειξε πρωτοπορία στην άσκηση του ιατρικού του έργου, πράγμα το οποίο φαίνεται πρώτα από τις επιστημονικές εργασίες που εξεπόνησε κατά τη θητεία του στο Α΄Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών κατά το χρονικό διάστημα 1904-1910, δεύτερο από τις πειραματικές του εργασίες στο ίδιο Νοσοκομείο, τρίτο από μονογραφία του, στην οποία παρουσιάζει το σύστημα διεξαγωγής του χειρουργικού του έργου στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, τέταρτον από τις επινοήσεις απ' αυτόν τον ίδιο θεραπευτικών χειρουργικών μέσων για την αντιμετώπιση παθήσεων στον καιρό των Βαλκανικών πολέμων, πέμπτον από την έκθεση των συμπερασμάτων του από την εμπειρία του στους πολέμους που συμμετείχε κυρίως, και τέλος, έκτον από τον συστηματοποιημένο τρόπο ενημέρωσής του από την υπάρχουσα τότε βιβλιογραφία.

Από τις επιστημονικές του εργασίες ξεχωρίζουν εκείνες για την χειρουργική του εγκεφάλου, οι οποίες έγιναν από δικές του περιπτώσεις ασθενών, εργασίες που θεωρούνται πρωτοπορειακές

---

[191] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 31.

[192] Λάζαρος Ε. Βλαδίμηρος, «*Από τον Όθωνα έως το Γουδί 1833-1909*», στο: *Ιστορία της Στρατιωτικής Ιατρικής στην Ελλάδα(2000)*, σ. 55.

για τα ελληνικά δεδομένα και οι οποίες καθιέρωσαν τον ίδιο τον Κ. Ν. Μέρμηγκα πρωτοπόρο της Νευροχειρουργικής στην Ελλάδα. Τέτοιες εργασίες είναι: «Συμβολὴ εἰς τὴν χειρουργικὴν τοῦ ἐγκεφάλου» («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» 1905 αριθμ. 11-12), στην οποία αναφέρει δική του περίπτωση κρανιοτομίας. «Ἡ χειρουργικὴ θεραπεία τῆς ἐπιληψίας» (Εἰσήγησις ἐν τῷ Εῳ Πανελληνίῳ Ἰατρικῷ Συνεδρίῳ 1906), στην οποία αναφέρει δικές του περιπτώσεις ασθενών. «Ἡ Χειρουργική τοῦ ἐγκεφάλου» («Σύγχρονος Χειρουργική» 1908 Απρίλιος), στην οποία ανακοινώνει όλη την μέχρι τότε εμπειρία του στο κεφάλαιο αυτό. Πρωτότυπες θεωρούνται και οι επιστημονικές του εργασίες: «Διαγνωστικαὶ δυσχέρειαι καὶ ἐκπλήξεις» («Γαληνός» 1905 αριθ. 12) ως και «Ἡ τραυματικὴ ἔμπηξις ἀλλοτρίων σωμάτων ἐπὶ τὰ ἐντὸς τῶν ἀνθρωπίνων ἱστῶν» («Σύγχρονος Χειρουργική» 1908 Απρίλιος), εργασίες όπου καταγράφει την προσωπική του εμπειρία για καταρτισμό των νεωτέρων του συναδέλφων[193].

Από τις πειραματικές του εργασίες, που έκανε στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, αποτέλεσμα ήταν να επινοήσει νέον τρόπον, όπως αναφέρει ο ίδιος, για την άσκηση της Εγχειρητικής στα πτώματα. Η ανακοίνωση για τις εργασίες του αυτές δημοσιεύθηκε πρώτα στο γερμανικό περιοδικό «Zeitschrift für ärztliche Fortbildung» 1908, No 8, και κατόπιν στα «Αρχεία Ιατρικής», Τεύχ. 19-21, με τίτλο «Μία νέα ὁδὸς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐγχειρητικῆς» [194].

Στη μονογραφία[195] του «Ἡ χειρουργικὴ ἐν τῇι ἐφαρμογῇ» παρουσιάζει το σύστημα της χειρουργικής τακτικής που ακολουθούσε στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, κυρίως στην θεραπεία των διαφόρων χειρουργικών παθήσεων και ως υφηγητής, που ήταν, προσπαθούσε με διδακτικό τρόπο να παρουσιάσει το έργο του για καταρτισμό και ωφέλεια των γιατρών, που ασχολούνταν με αυτές τις παθήσεις.

Επινόησε επίσης, νέα χειρουργικά θεραπευτικά μέσα[196], όταν ήταν σε Νοσοκομεία Εκστρατείας κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Τα μέσα αυτά ήταν απλό μηχάνημα για την τάση (ευθειασμός, ακινητοποίηση) του κατάγματος του μηρού, νέο στήριγμα, ως αναφέρει, για εφαρμογή γύψινων επιδέσμων κ. ά., επινοήσεις που δημοσιεύθηκαν σε ελληνικά και ξένα περιοδικά,

---

[193] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 10.
[194] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 12.
[195] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Χειρουργική εν τηι εφαρμογή*, Αθήνα 1906.
[196] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 12.

όπως «Περὶ τινων νέων θεραπευτικῶν βοηθημάτων ἐν τῇ Χειρουργικῇ τῆς ἐκστρατείας» στο περιοδικό «Ιατρική Πρόοδος» 1913 αριθ. 19-20, «Über einige neue Hilfsmittel in der Feldchirurgie» στο περιοδικό «Deutche militärärztliche Zeitschrift» 1913 Heft 12.

Πρωτότυπη θεωρείται και η επιστημονική του εργασία, με τίτλο «Χειρουργικὰ διδάγματα ἐκ τῶν τελευταίων πολέμων»[197], την οποία ανακοίνωσε στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών και η οποία αποτελεί έκθεση των πορισμάτων του από την προσωπική του εμπειρία ως στρατιωτικού χειρουργού στους πολέμους της Ελλάδας το 1897 και τους Βαλκανικούς, καθώς από την υπηρεσία του στον γερμανικό στρατό κατά τα έτη 1900-1903, έκθεση που συμβάλλει στην επιστημονική κατάρτιση των γιατρών, κυρίως των στρατιωτικών για χειρουργικά θέματα σε καιρό πολέμου.

Τέλος, πρωτότυπος ήταν και ο τρόπος ενημέρωσής του από την βιβλιογραφία, τον οποίον εδημιούργησε ο ίδιος. Αναφέρει σχετικά γι’ αυτό ο ίδιος τα εξής: «....Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ συστήματος, ὅπερ ἀπὸ 11 ἤδη ἐτῶν, δηλ. ἀφ᾽ ἧς καλλιεργῶ τὴν Χειρουργικὴν ὡς εἰδικότητα, χρησιμοποιῶ πρὸς πλήρη κατάκτησιν τῆς βιβλιογραφικῆς κινήσεως (ὡς τοῦτο γινώσκουσιν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως οὐκ ὀλίγοι τῶν φίλων συναδέλφων). Τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς ἐπιτεινομένης κατὰ τὸν ἐπίφοβον τρόπον, ὅν πάντες γινώσκομεν, καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ καθισταμένου, ὡς εὐνόητον, ὁλονὲν δυσχερεστέρου, ἐθεώρησα ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, ἀφ’ ἧς ἀφωσιώθην εἰς τὴν εἰδικότητα τῆς Χειρουργικῆς, ὡς ἓν τῶν κυριωτέρων μελημάτων μου τὴν ἀσφαλῆ καταγραφὴν παντὸς ἀξίου λόγου δημοσιεύματος, ἀναφερομένου εἰς τὸν εἰδικὸν τοῦτον κλάδον (καὶ τάς συναφεῖς πρὸς αὐτὸν ἐπιστήμας). Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ κατήρτισα ἔκτοτε μέγαν πίνακα, ἐν ᾧ κατέγραψα κατ’ ἀλφαβητικὴν τάξιν πάντα τὰ κεφάλαια καὶ πάντα τὰ ζητήματα, τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν Χειρουργικήν· κάτωθι δ᾽ ἑκάστου τοιούτου θέματος κατέταξα κατὰ σειρὰν πάντα τὰ περιοδικὰ κ.λπ. συγγράμματα, ὧν λαμβάνω γνῶσιν, καὶ τῶν ὁποίων οὕτω καταγράφεται τὸ ἔτος τῆς ἐκδόσεως καὶ ἡ σελίς, ἐν ᾗ περιέχεται ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἀξία μνείας διατριβή, ἧς μάλιστα, καὶ σημειοῦται, ὅπου ἐνδείκνυται, βραχεῖα περίληψις τοῦ περιεχομένου. Οὕτως ἐν πάσῃ στιγμῇ δύναμαι ὡς πρὸς οἱονδήποτε θέμα καὶ ζήτημα τῆς χειρουργικῆς ἐπιστήμης νὰ γνωρίζω τί ἔχει γραφῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἐν τίνι σελίδι, τίνος ἔτους καὶ ποίου περιοδικοῦ

[197] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 14.

πρέπει νὰ ζητηθῇ…Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξακολουθῶ καταγράφων οἵαν διατριβὴν εὕρω ἀξιοσημείωτον μεταξὺ τῶν πολλῶν, ἅς φιλοξενοῦσι τὰ ἄνωθι μνημονευθέντα περιοδικά, ἅτινα, ὡς εὐνόητον, περιέχουσιν οὐ μόνον πρωτοτύπους ἀνακοινώσεις ἀλλὰ καὶ περίληψιν τῶν δι' ἄλλων περιοδικῶν τῆς παγκοσμίου ἐπιστήμης δημοσιευομένων…Οὕτω κατορθῶ, ὁποτεδήποτε ἐπιθυμῶ νὰ πραγματευθῶ θέμα τι ἤ καὶ ἁπλῶς μελετήσω τι ζήτημα, νὰ ἔχω ἀμέσως καὶ ἀκόπως πρὸ ὀφθαλμῶν πᾶν ὅ,τι ἔχει γραφῇ σοβαρὸν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἐπὶ πλέον δ᾽ ἔλαβον τὴν πρόνοιαν ὅπως ἐν ἰδίῳ καταλόγῳ καταγράφω πᾶσαν εἰδικὴν διατριβήν, ἀναφερομένην εἰς γενικὸν τι ἄξιον λόγου θέμα, μὴ ἀνῆκον εἰς τὰ ἐν τῷ μεγάλῳ καταλόγῳ περιλαμβανόμενα….Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς καταγραφῆς τῶν εἰς ἕκαστον εἰδικὸν κλάδον ἀναγομένων πραγματειῶν τῆς παγκοσμίου βιβλιογραφίας, ὅπερ εἰς ἐμὲ τοσοῦτον ἐδείχθη χρήσιμον, ἐπιθυμῶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὅπως συστήσω πρὸς τοὺς κ. κ. συναδέλφους, ὡς τὰ μάλα ἁπλοῦν καὶ πρακτικὸν…»[198].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως στρατιωτικός, είτε εν ενεργεία είτε εν αποστρατεία, παρουσίασε και την ιατροφιλοσοφική του ροπή, που εκδηλώθηκε πρώτον με την αγάπη του προς την έννοια της πατρίδας καθώς και με την εμμονή του στο καθήκον προς αυτήν, δεύτερον με την διακαή επιθυμία του να μορφωθεί όσο γίνεται περισσότερο, για να ασκήσει καλύτερα την επιστήμη και να αναπτύξει αυτήν, τρίτον με την ακούραστη μέριμνά του για την βελτίωση του υγειονομικού επιπέδου στον Στρατό, και τέλος, τέταρτον με την ροπή που είχε να διδάσκει τους άλλους γιατρούς, μάλιστα από την ίδια του την ιατρική εμπειρία με σκοπό να τους ιδεί καταρτισμένους, κυρίως χειρουργικά, για όφελος των πασχόντων συνανθρώπων.

Αναλυτικώτερα, πρώτον, η αγάπη του για την πατρίδα και η εμμονή του στο καθήκον του προς αυτήν θεωρώ ότι ήταν απόρροια του σεβασμού του στα νόμιμα δικαιώματα του λαού και εκδηλώθηκε από τη θέση του ως στρατιωτικού με κάθε τρόπο. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, συμμετείχε σε όλους τους πολέμους της πατρίδας του, το χρονικό διάστημα 1897- 1913, συμμετείχε στην Μικρασιατική Εκστρατεία το 1921, αφού επιστρατεύθηκε γι' αυτό, ενώ το 1940, αν και ήταν σε ηλικία 66 χρόνων, με την παρουσία του επέβλεπε την νοσηλεία των τραυματιών του πολέμου στα νοσοκομεία της Αθήνας, ενώ με τον

---

[198] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 34-37.

λόγο του έστειλε ένα εμπνευσμένο μήνυμα από τον ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών στους ανθρώπους των Γραμμάτων της Γερμανίας, για να συμβάλλουν στην αποτροπή της στρατιωτικής εισβολής αυτής στην Ελλάδα, που τόσα δεινά θα επέφερε στους έλληνες. Σ' αυτά, αναφέρονται και τα εξής, εκτός από τα προαναφερθέντα λεπτομερέστερα σε άλλη παράγραφο του κεφαλαίου αυτού: «...Ἐπολέμησεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν κατὰ τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897. Τότε ἐπροτάθη ἡ ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ προαγωγή του, διότι εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸ καθῆκον καὶ γενναῖος κατὰ τὸ φρόνημα, ἐπιδένων μόνος τὰ τραύματα τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν...»[199]. Στὸ δὲ ραδιοφωνικό του μήνυμα πρὸς τοὺς γερμανοὺς πανεπιστημιακοὺς τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1940 ἀναφέρει τὰ ἑξῆς, ἐπίσης ἀναφερθέντα λεπτομερέστερα προηγουμένως: «...Ἱστάμεθα πρὸ Ὑμῶν ὄρθιοι ἐνῷ βεβαιοῦμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα «οὐ καταισχυνοῦμεν», ὅτι δ' «ὑπέρ ἱερῶν καί ὁσίων ἀμυνοῦμεν, τὴν δὲ πατρίδα οὐκ ἐλάσσω παραδώσομεν»...Ὁ Γερμανικὸς δὲ λαὸς ἀκριβῶς θὰ δικαιώσῃ ἡμᾶς ἐνῷ ἀναφερόμεθα εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ὁδηγοῦ καὶ ρήτορος, τοῦ φιλοσόφου Fichte, ὅστις, ἐν ἡμέραις κινδύνου τῆς Γερμανίας, ἔλεγε τὸ 1808: «Ναί, ὑπάρχουν μεταξὺ ὅλων τῶν λαῶν οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ πιστεύσουν ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι ἑνὸς κράτους τοῦ δικαίου, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος ὅτι εἶναι μόνον μιά κενὴ παράστασις ἀπατηλῆς εἰκόνος», καὶ ἀκόμη περσσότερον θὰ δικαιώσῃ ἡμᾶς ἐνῷ ὑπομιμνήσκομεν τὴν τιμητικὴν θέσιν εἰς ἥν οὗτος ἔταξεν τοὺς Γερμανοὺς ἔναντι τῶν οὕτω σκεπτομένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῆς συνόλης ἀνθρωπότητος, θέσιν τοιαύτην «ὥστε ὅταν ποτὲ χρειασθοῦν τὴν συμβουλὴν ἡμῶν, τὸ παράδειγμα ἡμῶν, τὴν συνεργασίαν ἡμῶν, νὰ μὴν ἰδοῦν μὲ λύπην ὅτι δὲν τοὺς τὰ ἐδώσαμεν». Οὕτω θέλομεν, διὰ τῆς ἐνισχύσεως ὅλων τῶν γενναίων λαῶν καὶ ἀνδρῶν τοῦ κόσμου, νὰ ἀποσείσωμεν τὸν κίνδυνον τῆς ὑποδουλώσεως καὶ νὰ μείνωμεν, ὡς καὶ πρότερον, ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ, ἀλλὰ τετιμημένῃ γωνίᾳ τῆς γῆς, ἐλεύθεροι θεματοφύλακες τῆς ἀθανάτου ἑλληνικῆς ὑποθήκης, ἀλλὰ καὶ συντελεσταὶ εἰς στερέωσιν καὶ προαγωγὴν ἑνὸς ὑγιοῦς πολιτισμοῦ...»[200].

Δεύτερον, αν και στρατιωτικός, την διακαή του επιθυμία για συνεχή επιστημονική μόρφωση δείχνει η προαναφερόμενη προσπάθεια να επιτύχει σε διαγωνισμό, για να μεταβεί στην

[199] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6

[200] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 29.

Γερμανία, για ειδίκευση στην Χειρουργική και μετεκπαίδευση σε υγειονομικά θέματα στο στράτευμα και όχι να αρκεσθεί στη τότε θέση του. Επίσης, τη θέληση του για μόρφωση δείχνει το πλήθος των επιστημονικών του ανακοινώσεων και επιστημονικών του επινοήσεων, που προαναφέρθηκαν και προϋποθέτουν στέρεες επιστημονικές βάσεις, καθώς και το σύγραμμα ως και η μονογραφία που εξεπόνησε ως διευθυντής χειρουργικής κλινικής του Α΄ Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αθηνών. Κάποιες προσωπικές του σκέψεις σχετικά με την επιστημονική του μόρφωση και βάσει των οποίων προχώρησε σ' αυτή, είναι οι εξής. Πρώτα αναφέρει ότι «...ὁ ἐπιστήμων πρέπει πρώτιστα μὲν ν᾽ ἀποκτήσῃ τὴν πᾶσαν παίδευσιν καὶ ἀγωγήν, ἥτις ἀπαιτεῖται ὅπως ἀναδείξῃ αὐτὸν κατακτητὴν τοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβεν, εἶτα δ' ὅμως ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἄλλην ἐκείνην, τὴν ἐντελῶς χωριστήν, πνευματικὴν λειτουργίαν, ἥτις, ὡς ἀνώτερον ἐργαστήριον παραγωγικῆς σκέψεως, κατεργάζεται τὰ ἐγνωσμένα καὶ ἐξ αὐτῶν παράγει εἴτε μορφάς τελειοτέρας εἴτε καὶ εἴδη ἐντελῶς νέα...»[201]. Δεύτερο, αναφέρει επίσης την σκέψη του ότι «...ἵνα τις εὐδοκιμήσῃ εἰς τὴν καλλιέργειάν τινος ἐπιστήμης καὶ συντελέσῃ εἰς ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ἀνάγκη ὅπως πρῶτον μὲν ᾖ ἐφωδιασμένος διὰ τοῦ πλούτου ἐκείνου τῶν γνώσεων, ὅστις ἐξασφαλίζει τὴν κατάκτησιν τῆς περὶ ᾗς πρόκειται ἐπιστήμης (ἥτις κατάκτησις, ὡς εὐνόητον, δὲν δύναται ν'ἀποβῇ πλήρης, ἐὰν μὴ συνυπάρχῃ καὶ ἡ γενικὴ ἐπιστημονικὴ καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωσις), δεύτερον δ᾽ ὅμως καὶ ὅπως ἀναπτύξῃ τὴν ἐντελῶς εἰδικὴν ἐκείνην πνευματικὴν λειτουργίαν, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐκ τῆς κατεργασίας τῶν ἐγνωσμένων παράγονται εἴτε μορφαὶ τελειότεραι εἴτε και εἴδη ἐντελῶς νέα, τοὐτέστι προκύπτουσι τελειοποιήσεις καὶ ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις....Τάς ἀρχὰς ταύτας πρεσβεύων καὶ ἀκολουθῶν, ὡς κύριόν μου σκοπὸν ἅμα τῇ ἀφιερώσει μου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Χειρουργικῆς...»[202].

Τρίτον, υπερασπιζόμενος το φαινόμενον της ζωής, ως γιατρός, και ειδικώτερα την υγείαν των στρατιωτών, ως στρατιωτικός χειρουργός, πρόσφατα αποστρατευθείς, μερίμνησε με ζήλο και παρρησία, ως βουλευτής πλέον, ακόμα και με τη παρουσία του τότε πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου στη Βουλή, με κατάλληλες ερωτήσεις και επερώτήσεις[203], για την ασφαλή μεταφορά των αρρώστων στρατιωτών από τις Μονάδες των στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, για τη σωστή περίθαλψη των

[201] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ὁ. π., σ. 24.
[202] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 2 και 7.
[203] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ὁ. π., σ. 20-50.

στρατιωτών, καθώς και για τον εφοδιασμό του Στρατού με το κατάλληλο υγειονομικό υλικό, όπως και για την οργάνωση των υπηρεσιών του στρατεύματος με Έλληνες αξιωματικούς εκπαιδευθέντες στο εξωτερικό και όχι με αξιωματικούς άλλων χωρών. Του ζήλου και της παρρησίας του γι' αυτά τα θέματα χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα: «...Ὅτε πρὸ ὀλίγον ἡμερῶν ὑπέβαλον τὴν ἐπερώτησίν μου, περιωρίσθην εἰς ἁπλῆν παράκλησιν, ὅπως διορθωθῇ ἡ τέως κρατοῦσα ἀνήκουστος κατάστασις. Σήμερον, μετὰ τὴν προσπάθειαν, ἥν οἱ ἔνοχοι κατέβαλον, ὅπως δικαιολογηθῶσιν ἀπέναντι τοῦ προϊσταμένου των Ὑπουργοῦ, ὀφείλω ὅπως ἐπέλθω δριμὺς αὐτῶν κατηγορητής. Τοὺς γνωρίζομεν· εἶναι αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐφρόντισαν πάντοτε νὰ ὀχυρῶνται ὄπισθεν τῶν τυπικῶν φράσεων καὶ δικαιολογιῶν, ἵνα παρέχοντες ἀπατηλὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως, διαβουκολῶσι τοὺς Ὑπουργούς...»[204].

Τέταρτον και τελευταίον, όσον αφορά την ιατροφιλοσοφική του ροπή, για την μετάδοση της γνώσης ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «....προβάλλω τὴν πᾶσάν μου μέχρι τοῦδε δρᾶσιν καὶ ἔτι καὶ τὴν ἀντίληψιν, ἥν ἔχω περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἥν ἐν παντὶ καιρῷ διεδήλωσα καθ᾽ ἁπάσας τάς ἐκφάνσεις τῆς μέχρι τοῦ νῦν σταδιοδρομίας μου, δηλ. τὴν στρατιωτικήν, τὴν κοινοβουλευτικὴν καὶ τὴν πανεπιστημιακήν....καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ τι, δι᾽ ὃ ἐπεθύμησα νὰ γίνῳ διδάσκαλος τῶν φοιτητῶν καὶ ἀρχηγὸς ἐπιστημόνων, τοῦτο εἶναι ὁ πόθος καὶ ἡ ἐνδόμυχος τάσις, ὅπως τρέψω τὸ πνεῦμα αὐτῶν πρὸς καλλιέργειαν τῆς πρωτοβουλίας, τῆς αὐτεξουσιότητος, τῆς προσωπικότητος. Ὁ δημόσιος λειτουργός, ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ ἐπιστήμων πρέπει πρώτιστα μὲν ν᾽ ἀποκτήσῃ τὴν πᾶσαν παίδευσιν καὶ ἀγωγήν, ἥτις ἀπαιτεῖται ὅπως ἀναδείξῃ αὐτὸν κατακτητὴν τοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβεν....εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ πᾶσα ἐπιστημονικὴ τάσις καὶ ροπὴ πρέπει ν᾽ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, δηλ. τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος ἐν τῷ πνεύματι τῶν διδασκομένων. Τοιαῦτα φρονῶν ἐζήτησα πάντοτε νὰ ἐπιδράσω ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν καὶ ἐν τῷ λοιπῷ μὲν δημοσίῳ μου βίῳ, κατ' ἐξοχὴν δ᾽ ἐν τῷ πανεπιστημιακῷ. Δείγματα τῆς τοιαύτης μου προσπαθείας ἔστωσαν ἡ πᾶσα μου ὑφηγετικὴ διδασκαλία - ἧστινος ἀκροαταὶ ὑπῆρξαν τοσαῦται ἑκατοντάδες φοιτητῶν - καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἡ συγγραφική μου παραγωγὴ....»[205].

---

[204] Μέρμηγκας - Βουλευτεία, ό. π., σ. 20.

[205] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 23 - 24.

Σε άλλο δε σημείο, όπου η ροπή του για την μετάδοση των γνώσεων συνδυάζεται μάλιστα και με κοινωνική προσφορά, αναφέρει τα εξής: «….τὴν ἄλλην μου διδακτικὴν δρᾶσιν ὡς ἐπιδιώκοντος, ἐν τῇ ἰδιότητί μου ὡς Διευθυντοῦ τῶν Σταθμῶν Πρώτων Βοηθειῶν, τὴν διάδοσιν τῶν γνώσεων, ὅσαι ἀπαιτοῦνται πρὸς παροχὴν προχείρου βοηθείας ἐν περιπτώσει ἀτυχήματος….τοῦτο λογίζομαι ὡς ἓν τμῆμα τοῦ ἔργου μου ἐκ τῶν λαμπροτέρων. Ἠκολούθησα δ᾽ ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα μεγάλων ἐπιστημόνων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν, οἶοι ὁ Esmarch καὶ ὁ Bergmann, τὴν μνήμην τῶν ὁποίων γεραίρει οὐχ ἧττον πάσης ἄλλης πράξεως ἡ κοινωνικὴ αὕτη εὐποιΐα. Ἡ ὀργάνωσις τῶν Σταθμῶν πρώτων Βοηθειῶν κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥσθ᾽ ἵνα προκαλῶσι τὴν σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ὑπηρεσίαν οἱασδήποτε Εὐρωπαϊκῆς πόλεως καὶ ἡ συστηματικὴ διάδοσις τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων πρὸς ἔγκαιρον καὶ σκόπιμον καταπολέμησιν τῶν κινδύνων, οὕς γεννῶσι τὰ τοσοῦτον συχνὰ ἀτυχήματα τραυματισμοῦ, δηλητηριάσεως, ἐγκαύματος κ.τ.τ., ταῦτα παρέστησαν δι᾽ ἐμὲ ἔργον συνειδήσεως, πρὸς ὃ ἀφιέρωσα ὅσας ὥρας μοὶ ὑπελείποντο ἐκ τῆς λοιπῆς ἐπιμόχθου μου ἐργασίας, ἀφ᾽ ἧς ἐξηρτᾶτο οὐ μόνον ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ἰατρικῆς ὑπολήψεως καὶ κοινωνικῆς θέσεως καὶ ἐπιστημονικῆς ἐπιβολῆς καὶ πανεπιστημιακῆς ἀναδείξεως, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν εἰδικῶν καθηκόντων μου ὡς ἀξιωματικοῦ του Στρατοῦ καί, κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος, καὶ ὡς βουλευτοῦ….»[206].

[206] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 39.

2. Ως ιδιωτικός χειρουργός

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, μετά την επάνοδό του από την Γερμανία, όπου ειδικεύθηκε στην χειρουργική, και μέχρι να αναλάβει επίσημα καθήκοντα σε στρατιωτικό νοσοκομείο, άσκησε το ιατρικό επάγγελμα ως ιδιωτικός χειρουργός επί διετία περίπου στη Λάρισα κατά τα έτη 1903- 1904.

Στη Λάρισα, εκτός από το νοσηλευτικό έργο το οποίο επιτέλεσε, εξεπόνησε επιστημονικές εργασίες με βάση υλικό ασθενών της περιοχής, τις δημοσίευσε ως επιστημονικές ανακοινώσεις σε ελληνικά και γερμανικά ιατρικά περιοδικά, εκ των οποίων μάλιστα η μία εργασία ήταν μονογραφία, την οποία εξέδωσε από εκδοτικό οίκο της Αθήνας και την οποία υποστήριξε στην ιατρική σχολή του πανεπιστήμιου Αθηνών ως διατριβή για υφηγεσία με επιτυχία, λαμβάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και τον τίτλο του υφηγητή της ιατρικής.[207]

Το χρονικό διάστημα 1910-1915, μετά την ανεπιτυχή και οδυνηρή γι' αυτόν υποψηφιότητα να διορισθεί καθηγητής στο πανεπιστήμιο, ως και μετά από τους βαλκανικούς πολέμους, στους οποίους συμμετείχε ως επίστρατος, εργάσθηκε στην Αθήνα ιδιωτικά, ως χειρουργός στην Αστυκλινική[208] και στην ιδιωτική του κλινική, ως αναφέρει ο ίδιος[209], παράγοντας συγχρόνως και επιστημονικό ιατρικό έργο με δημοσίευση επιστημονικής εργασίας, με ανακοινώσεις εργασιών στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών και με συγγραφή διδακτικού βιβλίου, όλα με βάση υλικό της ιδιωτικής του κλινικής[210]. Η Ιδιωτική Κλινική του Κ. Ν. Μέρμηγκα ήταν κοντά στην Αστυκλινική[211], η δε Αστυκλινική, που ανήκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών από δωρεά του καθηγητή Χειρουργικής Σπ. Μαγγίνα (1839 – 1920), ήταν στην οδό Πειραιώς 33 (παληά αρίθμηση 29) [212] μέχρι το 1923, και κατόπιν μεταφέρθηκε στην οδό Αριστείδου 6.

---

[207] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου,* Αθήνα 1915, σ. 9. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*.
[208] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 8.
[209] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 12.
[210] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 12.
[211] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Εν έτος πανεπιστημιακής διδασκαλίας*, Αθήνα 1916, σ. 3. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Έν έτος*.
[212] Αρ. Σκιαδάς κ. ά., *Πανεπιστημιακή Λέσχη*, Αθήνα 1977, πρόσβαση στο: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=218 , https://www.facebook.com/149801415032228/photos/a.2 .

Το συγγραφικό του υλικό από το ιδιωτικό του επάγγελμα θα παρουσιασθεί και θα αναλυθεί στο Β΄ μέρος της παρούσας διατριβής.

Πρέπει νομίζω να αναφερθεί σ' αυτό το σημείο, ότι στα μικρά αυτά προαναφερθέντα χρονικά ειρηνικά διαστήματα, μεταξύ της παραίτησης από το στράτευμα και του διορισμού του στο πανεπιστήμιο, έμεινε εκτός κρατικής μισθοδοσίας, όμως δεν έμεινε άπραγος και άεργος, αλλά εργάσθηκε, ιδιωτικά, για την εξοικονόμηση των προς το ζην, αφού δεν είχε άλλους οικονομικούς πόρους, γνωστής ούσης της καταγωγής του από φτωχική αγροτική οικογένεια[213]. Το δε θαυμαστό είναι ότι, εκτός της εξοικονόμησης των απαραίτητων οικονομικών πόρων, κατάφερε επίσης να παραγάγει επιστημονικό έργο, το οποίο του έδωσε προσόντα και εχέγγυα για την ανέλιξή του στο πανεπιστήμιο και μάλιστα και μία διατριβή για υφηγεσία, με τίτλο «Ἡ Χειρουργικὴ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις»[214], από την πρώτη χρονική περίοδο που ασχολήθηκε με το ιδιωτικό ιατρικό επάγγελμα, και ένα διδακτικό βιβλίο από την δεύτερη περίοδο με τίτλο« Τοπογραφία καὶ Ἐγχειρητικὴ»[215]. Όλο αυτό δείχνει πως και στο ιδιωτικό επάγγελμα ο κάθε ιατρός μπορεί να παράγει επιστημονικό έργο, μικρό ή μεγάλο, που θα τον καταξιώσει ως ερευνητή και γενικά ως επιστήμονα στον ίδιο και στους ομοτέχνους του, άσχετα αν θα του προσδώσει ή όχι θώκο σε κάποιο ίδρυμα, αρκεί να είναι φίλεργος και να εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες που του παρουσιάζονται όσον αφορά το υλικό των ασθενών που θα έχει. Φωτεινό παράδειγμα, γι᾽ αυτό το θέμα, αποτελεί ο ίδιος λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας. Γράφει λοιπόν επί λέξει: « Ἐκ δὲ τῆς ἐν Λαρίσσῃ χειρουργικῆς μου ἐργασίας (1903-1904) προέκυψαν πρῶτον ἡ ἀνακοίνωσις τῆς διατριβῆς «Σπανία περίπτωσις ἐπισπαδίου».....δεύτερον ἡ δημοσίευσις στατιστικῆς μελέτης περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ καρκίνου ἐν τῷ νομῷ Λαρίσσης....τρίτον διατριβὴ περὶ τῆς ἐγχειρήσεως Krönlein (ἐκτελεσθείσης ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαρίσσῃ....) τέταρτον ἡ μονογραφία ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ Χειρουργικὴ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις »...Ἡ μονογραφία αὕτη παρέστη καὶ ὡς διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ...», όπως αναφέρει ο ίδιος[216], για την οποία διευκρινίζει: «.....Πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι, ὅσαι ἐν τοῖς ἑπομένοις ἀναλύονται, εὗρον ἐφαρμογὴν ἐν τῇ ἰδιωτικῇ μου

---

[213] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, *«Οι διδάσκαλοί μας»,* στο: *Παρνασσός,* τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, βλ. ειδικότερα σ. 6.

[214] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 9.

[215] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 12.

[216] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 9.

ἐργασίᾳ, εἰς ἥν καὶ μόνην ἀναφέρεται ἡ διατριβή μου αὕτη… » [217]. Και προσθέτει παρακάτω: «Τέλος ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς μου Χειρουργικῆς Κλινικῆς (1910 μέχρι τοῦδε (σσ. 1915)) προέκυψαν πρῶτον μὲν διατριβὴ περὶ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἐφαρμοζομένης μεθόδου τοπικῆς ἀναισθησίας («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» ἀριθμ. 13, 14, 16), εἶτα δὲ καὶ ἡ δημοσίευσις τῶν δύο πρώτων τευχῶν νέας μου διδακτικῆς συγγραφῆς «Τοπογραφία καὶ Ἐγχειρητικὴ» (Τεῦχος Α΄. Γενικὴ τοπογραφικὴ διαίρεσις τοῦ σώματος – Τοπογραφία τῆς κεφαλῆς 1914. Τεῦχ. Β΄. Γενικὴ Ἐγχειρητικὴ 1915)…» [218]. Ας είναι λοιπόν ορόσημο ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για τους ιδιωτικούς ιατρούς.

Όταν ήταν στο ιδιωτικό επάγγελμα, ασχολήθηκε με δυο υποθέσεις υγείας δύο Βασιλέων.

Η μία ήταν τον Μάιο του 1915, όταν, ενώ ήταν ακόμη ιδιωτικός χειρουργός, συμμετείχε στην ομάδα γιατρών για την αντιμετώπιση της ασθένειας του Βασιλιά Κωνσταντίνου. Αναφέρει σχετικά σ' αυτό το θέμα ο Μ. Γερουλάνος: «…Ἐκ τῆς γριππώδους πνευμονικῆς παθήσεως μετὰ γαγγραινωδῶν ἑστιῶν, προέκυψεν ἰχωρῶδες πλευρικὸν ἐξίδρωμα, μετὰ βαρείας γενικῆς καταστάσεως καὶ ὑψηλοῦ πυρετοῦ….Εἰς τὰ γενόμενα ἰατρικὰ συμβούλια ἔλαβον μέρος ὁ ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς Κ. Σάββας, ὁ Ἀρχίατρος Παναγιώτης Μανοῦσος,….ὁ καθ. Ἀντώνιος Χρηστομάνος καὶ ὁ ἕτερος ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς Ἀνδρ. Ἀναστασόπουλος. Ἐκ τῶν χειρουργῶν προσεκλήθησαν οἱ Κ. Μέρμηγκας καὶ Γερουλᾶνος. Οἱ χειρουργοὶ ἐπεμένομεν εἰς τὴν θωρακοστομίαν, ἀλλ᾽ οἱ παθολόγοι ἐδίσταζον… Τέλος, ἐνέδωσαν οἱ παθολόγοι ἰατροὶ νὰ ἐκτελεσθῇ τοὐλάχιστον ἡ θωρακοστομία διὰ τοπικῆς ἀναισθησίας….»[219]. Και αλλού επίσης για το ίδιο θέμα αναφέρονται τα εξής: «…Και οι δυο είναι ανήσυχοι, περισσότερο ο Κράους, αλλά και οι Έλληνες μεγαλογιατροί. Ιδιαίτερα απαισιόδοξος είναι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας. Αποφασίζεται να γίνει εγχείρηση. Μετά από λίγες μέρες η κρίση περνάει….»[220].

Η άλλη υπόθεση υγείας που αφορούσε Βασιλέα ήταν στις 17 Σεπτεμβρίου 1920, όταν αναλαμβάνει σχεδόν αμέσως καθήκοντα θεράποντος ιατρού του Βασιλιά Αλέξανδρου, ο οποίος μετά από δήγμα πιθήκου έπαθε καθολικές εκδορές και πολλαπλά τραύματα στην αριστερή γαστροκνημία, εκ των οποίων το ένα είναι βαθύ, ρυπαρό, με πολτοποιημένους μυς και «μασημένους» τένοντες, ενώ

[217] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, Αθήνα 1905, σ. 10.
[218] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 12.
[219] Μ. Γερουλάνος, *Αναμνήσεις (1867- 1957)*, Αθήνα 1996, σ. 262.
[220] Γ. Στρέιτ, «*Ημερολόγιο*», στο: *ιστορία* (Πρόσβαση στη http://www.istoria.gr/may03/thanatoi.htm, σ. 4, 9/5/2012).

η αιμορραγία, απ' αυτό, ήταν ακατάσχετη[221], ως και ένα άλλο τραύμα στο κάτω μέρος του αριστερού πήχυ[222]. Ο ιατρός – ορθοπεδικός χειρουργός και διδάκτωρ Ιατρικής Αλ. Ζαούσης γράφει σχετικά: «...Ο Μέρμηγκας πλένει τα τραύματα με οινόπνευμα και ζητάει βενζίνη, που χρησιμοποιείτο τότε ως αντισηπτικό στα πολεμικά τραύματα. Βενζίνη δεν υπάρχει και ο Μεταξάς (σσ.: Στέφανος Μεταξάς, έμπιστος υπολοχαγός[223] του Βασιλιά) φέρνει, σ' ένα μπουκάλι, βενζίνη από το ρεζερβουάρ του αυτοκινήτου του.... Εν συνεχεία, ο καθηγητής συμμαζεύει τους πολτοποιημένους μυς με γάζες εμποτισμένες σε ιώδιο, κι εκεί τελειώνει η πρώτη φάση της τοπικής θεραπείας. Αντιβιοτικά φάρμακα φυσικά δεν υπήρχαν το 1920....»[224]. Έχω τη γνώμη ως ιατρός - χειρουργός, ότι η βενζίνη από το ρεζερβουάρ του αυτοκινήτου ναι μεν μπορεί να μη έχει μικρόβια, έχει όμως προσμίξεις ικανές να ερεθίσουν καυστικά τους ιστούς του σώματος και να προκληθεί μόλυνση δευτερογενώς, και συνεπώς δεν έπρεπε να τη δεχτεί, κατά την γνώμη μου, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας. Επίσης, έχω τη γνώμη ότι οι πολτοποιημένοι μυς δεν «συμμαζεύονται», αλλά διαχωρίζονται και εκτέμνονται, διότι αποτελούν εστία σήψης. Παράλληλα με τις θεραπευτικές του προσπάθειες σχηματίσθηκε και ένα ιατρικό συμβούλιο από καθηγητές της Ιατρικής, παυθέντες και μη, λόγω των πολιτικών συνθηκών, για την καλύτερη αντιμετώπιση της κατάστασης του Βασιλιά. Το ότι αναλύεται το είδος των κακώσεων στο βαθύ τραύμα της γαστροκνημίας έχει σημασία, διότι αυτό το τραύμα από το ένα μέρος θα επηρεάσει την γενική κατάσταση του τραυματισθέντος Βασιλιά και θα τον οδηγήσει στον θάνατο, από το άλλο μέρος θα προκαλέσει μέγα ιατρικό θέμα ιδίως ανάμεσα στους πανεπιστημιακούς καθηγητές της Ιατρικής Αθηνών ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης αυτού, που θα οδηγήσει και σε ανοικτή διαφωνία με ανακοινώσεις από τον τύπο, ιδίως μεταξύ του Κ. Ν. Μέρμηγκα και του Πολύβιου Κορύλλου, ο οποίος ήταν τότε καθηγητής της Χειρουργικής Παθολογίας, ενώ παράλληλα θα κρατήσει σε αγωνία το κοινό. Το δίλημμα που τίθεται σε τέτοια παθολογική κατάσταση με πολτοποιημένους μυς και μασημένους τένοντες είναι ή

---

[221]Αλ. Ζαούσης, *«Αλέξανδρος και Ασπασία»*, στο:*Ιστορία* (Πρόσβαση στη http://www.istoria.gr/may03/thanatoi.htm , σ. 5, 9/5/2012). Στο εξής: Αλ. Ζαούσης.

[222] Χρ. Φραγκίδης – Χρ. Μούλιας, *Πολύβιος Κορύλλος*, Πάτρα 2008 , σ. 40. Στο εξής: Φραγκίδης – Μούλιας.

[223] http://www.royalchronicles.gr/to-aprosmeno-adoxo-telos-tou 27/04/2015.

[224] Αλέξανδρος Λ. Ζαούσης, *Αλέξανδρος και Ασπασία (1915- 1920)*, Αθήνα 2000, σ. 216. Στο εξής: Αλέξανδρος Ζαούσης.

ακρωτηριασμός εξ αρχής και σώζεται η ζωή του τραυματία ή προσπάθεια διατήρησης του μέλους με διάφορα χειρουργικά ή μη μέσα, με αμφίβολη όμως επιτυχή έκβαση για το σκέλος αλλά και για την ζωή του ασθενούς. Η απόφαση, όμως για τον ακρωτηριασμό σε ένα μέλος του σώματος, θέλει θάρρος, εμμονή, τήρηση των ιατρικών ενδείξεων γι' αυτόν και παράβλεψη ψυχολογικών και κοινωνικών λόγων και επιπτώσεων στον ασθενή και το περιβάλλον του από τον χειρουργό, αφού μ' αυτόν τον τρόπο από το ένα μέρος θα καταστήσει έναν άνθρωπο ανάπηρο αλλά από το άλλο θα του σώσει τη ζωή, θάρρος που δεν έδειξε από την αρχή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ίσως διότι επρόκειτο για εστεμμένο τραυματία, ίσως διότι ήθελε να εξαντλήσει όλα τα μέσα για την διάσωση του σκέλους ή δεν έδωσε από την αρχή την δέουσα σημασία αλλά και διότι αρνήθηκε να συγκαταθέσει σ' αυτό η σύζυγος του Βασιλιά Αμαλία Μάνου[225]. Γράφει, για το θέμα αυτό σχετικά ο ορθοπεδικός χειρουργός Αλέξανδρος Ζαούσης: «Ο Φωκάς (σσ. καθηγητής χειρουργικής), με την τεράστια πείρα του από πολεμικά τραύματα, είχε διαγνώσει σωστά κι έκανε ένα ακόμη τολμηρό βήμα: με παρρησία πρότεινε στους συναδέλφους του ν' ακρωτηριασθεί το πόδι του βασιλέως, για να σωθεί! Οι υπόλοιποι γιατροί απέρριψαν την πρότασή του, που με τα σημερινά κριτήρια θα είχε αποβεί σωτήρια. Είναι πιθανό ότι στη συλλογιστική τους υπεισήλθε και ο ψυχολογικός παράγοντας. Πώς ν' ακρωτηριάσουμε το πόδι ενός βασιλιά;...» [226]. Η από του τύπου διαμάχη μεταξύ Πολ. Κορρύλου και Κ. Ν. Μέρμηγκα δεν αφορούσε όμως τον ακρωτηριασμό, αλλά την διάσωση του μέλους με διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης από τον καθένα. Αναφέρει λοιπόν στο δημοσίευμά του στην εφημερίδα Ελεύθερος Τύπος, φύλλο της 27ης Σεπτεμβρίου 1920, ο Πολ. Κορύλλος: «....ευρεία χειρουργική επέμβασιν επί του τραύματος και την αποστείρωσιν τούτου δια των νεωτέρων μεθόδων....». Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας χωρίς καθυστέρηση ανταπαντά με δημοσίευμα στην εφημερίδα «Ακρόπολις», την επομένη, στο φύλλο της 28ης Σεπτεμβρίου, αναφέροντας γι' αυτό το θέμα τα εξής: «....δεν επιτρέπεται κατ' ουδένα λόγο να εκτίθενται εις το κοινόν, μη γνωρίζον από ιατρικήν, ιατρικαί θεωρίαι, αι οποίαι μόνον εις μίαν επιστημονικήν συζήτησιν θα έπρεπε να εκτεθούν »[227].

---

[225] Αλέξανδρος Ζαούσης, ό. π., σ. 6.
[226] Αλέξανδρος Ζαούσης, ό. π., σ. 222.
[227] Φραγκίδης – Μούλιας, ό. π., σ. 44-45.

Επίσης, με το ιδιωτικό επάγγελμα ασχολήθηκε και κατά την τριετία 1918 – 1921, όταν ήταν εκτός Πανεπιστημίου, απομακρυνθείς για πολιτικούς- κομματικούς λόγους.

Αλλά και όταν ήταν πανεπιστημιακός, διατηρούσε την ιδιωτική του κλινική. Αναφέρει σχετικά γι' αυτό ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, όταν στα πρώτα ακαδημαϊκά έτη από το διορισμό του συνάντησε δυσκολίες υλικοτεχνικές στην άσκηση του πανεπιστημιακού του έργου και αναζήτησε βοήθεια από διάφορες πηγές: «….Δευτέρα πηγὴ συνδρομῆς πολύτιμος μοὶ ὑπῆρξεν ἡ, εὐτυχῶς γειτνιάζουσα, ἰδιωτική μου κλινική, ἐξ ἧς ἠδυνάμην νὰ προσκομίζω τὰ ἑκάστοτε ἀναγκαιοῦντά μοι ἐργαλεῖα καὶ λοιπὰ εἴδη καί, ὅπερ κύριον, τῆς ὁποίας τὸ χειρουργεῖον ἠδυνάμην νὰ χρησιμοποιῶ χάριν τῶν ἀρρώστων τῆς Ἀστυκλινικῆς πρὸς ἐκτέλεσιν ἐγχειρήσεώς τινος, δι' ἥν ὁ χῶρος τῆς Ἀστυκλινικῆς δὲν παρεῖχε τὴν ἀπαιτουμένην ἀσηπτικὴν ἀσφάλειαν καὶ ἐγχειρητικὴν εὐκολίαν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλον σκοπὸν μοὶ παρεσχέθη πολλὴ διδακτικὴ ὠφελιμότης ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς μου κλινικῆς ἐκεῖνο δηλ., ὅπερ δὲν ἠδυνάμην νὰ παράσχω εἰς τοὺς μαθητάς μου ἐν τῇ Ἀστυκλινικῇ, τουτέστι τὴν συμμετοχὴν εἰς σοβαροτέρας ἐγχειρήσεις, κατωρθώθη νὰ ἐξοικονομηθῇ διὰ τοῦ ὅπερ ἐφήρμοσα μέτρου, ὅπως ἐκ περιτροπῆς καλῶ ἀριθμὸν τινα φοιτητῶν εἰς τὸ χειρουργεῖον τῆς κλινικῆς μου, ἔνθα οὗτοι οὐ μόνον παρηκολούθουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐγχειρήσεων ἀλλὰ καὶ ἐβοήθουν πως εἰς αὐτάς, ἀφοῦ προηγουμένως ἐδιδάσκοντο τὸν τρόπον τῆς ἀπολυμαντικῆς προπαρασκευῆς τῶν χειρῶν καὶ ἐν γένει τῆς ὅλης ἀσηπτικῆς προετοιμασίας…..Καὶ εἰς ἐπίσκεψιν δὲ τοιούτων τινῶν ἀσθενῶν τῆς ἰδιωτικῆς κλινικῆς καὶ παρακολούθησιν τῆς θεραπείας αὐτῶν μετὰ τὴν ἐγχείρησιν προσκαλούμενοι συμμετεῖχον οἱ φοιτηταί, ὧν τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ἐμφανές, μὲ παρεκίνει εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ μέτρου τούτου…»[228]. Μετά απ' όλα αυτά, γίνεται φανερόν από το ένα μέρος η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής από την πλευρά του κράτους, για την ομαλή λειτουργία του πανεπιστημίου, και από το άλλο μέρος ο αυθόρμητος εθελοντισμός και η πρωτοβούλία η ιδιωτική του Κ. Ν. Μέρμηγκα να συνδράμει στην κρατική εκπαίδευση χωρίς καμμία οικονομική επιβάρυνση από την μεριά του κράτους, αντίθετα με οικονομική και ψυχολογική συνδρομή από την πλευρά του κλινικάρχη Κ. Ν. Μέρμηγκα.

[228] Μέρμηγκας – *Έν έτος*, ό. π., σ. 3-4.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας και ως ιδιωτικός χειρουργός έδειξε πρωτοτυπία στο ιατρικό του έργο. Αυτό φαίνεται τόσο από τις επιστημονικές εργασίες που έκανε, όσο και από την διδακτορική διατριβή που εκπόνησε και το σύγγραμμα που έγραψε.

Η περίοδος κατά την οποία ασχολήθηκε καθαρά με το ιδιωτικό επάγγελμα διαιρείται σε τρία χρονικά διαστήματα.

Το πρώτο περιλαμβάνει τα έτη 1903 – 1904 το οποίο το πέρασε στην Λάρισα, κρατώντας συγχρόνως και τη στρατιωτική του ιδιότητα. Στο διάστημα αυτό έκανε τρεις επιστημονικές εργασίες και εκπόνησε μία διατριβή, οι οποίες ήταν όλες πρωτότυπες και είχαν, κυρίως η διατριβή, πρακτική σημασία. Αναφέρει γι' αυτό ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σε υπόμνημά του: «...Ἐκ δὲ τῆς ἐν Λαρίσσῃ χειρουργικῆς μου ἐργασίας (1903-1904) προέκυψαν πρῶτον ἡ ἀνακοίνωσις τῆς διατριβῆς «Σπανία περίπτωσις ἐπισπαδίου» («Ἰατρικὴ Πρόοδος» 1903 ἀριθ. 19-20)- ἀναφερομένη εἰς ἄνδρα, ἐφ᾽ οὗ ὑπῆρχεν ἡ σπανιωτάτη περίπτωσις τελείας διαιρέσεως τῆς βαλάνου καὶ τοῦ εἰς τὴν ἔκτασιν αὐτῆς ἀντιστοιχοῦντος ἄνω τοιχώματος τῆς οὐρήθρας χωρὶς ἴχνους ἄλλης τινὸς συγγενοῦς ἀνωμαλίας, δεύτερον ἡ δημοσίευσις στατιστικῆς μελέτης περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ καρκίνου ἐν τῷ νομῷ Λαρίσσης (« Uber die Ausbreitung des Krebses in Larissa »- Zeitschrift fur Krebsforschung), τρίτον διατριβὴ περὶ «τῆς ἐγχειρήσεως Krönlein » - « Χειρουργικὴ Ἐπιθεώρησις » 1904 Τεύχ. 5ον καὶ « Deutsche militäraärztliche Zeitschrift» 1904 Νὸ 12 (ἐκτελεσθείσης ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Λαρίσσῃ πρὸς ἐξαίρεσιν βλήματος περιστρόφου ἐκ τοῦ ὀφθαλμικοῦ κόγχου), τέταρτον ἡ μονογραφία ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ Χειρουργικὴ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις», μελέτη περὶ τῶν ὅρων, ὑφ᾽ οὓς διατελεῖ ἡ Χειρουργικὴ τῶν ἀποκέντρων μερῶν. Ἡ μονογραφία αὕτη παρέστη καὶ ὡς διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ...»[229]. Πέμπτον έγραψε μία ιατροφιλολογική μελέτη με τίτλο «Περὶ τῆς λέξεως Πολυκλινικὴ» («Ἰατρική Πρόοδος» 1903 αριθμ. 6)[230], δείχνοντας την πρωτοτυπία του να αποσαφηνοποιήσει την σημασία του ελληνικού αυτού όρου, που χρησιμοποιείται και σε ξένες γλώσσες.

Το δεύτερο χρονικό διάστημα της καθαράς ιδιωτικής του χειρουργικής εργασίας περιλαμβάνει τα έτη 1910-1915, διάστημα το οποίο πέρασε στην Αθήνα πλέον, στην ιδιωτική του Κλινική. Και στο διάστημα αυτό δεν σταμάτησε να εκπονεί επιστημονικές εργασίες και να παρουσιάσει και νέο σύγγραμμα. Συγκεκριμένα, ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, για το διάστημα αυτό, αναφέρει τα εξής:

[229] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 9.
[230] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 14.

«....Τέλος ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς μου Χειρουργικῆς Κλινικῆς (1910 μέχρι τοῦδε) προέκυψαν πρῶτον μὲν διατριβὴ περὶ τῆς ὑπ′ ἐμοῦ ἐφαρμοζομένης μεθόδου τοπικῆς ἀναισθησίας (« Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» ἀριθ. 13, 14, 16), εἶτα δὲ καὶ ἡ δημοσίευσις τῶν δύο πρώτων τευχῶν νέας μου διδακτικῆς συγγραφῆς «Τοπογραφία καὶ Ἐγχειρητική» (Τεῦχος Α΄. Γενικὴ τοπογραφικὴ διαίρεσις τοῦ σώματος – Τοπογραφία τῆς κεφαλῆς 1914. Τεύχ. Β΄. Γενικὴ Ἐγχειρητικὴ 1915)....Τούτοις πρόσθες καὶ τάς ἀνακοινώσεις ἐν τῇ Ἰατρικῇ Ἑταιρίᾳ Ἀθηνῶν: Περὶ τινος σπανίου ἐγχειρητικοῦ εὑρήματος…Ἐπίδειξις τριῶν ἀρρώστων (ἑνὸς παιδίου διετοῦς, ὑποστάντος ῥιζικὴν ἐγχείρησιν συγγενοῦς βουβωνοκήλης, ἑνὸς 40ετοῦς ἀνδρός, ἐφ᾽ οὗ ἐξετελέσθη γαστρεντεροστομία δι᾽ οὐλώδη στένωσιν τοῦ πυλωροῦ καὶ μιᾶς γυναικὸς 50ούτιδος, ἧς διεξεπρίσθη ἡ ἄνω γνάθος διὰ καρκίνωμα), ἐφ᾽ ὧν ἁπάντων ἐχρησιμοποίησα μόνον τοπικὴν ἀναισθησίαν οὐδαμῶς δὲ γενικὴν νάρκωσιν…..Περὶ τινων νέων τεχνικῶν μέσων ἐν τῇ Χειρουργικῇ. Ἐπίδειξις α′) τῆς – παρ᾽ ἡμῖν, ἐν Ἑλλάδι, ἀχρησιμοποιήτου ἔτι καὶ ἀγνώστου - συσκευῆς Weitz…, β′) νεωτερισμῶν τινων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τάσεως τοῦ σκέλους, ἐν τῇ χρήσει τῶν εἰλητῶν ἐπιδέσμων κλπ. (ἴδε «Ἰατρικὴν Πρόοδον» 1913 ἀριθ. 19-20), γ΄) νέου τινός, ἐν τῇ Κλινικῇ μου ἐπινοηθέντος καὶ χρησιμοποιημένου θερμοκαυτῆρος....Ἐπίδειξις σπανίας περιπτώσεως νεφρικῆς λιθιάσεως….»[231]. Όλες οι προαναφερόμενες από τον ίδιο εργασίες είναι κι αυτές πρωτότυπες, αφού ήταν ο πρώτος στην Ελλάδα που έκανε τέτοιες επεμβάσεις με τοπική αναισθησία, ενώ παράλληλα επέμενε πολύ στην αξία της για γενικότερη χρήση. Πρωτότυπη επίσης ήταν, από τον ίδιο και τους συνεργάτες του, η επινόηση θερμοκαυτήρος, απαραίτητου εργαλείου για μια χειρουργική επέμβαση, που απαντά σήμερα με τη μορφή της χειρουργικής διαθερμίας. Πρωτότυπη ακόμη είναι και η παρουσίαση από μέρους του σπανίων ιατρικών περιπτώσεων, πράγμα που δείχνει ότι δεν αφήνει να του ξεφύγουν πρωτόγνωρα επιστημονικά φαινόμενα, αλλά τα συλλαμβάνει με την παρατήρηση, τα επεξεργάζεται με την νόηση και τα παρουσιάζει με την ιατρική έκφραση. Τέλος, πρωτοτυπία δείχνει και το σύγγραμμα, που παρουσίασε αυτό το χρονικό διάστημα, το οποίο « παριστᾷ…ἀπεικόνισιν…», όπως αναφέρει ο ίδιος[232], «ἀτομικῆς του επιστημονικῆς συλλογῆς», την οποία συνέλεγε από 15ετίας συστηματικά σε ζώντες και πτώματα.

[231] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 12 – 13.
[232] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ὁ. π., σ. 13.

Το τρίτο χρονικό διάστημα της ιδιωτικής του εργασίας περιλαμβάνει τα έτη 1918- 1920. Και στο διάστημα αυτό ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πρωτοτύπησε στη χειρουργική, όπως φαίνεται από τις επιστημονικές εργασίες που δημοσίευσε σε ελληνικά ιατρικά περιοδικά κατά την χρονική αυτή περίοδο. Ειδικότερα, κάνει ετήσια ανασκόπιση της πορείας της Χειρουργικής στην Ελλάδα για κάθε προηγούμενο έτος, την οποία άρχισε από το 1916 και την οποία συνέχισε ως ιδιωτικός χειρουργός και τα έτη 1918-1920[233]. Επίσης, δημοσίευσε εργασία πάνω στις χειρουργικές μεθόδους της διαστολής και διατομής των μών, που απασχολούσαν τους τότε χειρουργούς συγκρίνοντάς τες και προτείνοντας την διαστολή των (μυοδιαχωρισμό), όπως ακόμη και να δημοσιεύσει εργασία για νέα εγχειρητική μέθοδο για την λοξή βουβωνοκήλη[234].

Στην χρονική περίοδο αυτή, που ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ήταν ιδιωτικός χειρουργός, δεν έπαυσε να δείχνει ότι ήταν και ιατροφιλόσοφος.

Αυτό φαίνεται κυρίως στη διατριβή του για υφηγεσία που εξεπόνησε, όταν εργαζόταν στη Λάρισσα. Στη διατριβή αυτή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δίνει μεγάλη σημασία στη συνεχιζόμενη, και μετά το πτυχίο, εκπαίδευση, ενώ παράλληλα θεωρεί ότι της χειραφέτησης, δηλ. της απαλλαγής[235] από την κηδεμονία, στην ιατρική και μάλιστα στην Χειρουργική, πρέπει να προηγείται η ποδηγέτηση, δηλ. η καθοδήγηση[236] με την κηδεμονία κάποιου παλαιότερου και εμπειρότερου. Η αρχή αυτή εξ άλλου θεωρώ ότι ισχύει για όλες τις εποχές και για όλες τις πτυχές της ζωής. Σ' αυτό συνηγορεί και το αρχαίο απόφθεγμα, το λεχθέν από τον Σόλωνα, τον αθηναίο, τον γιο του Εξηκεστίδη: «ἄρχεσθαι μαθών ἄρχειν ἐπιστήσῃ» [237]. Αναφέρει λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας συγκεκριμένα στο θέμα αυτό: «...Ὁ φόβος τῶν ἰατρῶν τούτων, ὅστις κρατεῖ αὐτοὺς μακρὰν πάσης ἐγχειρήσεως μελλούσης ἵνα ὁδηγήσῃ τὸ μαχαίριον βαθύτερον τοῦ ὑποδορίου ἱστοῦ, ἀποβαίνει λίαν εὐεξήγητος, ἅτε πηγάζων κυρίως ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης ποδηγεσίας, ἀφ᾽ ἧς ἔμελλεν ἵνα προκύψῃ ἡ χειραφέτησις τοῦ ἰατροῦ ἐκείνου ὑπὸ χειρουργικὴν ἔποψιν....Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰατρῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ

---

[233] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των επιστημών*, Αθήνα 1940, σ. 531-532. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Ιστορία*.

[234] Μέρμηγκας – *Ιστορία*, ό. π., σ. 532.

[235] Λήμμα *«χειραφέτησις»*, στο: *Πάπυρος* (Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας), Αθήνα 2008, τ. 13, σ. 330.

[236] Λήμμα *«ποδηγέτησις»*, στο: *Πάπυρος* (Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας), Αθήνα 2008, τ. 9, σ. 293.

[237]*«Προσωκρατικά»*, Εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 2000, τ. 1, σ. 184.

αὐτῶν ἀδυναμίᾳ, πρὸς κράτυνσιν ἄρα αὐτῶν ἐν τῇ προσπαθείᾳ, ὅπως τηρῶσιν ἑαυτοὺς ἀνταξίους τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ καθήκοντος, δύναται κυρίως νὰ συντείνῃ ἓν μέτρον: ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ κατὰ τὸν ἔπειτα χρόνον, δηλαδὴ τὸν μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς πρακτικῆς ἀδείας…Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου τούτου, ὅπερ ἐν ἄλλαις χώραις ἀπέδωκεν ἤδη ἀγλαοὺς τοὺς καρπούς, δέον ἵν᾽ ἀφορμηθῇ ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς ἡμῶν Σχολῆς, ἀφ᾽ ἧς μόνης καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ὑλικὸν καὶ τὸ κύρος τὸ ἀπαραίτητον δύναται νὰ χορηγηθῇ…»[238].

Ιατροφιλόσοφος δείχνεται και με το να προσπαθεί να χειρουργεί με τοπική αναισθησία, με σκοπό να μη εκτεθεί ο άρρωστος στους κινδύνους της γενικής νάρκωσης και κινδυνεύσει η ζωή του, σεβόμενος μ′ αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη της ζωής αλλά και δείχνοντας υπακοή στα Ιπποκρατικά παραγγέλματα, όπως «ὠφελέειν μὴ βλάπτειν»[239]. Αυτό κυρίως φαίνεται από την επιστημονική του εργασία «Ἐπίδειξις τριῶν ἀρρώστων»[240], στην οποία αναφέρονται χειρουργικές επεμβάσεις, που είναι σχεδόν αδύνατον σήμερα να πραγματοποιηθούν με τοπική αναισθησία, όπως η διέκπρισις της άνω γνάθου για καρκίνωμα, η γαστρεντεροστομία για στένωση του πυλωρού, ως και η ριζική εγχείρηση για συγγενή βουβωνοκήλη σε παιδί δύο χρονών.

---

[238] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, Αθήνα 1905, σ. 7.
[239] Σ. Τσούρας, *Ιστορία Ιατρικής*, Θεσσαλονίκη 1980, τ. 1, σ. 129.
[240] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 13.

3. Ως πανεπιστημιακός χειρουργός και δάσκαλος

Το έτος 1911 ο Κ. Ν. Μέρμηγκας υποβάλλει αίτηση για να εκλεγεί καθηγητής στην έδρα της Χειρουργικής Παθολογίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Η έδρα, ως αναφέρει σε δημοσίευμά του[241], παραχωρήθηκε τον Ιούλιο του 1911 στον Μ. Γερουλάνο και προκηρύσσεται κενή τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Στο δημοσίευμα αυτό εκφράζει τη βαθειά πικρία του για τη διαδικασία της εκλογής, αλλά και για την αδικία που υπέστη προσωπικά ο ίδιος στην εκλογή, ώστε να μην καταφέρει αυτός να εκλεγεί και να εκλεγεί ο Μ. Γερουλάνος με κατώτερα προσόντα.

Και ως προς τη διαδικασία του διορισμού της επιτροπής αναφέρει ότι μέλη της επιτροπής ορίσθηκαν ο ίδιος ο υποψήφιος Μ. Γερουλάνος, ως ειδικός εισηγητής[242], ο θείος του Μ. Γερουλάνου Π. Λιβιεράτος[243] και ο Γ. Σκλαβούνος, για τον οποίο αναφέρει ο Κων. Μέρμηγκας ότι θα συναινούσε στην εκλογή του Γερουλάνου με ανταλλάγματα. Αναφέρει λοιπόν στο δημοσίευμά του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: « ...Ἀλλ᾽ ἐάν, ἀφέντες κατὰ μέρος πᾶσαν εὔθυμον σκέψιν, ἥν γεννᾶ ἐν ἡμὶν ἡ ἀσιατικὴ αὔτη μακαριότης τῶν κριτῶν, ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν σοβαρότητα τοῦ πράγματος, καταλαμβανόμεθα αὐτόχρημα ὑπὸ ἰλίγγου πρὸ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως. Ὅτι ἦτο δυνατὸν ἐν τῇ σημερινῇ ἐποχῇ νὰ εὑρεθῶσι τρεῖς ὄχι πλέον ἐπιστήμονες ἀλλ' ἁπλῶς ἄνδρες, ἱκανοὶ ὅπως ἀγάγωσιν εἰς φῶς τοιοῦτο ἔργον, οἷον ἡ μοναδικὴ αὔτη «ἔκθεσις» τῆς περιφήμου ταύτης ἐπιτροπείας, τοῦτο οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ. Ὁ εἷς τῶν κριτῶν ἀναλαμβάνει νὰ διορισθῇ κριτὴς καὶ εἰδικὸς εἰσηγητὴς περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν ὑποψηφίων μίας ἕδρας ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ ὅπως προταθῇ αὐτὸς οὗτος διὰ τὴν ἕδραν ταύτην. Ὁ δεύτερος ἀναλαμβάνει, ὡς εἰδικὸς καὶ οὗτος εἰσηγητής, νὰ προτείνῃ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ τέχνασμα ἔτι εἰδικὸν ἐπενοήθη, σκοποῦν τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν λοιπῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν ἕδραν ταύτην. Τέλος δὲ καὶ ὁ τρίτος, τακτικὸς αὐτὸς καθηγητὴς τοῦ πολυπαθοῦς ἡμῶν Πανεπιστημίου, ἐννοεῖ, ὡς

---

[241] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η πανεπιστημιακή μου υποψηφιότης,* Αθήνα 1912, σ. 5. Στο εξής: Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*.

[242] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης,* ό. π., σ. 5.

[243] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης,* ό. π., σ. 7.

ἀντάλλαγμα τῶν παραχωρήσεων τούτων πρὸς τοὺς δύο ἄλλους συναδέλφους του, νὰ λάβῃ τὴν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν αὐτοῦ παθῶν καὶ συμφερόντων…. ….Καὶ ταῦτα μέν ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἄποψιν τοῦ ἔργου» [244]. Αυτά αναφέρει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για την διαδικασία διορισμού της επιτροπής.

Ως προς την επιστημονικήν όμως υποβάθμιση που υπέστη για την κατάληψιν της έδρας, αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης του, από την επιτροπή αποκρύφτηκαν επιστημονικές του εργασίες που είχε άλλωστε καταθέσει, ενώ οι άλλες υποβαθμίστηκαν, όπως και το διδακτικό σύγγραμμά του «Γενική Χειρουργική Παθολογία». Αναφέρει και γι' αυτό το θέμα τα εξής στο δημοσίευμά του: ….Νῦν δ᾽ ἐπὶ τὴν εἰδικῶς εἰς τὴν ἐμὴν ὑποψηφιότητα ἀναφερομένην «κρίσιν» τῆς ἐπιτροπῆς…Α) Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν μνημονεύονται, καίτοι ὑποβληθεῖσαι μετὰ εἰδικοῦ ὑπομνήματος, αἱ ἑξῆς διατριβαί μου….Ἡ τελευταία μάλιστα διατριβὴ αὕτη ἀποτελεῖ ἀναίρεσιν ἄλλης διατριβῆς τοῦ κ. Γερουλάνου, πραγματευομένης τὸ αὐτὸ θέμα· ἀλλ᾽ ἴσως τοῦτο ἦτο διὰ τὸν ἀξιότιμον κριτὴν εἷς λόγος ἐπὶ πλέον ὅπως παραλείψῃ αὐτὴν ἐκ τοῦ καταλόγου... Β) Οὕτω ταξινομήσας καὶ περικόψας τὰ ὑποβεβλημένα συγγραφικά μου ἔργα, προέβη ὁ ἀντίπαλος ὑποψήφιος εἰς τὴν ἐπίκρισιν αὐτῶν…Ἡ ἐπίκρισις χρησιμοποιεῖ καὶ ἐνταῦθα τὸν ἀνεπιστημονικὸν καὶ αὐτόχρημα δολοφονικὸν ἐκεῖνον τρόπον, καθ᾽ ὅν χωρὶς τῆς ἀναγραφῆς οὐδενὸς συγκεκριμένου γεγονότος ἐκφέρεται ἀποφθεγματικῶς ἡ κατάκρισις….»[245]. Σε άλλο σημείο, παρουσιάζει τον επίλογο της κρίσης της Επιτροπής για τον ίδιο: «…Καὶ ἤδη ἐπὶ τὸ συμπέρασμα: «Ὁ ὑποψήφιος ἐκ τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ δεικνύεται ἐπιμελής, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ βαθὺς μελετητὴς τῶν ζητημάτων, ἱκανὸς εἰς τὸ ἁπλοποιῆσαι ταῦτα, ἀλλὰ μὴ εἰσερχόμενος εἰς τάς λεπτομερείας καὶ τὸ βάθος τούτων, παραμελῶν τελείως τὰ ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ἐγνωσμένα. Κέκτηται δὲ ἱκανὴν χειρουργικὴν ἐμπειρίαν, μὴ στηριζομένην ὅμως ἐπὶ τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομικῆς καὶ εἶναι ἀκάματος ἐν τῷ διαδίδειν τὰ χειρουργικὰ εἰς εὐρύτερον κύκλον»[246]. Και ανταπαντά, αμέσως, ο Κων. Μέρμηγκας, αφού αντέκρουσε μία προς μία τις εναντίον προς το πρόσωπόν του κρίσεις του ειδικού εισηγητού και συγχρόνως συνυποψηφίου του Μ. Γερουλάνου: « Ὑπὸ βδελυγμίας κατέχομαι, ὅτι εἰμὶ ἠναγκασμένος ν' ἀντιγράψω τάς ἀηδεῖς ταύτας φράσεις, ὧν

---

[244] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 7.
[245] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 8 – 13.
[246] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 29.

τὸ κακεντρεχὲς ἁμιλλᾶται πρὸς τὸ κακόζηλον»[247]. Και αυτά όλα τα αναφέρει για να υπερασπιστεί το έργο του. Αμέσως παρακάτω όμως, εκφράζει κριτικές απόψεις για το επιστημονικό έργο του Μ. Γερουλάνου, φέρνοντας τις σχετικές αποδείξεις, πέραν των αμφισβητήσεων, που εκφράζει κυρίως, για ένα τίτλο του Γερουλάνου, επίσης. Αναφέρει λοιπόν χαρακτηριστικά: « Τὴν Κυβέρνησιν ἤλεγξα….διότι παρέσχε ψευδεῖς δηλώσεις εἰς τὴν Βουλὴν καὶ παρουσίασε πρὸ αὐτῆς καὶ ψευδεῖς πανεπιστημιακοὺς τίτλους τοῦ κ. Γ…..Ἀλλὰ ποῖα ἐν γένει τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα τοῦ κ. Γ. ! Ἡ πᾶσα ἐπιστημονικὴ παραγωγὴ παντὸς ὑποψηφίου ὀφείλει νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ διττῆς ἀπόψεως, ἤτοι πρῶτον μὲν θετικῆς δεύτερον δὲ καὶ ἀρνητικῆς. Καὶ θετικὴ μὲν εἶναι ἡ προσκομιδὴ νέου τινὸς εἰς τὰ ἤδη ἐγνωσμένα ὑπὸ μορφὴν εἴτε ἀνακαλύψεως ἢ ἐφευρέσεως εἴτε ἰδίου συστήματος μελέτης καὶ περιγραφῆς εἴτε τοὐλάχιστον πλουτίσεως τῆς ἐγχωρίου ἐπιστήμης διὰ παρατηρήσεων ἰδίων, γενομένων ἐπὶ ζητημάτων γνωστῶν μὲν ἴσως εἰς τὴν ξένην ἐπιστήμην ἀγνώστων δ᾽ εἰς τὴν ἐγχώριον, ἢ καὶ τἀνάπαλιν προαγωγῆς τινος ζητήματος ἀναφερομένου εἰδικῶς εἰς τὴν ἐγχώριον ἐπιστήμην καὶ γνωστοποιήσεως αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ξένον ἐπιστημονικὸν κόσμον….Καὶ ἤδη παρακαλῶ τὸν κ. Γ. καὶ πάντα ὑπέρμαχον αὐτοῦ ὅπως σημειώσῃ ἔστω καὶ ἓν δεῖγμα ἐκ τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς, μαρτυροῦν περὶ θετικῆς ὄχι πλέον προσκομιδῆς ἀλλ᾽ οὐδὲ κἄν ἀποπείρας ἢ τάσεως πρὸς τοιαύτην κατεύθυνσιν. Ἰδοὺ ὁ ἀφορισμὸς τῆς «κριτικῆς Ἐπιτροπῆς» ὡς πρὸς τὰ προσόντα τοῦ ὑποψηφίου καθηγητοῦ: « Ἡ ἀξία ὑποψηφίου τινὸς καθηγητοῦ πρέπει νὰ κρίνεται οὐχὶ ἐκ τῆς συγγραφικῆς ἱκανότητος ἀλλὰ πρώτιστα ἐκ τῶν ἐρευνῶν καὶ προσπαθειῶν περὶ τὴν λύσιν ἢ διαλεύκανσιν ἐπιστημονικοῦ τινος ζητήματος, τούτέστιν ἐκ τῶν πρωτοτύπων ἐργασιῶν»…..Ποῖον ἐπιστημονικὸν ζήτημα προσεπάθησεν ὁ κ. Γ. νὰ λύσῃ ἢ διαλευκάνῃ;…καὶ ὡς πρὸς ἐμέ,…τολμῶ ν᾽ ἀναφέρω ὅσας μου «ἐρεύνας καὶ προσπαθείας πρὸς τὴν λύσιν καὶ διαλεύκανσιν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, τούτέστι πρωτοτύπους ἐργασίας» ἐξιστόρησα ἤδη ἐν τοῖς ἀνωτέρω. Οἱοσδήποτε κριτής…ἂς ἀντιτάξῃ δ᾽ εἰς ταῦτά μου ἄλλα τοῦ κ. Γ. κρείττονα καὶ ἀνώτερα…Ἀλλ᾽ ὁ κ. Γ. ἐλέγχεται ὡς σφαλλόμενος καὶ ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν ἔποψιν, ὡς ὑποπεσὼν δηλ. εἰς σφάλματα, μαρτυροῦντα πλημμέλειαν ἐν τῇ συγγραφικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ καὶ σύγχυσιν καὶ ἄγνοιαν τοιαύτην, οἵα οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θέλει νὰ διδάξῃ ἄλλους.

[247] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 29.

Οὕτω ζητῶν ὁ κ. Γ. νὰ περιγράψῃ τὴν ὑφὴν τῶν ἐπινεφριδίων....παρέχει την ἐξῆς ἀμίμητον ἱστολογικήν εἰκόνα...Καὶ ἐν ἄλλῃ δ᾽ αὐτοῦ διατριβῇ (Περίπτωσις ἐγκεφαλικοῦ ἀποστήματος προελεύσεως ὠτικῆς....) φωρᾶται ὁ κ. Γ. «παραμελῶν τελείως τὰ ἐγνωσμένα» ὄχι πλέον ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ἀλλ᾽ ἐκ τῶν διδακτικῶν βιβλίων....»[248]. Προς το τέλος του δημοσιεύματος αυτού, διαλύοντας κάθε σύννεφο περιέργειας και αντιλογίας για όλα τα αναγραφόμενα στο δημοσίευμα αυτό από τον ίδιο, και παρουσιαζόμενα στην διατριβή αυτή από τον υποφαινόμενο και ίσως κουραστικά για τον αναγνώστη, αναφέρει τα εξής «...ἴσως μὲν τις ὑπολάβῃ ὅτι δεικνύομαι ἄγαν αὐστηρός, ἐνῷ ἐξονυχίζω τοιαύτας σφαλεράς γνώσεις καὶ ἐκφράσεις τοῦ συγγραφέως, ἐχούσας πάντως δευτερεύουσαν σημασίαν· μάλιστα δὲ καὶ ὑπερθεματίζω ἐγὼ αὐτὸς εἰς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐλέγχου, ἐνῷ κηρύττομαι ὀπαδὸς τῆς ἀρχῆς, ὅπως εἰς συγγραφέα δόντα δείγματα ἐνδελεχείας καὶ σοβαρότητος ἐπιστημονικῆς, συγχωρεῖται πᾶν τοιοῦτο συγγραφικὸν πταῖσμα, ἄλλως οὐχὶ λίαν βαρύ. Ἀλλ᾽ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ ἀντιπάλου μου κριτοῦ, ὅστις, χωρὶς κἄν νὰ ἀναφέρῃ συγκεκριμένως σφάλμα τι ἢ ἀνακρίβειαν ἢ ἀσάφειαν ἐκ τοῦ τοσούτου ὄγκου τῶν συγγραφῶν μου, μὲ ὀνομάζει «οὐχὶ βαθὺν μελετητὴν τῶν ζητημάτων». Πρὸς τοιοῦτον λοιπὸν ἐπικριτὴν δὲν δικαιοῦμαι νά ἐπιδείξω, συγκεκριμένως ἐγὼ πλέον, πλὴν τῶν θανασίμων συγγραφικῶν αὐτοῦ ἁμαρτημάτων, ἔτι καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δι᾽ ὧν ἀποδεικνύεται πόσον αὐτὸς εἶναι «βαθὺς μελετητὴς τῶν ζητημάτων»;...»[249]. Και στον επίλογο κλείνει με τα εξής τα οποία θεωρώ ότι αποτελούν παρακαταθήκη για κάθε υποψήφιο πανεπιστημιακής έδρας: «Φρονῶ ὅτι ἐπετέλεσα ἔργον δικαιοσύνης ἐν ᾧ παρουσίασα τὴν περὶ ἐμοῦ κρίσιν τοῦ κ. Γ. ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τοῦ κ. Γ. ἐμὴν κρίσιν ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν λοιπῶν ἐνεργειῶν ἐκ μέρους τοῦ τε Ὑπουργείου καὶ τοῦ ὑποψηφίου τούτου. Κηρύσσομαι θιασώτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, καὶ ἔτι μᾶλλον τὴν ἐπιστήμην, ὀφείλει νὰ μὴ ὑποτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῶν ἀντιπάλων ἐν τῇ ὑποψηφιότητι καὶ οὕτως ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ πρὸς ἐπικράτησιν παριστᾷ ἑαυτὸν μὲν ὡς τὸν κράτιστον, πάντα δ᾽ ἄλλον ὡς πάντῃ ἀνίκανον. Εἰδικῶς δὲ προκειμένου περὶ ἕδρας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, ἐν ᾧ εὐτυχῶς διὰ τοῦ νέου ὀργανικοῦ νόμου τοσαῦται ὡρίσθησαν θέσεις καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν, ἀποβαίνει

---

[248] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 42-49.
[249] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 49- 50.

ὅλως ἀδικαιολόγητος ἡ τοσαύτη μανία, ἡ μέχρι καταισχύνης προβαίνουσα, πρὸς ἀποκλεσμὸν παντὸς ἐπιφόβου ἀντιπάλου. Ὅστις ἔχει πεποίθησιν ἐφ᾽ ἑαυτὸν δὲν ἀποδυσπετεῖ νὰ ὑποβληθῇ ὑπὸ τὴν κρίσιν οἱωνδήποτε εἰδημόνων. Ἡ ἀτομικὴ ἱκανότης ὁμοιάζει πρὸς τὸ πῦρ, ὅπερ τοσούτῳ μᾶλλον λάμπει ὅσῳ πλέον ἀποκαλύπτεται. Ἰδίως δ᾽ ἡ ἐπιστημονικὴ δύναμις ὀφείλει νὰ προκαλῇ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ὄχι ν᾽ ἀποφεύγῃ αὐτήν. Ἐπιστημονικὴ ἱκανότης καὶ ἀποφυγὴ δοκιμασίας εἶναι τι ἀσυμβίβαστον καὶ ὀξύμωρον….δι᾽ ἐμὲ ἡ πανεπιστημιακὴ ἕδρα παριστᾷ οὐχὶ σκοπὸν ἀλλὰ μέσον, μέσον πρὸς διδασκαλίαν καὶ διακήρυξιν τῶν ἀρχῶν μου, τῶν τε ἐπιστημονικῶν καὶ ἐν γένει ἠθικῶν. Ἀφοῦ δ᾽ εὐτυχῶς ὑπάρχει καὶ ἄλλος τρόπος, ὥστε νὰ μὴ στερηθῶ τῆς ἀπολαύσεως ταύτης, εὐνόητον ὅτι οὐδόλως εἰμὶ διατεθειμένος νὰ ἐξαρτήσω πολλὴν σημασίαν ἀπὸ τοῦ ζητήματος τούτου. Στερράν ἔχων τὴν ἀπόφασιν ὅπως παράσχω εἰλικρινῆ, οὐχὶ ἐγωιστικὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ Πανεπιστήμιον, θὰ ἐξακολουθήσω ἐργαζόμενος ὑπὲρ ἀμφοτέρων τούτων, ἐν πνεύματι τοιούτῳ, ἐνῷ τὴν πᾶσαν χαρὰν μέλλω νὰ ἀντλῶ οὐχὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων παρεχομένης ἀναγνωρίσεως, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἐνδομύχου εὐαρεσκείας, τῆς ἀρίστης ταύτης ἀμοιβῆς διὰ πάντα ἐργάτην τῆς σκέψεως»[250]. Αυτά είναι ορισμένα από τα μέρη αυτού του δημοσιεύματος, ένα δημοσίευμα που αριθμεί 53 σελίδες και το οποίο αναγκάστηκε να γράψει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως μόνο τρόπο αντίδρασης στην εκλογή του Μ. Γερουλάνου, όπως αναφέρει στον πρόλογό του τα εξής: «Εἰς χεῖρας τοῦ ἀντιπάλου μου ἐν τῇ ὑποψηφιότητι διὰ τὴν ἕδραν τῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας κ. Μ. Γερουλάνου παρεδόθη ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος» ὅπως ἐξενέγκῃ κρίσιν περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων καὶ τῆς διδακτικῆς μου ἱκανότητος. Εἰς ἐμὲ ἑπομένως μὴ δυνηθέντα νὰ παλαίσω ἐν ἴσοις ὅπλοις πρὸς τὸν ἀντίπαλον, τὸν οὕτως ὑπὸ τὴν ἀσπῖδα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κρυβέντα καὶ ἐκεῖθεν βαλλόντα κατ′ ἐμοῦ τὰ ἥκιστα ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ βέλη, οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει ἢ νὰ προβῶ εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦτο, δι′ οὗ προκαλεῖται ἡ κρίσις παντὸς ἐπιστήμονος ἐπὶ δύο σημείων, ἤτοι πρῶτον της ἠθικῆς σημασίας τῆς πράξεως ταύτης καὶ δεύτερον τῆς ἐπιστημονικῆς θέσεως τοῦ ἀντιπάλου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐμὴν» [251].

Για τον Μ. Γερουλάνο πρέπει να αναφερθεί, για να παρουσιασθεί και η άλλη άποψη και να γίνει προσπάθεια

[250] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ὁ. π., σ. 51- 53.
[251] Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ὁ. π., σ. 3.

αποκατάστασης της ιστορικής αλήθειας στο θέμα αυτό, ότι είχε το προσόν της αρχαιότητας, αφού όταν ακόμη ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ήταν στο Βερολίνο για ειδίκευση στην χειρουργική, ο Μ. Γερουλάνος ανέλαβε διευθυντής[252] χειρουργικού τμήματος του νοσοκομείου « Ευαγγελισμός», είχε ήδη υφηγεσία[253] από το πανεπιστήμιο του Γκράϊφσβαλντ, διδακτικά καθήκοντα ως υφηγητής στο πανεπιστήμιο του Κίελου[254] επί πενταετία, έφερε τον τίτλο του Έκτακτου καθηγητή[255] στο πανεπιστήμιο του Κίελου και ήταν και εισηγητής στο Β΄ Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο που έγινε στην Αθήνα στις 4-8 Μαΐου 1903[256]. Αυτά δεν τα αναφέρει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στο δημοσίευμά του, χωρίς όμως να στερούνται και αληθείας τα γραφόμενά του για τον Μ. Γερουλάνο. Απολογούμενος κατά κάποιο τρόπο για την εκλογή του, ο Μ. Γερουλάνος αναφέρει τα εξής: «...Τὸ Ὑπουργεῖον δὲν ἐλησμόνησεν ὅμως νὰ μὲ χρησιμοποιήση είς τὴν διαδικασίαν πρὸς πλήρωσιν ἓξ ἄλλων κενωθεισῶν ἑδρῶν. Ὡρίσθη ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ πρὸς κρίσιν τῶν ὑποβαλόντων αἰτήσεις καὶ ὑπομνήματα, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν καθηγητῶν Γ. Σκλαβούνου, Π. Λιβιεράτου, καθηγητοῦ τῆς Παθολογίας είς Γένουαν καὶ ἐμοῦ. Αἱ ἓξ ἕδραι διὰ τάς ὁποίας ἔθεσαν ὑποψηφιότητα ἑκατὸν δώδεκα ἰατροί....Παρέμεινεν ἡ ἕδρα τῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας διὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχον διάφοροι ὑποψήφιοι. Προεῖχεν ὁ Κωνσταντῖνος Μέρμηγκας. Βεβαίως εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ διωριζόμην πρὶν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκφέρη γνώμην, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ τὸ ζητήσω. Ὁ Ὑπουργὸς Ἀλεξανδρῆς δὲν τὸ θεώρησε ἀναγκαῖον.....Τὰ δυὸ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπέμενον νὰ προτείνουν ἐμέ, ἀλλὰ ἐγὼ ἀπέστεργον τοῦτο, προτιμῶν εἴτε ἐκλογὴν διὰ τῆς Σχολῆς, εἴτε κατ᾽ εὐθεῖαν διορισμὸν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ ὡς θὰ ἐγίνετο καὶ διὰ τοὺς λοιπούς. Ἐκλογὴ διὰ τῆς Σχολῆς, δὲν ἦτο δυνατὴ ἀφοῦ ἡ Κυβέρνησις διώρισεν συμβουλευτικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ δὲν ἀπετάθη πρὸς αὐτήν. Πρὸς διορισμόν μου ἀπ᾽ εὐθείας, θὰ ἐζήτει ὁ Ὑπουργὸς γνωμάτευσιν τῆς Ἐπιτροπῆς....Ἕνεκα τούτου ἀπεδέχθην νὰ προταθῶ ἀπὸ τὰ ἄλλα δυὸ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς....Ὅλα θανάσιμα ἁμαρτήματα! Εἶναι εὐνόητον διατὶ ἠγέρθη τοιαύτη καταιγὶς ἐναντίον τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀπὸ τὸν τύπον καὶ ἀπὸ τὴν Βουλήν, ὅπου ὁ Μέρμηγκας...καὶ ἄλλοι ἐνδιαφερόμενοι δι᾽ ἄλλους ὑποψηφίους, ἦσαν πληρεξούσιοι! Ἡ

---

[252] Εφημερίς επιστημονική *«Ιατρική Πρόοδος»,* Σύρος, έτος Ζ΄, αρ. 22, σ. ΟΘ΄, 15 Σεπτεμβρίου 1902. Στο εξής: «*Ιατρική Πρόοδος*».

[253] «*Ιατρική Πρόοδος*», ό. π., σ. ΟΘ΄, 15 Σεπτεμβρίου 1902.

[254] Μ. Γερουλάνος, *Αναμνήσεις (1867 – 1957)*, Αθήνα 1996, σ. 77-108. Στο εξής: Γερουλάνος.

[255] Γερουλάνος, ό. π., σ. 186.

[256] «*Ιατρική Πρόοδος*», ό. π., έτος Η΄, αρ. 6, σ. Ι΄- ΙΑ΄, 15 Μαρτίου 1903.

Ἐπιτροπὴ ἐσιώπησεν. Οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως δι᾽ ἄλλων βουλευτῶν ἢ διὰ τοῦ τύπου, ἔδωσεν ἐξηγήσεις ἢ ἀπήντησεν εἰς ἀντεγκλήσεις. Εἶχεν τὴν πεποίθησιν ὅτι εἰργάσθη ἀντικειμενικῶς καὶ ὅτι δὲν παρεσύρθη ἀπὸ προσωπικοὺς ὑπολογισμούς. Ὁ Βενιζέλος μὲ προσεκάλεσεν καὶ μοῦ ἐζήτησεν ἐξηγήσεις. Ἐξέθεσα τὰ ζητήματα λεπτομερῶς, ὡς εἶχον. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβεν τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἴδῃ τὴν ἀπόφασίν της νὰ γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν σχεδὸν πλήρως....»[257].

Τελικά, την έδρα της Χειρουργικής Παθολογίας την πήρε ο Μ. Γερουλάνος.

Νομίζω ότι άξιζε τον κόπο να επεκταθώ αναλυτικότερα στο θέμα της αποτυχημένης προσπάθειας του Κ. Ν. Μέρμηγκα να εκλεγεί καθηγητής την εποχή αυτή, διότι ο αναγνώστης θα έχει καλύτερη εικόνα των διαδραματισθέντων, για να βγάλει τα συμπεράσματά του γι' αυτά, αλλά και να αποτελέσουν οδηγό για παρόμοιες περιπτώσεις. Το δημοσίευμα του Κ. Ν. Μέρμηγκα «Ἡ πανεπιστημιακή μου ὑποψηφιότης» το 1912 και οι φράσεις του Μ. Γερουλάνου: « Προεῖχεν ο Κωνσταντίνος Μέρμηγκας..», « Ὅλα θανάσιμα ἁμαρτήματα!..», για την ανάδειξη καθηγητών το 1912 και « ...είς τήν βελτίωσιν τῶν πανεπιστημιακῶν πραγμάτων..» για την εκλογή έκτακτων καθηγητών το 1915 στο βιβλίο του « Ἀναμνήσεις (1867- 1957) », όπως θα παρουσιασθεί παρακάτω, δείχνουν αλλαγή του κλίματος για μετέπειτα ανάδειξη του Κ. Ν. Μέρμηγκα ως πανεπιστημιακού καθηγητή και μόνιμη εδραίωσή του στην Ιατρική Σχολή.

Επίσης, θεωρώ ότι η αποτυχημένη προσπάθεια του Κ. Ν. Μέρμηγκα να αναδειχθεί πανεπιστημιακός καθηγητής το 1912, στοίχισε στον ίδιο και την πολιτική του σταδιοδρομία, αφού, ενώ ήταν συγχρόνως και βουλευτής Λακωνίας με τον Ελ. Βενιζέλο[258], δηλώνει σε δημόσια αγόρευσή του ότι θα απέχει από κάθε ανάμειξη στην πολιτική ζωή μετά τη λήξη της τότε βουλευτικής περιόδου. Αναφέρει γι' αυτό ως αιτία την ενασχόλησή του με το επιστημονικό του έργο, αλλά αμέσως παρακάτω λέγει ότι η βουλευτία δεν τον εμπόδισε στο κύριό του έργο, που ήταν η χειρουργική. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «...Παρὰ ταῦτα ὅμως ὀφείλω ν᾽ ἀπόσχω πάσης ἀναμίξεως εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν καθόσον ἐμποδίζομαι ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ μου ἔργου, τοῦ ὁποίου ἡ καλλιέργεια, τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, δικαιοῦται νὰ

[257] Γερουλάνος, ό. π., σ. 189-192.

[258] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, «*Οι Διδάσκαλοί μας*», στο: *Παρνασσός*, τ. 27(1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. 11. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

δεσμεύῃ τὸν νοῦν μου καὶ τὸν χρόνον μου ἐξ ὁλοκλήρου. Ἡ βραχυχρόνιος αὕτη βουλευτεία, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς δὲν μὲ ἠμπόδισε σοβαρῶς εἰς τὸ κύριόν μου ἔργον, ἀφ᾽ ἑτέρου μοὶ παρέσχε τὴν ἀπολαυστικὴ εὐκαιρίαν…» [259].

Το 1915 λοιπόν εισάγεται ο θεσμός του Έκτακτου Καθηγητή στην Ελλάδα. Γράφει γι' αυτό το θέμα ο Μ. Γερουλάνος: «Τὸ 1915, ἐπὶ ὑπουργίας Γούναρη, διωρίσθη πρὸς ἐπεξεργασίαν τοῦ Ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπιτροπὴ ἐκ καθηγητῶν ὅλων τῶν Σχολῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Κ. Πολυγένη, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετεῖχον…Πάντως, ἡ ἐργασία ἐκείνη συνέτελεσεν παραλλήλως πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν νέων καθηγητῶν, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν πανεπιστημιακῶν πραγμάτων…Ἀπὸ τοῦ 1915 εἰσήχθη ὁ θεσμὸς τῶν ἐκτάκτων αὐτοτελῶν ἑδρῶν. Διὰ τὴν Ἰατρικὴν Σχολὴν ἀνεγνωρίσθησαν δέκα τοιαῦται ἕδραι » [260].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας λοιπόν μετά την παραίτησή του από το στράτευμα, την ολιγόχρονη άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος στον ιδιωτικό τομέα, την επιστράτευσή του στους βαλκανικούς πολέμους και έχοντας διατριβή επί υφηγεσία, ειδίκευση στην χειρουργική, ένα μεγάλο αριθμό επιστημονικών ανακοινώσεων, από τις οποίες αρκετές ήταν πειραματικές και πρωτοποριακές και δύο διδακτικά βιβλία, διεκδίκησε και πάλι θέση καθηγητή χειρουργικής στην ιατρική σχολή του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Υποβάλλει λοιπόν μαζί με την αίτησή του το έτος 1915 υπόμνημα[261], «σημείωμα» κατά τον ίδιο[262], στην ιατρική σχολή του εθνικού πανεπιστημίου, όπου αναλύει τους λόγους, στους οποίους στηρίζει την αίτησή του.

Και στον μεν πρόλογο του υπομνήματος αυτού ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ομιλεί γενικά για τα προσόντα, που πρέπει να διέπουν έναν πανεπιστημιακόν δάσκαλον, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «…νοεῖται μὲν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ὅτι αἱ καθηγετικαὶ ἕδραι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀριστεῖς τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι ἑπομένως πᾶς ὑποψήφιος ὡς κυριώτατον ἑαυτοῦ προσὸν ὀφείλει νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐπίδοσιν καὶ εὐδοκίμησιν εἰς τὸν κλάδον, οὗτινος ἐπιζητεῖ νὰ ὀνομασθῇ καθηγητής· ἀλλ᾽ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς « ἐπιστημονικῆς

---

[259] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η βουλευτεία μου, ήτοι Λογοδοσία προς τους εκλογείς μου,* Αθήνα 1912, σ. 15.

[260] Γερουλάνος, ό. π., σ. 242.

[261] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου,* Αθήνα 1915. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1915*.

[262] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1915*, ό. π., σ. 1.

εὐδοκιμήσεως » εἶναι ἐλαστικὴ καὶ διάφορος οὐ μόνον ὡς πρὸς τάς διαφόρους ἐπιστήμας ἀλλὰ καὶ τοὺς διαφόρους κλάδους μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης· πρὸς δὲ τούτοις ὑπάρχει καὶ τι ἄλλο λίαν σημαντικόν, ὅτι δηλ. ἡ καθηγεσία δὲν ὀφείλει νὰ παρέχηται, ὡς ἐσφαλμένως ὑπὸ πολλῶν νομίζεται, μόνον εἰς βράβευσιν ἐπιτυχοῦς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ εἰς παροχὴν μέσων καὶ κύρους πρὸς προαγωγὴν τῆς ὑπὸ τοῦ περὶ οὗ ἑκάστοτε πρόκειται καλλιεργηθείσης ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ κυρίως πρὸς διάπλασιν τῶν νέων ἐπιστημόνων, δηλ. πρὸς διδασκαλίαν. Ἐὰν δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις προσυπολογισθῇ καὶ ἡ ἐπήρεια, ἡ μεγάλη, ἥν ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τῆς ἀναπτύξεως οὐ μόνον τῶν διδασκομένων ἐπιστημόνων ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους ἐξασκεῖ ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ καὶ ἡ ὑπόστασις τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἐὰν ταῦτα πάντα ληφθῶσιν ὑπ᾽ ὄψει, κατανοεῖται ραδίως τὸ πολλαπλοῦν τῶν προσόντων, τῶν δυσαποκτήτων, ἅτινα ὀφείλει νὰ παρέχῃ πᾶς μνηστὴρ πανεπιστημιακῆς ἕδρας...»[263]. Αυτά αναφέρει στον πρόλογο του υπομνήματός του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για την εκλογή του ως πανεπιστημιακός καθηγητής.

Στο δε κύριο μέρος αυτού παρουσιάζει την μέχρι τότε επιστημονική του δραστηριότητα, ενώ για μεν τη διδακτική του ικανότητα επικαλείται την πολυετή του διδασκαλία ως υφηγητή και χειρουργού στην ιδιωτική του Αστυκλινική[264], για δε τον ηθικό του χαρακτήρα, αφού επιζητεί την αυστηρή κρίση του οποιουδήποτε, επικαλείται την συμπεριφορά που έδειξε ο ίδιος ως αξιωματικός για δεκαέξι χρόνια, ως βουλευτής και υφηγητής, αλλά και ως εξασκών την χειρουργική, ιδιωτικά ή δημόσια, στην Αθήνα.

Στον δε επίλογο αναφέρει επί λέξει τα εξής: «Οὕτω προσέρχομαι ὅπως καταθέσω πρὸ Ὑμῶν τὴν ἔκθεσιν τοῦ ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν συνετέλεσα ἔργου. Καὶ ἐὰν μὲν τις εὕρῃ ὅτι ἄλλος ὑποψήφιος προσφέρει καὶ ὑπισχνεῖται νὰ προσενέγκῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Χειρουργικὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς πλείονα, τοῦτο οὐχὶ λύπην ἀλλὰ χαρὰν θὰ μοὶ προξενήσῃ, χαρὰν οἷαν παράγει εἰς πάντα εὐγενῆ ἀθλητὴν ἡ ὑπερτέρησις ἄλλου συναθλητοῦ. Τοῦτο λοιπὸν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ πᾶς μου κριτής· οὐδεὶς ὅμως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μοὶ ἀρνηθῇ, ὅτι εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης προσήνεγκον ὡς θυσίαν τὴν πᾶσάν μου μέχρι τοῦδε ζωήν. Ἂν ἡ λατρεία μου αὕτη εἶναι εὐπρόσδεκτος, ἂν κρίνεται ἀξία νὰ εὕρῃ μιμητάς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς νέας γενεᾶς καὶ πρὸς τούτοις ἂν τῆς φωνῆς μου τὸ ἄκουσμα θεωρεῖται ὅτι δύναται νὰ

[263] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1915*, ό. π., σ. 1.
[264] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1915*, ό. π., σ. 14.

παρορμήση τοὺς Ἕλληνας φοιτητάς εἰς καλλιέργειαν τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης, περὶ τῶν τριῶν τούτων δεῦτε εἴπετε» [265].

Κάνοντας μερικές κριτικές σκέψεις στο υπόμνημα αυτό του Κ. Ν. Μέρμηγκα, έχω τη γνώμη ότι σωστά τοποθετεί στον πρόλογο τα απαιτούμενα προσόντα διορισμού στην πανεπιστημιακή εκπαιδευτική κοινότητα, προσόντα που κατέχει σε μεγάλο βαθμό, όπως φαίνεται στο κυρίως θέμα του υπομνήματος αυτού, στον επίλογο όμως με μία τάση να επηρεάσει τους εκλέκτορες για θετική ψήφο, επικαλείται την προσωπική του ζωή, η οποία τυπικά δεν παίζει ρόλο στην εκλογή του διδακτικού επιστημονικού προσωπικού του πανεπιστημίου. Σ’ αυτό το σημείο, η αναφορά του Κ. Ν. Μέρμηγκα στην προσωπική του ζωή, θέτει επί τάπητος το θέμα της προσωπικής ζωής του επιστήμονα, η οποία και στο ποιόν και στον βαθμό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, αλλά, εάν και όσο υπάρχει, πρέπει να μην απομακρύνει τον επιστήμονα από την επιστήμη, αλλά αντίθετα να τον παρακινεί και να τον ωθεί να την γνωρίσει καλύτερα, για να την ιδεί με το ένα χέρι της να δείχνει προς το Αγαθό και με το άλλο της να προσκαλεί τον επιστήμονα να εφαρμόσει τα πορίσματά της, για το καλό του ίδιου, των συνανθρώπων του και του περιβάλλοντός του κόσμου.

Από το τελευταίο μέρος του κυρίως θέματος του υπομνήματος αυτού συμπεραίνεται ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είχε ηθική ζωή, όπως αφήνεται να εννοηθεί, αφού επιζητεί την αυστηρή κρίση του οποιουδήποτε για αυτή, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «Καὶ ὡς πρὸς τὸ τρίτον δὲ στοιχεῖον, τὸ κύριον καὶ καίριον, δηλ. τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τῶν μελλόντων πανεπιστημιακῶν διδασκάλων, ἐπιζητῶ μετὰ πολλοῦ θάρρους τὴν αὐστηράν, αὐστηροτάτην κρίσιν παντός, κρίσιν ἄλλως, ἥτις δύναται εὐκόλως ν᾽ ἀποτελεσθῇ ἐκ τοῦ ἐλέγχου τοῦ τοσοῦτον ἤδη μακροῦ δημοσίου μου βίου (ὡς ἀξιωματικοῦ ἐπὶ 16ετίαν, ὡς βουλευτοῦ καὶ ὑφηγητοῦ), οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θέσεώς μου ὡς ἐξασκοῦντος τὴν Χειρουργικὴν ἐν Ἀθήναις » [266].

Τελικά, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κερδίζει την εκλογή ως πανεπιστημιακός και διορίζεται στις 03/09/1915[267] Έκτακτος καθηγητής της Χειρουργικής Κλινικής στην Ιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ,θέση που κράτησε μέχρι και το τέλος του έτους 1917.

---

[265] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1915*, ό. π., σ. 16.
[266] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1915*, ό. π., σ. 15.
[267] ΙΑΕΚΠΑ, φακ. *Αρχείο Ιατρικής Σχολής*, στο: Athens Medical School.pdf, σ. 70 (Πρόσβαση στη http://www.archive.uoa.gr/h-syllogi/synoptikoi-katalogoi.html, 18/4/2015), Αριστοτέλους Π. Κούζη: «*Εκατονταετηρίς ΕΚΠΑ 1837 – 1937», Γ΄, Ιστορία της Ιατρικής Σχολής*, Αθήνα 1939, σ. 70.

Η στέγασή του, ως πανεπιστημιακού καθηγητή, ήταν αρχικά στην Αστυκλινική του Πανεπιστημίου[268] ως έκτακτος και αργότερα ως τακτικός καθηγητής στο Πολιτικό και μετέπειτα ονομασθέν Δημοτικό Νοσοκομείο Αθηνών « Η Ελπίς »[269], όπου ανέλαβε τη διεύθυνση Χειρουργικής Κλινικής.

Στον εναρκτήριό του λόγο[270], που εκφώνησε στις 12 Νοεμβρίου στην αίθουσα της Νομικής Σχολής, ως έκτακτος καθηγητής, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αρχικά δικαιολογεί την εκφώνηση του λόγου του ως Εκτάκτου Καθηγητή, αφού μόνο ο Τακτικός είναι υποχρεωμένος γι' αυτόν, διότι θέλει από το ένα μέρος να κάνει γνωστές τις αρχές και τις προθέσεις του για τη διδασκαλία και την καλλιέργεια της επιστήμης, απ' τη μεριά του στους φοιτητές του, και απ' το άλλο μέρος να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του σ' αυτούς κυρίως που τον εξέλεξαν και εν συνεχεία τον διόρισαν στη θέση αυτή. Ο εναρκτήριος αυτός λόγος του έχει πλούσιο το στοιχείο της πρωτοτυπίας, παράλληλα δε ο στοχασμός του διεισδύει με φιλοσοφικό τρόπο στις έννοιες της επιστήμης, του πανεπιστημίου και της διδασκαλίας. Στον λόγο του αυτόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρεται στην καλλιέργεια της επιστήμης, στη στέγασή της, ιδίως της πανεπιστημιακής, και τους λόγους και στα χρησιμοποιούμενα, για την καλλιέργειά της, μέσα, στη σχέση της επιστήμης με το κράτος ή τον λαό ή το έθνος και, τέλος, αναφέρεται στη διδασκαλία και τους συμβάλλοντες σ' αυτήν παράγοντες, ενώ κάνει λόγο και για την «ηθική χειρουργική».

Συγκεκριμένα και αντιπροσωπευτικά, αναφέρει τα εξής: «...Ἡ ἐπιστήμη, ἡ κατ' Ἀριστοτέλη «μετὰ λόγου καὶ ἐμπειρίας δεικτικὴ τῶν ἰδεῶν καὶ πραγμάτων», εὐνόητον ὅτι τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς εὑρίσκει ἰδίως ὑπὸ τὴν πανεπιστημιακὴν στέγην. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἡ ἐπιστήμη ἔχει καὶ ἄλλα καταφύγια ἐκτὸς τῶν πανεπιστημίων· αἱ ἐπιστημονικαὶ πρόοδοι δὲν προέρχονται πλέον μόνον ἀπὸ τῶν πανεπιστημιακῶν κέντρων, ὡς τοῦτο συνέβαινε μέχρι καὶ πρὸ ὀλίγων ἔτι δεκαετηρίδων, ἀλλ' ὁρμῶνται ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἄλλων παντοδαπῶν ἑστιῶν,τοιούτων, οἵας παρεσκεύασεν εἴτε ἡ κοινωφελής πρόνοια..εἴτε καὶ μόνη ἡ ἀφοσοίωσις ἐπιστήμονος τοιούτου, ὅστις, ἔμπλεως ἐνθέου πυρός,

---

[268] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η διδασκαλία της Εγχειρητικής κατά το έτος 1924-25,* Αθήνα 1926, σ. 2. Στο εξής: Μέρμηγκας – Εγχειρητική 1924 – 1925.

[269] « Η ΕΛΠΙΣ» Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών 1842- 2002, *Ιστορικό Αρχείο – Συνοπτικός Οδηγός,* Αθήνα 2002, σ. 38.

[270] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Επιστήμη και η διδασκαλία αυτής εν τω Πανεπιστημίω* (Εναρκτήριος λόγος εκφωνηθείς εν τη αιθούση της Νομικής Σχολής τη 12 Νοεμβρίου 1915), Αθήνα 1915. Στο εξής: Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1915.

καθιστᾷ ἑαυτόν, καίτοι ξένον πρός πᾶσαν ἐπίσημον ἐπιστημονικήν ἀτμόσφαιραν, ἱκανόν ἐν τούτοις ὅπως παράσχῃ θετικήν λατρείαν και γόνιμον καλλιέργειαν εἰς την ἀγαστήν αὐτῷ ἐπιστήμην. Παρὰ ταῦτα δ᾿ ὅμως παρίσταται πάντως, νῦν ὡς καὶ πρότερον, τὸ πανεπιστήμιον ὡς ἡ κυρία πηγὴ πάσης ἐπιστημονικῆς προόδου. Ἔγκειται δ᾿ ὁ λόγος τῆς κυριαρχίας ταύτης πρῶτον μὲν εἰς τὴν δαψίλειαν τῶν μέσων, ἅτινα ὑπὸ τῶν πανεπιστημίων διατίθενται ἀκριβῶς πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης,..δεύτερον δ᾿ ὅμως ἔγκειται καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἀπορροφητικὴν τάσιν, ἥν τὰ πανεπιστήμια ἐξασκοῦσι πρὸς πάντα ἐπιστήμονα ὅν ἂν ἴδωσιν ὑψοῦντα τὸ ἑαυτοῦ ἀνάστημα ὑπεράνω τῆς πληθύος τῶν μετριοτήτων...ὅστις οὕτω δὲν δύναται ν᾿ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἑλκυστικότητα τῆς φωνῆς τῆς ποτνίας μητρός, τῆς καλούσης αὐτὸν ὅπως ἀποτελέσῃ μέλος τῆς χορείας τῶν ἀκαδημαϊκῶν λειτουργῶν, τῶν ἐντεταλμένων ὅπως διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος παρορμήσωσι τοὺς νέους καὶ παρακινήσωσιν αὐτοὺς εἰς μίμησιν. Ἐκεῖνο δ᾿ ὅμως, ὅπερ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀποτελεῖ τὸ θέλγητρον καὶ δέλεαρ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐπιστήμης καὶ ὅπερ ἐξαίρει αὐτὴν ὑπὲρ τὴν ἄλλην, τὴν ἐκτὸς τοῦ πανεπιστημίου, εἶνε ἡ ψυχικὴ ἐκείνη ἐνηλέκτρισις, ἥν γεννᾷ μόνη ἡ πανεπιστημιακὴ ζωὴ καὶ ἡ ἀναστροφὴ μετὰ τῶν ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων καὶ φοιτητῶν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ὁποίας ὁ νοῦς τοῦ ἐπιστήμονος μεταρσιοῦται εἰς σφαίρας ὑψηλοτέρας καὶ ἐξάπτεται εἰς παραγωγὴν καὶ μείζονα καὶ κρείσσονα. Μόνον ὀλίγοι, λίαν εὐάριθμοι, ἐπιστήμονες, ἐξαιρετικαὶ αὗται φύσεις, ἠδυνήθησαν νὰ συνεχίσωσι τὸ παραγωγικὸν ἑαυτῶν ἔργον μακρὰν τοῦ πανεπιστημίου, ἐνῷ πάντες οἱ λοιποὶ εἶδον τὴν ἑαυτῶν ἀκμὴν λήγουσαν σὺν τῇ πανεπιστημιακῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ. Αὕτη δ᾿ ἀκριβῶς ἡ ζωτικότης, ἡ διαρκὴς ὡς εἰπεῖν ζύμωσις, ἡ συντελουμένη ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ ἀτμοσφαίρᾳ, παρέχει τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀκαδημαϊκῆς ζωῆς. Πανεπιστήμιον ἴσον ἐργαστήριον ἐπιστήμης. Πᾶσα ἄλλη ἐργασία καὶ ἐπασχόλησις, ἡ οἱαδήποτε, εἶνε ἀνεκτὴ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ μόνον ἐφ' ὅσον συντελεῖ εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἑπομένως δὲ καὶ πᾶς ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ζῶν, εἴτε ὡς διδάσκαλος εἴτε ὡς μαθητής, νοεῖται ὡς ὑπάρχων, μόνον χάριν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἄλλο δὲ τι, πολλῷ τοῦτο σοβαρότερον, προκύπτει ἐκ τῆς φανατικῆς ἐπιστημονικῆς ἀφοσιώσεως τῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων, δῆλα δὴ ἡ μετάδοσις εἰς τοὺς φοιτητάς τῆς ἀκραιφνοῦς ἐκείνης ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἥτις, ἀνυπέρβλητος εἰς ψυχικὴν ἐξύψωσιν, τρέπει τὸ πνεῦμα αὐτῶν εἰς ἐπιδίωξιν τῶν ὑψίστων ἰδανικῶν, γεννᾷ δὲ καὶ τὴν πίστιν ἐπὶ τὴν

εὐγενῆ ἀποστολὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, εὐγενεστέραν ἐκείνης, ἣν παριστᾷ ἡ κοινωνικὴ ὄψις του περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος...Ἡ ἀποτέλεσις ἀτμοσφαίρας ἐπιτηδείας ὅπως ἐμπνέῃ τοὺς ἐπιστήμονας καὶ παρορμᾷ αὐτοὺς εἰς παραγωγικὴν ἐργασίαν μέλλει νὰ ἐπιτευχθῇ πρῶτον μὲν διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἐπιστημονικῶν συγγραφῶν, ἰδίως διδακτικῶν, ἀπαραιτήτων πρὸς τὴν παγίωσιν τῶν κρατουσῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, εἶτα δ᾿ ἔτι καί διά...τῆς ἐπακολούθου ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐπιστημόνων καὶ δὴ ἰδιαζόντως τῶν ἰατρῶν. Διότι παρὰ τὴν πᾶσαν συντελεσθεῖσαν καὶ μέλλουσαν ἴσως νὰ συντελεσθῇ πρόοδον ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ διδασκαλίᾳ ἡ παίδευσις τῶν ἐπιστημόνων θὰ εἶνε πάντοτε ἀτελὴς ἐφ᾿ ὅσον δὲν ὑπάρχει καὶ ἐπιγενὴς συνάφεια αὐτῶν μετὰ τῶν διδακτικῶν κέντρων καὶ μύησις εἰς τάς ἑκάστοτε συντελουμένας προόδους τῆς ἐπιστήμης. Ἕτερον, ἀπαραίτητον πρὸς ἐπιτυχῆ προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, εἶνε ἡ ἀπόκτησις συνεργατῶν. Διότι καὶ δι᾿ ἄλλας μὲν θετικάς ἐπιστήμας, κατ᾿ ἐξοχὴν δὲ διὰ τὴν Χειρουργικήν, παρίσταται ὡς πάντῃ ἀνέφικτος ἡ ἐπιτέλεσις σημαντικῆς προόδου ἐκ μέρους τοῦ ἑνός, τοῦ προϊσταμένου, ἄνευ τῆς συμπράξεως καὶ τῶν ὑφισταμένων βοηθῶν. Οἱ βοηθοὶ οὗτοι μέλλουσι ν᾿ ἀποτελέσωσιν οὐ μόνον τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ἀρχηγοῦ, τὸ ὀργανωτικὸν καὶ ἐκτελεστικόν, ἀλλ᾿ ἔτι καὶ τὴν κυρίαν πηγὴν τῆς ἐμπνεύσεως αὐτοῦ, ἀντλοῦντος ἑκάστοτε ἐκ τῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἀνακοινώσεων ὁλονὲν νέαν παρόρμησιν πρὸς παραγωγικὴν ἐργασίαν...Ὁ λόγος ὁ περὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης ἄγει ἐπὶ τὴν μνείαν καὶ ἄλλου θέματος σχετικοῦ, ἤτοι τῆς ἀλληλουχίας μεταξὺ ἐθνικότητος καὶ ἐπιστήμης...ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς διεθνὴς ὁμότιμος προσπάθεια, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἐθνικὴ τάσις καὶ ἅμιλλα μεταξὺ τῶν καθ' ἕκαστον λαῶν καὶ ἐθνοτήτων. Εἶνε δ᾿ ἄλλως καὶ εὐάρεστος ἡ τοιαύτη διάκρισις τῶν λαῶν καὶ ὁ εὐγενὴς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ ἀλλήλων...ἐπὶ ἐξαλείψει πάσης ἄλλης ἐχθρότητος καὶ διαμάχης, ἀναξίας τῶν εὐγενῶν τάσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος...ὀφείλει νὰ ἐγερθῇ ζωηρὰ ἡ διαμαρτυρία ἡμῶν κατὰ τῆς ταπεινότητος καὶ μικροψυχίας, ἣν ἔδειξε ἡ μεγάλη πλειονότης, σχεδὸν ἡ ὁλοψηφία, τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων καὶ τῶν Εὐρωπαίων ἐπιστημόνων ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ καὶ νῦν ἔτι ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀπαισιότητι κρατοῦντος πολέμου...Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία, σβεννύουσα τὰ ὀνόματα τοῦ Behring, τοῦ Rontgen καὶ τοῦ Ehrlich (ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν αὐτῆς), ἔπρεπε ν' ἀποδεἰξει ὅτι δύναται νὰ στερηθῇ τὴν εὐεργεσίαν τῶν ἰαματικῶν ἐκείνων μέσων, ἅτινα ὑπέδειξεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Behring καὶ τοῦ

Ehrlich, ὤφειλε δὲ νὰ παραιτηθῇ καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀκτίνων Rontgen, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη ὤφειλε νὰ μὴ λησμονῇ ποὶα θὰ ἦτο ἡ τύχη τοῦ κόσμου ἄνευ τοῦ ἔργου τοῦ Pasteur καὶ τοῦ Jenner καὶ τοῦ Lister…Ἐὰν νῦν στραφῶμεν πρὸς τὸ ἕτερον στοιχεῖον τῆς καθηγετικῆς δράσεως, δηλ. τὴν διδασκαλὶαν, ἀπολαμβάνομεν τῆς ἐντυπώσεως τῆς χάριτος, ἥτις διακρὶνει τὸ ἔργον τοῦτο. Ἐὰν ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης εἶνε ἐπαγωγὸς ἀλλ᾿ ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἶνε χαρίεσσα….Δύο γεγονότα, πρῶτον ὅτι ὁ διδάσκων, ἀντιπροσωπεύων τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως, ἀπευθύνεται πρὸς ἀκροατάς οὐ μόνον θιασώτας τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας, οἷοι εἶνε οἱ φοιτηταί, οἱ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται, ἀλλὰ καὶ νέους τὴν ἡλικίαν καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶς πεπαιδευμένους, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ διδασκαλία ἀνάγεται πάντοτε εἰς ἐπιστημονικὸν ζήτημα, ἤτοι εἰς παρακίνησιν τοῦ πνεύματος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἐσχάτου λόγου, τοῦ τέρματος δηλ. ἐκείνου, ὅπερ αὐτὸ μόνον παρέχει τὴν ποθητὴν ἱκανοποίησιν εἰς τὴν ἐρευνητικὴν προσπάθειαν τοῦ νοῦ, τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα γεγονότα, ἡ συνάντησις διδάσκοντός τε καὶ διδασκομένων ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ τῆς σκέψεως καὶ ἡ διαρκὴς ἐπιδίωξις τῆς ὡς οἷόν τε βαθείας ἑρμηνείας παντὸς γεγονότος καὶ φαινομένου, προσδίδουσιν εἰς τὴν ἀκαδημαϊκὴν διδασκαλίαν τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο θέλγητρον, οὗτινος ἡ ἐπήρεια σαγηνεύει διδάσκαλόν τε καὶ μαθητάς. Τὸ θέλγητρον δ᾿ ὅμως τοῦτο, ἵνα καταστῇ δεόντως ἀντιληπτὸν ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ ἀπολαυστικόν, ὀφείλει νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς συνεργείας δυὸ οὐσιωδῶν παραγόντων ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος. Πρῶτος τοιοῦτος παράγων εἶνε ἡ διδακτικὴ τέχνη. Ἡ διδασκαλία εἶνε εἶδος ρητορικῆς. Ἡ ρητορικὴ εἶνε ἡ τέχνη τοῦ πείθειν,…ἵνα δ᾿ ὅμως παραχθῇ ἡ τέχνη αὕτη ἀπαιτεῖται, πλὴν τῆς τελείας γνώσεως τοῦ περὶ οὗ πρόκειται θέματος, ἡ σύμπραξις δύο ἔτι στοιχείων, ἀφ᾿ ἑνός τῆς ψυχικῆς δυνάμεως καὶ παραγωγικότητος τοῦ ρήτορος καὶ ἀφ᾿ ἑτέρου τῆς μνημονικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος εἰς τὸ εὑρίσκειν ἐν τάχει τάς ποθητάς λέξεις καὶ φράσεις. Ἡ ἐνθουσιώδης παράστασις τοῦ διδάσκοντος ἀποτελεῖ τὸ κράτιστον στοιχεῖον, τὸ ἀπαραίτητον πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ζήλου τῶν μαθητῶν…Εἶνε δὲ καὶ ἔκφανσις καλλιτεχνίας ἡ διδακτικότης καὶ ὡς τοιαύτη παρίσταται πρῶτον μὲν ὡς ἔμφυτος ἰδιότης τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ δεύτερον καὶ ὡς ἀπαύγασμα μαθήσεως καὶ πείρας…Τοιαύτην ἠννόει τὴν ρητορικὴν τέχνην ὁ Λουκιανός, ὅστις ὥρισεν αὐτὴν ὡς «ζωγραφικὴν λαλοῦσαν», ὡς καὶ τἀνάπαλιν τὴν ζωγραφικὴν ὠνόμασε «ρητορικὴν σιγῶσαν»…Ὡς πρῶτον παράγοντα τῆς καθηγετικῆς εὐδοκιμήσεως ὠνομάσαμεν τὴν

διδακτικὴν τέχνην· πλὴν δ᾽ ὅμως αὐτοῦ προσυπάρχει καὶ δεύτερον οὐσιωδέστερον στοιχεῖον, δηλ. ἡ ἠθικὴ παράστασις τοῦ διδάσκοντος. Ὁ καθηγητὴς πανεπιστημίου, ἱστάμενος ἐπὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἕδρας, δὲν παριστᾷ μόνον τὸν διδάσκαλον ἑνὸς μαθήματος ἀλλ᾽ ἀντιπροσωπεύει τὴν ὅλην ἠθικὴν νόησιν τῶν φοιτητῶν, οἵτινες ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ διαβλέπουσι τὸν ἠθικὸν ἑαυτῶν ὁδηγόν, τὸ ὑπόδειγμα τῆς μελλούσης αὐτῶν ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας. Ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιρροῆς, ἥν ἐξασκεῖ ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῶν ἐπιστημόνων, προσκτᾶται ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου, ὁ ἀληθὴς καθηγητής, τὴν ποιητικὴν ἐκείνην ἔμπνευσιν, ἥτις αὐτὸν μὲν διατηρεῖ θαλερὸν καὶ ἀγήρω, τοὺς δ᾽ ἀκροατάς αὐτοῦ ἠλεκτρίζει καὶ σαγηνεύει εἰς ἀληθῆ λατρείαν ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου... Ἡ ἱστορία τῶν πανεπιστημίων βρίθει παραδειγμάτων τοιούτων...Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα ἐν ἀλληγορίᾳ τοῦ ὁρισμοῦ, ὅν ὁ Ἀριστοτέλης ἔδωκεν εἰς τὴν ποίησιν, νὰ ὀνομάσωμεν τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν ὡς «τέχνην διδακτικὴν πράξεών τε καὶ λόγων οὐχ οἷα ταῦθ᾽ ὑπάρχει ἀλλ᾽ οἷα δύναται καὶ δεῖ, εἰς ἀρετὴν διατιθεῖσαν τάς τῶν ἀκουόντων ψυχάς»...ἐπιθυμῶ ὅπως εἰς τὴν διδασκαλίαν μου προσδώσω τοιαύτην τροπήν, ὥστε μεταξὺ ἐμοῦ ὡς διδάσκοντος καὶ τῶν μαθητῶν μου ὡς διδασκομένων τὴν Χειρουργικήν, ἀναπτυχθῇ σχέσις πολλῷ στενωτέρα ἢ ὡς αὕτη πηγάζει ἐκ τῆς συνήθους διδασκαλίας. Ἐκ τῆς στενότητος ταύτης τῆς ἐπικοινωνίας, ἥτις ὀφείλει νὰ προβαίνῃ εἰ δυνατὸν καὶ μέχρι προσωπικῆς γνωριμίας μεταξὺ τοῦ διδάσκοντος καὶ ἑκάστου τῶν διδασκομένων, προσδοκῶ ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τὴν βαθεῖαν ἐμπότισιν τῶν μαθητῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ὅπερ διέπει τὴν ὅλην δρᾶσιν καὶ ὑπόστασιν τοῦ καθηγητοῦ, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ καὶ τὴν ἀποτέλεσιν ὀρθῆς κρίσεως ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος περὶ τῆς σκοπιμότητος τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐφαρμοζομένης διδακτικῆς μεθόδου καὶ ἔτι καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐπιδόσεως,..Καὶ ἄλλο δὲ τι σοβαρὸν κέρδος προσδοκᾶται ἐκ τῆς θετικῆς ταύτης γνώσεως περὶ τῆς θελήσεως καὶ δυνάμεως ἑκάστου τῶν μαθητευομένων, προσδοκᾶται δηλ. ὅτι οὕτω μέλλει νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἔγκαιρος ἀναγνώρισις τῶν ὀλίγων ἐκείνων φοιτητῶν, οἵτινες, ἐξέχοντες μεταξὺ τῶν λοιπῶν κατὰ τε τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἐπιμέλειαν ἢ ἔτι καὶ παρέχοντες ἐξαιρετικὴν ἰδιοφυΐαν ἢ ποτε μάλιστα καὶ μεγαλοφυΐαν, μέλλουσιν ἴσως νὰ ταλαιπωρηθῶσι ματαίως ἢ καὶ ἀπολεσθῶσιν ἔτι ἐν τῷ ἐπικειμένῳ ἀγῶνι αὐτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ ἐξασκήσει τοῦ ἔργου, ἐὰν μή, ἐπεμβᾶσα ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀντιπροσωπευομένη ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν διδασκόντων καθηγητῶν, παράσχῃ εἰς τοὺς ἐξαιρετικοὺς τούτους

νόας σκόπιμον χρησιμοποίησιν, μέλλουσαν ν᾽ ἀποβῇ πρώτιστα εἰς ὄφελος αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ Πανεπιστημίου…ἐπὶ τινας ἠθικάς ἀρχὰς ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Χειρουργικῆς ἐπεθύμουν νὰ ἐπιστήσω ἀπὸ τοῦδε τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν μου. Πρῶτον καθῆκον ὑπολαμβάνω τὴν ἀνάγκην, ἥτις ἐπιβάλλει εἰς ἕκαστον κατηχούμενον εἰς τὴν Χειρουργικὴν ὅπως προσοικειωθῇ τὴν λεπτότητα ἐκείνην, ἥν ὀφείλομεν σήμερον νὰ τηρῶμεν ἀπέναντι τῶν χειρουργημένων ἀσθενῶν…Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἄλλο τι κεφάλαιον, σχετικὸν πρὸς τὴν ἠθικὴν ἡμῶν στάσιν ἀπέναντι τῶν ἀσθενῶν, ἀνάγκη ὅπως ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ τῶν φοιτητῶν. Πρόκειται περὶ τῆς ἀποφάσεως ἡμῶν πρὸς ἐγχειρητικὴν ἐπέμβασιν καὶ τῆς παρακινήσεως τοῦ ἀρρώστου ὅπως ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, περὶ τῆς «ἐνδείξεως» ὡς λέγομεν…Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο λοιπὸν ὀφείλουσιν οἱ φοιτηταὶ ὅπως διδαχθῶσι τὴν αὐστηράν ὑποταγὴν εἰς τὰ κελεύσματα τῆς ἠθικῆς χειρουργικῆς» [271].

Στον εναρκτήριο αυτό λόγο του Κ. Ν. Μέρμηγκα δόθηκε έκταση, διότι εκτός του ότι αποτελεί ιστορική μαρτυρία, και μάλλον ιστορικό γραπτό μνημείο, έθιξε αρκετά θέματα, τα οποία ισχύουν και σήμερα, και από τα οποία μπορούν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα και ασφαλή διδάγματα.

Τον Ιανουάριο του 1918[272] ο Κ. Ν. Μέρμηγκας απαλλάχτηκε των καθηκόντων του, με απόλυση, για «κομματικούς λόγους»[273] ή κατ᾽ άλλους για «πολιτικούς λόγους», μέχρι το 1920[274].

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ένα απόσπασμα από ένα βιβλίο σχετικά με τις απολύσεις και τους διορισμούς στο δημόσιο για πολιτικούς λόγους την εποχή εκείνη: «…Βενιζελικοί και Βασιλικοί υπάλληλοι διορίζονται και παύονται ανάλογα με τις πολιτικές τους πεποιθήσεις, πρακτική που επεκτείνεται σε όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου και κοινωνικού βίου της χώρας….»[275].

Στο ίδιο θέμα επίσης αναφέρεται ο Μ. Γερουλάνος ως εξής: « Ἡ στάσις τοῦ Πρυτάνεως (σ.σ. Θεόδωρος Σκοῦφος καθηγητὴς Ὀρυκτολογίας[276]) ἴσως συνέτεινεν ὥστε μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Βενιζέλου τὸ 1917, νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἐκ μέρους τοῦ Πρέσβεως τῆς Γαλλίας ἀσκουμένην πίεσιν, ὅπως ἀπολυθῶσιν

---

[271] Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1915, ό. π., σ. 2 – 16.

[272] Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια « *Πυρσός*», τ. 15, σ. 924, Αθήναι. Στο εξής: Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια.

[273] Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν « *Ήλιος*» τ. ΙΔ΄, σ. 478 Αθήναι.

[274] Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια του Νεότερου Ελληνισμού- *Αρχεία Ελληνικής Βιβλιογραφίας,* Αθήνα 2011, τ. 2, σ. 548. Στο εξής: Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια.

[275] Χρ.Γ. Φραγκίδης, Χρ. Α. Μούλιας, *Πολύβιος Κορύλλος – Ένας πρωτοπόρος έλληνας θωρακοχειρουργός,* Πάτρα 2008, σ. 38.

[276] Γερουλάνος, ο. π., σ. 201.

οἱ «γερμανόφιλοι» καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Τάς τοιαύτας ἐνεργείας προεκάλουν, ὡς πάντοτε, οἱ προσωπικῶς ἐνδιαφερόμενοι « ἡμέτεροι », εὑρίσκοντες πρόθυμον καὶ ἐνεργὸν ἀντιλήπτορα τὸν τότε Ναυτικὸν Ἀκόλουθον τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας. Πράγματι, παρὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀντίστασιν τοῦ Βενιζέλου καὶ μετὰ τὸ ἀντεπαναστατικὸν κίνημα εἰς τὴν Λαμίαν, ἀποφασίζεται ἡ ἀπόλυσις πολλῶν καθηγητῶν…»[277].

Το τέλος του 1920 ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επαναδιορίζεται[278] με την αλλαγή της κυβερνήσεως (πτώση Βενιζέλου, κυβέρνηση Ράλλη- Γούναρη). Στο σημείο αυτό επίσης πρέπει να αναφερθεί ένα απόσπασμα, από ένα βιβλίο, σχετικό με αυτό το θέμα: « Μὲ τὴν ἀλλαγὴν τῆς κυβερνήσεως, ἐψηφίσθη νόμος δυνάμει τοῦ ὁποίου ἐπανήρχοντο οἱ ἐπὶ Βενιζέλου ἀπολυθέντες καθηγηταὶ καὶ ἀπελύοντο οἱ τότε διορισθέντες, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς νέας Κυβερνήσεως κατὰ τὸν διορισμὸν τούτων αἱ ἕδραι δὲν ἦσαν κεναί….Ὁ Μέρμηγκας, καθηγητής τῆς Ἐγχειρητικῆς, προετίμησεν νὰ ἀναμείνῃ διὰ νὰ διεκδικήσῃ τὴν μέλλουσαν νὰ κενωθῇ ἕδραν, μετά τήν ἀποχώρησιν λόγῳ ὁρίου ἡλικίας τοῦ καθ. Φωκᾶ.»[279]. Συνεπώς επαναδιορίστηκε με τον βαθμό του Έκτακτου καθηγητή χωρίς να πάρει τότε Έδρα.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ενώ κατείχε την θέση του Εκτάκτου Καθηγητή, επιστρατεύεται το έτος 1921 για την Μικρασιατική Εκστρατεία ως έφεδρος με τον βαθμό του Αρχίατρου[280].

Το έτος 1922 με την προκήρυξη ως κενής της τακτικής έδρας της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως υποψήφιος για την έδρα αυτή υποβάλλει υπόμνημα[281] στην Ιατρική Σχολή. Στο υπόμνημά του αυτό ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνει απολογισμό του έργου του ως εκτάκτου καθηγητή, εκθέτοντας την μέχρι τότε συγγραφική του δραστηριότητα, παρουσιάζει ένα «τρίποδα», όπως αναφέρει, που πρέπει να χαρακτηρίζει τον πανεπιστημιακό καθηγητή και ο οποίος γι’ αυτόν είναι η έρευνα, η συγγραφή και η επιλογή συνεργατών, εκθέτει την μέχρι τότε ερευνητική του προσπάθεια, κάνει λόγο για μια «καινοτόμον συγγραφικήν ἐπιχείρησιν», δηλ. αναλύει και κρίνει την όλη χειρουργική κίνηση για κάθε έτος στον ελληνικό και διεθνή χώρο και τέλος ζητεί να του ασκηθεί και έλεγχος για την ηθική πορεία

---

[277] Γερουλάνος, ό. π., σ. 201.
[278] Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια, ό. π., τ. ΙΕ΄, σ. 924.
[279] Γερουλάνος, ό. π., σ. 202.
[280] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 11.
[281] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήναι 1922. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1922*.

της μέχρι τότε σταδιοδρομίας του. Πριν όμως προχωρήσει στην έκθεση του επιστημονικού του έργου στο υπόμνημα παραθέτει σε σημείωση τη γνώμη του ότι τέτοιο σημείωμα πρέπει να υποβάλλεται από ένα εκλογέα – εισηγητή, ώστε να μην εξυμνεί ο υποψήφιος τον εαυτό του. Αμέσως παρακάτω αναφέρονται μερικά αποσπάσματα από το υπόμνημα αυτό: «…παρίσταται ἀναγκαία ἡ παρενθετικὴ σημείωσις περὶ ἄλλου τινὸς γεγονότος, ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὴν προσωπικὴν μετριοφροσύνην παντὸς ὑποψηφίου μνηστῆρος πανεπιστημιακῆς ἕδρας. Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Νόμου ἐπιβαλλομένης ὑποχρεώσεως, καθ᾽ ἥν ὁ ὑποψήφιος ὀφείλει νὰ ὑποβάλῃ τοὺς τίτλους του μεθ᾽ ὑπομνήματος, περιέχοντος εὐρεῖαν ἀνάλυσιν τῶν καθ᾽ ὅλου σχετικῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν του κατὰ τε θεωρίαν καὶ ἐφαρμογήν…ἐξυμνῶν οὕτω τὴν ἑαυτοῦ δρᾶσιν καὶ παραγωγήν, παρέχων δηλ. θέαμα ἥκιστα ἁρμόζον πρὸς πάντα σεμνὸν ἐργάτην τῆς ἐπιστήμης καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπίδοξον καθηγητὴν πανεπιστημίου. Κατὰ ταῦτα θὰ προετίμων ὅπως ἡ ὑποψηφιότης ὑποβάλληται οὐχὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ τούτου τοῦ ὑποψηφίου ἀλλ᾽ ὑφ᾽ ἑνὸς τῶν ἐκλογέων καθηγητῶν, ὅστις, εἰσηγούμενος αὐτήν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκθέσῃ τὰ κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ζωὴν καὶ ἐργασίαν τοῦ ὑποψηφίου…ἡ νέα μου αὕτη ἔκθεσις ὀφείλει νὰ ἀποτελέσῃ συνέχειαν τῶν ὅσων ἐν τῷ προηγουμένῳ μου ὑπομνήματι (τοῦ 1915) ἐξέθηκα, δηλ. ἀναφορὰν περὶ τῆς ἐξακολουθητικῆς μου ἐπιστημονικῆς ἀσχολίας καὶ παραγωγῆς, ὀφείλει δ᾽ ὅμως νὰ ἀποτελέσῃ καὶ τι ἄλλο, δηλ. λογοδοσίαν περὶ τοῦ ἂν ἐτήρησα ὅσα ἐν τῷ ὑπομνήματί μου ἐκείνῳ διεκήρυττον ὡς ὀρθὰ καὶ ἐπιβεβλημένα πρὸς πάντα ἀρχηγὸν ἐπιστημονικῆς κινήσεως, ἄρα πρὸ παντὸς πρὸς τὸν πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον…ὁ καθηγητὴς πανεπιστημίου κατὰ τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν, ὅτι δηλ. ἐνῷ πᾶς ἄλλος ἐρευνητὴς ἀρκεῖται εἰς τὴν ἰδὶαν ἑαυτοῦ προπαρασκευὴν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ ἀφοσίωσιν, συγκεντροῖ δηλ. εις ἑαυτὸν τὴν πᾶσαν ἐρευνητικὴν ἐργασίαν, ἀλλ᾽ ὁ καθηγητὴς πανεπιστημίου ἔχει καὶ ἄλλο καθῆκον, πλὴν τῆς ἀτομικῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἔχει τὸ καθῆκον τῆς προσηλυτίσεως καὶ ἄλλων ἐργατῶν εἰς τὴν καλλιεργίαν τῆς ἐπιστήμης, πρώτιστα τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν καὶ βοηθῶν. Τὸ καθῆκον τοῦτο, τὸ δεύτερον, ὅπερ εἶναι ἴσον εἰ μὴ καὶ ἀνώτερον του πρώτου, εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐοδωθῇ ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ ἡ ἀντίστοιχος διδακτικὴ ἐπιστημονικὴ συγγραφή. Ὑποχρέωσις ἑπομένως τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου ὅπως ἐξασφαλίσῃ διὰ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς τὸ ἀπαραίτητον τοῦτο συμπλήρωμα τῆς

διδασκαλίας, δηλ. τὴν διδακτικὴν συγγραφήν...Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην τῆς διδακτικῆς συγγραφῆς ἐσημείωσα (ἐν τῷ ὑπομνήματί μου ἐκείνῳ τοῦ 1915 σελ. 7) ὡς συμβαδίζον καὶ τὸ καθῆκον τῆς κυρίως ἐπιστημονικῆς καλλιεργίας, δηλ. τῆς ἀενάου τροπῆς τοῦ νοῦ πρὸς δημιουργικὴν παραγωγήν, πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἀγνώστου ἐπὶ τὸ γνωστόν. Ἡ μέχρι τοῦδε ἐρευνητική μου προσπάθεια ἀναφέρεται είς τὰ ἑξῆς κεφάλαια: Πλὴν τοῦ α′) ζητήματος, ὅπερ ἐπεζήτησα νὰ προαγάγω κατ᾽ ἴδιον τρόπον, δηλ. τῆς τοιαύτης ρυθμίσεως τῆς ἐγχειρητικῆς διδασκαλίας ἐπὶ τῶν πτωμάτων, ὥστε αὕτη νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν τῶν ζώντων (καὶ ὅπερ μνημονεύεται ἤδη καὶ ἐν τῷ ὑπομνήματί μου ἐκείνῳ τοῦ 1915 – ἴδε «Μία νέα ὁδὸς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐγχειρητικῆς» - «Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» 1908 Τευχ. 19 – 21) ὑπάρχουσι καὶ τὰ ἑξῆς ἄλλα: β΄) «Ἡ ἐφαρμογὴ ἰδίας μεθόδου ἐκτελέσεως τῆς ὑπερηβικῆς κυστιοτομίας» («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» 1916 σελ. 293, «Ἰατρικὴ Πρόοδος» 1920 Τευχ. 13 – 14). Ἡ μέθοδος αὕτη βασίζεται ἐπί τῆς ταχύτητος και ἀσφαλείας...συνίσταται δ᾽ είς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς συνήθους ἀγωγῆς, καθ᾽ ἥν τὸ τοίχωμα τῆς οὐροδόχου κύστεως διανοίγεται καθ᾽ ἁπλῆν εὐθύγραμμον τομήν, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς διὰ τῆς ἀποτελέσεως κρημνοῦ ἐκ τοῦ μυϊκοῦ τοιχώματος τῆς κύστεως, ὅστις κρημνὸς ἐπανατιθέμενος είς τὴν προτέραν θέσιν, προάγει τὴν ἐπιτυχίαν τῆς συρραφῆς. Ἐπὶ τῇ μεθόδῳ ταύτῃ καθίσταται περιττὴ πᾶσα διαβίβασις καθετῆρος είς τὴν κύστιν. γ΄) Ἡ καθιέρωσις τοῦ συστήματος «τῆς τάσεως καὶ διαστολῆς τῶν ἱστῶν τοῦ σώματος πρὸς ἐγχειρητικὸν σκοπόν» («Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ Ἐπιθεώρησις» 1920 Τευχ. Ζ). Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀποφεύγεται ὡς δυνατὸν ἡ διατομὴ διὰ τοῦ μαχαιρίου τῶν μυῶν καὶ ἀγγείων καὶ νεύρων...δ΄) Ἡ ἐγκαινίασις νέου συστήματος ἐν τῇ ριζικῇ ἐγχειρήσει τῆς λοξῆς βουβωνοκήλης («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» 1920 Τευχ. 9 – 10, «Ἰατρικὴ Πρόοδος» 1921 Τευχ. 5 – 6)....ὡς πρός τήν ἐξαφάνισιν τῆς περιτοναϊκῆς χώνης, ἥτις απομένει κατά τό ἔσω βουβωνικόν στόμιον μετά τήν ἐκτομήν τοῦ κηλικοῦ αὐχένος...Ἐπεκύρωσε δ᾽ ἄλλως τὴν εὐστοχίαν τῆς μεθόδου ταύτης πεῖρα ἤδη ὑπερδιετὴς (Zentralblatt fur Chirurgie 1922 Nr 9).

Ἐπὶ τούτοις εὐθύνεται ἡ προσοχὴ ἰδιαζόντως πρὸς μίαν καινοτόμον συγγραφικὴν ἐπιχείρησιν, ἧς ἐπελήφθην ἀπὸ τοῦ 1916, δηλ. τὴν κριτικὴν ἐκείνην ἐπιθεώρησιν τὴν ἐτησίαν, καθ᾽ ἥν ἔνθεν μὲν παρέχεται ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις καὶ κρίσις τῶν κυριωτέρων σημείων τῆς ὅλης χειρουργικῆς κινήσεως, ὡς αὕτη καταδηλοῦται ἐν τῇ διεθνεῖ ἐπιστημονικῇ δημοσιογραφίᾳ, ἑτέρωθεν δ᾽ ἐνεργεῖται κριτικὸς ἔλεγχος πάσης ἑλληνικῆς χειρουργικῆς ἀνακοινώσεως.

Καὶ νῦν, προκειμένου περὶ ἑνὸς ἄλλου ζητήματος λίαν σοβαροῦ, δηλ. τῆς εὐρυτέρας ἀπόψεως τῶν καθηγητικῶν καθηκόντων…αἰσθάνομαι τὸ καθῆκον ὅπως ἐξαιτήσωμαι τὸν αὐστηρὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς ὅλης ἠθικῆς πορείας, ἥν διήνυσεν ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ πανεπιστημιακή μου σταδιοδρομία. Προτιθέμενος ἐγὼ αὐτός, ὡς μέλλων κριτὴς τῶν ἐπιγιγνομένων ὑποψηφίων, νὰ ἀσκήσω αὐστηράν τὴν κρίσιν ἐπὶ τῶν μέσων, δι᾽ ὧν ἕκαστος τῶν μνηστήρων ἐπιδιώκει τὴν ἀπόκτησιν τῆς καθηγεσίας, παρέχω πρώτιστα ἐμαυτὸν εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦτον. Ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ ζητήσῃ ὁ μέλλων κριτής, ἃς ἐλεγχθῇ ἂν δύναται νὰ ἀποδείξῃ ὁ νῦν κρινόμενος, ὅτι δηλ. «ἐν ὁδῷ ἀνομίας οὐκ ἐπορεύθη καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθησε».»[282].

Η παρουσίαση του παραπάνω αποσπάσματος, από το υπόμνημα αυτό, μπορεί να φαίνεται εκτεταμένη αλλά σκιαγραφεί τον χαρακτήρα του Κ. Ν. Μέρμηγκα και καθορίζει τα προσόντα σ' ένα καθηγητή πανεπιστημίου, γι' αυτό έκρινα σκόπιμο να δώσω την επέκταση αυτή, πέρα από την ιστορική αξία που έχει ως ιστορική μαρτυρία.

Στις 01/07/1922 εκλέγεται Τακτικός καθηγητής της Εγχειρητικής και της Τοπογραφικής Ανατομίας[283]. Γράφει γι' αυτό το θέμα ο Μ. Γερουλάνος: «… Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Σχολῆς τὸ 1922 διὰ τοῦ ἐπαναδιορισμοῦ τῶν διὰ φιλογερμανικὰ φρονήματα ἐχόντων ἀπολυθῆ καθηγητῶν, τῆς ἐπανόδου τῶν κατὰ τὸ 1917 διορισθέντων καὶ τῶν κατὰ τὸ 1921 παυθέντων…ἡ Σχολὴ ἔλαβεν ὁριστικὴν μορφήν. Ἐγένοντο προσέτι διορισμοὶ καὶ ἄλλων καθηγητῶν. Προσετέθησαν οἱ Α. Κούζης, Κ. Λογοθετόπουλος, Κ. Μέρμηγκας, Ι. Κατσαρᾶς,….μετὰ τῶν ὁποίων συνειργάσθην ἐπὶ 18ετίαν.. » [284]. Εξάλλου, σημειώνει τα εξής για τον τρόπο εκλογής των καθηγητών την περίοδον αυτή ο Μ. Γερουλάνος: «…οἱ ἀπὸ τοῦ 1922 μέχρι τοῦ 1935 ἐκλεγέντες καθηγηταί, ἐπελέγησαν ὑπὸ τὴν πλήρη συναίσθησιν εὐθύνης τῆς Σχολῆς, ἥτις ἀνεπηρεάστως ἀνεζήτησεν ὄχι μόνον τὸν κατὰ τὸ δυνατὸν καλύτερον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπολύτως ἐνδεδειγμένον. Διὰ τοὺς περισσοτέρους τούτων, οὐδεμία ὑπῆρξεν ἀντίθετος γνώμη, δι᾽ ὃ καὶ ἐξελέγησαν ἅπαντες παμψηφεί. Διὰ δυὸ μόνον ἕδρας εἶχε προκύψει ἀντιγνωμία. Διὰ τὴν ἕδραν Ὑγιεινῆς καὶ Μικροβιολογίας (1933) καὶ τῆς Ψυχιατρικῆς

[282] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν 1922*, ό. π., σ. 2 – 8.

[283] ΙΑΕΚΠΑ, φάκ. *Αρχείο Ιατρικής Σχολής*, στο: Athens Medical School.pdf, p. 70 (Πρόσβαση στη http:/www.archive.uoa.gr/h-syllogi/synoptikoi-katalogoi.html, 18/4/2015).
Αριστοτέλης Π. Κούζης, «Εκατονταετηρίς ΕΚΠΑ 1837 – 1937», τ. Γ΄, *Ιστορία της Ιατρικής Σχολής*, Αθήνα 1939, σ. 70. Στο εξής: Κούζης – *Εκατονταετηρίς.*

[284] Γερουλάνος, ό. π., σ. 242.

(1934)….» [285]. Συνεπώς για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα δεν προέκυψε ούτε αντιγνωμία για την εκλογή του ούτε και προσβολή της εκλογής.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του, ως τακτικού καθηγητή, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας εκφώνησε τον εναρκτήριο λόγο του στις 23 Οκτωβρίου 1922, στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών, λόγος που αποτέλεσε και μονογραφία, με τίτλο «Η πότνια μήτηρ ως προστάτης των επιστημών»[286]. Ο εναρκτήριος αυτός λόγος του ήταν ο πρώτος που έγινε μετά την εφαρμογή του νέου τότε οργανικού νόμου του Πανεπιστημίου, που προέβλεπε την καθιέρωση του εναρκτήριου λόγου στην μεγάλη αίθουσα τελετών του πανεπιστημίου για τον κάθε νεοεκλεγμένο τακτικό καθηγητή. Αναφέρει γι’ αυτό ο Κ. Ν. Μέρμηγκας μεταξύ άλλων τα εξής: «Ὁ νέος ὀργανικὸς νόμος τοῦ Πανεπιστημίου ὥρισεν ὅτι «ὁ τὸ πρῶτον διοριζόμενος τακτικὸς καθηγητὴς ἄρχεται τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου δι᾽ ἐναρκτηρίου λόγου, γινομένου δημοσίᾳ». Εἰς ἐμὲ ἔλαχεν ἡ τιμὴ ὅπως ἐγκαινίσω τὴν νέαν ταύτην ἐναρκτήριον παρουσίασιν ἐν τῇ ἐπισήμῳ ταύτῃ αἰθούσῃ…»[287].

Στον εναρκτήριο αυτόν λόγο του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας θίγει δυο θέματα, το ένα είναι η ελευθερία στο πανεπιστήμιο, αποκλειστικά αυτή που αφορά τον καθηγητή, και το άλλο είναι η προαγωγή της επιστήμης μέσω της αναζήτησης των ιδιοφυών επιστημόνων από τα φοιτητικά των χρόνια για πανεπιστημιακή ανέλιξή των. Και τα δυο θέματα που αναλύει πρωτότυπα, αφού μ’ αυτά απ’ όσο γνωρίζω δεν ασχολήθηκε κάποιος άλλος, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας[288], η δε ανάλυσή των γίνεται με φιλοσοφική σκέψη, διότι αναλύει με επαγωγικό τρόπο τις έννοιες της πανεπιστημιακής ελευθερίας και της αναζήτησης των ιδιοφυών ατόμων.

Για το πρώτο θέμα αναφέρει σχετικά τα εξής: «…ἐκεῖνο, ὅπερ διακρίνει τὴν ὑγιᾶ πανεπιστημιακὴν παίδευσιν πάσης ἐποχῆς, εἶναι ἡ κυριαρχία τῆς ἁγνῆς ἀνιδιοτελοῦς ἐπιστήμης, ἥτις γνωρίζει μὲν ὅτι ἐξ αὐτῆς μέλλει νὰ προκύψῃ ἡ παντοδαπὴ ὠφέλεια τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐν τούτοις τὴν ἀλήθειαν ἐκζητεῖ χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀληθείας ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅπερ μέλλει νὰ προέλθῃ

[285] Γερουλάνος, ό. π., σ. 244.
[286] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η πότνια μήτηρ ως προστάτις των επιστημών*, Αθήνα 1922. Στο εξής: Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922.
[287] Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, ό. π., σ. 3.
[288] Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, ό. π., σ. 6.

ἀποτελέσματος. Αὔτη εἶναι ἡ ἀληθὴς «πότνια μήτηρ», ἡ ἀγαπῶσα καὶ ἐκτρέφουσα τὸ ἴδιον ἑαυτῆς τέκνον, τὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ ἐπὶ ὑπολογισμῷ τινι, ἀλλ᾽ ἐξ ἁγνῆς μητρικῆς στοργῆς. Τα πανεπιστήμια, ὡς ἑστίαι ὑψηλῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, δηλ. τοιαύτης, καθ᾽ ἥν τίθεται ὑπό ἔλεγχον πᾶσα γνῶσις του ἀνθρωπίνου πνεύματος και ἑπομένως και πᾶσα πρᾶξις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί καθ᾽ ἥν ἔτι ζητεῖται να ἐμφυσηθῇ εἰς τήν ψυχήν τῶν διδασκομένων ἡ ἀγάπη καί ἡ προσήλωσις πρός ὅτι ἁγνόν καί ὑψηλόν ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, ὡς τοιαῦτα λοιπόν τὰ πανεπιστήμια ἔχουσιν ἀνάγκην πολλῆς ἐλευθερίας, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εὐοδωθῇ ὁ σκοπὸς τοῦ πανεπιστημίου, τουτέστιν ἡ παρακίνησις τοῦ πνεύματος τῶν φοιτητῶν εἰς ἀπροκατάληπτον ἔρευναν παντός του νοητοῦ. Ἀλλὰ ποὶα τις ἡ ἐλευθερία αὔτη καὶ ποῖα τὰ ὅρια αὐτῆς; Τὰ σημεῖα, πρὸς ἃ αὕτη ἀναφέρεται, εἶναι πολλά, μάλιστα δὲ καὶ ἀπροσδιόριστα, καθ᾽ ὅσον δηλ. σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπὶ τῇ ἐξελίξει τῶν βιωτικῶν ὅρων ἐν ταῖς κοινωνίαις καὶ τῇ μεταβολῇ ἐν τῇ νοητικῇ ἀντιλήψει τῶν ἀνθρώπων ἑκάστης ἐποχῆς καὶ ἑκάστου ἔθνους ἢ κράτους, ἐπέρχεται μετατόπισις τῆς πανεπιστημιακῆς δικαιοδοσίας – ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἡ ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς ζωῆς τῶν πανεπιστημίων· ἀλλ᾽ ἐν τούτοις δύνανται νὰ καταταχθῶσι ταῦτα ὑπὸ τάς ἑξῆς τρεῖς μεγάλας κατηγορίας 1ον) τῆς διδακτικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ πανεπιστημίου ἀπέναντι τῶν νόμων τοῦ Κράτους, 2ον) τῆς δικαιοδοσίας ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν νέων καθηγητῶν πανεπιστημίου καὶ 3ον) τῆς αὐτεξουσιότητος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ διδακτικῶν καὶ ἐρευνητικῶν μεθόδων. Ἡ ἀνάγκη πολλῆς εὐρυχωρίας ἐν τῇ κινήσει τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας ἀπέναντι καὶ τῶν τριῶν τούτων μεγάλων κεφαλαίων ἀποβαίνει εὐνόητος…Τοιαύτη λοιπὸν ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀνεγνωρισμένη πρὸς τὰ πανεπιστήμια, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὁποίας καὶ ἐκρίθη μάλιστα ἀναγκαῖον ὅπως παρασχεθῇ καὶ βαθμὸς τις αὐτονομίας ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τῶν πανεπιστημίων (διοίκησις συγκλήτου, πειθαρχικὴ δικαιοδοσία ἐπὶ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν κ.τ.τ.). Καὶ νῦν ποῖα τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διδακτικῆς ἐλευθερίας τοῦ καθηγητοῦ; Ταῦτα οὐδεὶς νομοθέτης καθώρισεν, ἀλλ′ οὔτε καὶ θὰ καθορίσῃ. Ἡ ἀντίληψις τοῦ ὁρίου, μέχρι τοῦ ὁποίου θὰ προαγάγῃ τὴν ἑαυτοῦ ἔρευναν καὶ κρίσιν καὶ ἔλεγχον, ἐπαφίεται εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν καθηγητήν…Ἡμεῖς εἴμεθα οἱ ὑποστηρικταὶ παντὸς ὑγιοῦς παλαιοῦ στοιχείου ἀλλὰ καὶ οἱ σκαπανεῖς τῆς προόδου, ἔστω καὶ τῆς μᾶλλον ἀνατρεπτικῆς· εἴμεθα οἱ συντηρητικοὶ ριζοσπάσται, ὡς εἴμεθα καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ δημοκράται, οἱ ἀπεκδεχόμενοι μὲν τὴν πλήρη

ἰσότητα ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ καὶ καλλιεργίᾳ ἀλλὰ καὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως καὶ ἐπιμελείας. Οὕτω θὰ ἠδυνάμεθα, παρωδοῦντες τὴν γνωστὴν ἐκείνην ρῆσιν τοῦ Περικλέους, νὰ εἴπωμεν ὅτι φιλονομοῦμεν μετ᾿ ἀνεξαρτησίας καὶ φιλοδοξοῦμεν ἄνευ ἀλαζονείας. Τοιαύτη ἡ ἐξαιρετικὴ θέσις τοῦ καθηγητοῦ πανεπιστημίου, τοῦ διδασκάλου τῶν φοιτητῶν, τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπιστημόνων, θέσις ὑψοῦσα αὐτόν, ὡς ἐρευνητὴν καὶ κήρυκα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ὑπεράνω πάσης ἐπιβολῆς ἀνθρωπίνης, πάσης προλήψεως καὶ προκαταλήψεως…»[289].

Για το δεύτερο επίσης θέμα, δηλ. την αναζήτηση εγκεφάλων, στον εναρκτήριο λόγο του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, μεταξύ άλλων, αναφέρει τα εξής: «…..Είς ἐμὲ ἂς ἐπιτραπῇ σήμερον ὅπως παράσχω ἐνώπιον Ὑμῶν ἀπεικόνισιν τῆς ἥν ἔχω ἀντιλήψεως περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ πανεπιστημίου ὡς πρὸς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης. Σπεύδω ἀμέσως ὅπως προλάβω ἐπικειμένην παρεννόησιν, μέλλουσαν νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ ἀκούσματος τῆς φράσεως «προαγωγὴ τῆς ἐπιστήμης». Διότι διὰ τοῦ ὅρου τούτου νοεῖται ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν ἡ ἀτομικὴ ἐπιστημονικὴ καλλιεργία ἀφ′ ἑτέρου δὲ καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς παρὰ τοῖς φοιτηταῖς, ἐνῷ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἄλλου τινός, δηλ. περὶ συστηματικῆς ἐνεργείας πρὸς ἀνακάλυψιν, ὑποστήριξιν καὶ προσοικείωσιν παντὸς χρησίμου καλλιεργητοῦ τῆς ἐπιστήμης. Ταύτην θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἔμμεσον «προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης» καὶ περὶ ταύτης, ἥν θεωρῶ ὡς ἀποτελοῦσαν ἐπίσης σοβαρὸν καθῆκον τοῦ πανεπιστημίου, ἐπιθυμῶ ὅπως φέρω τὸν λόγον σήμερον. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον κρίνω τὸ θέμα τοῦτο ἀξιόλογον καθ᾿ ὅσον καὶ δὲν ἀπετέλεσε μέχρι τοῦδε, ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἀντικείμενον συστηματικῆς μελέτης καὶ ἀσχολίας τῶν πανεπιστημίων. Πρόκειται δηλ. περὶ ἰδιαιτέρας ἐπιτακτικῆς φροντίδος, ἥν ὑπολαμβάνω ὡς ἀποτελοῦσαν καθῆκον πάσης πανεπιστημιακῆς σχολῆς καὶ ἥτις ἀποβλέπει είς τὴν προσοικείωσιν πάσης ἰσχυρᾶς ἐπιστημονικῆς διανοίας, ἀφ᾿ ἧς προσδοκᾶται ἐπιτυχὴς συμμετοχὴ είς τὴν ἐπιστημονικὴν καλλιεργίαν. Καὶ ἀφθονοῦσι μὲν αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι, αἱ ἐγνωσμέναι, καθ᾿ ἅς ἡ πανεπιστημιακὴ σχολή, ἡ περὶ ἧς ἑκάστοτε ἐπρόκειτο, ἔσπευσε νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὸν ἐπιστήμονα ἐκεῖνον, ὅστις εἴτε διὰ ρηξικελεύθου τινὸς ἐπινοήσεως εἴτε καὶ διὰ μακρᾶς ἐπιτυχοῦς ἐνασχολήσεως ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ὡς σοβαρὸν παράγοντα είς τὸ πανεπιστημιακὸν ἔργον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετόν. Θὰ ἔπρεπεν

[289] Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, ό. π., σ. 3 – 6.

ἡ ἔρευνα καὶ ἐκλογὴ τῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν νὰ ἐξετείνετο πολλῷ πέραν τοῦ κύκλου τῶν ἑτοίμων ἤδη ἐρευνητῶν, νὰ ἔφθανε μέχρι τῶν φοιτητικῶν θρανίων καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐξέλεγε τοὺς ἀριστεῖς τοῦ πνεύματος, τοὺς μέλλοντας ἐργάτας τῆς ἐπιστήμης...Πᾶς τις τρόφιμος τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου γνωρίζει περιπτώσεις πλείονας τῆς μιᾶς, καθ᾽ ἅς φοιτηταὶ διακριθέντες ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους διὰ τε τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὸ ἦθος καὶ ἀναγνωρισθέντες ὡς κορυφαῖοι μεταξὺ τῶν συμφοιτητῶν ἀπωλέσθησαν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὁρίζοντος μετὰ τὸ πέρας τῆς πανεπιστημιακῆς παιδεύσεως, τραπέντες ὁ μὲν εἷς εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δ᾽ ἄλλος εἴς τινα ἐπαρχίαν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἰατρικοῦ ἢ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος κ.τ.τ...πιθανῶς οὗτοι μὲν θὰ ἀπέλθωσι μακράν τοῦ πανεπιστημίου, ἐκεῖ ἔνθα καλεῖ αὐτοὺς ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀγῶνος τοῦ περὶ ὑπάρξεως, ἀντ′ αὐτῶν δ᾽ ἴσως θὰ προέλθωσιν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ὡς μνηστῆρες τῶν θέσεων τῶν προωρισμένων εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἄλλοι, οἴτινες δύναμιν μὲν ἐπιστημονικὴν εἴτε ἔχουσιν εἴτε καὶ δὲν ἔχουσιν, ἔχουσιν ὅμως πάντως τὴν λοιπὴν ἐκ τῶν ἔξωθεν ὑποστήριξιν, ἧς στεροῦνται οἱ πραγματικοὶ ἀριστεῖς τοῦ πνεύματος...ὀφείλει νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαιτέρως, Ὑπηρεσία τοῦ Κράτους, ἄρα ἂς ὀνομάσωμεν τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ὀφείλει αὐτή ὡς ἀληθὴς ἔφορος καὶ φρουρὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπως ἀνιχνεύῃ, καὶ ἐξευρίσκῃ ἤδη ἀπὸ τῶν μαθητικῶν θρανίων τάς ἐξαιρετικάς πνευματικάς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, αἵτινες τόσον συχνὰ ἐγκρύπτονται ἐντὸς τοῦ κρανίου πτωχῶν μαθητῶν καὶ αἵτινες οὕτω συχνὰ ἀπόλλυνται πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς ἐπιστήμης ἡμῶν...ἡ πεἰρα, ἡ μακρά, ἔχει ἤδη πιστοποιήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι πολλοὶ μαθηταὶ διαπρέποντες εἰς ἐπιμέλειαν καὶ μάθησιν ἀποβαίνουσιν εἶτα λίαν μέτριοι ἢ καὶ ἄχρηστοι ἐπιστήμονες καὶ τἀνάπαλιν ὅτι οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀριστέων τοῦ πνεύματος, καὶ ἐκ τῶν μεγαλοφυῶν ἔτι, ὑπῆρξαν μέτριοι ἢ καὶ κακοὶ μαθηταί. Τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἀγάγῃ ἐπὶ τὴν παραδοχὴν τῆς σκέψεως, ὅτι τοιουτοτρόπως ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ πρόγνωσις τῆς μελλούσης πνευματικῆς δυνάμεως, σκέψεως, ἥτις ἐν τούτοις εἶναι σφαλερά. Διότι ὡς πρὸς τοῦτο γίνεται σύγχυσις μεταξὺ ἀφ᾽ ἑνός τῆς ἐπιμελείας τοῦ μαθητοῦ καὶ ἐπιτηδειότητος αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκμανθάνειν τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καθοριζόμενα θέματα καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τῆς πραγματικῆς ἰσχύος τοῦ πνεύματος, ἥτις πολλάκις καὶ ἐπαναστατεῖ κατὰ τῆς σχολικῆς μεθοδικότητος, ἢ ἄλλοτε, ἔτι συχνότερον, καὶ ἀρνεῖται ἐπιμόνως νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κατεργασίαν ὡρισμένου τινὸς διδακτικοῦ θέματος, φερ᾽ εἰπεῖν τὴν

ἐκμάθησιν νεκρᾶς τινος γλώσσης, οἷον τῆς λατινικῆς κ.τ.τ. Ὥστε, ἐὰν ἔμελλε νὰ ἀναζητηθῇ μεταξὺ κλάσεώς τινος τῶν μαθητῶν ἡ ἐνδεχομένη παρουσία ἐξαιρετικοῦ τινος πνεύματος, δὲν θὰ ἔπρεπεν ἡ ἀναζήτησις αὕτη νὰ περιορισθῇ μεταξὺ τῶν ἐγνωσμένων ἤδη ὡς ἐπιμελῶν καὶ εὐμαθῶν μαθητῶν, νὰ μὴ ἀποκλείσῃ ἑπομένως καὶ τινα τυχὸν ὑπάρχοντα μαθητὴν τοιοῦτον, ὅστις, ἐπιμελὴς μὲν πάντως καὶ οὗτος, ἐνῷ ὑστερεῖ ἴσως εἰς μαθητικότητα ὡς πρὸς τι ἢ τινα εἴδη τῆς προγραμματικῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ παρέχει τὸ ἄλλο ἐκεῖνο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς πολλῆς νοητικῆς δυνάμεως, δηλ. τὴν καθοδήγησιν τοῦ πνεύματος πέραν τῶν προσφερομένων ὑπὸ τῆς διδασκαλίας. Ἐπὶ τὸν μαθητὴν τοῦτον πρέπει νὰ κατευθυνθῇ τοῦ διδασκάλου ἡ προσοχὴ καὶ τὸν μαθητὴν τοῦτον πρέπει νὰ ἐγκολπωθῇ ἡ φιλόστοργος μέριμνα τῆς Πολιτείας. Τοῦτο εἶναι τὸ κριτήριον τῆς διανοητικῆς ἰσχύος, τῆς γενικῆς, τοιαύτης οἵαν ἀπαιτοῦμεν πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ καλλιεργείᾳ…Ἡ ἐπίγνωσις τοῦ διττοῦ τούτου γεγονότος, ἤτοι ἀφ᾽ ἑνός τῆς τόσον μεγάλης σοβαρότητος, ἣν ἔχει τὸ ζήτημα τῆς χρησιμοποιήσεως πάσης πνευματικῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τῆς τοσαύτης ὀλιγωρίας, ἥτις ἐπικρατεῖ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἡ ἐπίγνωσις αὕτη γεννᾷ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης, ὅπως ἐπιδιώκηται συστηματικῶς πρῶτον ἡ ἀνακάλυψις καὶ δεύτερον καὶ ἡ ὑποστήριξις καὶ προαγωγὴ παντὸς ἰσχυροῦ πνευματικοῦ παράγοντος ὅπου δηποτε ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ τοιοῦτος…θὰ ηὐχόμην ὅπως ἴδωμεν ἐπιταχυνομένην τὴν ἔλευσιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης – ἥτις ἄλλως βεβαίως θὰ ἔλθῃ – καθ᾽ ἣν πνευματικὸν κέντρον εἰδικόν, ἀποτελούμενον ἐξ ἐργατῶν τοῦ πνεύματος, ἀσχολουμένων αὐτῶν τούτων εἰς παντοίας ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς, θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν καὶ παρακολούθησιν, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ διάσωσιν καὶ χρησιμοποίησιν, πάσης ἰσχυρᾶς διανοίας, ἧς ἡ ἐκδήλωσις ἔμελλε νὰ παρασχεθῇ ὁπωσδήποτε εἴτε δι᾽ ἐξαιρετικῆς ἐπιδόσεως εἴτε δι᾽ ἰσχυρᾶς ἐπινοητικότητος εἴτε κατ᾽ ἄλλον οἱονδήποτε τρόπον…»[290].

Στον επίλογο του εναρκτήριου αυτού λόγου του ο Κ. Ν. Μέρμηκας μιλάει για το καθήκον του καθηγητή πανεπιστημίου της εποχής του, επίλογος, που έχει όμως διαχρονική αξία, διότι κάθε επιστημονική εποχή προχωράει παραπέρα και βαθαίνει περισσότερο την επιστήμη. Ας αφήσουμε λοιπόν τον Κ. Ν. Μέρμηγκα να μας παρουσιάσει αυτό το καθήκον, για το οποίο μεταξύ άλλων αναφέρει και τα εξής: «…Ἀλλ᾽ οὗτος εἶναι ὁ κλῆρος,

[290] Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, ό. π., σ. 6 – 14.

ὅστις ἐπέλαχεν εἰς τὴν γενεὰν ἡμῶν, τῶν σημερινῶν σκαπανέων τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἡμεῖς εἴμεθα τεταγμένοι ὅπως προλειάνωμεν τὴν ὁδόν, τὴν μέλλουσαν νὰ ἀγάγῃ εἰς τὴν ἀκμὴν χωρὶς καὶ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ προφθάσωμεν νὰ ἴδωμεν ἀνατέλλουσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ᾽ ἥν ὁ νέος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἡμῶν δὲν θὰ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκουόντων ἐπὶ τοὺς κινδύνους καὶ τὰ ἐμπόδια της ἐπιστημονικῆς καλλιεργίας, ἀλλὰ θὰ σαγηνεύῃ μόνον αὐτούς, ἐξιστορῶν τὴν ἰδὶαν ἑαυτοῦ παραγωγικὴν ἐργασίαν καὶ ἐπιδεικνύων τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων του. Καὶ τότε ἡμεῖς, οἱ σημερινοὶ προπαρασκευασταὶ τῆς ὁδοῦ, ἐπίμονοι ὅμως καὶ αἰσιόδοξοι ἐργᾶται, μετατεθειμένοι ἐν μορφῇ ἐκεῖ που ἐπὶ τινος τοίχου τῆς αἰθούσης ταύτης, θὰ εἴμεθα οἱ μάρτυρες οἱ εὐτυχεῖς της εὐτυχοῦς ἐκείνης στιγμῆς. Ἀλλ᾽ ὄχι! Τὸν ἐργάτην τοῦ νοῦ δὲν πρέπει νὰ συγκινῇ ἡ προσδοκία τῆς καρποφορίας τοῦ εἰς ὃ ἀφωσιώθη ἔργου, οὔτε τῆς ἀμέσου ἀλλ᾽ οὐδὲ καὶ τῆς μελλούσης. Τὸν ἐνθουσιασμὸν ἡμῶν ἐν τῷ ἔργῳ καὶ τὴν χαρὰν ἐν τῇ παραγωγῇ παρέχει αὐτὴ καὶ μόνη ἡ ἀφοσίωσις ἐν τῇ ἐργασίᾳ. Ἡ ἀσχολία ἡμῶν ἔχει τὸ ἰδιάζον ἐκεῖνο, ὅπερ ὥρισεν ἤδη ἄριστα ὁ Lessing, ὅτι δηλ. ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἀληθείας – καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον ἡμῶν – τὴν εὐτυχίαν γεννᾷ οὐχὶ ἡ ἐπίτευξις τοῦ σκοποῦ, δηλ. ἡ κατάκτησις τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ ἀναζήτησις αὐτῆς. Τὴν δύναμιν τῆς ὑπερηφανείας, ἥν δικαιοῦται νὰ ἔχῃ πᾶς ἐργάτης τοῦ νοῦ, καὶ τὸν βαθμὸν τῆς περιφρονήσεως, ἥν οὗτος αἰσθάνεται πρὸς τὴν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων, τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ ἔργον του, πρέπει νὰ προσκληθῇ ὁ ποιητὴς νὰ ἐκφράσῃ. Ὁ ὑψιπέτης ποιητής (σ.σ.: Κωστής Παλαμάς), ὅν φιλοστόργως καὶ φιλαρέσκως στεγάζει τὸ Πανεπιστήμιον ἡμῶν, ἂς δανείσῃ τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης ζωῆς». (Ὁ λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ ἐργάτης τοῦ νοῦ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἔργον, τὸ ἄγαλμα, τὸ παραγνωρισθὲν καὶ περιφρονηθὲν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἔθαψεν ὅπως διαφυλάξῃ διὰ τὸν μέλλοντα δίκαιον χρόνον, ὁ λάκκος οὗτος προφητεύει τὴν περιφρόνησιν τοῦ ἔργου καὶ εἰς τὸ μέλλον:

> Τὸ σήμερα εἴτανε νωρίς, ταὔριο ἀργὰ θὰ εἶναι
> Δὲ θὰ σοῦ στρέξῃ τὄνειρο, δὲ θἄρθ᾽ ἡ αὐγὴ ποῦ θέλεις
> Μὲ τὸν καϋμὸ τ᾽ ἀθάνατου, ποῦ δὲν τὸ φθάνεις μεῖνε
> Κυνηγητὴς τοῦ σύγνεφου, τοῦ ἴσκιου Πραξιτέλης.

Εἰς τὴν ἀμείλικτον ταύτην φωνὴν ὁ ποιητὴς ἀντιτάσσει τὴν δικαίαν ὑπερηφάνειαν.

Κι᾽ ἐγὼ ἀποκρίθηκα: Ἂς περάσω κι᾽ ἂς πεθάνω
Πλάστης κι᾽ ἐγὼ μ᾽ ὅλον τὸν νοῦν καὶ μ᾽ ὅλην τὴν καρδιά μου
Λάκκος κι᾽ ἂς φάῃ τὸ πλάσμα μου, ἀπὸ τ᾽ ἀθάνατα ὅλα
Μπορεῖ ν᾽ ἀξίζῃ πιὸ πολὺ τὸ γοργοπερασμά μου)…..» [291].

Κατά τη γνώμη μου έπρεπε να δοθεί αυτή η έκταση στον εναρκτήριο αυτόν λόγο του Κ. Ν. Μέρμηγκα, διότι ο καθηγητής διατυπώνει θέματα, αποτελούντα μεν αλήθειες, ισχύοντα δε και στις μέρες μας και ως ιστορικές μαρτυρίες του έργου του αλλά και ως πυξίδα κάθε «εργάτη του νου» και μάλιστα δάσκαλου πανεπιστημιακού.

Ο όρος «πότνια μήτηρ» απαντά συχνά στον Όμηρο[292], π. χ. «Οδύσσεια» Ζ′ 30 και Ζ′ 154, σημαίνων: «οικοδέσποινα – κυρία – βασίλισσα – σεβασμία μητέρα. Τον όρο αυτό όμως ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τον μετάφρασε από τον όρο «Alma Matter» που χαρακτηρίζει τα Πανεπιστήμια της Δύσης, κυρίως της εποχής της Αναγέννησης[293].

Το μεν Εργαστήριο της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομίας, το οποίο διηύθυνε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, εδράζονταν στην οδό Ακαδημίας την εποχή εκείνη[294], το δε μάθημα της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομίας διδάσκονταν στο 3ο έτος σπουδών της Ιατρικής Σχολής και συνίστατο σε θεωρία και ασκήσεις[295].

Το πανεπιστημιακό έτος 1927 – 1928, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας διατέλεσε Κοσμήτορας στην Ιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ[296].

Το έτος 1929 ο Κ. Ν. Μέρμηγκας υπήρξε εισηγητής στην υποβολή υποψηφιότητας για υφηγεσία του χειρουργού Πέτρου Σ. Κόκκαλη και εξέφρασε αρνητική γνώμη, όμως οι υπόλοιποι παρόντες καθηγητές της επιτροπής εκφράστηκαν θετικά και μετά από ψηφοφορία θεωρήθηκε ικανός να αναλάβει διατριβή για εκπόνησή της. Συγκεκριμένα για το θέμα αυτό αναφέρονται τα εξής: «…Το 1928 ο Κόκκαλης επέστρεψε στην Ελλάδα. Άρχισε να χειρουργεί και υπέβαλε υποψηφιότητα επί υφηγεσία. Η συζήτηση

---

291 Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, ό. π., σ. 13- 14.
292 Liddel & Scott, «Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης», τ. 3, σ. 662 – 663, Αθήναι 1904.
293 Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, σ. 3.
294 Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, *«Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1927 – 1928»*, σ. 25 (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73971&hint 23/5/2015). Στο εξής: *Επετηρίς 1927 – 1928.*
295 *Επετηρίς 1927 – 1928*, ό. π., σ. 52.
296 *Επετηρίς 1927 – 1928*, ό. π., σ. 8.

επί της υποψηφιότητας στη Συνεδρία της Ιατρικής Σχολής έγινε τον Φεβρουάριο του ’29, με εισηγητή τον καθηγητή Κ. Ν. Μέρμηγκα. Το θέμα της διατριβής του Κόκκαλη αναφερόταν στον «…τρόπο που προκαλούνται ύστερα από τη μηχανική διέγερση των πνευμονογαστρικών νεύρων, οι διαταραχές των ηλεκτρολυτών του αίματος και η ρύθμιση της σπειραματικής διηθήσεως του νεφρού από το νευρικό σύστημα»…Στην εισήγησή του ο καθηγητής Μέρμηγκας τάχθηκε κατά της έγκρισης και υπέρ της αναστολής της δοκιμασίας του υποψηφίου προβάλλοντας δύο επιχειρήματα: πρώτον, ότι οι υποβληθείσες εργασίες ανάγονταν κυρίως στη βιολογική χημεία και την παθολογική φυσιολογία και ήταν άσχετες προς τη χειρουργική, και δεύτερον ότι ο Κόκκαλης δεν τους ήταν ακόμη γνωστός ως χειρουργός. Την πρόταση του εισηγητή την αντέκρουσαν οι υπόλοιποι παρόντες καθηγητές…Με τις ομιλίες τους διατύπωσαν πολύ ενδιαφέρουσες θέσεις για την εξελισσόμενη αντίληψη περί χειρουργικής, από την οποίαν διακατεχόταν ο Κόκκαλης…Ως προς το δεύτερο επιχείρημα..οι ομιλητές ανέφεραν ότι…ο Κόκκαλης…απέκτησε χειρουργώντας ικανή πείρα και έγινε επιδέξιος εγχειριστής…Τελικά το θέμα τέθηκε σε ψηφοφορία και μειοψηφούντος του καθηγητή Μέρμηγκα ο υποψήφιος θεωρήθηκε ικανός για την περαιτέρω δοκιμασία και έγινε δεκτός…»[297].

Η διαφωνία του Κ. Ν. Μέρμηγκα για τον Πέτρο Κόκκαλη ήταν μέχρις εδώ, αφού στα μετέπειτα ακαδημαϊκά χρόνια δεν προέκυψε άλλη διαφωνία, μάλλον δε τον υποστήριξε, όπως θα αναφερθεί παρακάτω από τον φιλόλογο Ανάργ. Κουτσιλέρη έστω και με κάποιες ανακρίβειες, αλλά και στην τελική δοκιμασία της υφηγεσίας του Κόκκαλη δεν έφερε αντίρρηση, όπως επίσης αναφέρεται από την ίδια πηγή: «…Στην επόμενη συνεδρία της Ιατρικής Σχολής, τον Απρίλιο του 1929, ο Κόκκαλης καλέσθηκε εις δοκιμασία και ανέπτυξε δημοσίως ένα από τα θέματα που του έθεσε η Σχολή, το «Περί έλκους του στομάχου». «Μηδενός αντιλέγοντος έγινε δεκτός ως υφηγητής» (Πρακτικά Συνεδρίας Ιατρικής Σχολής Αθηνών, 1.2.1929)…» [298].

Το 1935, ο Κων. Μέρμηγκας εκλέγεται τακτικός καθηγητής της Χειρουργικής και αναλαμβάνει την διεύθυνση της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής[299] στο Αρεταίειο Νοσοκομείο[300] σε

---

[297] Τέντα – Λατίφη Κατίνα, *Πέτρος Σ. Κόκκαλης (1896 – 1962)*, Βιωματική Βιογραφία, Αθήνα 2011, σ. 24 – 27. Στο εξής: Τέντα – Λατίφη.

[298] Τέντα – Λατίφη ό. π., σ. 27.

[299] Ι.Α. ΕΚΠΑ, φακ. *Αρχείο Ιατρικής Σχολής*, στο: Athens Medical School.pdf, p. 47, 70 (Πρόσβαση στη http://www.archive.uoa.gr/h-syllogi/synoptikoi-katalogoi.html 18/4/2015). Κούζης – *Εκατονταετηρίς*, ό. π., σ. 47 και 70.

αντικατάσταση του Ν. Αλιβιζάτου που απολύθηκε από την κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη για πολιτικούς λόγους[301], και αντικαταστάτης του στην έδρα της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής, το μήνα Απρίλιο του ίδιου έτους ορίζεται ως τακτικός καθηγητής αυτής ο τότε υφηγητής Πέτρος Σ. Κόκκαλης[302].

Το ακαδημαϊκό πανεπιστημιακό έτος 1936 - 1937 υπήρξε, με την επανατοποθέτηση του Ν. Αλιβιζάτου στο Πανεπιστήμιο, διαχωρισμός της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής της Ιατρικής Σχολής σε $Β^1$ ή $Β^α$ με Διευθυντή τον τακτικό καθηγητή Ν. Αλιβιζάτο στο Νοσοκομείο «Αρεταίειο»[303] και $Β^2$ ή $Β^β$ Χειρουργική Κλινική[304], με Διευθυντή τον τακτικό καθηγητή Κ. Ν. Μέρμηγκα στην Αστυκλινική (σημερινή «Πολυκλινική» στην οδό Πειραιώς 29). Επίσημα όμως το σχετικό Β. Δ. δημοσιεύθηκε αρχές του 1938.

Συγκεκριμένα, το έτος 1938, στις 4 Φεβρουαρίου, με Βασιλικό Διάταγμα[305], το υπ' αρ. 23/04–2–1938, με αναδημοσίευση και διευκρίνιση στο Β. Δ. υπ' αρ. 16/04–2–1938[306] (σσ. η ημερομηνία του Β. Δ. παραμένει η ίδια, διότι αφορά το ίδιο Διάταγμα) ιδρύεται η $Β^2$ Χειρουγική Κλινική και μ' αυτόν τον τρόπο διακρίνεται η Β΄ Χειρουργική Κλινική σε Βα[307] ή $Β^1$ Χειρουργική Κλινική[308] και σε $Β^2$ Χειρουργική Κλινική[309] ή Ββ[310], όπου στη $Β^1$ ή Βα Διευθυντής ήταν ο αρχικά τακτικός και κατόπιν παραμένων μέχρι τη λήξη του πανεπιστημιακού έτους 1937–1938 ως

Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «*Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1934 – 1935*», σ. 12, στο Ι. Α. ΕΚΠΑ (Πρόσβαση στη http://www.pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75185&hint 16/5/2015). Στο εξής: Επετηρίς 1934 – 1935.

[300] *Επετηρίς 1934 – 1935*, ό.π., σ. 36.

[301] Τέντα – Λατίφη, ό. π., σ. 29.

[302] Τέντα – Λατίφη, ό. π., σ. 29.

[303] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «*Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1936 – 1937*», Αθήνα 1936, σ. 36, στο: Ι. Α. ΕΚΠΑ (Πρόσβαση στη: http://www.pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75186&chil 16/5/2015). Στο εξής: *Επετηρίς 1936 – 1937.*

[304] *Επετηρίς 1936 – 1937*, ό. π., σ. 11, 36.

[305] *ΦΕΚ* αρ. 44/10 – 2 – 1938, σ. 236.

[306] *ΦΕΚ* αρ. 52/15 – 2 – 1938, σ. 282.

[307] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «*Επετηρίς του Πανεπιστημιακού έτους 1937 – 1938*», Αθήνα 1937, σ. 11, στο: *Ι. Α. ΕΚΠΑ* (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid==uoadl:75213&hint 09/5/2015). Στο εξής: *Επετηρίς 1937 – 1938.*

[308] *Επετηρίς 1937 – 1938*, ό. π., σ. 40.

[309]Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «*Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1939 – 1940*», Αθήνα 1940, σ. 165, στο: *Ι..Α. ΕΚΠΑ* (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/image/el/uoadl:88524/ 2/5/2015). Στο εξής: *Επετηρίς 1939 – 1940.*

[310] *Επετηρίς 1937 – 1938*, ό. π., σ. 12.

Ομότιμος[311] καθηγ. Ν. Αλιβιζάτος[312], με έδρα το Αρεταίειο Νοσοκομείο, και στη $Β^2$ Διευθυντής ήταν ο τακτικός καθηγητής Κ. Ν. Μέρμηγκας[313], με έδρα την Αστυκλινική[314] (οδός Πειραιώς 29), σημερινή Πολυκλινική, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως. Συγκεκριμένα, το Βασιλικό Διάταγμα έχει ως εξής[315]:

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ

4 Φεβρουαρίου 1938

Περὶ ἱδρύσεως Β2 Χειρουργικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ καὶ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπόψη τὰ ἄρθρα 9 πάρ. 2 καὶ 316 τοῦ Νόμου 5343 «περὶ Ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργοῦ Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας στηριζομένην εἰς ὁμοίαν τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ληφθεῖσαν μετὰ πρότασιν τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου ὡς καὶ τὴν ὑπ᾽ ἀρ᾽ 2)1938 γνώμην τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν

Ἄρθρον μόνον

Ἱδρύομεν Β2 Χειρουργικὴν Κλινικὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Τὸ προσωπικὸν τῆς Κλινικῆς ταύτης ἀποτελεῖται 1) ἐξ ἑνὸς Ἐπιμελητοῦ, 2)ἐξ ἑνὸς βοηθοῦ καὶ 3) ἐξ ἑνὸς κλητῆρος.

Εἰς τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Φεβρουαρίου 1938.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄

Ὁ ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Ἐθν. Παιδείας Ὑπουργὸς

Κ. ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

---

[311] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, «*Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1938 – 1939*», Αθήνα 1939, σ. 12, στο: *Ι. Α. ΕΚΠΑ* (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75267/ 4/5/2012). Στο εξής: *Επετηρίς 1938 – 1939.*

[312] *Επετηρίς 1938 – 1939*, ό. π., σ. 38.

[313] *Επετηρίς 1937 – 1938*, ό. π., σ. 12 και 38.

[314] *Επετηρίς 1937 – 1938*, ό. π., σ. 38.

[315] Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. φ. 52, Αθήνα 15 Φεβρουαρίου 1938, σ. 282. *Επετηρίς 1939 – 1940,* ό. π., σ. 165.

Όπως φαίνεται από το προαναφερθέν Β. Δ. υπήρξε μια μακροχρόνια διαδικασία μέχρι την τελική έγκριση και δημοσίευση του, αφού υπήρξε και προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας για το θέμα αυτό.

Να σημειωθεί ότι ο καθηγητής Ν. Αλιβιζάτος απολύθηκε τον Απρίλιο του 1935 με κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη και επαναπροσλήφθηκε τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, δηλ. το 1935, με κυβέρνηση Κονδύλη για πολιτικούς λόγους[316], και κατόπιν, με κυβέρνηση Μεταξά και τον νόμο, που αφορούσε το όριο ηλικίας, έγινε Ομότιμος από το έτος 1938 - 1939. Το όριο ηλικίας όμως αφορούσε και τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ο οποίος απομακρύνθηκε[317] για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, αλλά σύντομα επανήλθε και ανέλαβε τη διεύθυνση της ενοποιημένης πλέον Β΄ Χειρουργικής Κλινικής[318]. Η πιθανή αιτία της διαίρεσης της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής νομίζω ότι ήταν κυρίως η επανατοποθέτηση του Ν. Αλιβιζάτου στο Πανεπιστήμιο. Υπήρχε όμως και ο λόγος, όπως θα φανεί αμέσως, από μια άλλη μαρτυρία, να απομακρυνθεί από το Πανεπιστήμιο και κάθε δημόσια θέση ο χειρουργός και καθηγητής της Έδρας της «Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής» Πέτρος Κόκκαλης[319] και μέχρι τότε και Διευθυντής της Γ΄ Χειρουργικής Κλινικής του Νοσοκομείου «Εὐαγγελισμός»[320], εγνωσμένης επιστημονικής αξίας, από το τότε πολιτικό καθεστώς και να μην αναλάβει τη διεύθυνση της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής, εξ αιτίας των πολιτικών φρονημάτων του. Ήταν καταλυτική όμως η παρέμβαση του Κων. Μέρμηγκα για την παραμονή του Πέτρου Κόκκαλη. Μαρτυρία γι΄αυτό το θέμα παρουσιάζει, από την έρευνα που έγινε, ο φιλόλογος και συμπατριώτης του Κ. Ν. Μέρμηγκα Ανάργυρος Κουτσιλιέρης. Αναφέρει λοιπόν στο σημείο αυτό ο Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης, Μανιάτης, φιλόλογος–ιστορικός Δρ.Φ., που διετέλεσε και διευθυντής στη Βαρβάκειο Σχολή, ως και Επόπτης Μέσης Εκπαίδευσης, σε δημοσίευμά του: «...Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου με σχετικό νόμο καθόρισε όριο ηλικίας των καθηγητών

---

316 Τέντα – Λατίφη, ό. π., σ. 29 – 30.

317 Σπύρος Λιναρδάτος, *4η Αυγούστου,* Αθήνα 1988, σ. 147. Στο εξής: Λιναρδάτος – 4η Αυγούστου.

318 *Επετηρίς 1938 – 1939*, ό. π., σ. 12.

319 *Επετηρίς 1937 – 1938*, ό. π., σ. 12.

320 Σπ. Μαρκέτος, «*Πέτρος Κόκκαλης*», στο: *Π.Β.Λ.,* τ. 4(1991), σ. 414 – 415. Στο εξής: Μαρκέτος – Π. Β..Λ.
Σπύρος Γερ. Μαρκέτος*, «Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα»,* στο: *Πέτρος Σωκ. Κόκκαλης,* Αθήνα 2002. σ. 36 – 37.
Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια, ό. π., τ. 2 (2011), σ. 193 – 194.
Τέντα – Λατίφη, ό. π., σ. 28.

και ο Μέρμηγκας βρέθηκε εκτός του Πανεπιστημίου και την έδρα κατέλαβε ο νεαρός χειρουργός Πέτρος Κόκκαλης. Σε λίγο ο νόμος αναθεωρήθηκε και ο Μέρμηγκας εκλήθη να επανέλθει στη θέση του. Εγνώριζε ότι οι πολιτικές πεποιθήσεις του Κόκκαλη ήταν αντίθετες προς τις δικές του, αυτό όμως δεν τον εμπόδισε να δηλώσει ότι δεν δέχεται να επιστρέψει, γιατί την απομάκρυνση του Κόκκαλη την θεωρεί ασύμφορη για την Ιατρική Σχολή. Εδόθη συμβιβαστική λύση, η έδρα διαιρέθηκε σε πρώτη και δεύτερη έδρα…Χειρουργικής και έτσι οι πολιτικώς αντίπαλοι συνειργάσθησαν εν αγαστή συμπνοία ως οτρηροί του Ασκληπιού θεράποντες κατ' επιστήμην βιούντες και διά του ήθους και της σοφίας των διδάσκοντες και φρονηματίζοντες»[321]. Η διαίρεση όμως της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής που αναφέρει εδώ ο Ανάργ. Γ. Κουτσιλιέρης, όπως προκύπτει από την Επετηρίδα του ΕΚΠΑ, δεν αφορούσε τον Κ. Ν. Μέρμηγκα με τον Πέτρο Κόκκαλη αλλά με τον Ν. Αλιβιζάτο, όπως προέκυψε από την έρευνα, ο δε αγώνας του Κ. Ν. Μέρμηγκα για τον Π. Κόκκαλη θα ήταν ίσως να κρατήσει την έδρα της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής ο Π. Κόκκαλης και να μη φύγει απ' το Πανεπιστήμιο για πολιτικούς λόγους, ώστε ν' ανοίξει ο δρόμος του κατόπιν για την ενιαία[322] Β΄ Χειρουργική Κλινική, πράγμα που έγινε[323] με την ομαλή συνταξιοδότηση του Κων. Μέρμηγκα τον επόμενο χρόνο[324], λαμβάνοντας συγχρόνως και τον τίτλο του Ομότιμου.

Για το ακαδημαϊκό έτος 1938 – 1939, το οποίο ήταν και το τελευταίο για τον Κων. Μέρμηγκα, αναφέρεται επιπλέον, ότι μαζί με την διεύθυνση της Β΄ Χειρουργικής Κλινικής είχε και τη διεύθυνση του Ιατρικού Σπουδαστήριου, δίδασκε το μάθημα της Χειρουργικής στους τεταρτοετείς φοιτητές δυο φορές την εβδομάδα με δυο ώρες την κάθε φορά, στους πεμπτοετείς τρεις φορές την εβδομάδα με μια ώρα τη φορά και ασκήσεις στην Κλινική τρεις φορές την εβδομάδα, στους δε εκτοετείς φοιτητές μόνο ασκήσεις στη Κλινική κάθε ημέρα, η δε κατοικία του, αυτήν την περίοδο, ήταν στην οδό Σίνα 22 και οι αριθμοί των τηλεφώνων του ήταν 23176 και 80331[325].

Σχετικά με την συνταξιοδότηση των πανεπιστημιακών, στα τέλη του 1938 δημοσιεύθηκε νόμος για το όριο ηλικίας των

---

[321] Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης, *«Λησμονημένες πνευματικές μορφές της Μάνης»,* στη: *Εφημ. « Αδούλωτη Μάνη »*, αρ. φ. 22, 1 Μαρτίου 2008, σ. 7.

[322] *Επετηρίς 1939 – 1940*, ό. π., σ. 147.

[323] *Επετηρίς 1939 – 1940*, ό.π., σ. 10.

[324] *Επετηρίς 1939 – 1940*, ό. π., σ. 10.

[325] *Επετηρίς 1938 – 1939*, ό. π., σ. 24, 36, 38, 59, 60, 61 και 86.

πανεπιστημιακών, που ίσχυσε για το αμέσως επόμενο ακαδημαϊκό έτος. Αναφέρει γι' αυτό, ο δημοσιογράφος Σπ. Λιναρδάτος: «….Η δικτατορία κατάργησε την αυτονομία των Ανωτάτων Ιδρυμάτων….δημοσιεύτηκε στις 22 Οκτωβρίου 1938 νόμος με τον οποίο μειωνόταν το όριο ηλικίας των καθηγητών από το 70ό στο 65ο έτος της ηλικίας τους. Αμέσως μετά την δημοσίευση του νόμου απομακρύνθηκαν από το Πανεπιστήμιον Αθηνών οι καθηγητές Δυοβουνιώτης της Θεολογικής, Βορέας, Βολωνάκης, Άμαντος, Εξαρχόπουλος και Κεραμόπουλος της Φιλοσοφικής, Σεφεριάδης και Ρίλης της Νομικής, Ματθαιόπουλος, Ζέγγελης, Αιγινήτης, Μαλτέζος και Χατζιδάκης της Φυσικομαθηματικής, Κούζης, Μέρμηγκας και Σκλαβούνος της Ιατρικής…»[326].

Αναφέρει επίσης ο Μ. Γερουλάνος για την κατάσταση στην Ιατρική Σχολή κατά την περίοδο της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου τα εξής: «…Λυπηράν καὶ σκοτεινὴν περίοδον διὰ τὴν Σχολήν, ἀποτελεῖ ἡ περίοδος τῆς Δικτατορίας Μεταξᾶ. Αἱ ἀπροκάλυπτοι παρεμβάσεις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας εἰς πολλὰ ἀφορῶντα τὴν Παιδείαν ζητήματα καὶ ἰδίως τὰ προσωπικά, ὑπῆρξαν ἐπιζήμιοι…»[327].

Όμως «λυπηρά και σκοτεινή περίοδος», ειδικά για την Ιατρική Σχολή Αθηνών, νομίζω ότι ήταν και η περίοδος πριν από την δικτατορία του Ι. Μεταξά. Όπως προκύπτει απ' την έρευνα, για υποστήριξη της γνώμης μου αυτής, αναφέρω τα εξής: «…Η δεκαετία του 1930 – 1940 ήταν περίοδος οξυμένων εσωτερικών γεγονότων και εναλλασσομένων κυβερνήσεων, με κατάληξη την εγκαθίδρυση της Μεταξικής δικτατορίας το 1936. Έτσι, μετά το Κίνημα του 1935, η κυβέρνηση Τσαλδάρη απέλυσε από το Πανεπιστήμιο τρείς τακτικούς καθηγητές της Ιατρικής Σχολής που ως βενιζελικοί είχαν δήθεν αναμιχθέί στο Κίνημα: τον Νικόλαο Αλιβιζάτο της Χειρουργικής Κλινικής και διευθυντή στο Δημοτικό Νοσοκομείο…Στη θέση τους διόρισε αμέσως, και χωρίς καν να τους γνωρίζει, τον…και τον Πέτρο Κόκκαλη, που ήταν τότε ήδη διορισμένος στον *Ευαγγελισμό*…Οι διορισμοί αυτοί από το Υπουργικό Συμβούλιο έγιναν με παραβίαση του πανεπιστημιακού κανονισμού, που όριζε ότι πρέπει να αποφανθούν προηγουμένως οι Σχολές του Πανεπιστημίου…Με την αλλαγή όμως της κυβέρνησης τον Οκτώβριο του ίδιου έτους και την ανάληψη της εξουσίας από τον Γεώργιο Κονδύλη, οι απολυθέντες επανήλθαν στις θέσεις τους. Ο Αλιβιζάτος ξαναπήρε την Κλινική του στο Δημοτικό Νοσοκομείο

---

[326] Λιναρδάτος – *4η Αυγούστου*, ό. π., σ. 147.
[327] Γερουλάνος, ό. π., σ. 244.

και ο Κόκκαλης περιορίστηκε στον *Ευαγγελισμό…*»[328]. Η περικοπή αυτή αναφέρεται και ως ιστορική μαρτυρία για την σχέση, την εποχή αυτή, των προαναφερόμενων πανεπιστημιακών με τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ώστε να υπάρξει μια διασαφήνιση για τη θέση όλων τους στην Ιατρική Σχολή.

Με την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους 1939- 1940, προς το δεύτερο εξάμηνο του 1939, και την εφαρμογή δια νόμου του ορίου ηλικίας, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αποχώρησε οριστικά πλέον από το Πανεπιστήμιο με τον τίτλο του ομότιμου καθηγητή[329]. Αναφέρει σχετικά με το θέμα αυτό ο καθ. Γεράσιμος Ζώρας: «Ύστερα από γόνιμη 25ετή προσφορά προς το Πανεπιστήμιο, το 1939 αποχώρησε από την έδρα της Εγχειρητικής Τοπογραφικής Ανατομικής και της Χειρουργικής Κλινικής ο Κωνσταντίνος Μέρμηγκας (1874- 1942), τον οποίο διαδέχθηκε τον επόμενο χρόνο ο Γεώργιος Καραγιαννόπουλος….»[330].

Ο Κωνσταντίνος Μέρμηγκας στα 25 χρόνια δράσης του στο πανεπιστήμιο συνέβαλε τα μέγιστα στη άνοδο της εκπαίδευσης στην ιατρική. Εξέδωσε ιατρικά συγγράμματα, εξέδωσε εκθέσεις πεπραγμένων της ανά έτος διδασκαλίας του, παρουσίασε την τοπική αναισθησία στην τρέχουσα ιατρική πράξη[331], έδειξε άριστη συμπεριφορά απέναντι στους συναδέλφους του καθηγητές, θυσιάζοντας ακόμη και την θέση του και την καριέρα του, προκειμένου να μη αδικηθούν, όπως στην περίπτωση με τον καθηγητή Πέτρο Κόκκαλη, ενώ υπέμεινε αγόγγυστα την αποβολή του από το πανεπιστήμιο το 1917 λόγω κομματικών και κυβερνητικών παρεμβάσεων. Επίσης η δεκατετράχρονη συνεχής και κατ' εκλογήν θητεία του στην ιατρική εταιρεία Αθηνών, ως και η συμμετοχή του στην ίδρυση της Ελληνικής Χειρουργικής Εταιρείας[332], στα χρόνια που ήταν μέσα στην πανεπιστημιακή κοινότητα, συνέβαλε στην ανάπτυξη της ελληνικής ιατρικής εν τω συνόλω της. Πρέπει επίσης να αναφερθεί η συμβολή του στην ανάπτυξη της Ιστορίας της Ιατρικής για την οποία οι Ι. Λασκαράτος και Γ. Καλαντζής αναφέρουν στο άρθρο τους τα εξής: « Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα το γεγονός ότι πολλοί καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών ασχολήθηκαν, πέραν της ειδικότητάς τους, με τη συγγραφή έργων που αφορούν σε διάφορους τομείς της

[328] Τέντα – Λατίφη, ό. π., σ. 29 – 30.
[329] *Επετηρίς 1939 – 1940*, ό. π., σ. 10.
[330] Γεράσιμος Ζώρας, *«Από την ιστορία του ΕΚΠΑ»*, στο: *Καποδιστριακό* (Πρόσβαση στη http://kapodistriako.uoa.gr/stories/005-th-01/index.php?m=2 17/5/2012).
[331] http://anaesthesiology.gr/www/pages/isan.htm σ. 7 από 13 17/5/2012.
[332] www.exe1928.gr/istoriko/ σ. 2 4/6/2012.

Ιστορίας της Ιατρικής. Μεταξύ αυτών πρέπει να αναφερθεί....ο καθηγητής της Χειρουργικής Κωνσταντίνος Μέρμηγκας....»[333].

Η είσοδος του Κ. Ν. Μέρμηγκα και η ανέλιξή του στην πανεπιστημιακή κοινότητα ως δάσκαλου έγινε με κοπιώδεις προσπάθειες, όπως στην άσκηση της χειρουργικής στον άρρωστο, στη εκπόνηση επιστημονικών εργασιών, στην εφαρμογή πρωτοπορειακών εγχειρητικών μεθόδων, στη συγγραφή διδακτικών βιβλίων, αλλά χαρακτηρίζεται και από ευγενή άμιλλα εκ μέρους του, από άριστο ήθος, καθώς και με εκπληκτική μεγαλοψυχία απέναντι στους συναδέλφους του καθηγητές και τους τότε διακείμενους εχθρικά ορισμένες φορές προς αυτόν κυβερνώντας.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στα πρώτα χρόνια της πανεπιστημιακής του θητείας βρέθηκε αντιμέτωπος με σοβαρά προβλήματα διδακτικά και νοσηλευτικά. Αναφέρει γι' αυτό, ο ίδιος, τα εξής: «...Εὔλογος ἄρα ὁ ἐνθουσιασμός μου ὅτε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1915 μοὶ ἐκοινοποιεῖτο ὁ διορισμός μου ὡς ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς χειρουργικῆς κλινικῆς... κατέστη ἐν τούτοις ἀδύνατον νὰ πλησιάσω είς πανεπιστημιακὴν κλίνην χειρουργικοῦ ἀρρώστου. Ἀντὶ τούτου μοὶ ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τοῦ χειρουργικοῦ τμήματος τῆς Ἀστυκλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐν ᾧ καὶ ὤφειλον νὰ διδάσκω τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν τελειοφοίτων της ἰατρικῆς...Οἱ ὅροι, ὑφ᾽οὕς ὑπεχρεώθην νὰ ἐξασκήσω τὸ διττόν μου ἔργον, δηλ. τὸ τε θεραπευτικὸν καὶ τὸ διδακτικόν, ὑπῆρξαν οἱ χείριστοι. Ἀφ᾽ ὅτου ἡ Χειρουργικὴ ἀπετέλεσεν ἴδιον κλάδον τῆς Ἰατρικῆς ἓν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῆς ἐν παντὶ θεραπευτικῷ κέντρῳ, τὸ χειρουργεῖον, χῶρος ἴδιος, προωρισμένος ἀποκλειστικῶς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐγχειρήσεων. Τούτου ἐστερεῖτο ἡ ἡμετέρα Ἀστυκλινική, ἐστερεῖτο δ᾽ ὅμως καὶ τινος ἄλλου, οὗτινος βεβαίως δὲν θὰ ἐστερεῖτο ἡ Χειρουργικὴ οὐδὲ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, δηλ. μιᾶς κλίνης, ἐφ᾽ ἧς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρῃ ὁ ἀσθενὴς ὀλιγόωρον ἀνάπαυσιν, τοιαύτην, οἵα ἀπαιτεῖται μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἔστω καὶ ἐλαφρᾶς ἐγχειρήσεως, προκαλούσης ἐπὶ τοῦ ἀρρώστου ἂν μὴ τι ἄλλο τοὐλάχιστον ἠθικὴν συγκίνησιν...Τοιαύτη κατάστασις ἔμελλεν, ὡς εὐνόητον, νὰ παράσχῃ ἥκιστα ἐνθουσιαστικὴν ὑποδοχὴν είς τὴν ὁρμὴν νεοφώτιστου καθηγητοῦ...Ἡ πρώτη πηγή, ἀφ᾽ ἧς φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐδικαιούμην νὰ προσδοκῶ βοήθειαν, ἦτο ἡ Διεύθυνσις τῆς Ἀστυκλινικῆς. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀστυκλινικῆς

---

[333] *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 2003, 20(6): 662- 670, σ. 268.

εὗρον εὐπροσήγορον ὑποστηρικτὴν τοῦ ἔργου μου….Δευτέρα πηγὴ συνδρομῆς πολύτιμος μοὶ ὑπῆρξεν ἡ, εὐτυχῶς γειτνιάζουσα, ἰδιωτική μου κλινική, ἐξ ἧς ἠδυνάμην νὰ προσκομίζω τὰ ἑκάστοτε ἀναγκαιοῦντά μοι ἐργαλεῖα καὶ λοιπὰ εἴδη καί, ὅπερ κύριον, τῆς ὁποίας τὸ χειρουργεῖον ἠδυνάμην νὰ χρησιμοποιῶ χάριν τῶν ἀρρώστων τῆς Ἀστυκλινικῆς πρὸς ἐκτέλεσιν ἐγχειρήσεώς τινος, δι᾽ ἥν ὁ χῶρος τῆς Ἀστυκλινικῆς δὲν παρεῖχε τὴν ἀπαιτουμένην ἀσηπτικὴν ἀσφάλειαν καὶ ἐγχειρητικὴν εὐκολίαν…. Ἡ διδασκαλία μου κατὰ τὸν Νόμον δὲν εἶναι ὑποχρεωτική, ἀλλ᾽ οὐδὲ καὶ εἰς ἐξέτασιν μέλλει νὰ ὑποβληθῇ ὑπ᾽ ἐμοῦ τις τῶν διδασκομένων· ὥστε οἱ μαθηταί μου ἦσαν ὅλοι ἐθελονταί. Διὰ τοῦτο δ᾽ ὅμως καὶ ἐδήλωσα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς αὐτοὺς ὅτι οἱ ἐγγραφόμενοι εἰς τὸν κατάλογον τοῦ μαθήματός μου ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἀνελλιποῦς συμμετοχῆς εἰς τὸ ἔργον, εἰς ἥν μέλλουσι νὰ καλῶνται κατὰ συχνὴν διαδοχὴν ἀλλήλων. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη ὅτι οἱ μαθηταί μου οὗτοι, οἱ ἐθελονταί, οὕς συνέδεσε πρὸς τὴν διδασκαλία μου οὐδεμία μὲν ὑποχρέωσις μόνον δ᾽ ἡ ἀμοιβαία ὠφέλεια καὶ εὐχαρίστησις, ἡ ἀπὸ τε ἐκείνων καὶ ἐμοῦ προσφερομένη, μοὶ ὑπῆρξαν καθ᾽ ἅπαν τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος – μάλιστα δὲ τινες ἐξ αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς διδακτικῆς περιόδου – ἀγαστοὶ καὶ συνθιασῶται, βοηθοὶ ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἠθικοὶ ὑποστηρικταί, παρέχοντες διὰ τῆς ἑαυτῶν φιλομαθείας καὶ ἐρευνητικότητος τὴν ψυχικὴν ἐκείνην παρόρμησιν καὶ ἐνίσχυσιν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κρατίστην ἀμοιβὴν καὶ ἀπόλαυσιν εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν διδάσκαλον….Εἰς πάντας τους μαθητάς μου τούτους, ἀνήκοντας πλέον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰατρῶν, ἂς μείνῃ ἡ συνεργασία ἡμῶν αὕτη ὡς καλὴ ἀνάμνησις ἁγνῆς πανεπιστημιακῆς σχέσεως, ἥτις συνέδεσε τὸ τέλος τῆς μαθητείας αὐτῶν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας μου…»[334].

Επίσης κατά τη διάρκεια της πανεπιστημιακής του θητείας έδειξε μια πρωτόγνωρη οξυδέρκεια για το μέλλον της χειρουργικής, που κανείς ομόλογός του μέχρι τότε δημόσια, δεν είχε παρουσιάσει. Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής: «…φαίνεται ὅτι μέλλει νὰ προκύψῃ νέα κατάστασις τῆς Χειρουργικῆς, τοσοῦτον νέα, ὥστε ἴσως αὕτη νὰ σημάνῃ καὶ τὸ τέρμα, τὸ περιπόθητον, τῆς Ἰατρικῆς, δηλ. τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ κράτους τῆς Χειρουργικῆς…»[335]. Επιπλέον, επηρέασε και προχώρησε την

[334] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Έν έτος πανεπιστημιακής διδασκαλίας*, Αθήνα 1916, σ. 1 – 6. Στο εξής: Μέρμηγκας – Έν έτος.
[335] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Αθήνα 1923, πρόλογος γ΄ έκδοσης. Στο εξής: Μέρμηγκα – *Χειρουργική Παθολογία 1923*.

παρουσίαση της νεώτερης χειρουργικής του μαστού στην Ελλάδα με μαθήματα μαστεκτομής από το αμφιθέατρο[336] κατά τα έτη 1930- 1939.

Ως προς τους φοιτητές θεωρώ πως επιβράβευε τους αριστούχους στο μάθημά του, με το να τους κάνει εύφημο μνεία στον απολογισμό του έργου του για κάθε ακαδημαϊκό έτος, ενώ επιτιμούσε αυτούς που καθυστερούσαν στις σπουδές τους. Ήταν υπέρμαχος του νόμου κατά των αιωνίων φοιτητών, όπως θα δειχθεί στο κεφάλαιο που αφορά την ενασχόλησή του με την πολιτική.

Είχε τη διαπίστωση ότι μόνο ένα μικρό μέρος από φοιτητές δεν πήγαιναν στις παραδόσεις του μαθήματος. Αυτό καμμιά φορά το έδειχνε με μία δόση ευγένειας και σεβασμού του δικαιώματος του φοιτητή να απέχει από τις παραδόσεις του μαθήματος.Επίσης, ως προς τις εξετάσεις των φοιτητών μερικές φορές έκανε ερώτηση που προκαταλάμβανε τον φοιτητή.

Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω αναφορές. Πρώτον, ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει για τον αριθμό παρακολούθησης των φοιτητών: « ...Ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν τριτοετῶν φοιτητῶν τοῦ ἔτους τούτου (1923- 1924), τῶν 330 ἠσκήθησαν οἱ 225...[337] Ἐκ τῶν 461 τριτοετῶν φοιτητῶν, οἵτινες ἐνεγράφησαν εἰς τὸν κατάλογον τῶν μαθητῶν μου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1924-1925) ...ἠσκήθησαν οἱ 415...»[338]. Δεύτερον, χαρακτηριστική είναι μια αναφορά από έναν γιατρό και τότε φοιτητή, τον Νικόλαο Σκοπούλη για τη συμπεριφορά του προς τους φοιτητές: «.... Από τους καθηγητές στο Πανεπιστήμιο θα αναφέρω....χειρουργοί, Γερουλάνος Μαρίνος, διάσημος χειρουργός· Αλιβιζάτος Νικόλαος επίσης χειρουργός· και ο Μέρμηγκας Κωνσταντίνος, ιατροφιλόσοφος. Άνοιγε ένα τετράδιο με τα ονόματα των φοιτητών και έλεγε «μήπως κατά λάθος είναι παρών ο συνάδελφος τάδε;». Κατέβαζε 5-6 μπροστά στο αμφιθέατρο και έκανε παραπειστικές ερωτήσεις. Κάποτε ρώτησε ποιος ξέρει ποιο είναι το μικρόβιο του καρκίνου;» Ο πρώτος, ο δεύτερος είπαν «δεν ξέρω», ο τρίτος όμως είπε «Εγώ το ήξερα κύριε καθηγητά, αλλά το ξέχασα ». Και τότε είπε εκείνο το περίφημο «Ω τάλας ανθρωπότης! Ένας το εγνώριζεν και αυτός το ξέχασε » [339].

---

[336] Σ. Μάλλιου και συν., *Η ιστορία του καρκίνου του μαστού*, *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 2006, 23(3): 270.

[337] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η διδασκαλία της εγχειρητικής κατά το έτος 1923 – 1924*, Αθήνα 1924, σ. 7. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1923 – 1924*.

[338] Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1924 – 1925*, ό. π., σ. 16.

[339] Γεωργία Σ. Σκοπούλη, *Ο γιατρός* (αυτοβιογραφία ιατρού Ν. Σκοπούλη), Αθήνα 2009, σ. 28.

Σε κάθε ακαδημαϊκό έτος[340] χώριζε τον αριθμό των φοιτητών σε μικρότερα τμήματα για καλύτερη ανάλυση των επιστημονικών ζητημάτων με σύστημα ερωταποκρίσεων, χρησιμοποίηση του χρόνου των διακοπών για εθελοντική άσκηση, παροχή πρόσθετης ευκαιρίας για τους επιμελείς πέρα του πανεπιστημιακού χρόνου με άσκηση στην ιδιωτική του κλινική, ενώ εφάρμοσε, καινοτομώντας σ' αυτό, την χρησιμοποίηση των αριστούχων φοιτητών του προηγούμενου έτους ως οδηγών στην άσκηση των φοιτητών του παρόντος έτους. Επίσης, ανέπτυσσε κεφάλαια Επιστημολογίας για τους φοιτητές όλων των Σχολών, τα οποία αφορούσαν την διαίρεση των επιστημών και τις μεθόδους της επιστημονικής έρευνας[341], πράγμα το οποίο άγγιζε τις παρυφές της Φιλοσοφίας και δικαιολογούσε και τον τίτλο του ιατροφιλόσοφου που του απέδιδαν.

Μία άλλη καινοτομία που θεωρεί ο ίδιος ότι έκανε τότε, ήταν η πρόσκληση επιστημόνων παρεμφερών, με το μάθημά του, κλάδων να διδάξουν για καλύτερη ενημέρωση των φοιτητών αλλά και για απόκτηση διδακτικής εμπειρίας των ίδιων των διδασκόντων αυτών. Γράφει γι' αυτό το θέμα τα εξής: «...Ὡς τελευταίαν καινοτομίαν τοῦ ἔτους τούτου σημειῶ τὴν ἐφαρμογὴν μέτρου τινός, ἐξ οὗ ἀπεκόμισα ἤδη καλὴν τὴν πρώτην ἐντύπωσιν. Πρόκειται περὶ τῆς προσκλήσεως ὑφηγητῶν ἢ καὶ ἄλλων νέων ἐπιστημόνων, καλλιεργούντων ἐπιτυχῶς εἰδικότητά τινα, ὅπως ἕκαστος αὐτῶν ἀναπτύξῃ πρὸ τῶν ἀκροατῶν τοῦ μαθήματός μου κεφάλαιόν τι ἐκ τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ, σχετιζόμενον πρὸς τὴν Ἐγχειρητικήν....Ἡ διδακτικὴ ὠφελιμότης τοῦ μέτρου τούτου προβλέπεται σημαντικὴ πρὸς τε τοὺς φοιτητάς, οἵτινες μετ᾽ ἐνδιαφέροντος θὰ ἀκούωσιν ἀναλυόμενον κεφάλαιόν τι ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν εἰδικότητα τοῦ προσκαλουμένου ἐπιστήμονος, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκοντα, ὅστις, ἴσως μέχρι τοῦδε μὴ λαβὼν εὐκαιρίαν νὰ διδάξῃ τὸν ὅν καλλιεργεῖ κλάδον πρὸ μεγάλου ἀκροατηρίου, μέλλει νὰ αἰσθανθῇ ἐνισχυτικὴν ἐπίδρασιν ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ πρὸς κατάκτησιν τοῦ πανεπιστημιακοῦ βήματος, ἀφ᾽ οὗ φιλοδοξεῖ νὰ διδάξῃ ὡς καθηγητὴς ἐν τῷ μέλλοντι. Τὸ μέτρον λοιπὸν τοῦτο προτίθεμαι νὰ ἐφαρμόσω εἰς μείζονα κλίμακα κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος...» [342].

---

[340] Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1923 – 1924*, ό. π., σ. 3-5.
[341] Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1923 – 1924*, ό. π., σ. 4.
[342] Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1923 – 1924*, ό. π., σ. 6.

Αυτή η καινοτομία διαρκεί μέχρι την σήμερον και δεν είναι τίποτε άλλο παρά τα διοργανούμενα Μετεκπαιδευτικά Μαθήματα από κάθε Κλινική ή Νοσοκομείο ή Επιστημονική Εταιρεία.

Υπήρξε ο πρώτος τακτικός καθηγητής πανεπιστημίου στην Αθήνα, όπως αναφέρθηκε ήδη, ο οποίος εκφώνησε τον εναρκτήριό του λόγο στην μεγάλη αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών αμέσως μετά την εκλογή του, την ανάληψη των καθηκόντων του και την πρόσφατη για τότε καθιέρωση του θεσμού αυτού από τον νέο οργανικό νόμο του Πανεπιστημίου[343]. Ο λόγος αυτός θα παρουσιαστεί στο κεφάλαιο «Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως ιατρικός συγγραφέας».

Ο Σπύρος Μαρκέτος αναφέρει τα εξής για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα ως πανεπιστημιακό χειρουργό : «…Ο χαλκέντερος ερευνητής….ο τολμηρός χειρουργός, με το αξιόλογο επιστημονικό και το σπουδαίο ιατροφιλοσοφικό έργο, ήταν μια σημαντική πνευματική μορφή του τόπου και διακρίθηκε ιδιαίτερα στην πανεπιστημιακή διδασκαλία…»[344]. Επίσης ο ίδιος αλλαχού αναφέρει: «…Άρχισε με τις δημοσιεύσεις του γύρω από τη χειρουργική του εγκεφάλου (1905), που τον καθιέρωσαν ως «πρόδρομο» της ειδικότητας της νευροχειρουργικής στην Ελλάδα,…Από το πλήθος των χειρουργικών του επινοήσεων ενδεικτικά σημειώνονται οι αναφερόμενες στη ριζική θεραπεία της βουβωνοκήλης (1909) και στην άμεση έγερση των αρρώστων από το χειρουργικό τραπέζι (1927) » [345].

Για την ενάσχοληση του Κ. Ν. Μέρμηγκα με την ευρισκόμενη ακόμη στα σπάργανα ειδικότητα της Νευροχειρουργικής, γράφει ο Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος, αναφέροντας και μια κρίση του καθηγητή της Χειρουργικής Γ. Καραγιαννόπουλου: «Ὁ Μέρμηγκας ἰδιαιτέρως ἠσχολήθη μὲ τὴν Νευροχειρουργικήν…Ὅθεν δικαίως ἐγράφη ὑπὸ συναδέλφου του εἰδικοῦ «ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρωτοπόρος τῆς ἐν Ἑλλάδι Νευροχειρουργικῆς (Γ. Καραγιαννόπουλος). » [346].

Ως προς τις χειρουργικές του επιτυχίες ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος επίσης αναφέρει: «…Ὡς πρὸς τὰ χειρουργικὰ ἐπιτεύγματά του σημειοῦμεν: Ἐκ τῶν πολλαπλῶν ἐπὶ μέρους ἀνακοινώσεων καὶ δημοσιεύσεων αὐτοῦ ἐξάγεται ὅτι ὁ Μέρμηγκας:

[343] Μέρμηγκας – Εναρκτήριος 1922, ό. π., σ. 3.
[344] Σπύρος Μαρκέτος, «Μέρμηγκας Κωνσταντίνος», στο: *Π. Β. Λ.*, τ. 6 (1991), σ. 149. Στο εξής: Μαρκέτος – *Π. Β. Λ.*
[345] Μαρκέτος – *Π. Β. Λ.*, ό. π., σ. 149.
[346] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 13-14.

Ὑπέδειξε νέον τρόπον θεραπείας τοῦ κατάγματος. Παρουσίασε νέαν μέθοδον θεραπείας τοῦ ὀξέος διαχύτου φλέγμονος. Ἀπέδειξε τὸ δυνατὸν ἀποφυγῆς τῶν ἀπολινώσεων κατὰ τάς ἐγχειρήσεις. Ἐνεκαινίασε τὴν ἀρχὴν τῆς ἀμέσου ἐγέρσεως τῶν ἀσθενῶν ἐκ τῆς ἐγχειρητικῆς τραπέζης μετ᾿ ἐκτέλεσιν καὶ μεγάλων ἐγχειρήσεων. Ἔδειξε νέαν ὁδὸν πρὸς ἐξαίρεσιν τῆς σκωληκοειδοῦς ἀποφύσεως. Ἐφήρμοσε νέαν ἐγχειρητικὴν μέθοδον ἐπὶ τῆς βουβωνοκήλης. Ἠκολούθησε νέαν τοπογραφικὴν ὁδὸν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ νεφροῦ. Ἀπεκάλυψε νέαν ὁδὸν (τὴν βουβωνικὴν) πρὸς τάς ἐγχειρήσεις τῆς οὐροδόχου κύστεως. Κατέδειξε τὸ δυνατόν της καταργήσεως τῆς ἰσχαίμου περιδέσεως ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ. Ἐσημείωσεν ἔτι τὸ θεμιτὸν καὶ δυνατόν τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐγχειρητικῆς τέχνης μετὰ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐξυπηρετήσεως…»[347].

Σε σχέση με το διδακτικό του έργο ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος αναφέρει: «….Ἀλλὰ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἀσχολίας του περὶ τὴν χειρουργικὴν ὑπῆρξεν ἡ θαυμασία διδασκαλία του…καὶ τὰ διδακτικὰ συγγράμματά του: Ἡ «Γενικὴ Χειρουργικὴ Παθολογία» του, ἡ «Τοπογραφικὴ Ἀνατομική» του, ἡ «Ἐγχειρητικὴ», ἡ «Εἰδικὴ Χειρουργικὴ» κ. ἄ. » [348].

Αναφέρονται παρακάτω επίσης διάφοροι κρίσεις για το πρόσωπό του την περίοδο που ήταν πανεπιστημιακός χειρουργός - δάσκαλος και είχε την προεδρία της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών.

Η ηλεκτρονική εφημερίδα « Μικρός Ρωμιός» του Μουσείου της πόλεως των Αθηνών, Ίδρυμα Βούρου - Ευταξία, αναφέρει τα εξής: «…για 14 χρόνια χρημάτισε πρόεδρος της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών, συμβάλλοντας καθοριστικά στον εκσυγχρονισμό του πρώτου επιστημονικού σωματείου στη σύγχρονη Ελλάδα, αλλά και γενικότερα στην ανανέωση του ιατρικού πνεύματος» [349].

Επίσης, ο Σπύρος Μαρκέτος, καθηγητής στην ιστορία της Ιατρικής αναφέρει σχετικά με την προεδρία στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ενώ ήταν πανεπιστημιακός: «…Ο Μέρμηγκας που ενσάρκωνε τον τύπο του ιδανικού πανεπιστημιακού δασκάλου, διατέλεσε πρόεδρος της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών επί 14 ολόκληρα χρόνια (1923- 35 και 1941) και το όνομά του συνδέθηκε με τον εκσυγχρονισμό του πρώτου επιστημονικού σωματείου της νεότερης Ελλάδας. Η προεδρία του ήταν άψογη και υποδειγματική και τα αποτελέσματά της

[347] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 19.
[348] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 14.
[349] http://mikros-romios.gr/1069 8/5/2012.

εξαιρετικά, αφού κατόρθωσε να συνδυάσει το παραδοσιακό με το ανανεωτικό ιατρικό πνεύμα…» [350].

Κατά την ώρα της διδασκαλίας του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δοκίμαζε ευχάριστα γι' αυτόν συναισθήματα, λόγω της επικοινωνίας του με τους φοιτητές. Γράφει γι' αυτό, πάλι ο ίδιος ο Σπύρος Μαρκέτος, αναφέροντας λόγια του ίδιου του Κ. Ν. Μέρμηγκα : «….Ο καθηγητής πανεπιστημίου - γράφει – ο ποιητικός και ενθουσιώδης δεν φοβείται το γήρας, διότι και δεν γηράσκει! Νεαρός την ψυχήν και αγνός το φρόνημα εν μέσω της περιστοιχιζούσης αυτόν φοιτητικής νεότητος, ενώ παρακινεί εις πτήσιν τας φοιτητικάς ψυχάς, ίπταται και αυτός μετ' αυτών και μεταλαμβάνει της πνευματικής εκείνης δροσερότητος, ήτις αναδίδεται εκ της ψυχικής επικοινωνίας των εκζητούντων την τελειοποίησιν εν τη μαθήσει…» [351]. Τα συναισθήματα όμως αυτά, που αναφέρει ο Σπύρος Μαρκέτος, ούτε παράξενα είναι ούτε αποκλειστικά αποδίδονται μόνο σε καθηγητή και ιδίως στον Κ. Ν. Μέρμηγκα. Τέτοια συναισθήματα εκφράζει και ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος στη συλλογή του «Επιτάφιος»[352](1936)[353]. Γράφει λοιπόν ο ποιητής: «….Νιότη απ' τη νιότη σου έπαιρνα κι ακόμη αχνογελούσα, τα γερατειά δεν τρόμαζα, το θάνατο αψηφούσα…». Για την ανακαίνιση της νιότης ομιλεί και η Αγία Γραφή στη Παλαιά Διαθήκη[354] (Ψαλμ. 102,5) αλλά εδώ γίνεται πραγματικά μέσω του Θεού, ως αποδεχόμενο παντοδύναμο πρόσωπο, ενώ στις περιπτώσεις του Κ. Ν. Μέρμηγκα και του Γ. Ρίτσου γίνεται ψυχολογικά μέσω συνανθρώπων.

Επίσης, ο Νικ. Κ. Λούρος, τότε τακτικός καθηγητής της Μαιευτικής – Γυναικολογίας[355], αναφέρει για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα τα εξής: «…Τον Νικόλαο Αλιβιζάτο και τον Κωνσταντίνο Μέρμηγκα τους πρόλαβα συναδέλφους στην Ιατρική Σχολή…Ο Μέρμηγκας ήταν ο πιο ιδιόρρυθμος απ' όλους. Αλλά ήταν πολύ μορφωμένος και διαλεκτικός με τους φοιτητές του, ώστε φρόντιζε να παρεμβάλλει στη Γερμανική του ακαμψία και κάποιο χιούμορ. Ήταν στρατιωτικός γιατρός με μετεκπαίδευση στη Γερμανία. Μετάφρασε ολόκληρο τον Φάουστ με το στεγνό πνεύμα της ιδιότροπης

---

[350] Μαρκέτος – *Π. Β. Λ.*, ό. π., σ. 149.

[351] Μαρκέτος – *Π. Β. Λ.*, ό. π., σ. 149.

[352] Νεοελληνική ποιητική ανθολογία Παπύρου, «*Γιάννης Ρίτσος*» στο: *Από τον «Επιτάφιο»,* Αθήνα 1971, σ. 379

Γιάννης Ρίτσος, *Επιτάφιος, ΙΙ*, Αθήνα 1984, σ. 8.

[353] *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, σ. 1928.

[354] Παλαιά Διαθήκη, *Ψαλμοί* 102,5 σ. 557, Αθήνα 1986.

[355] *Επετηρίς 1939 – 1940*, ό. π., σ. 10.

ιδιοσυγκρασίας του που τον οδήγησε σε ακατανόητες πράξεις όπως στην σκωληκοειδεκτομία από τη νεφρική χώρα! Είχε όμως και πρωτοποριακές αναλαμπές όπως το σήκωμα του χειρουργημένου αμέσως μετά την εγχείρηση, όπως γίνεται σήμερα. Θυμάμαι κάποτε έδωσε στον χειρουργημένο το κομμένο πόδι του να το πάει στο διπλανό δωμάτιο! Τα μακάβρια δεν τον τρόμαζαν. Ευφυολόγος όπως ήταν, άφησε ένα έξοχο αφορισμό «Ο κοινός άνθρωπος δεν είναι τόσο κοινός όσο κοινώς πιστεύεται»...» [356].

Στα τελευταία χρόνια της πανεπιστημιακής του διδασκαλίας δίδασκε Ιστορία των Επιστημών. Αναφέρει σχετικά γι' αυτό ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος: «....Κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του κατὰ Σάββατον εἰς τὸ κεντρικὸν ἀμφιθέατρον τοῦ Πανεπιστημίου πρὸ τῆς συνεδριάσεως τῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρείας εἶχε καθιερώσει μαθήματα ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἐπιστημῶν. Ἡ παρακολούθησις τῶν τε μαθημάτων του τῶν εἰδικῶν καὶ γενικῶν ὡς καὶ τῶν διαλέξεών του ἦτο ἀληθὴς ἀπόλαυσις. Ὡμίλει περὶ πολλῶν – πάντοτε ἐνδιαφερόντων – πραγμάτων ἀκόμη καὶ ἐπὶ τοῦ....κυρίως θέματος!» [357].

Ακόμη πρέπει να γίνει γνωστή μια κρίση για το πρόσωπο του Κ. Ν. Μέρμηγκα την περίοδο αυτή, αυτή τη φορά όμως από την Γερμανία, την οποία διασώζει επίσης ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος: «...Ἐνταῦθα ἂς ὑπομνησθῇ ὅτι κατὰ τὸ 1937 ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει του ὡς Ἐπιτίμου Διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Βερολίνου τονίζεται ὅτι «εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην ἠσχολήθη» (In omni litterarum genere versatus) καὶ ὅτι «τοὺς σπουδαστάς τῆς ἰατρικῆς, ἐξαιρέτως, ἐμόρφωσεν» (Medicinae studiosos exquisite instruxit) καὶ τέλος ὅτι «νέας ὁδοὺς ἐν τῇ Χειρουργικῇ διήνοιξεν» (Nowas vias patefecit)» [358].

Στο τέλος επίσης της πανεπιστημιακής και ακαδημαϊκής του καρριέρας, πέρα από τα ιατρικά προσωπικά του επιτεύγματα, γνώρισε δύο αποτυχίες· η μία ήταν να μη καταφέρει να εκλεγεί πρύτανης και η άλλη αποτυχία ήταν να μη καταφέρει να εκλεγεί ακαδημαϊκός. Γράφει γι' αυτό ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος: «...Δὲν εἶχε μόνον ἀριστεῖα καὶ ἐπιτυχίας ὁ καθηγητὴς Μέρμηγκας. Εἶχε καὶ ἀντιξοότητας. Ἐπεδίωξε μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς νὰ ἐκλεγεῖ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν καθηγητῶν ὅλων τῶν σχολῶν ἐξέλεξε ἄλλον. Τὸ 1940 ἐπεδίωξε νὰ ἐκλεγῇ

---

[356] Σπύρος Γερ. Μαρκέτος, «*Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα*», στο: *Νικόλαος Σπ. Αλιβιζάτος*, Αθήνα 2011, σ. 57(179) – 59(181).
[357] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6.
[358] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6.

Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν…»[359]. Στη διάρκεια της υποψηφιότητάς του εξ άλλου γιὰ την Ακαδημία Αθηνών έστειλε υπόμνημα σ᾽ αυτήν, όπως το συνήθιζε και για τις πανεπιστημιακὲς έδρες, δίνοντας ένα σύντομο βιογραφικό, όπου μεταξὺ άλλων αναφέρει και τα εξής: «…Ἐπιθυμοῦσα ἡ Ἀκαδημία ὅπως πληρώσῃ μίαν «ἕδραν τῶν ἰατρικῶν ἐπιστημῶν», εὐνόητον ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὴν πρόσκτησιν μέλους τοιούτου ὅπερ θὰ ἔχῃ νὰ ἐπιδείξῃ πρῶτον μὲν εὐδοκίμησιν ἐν τῇ ἰατρικῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ, ἀλλὰ δεύτερον καὶ ἱκανότητα πρὸς παραγωγὴν τοῦ ἔργου τῆς Ἀκαδημίας, ὅπερ βεβαίως δὲν ἀποσκοπεῖ μόνον εἰς τὴν (ἔμμεσον πλέον) καλλιέργειαν τῶν καθ᾽ ἑκάστην ἐπιστημῶν, ἀλλά, τοῦτο ἔτι μᾶλλον, καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ προώθησιν τῆς ὅλης πνευματικῆς δυνάμεως τοῦ Ἔθνους. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἄλλης ἀπαιτήσεως ἥτις προβάλλεται πρὸς πάντα ὑποψήφιον Ἀκαδημαϊκόν, ὅπως δηλ. ἀποδείξῃ τὴν δύναμιν πρὸς συμβολὴν εἰς κραταίωσιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἔθνους, προσφέρονται ἔνθεν μὲν τὰ δημοσιεύματα τοῦ συγγραφέως περὶ γενικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν θεμάτων (πλὴν ἄλλων μικρῶν καὶ τὰ ἑξῆς: α′. Ἐπιστημολογία, β΄. Μετάφρασις τοῦ 1ου καὶ 2ου Μέρους τοῦ «Faust», γ΄. Μετάφρασις τῆς ὅλης Λυρικῆς Ποιήσεως τοῦ Goethe, δ΄. Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν), ἑκατέρωθεν δ᾽ ὁ (μακρός) δημόσιος αὐτοῦ βίος ὡς ἀξιωματικοῦ, καθηγητοῦ, βουλευτοῦ καὶ γερουσιαστοῦ…»[360]. Τελικά, δεν εκλέχτηκε ακαδημαϊκός. Σημειώνει γι′ αυτό, επίσης, ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος: «….Καὶ αὐτὸς ὁ ἐπίτιμος ἀντεπιστέλλων ἑταῖρος τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου εὗρε τὴν θύραν κλειστὴν…»[361].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στις αποτυχίες του έδειχνε μεγαλοθυμία. Ἐτσι, σε δημοσίευμά του για την αποτυχημένη του εκλογή ως καθηγητή, αναφέρει στον επίλογο τα εξής: «…Κηρύσσομαι θιασώτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, καὶ ἔτι μᾶλλον τὴν ἐπιστήμην ὀφείλει νὰ μὴ ὑποτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῶν ἀντιπάλων ἐν τῇ ὑποψηφιότητι καὶ οὕτως ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ πρὸς ἐπικράτησιν παριστᾷ ἑαυτὸν μὲν ὡς τὸν κράτιστον, πάντα δ᾽ ἄλλον ὡς πάντῃ ἀνίκανον. Εἰδικῶς δὲ προκειμένου περὶ ἕδρας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ…Ὅστις ἔχει πεποίθησιν ἐφ᾽ ἑαυτὸν δὲν ἀποδυσπετεῖ νὰ ὑποβληθῇ ὑπὸ τὴν κρίσιν οἱωνδήποτε εἰδημόνων. Ἡ ἀτομικὴ ἱκανότης ὁμοιάζει πρὸς τὸ

---

[359] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 30.
[360] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 30.
[361] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 30.

πῦρ, ὅπερ τοσούτῳ μᾶλλον λάμπει ὅσῳ πλέον ἀποκαλύπτεται. Ἰδίως δ᾽ ἡ ἐπιστημονικὴ δύναμις ὀφείλει νὰ προκαλῇ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ὄχι νὰ ἀποφεύγῃ αὐτήν. Ἐπιστημονικὴ ἱκανότης καὶ ἀποφυγὴ δοκιμασίας εἶναί τι ἀσυμβίβαστον καὶ ὀξύμωρον...δι᾽ ἐμὲ ἡ πανεπιστημιακὴ ἕδρα παριστᾷ οὐχὶ σκοπὸν ἀλλὰ μέσον, μέσον πρὸς διδασκαλίαν καὶ διακήρυξιν τῶν ἀρχῶν μου, τῶν τε ἐπιστημονικῶν καὶ ἐν γένει τῶν ἠθικῶν. Ἀφοῦ δ᾽ εὐτυχῶς ὑπάρχει καὶ ἄλλος τρόπος, ὥστε νὰ μὴ στερηθῶ τῆς ἀπολαύσεως ταύτης, εὐνόητον ὅτι οὐδόλως εἰμὶ διατεθειμένος νὰ ἐξαρτήσω πολλὴν σημασίαν ἀπὸ τοῦ ζητήματος τούτου. Στερρᾶν ἔχων τὴν ἀπόφασιν ὅπως παράσχω εἰλικρινῆ, οὐχὶ ἐγωιστικὴν, ἀφοσοίωσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ Πανεπιστήμιον, θὰ ἐξακολουθήσω ἐργαζόμενος ὑπὲρ ἀμφοτέρων τούτων, ἐν πνεύματι τοιούτῳ, ἐνῷ τὴν πᾶσαν χαρὰν μέλλω νὰ ἀντλῶ οὐχὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων παρεχομένης ἀναγνωρίσεως, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἐνδομύχου εὐαρεσκείας, τῆς ἀρίστης ταύτης ἀμοιβῆς διὰ πάντα ἐργάτην τῆς σκέψεως....»[362].

Πέρα από τα προαναφερθέντα, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κατά τα τελευταία της σταδιοδρομίας του αλλά και ως ομότιμος καθηγητής έδωσε διαλέξεις στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, ως και στον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός», έγραψε άρθρα στις εφημερίδες «Βραδυνή», «Εστία» και «Καθημερινή» και έκανε ομιλίες από τους ραδιοφωνικούς σταθμούς Αθηνών και Bari. Όλα αυτές οι τελευταίες του δραστηριότητες ήταν ιατροφιλοσοφικού περιεχομένου[363].

Η πρωτοτυπία, η εφευρικότητα και η τάση για πρόβλεψη για το μέλλον της χειρουργικής είναι διάχυτες στο χειρουργικό του έργο. Αναλυτικότερα, αυτό γίνεται φανερό απ' το ότι πρώτον, χρησιμοποίησε την Ιδιωτική του Κλινική με το χειρουργείο της και τα χειρουργικά της εργαλεία, αφιλοκερδώς, για την εκτέλεση του πανεπιστημιακού έργου που του ανατέθηκε, λόγω έλλειψης μέσων στην Αστυκλινική που εργαζόταν τα πρώτα χρόνια της πανεπιστημιακής του καρριέρας. Αναφέρει γι' αυτό σχετικά: «...πηγὴ συνδρομῆς πολύτιμος μοὶ ὑπῆρξεν ἡ, εὐτυχῶς γειτνιάζουσα, ἰδιωτική μου κλινική, ἐξ ἧς ἠδυνάμην νὰ προσκομίζω τὰ ἑκάστοτε ἀναγκαιοῦντά μοι ἐργαλεῖα καὶ λοιπὰ εἴδη καί, ὅπερ κύριον, τῆς ὁποίας τὸ χειρουργεῖον ἠδυνάμην νὰ χρησιμοποιῶ χάριν τῶν ἀρρώστων τῆς Ἀστυκλινικῆς πρὸς ἐκτέλεσιν ἐγχειρήσεώς τινος, δι᾽ ἥν ὁ χῶρος τῆς Ἀστυκλινικῆς δὲν παρεῖχε τὴν ἀπαιτουμένην ἀσηπτικὴν ἀσφάλειαν καὶ ἐγχειρητικὴν

---

362 Μέρμηγκας - υποψηφιότης, ό. π., σ. 51-53.
363 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των Επιστημών*, Αθήνα 1940, σ. 537.

εὐκολίαν...»[364]. Δεύτερον, τα χειρουργικά του επιτεύγματα, τα παρουσιαζόμενα στο σύνολο της πανεπιστημιακής του καριέρας, για τα οποία αναφέρεται σχετικά: «...Ἐκ τῶν πολλαπλῶν ἐπὶ μέρους ἀνακοινώσεων καὶ δημοσιεύσεων αὐτοῦ ἐξάγεται ὅτι ὁ Μέρμηγκας: Ὑπέδειξε νέον τρόπον θεραπείας τοῦ κατάγματος. Παρουσίασε νέαν μέθοδον θεραπείας τοῦ ὀξέος διαχύτου φλέγμονος. Ἀπέδειξε τὸ δυνατὸν ἀποφυγῆς τῶν ἀπολινώσεων κατὰ τάς ἐγχειρήσεις. Ἐνεκαινίασε τὴν ἀρχὴν τῆς ἀμέσου ἐγέρσεως τῶν ἀσθενῶν ἐκ τῆς ἐγχειρητικῆς τραπέζης μετ᾽ ἐκτέλεσιν καὶ μεγάλων ἐγχειρήσεων. Ἔδειξε νέαν ὁδὸν πρὸς ἐξαίρεσιν τῆς σκωληκοειδοῦς ἀποφύσεως. Ἐφήρμοσε νέαν ἐγχειρητικὴν μέθοδον ἐπὶ τῆς βουβωνοκήλης. Ἠκολούθησε νέαν τοπογραφικὴν ὁδὸν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ νεφροῦ. Ἀπεκάλυψε νέαν ὁδὸν (τὴν βουβωνικήν) πρὸς τάς ἐγχειρήσεις τῆς οὐροδόχου κύστεως. Κατέδειξε τὸ δυνατόν τῆς καταργήσεως τῆς ἰσχαίμου περιδέσεως ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ. Ἐσημείωσεν ἔτι τὸ θεμιτὸν καὶ δυνατόν τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐγχειρητικῆς τέχνης μετὰ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐξυπηρετήσεως...»[365]. Τρίτον, από τις παρακάτω πρωτότυπες, για την εποχή του, επιστημονικές του εργασίες: Θεραπεία δοθιῆνος καί ἑλκῶν (κνήμης, κιρσωδῶν κ.λπ.), θεραπεία κατάγματος κάτω γνάθου, ἀποκάλυψις β΄ και γ΄ κλώνου τοῦ τριδύμου, ἀποθεραπεία ὀξέος ἐμπυήματος τοῦ ὑπεζωκότος, συρραφή τεταμένων κοιλιακῶν τοιχωμάτων κ.λπ. [366]. Τέταρτον, από τις καινοτομίες του στην πανεπιστημιακή του διδασκαλία[367], όπως η καθοδήγηση των φοιτητών στην εκπαίδευση από αριστούχους φοιτητές του προηγούμενου έτους, η πρόσκληση ειδικών επιστημόνων για ανάπτυξη ιατρικών θεμάτων παρεμφερών με το αντικείμενο της διδασκαλίας του, η δημιουργία μαθημάτων[368] όπου ανέλυε την εξάρτηση του επιστημονικού έργου από τους διαφόρους όρους της ανθρωπίνης ζωής και τον περιβάλλοντα κόσμον, καθώς εμπνευσμένη είναι και η καινοτομία του στην ενασχόλησή του με την Νευροχειρουργική[369] για την οποία θεωρείται πρωτοπόρος στην Ελλάδα. Πέμπτον, από την εντυπωσιακή οξυδέρκεια, που έδειξε για το μέλλον της Χειρουργικής. Πάνω σ' αυτό το θέμα αναφέρει τα εξής: «...Διαλάμπει δὲ μεταξὺ πάντων τῶν σημείων, πρὸς ἃ στρέφεται ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια, μάλιστα ἕν, ἀπὸ τοῦ

[364] Μέρμηγκας – *Έν έτος*, ὁ. π., σ. 3.
[365] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 19.
[366] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 19 – 20.
[367] Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1924- 1925*, ὁ. π., σ. 13.
[368] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 18 – 19.
[369] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 14.

ὁποίου φαίνεται ὅτι μέλλει νὰ προκύψῃ νέα κατάστασις τῆς Χειρουργικῆς, τοσοῦτον νέα, ὥστε ἴσως αὕτη νὰ σημάνῃ καὶ τὸ τέρμα τὸ περιπόθητον, τῆς Ἰατρικῆς, δηλ. τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ κράτους τῆς Χειρουργικῆς....Εἴθε νὰ μὴ βραδύνῃ ἡ ἐποχὴ καθ᾽ ἥν τὰ πλεῖστα τῶν νοσημάτων, ἅτινα σήμερον ἀπαιτοῦσιν αἱματηρὰν ἐπέμβασιν, θὰ θεραπεύωνται κατὰ τρόπον ἀναίμακτον ἁπλοῦν, ἢ μάλιστα καὶ θὰ προλαμβάνωνται, ὁπότε πλέον καὶ ἡ Χειρουργικὴ θὰ περισυλλέξῃ τὰ ἑαυτῆς ἐργαλεῖα καὶ θὰ περιστείλῃ τὸ ἑαυτῆς κράτος μέχρι σημείου, ὥστε καὶ νὰ μὴ ἀποτελῇ ἴσως κλάδον τῆς Ἰατρικῆς σημαντικόν. Εἴθ᾽ εἶεν!»[370]. Στα σημερινά χρόνια, αυτό επαληθεύεται με την Ενδοσκοπική Χειρουργική, την Λαπαροσκοπική Χειρουργική και την προέκτασή της Ρομποτική, όπου αποφεύγονται οι τομές και μάλιστα οι μεγάλες, επαληθεύεται δε επίσης με την ύπαρξη νεότερων φαρμάκων για την θεραπεία ασθενειών, που ελάττωσαν κατά πολύ την χειρουργική τους θεραπεία, όπως το δωδεκαδακτυλικόν έλκος, η φυματίωση, θυρεοειδοπάθειες˙ επαληθεύεται επίσης με την ύπαρξη μηχανημάτων για την αφαίρεση λίθων από τους νεφρούς (λιθοτριψία), για την διαδερμική παροχέτευση αποστημάτων ενδοκοιλιακών, ακόμη επαληθεύεται με την ανεύρεση κυττάρων, που υπόσχονται να καταργήσουν τις μεταμοσχεύσεις (βλαστοκύτταρα), με την Επεμβατική Ακτινολογία, με την Επεμβατική Καρδιολογία κ. ά.

Για δε τον μηχανισμό της εφευρετικότητας, στην ιατρική, αναφέρεται ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στην πραγματεία του «Ιατρική και Επιστήμη» λέγοντας συγκεκριμένα τα εξής: «...προκειμένου περὶ τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς διαγνωστικῆς χρησιμοποιήσεως πολλῶν λειτουργικῶν φαινομένων τοῦ ὀργανισμοῦ, ὧν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐνδόμυχον φύσιν, ἀλλ' ἅτινα ἐν τούτοις βλέπομεν ἀποτελοῦντα «εἰκόνα» χαρακτηριστικήν, εὐνόητον ὅτι ὀφείλομεν νὰ τραπῶμεν τὴν ὁδὸν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ παρατηρήσεως πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς αἰτιολογικῆς αὐτῶν σχέσεως κατὰ τὴν ἀποτέλεσιν τῆς νόσου, ἀλλὰ καὶ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ θεραπευτικοῦ σχεδίου...»[371].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είχε την τάση να δίνει φιλοσοφικές προεκτάσεις σε διάφορα ιατρικά θέματα. Ακολουθούν ορισμένα αποσπάσματα από δημοσιεύματά του με ιατρικά θέματα που είναι φανερές οι προεκτάσεις αυτές. Έτσι στο υπόμνημά του για την

---

370 Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*, ό. π., πρόλογος.

371 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιατρική και Επιστήμη*, Αθήνα 1929, σ. 5. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Ιατρική και Επιστήμη*.

υποψηφιότητά του το 1915, ως εκτάκτου καθηγητή, στον πρόλογο αναφέρει: «….νοεῖται μὲν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ὅτι αἱ καθηγητικαὶ ἕδραι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀριστεῖς τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι ἑπομένως πᾶς ὑποψήφιος ὡς κυριώτατον ἑαυτοῦ προσὸν ὀφείλει νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐπίδοσιν καὶ εὐδοκίμησιν εἰς τὸν κλάδον, οὗτινος ἐπιζητεῖ νὰ ὀνομασθῇ καθηγητής· ἀλλ᾽ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς «ἐπιστημονικῆς εὐδοκιμήσεως» εἶναι ἐλαστικὴ καὶ διάφορος οὐ μόνον ὡς πρὸς τάς διαφόρους ἐπιστήμας ἀλλὰ καὶ τοὺς διαφόρους κλάδους μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης· πρὸς δὲ τούτοις ὑπάρχει καὶ τι ἄλλο λίαν σημαντικόν, ὅτι δηλ. ἡ καθηγεσία δὲν ὀφείλει νὰ παρέχηται, ὡς ἐσφαλμένως ὑπὸ πολλῶν νομίζεται, μόνον εἰς βράβευσιν ἐπιτυχοῦς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ εἰς παροχὴν μέσων καὶ κύρους πρὸς προαγωγὴν τῆς ὑπὸ τοῦ περὶ οὗ ἑκάστοτε πρόκειται καλλιεργηθείσης ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ κυρίως πρὸς διάπλασιν τῶν νέων ἐπιστημόνων, δηλ. πρὸς διδασκαλίαν. Ἐὰν δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις προσυπολογισθῇ καὶ ἡ ἐπήρεια, ἡ μεγάλη, ἣν ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τῆς ἀναπτύξεως οὐ μόνον τῶν διδασκομένων ἐπιστημόνων ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους ἐξασκεῖ ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ καὶ ἡ ὑπόστασις τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἐὰν ταῦτα πάντα ληφθῶσιν ὑπ᾽ ὄψει, κατανοεῖται ραδίως τὸ πολλαπλοῦν τῶν προσόντων, τῶν δυσαποκτήτων, ἅτινα ὀφείλει νὰ παρέχῃ πᾶς μνηστὴρ τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας….»[372]. Ενώ στον επίλογο προσθέτει τα εξής: «….Οὕτω προσέρχομαι ὅπως καταθέσω πρὸ Ὑμῶν τὴν ἔκθεσιν τοῦ ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν συνετέλεσα ἔργου. Καὶ ἐὰν μὲν τις εὕρῃ ὅτι ἄλλος ὑποψήφιος προσφέρει καὶ ὑπισχνεῖται νὰ προσενέγκῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Χειρουργικὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς πλείονα, τοῦτο οὐχὶ λύπην ἀλλὰ χαρὰν θὰ μοὶ προξενήσῃ, χαρὰν οἵαν παράγει εἰς πάντα εὐγενῆ ἀθλητὴν ἡ ὑπερτέρησις ἄλλου συναθλητοῦ. Τοῦτο λοιπὸν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ πᾶς μου κριτής· οὐδεὶς ὅμως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μοὶ ἀρνηθῇ, ὅτι εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης προσήνεγκον ὡς θυσίαν τὴν πᾶσάν μου μέχρι τοῦδε ζωήν. Ἂν ἡ λατρεία μου αὕτη εἶναι εὑπρόσδεκτος, ἂν κρίνεται ἀξία νὰ εὕρῃ μιμητάς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς νέας γενεᾶς καὶ πρὸς τούτοις ἂν τῆς φωνῆς μου τὸ ἄκουσμα θεωρεῖται ὅτι δύναται νὰ παρορμήσῃ τοὺς Ἕλληνας φοιτητάς εἰς καλλιέργειαν τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης, περὶ τῶν τριῶν τούτων δεῦτε εἴπετε» [373].

---

[372] Κ. Ν. Μέρμηγκας, Προς την Ιατρικήν Σχολήν, Αθήνα 1915, σ. 1. Στο εξής: Μέρμηγκας – Προς την Ιατρικήν.
[373] Μέρμηγκας – *Προς την Ιατρικήν*, ό. π., σ. 16.

Ως προς τις φιλοσοφικές αυτές προεκτάσεις, στον απολογισμό του για το πρώτο έτος της πανεπιστημιακής του διδασκαλίας αναφέρει επίσης τα εξής: «…οἱ μαθηταί μου οὗτοι, οἱ ἐθελονταί, οὕς συνέδεσε πρὸς τὴν διδασκαλίαν μου οὐδεμία μὲν ὑποχρέωσις, μόνον δ᾽ ἡ ἀμοιβαία ὠφέλεια καὶ εὐχαρίστησις, ἡ ἀπὸ τε ἐκείνων καὶ ἐμοῦ προσφερομένη, μοὶ ὑπῆρξαν καθ᾽ ἅπαν τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος – μάλιστα δὲ τινες ἐξ αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς διδακτικῆς περιόδου – ἀγαστοὶ συνθιασῶται, βοηθοὶ ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἠθικοὶ ὑποστηρικταί, παρέχοντες διὰ τῆς ἑαυτῶν φιλομαθείας καὶ ἐρευνητικότητος τὴν ψυχικὴν ἐκείνην παρόρμησιν καὶ ἐνίσχυσιν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κρατίστην ἀμοιβὴν καὶ ἀπόλαυσιν εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν διδάσκαλον….»[374].

Παρόμοια, στον επίλογο του προαναφερθέντος δημοσιεύματος, « Ἕν ἔτος πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας», για τον απολογισμό του, αναφέρει: «….Συνοψίζων τάς ἐντυπώσεις μου ἐκ τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας βλέπω τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιστημονικῆς διδαχῆς ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῆς μετὰ τῆς καλλιεργείας τῆς ἰδιαιτέρας ἐκείνης ἀγάπης πρὸς τὴν μάθησιν, τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ὅν γεννᾷ ἡ ὁλονὲν προϊοῦσα κατάκτησις τῶν γνώσεων, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα συναίσθησις τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπίστασθαι. Ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἁπλῆς ἀθροίσεως γνώσεων, οἵα δύναται ν᾽ ἀποκτηθῇ ἀπὸ πάσης διδασκαλίας, καὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης, τῆς εἰδικῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μάθησιν, ἥτις γεννᾶται ἐκ τῆς ψυχικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου ἐπὶ τάς ψυχάς τῶν φοιτητῶν καὶ ἥτις βαθμιαίως ἐξάπτεται εἰς ἀληθῆ ποιητικὴν λατρείαν, τοιαύτην, οἵαν εἰκονίζει ἡμῖν ὁ ποιητής, ἐνῶ προσφωνεῖ τὴν ἐπιστήμην:

Ὁ ἔρως σου, ὅστις ἐξαίρει
Καὶ ὁ ἱδρώς, ὅστις μαρμαίρει
Ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς μετώπου
Τοῦ μύστου σου τοῦ φιλανθρώπου

Ὅστις ἐν τέρψει οὐρανίᾳ
Τὰ θεῖα δῶρά σου σκορπίζει
Καὶ τοὺς ὁμοίους του φωτίζει-
Ἰδοὺ ἡ μόνη σου λατρεία!

(Α. Προβελεγγίου, Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα Τομ. Α᾽. 1896) »[375].

---

[374] Μέρμηγκας – *Έν έτος*, ό. π., σ. 5.
[375] Μέρμηγκας – *Έν έτος* ό. π., σ. 29.

Τέτοια μαρτυρία, για τις φιλοσοφικές προεκτάσεις του Κ. Ν. Μέρμηγκα, παρουσιάζει και ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος ο οποίος αναφέρει τα εξής: «…Εἰς τοὺς ἀγῶνας ποὺ ἀπεδίδετο ὁ Μέρμηγκας πρωτίστως ἐρρίπτετο μὲ πίστιν, τὸ θερμουργὸν συναίσθημα ποὺ κινεῖ ὄρη. Τηροῦσε μὲ θρησκευτικὴν προσήλωσιν τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Göthe πρὸς τοὺς φοιτητάς, μεταφρασμένους ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ὁ ἴδιος δέ δέν ἔπαυε νά τούς ἐπαναλαμβάνει πρός τούς ἰδίους του μαθητάς περιστάσεως δημιουργουμένης ἀπό αὐτόν ταόν ἴδιον:

«Ἐὰν δὲν τό αἰσθάνεσαι καὶ μέσα σου δὲν βράζῃ
Καὶ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὰ ἔγκατα ὁλόθερμον δὲν βγάζῃ
Καὶ ἐὰν μ᾽ ὁρμητικὴν χαρὰν τὰ στήθη δὲν ταράζῃς
Καὶ τοῦ ἀκροατηρίου σου τὸν νοῦν δὲν συναρπάζῃς
Εἶσ᾽ ἀλαλάζον κύμβαλον, σφετεριστὴς ψυχίων
Τραπέζης μόνον ξένης καὶ συλλέκτης τῶν στοιχείων,
Τῶν φωτεινῶν μικρῶν αὐτῶν, ὁποῦ στὸ φύσημά σου
Ἀπὸ τὴν στάκτην ξεπετοῦν ποῦ ἐσώρευσες μπροστά σου.
Ὁ λόγος σου τὸν θαυμασμὸν μικρῶν παιδιῶν θὰ δρέπῃ
Ἂν ἡ φιλοδοξία σου εἰς τοῦτο ἀποβλέπῃ.
Ἀλλὰ πονὴν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων νὰ φυσήσῃς,
Ἀπ᾽ τὴν καρδιά σου ἂν δὲν βγῇ, αὐτὸ μὴ τὸ ἐλπίσῃς!».
J. W. Göthe

Ἡ πίστις του καὶ ἡ ἐπιμονὴ του εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς δημιουργίας Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας δὲν τὸν ἀπέλιπαν ποτέ. Ὑπῆρξε δὲ εὐτυχής μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τοῦ βίου του ὅτι ἐπέτυχε νὰ μείνῃ ἀκραδάντως πιστὸς εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς του καὶ εἰς τὸν τεθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ κανόνα βίου. Ἐνεπνέετο ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀλλὰ καὶ τὴν προϊστορίαν, πιστεύων ὅτι ἡ μυθολογία μᾶς δίδει εἰκόνας τῆς πραγματικότητος. Εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἀτυχίαν ἀνέτρεχε πρὸς παρηγορὶαν καὶ ἄντλησιν θάρρους εἰς τὸν μῦθον τῆς Γαίας καὶ τοῦ Ἀνταίου….»[376].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας διοργάνωσε διαλέξεις στην Φοιτητική Λέσχη του Πανεπιστημίου Αθηνών όπου ανέπτυσε στους φοιτητές κεφάλαια Επιστημολογίας, όπως αναφέρει ο ίδιος[377], όπου ανέλυε το κεφάλαιο της διαιρέσεως των επιστημών, ενώ στο αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου ανέλυε τις μεθόδους της επιστημονικής έρευνας. Γράφει σχετικά ο ίδιος στον πρόλογο του συγγράμματός

[376] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 13.
[377] Μέρμηγκας – *Εγχειρητική 1923-1924*, ό. π., σ. 4.

του «Ἐπιστημολογία»: «…Ὑπὸ τὴν ἀέναον ταύτην παρόρμησιν πρὸς εὐρυτέραν ἄποψιν τοῦ διδακτικοῦ ἔργου καὶ προσυπολογισμὸν τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως καὶ ἐπιδράσεως μεταξὺ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἐζήτουν συχνάκις ὅπως ἀναλύω ἐνώπιον τῶν μαθητῶν μου θέματα τοιαῦτα σχετικὰ πρὸς τὴν ἐξάρτησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν ἔργου ἐκ τῶν διαφόρων ὅρων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου…»[378]. Αναφέρεται σχετικά γι' αυτό και από τον τότε φοιτητή του Γ. Κ. Πουρναρόπουλο: « Εὐνόητος λοιπὸν ὁ ἐνθουσιασμός μου διὰ τὸν Διδάσκαλόν μου ἀπὸ τὸ 1928 καὶ ἡ μετὰ ζήλου παρακολούθησις τῶν τε μαθημάτων του ἀλλὰ καὶ τῶν πάσης φύσεως διαλέξεών του ἐπὶ παντοίων θεμάτων ποὺ ἔθιγαν πᾶν τὸ ἀνθρώπινον διότι οὐδὲν τούτων τοῦ ἦτο ξένον κατὰ τὴν ὡραίαν ρῆσιν τοῦ Τερεντίου (Homo sum humanum nichil a me alienum puto)….» [379].

Καθαρώτερα και αμεσότερα για την Φιλοσοφία και τη σχέση της με την Ιατρική και γενικά τις Βιολογικές Επιστήμες ο ιδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σε μια του πραγματεία, η οποία αρχικά παρουσιάστηκε ως διάλεξη στη ΙΕΑ, αναφέρει: «…Καὶ ἤδη αἰσθάνομαι ἀπευθυνομένην μοι τὴν παρατήρησιν, ὅτι οὕτω κηρύσσεται ἡ χρεωκοπία τοῦ μέχρι τοῦδε συστήματος τῆς ἐρεύνης τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀναγγέλλεται ἡ ἐξάρτησις τοῦ μέλλοντος αὐτῶν κυρίως ἐκ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου. Ὅτι ἡ τοιαύτη τροπὴ εἶναι ἡ μόνη ἐπιστημονική, τοῦτο εἶναι βέβαιον, ὡς ὅμως ἐπίσης βέβαιον εἶναι ὅτι ὄχι μόνον μέχρι τοῦδε δὲν ἐπέτυχε τοιοῦτό τι ἡ Ἰατρική, ἀλλ᾽ οὐδὲ καὶ δύναται νὰ πιθανολογηθῇ ἂν καὶ πῶς θὰ ἔμελλε νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐν τῷ μέλλοντι…»[380].

Επιπλέον, ασχολήθηκε και με την ηθική στην ιατρική με διαλέξεις του από τα πρώτα χρόνια της πανεπιστημιακής του σταδιοδρομίας, και μάλιστα με την ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων ιατρών, κυρίως δε των φοιτητών. Αναφέρει γι' αυτό το θέμα ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «…Συμφώνως πρὸς τὴν διδακτικὴν ἀρχήν, ἥν ἐξέθηκα ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ μου λόγω, ὅτι δηλ. ὁ καθηγητὴς πανεπιστημίου δὲν παριστᾷ μόνον τὸν διδάσκαλόν τινος μαθήματος ἀλλὰ καὶ τὸν ἠθικὸν ὁδηγὸν τῆς ὅλης νοήσεως τῶν φοιτητῶν, ἐζήτησα ὅπως ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν μου ἐπιδράσω διττῶς, ἤτοι ἔνθεν μὲν ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἑτέρωθεν δ᾽

---

[378] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Επιστημολογία,* Αθήνα 1933, σ. στ΄.
[379] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 6.
[380] Μέρμηγκας – *Ιατρική και Επιστήμη*, ὁ. π., σ. 4.

ὅμως καὶ ὑπὸ γενικωτέραν ἠθικὴν ἔποψιν. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἄποψιν τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας καὶ καθοδηγήσεως τῶν νέων ἐπιστημόνων νομίζω ὅτι ὀφείλει ν' ἀπονεμηθῇ σημασία μείζων ἢ εἰς τὴν ἐπιστημονικήν…Πρῶτον θὰ ἐπεθύμουν νὰ σημειώσω ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἐπήρειαν ἐπὶ τῆς γενικῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῶν μαθητῶν μου. Ὡς πρώτιστον στοιχεῖον πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῇ ἐνασκήσει τοιούτου ἐπιστημονικοῦ ἔργου, οἷον τὸ ἰατρικόν, ὀφείλει να θεωρηθῇ ἡ ἔγκαιρος ἀνάπτυξις καὶ καλλιέργεια τῆς αἰσθητικῆς ἀνάγκης τῆς τάξεως καὶ ἀκριβείας ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἰατρικῶν καθηκόντων….Ὀφείλει νὰ νοηθῇ καλῶς, ὅτι ἡ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν παρασκευὴν ἀνθρώπων δεδιδαγμένων τινὰ ἐπιστήμην καθ᾽ ὅν τρόπον θὰ ἐδιδάσκοντο καὶ τινα βάναυσον τέχνην, ἀλλ᾽ εἰς τὴν πλάσιν ἀνωτέρων τύπων, ἤτοι ἀνδρῶν ὑψωθέντων εἰς ἀνώτερον διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον, κεκλημένων νὰ καλλιεργήσωσιν ὅ,τι λεπτὸν δύναται νὰ παραγάγῃ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια καὶ ὅ,τι ὑψηλὸν ἡ ἠθικὴ νόησις….»[381].

[381] Μέρμηγκας – *Έν έτος,* ό. π., σ. 7 – 14.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ

ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

1. Ως Βουλευτής

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας το 1910 παραιτείται από το στράτευμα με τον βαθμό του αρχίατρου[382], για να ασχοληθεί με την πολιτική[383], και κατέρχεται στις βουλευτικές εκλογές στις 28 Νοεμβρίου του 1910 ως υποψήφιος βουλευτής Λακωνίας με το κόμμα των Φιλελευθέρων, πολιτευθείς με τον Ελευθέριο Βενιζέλο[384], στις οποίες εκλέχτηκε βουλευτής Λακωνίας στη Β΄ αναθεωρητική Βουλή, ενώ παράλληλα ορίσθηκε και μέλος της συνταγματικής επιτροπής αυτής[385]. Σύμφωνα με το εκλογικό αποτέλεσμα πήρε 9340 ψήφους ερχόμενος δεύτερος στην εκλογή από τον κομματικό συνδυασμό και τρίτος στο σύνολο των εκλεγμένων βουλευτών από τον νομό Λακωνίας, όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο για το βίο του[386].

Πριν από την κάθοδό του στις εκλογές ο Κ. Ν. Μέρμηγκας υπέβαλε τον εαυτόν του σε κάποια αυτοκριτική. Αναφέρει συγκεκριμένα τα εξής: «…Ὅτε πρὸ τῶν ἐκλογῶν τοῦ Νοεμβρίου, νεοφώτιστος ἐγὼ πολιτευτής, κατηρχόμην εἰς τὴν γενέτειραν, ἵνα κηρύξω τᾶς πολιτικάς μου ἀρχάς, ὡς ἐκ τῶν πρώτων μου καθηκόντων ἐθεώρησα ὅπως ἀπαντήσω εἰς τὸ ἐρώτημα, ὅπερ ᾐσθανόμην προβαλλόμενον ὑπὸ τῶν ἐκλογέων μου, εἰς τὸ ἐρώτημα: ποῖος εἶσαι; δηλ. ποῖα προσόντα φέρεις ὡς ὑποψήφιος βουλευτής;…» [387]. Θεωρώ ότι έπραξε πολύ σωστά και το ίδιο πράγμα πρέπει να κάνει κάθε υποψήφιος πολιτικός.

Πριν από την εκλογή του, έκανε προεκλογικές ομιλίες στη Σπάρτη, στους Μολάους, στην Αρεόπολη κλπ., όπως και σε συγκέντρωση Λακώνων φοιτητών στο ξενοδοχείο « Aix-les-Bains », όπως αναφέρει ο ίδιος σε μονογραφία του, με τίτλο «Ἡ Βουλευτεία μου ἤτοι λογοδοσία πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς μου»[388].

Για την κάθοδό του στην πολιτική ο Κ. Ν. Μέρμηγκας εξήγησε τους λόγους στις παραπάνω συγκεντρώσεις[389]. Δύο δε από τους λόγους που διασώζει ο ίδιος, ο ένας είναι «τα θέλγητρα

---

[382] Σπ. Μαρκέτος, *«Κωνσταντίνος Μέρμηγκας»*, στο: *Π. Β. Λ*, τ. 6 (1991), σ. 149.

[383] http://www.hellenica.de/Griechenland/NeuGes/Bio/KonstantinosMermigkas.html

[384] Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος, *«Οι Διδάσκαλοί μας»*, στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 11. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

[385] Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *« Ηλίου»*, Αθήνα, τ. ΙΓ΄, σ. 282.

[386] Ἐφημερίς «Ἀθῆναι», φ. 1η Δεκεμβρίου 1910, ἀρ. [44] – 2940, σ. 2 – 3.

[387] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Βουλευτεία μου, ήτοι λογοδοσία προς τους εκλογείς μου*, Αθήνα 1916, σ. 51. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Βουλευτεία.*

[388] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 3.

[389] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 3.

αυτής» και ο άλλος «το μέγα πλεονέκτημα της δημοσιότητος», που προσδίδει η πολιτική. Αναφέρει ακριβώς τα εξής: «…Ἔχω πλήρη τὴν συναίσθησιν τῆς σημασίας, ἥν ἔχει διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ἡ πολιτική, δὲν ἔμεινα δὲ καὶ ἀνεπηρέαστος ὑπὸ τῶν θελγήτρων αὐτῆς….θὰ ἤθελον νὰ ριφθῶ μετ᾽ ἀγαλλιάσεως εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει τὸ μέγα πλεονέκτημα τῆς δημοσιότητος καὶ ἐν τῇ ὁποία ἡ νίκη δίδεται εἰς τὴν ἐπικράτησιν οὐ μόνον τοῦ νοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς καρδίας….»[390].

Ένας άλλος λόγος της καθόδου του Κ. Ν. Μέρμηγκα στις Βουλευτικές εκλογές του 1910 αναφέρεται από τον καθηγητή της Χειρουργικής Νικόλαο Χρηστέα, τον οποίο λόγο διασώζει σε εργασία του ο Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος: «….Ὁ Λάκων ἐπίσης, καθηγητὴς τῆς χειρουργικῆς Νικόλαος Χρηστέας γράφει περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Μέρμηγκα: Τὸ αἴσθημα τοῦ μεγάλου πατριωτισμοῦ καὶ ἡ βαθεῖα συναίσθησις τῶν ὑποχρεώσεων πρὸς τὴν φιλτάτην Πατρίδα μας, πλειστάκις τὸν ἔφεραν καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ πολιτικοῦ ἀγῶνος. Μὲ ὑπερηφάνειαν οἱ Λάκωνες τὸν ἐξέλεξαν πληρεξούσιόν τους ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ 1910….Πάντοτε ὑψοῦτο ὑπεράνω τῶν κομματικῶν παθῶν καὶ ἡ ἐθνικὴ ἕνωσις ἦτο ὁ στόχος τῶν ἀγώνων του » [391].

Επίσης, ένας άλλος λόγος, κατά τη γνώμη μου για να πολιτευθεί, ήταν η ευκαιρία να φύγει από το στράτευμα για να αποφύγει την μακροχρόνια υπηρεσιακή ταλαιπωρία που υπέστη σ' αυτό, ταλαιπωρία που αναφέρει αλλού[392]. Σ' αυτόν τον λόγο έρχεται συνήγορος και μία άλλη αναφορά από τον ίδιο τον Κ. Ν. Μέρμηγκα: «…Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην κατετάχθην νεώτατος, ἀπεστάλην δὲ καὶ εἰς Γερμανίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν, ἀλλ᾽ οὐδέποτε μοὶ ἐπετράπη νὰ πράξω τι ὑπὲρ αὐτῆς. Οὕτω δὲ μετὰ δεκαεξαετῆ ὑπηρεσίαν ἀπέρχομαι τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, ὥς τις ἀποσπᾶται ἐκ τῶν κόλπων μητρὸς ἀστόργου » [393].

Και ένας τελευταίος λόγος θεωρώ, ότι ήταν το φιλόδοξο, με την καλή έννοια, του χαρακτήρα του, πράγμα το οποίο βλέπουμε και όταν ήταν νέος στρατιωτικός ιατρός οπότε προσπάθησε να πάρει υποτροφία για ειδίκευση στη Γερμανία[394].

Εκτός από τους λόγους της υποψηφιότητάς του που εξέθεσε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ο ίδιος έδωσε και προεκλογικές υποσχέσεις τις

---

[390] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 15.
[391] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 24.
[392] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Έν έτος πανεπιστημιακής διδασκαλίας,* Αθήνα 1916, σ. 2-3.
[393] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 29.
[394] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 6 – 8.

οποίες παρουσιάζει στη μονογραφία του «Ἡ Βουλευτεία μου». Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «…ἔδωκα καὶ ὑποσχέσεις σαφεῖς ὡς πρὸς τὴν πορείαν, ἥν ἐσκόπουν νὰ τηρήσω ἐν τῇ διαχειρίσει τοῦ ἀξιώματος τούτου…»[395]. Και σε άλλο σημείο της ίδιας μονογραφίας επίσης αναφέρει τα εξής: «…Σύμφωνος πρὸς ὅσα ἐπηγγέλθην πρὸ τῶν ἐκλογῶν, ἐτάχθην ὑποστηρικτὴς τοῦ ἔργου τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ᾽ ὡς καὶ τότε, ὑποψήφιος ὤν, ἔλεγον, ὑποστηρικτὴς τοιοῦτος, ὥστε, ἐνῷ ἐδέχθην κατ᾽ ἀρχὴν ὅπως ἡ Κυβέρνησις, ἢ μᾶλλον ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ἐξακολουθήσῃ διατηρῶν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ᾽ ἐν ταὐτῷ ἐτήρησα αὐτὴν πάντοτε ὑπὸ λίαν αὐστηρὸν ἔλεγχον,…»[396]. Σ᾽ άλλο σημείο πάλι της ίδιας μονογραφίας αναφέρει: «…Εἰς τὴν τοιαύτην μου ἀνεξαρτησίαν ἐν τοῖς φρονήμασι καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν….προήχθην κυριώτατα διὰ τῆς ἀποφάσεως, ἥν εὐθὺς ἀπ᾽ ἀρχῆς, συμφώνως πρὸς τὴν προεκλογικήν μου ὑπόσχεσιν, ἔλαβον, ὅπως δηλ. μηδὲ τὸ παράπαν ἀναμιχθῶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας…»[397]. Απ᾽ όσα εκτέθηκαν παραπάνω, συμπεραίνεται ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έδωσε προεκλογικά στους ψηφοφόρους της Λακωνίας υποσχέσεις που συνίστανται στο ότι θα είναι υποστηρικτής του έργου της κυβέρνησης και του αρχηγού της, Ελευθέριου Βενιζέλου, χωρίς να τον υπονομεύσει και να τον ανατρέψει, καθώς επίσης και ότι δεν θα αναμιχθεί πέρα από το πρέπον στο έργο της εκτελεστικής εξουσίας.

Για την αποδοχή από τους εκλογείς του των λόγων της υποψηφιότητάς του και των διατυπωθεισών απ᾽ αυτόν προεκλογικών υποσχέσεών του, αναφέρει τα εξής ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «….Καὶ τοὺς μὲν λόγους τῆς ὑποψηφιότητός μου ἔκριναν ὡς δικαίους οἱ ἐκλογεῖς μου καὶ μὲ ἀνέδειξαν βουλευτὴν διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας· ἀλλὰ καὶ τάς ὑποσχέσεις μου ἐπίστευσαν τότε, πεποιθότες ἐπὶ τὸν πρότερόν μου βίον, τὸν τε δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν…»[398].

Στις εκλογές λοιπόν του Νοεμβρίου του 1910 εκλέχτηκε βουλευτής Λακωνίας στην Β΄ Αναθεωρητική Βουλή (διπλή) του 1911 με μεγάλη πλειοψηφία, όπως αναφέρει ο ίδιος: «…οἱ ἐκλογεῖς μου καὶ μὲ ἀνέδειξαν βουλευτὴν διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας·…»[399]. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται και στο κεφάλαιο «Η ζωή του»

[395] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 3.
[396] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 5.
[397] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 5 και 7.
[398] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 3.
[399] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 3.

πήρε 9340 ψήφους, ερχόμενος δεύτερος κατά σειρά στο κομματικό συνδυασμό Λακωνίας και τρίτος στο σύνολο των Βουλευτών Λακωνίας[400].

Ως βουλευτής ο Κ. Ν. Μέρμηγκας συμμετείχε στις εργασίες της Βουλής, ασκώντας κοινοβουλευτικό έλεγχο υπό μορφή ερωτήσεων και επερωτήσεων.

Όπως προκύπτει από την πραγματεία του «Η Βουλευτεία μου»[401] ασχολήθηκε στο κοινοβουλευτικό του έργο μία φορά με την μεταφορά των βαριά ασθενών στρατιωτών (συνεδρίαση της 2ας Φεβρουαρίου 1911). Μετά από επακολουθούσα επερώτηση στο ίδιο θέμα και μετά πάροδον μιας εβδομάδος λόγω του ότι έγινε δεκτή η πρόταση που έκανε με την ερώτησή του και την επερώτησή του στο θέμα αυτό, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ανέφερε τα εξής από το βήμα της Βουλής: «...Μετ᾽ εὐγνωμοσύνης ὁμολογῶ, ὅτι ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἀνεγνώρισε τὴν κατάστασιν ὡς παρέστησα αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ τὰ μέτρα ἐκεῖνα, ἅτινα δύνανται νὰ ἐπένεγκωσι ταχείαν τὴν διόρθωσιν· ἀλλ᾽ ἀπαιτοῦμεν προσέτι παρ᾽ αὐτοῦ, ὅπως φυγαδεύσῃ ἀπὸ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας τὴν μέθοδον τῆς συγκαλύψεως, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον συστηματικῶς ἐξασκοῦσιν οἱ ἐκ τοῦ παρελθόντος δεδιδαγμένοι αὐτήν. Οὕτω δὲ καὶ προσφέρομεν ἡμεῖς, οἱ ἐκ τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους ὁρμώμενοι, θετικὴν ἐκδούλευσιν, ἐὰν παρουσιάσωμεν ἕκαστος τὰ « ἅπλυτα », ὡς λέγομεν τοῦ οἰκείου κλάδου...»[402]. Την δικαίωση του Κ. Ν. Μέρμηγκα στο θέμα αυτό, σχετικά με τη μεταφορά των τραυματιών πολέμου, εκτός από την αναγνώριση που είχε από τον Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, που απαντώντας στον Κ. Ν. Μέρμηγκα είπε: «...διέταξα ἀφ᾽ ὅτου ἔλαβον γνῶσιν τῆς ἐπερωτήσεώς σας, ὅπως χρησιμοποιῶνται ἐπί τοῦ παρόντος ἀγοραῖαι ἅμαξαι, καί θά ἦτο παράδοξον, ἄν συνέβη τοιαύτη παράλειψις»[403], βεβαιώνει και η ακόλουθη ιστορική μαρτυρία: «...Οἱ διακομιδὲς στὴ ζώνη ἐνεργείας παρουσίασαν πολλὲς δυσχέρειες καὶ ἀνωμαλίες στὸν Ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο καὶ ἀρκετὲς ἀδυναμίες στὸν Ἑλληνοβουλγαρικό, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν καθυστέρηση τῆς ἀφίξεως τῶν τραυματιῶν στὰ νοσοκομεῖα σὲ

---

[400] Εφημερίδα «Ἀθῆναι», έτος θ′, αρ. φυλ. 44 – 2940, της 01/12/1910, σ. 2 – 3.
[401] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 20.
[402] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 22.
[403] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 21

περιπτώσεις μεγάλου ἀριθμοῦ ἀπωλειῶν (Οἱ διακομιδὲς ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ἡ «Ἀχίλλειος πτέρνα» τοῦ Ὑγειονομικοῦ)…» [404].

Σε άλλη συνεδρίαση της Βουλής, της 19ης Φεβρουαρίου 1911, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχοληθείς, με ερώτηση, γενικά για το ζήτημα της υγειονομικής υπηρεσίας του στρατού στο τέλος της αγόρευσής του αναφέρει τα εξής: «…Ἡ κακοδαιμονία τοῦ δημοσίου ἡμῶν βίου δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως καλοῦ συστήματος, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀνδροπρεπῶν ὑπαλλήλων. Ὁ κίνδυνος τοῦ ναυαγίου τῆς ἀνορθώσεως μέλλει νὰ προέλθῃ οὐχὶ ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ συστήματος, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ποιότητος τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα καλοῦνται νὰ ἐφαρμόσωσι τὸ σύστημα. Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον δὲ μάλιστα προβαίνω, ὥστε οὔτε εἰς τὰ νομοθετήματα οὐδ′ εἰς τὸν Προϋπολογισμὸν ὑμῶν ἀπονέμω τοσαύτην σημασίαν, ὅσην εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους καλεῖτε, ὅπως τεθῶσιν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους. Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξω μεταξὺ ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν συστήματος καλοῦ ἀλλὰ μετ᾽ ἀκαταλλήλων ἐκτελεστῶν, ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ἀτελοῦς συστήματος ἀλλὰ μετ᾽ ἀνδρῶν ἱκανῶν, θὰ προετίμων ἀνεπιφυλάκτως τὸ δεύτερον. Συνελόντι εἰπεῖν, προτιμῶ ἄνδρας ἔχοντας ἀνάγκην νόμων ἢ νόμους ἔχοντας ἀνάγκην ἀνδρῶν » [405].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας με τις ερωτήσεις και τις επερωτήσεις του στη Βουλή για την βελτίωση της κατάστασης στην υγειονομική υπηρεσία του στρατεύματος και τον εκσυγχρονισμό του παντός είδους υλικού της, κατά τις συνεδριάσεις της 2 και 19 Φεβρουαρίου του έτους 1911, παρουσία και του υπουργού στρατιωτικών, ο οποίος δεν ήταν άλλος από τον και πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, συνέβαλε τα μέγιστα, ώστε η υπηρεσία αυτή να είναι έτοιμη και αποτελεσματική για την εθνική εξόρμηση του 1912. Για επιβεβαίωση των αμέσως προαναφερθέντων, αναφέρονται κάποιες απαντήσεις – παρεμβάσεις του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου αμέσως παρακάτω: «…Ἐλ. Βενιζέλος (Πρωθυπουργός). Κύριε Πρόεδρε, εὐχαριστῶ τὸν ἀξιότιμον συνάδελφον διὰ τάς πληροφορίας, τάς ὁποίας εὐηρεστήθη νὰ δώσῃ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Κυβέρνησιν. Βεβαιῶ δὲ ὅτι θέλουσι ληφθῇ βεβαίως μέτρα πρὸς θεραπείαν κατατάσεως, ἡ ὁποία, ἂν ἔχῃ, ὡς εἶπε, καίτοι δὲν ἔχω τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ ἀξιοτίμου προλαλήσαντος, προσάπτει

[404] Νικόλαος Δ. Σχίζας, *«Η Υγειονομική Υπηρεσία του στρατεύματος κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους»*, στο: *Ιστορία της Στρατιωτικής Ιατρικής στην Ελλάδα*, σ. 65 – 87(2000), ειδικότερα βλ. σ. 85. Στο εξής: Σχίζας.

[405] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 32.

ὄνειδος.» [406]. Και σ' άλλο σημείο επίσης αναφέρονται τα εξής: «...Ἐλ.Βενιζέλος (Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν). Θὰ παρακαλέσω τὸν κ. Πρόεδρον νὰ διατάξῃ τὸ γραφεῖον, ὅπως μεταφέρῃ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ κ. Βουλευτοῦ ἐκ τῶν ἐστενογραφημένων πρακτικῶν καὶ μοὶ τὴν στείλῃ.» [407]. Και μία τελευταία αναφορά ως προς το θέμα αυτό είναι η εξής: « ...Ἐλ. Βενιζέλος (Πρωθυπουργὸς). Σᾶς παρακαλῶ ἐπιτρέψατέ μοι νὰ δώσω τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ ὑπέβαλε κατ᾽ ἐπανάληψιν ἐκθέσεις εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν περὶ τῆς ἀνάγκης προμηθείας ὅλων τῶν εἰδῶν, καὶ ὅτι ποσὸν ὀλίγον ὑπολειπόμενον ἑνὸς ἑκατομμυρίου, δηλαδὴ ποσὸν ἐννεακοσίων χιλιάδων δραχμῶν, ἔχει ἐγκριθῆ καὶ ἔχει γίνει καὶ προμήθεια, ἡ ὁποία δὲν ἔφθασεν ἀκόμη....Ἐλ. Βενιζέλος (Πρωθυπουργὸς). Ἐγὼ κατὰ τὴν πρὸ ἡμερῶν γενομένην ἀγόρευσίν σας σᾶς εὐχαρίστησα καὶ θὰ ζητήσω λόγον δι᾽ ὅλας τάς κατηγορίας...»[408].

Σε μία άλλη συνεδρίαση της Αναθεωρητικής Βουλής, συγκεκριμένα της 26ης Φεβρουαρίου 1911, για την αναθεώρηση του 3ου άρθρου του τότε ισχύοντος Συντάγματος, καθαρά νομικής φύσης (περί αναθέσεως δημοσίων υπηρεσιών εις ξένους υπηκόους), ο Κων. Μέρμηγκας ονόμασε τον εαυτόν του σκυτοτόμο της συνταγματολογίας, θέλοντας να δείξει την μετριοφροσύνη του απέναντι στους αρμόδιους και ειδικούς νομομαθείς. Αναφέρει σε αγόρευσή του σχετικά γι' αυτό τα εξής: «Ὁ Πραξιτέλης, ἐπεξεργαζόμενός ποτε ἓν τῶν ἀριστουργημάτων του, ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν καὶ σανδαλοποιοῦ τινος, ὅπως ζητήσῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἂν τὰ ὑποδήματα τοῦ ἀγάλματος ἦσαν τὰ πρέποντα. Ὁ ὑποδηματοποιὸς εἶπε τὴν γνώμην του, τὴν ὁποίαν καὶ ἠσπάσθη ὁ Πραξιτέλης· τότε δ᾽ οὗτος ἐνθαρρυνθείς ἐτόλμησε νὰ ἐκφράσῃ σκέψεις καὶ ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν περιβολὴν καὶ τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος, ὁπότε ὁ Πραξιτέλης τύψας αὐτοῦ τὸν ὦμον εἶπε τὸ περίφημον: « Μή ὑπέρ τά σφυρά, ὦ σκυτοτόμε ». Τὸ μειδίαμα, ὅπερ προκαλεῖ τὸ πάθημα τοῦ σανδαλοποιοῦ, ἴσως προκαλέσω καὶ ἐγώ, ὅστις, σκυτοτόμος πρὸ τῆς συνταγματολογίας, προσέρχομαι, ὅπως ἐκφέρω γνώμην πρὸς ὑμᾶς τοὺς Πραξιτέλας τῶν νόμων....»[409] (σ.σ.: Ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος (1ος αι. μ.Χ.) γράφει στη «Φυσική Ιστορία» του, ότι η φράση αυτή ανήκει στον Απελλή

[406] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία,* ὁ. π., σ. 19.
[407] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 22.
[408] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 28-29.
[409] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 33.

(4^{ος} αι. π.Χ.) για έργο του, και στα λατινικά είναι «ne supra crepidam sutor indicaret»[410].

Η συνεδρίαση της Βουλής της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1911 αφορούσε το γλωσσικό ζήτημα[411]. Σ᾽ αυτή τη συζήτηση συμμετείχε και ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, που στην αγόρευσή του αναφέρει τα εξής: «Ἤμην δυσμενῶς προκατειλημμένος πρὸς τὴν ἰδέαν, ὅτι καὶ πάλιν ἀγὼν διεξάγεται διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν καλεῖται καὶ ἡ Βουλὴ νὰ λάβη ἐνεργὸν μέρος μετὰ τῆς ἀπαιτήσεως, ὅπως καὶ συνταγματικὴν διάταξιν εἰδικὴν ἀναγράψῃ….Ἀλλ᾽, ὡς εἶπον, ἐπέπρωτο νὰ μεταπέσω εἰς τὴν ἀντίθετον γνώμην· ἐπὶ τούτου δὲ καὶ παρακαλῶ, ὅπως μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκθέσω τάς σκέψεις, αἵτινες μὲ ὡδήγησαν…

Πρῶτον ὑπάρχει ὠργανωμένον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα ἀντίθετον τοῦ μέχρι τοῦ νῦν παραδεδεγμένου. Ἐν σελίδι 9 τοῦ ἐπισήμου δελτίου τοῦ «Ἐπαιδευτικοῦ ὁμίλου» ἀναπτύσσεται τὸ πρόγραμμα τῶν ἱδρυτῶν, τῶν ἀνδρῶν τούτων, τῶν ἄλλως τοσούτων ἱκανῶν. «Ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς ὅμιλος» ἔχει ἀκράδαντη πεποίθηση ὅτι ὅλοι οἱ κόποι γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῆς παιδείας μας θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ πηγαίνουν χαμένοι, ἂν ὅλες οἱ ἀναμορφωτικὲς προσπάθειες δὲ στηριχθοῦν σὲ στερεὰ καὶ πραγματικὰ θεμέλια».

Δεύτερον,…τοῦ συστήματος τούτου τὴν βάσιν ἀποτελεῖ ἡ διαφθορὰ τῆς γλώσσης. Ὅτι τὴν βάσιν ἀποτελεῖ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καταφαίνεται ἤδη ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν σελίδι 9 τοῦ δελτίου. Ἐκεῖ σημειοῦται: «Ἡ ἐργασία ὅμως αὐτὴ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἀτόμων, ἂν καὶ ἀξιέπαινη, δὲν ἔδωσε τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα, γιατί κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀναμορφωτάς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ὡς τώρα δὲν «ἔθεσε τὸν δάκτυλον ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἥλων», δηλαδὴ κανείς τους δὲν μπόρεσε νὰ τὴν ξεχωρίσει ἀπὸ τὴν γλωσσικὴ πρόληψη καὶ νὰ τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸν κλασσικισμὸ ». Ἤτοι εὐθύνει τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τῆς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην λύσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος μέλλει νὰ ἐπενεχθῇ ἡ ποθητὴ βελτίωσις καὶ ἀνόρθωσις τῆς παιδείας…Ὁμοίως δ᾽ ἐν σελ. 14: «Ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῶν σχολείων μας εἶναι ὅτι ταῦτα, περιφρονοῦντα τὴν μητρικήν τοῦ παιδὸς γλῶσσαν, καταναλίσκουσι τὸ τετραετὲς ἢ ἑξαετὲς διάστημα τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν μιᾶς ξένης πρὸς τὴν ζωὴν του γλώσσης, τῆς καθαρευούσης». Ὅτι δὲ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς διαφθορᾶς τῆς γλώσσης πρόκειται νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν

[410] Pliny, *Natural History*, XXXV, xxxvi, 85, translated by H. Rackman, Loeb Classical Library, 1952.

[411] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία,* ό. π., σ. 37.

λέξεων «ἡ γλῶσσα τῆς γλώσσας» (σελ. 3), «ὁ δάσκαλος» (σελ. 3)....

Νῦν δὲ καὶ τὸ τρίτον, ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο ἐκπαιδευτικὸν σύστημα δὲν φείδεται οὐδ᾿ αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐν σελίδι 47 ἀναγράφεται «ὁ μαθητής μας εἰς τὴν Εην καὶ ΣΤην τοῦ λαϊκοῦ θὰ διδάσκεται ἐκτὸς τῆς λαλουμένης καὶ τὴν γλώσσαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ σωστότερα τὸ Εὐαγγέλιον....Φυσικὰ θὰ ἦτο ἀσυγκρίτως προτιμότερον, ἐὰν ἠδυνάμεθα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν λαλουμένην· θὰ μᾶς ἔμενε τότε περισσότερος καιρὸς διὰ μεγαλειτέραν θετικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν». Ἰδοὺ ὁ πυρὴν ὁ κρυπτόμενος ὑπὸ τὸ ἀπατηλὸν περίβλημα, ὁ θετικισμός....Συνεχίζω τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ δελτίου: «Θὰ διδάσκωμεν τό παιδί εἰς τὴν Εην καὶ ΣΤην τάξιν τοῦ σχολείου μας ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν λαλουμένην καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Θὰ τὸ διδαχθῇ ὅπως διδάσκονται αἱ νεκραὶ γλῶσσαι, ὅπως τὸ Γερμανόπουλο π.χ. διδάσκεται τὰ ἀρχαία ἑλληνικά», δηλαδὴ οἱ Ἑλληνόπαιδες θὰ διδάσκωνται τὸ Εὐαγγέλιον ὡς γλῶσσαν νεκράν, ὅπως οἱ Γερμανόπαιδες τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικήν!...

Ἀποδεικνύω ἀκόμη, ὅτι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ βαθμὸς τις ὑπουλότητος, διότι ἐν σελ. 63 τοῦ δελτίου τούτου κηρύττεται ὑπ᾿ αὐτῶν ἡ ἀνεξιγλωσσία «ὁ σκοπὸς τοῦ ὁμίλου δὲν εἶναι ν᾿ ἀνακατόνεται σὲ γλωσσικοὺς καυγάδες», ἥν ἄλλως καὶ προβάλλουσιν ἐν τῇ συζητήσει ταύτῃ συνεχῶς οἱ ἀντίπαλοι ἡμῶν ῥήτορες· ἀλλ᾿ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀπατηλὸν τέχνασμα, καταδηλοῦται ἐξ ὅσων τὸ αὐτὸ δελτίον ἀναγράφει ἐν σελ. 12: «Καθὼς θὰ παρατηρηθεῖ, δὲν ἔγινε κανένας ἐδῶ λόγος γιὰ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία, ἐπειδὴ στὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ ὅμιλος ἔχει ἐντελῶς ὡρισμένη γνώμη» καὶ ἐν σελ. 13: «Τὴν παρατήρηση αὐτὴ θεωρήσαμε ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς τὸν γλωσσικὸ τύπο ποὺ πρέπει νὰ δώσουν στὰ διδακτικὰ βιβλία ποὺ θὰ μᾶς στείλουν» [412].

Καταλήγοντας την αγόρευσή του στη Βουλή για το γλωσσικό ζήτημα, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «Ἀποδείξας, κύριοι Βουλευταί, τὸν κίνδυνον τὸν ἐκ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ταύτης ἐπιβουλῆς πηγάζοντα, ἐπικαλοῦμαι καὶ αὖθις τὴν ὑμετέραν προσοχὴν ἐπὶ τὴν ὑπουλότητα, μεθ᾿ ἧς διεξάγεται ὁ ἀγὼν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων...»[413].

Σε αγόρευσή του από το βήμα της Βουλής, κατά τη συνεδρίαση της 21ης Μαρτίου, με θέμα «Περί τῶν ξένων

[412] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 37 – 42.
[413] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία,* ὁ. π., σ. 44.

ὀργανωτῶν τοῦ Στρατοῦ», ο Κων. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «Ἀναπαρέστησα ἤδη ἐν τῇ συζητήσει τοῦ 3ου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τὴν εἰκόνα ταύτην, καθ᾽ ἥν μετὰ τὴν παρέλευσιν ἐννενηκονταετίας πλήρους, ἐν ᾗ ἐβιοῦμεν βίον ἐλεύθερον, κοινοβουλευτικόν, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας παρεσχέθη εἰς τὸ ἔθνος ἡ πᾶσα εὐκαιρία, ὅπως ἀναπτύξῃ καὶ ἐκδηλώσῃ τάς ἑαυτοῦ πνευματικάς δυνάμεις, ἐφθάσαμεν εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς ἑτοιμαζόμεθα νὰ ἑορτάσωμεν διὰ σημαιῶν καὶ λαβάρων τὴν ἐπέτειον τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἀφ᾽ ἑτέρου καλούμεθα νὰ ψηφίσωμεν νόμον τοῦ Κράτους, διὰ τοῦ ὁποίου κηρύσσομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐντελῶς ἀνικάνους ὅπως διοικήσωμεν τὸν Στρατὸν ἡμῶν, προσπίπτομεν δ᾽ εἰς τὴν βοήθειαν τῶν ξένων, ἵνα πέμψωσι πρὸς ἡμᾶς ὀργανωτάς καὶ διοικητάς τῶν ὑπηρεσιῶν. Θὰ προετοίμων νὰ ἔβλεπον – ὁμιλῶ ἀπὸ ἀπόψεως αἰσθηματικῆς, ὡς Ἕλλην, ὡς ἀνήκων ἔτι εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ὡς διανύσας 16 ἔτη ἐν αὐτῇ καὶ ὡς γινώσκων τὴν ἱκανότητα καὶ τάς ἐκδουλεύσεις τῶν καθ᾽ ἕκαστον ἀτόμων – θὰ προετίμων νὰ ἔβλεπον μᾶλλον τὰ ἐρυθρὰ φέσια τῶν κατακτητῶν ἢ τάς ἐρυθράς περισκελίδας τῶν ὀργανωτῶν. (Διαμαρτυρίαι). Δύναμαι νὰ θεωρήσω δεδικαιολογημένον ἓν ἔθνος, ὅταν ὑποκύπτῃ εἰς τὴν κτηνώδη βίαν τοῦ κατακτητοῦ ἢ εἰς τὴν στρατηγικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ ὅταν ὑποβάλληται ἑκουσίως εἰς πνευματικὴν δουλείαν» [414].

Και σε άλλο σημείο στην ίδια συνεδρίαση αναφέρει τα εξής: «....ὑπάρχει παρ᾽ ἡμῖν κακοδαιμονία διοικητική. Πρόκειται ὅμως περὶ τούτου, ὅτι κατὰ τῆς νοσηρᾶς ταύτης καταστάσεως ζητεῖται νὰ ἐφαρμοσθῇ θεραπεία ἐμπειρική· ἐμπειρικὸν δὲ τὸ μέτρον τοῦτο, τὸ τῆς προσκλήσεως ξένων ὀργανωτῶν....Ἡ λελογισμένη θεραπεία ἐπέβαλλεν, ὅπως πρῶτον ἐξετασθῇ ποία ἡ αἰτία, ἥτις ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα...Ἡ αἰτία ἡ παραγαγοῦσα τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ἔλλειψιν παραγωγικοῦ πνεύματος ἐν Ἑλλάδι, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἀρκεῖ τὸ γεγονὸς τῆς τοσαύτης εὐδοκιμήσεως ἡμῶν εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ἔργα καὶ τάς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ τάς τέχνας,...Εἶναι ἄδικον νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν τὴν ἀδικίαν, ἥτις προσγίνεται ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας ἡμῶν ἐναντίων τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποία ὑπηρέτησαν καὶ ὑπηρετοῦσιν αὐτήν...Ἔχω καθῆκον νὰ διαμαρτυρηθῶ κατὰ τῆς συμπεριφορᾶς ταύτης, ἥτις καταισχύνει τὴν Πολιτείαν. Εἴχομεν ἡμεῖς πάντες τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παράσχωμεν τὴν συνδρομὴν ἡμῶν

---

[414] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 45 – 46.

πρὸς ὀργάνωσιν τῆς εἰς ἥν ἀνήκομεν ὑπηρεσίας, ἀλλ᾿ ἤδη βλέπομεν καὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην σβεννυμένην. Δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον προσγίνεται τοιαύτη ἀδικία πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς, τοὺς ὁποίους ἡ ὑπηρεσία ἀφήνει ἀχρήστους, ἀλλ᾿ εἰς τὸ τέλος ἔρχεται νὰ μᾶς ἐγκολάψῃ τὸ στίγμα, ὅτι εἴμεθα ἀνίκανοι νὰ ὀργανώσωμεν τάς ἡμετέρας ὑπηρεσίας….Ἡ γνώμη μου συνοψίζεται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ κυρία αἰτία τῆς κακοδαιμονίας ἡμῶν ἔγκειται εἰς τὴν τέως κυριαρχοῦσαν ἔλλειψιν πολιτικῆς χρηστότητος….γεννᾶται δικαία ἡ ἀπαίτησις, ὅπως, πρὸ πάσης προσφυγῆς εἰς τὴν τοσοῦτον δι᾿ ἡμᾶς ταπεινωτικὴν ἐπέμβασιν τῶν ξένων, διαταχθῇ ἡ ὑπεύθυνος χρησιμοποίησις τῶν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον προορισθέντων…»[415]. Καταλήγοντας ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για το θέμα αυτό αναφέρει τα εξής: «…Καὶ ἤδη ἐξαιτοῦμαι, κύριοι Βουλευταί, τὴν ὑμετέραν συγγνώμην, ὅτι ἐξήνεγκον φράσεις πικράς, τάς ὁποίας ὅμως ὑπηγόρευσε τὸ ἄλγος μου, ὡς ἀξιωματικοῦ. Τελευτῶν δ᾿ ἀπευθύνω τὴν παράκλησιν πρὸς ὑμᾶς, ὅσοι θὰ ὑπερψηφίσητε τοῦ νομοσχεδίου: Μὴ ὑψώσετε μόνον τὴν μίαν χεῖρα, ἀλλ᾿ ἀνατείνατε ἀμφοτέρας πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰς συντριβὴν καρδίας καὶ οἶκτον» [416].

Εξετάζοντας τα προαναφερθέντα και μελετώντας βιβλία σχετικά με το θέμα αυτό, έχω να προσθέσω, ότι από το ένα μέρος η τότε κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου είχε ήδη αποφασίσει την πρόσκληση «ξένων οργανωτών του στρατού», όπως αναφέρει ο Απόστολος Βακαλόπουλος: «Ο κύριος σκοπός του Βενιζέλου είναι να συγχρονίσει το κράτος…Ο στρατός τώρα περιορίζεται στους στρατώνες και στα έργα του. Μετακαλείται γαλλική στρατιωτική αποστολή υπό τον στρατηγό Eydoux (1852- 1918) για την αναδιοργάνωση του στρατού και την εκπαίδευση των στελεχών του και αγγλική υπό τον Τώφφνελ για τον στόλο…»[417]. Στη γαλλική δε αυτή στρατιωτική αποστολή από πλευράς υγειονομικής υπηρεσίας συμμετείχε ο Γενικός Αρχίατρος Odilot Arnaud[418], που αναφέρεται ότι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αναδιοργάνωση του Υγειονομικού στο στράτευμα. Για την αναδιοργάνωση από κυβερνητικής πλευράς, με την συνδρομή της γαλλικής αποστολής, ιδίως στο Υγειονομικό, μπορεί να ειπεί κανείς ότι πέτυχε, όπως αναφέρεται: «…Με τη νέα οργάνωση της Υγειονομικής Υπηρεσίας

---

[415] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 47 – 50.
[416] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία,* ό. π., σ. 50.
[417] Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204- 1985,* Θεσσαλονίκη 2005, σ. 344.
[418] Σχίζας, ό. π., σ. 67.

(ΒΔ από 30/9/1912) επήλθαν μικρές μεν σε έκταση, αλλά σπουδαίες σε σημασία αλλαγές…»[419].

Από το άλλο μέρος όμως ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είχε και αυτός δίκαιο, όταν ομιλούσε για ικανά στελέχη στο στράτευμα. Παραδείγματα υπήρξαν α) ο στρατηγός Παναγιώτης Δαγκλής, απόφοιτος της σχολής Ευελπίδων με ανώτερες στρατιωτικές σπουδές στο Βέλγιο και την Γαλλία, εφευρέτης λυόμενου ορεινού πυροβόλου, καθηγητής της πυροβολικής και περιγραφικής γεωμετρίας, ήταν ο αρχιστράτηγος της νίκης των Βαλκανικών πολέμων στο στρατό[420], β) ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης διοικητής του ελληνικού στόλου, που απελευθέρωσε τα νησιά του Αιγαίου από τους Τούρκους, «έδειξε να διαθέτει και τη γνώση και την τόλμη που οι καιροί απαιτούσαν. Με μια τολμηρή και επιδέξια απόφαση αξιοποίησε στο έπακρο τις ευκαιρίες….»[421], γ) από δε τους στρατιωτικούς ιατρούς διακρίθηκε ο επίτιμος αρχίατρος ο Κωνσταντίνος Σάββας, πρώην μόνιμος στρατιωτικός ιατρός και τότε καθηγητής της Μικροβιολογίας, επιστρατευμένος, ο οποίος διακρίθηκε κυρίως στον ελληνοβουλγαρικό πόλεμο του 1913 με τη μάχη που έδωσε ενάντια στην επιδημία της χολέρας, που ενέσκηψε όχι μόνο στους στρατιώτες, αλλά και στους κατοίκους της εμπόλεμης ζώνης, φέρεται δε η εξής μαρτυρία γι' αυτό: «Ο αντιχολερικός εμβολιασμός ήταν ιδέα του Κωνσταντίνου Σάββα. Μαζί με τη σχετική εισήγηση, είχε ζητήσει να του χορηγηθούν τα μέσα για την παρασκευή εμβολίου στα εργαστήρια του Πανεπιστημίου. Πράγματι, του εχορηγήθησαν τα μέσα και η πρώτη ποσότητα ελληνικού αντιχολερικού εμβολίου εδόθη στις μονάδες στις 15/6/1913, δύο ημέρες προ της ενάρξεως του δευτέρου βαλκανικού πολέμου…Ο εμβολιασμός που γινόταν για πρώτη φορά στην ιστορία των πολέμων σε τόσο μεγάλη έκταση, είχε εξαιρετική προφυλακτική επίδραση στη νόσηση από τη χολέρα….Συνολικά η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατεύματος με τη συνεργασία πολιτών ιατρών εμβολίασε – πέραν των 150.000 στρατιωτικών - 350.000 κατοίκους της Μακεδονίας, κυρίως με ελληνικό εμβόλιο….»[422].

Στη συνεδρίαση της Βουλής της 4ης Απριλίου 1911, στην οποία έγινε νομοθετική εργασία πάνω στο άρθρο 70 του

[419] Σχίζας, ό. π., σ. 67.
[420] Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος- Larousse-Britannica, Αθήνα 2007, τ. 16, σ. 218.
[421] Γιώργος Μαργαρίτης, *«Από τη Μακεδόνια στην Κριμαία»,* στο: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 12, σ. 34 – 85, ειδικότερα βλ. σ. 57.
[422] Σχίζας, ό. π., σ. 82.

Συντάγματος, που αφορούσε την ηλικία των βουλευτών, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει και τα εξής: «….Πλὴν τοῦ ἀνεπιλήπτου παρελθόντος, πλὴν τοῦ προσφόρου ἔργου καὶ πλὴν τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκμαιότητος, ὀφείλει κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ ὑποψήφιος βουλευτὴς ν᾽ ἀποδείξῃ ὅτι ηὐδοκίμησεν ἐν τῷ ἔργῳ του. Ἐνόμιζον πάντοτε ὅτι ἐκεῖνος, ὅστις θέλει ν᾽ ἀντιπροσωπεύσῃ τοὺς ἄλλους ἐν τῇ Βουλῇ, ὀφείλει νὰ παράσχῃ περὶ ἑαυτοῦ τὴν βεβαιότητα, ὅτι τὸ ἔργον του, τὸ ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον - καὶ ὅταν λέγω «ἐπιτήδειον» δὲν ἐννοῶ μόνον τὸ ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπορικὸν καὶ τὸ βιομηχανικὸν καὶ τὸ τοῦ γεωκτήμονος, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀντιπροσωπεύει ἐπαξίως ἢ καὶ προήγαγεν, ἐν μιᾷ λέξει ὅτι ηὐδοκίμησεν ἐν αὐτῷ. Οὕτως ἄρα τίθεται πρὸ ἡμῶν τὸ ἐρώτημα: εἶναι δυνατὸν παρ᾽ ἡμῖν κατὰ κανόνα - δὲν ὁμιλῶ περὶ τῶν ἐξαιρέσεων - νὰ παρασχεθῇ εὐδοκίμησις ἓν τινι ἔργῳ βιομηχανικῷ, ἐμπορικῷ ἢ ἐπιστημονικῷ πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας; Καὶ ἂν τις ἐκληρονόμησε φερ᾽ εἰπεῖν ἐκ πατρὸς τὴν διεύθυνσιν βιομηχανικοῦ ἢ ἐμπορικοῦ καταστήματος πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του, δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι προήχθη ἐπὶ τοσοῦτον ἐν τῷ ἔργῳ, ὥστε νὰ θεωρῆται εὐδοκιμήσας ἐν αὐτῷ; Τί δ᾽ ἂν εἶποι τις περὶ τῶν ἐπιστημῶν;….» [423].

Θεωρεί συνεπώς ο Κ. Ν. Μέρμηγκας προϋπόθεση την συμπλήρωση του 30ου έτους της ηλικίας, για να πολιτευθεί κάποιος, καθώς επίσης και την επιτυχία σε κάποιο επάγγελμα.

Προς το τέλος της Βουλευτείας του, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σε Συνεδρίαση της Βουλής στις 3-11-1911 αναφέρεται στον Ελ. Βενιζέλο ως εξής: «….Ὁ Πρωθυπουργὸς ἡμῶν (σ.σ: ὁ Ἐλ. Βενιζέλος) εἶναι ὁ ἀναγεννηθείς Ὀδυσσεύς· γενναῖος τὴν ψυχήν, ὀξὺς τὴν ἀντίληψιν καὶ ταχὺς τὴν ἀπόφασιν, δὲν ἀπαξιοῖ ἐν τούτοις νὰ καταλέξῃ μεταξὺ τῶν ὅπλων αὐτοῦ καὶ τὸν δόλον. Εἶναι ὁ πολύμητις Ὀδυσσεύς. Ἐγὼ καὶ ἤδη ἐμπιστεύομαι αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ θὰ συνεβούλευον αὐτόν, ὅπως τὴν πυγμὴν τὴν ὁποίαν τοσούτως προθύμως ἐπιδεικνύει, στρέψῃ καὶ καθ᾽ ἑαυτοῦ, καὶ οὕτω δαμάσῃ τὰ συναισθήματα αὐτοῦ, τὰ ἥκιστα συμβιβαζόμενα πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ τῆς Κυβερνήσεως…» [424].

Σ' αυτήν την παράγραφο του λόγου του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας προσδίδει διάφορους χαρακτηρισμούς στον Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο δείχνοντας συγχρόνως, κατά την άποψή του

---

[423] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 51.

[424] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 118.

πάντα, διάφορα προτερήματα και μειονεκτήματα αυτού, χρήσιμα για το ψυχογράφημα, από την πλευρά των ιστορικών, του μεγάλου αυτού και αναμορφωτή πολιτικού. Τη φράση «…πολύμητις Ὀδυσσεύς..» ο Κ. Ν. Μέρμηγκας την δανείζεται από τον Όμηρο, όπως «…ἐν δ᾽ ἀρχὸς ἔβη πολύμητις Ὀδυσσεύς..» (Ιλ. Α 311)[425].

Επίσης, στη Συνεδρίαση της Βουλής στις 3 Νοεμβρίου, από το Βήμα της, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρεται σε θέματα εκλογής Καθηγητών του Πανεπιστημίου, που αφορά προσωπικά και τον ίδιο. Λέγει λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τα εξής σε δημοσίευμά του: «Ἐν τῇ Βουλῇ (ἴδε ἐστενογραφημένα πρακτικά της συνεδρίας τῆς 3ης Νοεμβρίου 1911) ἔδωκα ἤδη τὸν πρέποντα χαρακτηρισμὸν εἰς τὴν πρᾶξιν ἐκείνην, καθ᾽ ἥν τὸ Ὑπουργεῖον, ἀφοῦ παρὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ γενομένην δήλωσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, παρεχώρησε προκαταβολικῶς, ἤδη ἀπὸ τῆς 20ης Ἰουλίου, τὴν ἕδραν τῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας εἰς τὸν κ. Γερουλάνον, εἶτα προεκήρυξεν ἐν τούτοις αὐτὴν ὡς κενὴν καὶ ἐδέχθη δι᾽ αὐτὴν ὑποψηφιότητας (τῶν κ. κ. Κατερινοπούλου, Λιβαθινοπούλου, Ἀλεβιζάτου, Κορομηλᾶ, Κόκορη καὶ ἐμοῦ) καὶ διεβίβασε ταύτας δι᾽ ἐπισήμων ἐγγράφων πρὸς τὴν «κριτικὴν Ἐπιτροπήν», ἐπιτροπήν, ἧς μέλος καὶ εἰδικὸς εἰσηγητὴς διὰ τὴν ἕδραν ταύτην διωρίσθη ὁ ἐποφθαλμιῶν νὰ καταλάβει αὐτὴν κ. Γερουλάνος…Ὁ Ὑπουργός της Παιδείας, ἑτοιμαζόμενον (εν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 12ης Ἰουλίου 1911) ὅπως καταπολεμήσω τήν ὑπό συζήτησιν διάταξιν ἐκείνην, καθ᾽ ἥν ἡ Κυβέρνησις θά εἶχε τό δικαίωμα να διορίσῃ ὡς καθηγητήν γενικῶς πάντα Ἕλληνα «ἐπιστήμονα διδάξαντα ἐν ξένῳ ανεγνωρισμένῳ Πανεπιστημίῳ», μέ ἀνεχαίτισε, δηλώσας μοι ὅτι τὴν διάταξιν ταύτην ἤθελεν ἡ Κυβέρνησις μόνον διὰ τὸν ἐν Ὀξφόρδῃ κ. Μενάρδον, ὅτι δ᾽ αὕτη δι᾽ οὐδένα ἄλλον, πλὴν τοῦ κ. Μενάρδου, θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο. Τήν δήλωσιν ταύτην ἐπανέλαβεν ὁ κ. Ὑπουργὸς καὶ ἐν πλήρει Βουλῇ ἐπισήμως (ἴδε ἐστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Συνεδρίας τῆς 1ης Νοεμβρίου 1911, παραδοθέντα μάλιστα ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ πρὸς δημοσίευσιν ἐν τῇ ἐφημερίδι «Πατρίς» τῆς 3ης Νοεμβρίου 1911, καθ᾽ ἥν ἐλέχθησαν τὰ ἑξῆς: «Α. Ἀλεξανδρὴς (Ὑπουργός)….Καθ᾽ ἥν ὥραν συνετάξαμεν τὸ ἄρθρον ἐρωτηθείς εἶπεν ὅτι τοῦτο τὸ πράττω διὰ τὸν κ. Μενάρδον. Κ. Μέρμηγκας: Καὶ μόνον δι᾽ αὐτόν. Α. Ἀλεξανδρὴς (Ὑπουργός): Καὶ μόνον δι᾽ αὐτόν.». Καὶ ὅμως παρὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ὑπόσχεσιν ὁ κ. Ὑπουργὸς διώρισε τὸν κ. Γερουλάνον, χρησιμοποιήσας αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄρθρον, οὗτινος τὴν ψήφισιν

---

[425] Όμηρου *Ιλιάς* Α, 311.

ἐζήτησεν, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Ὑπουργὸς ἐδήλωσε, μόνον διὰ τὸν κ. Μενάρδον καὶ δι'οὐδένα ἄλλον (ἴδε Ἐφημ. Κυβερνήσεως τῆς 2ας Νοεμβρίου 1911 ἀριθ. Φύλλου 228).» [426].

Τον Μάρτιο του 1912 με το τέλος των εργασιών της Βουλής αυτής, τελειώνει και η θητεία του Κ. Ν. Μέρμηγκα ως Βουλευτή. Κάνοντας ο ίδιος τον απολογισμό της βουλευτικής του θητείας, εκδίδει δημοσίευμα με τίτλο «Ἡ Βουλευτεία μου», στο οποίο αναφέρει χαρακτηριστικά: «…Τοιαῦτα εἰπών καὶ πράξας προσέρχομαι σήμερον ὅπως καταθέσω τὴν λήξασαν ἐντολήν μου πρὸ τῶν ἐκλογέων μου Λακώνων. Ἡ εὐγνωμοσύνη μου πρὸς αὐτοὺς εἶναι μεγάλη καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης μου ταύτης ἐκδήλωσιν παριστᾷ ἡ ἀπόφασίς μου, ὅπως προβῶ εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦτο, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἀπολογία τῆς βουλευτείας μου, τὴν ὁποίαν δὲν πρόκειται νὰ διαδεχθῇ νέα ὑποψηφιότης…..Ἡ βραχυχρόνιος αὕτη βουλευτεία, ἐνῶ ἀφ᾽ ἑνὸς δὲν μὲ ἠμπόδισε σοβαρῶς εἰς τὸ κύριόν μου ἔργον, ἀφ᾽ ἑτέρου μοὶ παρέσχε τὴν ἀπολαυστικὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀντιληφθῶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τῶν ὅρων ἐν γένει, ὑφ᾽ οὕς διεξάγεται παρ᾽ ἡμὶν ἡ Πολιτικὴ…»[427].

Για τον ίδιο τον απολογισμό του στη Βουλή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «…Καὶ ὡς πρὸς τὰ λεχθέντα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν τῇ Βουλῇ δὲν ἔχω νὰ εἴπω τι ἰδιαιτέρως, ἀφοῦ ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν ἀρκεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν δικαίας κρίσεως…εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν αἰσθανθῇ ὁ ἀναγνώστης τὸ μέγεθος τῆς ἀδικίας, μεθ᾽ ἧς καὶ οἱ ἐκλογεῖς μου καὶ ὁ λοιπὸς λαὸς ἡμῶν ἔκρινε τοὺς περὶ τῶν ξένων ὀργανωτῶν τοῦ στρατοῦ λόγους μου…ὡς ἐπίσης εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἐπιδοκιμασθῇ πλήρως ἡ ἐπίθεσίς μου κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ Πανεπιστημιακῷ ζητήματι, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Πρωθυπουργὸς ἠθέλησε νὰ μὲ κατηγορήσῃ ὅτι ἐμαχόμην ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, ὅτε ἀπεκάλυψα τὴν συμπαιγνίαν καὶ τὸν δόλον, ὅστις ἐγένετο ἐν τῷ διορισμῷ τῶν καθηγητῶν…Πρὸς τὸν οὕτω προσενεχθέντα ἀρχηγὸν τῶν «Φιλελευθέρων» ἔδωκα τὴν δέουσαν ἀπάντησιν,….Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἕτερα ζητήματα, κινοῦντα τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἔθνους, οἷον τὸ στρατιωτικόν, τὸ γλωσσικόν, τὸ τῆς δημοσίας ὑγείας κ.λ.π., βλέπει ὁ ἀναγνώστης τὴν γνώμην μου, ὡς ταύτην ἐξέθηκα ἐπισήμως ἐν τῇ Βουλῇ…» [428].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επίσης υπήρξε πολέμιος της λαοκολακείας καθώς και της εξυπηρέτησης προσωπικών συμφερόντων των ψηφοφόρων του. Για την ικανοποίηση προσωπικών συμφερόντων

---

[426] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Πανεπιστημιακή μου υποψηφιότης,* Αθήνα 1912, σ. 5.
[427] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 14-15.
[428] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 4 – 5.

των ψηφοφόρων παραπέμπει αυτούς στην εκτελεστική εξουσία, δηλαδή στους δημοσίους υπαλλήλους, τους οποίους πρέπει να χαρακτηρίζει, όπως τονίζει, η ευθυδικία και η ταχύτης. Αναφέρει γι' αυτό το θέμα ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «...Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα οὐδεὶς δύναται ν᾽ ἀμφισβητήσῃ ὅτι τὸ μόνον μέσον πραγματικῆς ἀνορθώσεως καὶ ὀρθοποδήσεως ἔγκειται εἰς τὴν ἀποξένωσιν, τὴν βαθμιαίαν ἔστω, τοῦ βουλευτοῦ ἀπὸ τῶν ἔργων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Οὐδεμία δικαιολογία σκοπιμότητος καὶ πρακτικότητος καὶ ἀνάγκης δύναται νὰ κολάσῃ τὴν σημασίαν τῆς ἀναμίξεως ταύτης, ἥτις εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἠθικὴν πολιτικήν. Εἰς τοῦτο δὲ καὶ καλοῦνται ὅπως προσφέρωσι τὴν μεγίστην συνδρομὴν οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι....Πάντως τὸ ζήτημα τίθεται ἤδη σαφῶς πρὸ τῶν ὑπαλλήλων: ἐὰν θέλωσι νὰ σώσωσι καὶ ἑαυτοὺς μὲν ἀπὸ τῆς βουλευτικῆς δεσποτείας ἀλλὰ καὶ τὸ Κράτος ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀποσυνθέσεως, ὀφείλουσι νὰ συνδέσωσι τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν δυὸ λέξεων: εὐθυδικία καὶ ταχύτης....» [429].

Εξετάζοντας τους λόγους του Κ. Ν. Μέρμηγκα κατά το διάστημα της βουλευτείας του θεωρώ ότι είναι διάχυτη η αγάπη του για την Πατρίδα, μάλιστα δε η μέριμνά του για τη σωστή και χωρίς σπατάλες ανασυγκρότηση των Ενόπλων Δυνάμεων, η φροντίδα του για την υγεία των στρατιωτών κυρίως σε καιρό πολέμου, το ενδιαφέρον του για την Οικονομία με την αποφυγή περιττών δημόσιων δαπανών, την διάπλαση του χαρακτήρα των Δημοσίων Υπαλλήλων και την προσήλωσή των στα καθήκοντά των, τη διαμόρφωση προσόντων των υποψηφίων Βουλευτών και της συμπεριφοράς των, ώστε να μη λειτουργούν ως μεσάζοντες μεταξύ πολιτών και Κράτους για παράνομες εκδουλεύσεις. Ως Βουλευτής επίσης, υπερασπίστηκε την αξιοκρατία στην εκλογή των πανεπιστημιακών καθηγητών, υπόθεση που απασχολούσε έντονα και τον ίδιο, στις δε αγορεύσεις του καταφέρθηκε έντονα κατά της τότε κυβέρνησης και ήταν ιδιαίτερα δηκτικός για συγκεκριμένη υπόθεση. Για υποστήριξη των λεγομένων του αναφέρθηκε σε περιστατικά από την προσωπική του εμπειρία.

Επιπλέον αυτών, είναι φανερό ότι στις αγορεύσεις του ως Βουλευτής ομίλησε με πάθος για τα ζητήματα που τον απασχόλησαν, υπερασπίζοντας τις ιδέες του σ' αυτά και ορισμένες φορές πρωτοτύπησε στις αγορεύσεις του αυτές αλλά και ως υποψήφιος. Παράδειγμα, η αυτοκριτική που έκανε, όπως αναφέρει ο ίδιος, για να γίνει υποψήφιος βουλευτής, βάζοντας ερωτήματα

[429] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία,* ό. π., σ. 10 – 11.

στον εαυτό του, όπως ποιός είμαι και ποιά προσόντα έχω ως υποψήφιος, θέμα που δεν θίγεται εύκολα, μάλιστα δημόσια σε παρόμοιες καταστάσεις. Επίσης, εντυπωσιακή θεωρείται η φράση του, στη μονογραφία του «Ἡ Βουλευτεία μου», ότι πλεονέκτημα της πολιτικής είναι η νίκη του νου και της καρδιάς, αναφέροντας κατά λέξη τα εξής: «…θὰ ἤθελον νὰ ριφθῶ μετ᾽ ἀγαλλιάσεως εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει τὸ μέγα πλεονέκτημα τῆς δημοσιότητος καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ νίκη δίδεται εἰς τὴν ἐπικράτησιν οὐ μόνον τοῦ νοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς καρδίας…»[430], παράλληλα δε από υποψήφιος βουλευτής πήρε την απόφαση να μη αναμιγνύεται στο έργο της εκτελεστικής εξουσίας πέρα απ′ το νόμιμο, αλλά να ελέγχει αυτήν την ίδια την νομοθετική εξουσία απ′ το βήμα της Βουλής. Επίσης, η φράση του, «προτιμῶ ἄνδρας ἔχοντας ἀνάγκην νόμων ἢ νόμους ἔχοντας ἀνάγκην ἀνδρῶν[431]», δείχνει εμπιστοσύνη περισσότερο στο έμψυχο δυναμικό παρά στον μεγάλο αριθμό νόμων. Πρωτότυπη ήταν και η αναφορά του στη διασωθείσα φράση του Πραξιτέλη «Μὴ ὑπὲρ τὰ σφυρὰ ὦ σκυτοτόμε»[432], όταν θεώρησε τον εαυτό του άσχετο με την Συνταγματολογία, εκφράζοντας μ᾽ αυτόν τον τρόπο την ταπεινότητά του απέναντι στους ειδικούς της επιστήμης αυτής. Εντυπωσιακή και η φράση του, που σχετίζεται με την πνευματική δουλεία και την οποία ανάφερε στη Βουλή κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου για τον διορισμό ξένων οργανωτών του στρατού και η οποία έχει ως εξής: «…Δύναμαι νὰ θεωρήσω δεδικαιολογημένον ἓν ἔθνος, ὅταν ὑποκύπτει εἰς τὴν κτηνώδη βίαν τοῦ κατακτητοῦ ἢ εἰς τὴν στρατηγικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ′ ὄχι καὶ ὅταν ὑποβάλλεται ἑκουσίως εἰς πνευματικὴν δουλείαν...»[433] και συνεχίζει στην ίδια συζήτηση με μία άλλη φράση: «…Μη υψώσετε μόνον την μίαν χείραν, αλλ′ ανατείνατε αμφοτέρας προς τον ουρανόν εις συντριβήν καρδίας και οίκτον…»[434]. Πρωτότυπος ακόμη είναι ο λόγος του για τα προσόντα των βουλευτών σε μία συζήτηση στη Βουλή για την ηλικία των[435], όπου αναφέρει το «ἀνεπίληπτο παρελθόν», το «πρόσφορο ἔργο», την σωματική και πνευματική ακμαιότητα, την ευδοκίμηση στο «ἐπιτήδειο ἔργο», την ηλικία άνω των τριάντα ετών, καθώς και τη παρέμβασή του για την αποξένωση του βουλευτή από τα έργα της εκτελεστικής εξουσίας,

---

[430] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 15.
[431] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 32.
[432] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 33.
[433] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 46.
[434] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 50.
[435] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 51.

τονίζοντας κατά λέξη τα εξής «…προήχθην κυριώτατα διὰ τῆς ἀποφάσεως, ἥν εὐθὺς ἀπ᾽ ἀρχῆς, συμφώνως πρὸς τὴν προεκλογικήν μου ὑπόσχεσιν, ἔλαβον, ὅπως δηλ. μηδὲ τὸ παράπαν ἀναμιχθῶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας…»[436], ώστε να μη παρεμβαίνει για ικανοποίηση αιτημάτων των ψηφοφόρων του, ενώ παράλληλα τονίζει ότι τους δημοσίους υπαλλήλους πρέπει να τους χαρακτηρίζει η ευθυδικία και η ταχύτης, αναφέροντας χαρακτηριστικά τα εξής: «…Πάντως τὸ ζήτημα τίθεται ἤδη σαφῶς πρὸ τῶν ὑπαλλήλων: ἐὰν θέλωσι νὰ σώσωσι καὶ ἑαυτοὺς μὲν ἀπὸ τῆς βουλευτικῆς δεσποτείας ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀποσυνθέσεως, ὀφείλουσι νὰ συνδέσωσι τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν δυὸ λέξεων: εὐθυδικία καὶ ταχύτης…» [437], όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως.

Ως βουλευτής – ιατρός, έδωσε φιλοσοφικές προεκτάσεις σε ιατρικά θέματα που έθιξε στη Βουλή με την μορφή ερωτήσεων και επερωτήσεων, όπως για την μεταφορά των βαρειά ασθενών τραυματιών, για την βελτίωση της κατάστασης στην υγειονομική υπηρεσία του στρατεύματος και τον εκσυγχρονισμό του παντός είδους υλικού της, οι οποίες ερωτήσεις και επερωτήσεις του για άλλους μπορεί να θεωρούνταν επουσιώδεις, για τον Κων. Μέρμηγκα όμως ουσιώδεις, αφού αρχή του ήταν η υποστήριξη της ανθρώπινης ζωής. Σχετικά με τις φιλοσοφικές του προεκτάσεις στη πολιτική, αναφέρει ο ίδιος τα εξής: «…Η πολιτική, ἀπαύγασμα καί τῆς ἐπιστήμης καί τῆς καλλιτεχνίας, ἐνασχόλησις αυτόχρημα θεία, μεταρσιοῦσα τό πνεῦμα εἰς ὑψηλοφροσύνην, παρέχει ἐν τούτοις καί στάδιον χαμερπείας, ὁδηγούσης εἴτε εἰς ἰδιοτέλειαν εἴτε εἰς δημαγωγίαν…»[438]. Το ίδιο έκανε, σκεπτόμενος φιλοσοφικά, όταν μίλησε για την θεραπεία της νοσηράς κατάστασης στον χώρο της κρατικής διοίκησης, αναζητώντας και την αιτία της, αναφέροντας τα εξής: «…Ἐκ τῶν δύο προσόντων, τῶν ἀπαραιτήτων πρός πάντα πολιτικόν, δηλ. τῆς ἱκανότητος καί τῆς χρηστότητος, παρ᾽ ἡμῖν δέν ἔλειψε μέν τό πρῶτον ἀλλά δέν ἔλαμψεν, ὡς ἔδει, καί τό δεύτερον…»[439].

Πρέπει να σημειωθεί, ότι οι αγορεύσεις του Κ. Ν. Μέρμηγκα στη Βουλή ανευρίσκονται στην πραγματεία του «Ἡ Βουλευτεία μου» ληφθείσες από τα στενογραφημένα πρακτικά της Βουλής, όπως αναφέρει ο ίδιος: «…Τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα, ἤτοι πρῶτον ἡ

---

[436] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 7.
[437] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 11.
[438] Μέρμηγκας – Βουλευτεία, ό. π., σ. 15
[439] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 15.

ἀνεπάρκεια τῆς διὰ τῶν ἐφημερίδων δημοσιεύσεως τῶν ἐν τῇ Βουλῇ λεγομένων καὶ δεύτερον ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἄλλης, τῆς μυστικῆς, πορείας τοῦ βουλευτοῦ, μοὶ ἐπιβάλλουσι τήν ὑποχρέωσιν, ὅπως μὴ θεωρήσω ὡς ἀρκοῦντα εἰς ἀπολογίαν μου ὅσα εἶναι ἤδη ἐγνωσμένα ἐκ τῶν ἐφημερίδων περὶ τῆς στάσεώς μου ἐν τῇ Βουλῇ, ἀλλ᾽ ὅπως προβῶ εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦτο, δι᾽ οὗ πρῶτον μὲν παρατίθενται ἀντιγεγραμμέναι ἐκ τῶν ἐστενογραφημένων πρακτικῶν πᾶσαί μου αἱ ἀγορεύσεις ἐπὶ τῶν κυριωτέρων ζητημάτων τῆς βουλευτικῆς ταύτης περιόδου, καὶ δεύτερον ἐκτίθεται ὑπευθύνως καὶ ἡ λοιπή μου πᾶσα πολιτικὴ πορεία...»[440].

[440] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὀ. π., σ. 4.

2. Ως Γερουσιαστής

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας εκλέχτηκε το 1932 αριστίνδην γερουσιαστής, όχι δηλαδή με πολιτικές εκλογές, αλλά με διορισμό, εκπροσωπώντας τους ανθρώπους των Γραμμάτων και των Τεχνών, δηλαδή του Πανεπιστημίου, της Ακαδημίας και όλων των Ανωτάτων Σχολών, μαζί με άλλους, κατόπιν μιας εκλογικής μεταξύ των διαδικασίας. Διατέλεσε γερουσιαστής μέχρι το 1935. Αναφέρεται γι′ αυτό χαρακτηριστικά: «Λειτουργούσης τῆς Γερουσίας ὁ Μέρμηγκας ὑπεδείχθη γερουσιαστὴς ὑπὸ τοῦ Ἐκλογικοῦ Συλλόγου Ἐπιστημόνων, Λογοτεχνῶν καὶ Καλλιτεχνῶν, παρεκάθησε δὲ εἰς τὸ β΄ νομοθετικὸν σῶμα ἀπὸ τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1932 μέχρι τῆς καταργήσεως τῆς Γερουσίας (1 Ἀπριλίου 1935)»[441].

Πριν από την εκλογή του, έστειλε εγκύκλιο σε όλους όσους είχαν δικαίωμα ψήφου από τους επιστήμονες, λογοτέχνες και καλλιτέχνες, ζητώντας να τον υπερψηφίσουν, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «....ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἐπιστήμονος εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν προσπορίζει ζημίαν εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον.....Ἐν τούτοις δ᾽ ὅμως ἡ ἀνάμιξις αὕτη ὄχι μόνον ἐπιτρέπεται ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ὅταν ὁ ἐπιστήμων δὲν ἀποβλέπῃ εἰς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ ἀλλὰ θέλει μόνον νὰ δράσῃ ὡς ἐλεγκτὴς καὶ συντελεστής ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτειακῆς μηχανῆς, χρησιμοποιῶν τὴν δύναμίν του ὡς ἀντιπροσώπου τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν κέντρων τοῦ Κράτους. Μάλιστα δ᾽ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάμιξιν ταύτην ἡ ἐπίγνωσις τοῦ γεγονότος, ὅτι ὄχι μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἐκπαιδευτικὴ ὑπόστασις καὶ ἐν γένει ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ζωὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως. Εἴθε νὰ μὴ συνέβαινεν οὕτω· εἴθε νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κανονίζωμεν ἡμεῖς τὰ τοῦ ἔργου ἡμῶν, ἀπηλλαγμένοι τῆς πολιτικῆς κηδεμονίας καὶ διευθύνσεως. Ἀλλ᾽ ἀφοῦ τοῦτο δὲν εἶναι, τοὐλάχιστον, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δυνατόν, δὲν ἀπομένει ἄλλο ἢ ἡ παρέμβασις ἡμῶν καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς ἐξυγίανσιν τοῦ ὅλου σώματος τῆς πολιτείας, «οὗ μὴ καλῶς ἔχοντος ἀδύνατον εἴη τὸ μέρος εὖ ἔχειν». Ὅστις, ἀναμετρήσας τάς δυνάμεις του, νομίζει ὅτι δύναται νὰ παραγάγῃ τι θετικὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δικαιοῦται νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιδοκιμαστικὴν ψῆφον τῶν συνεργατῶν του ἐν τῇ ἀνωτάτῃ ἐκπαιδευτικῇ ἐργασίᾳ...Ἔσχατος μεταξὺ πάντων τῶν διδασκάλων τῆς ἀνωτέρας γνώσεως ἐν Ἑλλάδι, προβαίνω ἐν

[441] Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ηλίου», τ. 13, σ. 282.

τούτοις εἰς τὸ μέσον ἄνευ ψευδοῦς μετριοφροσύνης, ἐνῷ παρέχω τὴν βεβαίωσιν, ὅτι, ἐὰν ἔμελλε νὰ μοὶ ἀνατεθῇ ἡ τοιαύτη ἀντιπροσωπεία, δὲν θὰ ἔμενεν ὑπ᾽ αὐτῆς ἀσυγκίνητος οὔτε ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη οὐδ᾽ ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ζωή. Ὡς ὅπλον θὰ ἐπανεύρω ἐκεῖνο ὅπερ ἐχρησιμοποίησα κατὰ τὴν βουλευτεία μου (τοῦ 1910), δηλ. τὴν ἀπροσωπόληπτον καὶ ἀπροκατάληπτον παρρησίαν. Μακρὰν ἐμοῦ πᾶσα κομματικὴ ροπὴ καὶ δέσμευσις. Ἐὰν τις τῶν Κυρίων Συναδέλφων συνάπτῃ τὴν ψῆφον αὐτοῦ πρὸς τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν, ἃς ἀντιπαρέλθῃ πρὸ ἐμοῦ, ὡς ξένου πρὸς πᾶσαν τοιαύτην ἀντίληψιν» [442].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επίσης ζήτησε και προφορικά, κατά τις συζητήσεις με διάφορους πανεπιστημιακούς, την έμπρακτη συμπαράστασή τους για τις εκλογές των υποψήφιων γερουσιαστών. Αναφέρει γι' αυτό ο ίδιος, όταν ήταν ήδη γερουσιαστής: «...καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων, ὅτε ἐζήτησα τὴν ψῆφον τῶν διὰ τὴν ἀντιπροσωπείαν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ἐξεφράζοντο περιλύπως καὶ ἀποθαρρυντικῶς ὡς πρὸς τὴν δυνατὴν εὐδοκίμησιν οἱασδήποτε πλέον προσπαθείας πρὸς διόρθωσιν τῆς καταστάσεως...»[443].

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όταν ήταν Πρωθυπουργός, σε Συνεδρίαση της Γερουσίας το 1933 μαρτυρεί ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, για να εκλεγεί Γερουσιαστής, υποσχέθηκε στους ψηφοφόρους συναδέλφους του πανεπιστημιακούς ότι δεν θα αναμιχθεί στις πολιτικές προστριβές. Η μαρτυρία του έχει ως εξής: «ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (Πρωθυπουργός)...Καὶ ἀφοῦ ἐλάβατε τάς ψήφους τῶν συναδέλφων σας καθηγητῶν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι δὲν θὰ ἀναμιχθῆτε εἰς τάς πολιτικάς διενέξεις, ἔρχεσθε σήμερον ἀπὸ τοῦ Βήματος τῆς Γερουσίας νὰ γίνετε οἱ κήρυκες τῆς κομματικῆς διενέξεως...»[444].

Στις 11/11/1932, όπως προκύπτει από τα πρακτικά της Συνεδρίασης της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, «...ὁ κ. Μέρμηγκας ἀναγγέλει εἰς τὴν Σχολὴν τὴν ἀνακήρυξίν του ὡς γερουσιαστοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ Κοσμήτωρ ἐκφράζει πρὸς τὸν κ. Μέρμηγκα τὰ συγχαρητήρια της Σχολῆς. Ὁ κ. Μέρμηγκας εὐχαριστεῖ καὶ δηλοῖ ὅτι θὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τάς προσδοκίας τῆς Σχολῆς. Παρακαλεῖ δὲ τὴν

---

[442] Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος, «Οι διδάσκαλοί μας», στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 27.
[443] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, Ε΄ Τακτική Περίοδος 1932 – 1933, (Συνεδρίασις 3η, 23ης Ιανουαρίου 1933), σ. 54- 55. Στο εξής: *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*.
[444] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., σ. 72.

Σχολὴν ὅπως τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ συνεχίσῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματός του. Ἡ Σχολὴ εὐχαρίστως δέχεται τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ κ. Μέρμηγκα…» [445].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πήρε μέρος στις συνεδριάσεις της Γερουσίας και συμμετείχε ενεργά στις συζητήσεις που γίνονταν. Ήταν η Τακτική Σύνοδος της Γερουσίας κατά τα έτη 1932-1933.

Κατά την 1η Συνεδρίαση της Γερουσίας την περίοδο αυτή, 1932-1933, η οποία έγινε το απόγευμα της Παρασκευής της 4 Νοεμβρίου 1932, ο Προεδρεύων κατ' αυτήν του Σώματος της Γερουσίας Α. Χριστόπουλος ανακοινώνει τα εξής: «….Ἀνακοινοῦται ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν συνεδρίασιν τῶν δύο Νομοθετικῶν Σωμάτων, ἥτις ἔλαβε χώραν τὴν πρωΐαν, ὡρκίσθησαν οἱ Γερουσιασταὶ κ.κ. Β. Αἰγινήτης καὶ Κ. Μέρμηγκας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, Π. Δεκάζος καὶ Σπ. Χασιώτης τῶν Γεωργικῶν Ἐπιμελητηρίων, Στ. Λάβδας καὶ Ν. Κίσκιρας τῶν ἐργατῶν, Στ. Ἐμπειρῖκος τῶν Ἐφοπλιστῶν, Γεώργ. Ἀλεξανδρόπουλος Αἰτωλοακαρνανίας, Γ. Στρίγκος τῶν ἐμπόρων, Α. Καλαντζᾶκος τῆς Μεσσηνίας, Ν. Μουζάκης τῆς Ζακύνθου, Εὐάγγ. Ἰορδάνου Καβάλλας καὶ Γ. Σχινᾶς Μεσσηνίας» [446].

Την ίδια μέρα επίσης έγινε συγκρότησις επιτροπών στη Γερουσία, ο δε Κ. Ν. Μέρμηγκας τοποθετήθηκε στην Επιτροπή Υγιεινής. Μαρτυρείται σχετικά με αυτό: «…ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Σ. Γονατᾶς): Κατὰ τὴν συγκρότησιν ἠθέλησα νὰ μὴ ὑπερβῇ τὸν ἀριθμὸν τὸν ὁποῖον ὁρίζει ὁ Κανονισμός· ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη θὰ γίνῃ καὶ αὐτό. Πάντως αἱ καταρτισθεῖσαι ἐπιτροπαὶ ἔχουσιν οὕτω:…ΥΓΙΕΙΝΗΣ: 1) Βακράτσας Σταμάτιος, 2) Δοξιάδης Ἀπόστολος, 3) Κυπριανὸς Ὀρέστης, 4) Καταπότης Μιχαὴλ, 5) Καλαντζάκος Ἀλέξανδρος, 6) Μέρμηγκας Κωνσταντῖνος, 7) Μπουρμπούλης Κοσμᾶς, 8) Μεμέτογλου Χαφοὺζ Σαλῆ, 9) Μπέμπης Πέτρος, 10) Πετσάλης Νικόλαος, 11) Βηλαρᾶς Γεώργιος, 12) Πρωτοπαπᾶς Ἀναστάσιος, 13) Λοῦρος Κωνσταντῖνος, 14) Τραχίλης Ἀθανάσιος…» [447].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας από την δεύτερη μέρα λειτουργίας της Γερουσίας συμμετείχε ενεργά στις συνεδριάσεις αυτής και σ' αυτό θεωρώ ότι συνέβαλλε, αφ᾽ ενός μεν η άνεση και το θάρρος του λόγου που απόκτησε από την εμπειρία του στη Βουλή, ως Βουλευτής το 1911, αφ᾽ ετέρου δε η ρητορική του ικανότητα, που

---

[445] http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/object/uoadl:71424 σ. 3.

[446] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 1η 4ης Νοεμβρίου 1932, σ. 7.

[447] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 2α 15ης Νοεμβρίου 1932, σ. 12.

τον χαρακτήριζε, όπως φαίνεται από τα πρώτα του ακόμη γραπτά κείμενα, π.χ. επιστημονικές του εργασίες, δημοσιεύσεις κ.ά.

Στην 2η Συνεδρίαση της Γερουσίας την Παρασκευή στις 4 Νοεμβρίου 1932 της περιόδου αυτής έγινε ο παρακάτω διάλογος μεταξύ του Πρωθυπουργού Π. Τσαλδάρη και του Κων. Μέρμηγκα: «…Π. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ (Πρωθυπουργός)..Κύριοι γερουσιαστὲς ὀφείλω νὰ σᾶς εἴπω τὰ ἑξῆς: Ἡ ἐξουσιοδότησις ἐφ᾽ ὡρισμένων ζητημάτων ἐψηφίσθη παρὰ τῆς Βουλῆς, ἡ ὁποία διέκοψε τάς ἐργασίας της. Ἑπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶ οὐδεμίαν τροποποίησιν. Διότι πᾶσα τροποποίησις, θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐξουσιοδότησιν….Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὅταν ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ τροποποιήσωμεν ὅ,τι ἀπεφάσισεν ἡ Βουλή, τότε δὲν βλέπω τὸν λόγον διατὶ ὑπάρχομεν. Π. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ (Πρωθυπουργός). Κύριοι Γερουσιασταί, ὀφείλω νὰ σᾶς εἴπω ὅτι πολλάκις τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ Βουλῇ…Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὄχι, δὲν ἤθελα νὰ φέρω ἀντιρρήσεις ἐπὶ τῆς ἐξουσιοδοτήσεως. Μόνον κατὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης ὀφείλω νὰ διαμαρτυρηθῶ, δι᾽ ἧς ἐμμέσως ἀφαιρεῖται ἀφ᾽ ἡμῶν τὸ βασικὸν δικαίωμα τοῦ νὰ ψηφίσωμεν οἵαν θέλομεν μεταβολὴν εἰς νομοθετήματα τῆς Βουλῆς. Τὴν ἐξουσιοδότησιν αὐτὴν καθ᾽ ἑαυτήν, ἐγκρίνω καὶ ὑπερψηφίζω αὐτῆς…» [448].

Στη 3η Συνεδρίαση της Γερουσίας στις 23 Ιανουαρίου, με κυβέρνηση από το κόμμα των Φιλελευθέρων, έγινε ο ακόλουθος διάλογος μεταξύ Κ. Ν. Μέρμηγκα και Ε. Βενιζέλου: «…ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (Πρωθυπουργός)…Ἐὰν ἐδίδομεν τὰ χέρια εἰς τάς 25 Σεπτεμβρίου, ἐὰν ὅλοι τότε ἐδίδομεν τὰ χέρια πρὸ 3 1)2 μηνῶν, ἤδη θὰ εἴχομεν ἀρχίσει τὸ ἔργον τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς Χώρας. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ μοῦ εἴπῃ τὸ Λαϊκὸν κόμμα ὅτι δὲν ἤμουν εἰλικρινὴς προτείνων τὴν Οἰκουμενικήν. Διατί; Ἀφοῦ εἶπον νὰ κάμωμεν τὴν Οἰκουμενικὴν καὶ ἐὰν εἶναι δυνατὸν ἀφήσατέ με ἔξω. Ἐὰν θέλετε βάλετε καὶ ἐμένα μέσα. Εὐχαρίστως νὰ δώσωμεν τὴν Προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸν κύριον Τσαλδάρην καὶ νὰ εἶμαι Ὑπουργός, ὑπὸ τὸν κύριον Τσαλδάρην. Νομίζετε ὅτι δὲν ἔκαμα ὅ,τι ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἐμὲ ἀνθρωπίνως διὰ νὰ διευκολύνω τὴν συγκρότησιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως; Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Θὰ εἶναι ἀμείλικτος ἡ κρίσις τῆς ἱστορίας δι᾽ ὅλους τους πολιτικούς. Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ. (Πρωθυπουργός). Διατὶ δι᾽ ὅλους τους πολιτικούς; Δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀποδεχθῶ αὐτό· θὰ παρακαλέσω τὸν κ. Καθηγητήν, νὰ ἀνέλθῃ καὶ ἐκεῖνος εἰς τὸ Βῆμα νὰ μοῦ εἴπῃ ὅταν θὰ

---

[448] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 2α 15ης Νοεμβρίου 1932, σ. 30 – 33.

ἔλθῃ ἡ σειρά του, τί παρέλειψα ἐγὼ διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ Οἰκουμενικὴ Κυβέρνησις. Τί παρέλειψα;...» [449].

Σε άλλη του αναφορά στην ίδια συνεδρίαση ο Κ. Ν. Μέρμηγκας λέγει τα εξής: «...Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Αἴσθημα λύπης μὲ συνοδεύει παρερχόμενον ἐπί τὸ Βῆμα. Εἴκοσι καὶ ἕν ἔτη συμπληροῦνται ἀφ᾽ ὅτου, μέλος καὶ ἐγὼ τοῦ Κοινοβουλίου, συνειργαζόμην μετὰ τοῦ νῦν ὡς ἦτο καὶ τότε, Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, μεθ᾽ οὗ καὶ ἐδέησε νὰ διασταυρώσωμεν, πλέον ἢ ἅπαξ, τὰ ξίφη. Καὶ ἤδη ἐπανέρχομαι, ἐνῷ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέπρωτο νὰ ἐπαληθεύσουν οἱ φόβοι οὓς εἶχον τότε ἐκφράσῃ περὶ τῆς μελλούσης σταδιοδρομίας τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Δι᾽ αὐτὸ καὶ ἔλεγον ὅτι θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἦτο παρὼν ὅπως ἀποταθῶ πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦ εἴπω ὅτι ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι τῶν νόμων ἡ ἐφαρμογὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξαρτᾶται ἐξ οὐδεμιᾶς σκέψεως ὀπισθοβούλου, πρακτικῆς ἢ σκοπίμου, ἀλλ᾽ ὅτι ἡ τήρησις αὐτῶν ἐπιβάλλεται ὥς τι ἱερὸν καθῆκον. Τοιαύτην ἀντίληψιν ἐκληροδότησαν εἰς ἡμᾶς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες...Ὁ κύριος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ὑπελόγισεν ἀριθμητικῶς τί θὰ ἐγίνετο ἐὰν παρουσιάζετο πρὸ τῆς Βουλῆς, πόσοι θὰ ἐψήφιζον ὑπὲρ ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ πόσοι ἐκ τοῦ ἄλλου κόμματος. Ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀβούλων ψηφοφόρων, ὧν ἡ στάσις εἶχεν καθορισθῆ ἀναλλοιώτως ἐκ τῶν προτέρων. Περὶ ἀριθμήσεως λοιπὸν ψήφων πρόκειται καὶ ὄχι περὶ βουλευτῶν βουλευομένων ἐλευθέρως. Ἄβυσσος χωρίζει τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων καὶ περὶ τῆς βουλευτικῆς ἀξίας τῆς Βουλῆς. Ἀλλ᾽ ὡμίλησεν ὁ κύριος Πρωθυπουργὸς καὶ περὶ «αἰσθήματος ἀσφαλείας», ὅπερ, κατ᾽ αὐτόν, θὰ παρασχεθῇ εἰς τὸν λαὸν μόνον διὰ τοῦ καταρτισμοῦ Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς. Ὄχι! Ἄλλοθεν ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας ὁ λαός, ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι τηροῦνται οἱ νόμοι. Αὐτὸ εἶνε τὸ πραγματικὸν αἴσθημα ἀσφαλείας. Ἡ Κυβέρνησις δύναται νὰ μὴν εἶναι κομματικῶς ἰσχυρὰ καὶ ὅμως νὰ ἐμπνέῃ διὰ τῆς ἠθικῆς ἐπιβολῆς ἰσχυρὸν τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας...»[450].

Με αυτή την αγόρευση ο Κων. Μέρμηγκας έρχεται σε αντιπαράθεση πάλι με Πρωθυπουργό, αυτή τη φορά με τον Ελ. Βενιζέλο και διατυπώνει την άποψή του για το περιβόητο αίσθημα ασφάλειας στην πολιτική ζωή, το οποίο κατά τον Κων. Μέρμηγκα

---

[449] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 3η 23ης Ιανουαρίου 1933, σ. 47.

[450] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 3η 23ης Ιανουαρίου 1933, σ. 52.

δεν εξαρτάται από την κυβερνητική πλειοψηφία αλλά από τη τήρηση των νόμων του κράτους. Η άποψη αυτή του Κων. Μέρμηγκα είναι αφ' ενός μεν πρωτόγνωρη για τα πολιτικά χρονικά, αφ' ετέρου δε αξιοπρόσεκτη για κάθε πολιτικό.

Συνεχίζων την αγόρευσή του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στην ίδια συνεδρίαση, σε μιά άλλη αποστροφή του λόγου του, ομιλεί για τον θεσμό της Γερουσίας, λέγοντας τα εξής: «...Ἐὰν ἄλλος ἦτο ὁ τρόπος τῆς συνθέσεως τῆς Γερουσίας, ἐὰν δηλαδὴ δὲν ἦτο κομματικὴ ἡ ἐκλογὴ τῶν γερουσιαστῶν, τοῦ λαοῦ, τότε καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν θὰ εἶχον ἀσφαλῶς ἄλλην ἀπήχησιν. Δυστυχῶς διὰ τοῦ ἐκτελεστικοῦ διατάγματος, ἐδόθη χαρακτὴρ κομματικὸς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν γερουσιαστῶν τοῦ λαοῦ, ἐνῷ, ἐὰν οὗτοι ἐξελέγοντο ἄνευ κομματικῆς δεσμεύσεως, ἀσφαλῶς ἀλλοία θὰ ἦτο ἡ σύστασις τῆς Γερουσίας, ἀλλοία καὶ ἡ ἀνασταλτικὴ αὐτῆς ἐπίδρασις, ἄλλος δὲ καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν Κυβερνήσεων πρὸς τὸ Σῶμα τοῦτο. Τὸ Σύνταγμα δὲν ὁρίζει τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν γερουσιαστῶν τοῦ λαοῦ, ἀλλ᾽ οὐδὲ καὶ ὁ Νόμος, μόνον δὲ τὸ ἐκτελεστικὸν διάταγμα ἐπέβαλε τοὺς κομματικοὺς συνδυασμούς, καὶ χρωματισμοὺς διὰ τοὺς ὑποψηφίους γερουσιαστάς. Καὶ ἰδοὺ τὸ μειονέκτημα τῆς τοιαύτης συγκροτήσεως τῆς Γερουσίας, ὅτι καταντῶμεν νὰ ὁμιλῶμεν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων....»[451].

Με τα λεγόμενά του αυτά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τονίζει το ακομμάτιστον της Γερουσίας, πράγμα το οποίον είναι κάτι το πρωτόγνωρο απ' ότι βλέπουμε να γίνεται στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας αλλά και των άλλων χωρών. Πρόκειται για μια καλή ιδέα, από την υλοποίησή της οποίας, καλό θα προέκυπτε για έναν λαό, άσχετα από το είδος του πολιτεύματος που έχει, όπως συνέβη να υπάρχει Γερουσία και στη Βασιλεία του Όθωνα με το Σύνταγμα του 1844[452].

Σε άλλες αποστροφές του λόγου του, στην ίδια συνεδρίαση της Γερουσίας, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας προχωρά σε κάποιες δηλώσεις που έχουν επίσης ενδιαφέρον πολιτικό, όπως : 1) «....ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ὑπεράνω ὅλων τῶν σκοπιμοτήτων καὶ ὠφελιμοτήτων, ὑπάρχει κάποια γενικὴ ἀντίληψις ἠθικὴ...»[453]. 2) Για τις παλινωδίες ωρισμένων πολιτικών αναφέρει μια φράση από τον Όμηρο[454], επικό ποιητή του 8ου αι. π. Χ.: «...Διήλθατε.. ...οὔρεά τε

[451] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 3η 23ης Ιανουαρίου, σ. 53.

[452] Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 245. Στο εξής: Βακαλόπουλος – ιστορία.

[453] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., σ. 53.

[454] P. Kroh, *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων* (Μετάφραση Δ. Λυπουρλής – Λ. Τρομάρας), Θεσσαλονίκη 1996, σ. 351. Στο εξής: P. Kroh.

σκιόεντα, θάλασσάν τε ἠχήεσσαν...»[455] ἵνα σαλπίσητε τὴν ἀνατροπὴν τοῦ συστήματος αὐτοῦ, οὗτινος ἀμέσως ἔπειτα ἐτάχθητε ὑπερασπιστὴς...»[456]. 3) Καταφερόμενος κατά των νομικών πολιτικών ο Κων. Μέρμηγκας σε μια στιχομυθία του με τον Ελ. Βενιζέλο λέγει τα εξής: «....Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (Πρωθυπουργός). Διότι ἐφαρμόζομεν τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν νόμον, τὸν ὁποῖον δὲν ξεύρετε καὶ μὲ τάς ἰατρικάς σας γνώσεις παρερμηνεύετε....Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὡς μὴ νομικός, δὲν ἔχω τὴν ἱκανότητα νὰ παρερμηνεύω τοὺς νόμους. Καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἥκιστα, ὡς καὶ ἐγώ, νομομαθής, ἔχει τὴν αὐτὴν μετ᾽ ἐμοῦ ἀντίληψιν. Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (Πρωθυπουργός). Αὐτὸ θὰ τὸ ἴδωμεν εἰς τάς ἐκλογάς. Θὰ ἴδωμεν πρὸς ποὶους ἔχει ἐμπιστοσύνην ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Πρὶν ἢ λήξῃ τὸ ζήτημα διὰ τῆς ἐπῳδοῦ «ἡ Γερουσία παρεδέχθη» πρέπει νὰ παραδεχθῆτε ὅτι παίζομεν ἐν οὐ παικτοῖς καὶ ὅτι τὸ σῶμα τῆς πατρίδος, περὶ τὸ ὁποῖον ἀσχημονοῦμεν, δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ μεταβληθῇ εἰς πτῶμα...»[457].

Στη 4η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στις 7 Απριλίου 1933, κατά το αρχικό μέρος αυτής ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αφού πήρε το λόγο υπεραμύνθηκε πάλι της ύπαρξης του θεσμού της Γερουσίας και του ακομμάτιστου χαρακτήρος αυτής, για να πάρει μια απάντηση από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου[458], αρχηγό πρώτα του κόμματος της Δημοκρατικής Ένωσης και κατόπιν του αγροτοεργατικού κόμματος, απάντηση η οποία αποτελεί και την άποψη του πολιτικού αυτού προσώπου πάνω σ′ αυτό το θέμα. Μαρτυρείται χαρακτηριστικά: «....Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ....Κύριοι! Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ζήτημα, προκῦπτον ἐκ τῶν προγραμματικῶν δηλώσεων τῆς Κυβερνήσεως, προέχει τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως τῆς Γερουσίας. Καὶ εἰς πάντα μὲν ἄλλον Γερουσιαστήν, μάλιστα δ᾽ εἰς ἕνα νεοφώτιστον, ὡς ἐγώ, ἔμελλε νὰ προξενήσῃ ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν ἡ ταπείνωσις καὶ ὁ διασυρμὸς ὅν ὑπέστη κατ᾽ αὐτάς ὁ θεσμὸς τοῦ Σώματος τούτου, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ὁποίου ἠθέλησα νὰ ἀφοσιωθῶ μετὰ τόσου ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν ὁποῖον ἐπέπρωτο νὰ αἰσθανθῶ τόσην πικρίαν καὶ ἀπογοήτευσιν. Βάσκανος μοῖρα ἐφθόνησε τὴν Γερουσίαν ἤδη κατὰ τὴν νομοθέτησιν τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἐνῷ ἡ ὀπισθοβουλία τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς τότε

---

455 Όμηρος, *Ιλιάς* Α′ 157.
456 *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουςίας*, ό. π., σ. 54.
457 *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 3η της 23ης Ιανουαρίου 1933 σ. 55.
458 Βακαλόπουλος – ιστορία, ό. π., σ. 373-376.

πλειοψηφίας ἔδωκεν εἰς αὐτήν τὴν κομματικὴν αὐτὴν ἀπόχρωσιν, ἥτις καὶ μέχρι τοῦδε διατηρεῖται καὶ ἥτις γεννᾷ τὴν εὔλογον ἀνησυχίαν τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι δυνατὸν νὰ συναντήσῃ ἀντίδρασιν ἐκ προκαταλήψεως, μέλλουσαν νὰ δυσχεράνῃ τὸ ἔργον αὐτῆς, ἐντεταλμένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτὸ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ὡρισμένου προγράμματος. Εὑρίσκεται λοιπὸν ἐν δικαίῳ ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἐνῷ ἀνησυχεῖ διὰ τάς διαθέσεις τῆς Γερουσίας, ἀλλ᾽ εὑρίσκεται ἐν ἀδίκῳ ὅταν προκαταβολικῶς ἐκφράζεται περὶ αὐτῆς ὡς περὶ ἀχρήστου Σώματος καὶ ὅταν ζητῇ νὰ προξενήσῃ ἐντύπωσιν ταπεινωτικὴν δι᾽ αὐτήν. Π. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ. (Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου). Κύριε Γερουσιαστὰ ὀφείλω νὰ σᾶς κάμω μίαν δήλωσιν ὅτι ἡ Κυβέρνησις πᾶν ἄλλο ἐπιδιώκει ἢ νὰ γεννήσῃ ἐντυπώσεις....Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως εἶπεν ὅτι: «ἡ Γερουσία κατασπαταλᾷ τάς δυνάμεις ἐκείνων οἵτινες ἀποτελοῦσιν αὐτήν, ἐνῷ θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν αὗται ἐπωφελέστερον διὰ τὸν τόπον». Ὄχι, δὲν σπαταλῶμεν τάς δυνάμεις ἡμῶν ἐπὶ ματαίῳ, ἡμεῖς ὅσοι ἐζητήσαμεν, ἐκτείνοντες αὐτάς ὑπὲρ τὸ μέρος, νὰ ἐργασθῶμεν καὶ ὑπὲρ τοῦ ὅλου « οὗ μή καλῶς ἔχοντος, ἀδύνατον εἴη τό μέρος εὖ ἔχειν » (σ.σ.: Πλάτωνος Χαρμίδης 156e). Ἕκαστος ἐξ ἡμῶν, τῶν ζητούντων, ἐν τῷ εἰδικῷ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας του, νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου, βλέπει ἑαυτὸν ἀσφυκτιῶντα ὑπὸ τὴν πνιγηρότητα τῆς πολιτικῆς ἀτμοσφαίρας. Ἑπομένως, ὅστις ἐξ ἡμῶν δύναται, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξέλθῃ τῆς κρύπτης του καὶ νὰ μετάσχῃ εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ρύθμισιν τῆς πολιτικῆς μηχανῆς. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἴμεθα ἄξιοι τῆς περιφρονητικῆς ἐκφράσεως, ἥν κατὰ τὴν χθεσινὴν συνεδρίαν τῆς Βουλῆς, ὑπὸ τοὺς εἰρωνικοὺς γέλωτας πλήθους βουλευτῶν, μετεχειρίσθη, προκειμένου περὶ τῆς Γερουσίας, ὁ κύριος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλγεινὴ ἡ ἐντύπωσίς μου ἐκ τούτου. Π. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ (Πρωθυπουργός). Κύριοι, νὰ σᾶς εἴπω κάτι, ἵνα μὴ μείνῃ αὐτὴ ἡ ἀλγεινὴ ἐντύπωσις. Εἶπον τότε, μεταξὺ τῶν λόγων οἱ ὁποῖοι ἐπεβάλλοντο διὰ τὴν ἀναβολὴν τῆς συζητήσεως....ὅτι δὲν θεωρῶ σοβαρὸν τὸν λόγον τοῦτον τῆς ἀναβολῆς διότι παρατηρῶ ὅτι θὰ ἔχωμεν μίαν συζήτησιν ἀρκετὰ μακράν, ἡ ὁποία θὰ ἔχῃ ἀξίαν μόνον θεωρητικήν, ἀφοῦ τὸ Σῶμα...δὲν καλεῖται νὰ ἐκδόσῃ μίαν ὡρισμένην ἀπόφασιν· τοῦτο εἶπα. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Λίαν εὐχαρίστως δέχομαι τὴν σημερινὴν συμβιβαστικότητα τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ αἰσθάνομαι πολλὴν διάθεσιν. Α. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἐδῶ εἶναι καλλιτέρα καὶ περσσότερον εὐεργετική. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Τὴν Γερουσίαν θεωρῶ

οὐ μόνον ἀναγκαίαν, ἀλλὰ καὶ ἀξίαν εὐρυτέρας δικαιοδοσίας, ὡς ἄλλως ὑπὲρ αὐτῆς ἐξεφράσθη καὶ ὁ συνάδελφος κ. Παπαναστασίου…Γεγονὸς εἶναι ὅτι δύναται κατὰ τινα τρόπον νὰ ἀπαλλαγῇ ἡ Γερουσία ἀπὸ τῆς κομματικῆς ἐπιβολῆς καὶ δή, οὐ μόνον εἰς τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦδε, οἱ Γερουσιασταί, καὶ ὅσοι ἤδη ἀνήκουσιν εἰς κόμματα, πρέπει νὰ θεωρήσωσιν ἑαυτοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ μελλοντικῶν κομματικῶν δεσμῶν…Ὁ σκοπός μου ἀποβλέπει εἰς τὴν χειραφεσίαν τῆς Γερουσίας ἀπὸ τῶν κομμάτων…»[459].

Αναλύοντας την αγόρευση αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα στη Γερουσία, παρατηρούμε, πρώτον, τον Κ. Ν. Μέρμηγκα να υπεραμύνεται του θεσμού της Γερουσίας, και μάλιστα να τονίζει το ακομμάτιστον αυτής, θέμα το οποίο κανένα κράτος ακόμη, που έχει Γερουσία, δεν θέλησε ή δεν μπόρεσε να επιτύχει.

Δεύτερον, παρατηρούμε τον τότε Πρωθυπουργό Π. Τσαλδάρη στη Συνεδρίαση αυτή, έμμεσα να καταφέρεται κατά του θεσμού της Γερουσίας, θεσμό που θα προτιμούσε, όπως συμπεραίνεται από την φράση του, την οποία αναπαράγει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, να μη υπήρχε˙ διότι τί άλλο σημαίνει η φράση του «…ἡ Γερουσία κατασπαταλᾷ τάς δυνάμεις ἐκείνων οἵτινες ἀποτελοῦσιν αὐτήν, ἐνῷ θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν αὗται ἐπωφελέστερον διὰ τὸν τόπον»; Η Γερουσία δεν είναι οι Γερουσιαστές; Ο σκοπός των δεν είναι αγορεύουν και να εκφέρουν την γνώμη των ψηφίζοντας ή καταψηφίζοντας νομοσχέδια για ωφέλεια του λαού σύμφωνα με τη δική τους θεώρηση; Συνεπώς, να μη κατασπαταλά η Γερουσία τις δυνάμεις των Γερουσιαστών σημαίνει ή να ψηφίζουν οι Γερουσιαστές ό,τι λέγει η Κυβέρνηση ή να μη υπάρχουν Γερουσιαστές, καταργούμενης λοιπόν της Γερουσίας όχι βέβαια με φράση του Π. Τσαλδάρη αλλά με συνταγματικές διαδικασίες. Η φράση του αυτή είναι μια ήττα γι΄ αυτόν και ήταν και η αφορμή να «ξιφουλκύσει » ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, με αποτέλεσμα να περιμαζέψει ό,τι μπορούσε «ἵνα μὴ μείνῃ ἡ ἀλγεινὴ ἐντύπωσις»,όπως ανέφερε χαρακτηριστικά.

Τρίτον, βλέπομε τον Α. Παπαναστασίου να υπερθεματίζει για τον θεσμό της Γερουσίας, λακωνικά και επιγραμματικά, χαρακτηρίζοντάς την, όπως αναφέρει, «καλλιτέρα και περισσότερον ευεργετική».

Τέταρτον, στο τμήμα αυτό της Συνεδρίασης ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει στην αγόρευσή του τμήμα μιας φράσης από

---

[459] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 4η της 7ης Απριλίου 1933 σ. 116-117.

τον Πλάτωνα[460] (βλ. Πλάτ. Χαρμίδης, 156e), για να υποστηρίξει τα λεγόμενά του, πράγμα που δείχνει την ευρυμάθειά του και ειδικώτερα τις γνώσεις του στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, όπως είναι φανερό και από άλλες αναφορές του σ' αυτήν.

Σε άλλο θέμα της ίδιας συνεδρίασης της Γερουσίας, και συγκεκριμένα αυτό της οικονομίας, θέμα το οποίο και σήμερα είναι επίκαιρο από κάθε άλλο, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας,λέγει τα εξής: «Καὶ ἤδη, προκειμένου περὶ τοῦ εἰδικοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος, ἡ προσοχὴ στρέφεται πρώτιστα ἐπὶ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα…ἡ σωτηρία πρέπει νὰ ἐπιζητηθῇ ὄχι διὰ νέας φορολογίας, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ περικοπῆς τῶν δαπανῶν. Ὁ κ. Πρόεδρος μοὶ ἀνέθηκε, κατὰ τὴν βραχεῖαν διάρκειαν τῆς προηγουμένης αὐτοῦ διατηρήσεως ἐν τῇ Κυβερνήσει, τὴν τιμητικὴν ἐντολὴν ὅπως μετάσχω, μετὰ τριῶν ἄλλων συναδέλφων, Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Οἰκονομιῶν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Ἡ ἐντύπωσις, κύριοι, ἣν ἀπεκόμισα ἐκ τοῦ ἐλέγχου ἐκείνου ὑπῆρξε καταπληκτική. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, τὸ πτωχότατον ἐξ ὅλων τῶν Ὑπουργείων, διετήρει ἐν τούτοις τοιαύτην πολυτέλειαν καὶ σπατάλην, ὥστε ἔκρινα, ὅτι, ἐὰν κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦτο συμβαίνῃ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα Ὑπουργεῖα, δὲν θὰ ἦτο ἴσως μεγάλη ὑπερβολή, ἐὰν ἐλέγετο, ὅτι καὶ διὰ μόνης τῃς περικοπῆς ὅλων τῶν ἀσκόπων δαπανῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ἰσοζύγιον τοῦ προϋπολογισμοῦ. Τμῆμα Ἀνωτάτης Ἐκπαίδευσης, Τμῆμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ ἔπειτα καὶ Διεύθυνσις ἀμφοτέρων. Ἐκπαιδευτικοὶ Σύμβουλοι ἐν περιττῇ ἀφθονίᾳ, ἰσοβάθμιοι κατὰ τὸν μισθὸν πρὸς Ἀρεοπαγίτας, ἰδιαίτεροι Διευθυνταὶ τῶν Γραφείων τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκὲς τὸ κτίριον τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἀλλ᾽ ἐνοικιάσθη ἴδιον μέγα οἴκημα. Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας). Δὲν ὑπάρχει καμμία διεύθυνσις εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας. Κατηργήθη ἡ διεύθυνσις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Τὸ γνωρίζω καὶ τὸ ἐπαινῶ. Ὅλοι οὗτοι ἐπαύθησαν συμφώνως πρὸς τὴν ἔκθεσιν ἡμῶν, τῶν ἀποτελεσάντων τὴν Ἐπιτροπὴν ἐκείνην. Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας). Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον ἔφυγε ἀπὸ τὸ μέγαρον τὸ ὁποῖον εἶχε μισθώσει. Συνεδριάζει ἐντὸς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Δὲν μοῦ ἀρέσει νὰ εὑρίσκωνται μακράν τοῦ Ὑπουργείου τὰ Συμβούλια. Τὰ θέλω πάντοτε ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ Ὑπουργοῦ. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὅπου θὰ ἤρκουν - ὡς ἐπήρκουν καὶ κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθὸν

---

460 Πλάτων, *Χαρμίδης* 156e.

– πεντάδες ὑπαλλήλων, εἶχον διορισθῇ κατὰ δεκαπεντάδας. Ἡ σημερινὴ Κυβέρνησις λίαν φιλοτίμως περιέκοψε τὴν δαπάνην αὐτήν. Ἀλλ᾽ ἡ ὅλη σπατάλη εἰς τάς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους εἶναι τόση καὶ ἡ ἐξακολουθητικὴ ὑπόθαλψις αὐτῆς, ἡ παντοειδής, τόσον ἰσχυρά, ὥστε νὰ μὴ ἐλπίζηται διόρθωσις. Δὲν ἐγεννήθη ἀκόμη ὁ Ἡρακλῆς, ὅστις θὰ καθάρῃ τὸν σταῦλον τοῦτον τοῦ Αὐγείου…»[461].

Μελετώντας οποιοσδήποτε τα λεγόμενα αυτά του Κ. Ν. Μέρμηγκα για την οικονομία της χώρας, θεωρώ ότι θα συμφωνήσει μαζί του, θα θελήσει να αναγάγει τα λεγόμενά του και στη σημερινή εποχή και θα επιθυμήσει να γίνουν παρόμοιες αλλά και ίδιες ενέργειες, για να ορθοποδήσει η οικονομία και να καθαρισθεί από τα παθήματά της.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στην ίδια Συνεδρίαση της Γερουσίας ανοίγει το θέμα της Δημόσιας υγείας, το οποίο λόγω ειδικότητας τον απασχολεί περισσότερο, το γνωρίζει καλύτερα, και παράλληλα διαλέγεται, με τον τότε Πρωθυπουργό. Η αγόρευσή του έχει ως εξής: «…Νομίζετε, Κύριοι Συνάδελφοι, ὅτι ἔχετε ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν τοῦ πράγματος καὶ ἀντιληφθῇ τῆς σοβαρότητος τοῦ κινδύνου ἐνῷ πράγματι δὲν ἔχετε ἀναμετρήσῃ τὸν βαθμὸν τῆς συμφορᾶς, ἥτις ἔχει ἐνσκήψει ἐπὶ τοῦ Λαοῦ ἡμῶν ἐκ τῆς τόσης νοσηρότητος καὶ θνητότητος, ὧν ἡμεῖς μεταξὺ τῶν λοιπῶν λαῶν, κατέχομεν τὰ θλιβερὰ πρωτεῖα. Ὄχι μόνον ἡ ἄρρητος δυστυχία τῶν ἀσθενειῶν καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς ἡμῶν καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, τῶν ὁποίων ὅλων ἡ δεινότης δὲν ἔχει κατανοηθῇ ἀρκούντως. Τὸ ὅλον ζήτημα χωρίζεται εἰς δύο, πρῶτον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς θεραπείας τῶν ἐνδεῶν ἀσθενῶν καὶ δεύτερον εἰς τὴν προφύλαξιν τῆς ὑγείας τοῦ λαοῦ ἐν γένει…Τὸ ὅλον τοῦτο κεφάλαιον, τὸ τῆς Δημοσίας Ὑγείας, παρέχει ἴδιον γνώρισμα μεταξὺ τῶν λοιπῶν δημοσίων ἀναγκῶν, ὅτι δύναται νὰ ἐξυπηρετηθῇ χωρὶς πολλῆς δαπάνης. Καὶ πρώτον διὰ τὴν θεραπείαν τῶν πτωχῶν θὰ ἔπρεπε νὰ μὴν ἐπιτραπῇ οὐδ᾽ ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἡ ἐξακολούθησις τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν «φιλανθρωπικῶν» θεραπευτηρίων ὡς κέντρων ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως…Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον κεφάλαιον, δηλαδὴ τῆς προφυλάξεως τῆς δημοσίας ὑγείας, ἡ μέχρι τοῦδε τηρηθεῖσα ἀγωγὴ ὑπῆρξεν αὐτόχρημα ἐγκληματική. Ἀφ᾽ ἑνὸς σπατάλη ἀφάνταστος πρὸς ἐξυπηρέτησιν προσωπικῶν ὠφελημάτων καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ λύμη τῶν ξένων ὀργανωτῶν καὶ ὀργανώσεων μετὰ τῶν

---

[461] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 4η της 7ης Απριλίου 1933 σ. 117.

ἀπαραιτήτων ἰθαγενῶν παρασίτων. Κ. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ. (Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου). Κύριε Γερουσιαστά, λέγω ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀποβλέπει ἐντελῶς ἰδιαιτέρως νὰ καταβάλῃ πᾶσαν δυνατὴν μέριμναν σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ὑγιεινῆς. Εἶμαι δὲ εὐτυχής, ὅτι σεῖς, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ Ἰατρὸς διακεκριμένος ἀναγνωρίζετε ὡς τόσον σοβαρὸν τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐλπίζω, ὅτι ὄχι μόνον θὰ τὸ ἀναγνωρίσητε ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θὰ παράσχητε τὴν συνδρομὴν ὑμῶν καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν ἔχετε ὡς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου…Ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι δυνάμεθα γενικῶς νὰ εἴπωμεν περὶ πάσης ξένης ἀποστολῆς, ὅτι εἶναι ἄχρηστος. Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ ὑπάρχουσα ἐδῶ ἰατρικὴ ἀποστολή, ἡ ὁποία νομίζω ὅτι δὲν ζημιώνει μὲ μεγάλας δαπάνας τὸ Δημόσιον, ἔχει ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνήγαγον ἐκ τῆς ἐπαφῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἦλθον μετ᾽ αὐτῆς…θὰ σᾶς παρακαλέσω ὄχι τόσον γενικῶς νὰ ἐκφράζεσθε περὶ ξένων, τινὲς τῶν ὁποίων εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐπωφελήθησαν περιστάσεων χωρὶς νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀποδώσουν τι. Ἀλλ᾽ εἶναι καὶ ἄλλοι, καὶ τὸ λέγω διὰ τὴν ἰατρικὴν ἀποστολήν,οἱ ὁποῖοι παρέσχον σπουδαίαν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν τόπον μας…Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ…Ἀλλ᾽ ἡ μέχρι τοῦδε πεῖρα ἐπιστοποίησεν οὐ μόνον τὴν ἀχρηστίαν ἀλλὰ καὶ τὴν βλαβερότητα ὅλων τῶν ξένων ὀργανωτῶν καὶ ὀργανώσεων. Ὄχι μόνον ἡ διασπάθησις τοῦ δημοσίου χρήματος (εἰς μισθοὺς καὶ πολυτελεῖς ἐγκαταστάσεις καὶ καταχρήσεις), ἀλλὰ καὶ κυρίως ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Διοικήσεως τῶν ἑλληνικῶν ὑπηρεσιῶν, τάς ὁποίας μόνοι αὐτοὶ πρέπει νὰ διευθύνουν ἵνα ἀσκηθοῦν εἰς αὐτάς καὶ τελειοποιηθοῦν, ὄχι δὲ νὰ ἐργάζωνται ὡς ὑποτελεῖς τῶν ξένων, οἵτινες οὐδεμίαν εὐκαιρίαν παραλείπουν ὅπως μυκτηρίσουν καὶ χλευάσουν τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ νόμους καὶ ἀνθρώπους ἀποδεικνύουσι τὸ βάσιμον τῶν ἰσχυρισμῶν μας. Δὲν πιστεύω ὅτι ἐλησμονήσατε τὴν δρᾶσιν τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων ἀποστολῶν. Πρὸς τὴν ἐπιτυχῆ ἐξυπηρέτησιν τῆς δημοσίας ἡμῶν ὑγείας ἓν μέσον ὑπάρχει, πάντων ἀναγκαιότατον, ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ Κράτους Ἑλλήνων Ἰατρῶν…»[462].

Στην αναφορά του λόγου του για τη δημόσια υγεία ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πρώτον παρέχει την διαπίστωση υψηλού βαθμού νοσηρότητος και θνητότητος στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού με πρωτεία μεταξύ άλλων χωρών, θεωρώ δε μεταξύ

[462] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 4η της 7ης Απριλίου 1933 σ. 117 – 118.

των χωρών της Ευρώπης. Συντελεστές σ' αυτό πιστεύω ότι πέραν της ανυπαρξίας φαρμάκων θα ήταν η έλλειψη δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, η πλημμελής διατροφή, η κατανάλωση απαστερείωτου ή και άβραστου γάλακτος, η ύπαρξη βαλτοτόπων και ελών, οι κακές υγειονομικές συνθήκες στα Νοσοκομεία, η πολλαπλή χρήση και η ελλιπής αποστείρωση ιατρικών εργαλείων κ.ά. Δεύτερον, κάνει προτάσεις που αφορούν την θεραπεία και την πρόληψη, σε επίπεδο κορυφής του παγόβουνου αυτού, όπως θεωρεί τα φιλανθρωπικά θεραπευτήρια που χρησιμοποιούνται για ιδιωτικούς σκοπούς καθώς και την υπάρχουσα στην Ελλάδα τότε ξένη ιατρική αποστολή, παρέχοντας παράλληλα εμπιστοσύνη στο σύνολο του ελληνικού ιατρικού δυναμικού. Για να αναφέρει αυτά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάπου θα βασίζονταν ως γιατρός, και μάλιστα ως καθηγητής ιατρικής.

Στο τέλος της αγόρευσής του στη Συνεδρίαση αυτή ενώπιον της Γερουσίας, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επανέρχεται στο θέμα της ύπαρξης της Γερουσίας και του ακομμάτιστου του Γερουσιαστού, θέμα με το οποίο και άρχισε κατά την ίδια την Συνεδρίαση. Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής: «...Καταλήγων, Κύριοι Συνάλδεφοι, καὶ αὖθις ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διατηρήσεως τῆς Γερουσίας καὶ μάλιστα τῆς εὐρυτέρας χρησιμοποιήσεως ἐξωκομματικῶν στοιχείων. Ὑμεῖς, οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικοί, εἶσθε χρονίως δηλητηριασμένοι ἀπὸ τὴν πνιγηράν καὶ μεμολυσμένην ἀτμόσφαιραν, τὴν ὁποίαν ἀναπνέετε, ἔχετε δ᾽ ἀνάγκην ἐνισχύσεως καὶ ἐξυγιάνσεως δι᾽ ἡμῶν τῶν ἔξωθεν ἐρχομένων. Π. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ. (Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου). Δι᾽ αὐτό, κύριε Γερουσιαστά, ἡ ἐξυγίανσις δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄλλως ἀφοῦ ὑπάρχει μόλυσμα. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Εἶναι ἀδιάσειστος ἡ ἀξία τοῦ ἀποφθέγματος καθ᾽ ὃ «ὅστις δὲν δύναται νὰ ἀπαρνηθῇ ἑαυτὸν ἐντελῶς, δὲν εἶναι ἄξιος νὰ κυβερνᾷ»...ἡ χρηστότης θὰ ἐξυπηρετηθῇ μόνον ἐὰν χρησιμοποιηθῇ ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐξωκομματικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ...ἐὰν ἡ Κυβέρνησις αὐτὴ ἔμελλε νὰ μὴ τηρήσῃ τάς ἐπαγγελίας της, ἡμεῖς θὰ διακηρύξωμεν «ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργους» τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς, ἐὰν δ᾽ ὅμως ἀντιθέτως ἡ Γερουσία ἐδεικνύετο ἐπιλήσμων τῆς ἀποστολῆς της, ἡμεῖς πάλι θὰ διακηρύξωμεν ὅτι τὸ Σῶμα τοῦτο δὲν εἶναι ἄξιον νὰ ζήσῃ» [463].

Στην 5η Συνεδρίαση της Γερουσίας, που έγινε στις 8 Απριλίου 1933 επί προεδρίας αυτής Σ. Γονατά, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας

---

[463] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 4η της 7ης Απριλίου 1933, σ. 118.

τοποθετήθηκε μέλος σε δύο Επιτροπές, στην Επιτροπή Παιδείας και Θρησκευμάτων και στην Επιτροπή Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως[464].

Στις 12 Απριλίου 1933 έγινε η 6η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στην οποία εκτός των άλλων έγινε και «Μόνη συζήτησις επί της αρχής, των άρθρων και του συνόλου του υπό της Βουλής το πρώτον ψηφισθέντος σχεδίου νόμου «περὶ τῶν ἐξετάσεων τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν παρελθόντων ἐτῶν»[465]. Ο λόγος δόθηκε από τον Πρόεδρο της Γερουσίας πρώτα στον Κων. Μέρμηγκα. Σχετικά μ′ αυτό το θέμα η συζήτηση σε γενικές γραμμές έχει ως εξής: ΠΡΟΕΔΡΟΣ....Ὁ κ. Μέρμηγκας ἔχει τὸν λόγον. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ἀτυχία συνοδεύει τὰ πρῶτα βήματά μου ὡς Γερουσιαστοῦ. Πρὸ ἡμερῶν ἐδέησε νὰ ἀντιταχθῶ κατὰ τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, οὗτινος, ἐνῷ ἐγκρίνω τὴν γενικὴν πολιτικήν, δὲν ἐπιδοκιμάζω τὴν στάσιν ἔναντι τῆς Γερουσίας· καὶ σήμερον ὀφείλω νὰ εὑρεθῶ ἀντιμέτωπος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις τὴν ὅλην ἐκπαιδευτικὴν πολιτικὴν ἐπεκρότησα καὶ προτίθεμαι ἔτι ἐκθύμως νὰ ὑποστηρίξω...Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας). Τὸ ἐδήλωσα καὶ εἰς τὴν Βουλήν. Τὸ εὑρίσκω παρεσκευασμένον ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν, τὸ υἱοθέτησα, ἔχω τὴν γνώμην τῆς Συγκλήτου, ἑπομένως καὶ ἂν τὸ ἀπορρίψητε δὲν μὲ ἐνδιαφέρει. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὁ κ. ὑπουργὸς προσκρούει εἰς τὴν ἀντικειμενικότητα, ἥτις ὀφείλει νὰ διακρίνῃ τὸ νομοθετικὸν ἡμῶν ἔργον. Πρόκειται περὶ νομοθετήματος, τὸ ὁποῖον εἰς ἐμέ, διδάσκοντα ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐμπνέει ἀπογοήτευσιν καὶ φόβον...ἐκφράζω τὴν ἀγανάκτησίν μου διὰ τὴν ἐγκληματικὴν παροχὴν «εὐεργετικῶν» διατάξεων χάριν τῶν φοιτητῶν ἐκείνων, οἵτινες ὡς μόνον προσὸν ἔχουν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὴν ἀμέλειαν...Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας). Τὸ νομοσχέδιον ὅμως ἔχει αὐτὴν τὴν διαφοράν: Ὅτι δὲν ἀποφεύγονται αἱ ἐξετάσεις. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ....Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἐξέτασις εἰς τὴν Ἰατρικὴν χωρὶς προηγουμένης μακρᾶς συστηματικῆς παιδεύσεως καὶ δὴ οὐ μόνον δι᾽ ἀκροάσεως ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἀσκήσεως, ἐργαστηριακῆς καὶ κλινικῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν, ὅταν δὲν ἐδιδάχθη, νὰ προσέλθῃ τις εἰς ἐξετάσεις, μετὰ παρέλευσιν μάλιστα ὀκτὼ ἐτῶν - ἀπὸ τοῦ 1925 λέγει τὸ νομοσχέδιον-. Τὸ καθῆκον ὑπὲρ τῆς παιδεύσεως ἐπιβάλλει νὰ μὴν ἐπιτραπῇ τοῦτο.

---

[464] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 5η της 8ης Απριλίου 1933, σ. 131.

[465] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 6η της 12ης Απριλίου 1933, σ. 138.

Π. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ (Πρωθυπουργός). Κατὰ βάσιν εἶμαι σύμφωνος μαζί σας. Ζητεῖται μία ἐκκαθάρισις διὰ τοῦ νομοσχεδίου, ἑνὸς παρελθόντος τὸ ὁποῖον ὑπέστη πολλά. Ἀλλὰ κατὰ βάσιν ἔχετε δίκαιον. Λέγω ὅμως ὅτι τοῦτο τὸ ἄτοπον θὰ δύνανται οἱ καθηγηταὶ νὰ τὸ διορθώσουν κατὰ τὶς ἐξετάσεις. Νὰ ἐξετάζουν ἐὰν αὐτὸς ὁ ὁποῖος προσέρχεται εἰς ἐξετάσεις ἔχῃ τάς γνώσεις τάς ἀπαιτουμένας. Διότι, ὅπως παρατηρεῖτε ὁ κ. ὑπουργὸς εἰς τὸ νομοσχέδιον λέγει ὅτι «ὅταν ἀποδεδειγμένως ἐφοίτησαν καὶ ἠσκήθησαν εἰς τὸ φροντιστήριον». Δὲν λέγει εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε νὰ ἔλθουν νὰ δώσουν ἐξετάσεις…Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ…ἡ ἐξέτασις ἡ στηριζομένη ἐπὶ στιγμιαίας ἐντυπώσεως δὲν δύναται νὰ προφυλάξῃ κατὰ τῆς ἀμαθείας. Μόνη ἡ χρονὶα ἐξέτασις, ὁ συστηματικὸς ἔλεγχος ἐκεῖνος μόνον προστατεύει τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὴν ἀπαιδευσίαν. Τὸ δὲ δεύτερον, εἶναι ὅτι τὸ νομοσχέδιον αὐτὸ τὸ σημερινὸν ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἀπορριπτόμενον νὰ προσέρχηται κατ᾽ ἐπανάληψιν εἰς ἐξετάσεις, μέχρις ὅτου δηλαδὴ κουρασθῇ ὁ καθηγητὴς καὶ τὸν προαγάγῃ. Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας)….πρέπει νὰ λάβητε ὑπ᾽ ὄψιν σας ὅτι τὸ νομοσχέδιον, προκειμένου περὶ τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς, λαμβάνει πρόνοιαν. Εἰς σχετικὸν ἄρθρον τὸ νομοσχέδιον λέγει τὰ ἑξῆς: (Ἀναγινώσκει). «Φοιτηταὶ παρελθόντων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924 καὶ ἐντεῦθεν, παρακολουθήσαντες ἀποδεδειγμένως τὰ μαθήματα καὶ ἀσκήσεις ἐν τοῖς φροντιστηρίοις, ἐργαστηρίοις καὶ κλινικαῖς καὶ μὴ ἀνανεώσαντες τάς ἐγγραφάς των, μηδὲ ὑποστάντες τάς ἐξετάσεις των, δύνανται ἐντὸς δυὸ ἐτῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος νόμου, νὰ προσέλθωσιν εἰς τμηματικάς ἐξετάσεις ἑκάστου ὀφειλομένου ἔτους….Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Πρέπει, κύριοι, νὰ γίνῃ ἐπὶ τέλους ἀντιληπτὸν ὅτι πᾶς σπουδαστὴς ἢ πανεπιστημίου ἢ οἱασδήποτε ἄλλης Σχολῆς, ὀφείλει νὰ συμμορφώνηται πρὸς τάς διατάξεις τῶν κειμένων νόμων καὶ ὄχι ἀπορριπτόμενος δὶς καὶ τρὶς καὶ πλεονάκις, νὰ ὑπολογίζῃ ἐπὶ τὴν φιλόστοργον φροντίδα τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν Νομοθετικῶν Σωμάτων….Θέλετε νὰ μάθετε καὶ κάτι ἄλλο; Ὠργανώθη καὶ σύλλογος ἀπορριφθέντων. Θὰ σᾶς ἀναγνώσω καὶ προκήρυξιν τὴν ὁποίαν ἐτοιχοκόλλησαν ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Πανεπιστημίου. Ἰδοὺ τί λέγει αὕτη: (Ἀναγινώσκει): «ΑΠΟΡΡΙΦΘΕΝΤΕΣ ΦΟΙΤΗΤΑΙ! Ἀθρόοι σπεύσατε στὴ γενικὴ μας συγκέντρωσι ποὺ θὰ γίνῃ τὴν Τρίτην (28 Μαΐου) εἰς τὰ Προπύλαια καὶ 10 1)2-11 π. μ. Πρέπει μαζευμένοι ὅλοι μας νὰ ἐνεργήσουμε διότι ἀλλέως δὲν μᾶς λογαριάζουν. Πρέπει νὰ δείξωμεν ὅτι γνωρίζομεν πῶς νὰ ἐνδιαφερώμεθα διὰ τὸν ἑαυτόν μας. Δὲν πρέπει νὰ λείψη κανεὶς διότι καταστρεφόμεθα. Πρέπει νὰ φροντίσωμεν διὰ

τὸ «εὐεργετικό». Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ». Αὐτὰ εἶναι τερατώδη πράγματα. Οἱ ἀπορριφθέντες συσσωματοῦνται καὶ μεριμνοῦν διὰ τὰ συμφέροντα των. Καὶ δὲν ἀρκοῦν ὅσα ἐνομοθετήθησαν ὑπὲρ αὐτῶν μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ συνεχίζεται καὶ ὑπὸ τῆς σημερινῆς Κυβερνήσεως ἡ πρόνοια καὶ ἡ στοργὴ αὐτὴ ὑπὲρ τῶν ἀπορριπτομένων. Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξαπολύονται διαρκῶς κατὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας πτυχιοῦχοι φέροντες ὡς προσὸν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὴν ἀμάθειαν....Καὶ ἀποτελοῦν οὕτως αὐτοὶ τὸν ἐχθρὸν τῶν ἐπιμελῶν καὶ ἱκανῶν φοιτητῶν...Κ. ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΗΣ ...Είς τάς ἀγορεύσεις τῶν προλαλησάντων δύο ἀξιοτίμων Γερουσιαστῶν, τόσον τοῦ ἀξιοτίμου καὶ ἐγκρίτου καθηγητοῦ κ. Μέρμηγκα, ὅσον καὶ τοῦ ἐξ ἴσου ἐγκρίτου κ. Λούρου, τάς ὁποίας μετὰ προσοχῆς ἤκουσα, εὑρίσκεται μία ἀντίφασις, διότι, ἐνῷ ὁ καθηγητὴς κ. Μέρμηγκας ἐκηρύχθη ἐναντίον τοῦ νομοσχεδίου ὁλοκληρωτικῶς, ὁ ἕτερος τῶν καθηγητῶν κ. Λοῦρος ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ νομοσχεδίου μὲ τινας σχετικάς τροπολογίας. Συνεπῶς τὸ νομοσχέδιον τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ἀπὸ τὴν Γερουσίαν, ἐφ᾽ ὅσον ἔχομεν καὶ τὴν ψῆφον τοῦ πρώτου Σώματος (σ.σ. τῆς Βουλῆς), καὶ ἀκόμη τὴν συμβουλευτικὴν γνώμην τῆς Συγκλήτου καὶ ἄλλων συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι φρονοῦν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ δεκτόν....Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Δυστυχισμένοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ πέσουν στὰ χέρια τους μεθαύριον...Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας). Ἡ γνώμη τῶν κυρίων συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐκπρόσωποι τοῦ Πανεπιστημίου, βέβαια δὲν εἶναι ἄνευ ἀξίας. Ἔχει ἀξίαν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς νὰ εἴπωμεν τοῦ νόμου ἢ μᾶλλον τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψε τὴν ἐκπροσώπησιν τῶν διαφόρων σωματείων. Εἶπον, τάς πεφωτισμένας γνώμας τῶν κυρίων καθηγητῶν, ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἄμεσον γνῶσιν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποία ἀφοροῦν τὴν τάξιν τὴν ὁποίαν ἐκπροσωποῦν τάς σέβομαι. Ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχουν τὸ κῦρος τὸ ὁποῖον ἔχει ἡ γνώμη τῆς Συγκλήτου, διὰ τὸν ἑξῆς λόγον: Διότι ἡ Γερουσία ἑνιαίως ἀποφασίζει ὡς Σῶμα γερουσιαστικόν, καὶ ἄλλην βαρύτητα ἔχει ἡ γνώμη ἐνίων Γερουσιαστῶν. Ἑπομένως τὸ ἔγγραφον τῆς Συγκλήτου εἶναι ἓν ἔγγραφον εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ δώσωμεν τὴν βαρύτητα καὶ τὴν προσοχὴν τὴν προσήκουσαν. Εἶναι ἓν ἔγγραφον ἐπιβοηθητικὸν αὐτό, κύριοι γερουσιασταί, καὶ χθὲς ἐδήλωσα εἰς τὴν Βουλὴν ὅτι αὐτὸ τὸ νομοσχέδιον δὲν εἶναι κυβερνητικὸν – να εἴπωμεν νομοσχέδιον - οὐδὲ ἐν τῷ νομοσχεδίῳ τούτῳ ἀποκρυσταλλοῦνται αἱ γνῶμαι τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς της πολιτικῆς. Εἶναι ἓν νομοσχέδιον τὸ ὁποῖον εὑρῆκα κατηρτισμένον ἀφ᾽ ἧς ἀνέλαβον τὸ ὑπουργεῖον τῆς

Παιδείας.... εὐχαριστῶ τὸν κ. Μέρμηγκαν καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ὡμίλησαν κατὰ τοῦ νομοσχεδίου, διότι, ἐπαναλαμβάνω, κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦμεν μίαν γνώμην κοινήν, αὐτὴν τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνονται οἱ φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουν παρακολούθησει τάς συζητήσεις καὶ ὅσοι δὲν τάς παρηκολούθησαν, ἀπὸ τάς ἐφημερίδας αἱ ὁποῖαι μετέφερον τὰ πρακτικά της Βουλῆς, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτὴ ἡ κατάστασις τῶν διευκολύνσεων καὶ τῆς παροχῆς συγχωροχαρτίων.....Ἂς τοὺς παράσχωμεν αὐτὴν τὴν διευκόλυνσιν καὶ ἂς ἀπορριφθοῦν. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ἀφοῦ ἀπερρίφθησαν τρεῖς φορές; Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ (Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας). Τί λέτε, κ. καθηγητά· διότι πιθανὸν μεταξὺ αὐτῶν τῶν φοιτητῶν εἰς τοὺς ὁποίους παρέχεται τὸ δικαίωμα νὰ δώσουν ἐξετάσεις, νὰ ὑπάρχουν ἐκλεκτότατοι καὶ πιθανὸν εἰς αὐτοὺς νὰ εἶναι καὶ ἕνας τέλειος καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ Πολιτεία νὰ ἴδουν πολλά. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Εἶναι ἀνάπηροι τὸ πνεῦμα, εἶναι ἐπικίνδυνοι. Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. (Ὑπουργὸς Παιδείας). Μὴν ἔχετε αὐτὴν τὴν ἰδέαν. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ. Ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ᾽ ἥν πολλοί, πολλάκις ἀπορριφθέντες, ἔγιναν καὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐδόξασαν τὰ γράμματα. Α. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ. Ὄχι πολλάκις ἀπορριφθέντες. Προλύται(σ.σ.: ἀποφοιτήσαντες μὲ βαθμὸ «σχεδὸν καλῶς»[466])....» [467].

Η παρουσίαση αυτής της συνεδρίασης ήταν μακρά, διότι πρώτον οι παρεμβάσεις του Κ. Ν. Μέρμηγκα υπήρξαν πολλές και εκτεταμένες, δεύτερον διότι το θέμα της Συνεδρίασης αυτής αφορούσε τους λεγόμενους αιώνιους φοιτητές, θέμα το οποίο και σήμερα αφορά την πολιτεία, συνδυαζόμενο μάλιστα με την υπάρχουσα σημερινή οικονομική κρίση, όπως αφορά επίσης και την πανεπιστημιακή κοινότητα των διδασκόντων για τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις της απένταξης των αιώνιων φοιτητών από το Πανεπιστήμιο. Όπως φαίνεται από τις εκφρασθείσες γνώμες σ΄ αυτή την Συνεδρίαση της Γερουσίας, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας υπήρξε σφοδρός πολέμιος των αιωνίων φοιτητών, τελείως ανελαστικός απέναντί τους μέχρι χρησιμοποίησης ανοίκειων χαρακτηρισμών γι΄ αυτούς, όπως ανάπηροι το πνεύμα και επικίνδυνοι. Από το άλλο μέρος άλλος καθηγητής της ιατρικής αλλά και γερουσιαστής επίσης, και θεμελιωτής της σύγχρονης Γυναικολογίας στην Ελλάδα, ο φημισμένος Κωνσταντίνος Λούρος, είχε διαφορετική γνώμη από τον Κων. Μέρμηγκα, ενώ και η ίδια η Σύγκλητος του

[466] Πάπυρος, *Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας,* τ. 9, σ. 610, Αθήνα 2008.
[467] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 6η της 12ης Απριλίου 1933, σ. 138 – 144.

Πανεπιστημίου με έγγραφο που έστειλε, συνηγορούσα με τον καθηγητή Λούρο, είχε κι' αυτή διαφορετική γνώμη από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα. Από θέμα κριτικής των απόψεων του Κ. Ν. Μέρμηγκα, θα λέγαμε ότι και ο περιορισμός του χρόνου φοίτησης μπορεί να βγάλει επικίνδυνους πτυχιούχους, διότι αν οι καθηγητές είναι ελαστικοί και «περνούν» τους αδύνατους φοιτητές από λύπηση, ενώ και οι ίδιοι φοιτητές μετέρχονται πλείστα όσα άνομα μέσα π.χ. αντιγραφή, πιέσεις στους καθηγητές, κ. ά. για να «περάσουν» και να πάρουν το πτυχίο τους, οπωσδήποτε θα υπάρχουν αρνητικές συνέπειες στην επαγγελματική τους δραστηριότητα και την μέχρι ανυπαρξίας επιστημονική τους ανέλιξη. Επίσης, από θέμα πολιτείας η τότε κυβερνηση δεν είδε κάποια επιβάρυνση για το κράτος, ώστε να απεντάξει τους φοιτητές αυτούς, σήμερα δε αν τους κοπούν τα οικονομικά τους προνόμια, π.χ. σίτιση, στέγαση, συγκοινωνία, βιβλία κ. ά., δεν βλέπω πάλι τον λόγο ότι επιβαρύνεται το κράτος απ' αυτούς, ιδίως οικονομικά. Επιπρόσθετα, θεωρώ άξια προσοχής την γνώμη του τότε Υπουργού Παιδείας Θ. Τουρκοβασίλη ότι από τους αιώνιους φοιτητές που προχωρούν στις σπουδές τους, μπορεί να βγουν άνθρωποι χρήσιμοι στην επιστήμη και στην Πολιτεία. Κατά τον υποφαινόμενο, ο αιώνιος φοιτητής είναι ένας υπόδικος της καθυστέρησης των σπουδών του χωρίς αποδείξεις, δεν είναι κατάδικος και συνεπώς δεν πρέπει να καταδικαστεί˙ μόνος του θα ξεκαθαρίσει, αργά ή γρήγορα, την κατάστασή του και τότε θα είναι δική του η ανάληψη των συνεπειών της πράξης του, αρκεί ο εξεταστής καθηγητής να στέκεται στο ύψος του και να μη παρεκλίνει από το καθήκον του.

Στην 9η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στις 18 Μαΐου 1933, το θέμα ήταν σχετικό με την παρουσία των Γερουσιαστών στις Συνεδριάσεις και την απαρτία για την λήψη απόφασης για κάποιο ζήτημα. Σ' αυτή τη Συνεδρίαση ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ανέφερε τα εξής: «....Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ...Δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῇ κάποια κύρωσις ἐναντίων γερουσιαστῶν οἱ ὁποῖοι δὲν προσέρχονται, διότι πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι δὲν ἔχομεν μόνον δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεώσεις. Ὁποτεδήποτε γίνῃ ἔνστασις ἀπαρτίας, νὰ δικαιολογῇ ὁ ἀπὼν γερουσιαστὴς τὴν ἀπουσίαν του...Νὰ ματαιοῦται ἡ ψήφισις (σ.σ.: ἐλλείψει ἀπαρτίας) καὶ πέραν αὐτοῦ τίποτε ἄλλο....Ἐγὼ ταλαιπωροῦμαι ἀκόμη ὑπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ψηφισθέντος παρόντων τριῶν μόνον βουλευτῶν. Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κύρωσις διὰ τοὺς ἀπουσιάζοντας...»[468].

[468] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 9η της 18ης Μαΐου 1933, σ. 166.

Στην 11η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στις 22 Μαΐου 1933, που αφορούσε συνέχεια συζήτησης της πρότασης « περί τροποποιήσεως του Κανονισμού της Γερουσίας», ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πήρε τον λόγο για την απαρτία των Γερουσιαστών στις Συνεδριάσεις της Γερουσίας και είπε τα εξής: Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. «Θέλω νὰ ἐκφράσω τὴν λύπην ἥν ἀπεκόμισα ἐκ τῆς προχθεσινῆς συνεδρίας, καθ᾽ ἥν, προκειμένης τῆς ψηφίσεως νέου Κανονισμοῦ, οἱ παρόντες γερουσιασταὶ ἦσαν ἐλάχιστοι. Κατ᾽ αὐτὴν δ᾽ ἀκριβῶς τὴν συνεδρίαν καὶ ἐλέχθη ὅτι εἶναι συχνὸν τὸ θέαμα τοῦτο, καθ᾽ ὃ ψηφίζονται νομοσχέδια ἐπὶ παρουσίᾳ γερουσιαστῶν ἀριθμουμένων ἐπὶ τῶν δακτύλων τῆς μιᾶς χειρός. Καὶ εἶναι μὲν γνωστὸν ὅτι κατάστασις τοιαύτη χαρακτηρίζει καὶ τὸ Α′ Νομοθετικὸν Σῶμα (σ. σ.: ἡ Βουλή), περὶ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ὅτι νοσεῖ νόσον χρονίαν. Ἀλλ᾽ ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο ἔχει ἐπεκταθῆ ἤδη καὶ εἰς τὴν Γερουσίαν, ἧστινος τὰ μέλη κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἐκλεγόμενα, εἶναι τεταγμένα ὅπως ἀσκῶσι ἐξωκομματικὸν ἔλεγχον καὶ διόρθωσιν τῶν νομοθετημάτων τῆς Βουλῆς, τοῦτο ἀποτελεῖ γεγονὸς λυπηρόν, ἥκιστα ἐποικοδομητικόν τοῦ γοήτρου τοῦ Σώματος τούτου. Πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ τῆς ἐξακολουθητικῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἀτόπου τούτου, προτείνω ὅπως εἰς τὸ ἄρθρον 16 προστεθῇ ἡ ἑξῆς παράγραφος: «Ἡ παρουσία τῶν γερουσιαστῶν εἰς τάς συνεδρίας εἶναι ὑποχρεωτική. Ὑπάλληλος τῆς Γερουσίας καταγράφει τὰ ὀνόματα τῶν παρόντων ἐν ἑκάστῃ συνεδρίᾳ. Πᾶσαν ἀδικαιολόγητον ἀπουσίαν γερουσιαστοὺ ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν συνεδρίας, καθιστᾷ γνωστὴν ὁ Πρόεδρος κατὰ τὴν ἀμέσως ἑπομένην συνεδρίαν. Περὶ τοῦ βασίμου της δικαιολογίας καὶ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων ἀποφασίζει ἡ Γερουσία» [469].

Μετά από τα παραπάνω, στην ίδια Συνεδρίαση, ακολουθεί διάλογος για το ίδιο θέμα, ωρισμένα τμήματα του οποίου είναι τα εξής: Ο. ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ. Ὄχι δά. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ἰδοὺ λοιπὸν ποῦ ἔγκειται τὸ ζήτημα. Εἴμεθα εὐαίσθητοι καὶ ἐπιφυλακτικοὶ καὶ δειλοὶ ἀπέναντι καὶ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἡμῶν ἀλλήλων, μόνον δ᾽ ἀπέναντι ἑνὸς δὲν δεικνύομεν τοιαύτην εὐαισθησίαν, δηλαδὴ τοῦ ἐντολέως ἡμῶν, τοῦ Λαοῦ. Εἶναι ὀρθότερον καὶ εἰλικρινέστερον νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι δὲν ἔχομεν μόνον δικαιώματα ἀλλὰ καὶ καθήκοντα. Ἀντὶ νὰ διαμαρτυρώμεθα διὰ τὴν ἐνδεχομένην τρῶσιν τῆς φιλοτιμίας ἡμῶν εἶναι προτιμότερον νὰ συναισθανθῶμεν τάς ὑποχρεώσεις ἡμῶν. Εἶναι εὐάρεστον καὶ ἀξιοπρεπὲς τὸ θέαμα τοῦτο τῆς ἀπουσίας τοῦ πλείστου ἀριθμοῦ τῶν γερουσιαστῶν, ἔτι

---

469 *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 11η της 22ας Μαΐου 1933, σ. 182.

καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νέου ἡμῶν Κανονισμοῦ; Διατὶ ἡ τόση ἀβελτηρία καὶ ἀπροθυμία; Π. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ. Εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων τρεῖς μόνον ἀρκοῦν δι᾽ ἀπαρτίαν. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Δὲν ἀποτελεῖ ὑποτίμησιν τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ Σώματος ἐὰν τονισθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καθήκοντος. Ἡ σοβαρότης καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτοῦ, ἀπαιτοῦν ὅπως οἱ γερουσιασταὶ προσέρχωνται εἰς τάς συνεδρίας. Κατὰ τὴν τροπολογίαν μου ὁ Πρόεδρος θὰ ἀναγγέλλῃ τὴν ἀπουσίαν εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ αὐτὴ θὰ ἀποφασίζῃ ἑκάστοτε. Ἐὰν ἔμελλε νὰ μὴ ληφθῇ τοιοῦτον τι μέτρον, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ κατάστασις αὕτη, τότε θὰ προέκυπτε ἄλλο καθῆκον ἐπιτακτικόν, ὅπως δηλαδὴ ἡμεῖς πλέον ὡς ἀντιπρόσωποι Ἔθνους, καταστήσωμεν διὰ τῆς δημοσιότητος γνωστὴν τὴν κατάστασιν ταύτην εἰς τὸν λαόν, ἵνα οὗτος γνωρίζῃ πῶς ἀντιπροσωπεύεται….»[470].

Ασκώντας κάποια κριτική στα προαναφερόμενα έχω να ειπώ ότι ο λόγος είναι για τροποποίηση του Κανονισμού της Γερουσίας και ειδικώτερα για την απαρτία των Γερουσιαστών κατά τις συνεδριάσεις της Γερουσίας, τροποποίηση που ζήτησε ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας και την οποία επίσης υποστήριξε αιτιολογώντας την αλλά και απειλώντας έμμεσα τους συναδέλφους του γερουσιαστές σε περίπτωση καταψήφισης της καταθεμένης απ′ αυτόν τροπολογίας, να ενημερώση τον λαό για να γνωρίζει ποιους ψηφίζει και αποστέλλνει στα Νομοθετικά Σώματα. Θεωρώ ότι έχει δίκαιο σ′ αυτό το θέμα ο Κων. Μέρμηγκας. Δεν μπορούν οι εντεταλμένοι από τον λαό στη Βουλή και στην Γερουσία αντί να νομοθετούν για το κοινό συμφέρον, να απουσιάζουν αδικαιολόγητα και να συχνάζουν ηθελημένα σε άλλα μέρη για το ατομικόν τους συμφέρον. Τότε τίθεται θέμα αποτελεσματικότητος και ομαλής λειτουργίας των Νομοθετικών Σωμάτων, τα οποία εκφράζουν το δημοκρατικό πολίτευμα, λόγω μη επαρκούς αντιπροσώπευσης.

Το επιχείρημα με το παράδειγμα της Βουλής των Λόρδων της Μεγάλης Βρεττανίας νομίζω ότι δεν είναι ισχυρό, διότι η πράξη αυτή της Βουλής των Λόρδων δεν είναι σπουδαία, για να τη μιμηθεί κάποιος.

Στην ίδια Συνεδρίαση της Γερουσίας, σε ένα άλλο θέμα συζήτησης, που αφορούσε το δικαίωμα των επερωτήσεων στην Γερουσία ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ανέφερε τα εξής: «….Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Καθῆκον ἁβρότητος ἐπιβάλλει εἰς ἡμᾶς ὅπως μεταπείσωμεν τὸν κ. Συνάδελφον, τὸν προτείνοντα τὴν κατάργησιν τοῦ δικαιώματος

---

[470] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 11η της 22ας Μαΐου 1933.

τῶν ἐπερωτήσεων ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Ἐκ πείρας κοινοβουλευτικῆς παλαιᾶς, ἔχω ἀποκομίσει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐκ τῆς ἀστηρίκτου καὶ ἀστόχου ἐπερωτήσεως, δύναται νὰ ζημιωθῇ μόνος ὁ ἐπερωτῶν. Διότι ὅπως ὁ «κρίνων κρίνεται», οὕτω καὶ ὁ ἐλέγχων ἐλέγχεται. Ἔγκειται δ᾽ ἡ ἐκ τῆς ἐπερωτήσεως προσδοκωμένη ὠφέλεια, κυρίως εἰς τὸν φόβον ὅν γεννᾷ οὐ μόνον εἰς τὸν ὑπουργόν, ἀλλά, ὅπερ ἴσως σημαντικώτερον, καὶ εἰς τοὺς ὑπουργικοὺς ὑπαλλήλους. Ἐνθυμοῦμαι, ἐκ τῆς βουλευτείας μου τοῦ 1911, ὅτε ὑπέβαλον ἐπερώτησιν διὰ τὴν κακὴν προμήθειαν πολυβόλων ἐξ Ἀγγλίας, ποῖος πανικὸς εἶχεν ἀναπτυχθῇ μεταξὺ τῶν ὑπευθύνων κύκλων καὶ ποὶα σωστικὴ προφύλαξις προέκυψε ἀπὸ τάς ἄλλας προμηθείας. Καὶ μόνον λοιπὸν χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου, δηλαδὴ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἀντιπάλου δέους, πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἀμείωτον τὸ δικαίωμα τῆς ἐπερωτήσεως καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Μάλιστα δὲ καὶ κάτι ἄλλο ὑπάρχει, δηλαδὴ διὰ τὸν καθ᾽ οὗ ἡ ἐπερώτησις, ὅτι καὶ ὅταν δὲν προκύψῃ ἄμεσον κοινοβουλευτικὸν ἀποτέλεσμα, πάντως ὁ κίνδυνος νὰ ἴδῃ ἑαυτὸν ταπεινούμενον πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν τῶν φίλων τοῦ ὑποστηρίζοντος αὐτὸν, κόμματος, τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι λίαν σημαντικὸν διὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐπερωτήσεως. Πάντων δ᾽ ὅμως κυριώτατον, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ προξενεῖται διὰ τῆς δημοσιότητος. Τῆς Γερουσίας ἡ ἀποστολὴ καὶ ὠφέλεια εἶναι κατὰ τὰ 9)10 ἐλλειπής, ἀφοῦ τὰ ἐν αὐτῇ λεγόμενα δὲν φθάνουν μέχρι τῶν ἀναγνωστῶν τῶν ἐφημερίδων, ἅτε μὴ δημοσιευόμενα. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ καταβληθῇ ἰδιαίτερα φροντίς, ὅπως τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς ἡμῶν μὴ περιορίζεται ἐντὸς τῆς αἰθούσης ταύτης, ἀλλὰ διαδίδηται διὰ τῆς δημοσιογραφίας ἵνα οὕτως μὴ μένῃ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ»[471].

Από τα αμέσως προαναφερόμενα του Κ. Ν. Μέρμηγκα συμπεραίνεται, πρώτα, ότι υπήρχε και τότε ο θεσμός της ερώτησης – επερώτησης στα πολιτικά πράγματα της χώρας, δεύτερον ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δίνει την ακριβή σημασία του θεσμού αυτού, τρίτον ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δείχνει ότι τα λεγόμενα της Γερουσίας τότε δεν δημοσιεύονταν, παρά μόνο ένα μικρό ποσοστό απ′ αυτά, με αποτέλεσμα ο λαός να μη γνωρίζει τί λέγονταν στη Γερουσία για πράγματα που τον αφορούσαν˙ τέταρτον ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αποκαλύπτει ότι και τότε γίνονταν κακές, δηλαδή αμαρτωλές, προμήθειες υλικού, με αποτέλεσμα να επιβαρύνεται ο

---

[471] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 11^{η} της 22ας Μαΐου 1933, σ. 194.

λαός. Τέλος, θεωρώ ότι αυτήν την παράγραφο του Κ. Ν. Μέρμηγκα καλό είναι να την έχει κατά νου κάθε πολιτικός.

Στη 12η Συνεδρίαση της Γερουσίας, που έγινε στις 23 Μαΐου 1933, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αφού πήρε τον λόγο, υπεραμυνόμενος του υπερκομματικού χαρακτήρα της Γερουσίας, ανέφερε τα εξής:

«....Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Καὶ τώρα ἂς ἀκουσθῇ καὶ ἡ γνώμη ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ξένοι πρὸς πᾶσαν κομματικὴν σκέψιν καὶ τῶν ὁποίων τοὺς λόγους διέπει μόνον ἡ εἰλικρίνεια. Ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε ρητόρων ἡ προσπάθεια ἀπέβλεψεν ὅπως παροτρύνουν τὴν Γερουσίαν πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κομματικὴν κατεύθυνσιν. Καὶ πρῶτον ὁ κ. συνάδελφος Σοφούλης, ὑπαρχηγὸς τοῦ κόμματος τῶν «Φιλελευθέρων» ἀνεκοίνωσε, τίποτε ὀλιγώτερον, τίποτε περισσότερον, μίαν ἡμερησίαν διαταγὴν τοῦ στραταρχείου τοῦ κόμματος πρὸς τοὺς γερουσιαστάς, ὀπαδοὺς τοῦ κόμματος τούτου. Θὰ ἦτο εὐάρεστον καὶ ὠφέλιμον νὰ μὴν ἀκούωνται τοιαῦται ἐπιταγαὶ ἀπευθυνόμεναι πρὸς γερουσιαστάς, τεταγμένους ὅπως κρίνωσιν ἐν ἀντικειμενικότητι περὶ τῶν ὑποβαλλομένων ζητημάτων. Ἀπέδειξαν δὲ μέχρι τοῦδε οἱ γερουσιασταὶ ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν πλειονότητι ὅτι εἰς τάς ἀποφάσεις αὐτῶν ὁδηγεἰ κυρίως ἡ ἀντικειμενικότης. Ταύτην πρέπει νὰ διατηρήσωμεν καὶ ἀπόψε, κωφεύοντες εἰς τάς κομματικάς παρακελεύσεις...Κύριοι συνάδελφοι, εἰς παλαιὰν ἐποχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, ὅτε τις ἦτο βουλευτής, ἰδὼν ἀντίπαλον ρήτορα ἀνερχόμενον ἐπὶ τὸ Βῆμα, ἐκραύγασε: «διαφωνῶ πρὸς τὸν ρήτορα» καὶ ὅτε τῷ παρετηρήθη ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τί ἔμελλε νὰ εἴπῃ ὁ ρήτωρ, ἐκεῖνος ἀντεῖπε: «διαφωνῶ πρὸς ὅ,τι καὶ ἂν εἴπῃ». Εἰς τοιοῦτο κατάντημα κινδυνεύομεν νὰ φθάσωμεν, ἐὰν ἀφήσωμεν τὸν κομματισμὸν νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῶν σκέψεων ἡμῶν....Ἡ παρακέλευσις ἐκ μέρους τοῦ κόμματος τούτου (σ.σ.: τῆς ἀντιπολίτευσης) πρὸς ἀποφυγὴν τινος ἀσημάντου καταχρήσεως, ἐνθυμίζει τὴν ἀνησυχίαν, ὅπως μὴ στάξῃ εἰς τὸ πηγάδι ἡ οὐρὰ τοῦ ζῴου, καθ᾽ ἥν στιγμὴν τοῦτο ἀπεσύρετο, ἀφοῦ εἶχε παραμείνῃ ἐπὶ μακρὸν μέσα εἰς τὸ πηγάδι τοῦτο...Μᾶς ἐπροξένησε ταραχὴν καὶ σύγχυσιν ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν κυρίων κομματαρχῶν τῆς Βουλῆς. Διότι ἡμεῖς ἐδῶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ἔχομεν ἐθισθῇ εἰς τὴν ἤρεμον οὐσιαστικὴν συζήτησιν τῶν ὑπὸ κρίσιν θεμάτων. Ἐνθυμοῦμαι μεθ᾽ ἱκανοποιήσεως πῶς χθὲς ἀκόμη συνεζητοῦμεν περὶ τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Γερουσίας, κατὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ὁποίου ἐβλέπομεν συναδέλφους ἀνήκοντας εἰς τὸ αὐτὸ κόμμα, νὰ καταπολεμῶσι πεισμόνως τάς πολιτικάς ἀντιλήψεις ἀλλήλων. Μὴν ἀκούσητε λοιπὸν τάς συστάσεις τῶν κομματικῶν ἀρχηγῶν καὶ δώσατε τὴν

ἐμπιστοσύνη σας, ἐμπιστοσύνην ὄχι κομματικήν, ἀλλ᾽ ἠθικήν, πρὸς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν αἰτουμένην ἐξουσιοδότησιν. Οὕτω δὲ καὶ πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ἡ εὐκαιρία αὕτη εἰς βελτίωσιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Γερουσίας καὶ Κυβερνήσεως. Ἡ βεβαίωσις αὕτη τῆς ἀντικειμενικότητος ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν ἡμῶν, πρέπει νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἐχθρικὴν προκατάληψιν τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῆς Γερουσίας» [472].

Αυτά τα λόγια πρέπει νομίζω να έχει κατά νου κάθε πολιτικός, ώστε να μην ασκείται στείρα, και μάλιστα αρκετές φορές επιζήμια για τον τόπο, πολιτική.

Στην 15η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στις 21 Αυγούστου 1933, γίνεται συζήτηση σε νομοσχέδιο που αφορούσε τροποποίηση του οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σ' αυτή την συζήτηση ο Κ. Ν. Μέρμηγκας παρουσιάζει άρθρο από τον μέχρι τότε ισχύοντα οργανικό νόμο του Πανεπιστημίου, όπου γίνεται νομοτεχνική διάκριση μεταξύ γνώμης, πρότασης και απόφασης, την οποία θεωρώ ότι είναι καλό να την γνωρίζει ο οποιοσδήποτε ασχολούμενος με τα διοικητικά θέματα. Αναφέρεται λοιπόν επί λέξει: «Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ...Διότι εἰς τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ Πανεπιστημίου (ἄρθρον 15) ὑπάρχει διάκρισις σαφής, μεταξὺ γνώμης, προτάσεως καὶ ἀποφάσεως. Γνώμην δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ λάβῃ ὑπ᾽ ὄψιν ὁ ὑπουργός, πρότασιν δύναται νὰ ἀκυρώσῃ μόνον, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ νὰ μεταβάλῃ, ἐνῷ τὴν ἀπόφασιν ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ καὶ δὴ ἐντὸς ἑνὸς μηνός. Δι᾽ αὐτὸ λέγω ὅτι τὸ «σύμφωνον γνώμην» εἶναι κακὴ ἔκφρασις. Ζητήσατε ἓν ἐκ τῶν τριῶν, γνώμην, πρότασιν ἢ ἀπόφασιν. Πάντως ἀνάγκη ὅπως διορθωθῇ ἡ ἔκφρασις....»[473].

Στην 17η Συνεδρίαση της Γερουσίας αυτής της περιόδου, στις 25 Αυγούστου 1933, κατά την συζήτηση πρότασης νόμου για διόρθωση πράξης αφορούσης απόταξη αξιωματικού, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αφού πήρε τον λόγο είπε τα εξής: «...Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Τὸ αἴσθημα ἀγανακτήσεως, ὅπερ γεννᾷ ἡ συναίσθησις τοῦ προσγενομένου ἀδικήματος, ἐπαυξάνεται ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ τρόπου καθ᾽ ὅν τοῦτο συνετελέσθη. Οἱ ὑπουργοὶ ὁμολογοῦν, οὐδὲν μᾶλλον, οὐδὲν ἧττον, ὅτι ὑπέγραψαν ἀβασανίστως τὴν καταδίκην του ἀθῴου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ. Καὶ τώρα συζητοῦμεν ἂν ἡ ἐπανόρθωσις εἶναι νομοτεχνικῶς ὀρθή. «Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδὴν ἡ πᾶσα ἀρετή ἐστί» (σ. σ.: Ἀριστοτέλης, Ἠθικὰ

---

[472] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 12η της 23ης Μαΐου 1933, σ. 220 – 221.

[473] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 15η της 21ης Αυγούστου 1933, σ. 289 – 290.

Νικομάχεια, βιβλίο πέμπτο, 1129b, 30). Ἐὰν τοῦτο ἰσχύῃ διὰ τὰ ἄτομα, ἀλλ᾽ ἔχει μεγαλειτέραν ἀξίαν, προκειμένου περὶ Νομοθετικοῦ Σώματος. Παραβλέπω πάντα ἄλλον λόγον καὶ ἀποτείνομαι εἰς τὴν συνείδησιν ὑμῶν ἐρωτῶν, ἐρωτῶν: Εἶναι δυνατὸν νὰ φύγωμεν ἀπόψε, χωρὶς νὰ προσφέρωμεν τοὐλάχιστον τὴν ἠθικὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ κολλοσιαίου τούτου ἀδικήματος; Ὁ κ. ὑπουργός μᾶς ἀπήλλαξε ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ συζητήσωμεν ὑπὸ τὴν νομοτεχνικὴν ἔποψιν, ἀφοῦ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἀποδέχεται τὴν ὑπὸ ψήφισιν πρότασιν. Ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ἧττον, ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν παράκλησιν, ὅπως ὁ κ. ὑπουργὸς διαβιβάσῃ εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, τὴν ὁμόθυμον ἐπιθυμίαν τοῦ Σώματος, ὅπως ἀποδοθῇ δικαιοσύνη εἰς τὸν ἀθῷον…»[474].

Παρατηρούμε ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σε κάθε αγόρευσή του σχεδόν, αναφέρει αποφθέγματα συγγραφέων, που έγραψαν στην αρχαία ελληνική γλώσσα και που έχει υπ' όψη του, για υποστήριξη των όσων αναφέρει, τα οποία όμως είναι άξια προσοχής και παραπέρα ανάλυσης.

Στην 20η Συνεδρίαση της Γερουσίας της περιόδου αυτής, που έγινε στις 31 Αυγούστου 1933, μεταξύ των άλλων, συζητήθηκε και νομοσχέδιο για τον Οργανισμό του Πανεπιστημίου, ειδικότερα για τις Πανεπιστημιακές Κλινικές και Εργαστήρια. Σ' αυτήν την Συνεδρίαση ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είπε τα εξής: «…Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίπτωσιν μοῦ ἐφάνη τόσον χρήσιμος ἡ ὕπαρξις τῆς Γερουσίας, ὅσον εἰς τὴν προκειμένην, καθ᾽ ἥν μὲ ἐτάραξεν ἡ σκέψις, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ νόμος τοῦ Κράτους τὸ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐψηφισμένον νομοσχέδιον τοῦτο, χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ διϋλιστηρίου τῆς Γερουσίας….Κύριοι συνάδελφοι, ἐδῶ μὲ ἀπέστειλαν ἐκλεκτοὶ ἐκλέκτορες, οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων τοῦ Κράτους, οἵτινες καὶ μοῦ ἔδωκαν τὴν ἐντολήν, ὅπως μὴ ἐπιτρέψω νὰ παρασκευάζωνται νόμοι, ὡς εἶναι οἱ μέχρι τοῦδε θεσπιζόμενοι. Εἶναι αὐτόχρημα ἀποκαρδιωτικὸν τὸ θέαμα πανεπιστημιακῶν νόμων, ὧν αἱ διατάξεις εἶναι τοσοῦτον συγκεχυμέναι καὶ ἀνώμαλοι καὶ ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας, ὥστε ἐνίοτε καὶ νὰ μὴ εἶναι ἐφαρμόσιμοι. Λίαν συχνὸν τὸ σύμβαμα καθ᾽ ὅ, καλούμενοι νὰ ἐφαρμόσωμεν διατάξεις τῶν νόμων τούτων, περιπίπτομεν εἰς ἀδυναμίαν καὶ χρειαζόμεθα τὴν ἐπέμβασιν νομικῶν συμβούλων, οἵτινες καὶ οὗτοι, ἐν πολλοῖς, δὲν δύνανται νὰ ἐκφέρουν σαφῆ τὴν γνώμην των. Τί εἶναι ὁ νόμος, κύριοι Συνάδελφοι; Εἶναι ἐπιταγὴ τοῦ Κράτους ἐπιβάλλουσα εἰς

---

[474] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 17η της 25ης Αυγούστου 1933, σ. .326.

τοὺς πολίτας νὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτήν. Πρέπει ἑπομένως, ἡ ἐπιταγὴ αὕτη νὰ εἶναι τοσοῦτο σαφὴς καὶ διαυγής, ὥστε ἡ ὑποταγὴ τῶν πολιτῶν νὰ εἶναι πρόθυμος...Γίνεται ὅμως τοῦτο μέχρι τοῦδε; Νομίζετε ὅτι σεῖς μόνον εἶσθε ἔξυπνοι, ὄχι δὲ καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ὥστε οὗτοι νὰ μὴν ἀντιλαμβάνωνται τοὺς ἐγκρυπτομένους σκοποὺς τῆς προσωποληψίας ἐντὸς τῶν νομοθετικῶν σας παρασκευασμάτων; Καὶ ὄχι μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα γνωρίζουν οἱ Ἕλληνες πολῖται, ὅτι δηλαδὴ ἐν τῷ παρελθόντι ἔχουν δημοσιευθῆ καὶ νόμοι, οἵτινες δὲν ἐψηφίσθησαν ἀπὸ καμμίαν Βουλήν....Ἡ ἐντύπωσίς μου αὕτη, εἶναι ἀπόρροια τῆς μακρᾶς, σχεδὸν τεσσαρακονταετοῦς ἀφοσιώσεώς μου εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ὡς Ἀξιωματικοῦ καὶ Βουλευτοῦ καὶ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἤδη Γερουσιαστοῦ. Ὁ Ὑπουργός, ὁ ἀναλαμβάνων νὰ συντάξῃ νομοσχέδιον, πρέπει νὰ ἐπιλαμβάνηται τοῦ ἔργου μετὰ προσοχῆς καὶ συγκινήσεως...τὸ δὲ ὅλον σχέδιον νὰ μελετᾶται καὶ νὰ ἐπανεξετάζηται, ὥστε ἐν τέλει νὰ παρουσιάζηται «ὄζον λύχνου», αὐτόχρημα δ᾽ ἱεροτελεστίαν, ν΄ ἀποτελῇ ἡ ἐπιψήφισις αὐτοῦ. Κατὰ τῆς μέχρι τοῦδε κυριαρχούσης νομοθετικῆς ἀτασθαλίας, θ΄΄ ἀντιτάξωμεν τὸν φραγμὸν τῆς Γερουσίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐτυχῶς δὲν ὑπάρχει ἡ ἐπιβολὴ τοῦ κομματάρχου Διός, ὅστις ἐν τῇ Βουλῇ, ἀνανεύων ἢ κατανεύων, κρίνει ἑκάστοτε περὶ τῆς τύχης τοῦ νομοσχεδίου καὶ τῶν τροπολογιῶν αὐτοῦ, ἐνῷ οἱ βουλευταὶ πολλάκις, καίτοι πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἐναντίου, ἀναγκάζονται νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν κομματικὴν ἐπιβολήν. Ἡμεῖς ἐδῶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ, παρέχομεν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου συγγραφέως, ὅστις ἀπῄτει ὅπως ὁ ρήτωρ μηδέν, μήτε φοβῆται μηδ᾽ ἐλπίζῃ. Οὔτε φοβούμεθα τὴν δυσμένειαν ἀρχηγοῦ κόμματος, οὐδ᾽ ἐλπίζομεν τὴν εὐμένειαν αὐτοῦ πρὸς ὑπουργοποίησιν. Ἡ κρίσις ἡμῶν πρέπει νὰ εἶναι αὐστηρὰ πρὸς τὸ νομοσχέδιον τοῦτο, ὅπερ παραδίδεται πρὸς ἐφαρμογὴν εἰς ἡμᾶς, οἵτινες εἴμεθα τεταγμένοι νὰ ἐκθρέψωμεν πνευματικῶς τοὺς μέλλοντας ἐπιστήμονας τοῦ Ἔθνους...Τὸ ὑπὸ κρίσιν νομοσχέδιον δὲν ἔφθασε μέχρις ἡμῶν διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς σκολιᾶς ἀτραποῦ τῶν διαδρόμων καὶ τῶν παρασκηνίων, ὧν οἱ ἐπιτήδειοι παράγοντες, ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς διασκευῆς αὐτοῦ....οἱ βουλευταὶ συλλαμβάνονται εἰς τοὺς διαδρόμους της Βουλῆς καὶ παροτρύνονται εἰς ὑποστήριξιν καὶ ἐπιψήφισιν τῶν προσωπικῶν πόθων. Τοὺς οὕτω ἐνεργοῦντας θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποπέμψητε καὶ νὰ τοὺς παραπέμψητε πρὸς τὴν Πανεπιστημιακὴν ἱεραρχίαν, ἵνα διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἐπιδιώξωσι τὴν ἐπιτυχίαν τῶν βλέψεών των. Ἀπαιτοῦμεν, κύριοι Συνάδελφοι,

ὅπως οἱ Πανεπιστημιακοὶ ἄνδρες, μὴ μεταβάλλωνται εἰς ἐργάτας τοῦ σκότους καὶ συντελεστάς τῆς συναλλαγῆς….Τοῦ ρήτορος ἀρετή, τ᾽ ἀληθῆ λέγειν (σ. σ.: Πλάτων – Ἀπολογία Σωκράτους 18,a)….ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Ὁ κ. Λοῦρος. Κ. ΛΟΥΡΟΣ….Ὁ ἀγαπητὸς φίλος καὶ συνάδελφος κ. Μέρμηγκας, ἔχει δίκαιον νὰ λέγῃ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ μείνῃ τὸ ἄρθρον ὡς ἔχει….»[475].

Στην 25η Συνεδρίαση της Γερουσίας επίσης αυτής της περιόδου που έγινε στις 8 Σεπτεμβρίου 1933, έγινε συζήτηση σε νομοσχέδιο που αφορούσε μέτρα υπέρ των πολυτέκνων. Στην Συνεδρίαση αυτή, αγορεύοντας ο Κ. Ν. Μέρμηγκας μεταξύ άλλων είπε τα εξής: «….Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. …Δι᾽ αὐτὸ ἂς προσέξωμεν, κύριοι συνάδελφοι, ἂς προσέξῃ ὁ κ. ὑπουργὸς εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ λαοῦ καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ παρέχομεν, κύριοι συνάδελφοι, οὔτε ὀλίγον οὔτε πολύ, τροφὴν εἰς τὴν φυματίωσιν. Ὅπως εἰς τὸν στρατὸν τὰ πυροβόλα ἔχουν ἀνοιχτὰ τὰ στόμιά των καὶ ζητοῦν τροφήν, ἥτις ἀποτελεῖται ἀπὸ στρατιώτας, τοὺς ὁποίους στέλλομεν νὰ πολεμήσουν, ἔτσι καὶ ἡ φυματίωσις ζητεῖ τὴν τροφήν της, ἔχει ἀνοιχτὰ τὰ στόματά της. Ἡ Ἑλλὰς δυστυχῶς, κύριοι συνάδελφοι, κατέχει τὰ θλιβερὰ πρωτεῖα εἰς τὴν φυματίωσιν. Διὰ νὰ πολεμήσωμεν τὴν φυματίωσιν δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος, κ. ὑπουργέ, ἀπὸ τοῦ νὰ ὀργανωθῶμεν ἐναντίον αὐτῆς, νὰ ζῶμεν ὑπὸ ὑγιεινάς συνθήκας καὶ νὰ ὀργανώσωμεν φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς. Παρατηρήσατε τοὺς φοιτητάς, οἵτινες πάσχουσι κατὰ μεγάλον βαθμὸν ἐκ φυματιώσεως….Λάβετε μέτρα προστασίας ὑπὲρ τῶν ὑπαρχόντων τέκνων. Οὐδεμία ἀντίρρησις ὑπάρχει ἐπ᾽ αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι μὲ τὰ μέσα ποὺ διαθέτομεν, ἡ τεκνοποιΐα πρέπει νὰ φθάνῃ μέχρι λογικῶν ὁρίων. Ὡς ἰατρὸς δίδω συμβουλὴν ὑπεύθυνον αὐτὴν τὴν στιγμήν, ὅτι μὲ τὸ ν᾽ αὐξάνωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν παιδιῶν δὲν κάμνομεν ἄλλο τίποτε, παρὰ νὰ παρέχωμεν τροφὴν εἰς τὴν φυματίωσιν. Πῶς θὰ προστατευθῶμεν; Διὰ τῆς καλῆς τροφῆς. Πρέπει νὰ τὰ προστατεύσωμεν, διὰ τῆς καλῆς διατροφῆς…»[476].

Κρίνοντας τα λεγόμενα του Κ. Ν. Μέρμηγκα στο θέμα της τεκνοποιΐας νομίζω ότι και η τεκνοποιΐα πρέπει να ευνοηθεί, για την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας με όλες τις αρνητικές της

---

[475] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 20η της 31ης Αυγούστου 1933, σ. 372 – 380.

[476] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 25η της 8ης Σεπτεμβρίου 1933, σ. 489.

συνέπειες κυρίως στην Εθνική Οικονομία και στις άλλες κρατικές δομές αλλά και να προστατευθούν τα υπάρχοντα παιδιά από τις διάφορες ασθένειες με τα υπάρχοντα μέσα της κάθε εποχής, και τότε και τώρα. Επίσης, νομίζω ότι είναι άτυχη η παρομοίωση της φυματίωσης με το παιδί και των πυροβόλων όπλων με τους στρατιώτες, ως προς το θέμα της τροφής. Οι στρατιώτες δεν στέλνονται στον πόλεμο ως τροφή στα πυροβόλα όπλα του εχθρού, αλλά στέλνονται για να αμυνθούν για τον εαυτό τους, για την οικογένειά τους και για τον λαό μέσα στον οποίο ζουν, ενάντια στην ξένη εχθρική επιβουλή.

Στην 27η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στις 12 Σεπτεμβρίου 1933, έγινε συζήτηση για το σχέδιο νόμου «περὶ ὀργανώσεως τῆς Κεντρικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας», η οποία κατέληξε, με την συμβολή του Κ. Ν. Μέρμηγκα, σε συζήτηση για την οικονομία. Μεταξύ άλλων αναφέρονται τα εξής: «…Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ…βλέπω μετὰ λύπης, ὅτι παρὰ τοῖς κ. ὑπουργοῖς δὲν πρυτανεύει ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας. Οἱ ὑπουργοὶ ἄγονται ἀπὸ πνεύματος προαγωγῆς, προσπαθείας ἀξιεπαίνου μέν, ἀλλὰ ἀσυμβιβάστου πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἡμῶν κατάστασιν. Θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ συγκρατῇ αὐτοὺς ὁ φόβος τῆς αὐξήσεως οἱασδήποτε δαπάνης καὶ ἡ προθυμία πρὸς περιστολὴν αὐτῆς. Ἐνῷ ζητοῦνται μεγάλαι θυσίαι παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀναστέλλεται δ᾽ ἡ πληρωμὴ τῶν τοκομεριδίων τῶν ἐθνικῶν δανείων καὶ ἐπιβάλλονται νέαι φορολογίαι, ἡ προαγωγὴ τῶν ἰδιαιτέρων γραμματέων εἰς τμηματάρχας, ἀποτελεῖ πολυτέλειαν ἐχθρικὴν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς περισυλλογῆς. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὴ ἡ σπατάλη, ἥτις ἐκυριάρχει κατὰ τὸ παρελθὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ Παιδείας. Ἀποτελῶν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς, εἰς ἥν εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἐξέλεγξις τῆς καταστάσεως τοῦ ὑπουργείου τούτου, ἠδυνήθην νὰ βεβαιώσω σωρείαν περιπτώσεων τοιαύτης σπατάλης (πολυάριθμοι διευθύνσεις ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἐνοικίασις ἰδιαιτέρου πολυτελοῦς Μεγάρου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, διορισμὸς πλεοναζόντων ἐκπαιδευτικῶν συμβούλων ἐπὶ μισθῷ Ἀρεοπαγίτου κλπ.)…..Δηλαδὴ πρέπει νὰ ἔχωμεν αὐτὴν τὴν τακτικήν, ὥστε ὅταν ἐξοικονομηθῇ κἄτι τι νὰ εὕρωμεν ἀμέσως τρόπον διὰ νὰ ἐξανεμίσωμεν τὴν οἰκονομίαν;….Εἰς αὐταπάτην περιπίπτομεν ἐάν, ἐν τῇ σημερινῇ ἡμῶν καταστάσει, θέλομεν νὰ καταρτίζωμεν ὑπηρεσίας ὑπὸ μεγαλοπρεπῆ παράστασιν, καὶ δημιουργῶμεν νέας θέσεις καὶ παρέχωμεν ὑψηλάς ἀντιμισθίας. Τοῦτο μοῦ ἐνθυμίζει παλαιοὺς στίχους «Ρωμηοῦ», οὗτινος ὁ ποιητὴς (ὁ ἀλησμόνητος Σουρῆς) ἔγραφεν ἐπὶ παρομοίᾳ περιπτώσει κατὰ τὴν χρεοκοπίαν,

ἐπὶ Τρικούπη: «Αὔρα μου ἑσπερία, παρθενικὴ καὶ ἀθώα. Πήγαινε ἐσὺ καὶ πές τα, στοὺς δανειστὲς τὰ ζῶα». Νομίζετε, ὅτι οἱ δανεισταὶ ἡμῶν δὲν λαμβάνουν γνῶσιν τῆς τοιαύτης ἐλευθεριότητος, ἥτις κυριαρχεῖ ἐν σχέσει πρὸς τάς δαπάνας τῶν δημοσίων ἡμῶν ὑπηρεσιῶν, ἀλλ᾽ ἥτις εὑρίσκεται εἰς σκληράν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπαιτικὴν ἀγωγήν, ἥν τηροῦμεν ἔναντι τῶν δανειστῶν! Ἀφ᾽ ἑνὸς στέλλομεν τοὺς ὑπουργοὺς ἡμῶν, ὅπως περιέλθωσιν ὡς ἱκέται τάς πρωτευούσας τῶν δανειστῶν, περιφέροντες τὸν δίσκον τῆς ἐπαιτείας καὶ ἐκζητοῦντες αὐτῶν τὴν ἐπιείκειαν, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου αὐξάνομεν συνεχῶς τάς δαπάνας, χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους, τοῦ ἤδη χρεοκοπημένου. Καὶ ἐνῷ ὁ λαὸς βοᾷ διὰ τὴν ἐξανέμισιν τῶν οἰκονομιῶν του καὶ διὰ τὴν ἐπιβολὴν νέων φορολογιῶν, ἐν τούτοις ἀποτολμᾶται ἡ προαγωγὴ τῶν ἰδιαιτέρων γραμματέων....Σᾶς εἶναι δύσκολον νὰ περιορίσητε τὴν τάσιν τῶν ὑπηρεσιῶν ὅπως αὐξάνωσι τάς θέσεις καὶ τοὺς μισθούς· γνωρίζετε ποῖον ἀγώνα ἐδέησε νὰ συνάψῃ ἡ ἐπιτροπὴ τῶν οἰκονομιῶν τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας (ἧς μετέσχον καὶ ἐγώ), ὅπως περικόψει τάς περιττάς θέσεις ἐν αὐτῷ....Δὲν εἶναι «κουτόφραγκοι» οἱ δανεισταί μας, ὥς τινες νομίζουν. Αὐτοὶ εἶναι καλῶς πληροφορημένοι περὶ ὅλων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς. Μὴ λησμονῆτε δὲ τὸ τόσον προσφυὲς ρητόν, καθ᾽ ὅ, δὲν ὑπάρχουν οἰκονομίαι μεγάλαι καὶ μικραί, ἀλλὰ μόνον οἰκονομίαι...ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ...Ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους ἐδῶ τότε θὰ δώσω τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν ἀξιότιμον συνάδελφον κύριον Μέρμηγκαν, τότε θὰ κατανοήσωμεν πάντες, ἐὰν θελήσωμεν νὰ τὸν μελετήσωμεν σοβαρῶς, ὅτι τὸ στάδιον τῶν οἰκονομιῶν δὲν εἶναι εἰς τὸν ὑπαλληλίσκον καὶ εἰς τὴν δακτυλογράφον, τὸ στάδιον τῶν οἰκονομιῶν εἶναι εἰς τὸ δημόσιον χρέος πρῶτον, εἰς τὰ πολεμικὰ ὑπουργεῖα δεύτερον, εἰς τάς προμηθείας τοῦ Κράτους τρίτον καὶ τὰ δημόσια ἔργα τέταρτον....»[477].

Θεωρώ ότι τα προαναφερόμενα ισχύουν και σήμερα και μπορούν να αποτελούν οδηγό για κυβερνώντες και κυβερνωμένους, για τις παραπέρα ενέργειές τους στο θέμα της οικονομίας.

Στην 29η Συνεδρίαση της Γερουσίας, στις 18 Σεπτεμβρίου, έγινε συζήτηση με θέμα την υπογραφή Συμφώνου με την Τουρκία και για την ελληνοτουρκική φιλία. Σ᾽ αυτή την συζήτηση ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ανέφερε τα εξής: «ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ...αἰσθάνομαι τὸ εὐάρεστον καθῆκον, ὅπως διατρανώσω βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην

---

[477] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 27η της 12ης Σεπτεμβρίου 1933, σ. 523 – 532.

πρὸς ὅλους, ὅσοι ἀπ᾽ ἀρχῆς καὶ μέχρι σήμερον, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς φιλίας μεταξὺ τῶν δύο, ὄχι πλέον Κρατῶν, ἀλλὰ λαῶν. Οὐδὲν ἴσως ἄλλο ἔργον ἀνθρώπινον ἔχει τόσην ἀνάγκην τῆς εἰρηνικῆς διαβιώσεως τῶν λαῶν, ὅσον ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐνασχόλησις ἐκείνη, ἥτις διέπει τὴν πᾶσαν ἡμῶν ὕπαρξιν ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀπηχῶ τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ἐν ᾧ ἐκφράζω τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν εὐχήν, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι σταδιοδρομήσωμεν ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν γειτόνων λαῶν ὡς συναγωνισταὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐναντίον, ὄχι πλέον ἐχθρῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἀνθρώπων ὅσους παριστῶσιν αἱ τόσαι δυστυχίαι τῆς ἀθρωπίνης ζωῆς…»[478].

Θεωρώντας τα λεγόμενα του Κ. Ν. Μέρμηγκα στην προηγούμενη παράγραφο, έχω να ειπώ ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δίνει εδώ έναν ορισμό και μια βασική προϋπόθεση για την επιστήμη. Ο ορισμός είναι ότι επιστήμη κατά τον Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι «ἡ ἐνασχόλησις ἐκείνη, ἥτις διέπει τὴν πᾶσαν ἡμῶν ὕπαρξιν ἐπὶ τῆς γῆς». Η δε βασική προϋπόθεση για την επιστήμη, πάλι κατά τον ίδιον, είναι η «ανάγκη τῆς εἰρηνικῆς διαβιώσεως τῶν λαῶν». Δεν νομίζω ότι υπάρχει αντίρρηση και για τα δύο, μάλιστα είναι γεγονός ότι, όταν υπάρχει ειρήνη, υπάρχει και ανάπτυξη της επιστήμης. Όσον αφορά όμως την ευγνωμοσύνη που εκφράστηκε από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα σε όλους, όσοι «συνετέλεσαν εις την επίτευξιν της φιλίας», νομίζω ότι χρειάζεται προσοχή και φειδώ, ιδίως όταν παραβιάζεται το εθνικό και διεθνές δίκαιο μαζί με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Στην 52η Συνεδρίαση της Γερουσίας, που έγινε στις 31 Οκτωβρίου 1933, ανακινήθηκε πάλι το γλωσσικό ζήτημα, λόγω της έναρξης του νέου ακαδημαϊκού έτους. Το θέμα της συζήτησης σ′ αυτήν την συνεδρίαση ήταν: « Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἁπλῆς καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς. Περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ τοῦ τηρητέου γλωσσικοῦ ἰδιώματος αὐτῶν καὶ τῶν συναφῶν ζητημάτων». Σ′ αυτήν την συνεδρίαση αγορεύοντας ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είπε τα εξής: «…Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ…Ἐὰν ἄνθρωπός τις ζητήσει, πλὴν τῆς ἁπλῆς ἐπικοινωνίας, νὰ ἀποκτήσῃ καὶ κάποιαν γνῶσιν, νὰ γίνῃ π.χ. ὁδηγὸς αὐτοκινήτων, ἠλεκτρολόγος κ.λ.π. δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τόσον καταδιωκομένη ὑπὸ τῶν μεταρρυθμιστῶν τούτων. Δὲν ὑπάρχει ἔκφρασις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἥτις νὰ μὴ εἶναι προσδεδεμένη πρὸς ὅρους Ἑλληνικούς, ἀποδιδομένους διὰ λέξεων τῆς καθαρᾶς

[478] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσία*, ό. π., Συνεδρίασις 29η της 18ης Σεπτεμβρίου 1933, σ. 549.

Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὥστε καὶ ὁδηγὸς αὐτοκινήτων ἐὰν θέλει νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πρέπει νὰ μελετήσῃ, κάτι τι, ὅπου ὅμως θὰ εὕρῃ ὅρους Ἑλληνικούς. Θέλετε τώρα τοὺς ὅρους αὐτούς, τοὺς Ἑλληνικούς, νὰ τοὺς μετασκευάσητε κατὰ τὸ μαλλιαρὸν λεξιλόγιον, ὡς ἔπραξεν ἄλλο τι πρόσωπον διὰ τοὺς ἀνατομικοὺς ὅρους, ἐνῷ ὠνόμαζεν τὰ ἀγγεῖα «ματόσταμνα», τὸν οἰσοφάγο «καταπιόνα», τὸν νωτιαῖον «ραχόσκανο» κ.λ.π; Ἀλλ᾽ οὕτω τὸ πρᾶγμα καταντᾶ κωμικόν....Ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Αὐστρίᾳ κυριαρχεῖ ἰδιαίτερα «δημοτικὴ γλῶσσα» δι᾽ ἕκαστον διαμέρισμα καὶ ἐπαρχίαν, ἀλλ᾽ ἐν τούτοις οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ ἀντικαταστήσῃ διάτινος ἐξ αὐτῶν τὴν καθαρεύουσαν γερμανικὴν (Hochdeutsch) ἥτις εἶναι ἡ γραφομένη γλῶσσα καὶ τῶν δυὸ τούτων Κρατῶν. Ἐν τῇ Γερμανικῇ Ἑλβετία μάλιστα, ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα, εἶναι ἐντελῶς διάφορος καὶ ὅμως καὶ ἐκεῖ ἐπίσημος γλῶσσα εἶναι ἡ καθαρὰ γερμανική. Εἶναι μοναδικὸν τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρέχει τὸ Ἔθνος ἡμῶν, δηλαδὴ ἡ ἐχθρότης κατὰ τῆς Ἐθνικῆς γλώσσης....Κύριοι συνάδελφοι, δὲν νομίζω, ὅτι ὑπάρχει μεγαλυτέρα πολιτικὴ ἀνοησία ἀπὸ τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τάς εὐγενεῖς τάσεις τοῦ κυβερνωμένου λαοῦ. Ὁποτεδήποτε ἐπιφανῇ τοιαύτη εὐγενὴς τάσις ὁλοκλήρου λαοῦ - φωνὴ λαοῦ, ὀργὴ Θεοῦ - δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβλέπωσιν αὐτὴν οἱ κυβερνῶντες. Εἶναι ἡ τάσις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς τυρρανίας τοῦ πνεύματος, ἥτις εἶναι ἐπίσης ἐπιβλαβὴς ὅσον καὶ ἀηδής....»[479].

Αναλύοντας την αγόρευση αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα για το γλωσσικό ζήτημα, θεωρώ ότι ο Κων. Μέρμηγκας δεν χάνει ευκαιρία να υποστηρίζει την καθαρεύουσα. Θεωρεί ότι αυτή είναι η σωστή μορφή της γλώσσας, παραβλέποντας αφ' ενός την εξέλιξη που είχε αυτή, αφ' ετέρου δε παραβλέποντας τη χρήση της δημοτικής που κάνει ο ίδιος στις αγορεύσεις του. Από το άλλο μέρος, για να μπορέσει να πείσει, πέφτει στο άλλο άκρο, κάνοντας λόγο για «μαλλιαρό λεξιλόγιο», για το οποίο όλος σχεδόν ο λαός, ιδίως οι διανοούμενοι ακόμη και φανατικοί δημοτικιστές, δεν έκαναν λόγο, εκτός εξαιρέσεων, από τις οποίες μία αναφέρει ο ίδιος. Όσον αφορά την γερμανική γλώσσα, γλωσσολόγοι[480] αναφέρουν τα εξής: «...Οι σημαντικές εξελίξεις της σύγχρονης περιόδου είναι η συνεχώς αυξανόμενη τυποποίηση της Άνω Γερμανικής καθώς και η

---

[479] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίαση 52[α] της 31[ης] Οκτωβρίου 1933, σ. 1178 – 1183. Ευρετήριον Συζητήσεων του Κοινοβουλίου, Μέρος Γ' (1909 – 1936), τ. 3[ος], σ. 139 και 76.

[480] Einar Haugen – Marvin Irving Herzog – William G. Moulton, *«Γερμανικές Γλώσσες»* (μετάφραση Α. Αναγνωστοπούλου), στο: *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος- Larousse- Britannica*, τ. 13 (2006), σ. 719. Στο εξής: Haugen – Herzog – Moulton.

όλο και μεγαλύτερη αποδοχή της ως υπερδιαλεκτικής μορφής γλώσσας…Αν και η επίσημη Γερμανική βασίζεται σαφώς στις διαλέκτους της Ανατολικής Μέσης Γερμανικής, δεν ταυτίζεται με καμιά απ' αυτές. Έχει δεχθεί πολλούς τύπους από άλλες περιοχές, ιδιαίτερα τον φθόγγο pf της ορεινής Άνω Γερμανικής (Pfund, Apfel) καθώς επίσης και έναν μεγάλο αριθμό λέξεων με τον τύπο των άλλων διαλεκτικών περιοχών. Κι' επειδή συνιστά τη μοναδική μορφή Γερμανικής που διδάσκεται στα σχολεία, η προφορική μορφή της βασίζεται σε μεγάλο βαθμό πάνω στη γραπτή˙ αυτή όμως η προφορική μορφή της γλώσσας, που έχει και το μεγαλύτερο γόητρο (θέατρο, κινηματογράφος, ραδιόφωνο κ. λπ.), χρησιμοποιεί ευρέως την προφορά της Κάτω Γερμανικής (βόρειας). Η κατάσταση αυτή έχει ως αποτέλεσμα, η σύγχρονη επίσημη γερμανική γλώσσα να φέρει συχνά δικαιολογημένα τον χαρακτηρισμό «Άνω Γερμανική (νότια) με κάτω γερμανική (βόρεια) προφορά»[481]. Ο τότε καθηγητής της Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γ. Π. Αναγνωστόπουλος αναφέρει επίσης τα εξής: «…Η επικράτησις αύτη της γερμανικής κοινής δεν επήλθεν άνευ αγώνος προς τε τας κατά τόπους γραπτάς γερμανικάς γλώσσας (λ. χ. την ελβετικήν κ. λ.) και προς την καθ' όλον τον μεσαίωνα και εν μέρει και κατά τους νεωτέρους χρόνους γλώσσαν της γερμανικής επιστήμης, της γερμανικής δικαιοσύνης και εκπαιδεύσεως κ. λ., την λατινικήν» [482]. Από τα παραπάνω θεωρώ ότι η γερμανική γλώσσα δεν είναι καθαρή, όπως λέγει ο καθηγ. Κ. Ν. Μέρμηγκας, αλλά μία διάλεκτος η οποία από το ένα μέρος αγωνίσθηκε να επικρατήσει των άλλων διαλέκτων, δεχόμενη τις επιδράσεις των, ενώ από το άλλο αγωνίσθηκε να επικρατήσει της μέχρι τότε θεσπισμένης λατινικής, χωρίς να αναφερθεί ότι και το αλφάβητό της είναι δανεισμένο από άλλες γλώσσες και γραφές. Αυτός όμως ο αγώνας τελείωσε στο τέλος του 17^{ου} αιώνα μ.Χ., πράγμα που δεν θα το έχει υπ' όψη του ο Κ. Μέρμηγκας και γι' αυτόν τον λόγον δεν θεωρεί ότι υπάρχει γλωσσικό ζήτημα στην γερμανική, εκτός της συμπάθειάς του στην γλώσσα αυτή, λόγω της γερμανομάθειάς του.

Κάνοντας μια ανασκόπηση στις αγορεύσεις του Κ. Ν. Μέρμηγκα στη Γερουσία, παρατηρούμε ότι μίλησε με πάθος για να υποστηρίξει τα λεγόμενά του αλλά και με αγάπη για την πατρίδα και τη δικαιοσύνη για να παρουσιάσει τις απόψεις του, άσχετα εάν

---

[481] Haugen – Herzog – Moulton, ό. π., σ. 659 – 681, ειδικότερα βλ. σ. 672.

[482] Γ. Π. Αναγνωστόπουλος, «*Γλώσσα Γερμανική*», στο: *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8 (1929), σ. 237 – 238.

άλλοτε είχε δίκαιο και άλλοτε όχι. Πάθος είχε στα λεγόμενά του, διότι έδειχνε επιμονή σ' αυτά και δεν έκανε καμμία υποχώρηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα γι' αυτό το πάθος, οι συχνές διακοπές που έκανε σε συνάδελφό του ομιλητή στη Γερουσία προκειμένου να περάσει την δική του γραμμή. Αναφέρεται λοιπόν στα Πρακτικά: « Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ἄρα καὶ τῆς κλινικῆς. Ν. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ. Ἀλλ᾽ ὑπάρχει ἡ περίπτωσις τοῦ ἄρθρου 292...Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ἀνατίθεται σημαίνει, ὅτι φεύγει καὶ τοῦ δίνει τὴν διεύθυνσιν...Γ. ΣΟΛΔΑΤΟΣ. Διὰ δύο μήνας. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Ὁσονδήποτε, κ. συνάδελφε. Ν. ΠΕΤΣΑΛΗΣ. Ὄχι δὲν θέλετε αὐτό...Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ. Τὴν διεύθυνσιν ὅμως; Ν. ΠΕΤΣΑΛΗΣ. Σᾶς παρακαλῶ μὴ μὲ διακόπτετε. Δὲν θὰ καλύψετε τὴν φωνήν μου μὲ τάς διακοπάς σας...»[483].

Αναλυτικότερα, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, στην περίοδο αυτή της Γερουσίας, 1932 – 1933, στην οποία εκλέχτηκε μέλος της, από τον Σύλλογο Επιστημόνων, Λογοτεχνών και Καλλιτεχνών, και θήτευσε με απροσωποληψία, απροκατάληπτα και ακομμάτιστα, υποστήριξε με παλμό, ενθουσιασμό και φιλοπατρία διάφορα θέματα σχετιζόμενα με ψήφιση νόμων του Κράτους, όπως την αναγκαιότητα του θεσμού της Γερουσίας και το ακομμάτιστον αυτής, την αποφυγή των άσκοπων δαπανών και της σπατάλης στο Δημόσιο, τη λήψη μέτρων για την Δημόσια Υγεία ιδίως στο θέμα της καθαριότητος και της καλής διατροφής, την αξιοποίηση του ελληνικού ιατρικού δυναμικού και όχι την πρόσκληση ξένων για την αναδιοργάνωση της υγείας, την επικράτηση του θεσμού της επερώτησης στη Γερουσία, την ειρηνική συνύπαρξη των λαών και την επικράτηση της καθαρεύουσας στο γλωσσικό ζήτημα. Συχνά χρησιμοποιούσε αποφθέγματα από τους αρχαίους έλληνες συγγραφείς, για στήριξη των λεγομένων του, δείχνοντας μ' αυτόν τον τρόπο την ευρυμάθεια και την ελληνομάθειά του.

Πρωτοτυπία και φιλοσοφικές προεκτάσεις είχε στις απόψεις του, διότι έδωσε ορισμούς σε έννοιες που δεν είχαν ειπωθεί με τέτοιο τρόπο από άλλους αλλά και παρουσίασε απόψεις για έννοιες που δεν είχαν προσεγγισθεί με τον ίδιο τρόπο, από άλλους επίσης, όπως είναι ο ορισμός που δίνει για την έννοια της επιστήμης, την οποία ορίζει με λίγες λέξεις ως την «ἐνασχόλησιν ἐκείνη, ἥτις διέπει τὴν πᾶσαν ἡμῶν ὕπαρξιν ἐπὶ τῆς γῆς», καθώς και η παρουσίαση της άποψής του για την προϋπόθεση της ανάπτυξης της επιστήμης, αναφέροντας, ότι «Οὐδὲν ἴσως ἄλλο ἔργον ἀνθρώπινον

---

483 *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, ό. π., Συνεδρίασις 20η της 31ης Αυγούστου 1933, σ. 380.

ἔχει τόσην ἀνάγκην τῆς εἰρηνικῆς διαβιώσεως τῶν λαῶν ὅσον ἡ ἐπιστήμη...». Το ίδιο συμβαίνει και για τον ορισμό που έδωσε για την έννοια του νόμου, όπου αναφέρει: «Τί εἶναι νόμος κ. Συνάδελφοι; Εἶναι ἐπιταγὴ τοῦ Κράτους ἐπιβάλλουσα εἰς τοὺς πολίτας νὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτὴν», καθώς και για μία από τις προϋποθέσεις του νόμου, την οποία επίσης αναφέρει σε συνέχεια του ορισμού: «Πρέπει ἑπομένως ἡ ἐπιταγὴ αὐτὴ νὰ εἶναι τοσοῦτο σαφὴς καὶ διαυγής, ὥστε ἡ ὑποταγὴ τῶν πολιτῶν νὰ εἶναι πρόθυμος...». Στην ίδια κατεύθυνση είναι και ο λόγος του για την οικονομία, όπου στη Γερουσία αναφέρει τα εξής: «...βλέπω μετὰ λύπης, ὅτι παρὰ τοῖς κ. ὑπουργοῖς δὲν πρυτανεύει ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας....Νομίζετε, ὅτι οἱ δανεισταὶ ἡμῶν δὲν λαμβάνουν γνῶσιν τῆς τοιαύτης ἐλευθεριότητος, ἥτις κυριαρχεῖ ἐν σχέσει πρὸς τάς δαπάνας τῶν δημοσίων ἡμῶν ὑπηρεσιῶν, ἀλλ᾽ ἥτις εὑρίσκεται εἰς σκληράν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπαιτικὴν ἀγωγήν, ἥν τηροῦμεν ἔναντι τῶν δανειστῶν!..Καὶ ἐνῷ ὁ λαὸς βοᾷ διὰ τὴν ἐξανέμησιν τῶν οἰκονομιῶν του καὶ διὰ τὴν ἐπιβολὴν νέων φορολογιῶν, ἐν τούτοις ἀποτολμᾶται ἡ προαγωγὴ τῶν ἰδιαιτέρων γραμματέων...Δὲν εἶναι «κουτόφραγκοι» οἱ δανεισταί μας, ὡς τινὲς νομίζουν. Αὐτοὶ εἶναι καλῶς πληροφορημένοι περὶ ὅλων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς...». Τέλος, αναφέρεται μια άλλη περίπτωση ανάληψης πρωτότυπου θέματος από τον ίδιο τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, που ανακίνησε με τον λόγο του στην Γερουσία, όταν αυτός ομιλεί για την αναγκαιότητα ύπαρξης αυτής καθ′ εαυτής της Γερουσίας και το ακομμάτιστον αυτής, άσχετα αν για άλλους ο νομοθετικός αυτός θεσμός έχει διφορούμενη χρησιμότητα. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: « Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίπτωσιν μοῦ ἐφάνη τόσον χρήσιμος ἡ ὕπαρξις τῆς Γερουσίας, ὅσον εἰς τὴν προκειμένην, καθ᾽ ἥν μὲ ἐτάραξεν ἡ σκέψις, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ νόμος τοῦ Κράτους τὸ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐψηφισμένον νομοσχέδιον τοῦτο, χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ διϋλιστηρίου τῆς Γερουσίας....Κατὰ τῆς μέχρι τοῦδε κυριαρχούσης νομοθετικῆς ἀτασθαλίας, θ᾽ ἀντιτάξωμεν τὸν φραγμὸν τῆς Γερουσίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐτυχῶς δὲν ὑπάρχει ἡ ἐπιβολὴ τοῦ κομματάρχου Διός, ὅστις ἐν τῇ Βουλῇ, ἀνανεύων ἤ κατανεύων, κρίνει ἑκάστοτε περὶ τῆς τύχης τοῦ νομοσχεδίου καὶ τῶν τροπολογιῶν αὐτοῦ, ἐνῷ οἱ βουλευταὶ πολλάκις, καίτοι πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἐναντίου, ἀναγκάζονται νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν κομματικὴν ἐπιβολὴν...»[484].

[484] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 20η της 31ης Αυγούστου 1933, σ. 372 – 373.

Τις ιατροφιλοσοφικές του προεκτάσεις ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τις δείχνει και σε μία αγόρευσή του στην Γερουσία, κατά την οποίαν ανακινώντας το θέμα της Δημόσιας Υγείας ως γιατρός φιλοσοφεί και συσχετίζει αυτήν με την εθνικήν οικονομία και το μέλλον της ελληνικής φυλής. Λέγει λοιπόν τα εξής: «…Καὶ νῦν , Κύριοι, ἐπὶ τὸ ζήτημα τῆς Δημοσίας Ὑγείας. Νομίζετε, Κύριοι Συνάδελφοι, ὅτι ἔχετε ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν τοῦ πράγματος καὶ ἀντιληφθῇ τῆς σοβαρότητος τοῦ κινδύνου ἐνῷ πράγματι δὲν ἔχετε ἀναμετρήσῃ τὸν βαθμὸν τῆς συμφορᾶς, ἥτις ἔχει ἐνσκήψει ἐπὶ τοῦ Λαοῦ ἡμῶν ἐκ τῆς τόσης νοσηρότητος καὶ θνητότητος, ὧν ἡμεῖς μεταξὺ τῶν λοιπῶν λαῶν, κατέχομεν τὰ θλιβερὰ πρωτεῖα. Ὄχι μόνον ἡ ἄρρητος δυστυχία τῶν ἀσθενειῶν καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς ἡμῶν καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, τῶν ὁποίων ὅλων ἡ δεινότης δὲν ἔχει κατανοηθῇ ἀρκούντως…»[485].

[485] *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας,* ό. π., Συνεδρίασις 4η της 7ης Απριλίου 1933, σ. 117 – 118.

3. Ως Δήμαρχος

Μετά την εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα, στις 6 Απριλίου 1941 και την κατάληψη της Αθήνας απ’ αυτούς στις 27 Απριλίου 1941, γίνεται παράδοση της πόλης των Αθηνών στους Γερμανούς στο καφενείο «Παρθενών» από τον Δήμαρχο Αμβρόσιο Πλυτά[486], τον Νομάρχη Κ. Πεζόπουλο και τον στρατιωτικό Διοικητή Χ. Καβράκο. Ακολουθεί σχηματισμός κυβέρνησης και ανάληψη της εξουσίας από την κατοχική κυβέρνηση στις 30 Απριλίου 1941[487], με πρωθυπουργό τον αντιστράτηγο Γεώργιο Τσολάκογλου.

Στις 3 Μαΐου, μετά την παραίτηση του Δημάρχου Πλυτά διορίζεται, από τους Γερμανούς και αναλαμβάνει Δήμαρχος ο καθηγητής Κ. Ν. Μέρμηγκας[488]. Σύμφωνα με μια άλλη μαρτυρία[489], ως Δήμαρχος ανέλαβε στις 11/5/1941, διαδεχόμενος τον Αμβρόσιο Πλυτά. Μια άλλη επίσης μαρτυρία αναφέρει τα εξής: «…Τελικά στις 6 Ιουνίου 1941 με Ν. Δ. ο Πλυτάς παύθηκε επίσημα, ενώ ήδη από τις 11 Μαΐου είχε αντικατασταθεί ανεπίσημα από τον διάδοχό του Κ. Μέρμηγκα, όπως και όλο το Δημοτικό Συμβούλιο. Με απόφαση του υπουργού Εσωτερικών Π. Δεμέστιχα, νέος δήμαρχος ορίσθηκε στις 13 Ιουνίου ο γνωστός καθηγητής Ιατρικής Κωνσταντίνος Μέρμηγκας, του οποίου η θητεία θα είναι πολύ σύντομη. Στη σύνθεση του νέου Δημοτικού Συμβουλίου περιλαμβάνονταν ως επί το πλείστον επιφανείς κατά γενική ομολογία Αθηναίοι, των οποίων η επιλογή κατά βασικά είχε θεσμικά κριτήρια….»[490].

Σχετικά για την αποδοχή του διορισμού του, υπάρχουν τρεις μαρτυρίες.Η μία είναι από τον επίκουρο καθηγητή ιατρικής Γ. Κ. Πουρναρόπουλο[491] ο οποίος αναφέρει τα εξής: «…Ὅταν οἱ Γερμανοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ «δαιμόνιον πτολίεθρον » γνωρίζοντες τάς ἐν Γερμανίᾳ σπουδάς τοῦ Κ. Μέρμηγκα, τοὺς τιμητικοὺς τίτλους τοῦ Ἑταίρου τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Ἐπιτίμου Διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, τὸν ἐκάλεσαν νὰ

---

486 *Η αυτοκτονία Κορυζή και άλλες πράξεις τιμής το 1941*, σ. 2, στο: www.phorum.gr/viewtopic.php?f=51&t=112620 9/5/2012. Στο εξής: Αυτοκτονία Κορυζή.

487 Γιώργος Μαργαρίτης, *«Η αρχή μιας σκληρής εποχής – Η Ελλάδα υπό την εξουσία του Άξονα»*, στο*: Ιστορία των Ελλήνων,* τ. 13, σ. 97 – 139, ειδικότερα βλ. σ. 102.

488 Αυτοκτονία Κορυζή, ό. π., σ. 2.

489 www.cityofathens.gr/grafeio-dimarxoy/diatelesantes-dimarxoi σ. 2, 19/5/2014.

490 Δημοσθένης Κούκουνας, *Ιστορία της Κατοχής,* Αθήνα 2013, τ. 1, σ. 435-436. Στο εξής: Δημοσθ. Κούκουνας.

491 Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, *«Οι διδάσκαλοί μας»,* στο: *Παρνασσός,* τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 28. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

ὑπηρετήσῃ τοὺς συμπατριώτας του ὡς δήμαρχος Ἀθηναίων. Ὁ ἴδιος ἐδέχθη νὰ θυσιασθῇ ἀποδεχόμενος μαρτυρικὸν ἀξίωμα…».

Η άλλη μαρτυρία προέρχεται από τον φιλόλογο και συμπατριώτη του Μανιάτη Ανάργυρο Γ. Κουτσιλιέρη, δ. Φ., που υπήρξε Διευθυντής της Βαρβακείου Σχολής και Επόπτης Μέσης Εκπαίδευσης, ο οποίος σε δημοσίευμά του σε τοπική εφημερίδα αναφέρει τα εξής: «…Οι Γερμανοί, γνωρίζοντες τους δεσμούς του με τη γερμανική επιστήμη του εζήτησαν να γίνει δήμαρχος Αθηνών. Εδέχθη, με την ελπίδα ότι θα μπορούσε να προσφέρει κάτι προς ανακούφιση του πάσχοντος λαού…»[492]. Η τρίτη μαρτυρία για την αποδοχή του διορισμού του, αναφερόμενη από τον δημοσιογράφο Δημοσθένη Κούκουνα, είναι η εξής: «…Ο Κ. Μέρμηγκας, άσχετος από την πολιτική πρακτική και πιστεύοντας αρχικά ότι το έργο του δεν θα ήταν άπελπι, σύντομα απογοητεύθηκε και τον Αύγουστο 1941 παραιτήθηκε, ενώ μετά από μερικούς μήνες απεβίωσε….»[493]. Επίσης, η ηλεκτρονική εφημερίδα «Μικρός Ρωμηός», δίνοντας δικιά της μαρτυρία, αναφέρει τα εξής: «Ο έντονα πολιτικοποιημένος γιατρός Κωνσταντίνος Μέρμηγκας υπήρξε μια από τις πιο δραματικές προσωπικότητες του πολέμου. Θεωρώντας καθήκον το « ενεργώς και ορθώς πολιτεύεσθαι», δέχτηκε να αναλάβει τη θέση του Δημάρχου Αθηναίων τον Ιούνιο του 1941, πιστεύοντας ότι θα βοηθούσε τους συμπατριώτες του. Διαψεύστηκε όμως σύντομα. Λέγεται ότι, όταν οι Γερμανοί ζήτησαν κατάλογο με ομήρους, έγραψε μόνο το όνομά του και παραιτήθηκε (Αύγουστος 1941)…» [494].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας υπήρξε ο τρίτος γιατρός μέχρι τότε, μετά τον Ανάργυρο Πετράκη και τον Σπύρο Μερκούρη, που ανέλαβε[495] τον Δήμο της Αθήνας.

Μετά τρεις μήνες όμως, από τον διορισμό του ως Δημάρχου, δηλαδή τον Αύγουστο του 1941, βρέθηκε σε δύσκολη θέση, όταν ο τότε Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής των Αθηνών του ζήτησε κατάλογο με ονόματα, για να ήταν υποψήφιοι όμηροι, που θα εκτελούνταν για δραστηριότητες αντιστασιακών σε επόμενο

---

[492] Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης, *«Λησμονημένες Μορφές της Μάνης»,* στο: Εφημερίδα *«Αδούλωτη Μάνη»,* αρ. φ. 22, σ. 7, 1η Μαρτίου 2008, Αρεόπολη. Στο εξής: Αν. Γ. Κουτσιλιέρης.

[493] Δημοσθ. Κούκουνας, ό. π., σ. 436.

[494] http://mikros-romios.gr/ στο: *Βιογραφικά Δημάρχων – Κωνσταντίνος Μέρμηγκας,* σ. 1, 7/6/2015.

[495] http://mikros-romios.gr/ στο: *Βιογραφικά Δημάρχων – Νικήτας Κακλαμάνης,* σ. 1, 11/5/2012.

σαμποτάζ. Τότε, σ′ εκείνη την στιγμή, έδειξε πάλι το ηθικό του ανάστημα, διότι αντιστάθηκε στην αιμοβόρα επιθυμία του Γερμανού Διοικητή, αδιαφορώντας για τις συνέπειες της απόφασής του αυτής και δεν έκανε καμμιά συναλλαγή, για ανταλλάγματα με τον κατακτητή. Εδειξε την φιλοπατρία του, η οποία πάντα τον χαρακτήριζε, και την αντιστασιακή του δράση απέναντι στον Γερμανό κατακτητή, αφού αρνήθηκε να συναινέσει να σκοτωθούν Έλληνες από τους δυνάστες και εχθρούς Γερμανούς, ενώ άλλωστε πρόσφατος ήταν και ο λόγος του, που απεύθυνε από τον ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών, στη Γερμανική γλώσσα, προς τα Γερμανικά Πανεπιστήμια και Ακαδημίες, πριν από την εισβολή των, και ο οποίος αναφέρεται στο κεφάλαιο που αφορά την καθηγητική του δραστηριότητα. Ακόμη, μ′ αυτή του την απόφαση, συμπεριφέρθηκε και ως ιατροφιλόσοφος, διότι ως γιατρός φιλοσόφησε και αγωνίστηκε να μη δώσει ζωές στον θάνατο αλλά να γλυτώσει αυτές. Τέλος, πρωτοτυπώντας κι εδώ, εκτός της αρνητικής του απόφασης, τοποθέτησε στον κατάλογο των μελλοθανάτων, που του ζητήθηκε, μόνο το δικό του όνομα, δείχνοντας το μεγαλείο της ψυχής του.

Οι ιστορικές μαρτυρίες για το γεγονός αυτό, αν και διαφορετικές ως προς τον αριθμό των ομήρων, είναι οι εξής: Πρώτα ο Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος αναφέρει ότι «….Ἀλλ᾽ ὅταν τοῦ ἐζητήθη πίναξ 30 ὁμήρων Ἀθηναίων, ὁ ὑπερήφανος Λάκων ἀνέγραψε τριακοντάκις Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς Μ έ ρ μ η γ κ α ς καὶ ἔσπευσε νὰ παραιτηθῇ…»[496]. Δεύτερο, ο Ανάργυρος Γ. Κουτσιλιέρης αναφέρει ότι «…Σε λίγο του εζήτησαν 200 ονόματα πολιτών Αθηναίων για να εκτελεστούν ως αντίποινα για δραστηριότητες αντιστασιακών Ελλήνων. Έγραψε το όνομά του και εδήλωσε ότι προσφέρει τον μόνον που διαθέτει, τον Κωνσταντίνον Μέρμηγκαν και ουδένα άλλον. Δεν τον εξετέλεσαν βέβαια οι Γερμανοί και από τον Δήμο απεμακρύνθη» [497]. Μία άλλη μαρτυρία είναι από τον Χ. Κούσουλα πλοίαρχο ε.α. Π.Ν., ο οποίος αναφέρει ότι «…Κωνσταντίνος Μέρμηγκας…Καθηγητής Χειρουργικής. Ολίγες ημέρες μετά την είσοδο των Γερμανών εις τας Αθήνας διορίσθη υπ′ αυτών Δήμαρχος Αθηναίων. Τον Αύγουστο 1941 ειδοποιήθη από τον Γερμανό Στρατιωτικό Διοικητή να του υποβάλει κατάλογο 20 ομήρων πολιτών, τους οποίους θα τυφέκιζαν οι Γερμανοί μετά από το επόμενο σαμποτάζ. Αυτός, αγνοώντας τον Στρατιωτικό Διοικητή, μετέβη στον Γερμανό

[496] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ὁ. π., σ. 28.
[497] Αν.Γ. Κουτσιλιέρης, ὁ. π., σ. 7.

πρεσβευτή και στον κατάλογο που του έδωσε, έβαλε πρώτο το δικό του όνομα, υπέβαλε δε και την παραίτησή του» [498]. Ακόμη, υπάρχει μία άλλη μαρτυρία, από ηλεκτρονική διαδικτυακή σελίδα αυτή, που κάνει λόγο για δέκα (10) ομήρους, αναφέρουσα συγκεκριμένα ότι «…στην αρχή της κατοχής ένας ακόμα διακεκριμένος επιστήμων, σαν τον καθηγητή χειρουργικής και ιατροφιλόσοφο Κωνσταντίνο Μέρμηγκα, είχε να αναλάβει ως Δήμαρχος Αθηναίων αλλά βέβαια σύντομα σε λιγότερο από 3 μήνες, όταν διαπίστωσε ότι δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει τίποτα, παραιτήθηκε. Είναι χαρακτηριστικό δε ότι όταν του ζητήθηκε από τους Γερμανούς να τους δώσει 10 ονόματα Ελλήνων για εκτέλεση τους έδωσε ένα χαρτί που είχε γράψει 10 φορές το όνομα Μέρμηγκας!»[499]. Τέλος, μια άλλη μαρτυρία για το γεγονός αυτό είναι η εξής: «…Ως αιτία, που τον οδήγησε να εγκαταλείψει τη δημαρχία, θεωρείται η επιμονή των κατακτητών προς εκείνον, ύστερα από μια επιχείρηση δολιοφθοράς που διέπραξαν άγνωστοι, να παρουσιάσει έναν κατάλογο ομήρων για την περίπτωση επανάληψης δολιοφθορών…»[500].

Την πράξη αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα μιμήθηκε επίσης στη Κατοχή ο Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος, όταν το 1943 όπως αναφέρεται «…οι Γερμανοί του ζητούν κατάσταση με τους Εβραίους του νησιού, αυτός γράφει στο χαρτί μόνο ένα όνομα, το δικό του! Στέλνει επιστολή στον Χίτλερ και πετυχαίνει να εξαιρεθούν από τον εκτοπισμό οι 257 Εβραίοι της Ζακύνθου, τους οποίους αναλαμβάνει υπό την προστασία του…»[501].

Ο Νικ. Κ. Λούρος, τότε τακτικός καθηγητής της Μαιευτικής - Γυναικολογίας[502], δεν αναφέρεται θετικά για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα ως Δήμαρχο, υποστηρίζοντας τα εξής: «…Νόμιζε πως θα νικούσαν οι Γερμανοί και έγινε στην Κατοχή Δήμαρχος Αθηνών, αλλά όχι Αθηναίων…»[503]. Όμως οι προαναφερθείσες ιστορικές μαρτυρίες για την αυτοθυσία και την παραίτηση του Κ. Ν. Μέρμηγκα διαψεύδουν τον Νικ. Λούρο.

---

[498] Χ. Κούσουλας, *«Η είσοδος των Γερμανών στην Αθήνα και επώνυμοι Έλληνες»,* στο: *Ναυτική Ελλάς,* τευχ. 883 (2007) σ. 62 – 63.

[499] http://atheofobos2.blogspot.com/2011/03/blog-post_19.html σ. 3.

[500] Δημοσθ. Κούκουνας, σ. 436.

[501] Εφημερίδα *«Επάλξεις»,* έτος 41ο αρ. φ. 676, σ. 2, Ιανουάριος 2015, Αθήναι.

[502] Τμήμα Δημοσιευμάτων του ΕΚΠΑ, *Επετηρίς του Πανεπιστημιακού Έτους 1939 – 1940*, σ. 10, (Πρόσβαση στη http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75273&hint 23/5/2015).

[503] Σπύρος Γερ. Μαρκέτος, *«Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα»,* στο: *Νικόλαος Αλιβιζάτος,* Αθήνα 2011, σ. 59(181).

Η θητεία του Κ. Ν. Μέρμηγκα ως Δημάρχου της Αθήνας ήταν μέχρι την 1/8/1941[504], οπότε τον διαδέχθηκε ο τότε πρόεδρος του Βιοτεχνικού Επιμελητήριου Άγγελος Γεωργάτος[505], ο οποίος διατέλεσε Γραμματέας του Δημοτικού Συμβουλίου επί δημαρχίας Κ. Ν. Μέρμηγκα[506].

Η δραστηριότητα του Κ. Ν. Μέρμηγκα ως Δημάρχου ήταν και η τελευταία του από όλες δραστηριότητες στη ζωή του και αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της προσφοράς του στην πατρίδα και την κοινωνία, διότι μετά από ολίγους μήνες θα ακολουθήσει η ασθένειά του και ο θάνατός του.

[504] www.cityofathens.gr/grafeio-dimarxoy/diatelesantes-dimarxoi σ. 1 – 4, ειδικότερα βλ. σ. 2, 19/5/2014.

[505] Εφημερίδα *«Ελεύθερο Βήμα»*, φ. της 23 Αυγούστου 1941, σ. 1 – 2, έτος Κ΄αριθ. 6865, Αθήνα.

[506] Δημοσθ. Κούκουνας,ό. π., σ. 436.

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ

ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

1. Ωρισμένες Γενικότητες για την Λογοτεχνία

Όπως είναι γνωστόν, ο όρος « λογοτεχνία» στην ελληνική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά[507] το 1896 από τον Ιωάννη Πανταζίδη[508] (1827- 1900), φιλόλογο, παιδαγωγό και καθηγητή της Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ενώ μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν οι όροι «φιλολογία», «γράμματα», «γραμματεία», «γραμματολογία», κ. ά. και αντιστοιχεί με τον γαλλικό όρο «belles letters», και τον γερμανικό όρο «schoene Literatur».

Ο όρος «λογοτεχνία» θεωρείται ότι σημαίνει[509] την τέχνη του λόγου, επίσης την καλλιέργεια του έντεχνου λόγου, ακόμη τη λογοτεχνική παραγωγή μιας χώρας, ή/και το σύνολο των φιλολογικών έργων, πεζών και εμμέτρων, που αναφέρονται σε έναν λαό ή σε μια εποχή με στόχο ιδιαίτερα την επιμέλεια της μορφής και την προβολή αισθητικών αξιών. Ο όρος «λογοτεχνία» είναι στενότερος από τον όρο «γραμματεία», που περιλαμβάνει το σύνολο των γραπτών μνημείων ενός έθνους».

Ειδικότερα για την ποίηση, ο Goethe[510] χαρακτήριζε αυτήν ως «αισθητικήν πείραν της ζωής».

Πρέπει να αναφερθεί επίσης ότι « Η λογοτεχνική δραστηριότητα παρουσιάζει δύο όψεις: από το ένα μέρος είναι δημιουργία, και κάθε λογοτεχνικό έργο μπορεί να μελετηθεί ως μαρτυρία του επινοητικού πνεύματος του συγγραφέα˙ από το άλλο είναι τεκμήριο μιας ορισμένης στιγμής του πολιτισμού και αποτελεί κοινωνιολογικό φαινόμενο…»[511].

Ο όρος «λογοτεχνία» με τη σύγχρονη σημασία, όσον αφορά τις ευρωπαϊκές γλώσσες καθιερώθηκε στην Ευρώπη τον 18ον αιώνα, αναφέρει ο Kenneth Rexroth ποιητής, συγγραφέας, ζωγράφος και λέκτωρ στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια Σάντα Μπάρμπαρα: «Η έννοια που επικρατεί και γενικά αποδίδεται στον όρο λογοτεχνία – το σύνολο των γραπτών κειμένων λαού ή λαών που χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα – είναι σχετικά σύγχρονη. Ο όρος, αυτός καθ’ εαυτόν, προήλθε από την λατινική λέξη littera («γράμμα του αλφαβήτου», litterae «γράμματα») και είναι αρκετά

---

507 Νέα Εγκυκλοπαίδεια, Θεσσαλονίκη 2006, τ. 14, σ. 353. Στο εξής: Νέα Εγκυκλοπαίδεια.
508 Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος- Larousse-Brittanica, Αθήνα 2007, τ. 41, σ. 342.
509 Νέα Εγκυκλοπαίδεια, ό. π., σ. 353.
510 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Λυρική Ποίηση του Goethe*. Κατά Μετάφρασιν υπό Κ. Μέρμηγκα. Αθήνα 1937, σ. ε΄. Στο εξής: Μέρμηγκας – Λυρική Ποίηση Goethe.
511 Εγκυκλοπαίδεια «*Δομή*», Αθήνα 2007, τ. 17, σ. 264.

παλαιός. Αλλά στην Αρχαιότητα υπήρχε η τάση να διακρίνεται η λογοτεχνία ανάλογα με τα είδη του γραπτού λόγου ή τα γένη, όπως κατέληξαν να αποκαλούνται κατά τον 18ο αιώνα, όταν ο όρος πήρε την σύγχρονη έννοιά του…Πρέπει να σημειωθεί ότι, παρόλο που η προέλευση του όρου «λογοτεχνία» υπαινίσσεται γραφή, υπάρχει άφθονη προφορική λογοτεχνία….»[512].

Στο σημείο αυτό που γίνεται λόγος για την προφορική λογοτεχνία πρέπει να παρουσιασθεί η γνώμη Γάλλων συγγραφέων: « Στην Ελλάδα, η λογοτεχνική δημιουργία προηγείται της οριστικής διαμόρφωσης των έργων με τη βοήθεια της γραφής, η οποία δεν εμφανίζεται παρά μόνο τον 8ο αιώνα. Επί πλέον, μέχρι το τέλος του 5ου αιώνα, η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή δεν διαφέρει από το λόγο: προορίζεται για προφορική χρήση. Είτε ως ποίηση που τραγουδιέται είτε ως θέατρο…η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή απευθύνεται σε ομάδες πολιτών οι οποίοι είναι συγκεντρωμένοι για μια παράσταση, μια γιορτή…Για πολύ χρόνο, ο γραπτός λόγος δεν έπαιξε παρά μόνο το ρόλο ενός υπομνηστικού βοηθήματος….Ο πολλαπλασιασμός των γραπτών αντιγράφων δεν αποτελούσε αρχικά παρά βοήθεια για τη μνήμη του ερμηνευτή· δεν συγχεόταν καθόλου με ένα σύστημα διάδοσης ή δημοσίευσης. Ίσως, συναντούσε ακόμη εμπόδιο στη σχετική σπανιότητα και στην υψηλή τιμή του παπύρου…Έπρεπε όμως να περιμένομε την εποχή του Αριστοτέλη προκειμένου να θριαμβεύσει ο γραπτός έναντι του προφορικού λόγου. Το γεγονός ολοκληρώθηκε προφανώς περί τα τέλη του 4ου αιώνα, τη στιγμή που ο Αριστοτέλης υπογραμμίζει στην *Ποιητική* του ότι η τραγική ηδονή δεν απαιτεί την παράσταση, αλλά ότι γίνεται αισθητή ήδη από τη στιγμή της ανάγνωσης…(26, 1462a12), «διὰ γὰρ τοῦ ἀναγινώσκειν φανερὰ ὁποία τὶς ἐστιν (σ.σ.: ἡ τραγωδία)»[513]. Πράγματι, η ελληνιστική περίοδος είναι εποχή των μεγάλων βιβλιοθηκών...» [514].

Όσον αφορά το ποιόν και τα προσόντα του συγγραφέα κάποιου λογοτεχνικού έργου, πιστεύω ότι δεν έχουν σημασία. Σ' αυτό συνηγορεί και ο λόγος του ποιητή Άγγελου Σικελιανού, που θεωρεί την Ποίηση «…ἀντίδωρο ἄμετρων ψυχῶν…τσακισμένη ἀπὸ τὸ βάρος τῶν τσαμπιῶν ἀθάνατη κληματαριὰ…»[515] και όχι μιας

---

[512] Kenneth Rexroth, *«Λογοτεχνία»*, στο: *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse- Brittanica,* Αθήνα 2007, τ. 33, σ. 446. Στο εξής: K. Rexroth.

[513] Αριστοτέλους, *Περί Ποιητικῆς*, Μετάφρασις – Ερμηνεία, Σ. Μενάρδου – Ι. Συκουτρῆ, Αθήνα 1937, σ. 259.

[514] Suz. Said, Mon. Trédé, Al. Le Boulluec, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Μετάφραση Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου, Δ. Τσιλιβερδής, Β. Πόθου. Αθήνα 2001, τ. Ι, σ. 8-9.

[515] Άγγελος Σικελιανός, *Αντίδωρο, σημείωμα του ποιητή,* Αθήνα 2003, σ. 11.

μόνο ελίτ. Περισσότερο συγκεκριμένα, ο ίδιος ποιητής, σε άλλο του έργο, αναλύοντας λόγια του αρχαίου ποιητή Πίνδαρου («Ἐντὶ γὰρ ἄλλαι ὁδῶν ὁδοὶ περαίτεραι, μία δ᾽ οὐχ ἅπαντας ἄμμε θρέψει μελέτα»),τα οποία βάζει ως προοίμιο στο έργο του «Λυρικός Βίος» [516], αναφέρει τα εξής: «Γιὰ νὰ στραφεῖ ἕνας Ποιητής, μ᾽ αὐθεντικὴ ἐποπτεία, στὶς πρῶτες γνήσιες ρίζες τῆς αἰσθαντικότητάς του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναδόθηκε διαδοχικὰ ἡ αὔξουσα ἔκφραση (ἢ καὶ μοναχὰ ἡ ὑπεύθυνη συνείδηση) τῆς καθαρῆς δημιουργικῆς ὑπόστασής του, χρειάζεται πρῶτα νὰ ᾽χει ξεπεράσει ὁριστικὰ κάθε δεσμὸ μὲ τὶς οἱεσδήποτε συμβατικὲς (διανοητικές, αἰσθητικές, ἱστορικές) κατηγορίες τοῦ τριγύρα του κινούμενου καιροῦ…Γιατί μόνον ἔτσι τοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ κατακτήσει τὴν ἁγνὴ καὶ καθαυτὸ «βιολογική» σκοπιὰ τῆς Ἐσωτερικότητας, ἀπ᾽ ὅπου νὰ μπορεῖ νὰ ἀσκεῖ πραγματικὴ ἐποπτεία καὶ στοὺς ἄλλους καὶ στὸν ἴδιο του ἑαυτό. Τὴ βιολογικὴ λοιπὸν αὐτὴ καὶ γνήσια σκοπιὰ τῆς Ἐσωτερικότητας, μπορῶ νὰ πῶ πώς, ἀπὸ πλήθιους δρόμους κ᾽ ἐντελῶς ἀνυποψίαστους σὲ πολλοὺς (γιατί, ὅπως λέει ὁ Πίνδαρος κι ὅπως προτάσσω στὴν Εἰσαγωγὴν αὐτή, «ὑπάρχουν δρόμοι μακρινότεροι ἀπὸ ἄλλους δρόμους, κι ὅλους δὲν θὰ νὰ μᾶς θρέψει μία μελέτη»), τὴν κατάκτησα μὲ κόπο καὶ μὲ μόχθο, ὅμως στὸ βάθος ἀναφαίρετα κι ἀπὸ πολὺν καιρὸ» [517].

Για την ύπαρξη της ιδιότητας του λογοτέχνη σ′ έναν επιστήμονα ο καθηγητής της Ορθοδοντικής και λογοτέχνης Στέλλιος Σπεράντσας αναφέρει τα εξής: «…Στοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶναι σπάνιο φαινόμενο, στὸ ἴδιο πρόσωπο, στὸ ἴδιο πνεῦμα, ἡ ἁρμονικὴ συνύπαρξη τῆς ἐπιστημονικῆς ἰδιότητας καὶ τῆς γνήσιας καλλιτεχνικῆς δημιουργικῆς διάθεσης. Ὄχι λίγοι ἐπιστήμονες, καὶ μάλιστα γιατροί, παρουσιάστηκαν καὶ σὰν «Μουσῶν ὑποφῆται», δηλαδὴ σὰν λογοτέχνες, σὰν ποιητές, κάποτε καὶ σὰν μουσικοὶ ἢ ζωγράφοι κλπ. Μάλιστα μερικοὶ ἀπ᾽ αὐτοὺς διακρίθηκαν καὶ πρόκοψαν καὶ στὶς δυὸ ἐπιδόσεις. Καὶ γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἔτσι, ἀσφαλῶς σ᾽ αὐτὸ συνετέλεσαν, μαζὶ μὲ τὴν ἔμφυτη, τὴ μεγάλη φιλοπονία τους, καὶ οἱ ἐπιστημονικές τους γνώσεις, ποὺ τοὺς ἐβοήθησαν σημαντικὰ νὰ συστηματοποιήσουν τὰ καλολογικὰ συναισθήματά τους….»[518].

---

[516] Άγγελος Σικελιανός, *Λυρικός Βίος*, Αθήνα 2000, τ. Α΄, σ. 11. Στο εξής: Σικελιανός – Λυρικός Βίος.

[517] Σικελιανός - *Λυρικός Βίος*, τ. Α΄, σ. 12.

[518] Στέλιος Σπεράντσας, *Οι Έλληνες Γιατροί και Λογοτέχνες από την Άλωση της Πόλης ως στα σήμερα,* Αθήνα 1961, σ. 10-11. Στο εξής: Στ. Σπεράντσας.

Όσον αφορά εξάλλου το αναγνωστικό κοινό της λογοτεχνίας, περιλαμβάνει κι αυτό όλα τα στρώματα του λαού χωρίς διανοητικές, επαγγελματικές, οικονομικές και άλλες διακρίσεις, άσχετα αν τα ενδιαφέροντα είναι διαφορετικά. Σημασία έχει ότι ο καθένας μπορεί ν' ανήκει στο λογοτεχνικό κοινό. Ο Kenneth Rexroth σ'αυτό το θέμα αναφέρει τα εξής: «…Οι ταξικές διακρίσεις στη λογοτεχνία της σύγχρονης εποχής υπάρχουν περισσότερο στα ίδια τα έργα παρά στο κοινό τους…Η ελίτ που διαβάζει σοβαρή λογοτεχνία δεν απαρτίζεται απαραίτητα από μέλη μιας κοινωνικής ή οικονομικής ανώτερης τάξης….»[519].

Και η τάξη των ιατρών λοιπόν, μετά απ' όλα αυτά που αναφέρθηκαν για τις προϋποθέσεις των λογοτεχνών, έδωσε λογοτέχνες σ' όλες τις εποχές από τ' αρχαία χρόνια. Αναλυτικώτερα, λογοτέχνης θεωρείται ο Εμπεδοκλής, ο οποίος πέραν του ιατρικού του έργου, αναφέρεται από τον γιατρό και διδάκτορα της Ιατρικής Απ. Ι. Πάσχου, ότι έγραψε τραγωδίες[520], ο Νικηφόρος Βλεμμύδης[521] στη Βυζαντινή εποχή, που εκτός από ιατρός έγραψε ποιήματα και έμμετρα επιγράμματα· ο Αντώνιος Κοραής[522], παππούς του Αδαμάντιου Κοραή, έζησε τον 17^{ον} αι. μ. Χ., αν και γιατρός, έγραψε πινδάρειες ωδές και ανακρεόντειους στίχους. Στη νεότερη Ελλάδα, αναφέρει επίσης ο Απ. Πάσχου, υπάρχει ο Στέλιος Σπεράντσας[523], ιατρός, καθηγητής της Ορθοδοντικής στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, έγραψε ποιήματα, έγινε πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών και των Ελλήνων ιατρών λογοτεχνών, ενώ έγραψε εργασία με τίτλο «Οι Έλληνες ιατροί – λογοτέχνες από την άλωση της Πόλης ώς τα σήμερα» από τις εκδόσεις Μ. Πεχλιβανίδη (Αθήνα 1961). Ακόμη λογοτέχνης, σύμφωνα με τον Στέλιο Σπεράντσα, ήταν ο ιατρός Γ. Ηλιάδης από τη Σμύρνη, ο ιατρός Ανδρέας Καρκαβίτσας[524], ακόμη ποιητής – λογοτέχνης ήταν και ο ιατρός – ακτινολόγος Μανώλης Αναγνωστάκης[525], ενώ ο σύγχρονος του Κ. Ν. Μέρμηγκα, Μαρίνος

---

[519] K. Rexroth, ό. π., σ. 455.

[520] Απόστολος Ι. Πάσχου, *Οι έλληνες ιατροφιλόσοφοι,* Ιωάννινα 1997, σ. 24. Στο εξής: Α. Πάσχου.

[521] Α. Πάσχου, ό. π., σ. 62.

[522] Α. Πάσχου, ό. π., σ. 73.

[523] Α. Πάσχου, ό. π., σ. 113.

[524] Στεργιόπουλος Κώστας, «*Καρκαβίτσας Ανδρέας*», στο: *Πάπυρος Larousse Brittanica*, τ. 27 (2007), σ. 455-458.

[525] Αλέξανδρος Αργυρίου, «*Αναγνωστάκης Μανόλης*», στο: *Πάπυρος Larousse Brittanica*, τ. 6 (2007), σ. 561-562.

Γερουλάνος καθηγητής της Χειρουργικής, έγραψε κι' αυτός ποίημα που δημοσίευσε σε περιοδικό[526].

Ο Γιάννης Κολιόπουλος, γιατρός και λογοτέχνης, σ' ένα του άρθρο σε περιοδικό, αναφέρει τα εξής για τους γιατρούς-λογοτέχνες:

«.....«Η ιατρική είναι η γυναίκα μου. Η λογοτεχνία η ερωμένη μου...». Τα λόγια είναι του γιατρού Τσεχότιν, του κλασσικού και πολυδιαβασμένου Άντον Πάβλοβιτς Τσέχοφ (1860-1904), ο οποίος ευτυχώς για την παγκόσμια λογοτεχνία δόθηκε στην ερωμένη του.....Ας προσθέσουμε, λοιπόν, τον Άγγλο ποιητή John Keats (1785 – 1821), που έκανε σοβαρές ιατρικές σπουδές, αλλά αφοσιώθηκε στην ποίηση...Στην «Επιστημολογία» του (εκδ. Τζάκα και Δελλαγραμμάτικα, Αθήναι 1933 σελ.229) ο καθηγητής της χειρουργικής κ. Μέρμηγκας, ο οποίος είχε ασχοληθεί ιδιαιτέρως με τον Γκαίτε, αναφέρει τον διάσημο ανατόμο Albrecht von Haller (1749 – 1823) άλλους....Απλώς, ας ακούσουμε μια σύγχρονη φωνή, της αναισθησιολόγου αλλά και με αξιοζήλευτη λογοτεχνική προσφορά, Τούλας Μπούτου-Σαβαλιώτου, από μια πρόσφατη ομιλία της, με θέμα «Ιατρική και Λογοτεχνία». «Η ιατρική δεν είναι, και δεν πρέπει να είναι ένα απλό επάγγελμα, όπως άλλα. Έχει ως αντικείμενο ό,τι πολυτιμότερο και ιερότερο, την ίδια την ανθρώπινη ζωή. Τον αδιάκοπο αγώνα για να απομακρύνει όσο το δυνατόν την ώρα της τελικής κατάληξης της ζωής, το θάνατο. Ίσως, λοιπόν, μια εξήγηση για την τάση τόσων γιατρών να βρίσκουν ένα δρόμο φυγής, ανακούφισης στη Λογοτεχνία, τις τέχνες, τη μουσική, να είναι κι αυτή η ανάγκη για κάποιο αντίβαρο στην ασήκωτη γνώση και επίγνωση της ανθρώπινης αδυναμίας μπροστά στην αρρώστεια και το θάνατο. Ο γιατρός εξάλλου, έχει, περισσότερα κοινωνικά ερεθίσματα, προβληματισμούς, μπρος στις ψυχολογικές καταστάσεις των ανθρώπων, που τις γνωρίζει σε βάθος και που του δίνουν υλικό για δημιουργία...»[527].

Ειδικότερα για τους γιατρούς-λογοτέχνες, ο Στέλιος Σπεράντσας αναφέρει τα εξής: «...ο γιατρός, με την επιστήμη του, ενεργεί μιαν αναλυτική αναζήτηση των εκδηλώσεων της φύσης και ανιχνεύει το βαθύ μυστικό του μηχανισμού της ανθρώπινης ζωής, θέλοντας να γνωρίσει βαθύτερα τον άνθρωπο και τη φυσιογνωμία

---

[526] Μαρίνος Γερουλάνος, *Αναμνήσεις (1867-1957)*, Αθήνα 1996, σ. 390. Στο εξής: Γερουλάνος.

[527] Γιάννης Ξ. Κολιόπουλος, «*Σπουδαίοι Έλληνες και ξένοι πεζογράφοι και ποιητές άσκησαν παράλληλα και την «τέχνη του Ιπποκράτη»*», στο: *Κελαινώ*, τευχ. 10 (2004), σ. 1-3. Επίσης βλ. http://www.lexima.gr/lxm/read-638.html 9/5/2012.

των απείρων παθών του. Η επιστήμη απλώνει ορίζοντες. Και κατά τον Παλαμά, η επιστήμη δεν κρυώνει και δεν νοθεύει την έμπνευση την ποιητική˙ ζεσταίνει και βαθαίνει και μεγαλώνει την ποίηση...»[528].

Δεν είναι άσχετα με την άποψη αυτή όσα λέγει και ο υφηγητής της Νευρολογίας και της Ψυχιατρικής Γ. Φιλιππόπουλος: «Ἡ σύγχρονη Ψυχιατρική, χωρὶς νὰ λησμονῆ τὸν ἀληθινό της προορισμὸ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ διάγνωση καὶ τὴ θεραπεία τῶν ψυχικῶν νόσων, δὲν παύει νὰ ἐπεκτείνη τὸν κύκλο τῆς δράσεώς της, ἀσχολούμενη συγχρόνως μὲ τὴν κριτική, τὴν ποίηση καὶ γενικὰ τὴν λογοτεχνία, ἀφοῦ κι αὐτὲς δὲν εἶναι τίποτ᾽ ἄλλο παρὰ λειτουργικὲς ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀποτέλεσμα δηλαδὴ τῶν ἀνωτέρων λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ μελέτη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸ καθαυτὸ ἀντικείμενο τῆς Ψυχιατρικῆς» (Κ. Καρυωτάκης, ἐφημ. «Καθημερινή» 20-8-1940) ».

Τέλος, ο καθηγητής Κ. Ν. Μέρμηγκας στην «Επιστημολογία» του αναφέρει παραδείγματα ανδρών, που διακρίθηκαν και στην επιστήμη και στην ποίηση: «...Οὕτως, ἐκ τοῦ φυσιοδιφικοῦ κύκλου ἀρυόμενοι, ἀναφέρομεν τὰ παραδείγματα ἀνδρῶν διαπρεψάντων ἕν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ ποιήσει· τοιοῦτοι οἱ Haller, Chamisso, Jenner, Volkmann, Schleich, Kraepelin, Ross. Καὶ παρ᾽ ἡμῖν δ᾽ ἀξιοῦνται τοιαύτης μνείας οἱ Θ. Ὀρφανίδης, Α. Ἀναγνωστάκης, Θ. Ἀφεντούλης.»[529], όπως κάνει λόγο και ο καθηγητής Στέλιος Σπεράντσας: «.....Σ′ αὐτοὺς μποροῦμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸν Γάλλο γιατρό, καθηγητὴ τῆς ἀνατομικῆς, Fr. Rabelais (1490-1553), τὸν διάσημο γιὰ τὴ συγγραφική του ἱκανότητα καὶ τὸ σατιρικὸ πνεῦμα, δημιουργό του « Γαργαντούα » καὶ τοῦ « Πανταγκρυὲλ». Ἐπίσης, καὶ τὸν σοφὸ Ἰταλὸ γιατρὸ καὶ φιλόλογο G. C. Scaligero (1484- 1558), συγγραφέα τῆς περίφημης «Ποιητικῆς», τὸν Ρῶσσο γιατρὸ καὶ λογοτέχνη Ἄντ. Τσέχωφ (1860 – 1909), καθὼς καὶ τὸν Ἄγγλο John Keats (1785- 1821), ποὺ εἶχε κάνει καλὲς γιατρικὲς σπουδὲς καὶ ὅμως ἀφοσοιώθηκε στὴν ποίηση...»[530].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κατατάσσοντας την ποίηση στην υψηλή νόηση και κάνοντας λόγο για την παραγωγή αυτής, της υψηλής νόησης» δηλαδή, με έμφαση στην ποίηση κυρίως, αλλά και στην λογοτεχνία γενικότερα, αναφέρει τα εξής στον πρόλογο του μεταφραστικού έργου του «Η λυρική ποίησις του Goethe»: «Ὅπως

[528] Στ. Σπεράντσας, ό. π., σ. 11.

[529] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Επιστημολογία ήτοι εισαγωγή εις την σπουδήν των επιστημών*, Αθήνα 1933, σ. 229.

[530] Στ. Σπεράντσας, ό. π., σ. 12.

προαχθῇ ἒν τινι χώρᾳ ἡ καλλιέργεια τῆς ὑψηλῆς νοήσεως δὲν ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἡ προσφορὰ τῶν ἐργατῶν τοῦ πνεύματος, ὅσοι, πεπροικισμένοι διὰ νοητικῆς δυνάμεως, συνεισφέρουν ἑκάστοτε τὴν παραγωγικὴν των συγκομιδήν, ἀλλὰ προσαπαιτεῖται καὶ ἡ παρασκευὴ πυκνῆς πνευματικῆς ἀτμοσφαίρας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας καὶ μόνον δύναται νὰ εὐοδωθῇ ἡ ἀμοιβαία παρόρμησις καὶ ἅμιλλα μεταξὺ τῶν σκαπανέων τῆς νοήσεως, ἡ ἀπαραίτητος πρὸς ἔξαψιν καὶ προαγωγὴν τῆς δυνάμεως ἑκάστου. Πρὸς ἀποτέλεσιν τοιαύτης ἀτμοσφαιρικῆς πυκνότητος χρειάζονται μὲν καὶ ἄλλα βοηθητικὰ μέσα (σωματεῖα ἐπιστημονικὰ καὶ καλλιτεχνικά, πρόσφορα δημοσιογραφικὰ ὄργανα, γενικαὶ πνευματικαὶ συγκεντρώσεις καὶ ὁμιλίαι, δημόσιαι ἐκθέσεις πνευματικῶν προϊόντων κ.τ.τ.), μάλιστα δ᾽ ὅμως ἀναγκαιοῖ μία βοήθεια, ἡ μετάφρασις εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται λαοῦ πάντων τῶν νοητικῶν μεγαλουργημάτων ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ἰσχύει δὲ τοῦτο ἰδίως πρὸς τὴν ποίησιν, ἥτις κατέχει ἐξαιρετικὴν θέσιν μεταξὺ πάντων τῶν εἰδῶν τῆς ὑψηλῆς νοήσεως, ὥστε καὶ νὰ θεωρῆται ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ δεῖγμα τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ὅπερ κατέχει λαὸς τις ἔν τινι ἐποχῇ. Πρὸς τὴν καλλιέργειαν λοιπὸν τῆς ποιήσεως, ὅσον πρὸς οὐδὲν ἄλλο, ἀναγκαιοῖ ἡ μεταγλώττισις τῶν ποιητικῶν δημιουργημάτων ἄλλων λαῶν…»[531].

Και στην αποστροφή των λόγων αυτών του Κ. Ν. Μέρμηγκα γίνεται φανερή η φιλοσοφική του σκέψη, στην ενασχόλησή του πρώτα με την έννοια της υψηλής νόησης και μ' ένα είδος αυτής, την ποίηση, καθώς και στην παρουσίαση, δεύτερον, λογικών συλλογισμών για την εδραίωση και παραπέρα ανάπτυξη αυτής. Φανερή επίσης γίνεται και η πνευματικότητα του χαρακτήρα του Κ. Ν. Μέρμηγκα να θέλει ν' ασχοληθεί με την υψηλή νόηση.

---

[531] Μέρμηγκας, *Λυρική Ποίηση Goethe*, Αθήνα 1937, πρόλογος, σελ. γ΄.

2. Γενικά για τους καθηγητές – λογοτέχνες της Ιατρικής Σχολής Αθηνών

Λόγω του ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ήταν καθηγητής της Ιατρικής Αθηνών που ασχολήθηκε και με την λογοτεχνία, θα αναφερθούν ολίγα γενικά πράγματα για τους καθηγητές – λογοτέχνες της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, οι οποίοι φαίνεται ότι δημιούργησαν μια παράδοση στον χώρο της λογοτεχνίας, όπως αναφέρει ο άλλοτε καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής Σπ. Μαρκέτος: «...το παραδοσιακό φιλολογικό κλίμα της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, που καλλιεργήθηκε από σοφούς καθηγητές της, όπως τον Ανδρέα Αναγνωστάκη, τον Θεόδωρο Αφεντούλη και τον Σπυρίδωνα Μαγγίνα...»[532].

Υπήρξαν λοιπόν καθηγητές της Ιατρικής Αθηνών, που έγιναν λογοτέχνες και ωρισμένοι απ' αυτούς επηρέασαν το πλατύ αναγνωστικό, της λογοτεχνίας, κοινό. Μάλιστα, ένας απ' αυτούς, ο Ανδρέας Αναγνωστάκης, λέγει ότι «...ἂν ἡ ἐπιστήμη εἶναι τροφὴ τοῦ νοός, ἡ καλλιτεχνία εἶναι τρυφὴ συναναπτυσσομένη τῇ κοινωνικῇ εὐημερίᾳ...»[533]. Το ότι δε η λογοτεχνία – ποίηση έχει κάλλος ο ίδιος πάλι σε κριτική του για τα «Φιλολογικά Πάρεργα» του Φιλίππου Ιωάννου, που διασώζει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας λέγει: «...Μοῦσα οὐ μεθύουσα, οὐδὲ νυσταλέα, ἀλλὰ νήφουσα καὶ αἰδήμων· οὐχὶ νεανιεύματα, ἀλλὰ σκέψεις νοὸς ὡρίμου καὶ σώφρονος...ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις σκοπὸς τὸ ἐμφυσᾶν ταῖς ψυχαῖς τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἰδοὺ τὰ κάλλη τῶν λυρικῶν τούτων ποιήσεων...»[534].

Για το θέμα αυτό των καθηγητών ιατρικής – λογοτεχνών ο καθηγητής της Φιλολογίας Γεράσιμος Ζώρας εξάλλου αναφέρει: «Η Ιατρική Σχολή ευτύχησε ήδη από την εποχή της ίδρυσής της να συγκαταλέξει ανάμεσα στους καθηγητές της ταλαντούχους ποιητές. Αναφέρουμε καταρχάς έναν από τους πρώτους καθηγητές της Σχολής, τον Ιωάννη Ολύμπιο (1802-1869) που δίδαξε Οφθαλμολογία από το 1837 έως το 1856. Στη συνέχεια θυμίζουμε τον Θεόδωρο Αφεντούλη (1824-!893), καθηγητή της Παθολογικής

[532] Σπ. Μαρκέτος, «*Κωνσταντίνος Μέρμηγκας*», στο: *ΠΒΛ,* τ. 6 (1991), σ. 149. Στο εξής: Μαρκέτος – Π.Β.Λ.

[533] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Το επιστημονικό και ποιητικό έργο του αρχαίου Προέδρου της Εταιρείας Ανδρέου Αναγνωστάκη*, Αθήνα 1925, σ. 13. Στο εξής: Μέρμηγκας – Αν. Αναγνωστάκης.

[534] Μέρμηγκας – Αν. Αναγνωστάκης, ό. π., σ. 13.

και Γενικής Ανατομίας και της Φαρμακολογίας, κατά το διάστημα 1862-1893, που συνέθεσε εκτός των άλλων Ωδήν Αλκαϊκήν αφιερωμένη «εις την νεότητα του Πανεπιστημίου». Ακολούθησε ο Ανδρέας Αναγνωστάκης (1826-1897), που διορίσθηκε το 1856 καθηγητής της Οφθαλμιατρικής και Ωτιατρικής, αλλά εξακολούθησε να γράφει στίχους. Δείγμα της ποιητικής του δεινότητας αποτελεί η μετάφραση της *Μαρίας Στιούαρτ* του Σίλλερ, που φιλοτέχνησε σε ιαμβικούς τριμέτρους. Τον Φάουστ του Γκαίτε, αλλά και ποιήματα του Μπάυρον μετέφρασε με κομψούς στίχους ο γνωστός χειρουργός Κωνσταντίνος Μέρμηγκας (1874-1942), καθηγητής της Εγχειρητικής και της Τοπογραφικής Ανατομίας. Από όλους τους συναδέλφους του ο πιο γνωστός στο ευρύ κοινό ως ποιητής υπήρξε ο Στέλιος Σπεράντσας (1882-1962), καθηγητής της Ορθοδοντικής, για μια ολόκληρη εικοσαετία (από το 1933 έως το 1952), με πλήθος επιστημονικών συγγραμμάτων αλλά και ποιητικών συλλογών. Επίσης στίχους έγραψαν και οι καθηγητές Ιωάννης Κούμαρης της Ανθρωπολογίας (από το 1925 έως το 1950) και Πάνος Παναγιώτου της Μαιευτικής και Γυναικολογίας (από το 1970 έως το 1974). Και φθάνουμε στα τέλη του 20ου αιώνα με έναν από τους πιο φημισμένους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό πεζογράφους μας, τον Γιώργο Χειμωνά (1938-2000), επίκουρο καθηγητή της Νευρολογίας και Νευροψυχολογίας, κατά τη δεκαετία 1987-1997…»[535].

Για το θέμα των ιατρών που φιλολογούν, και ειδικότερα για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ο ιατρός Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος αναφέρει τα εξής: «…Γραμματικός, ποιητὴς καὶ ἰατρὸς ἦτο ὁ Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος οὗτινος ἔργα σώζονται ἐν ἐμμέτρῳ λόγῳ. Ὡσαύτως δ᾽ ἐμμέτρως ἔγραψαν οἱ ἰατροὶ Φίλων, Σερβίλιος, Δαμοκράτης, Μάρκελλος ὁ Σιδήτης καὶ ἄλλοι. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἀρχαῖα ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα εἰς ἰατροποιητάς. Νεώτεροι Ἕλληνες ἰατροὶ κατὰ τὴν ἀρχαιόθεν κληρονομηθεῖσαν παράδοσιν ἐφιλολόγουν ἔτι καὶ νῦν, ὡς ὁ μακαρίτης καθηγητὴς Σπυρίδων Μαγγίνας, ὁ Βασιάδης, ὁ Ἄγγελος Τανάγρας κ. ἄ. Καὶ ὁ Μέρμηγκας εἶχεν ἔμφυτον τὸ φιλολογεῖν, παρετήρησα δὲ ὅτι προσεῖχε πολὺ καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ μέτρα…»[536].

---

535 Γεράσιμος Ζώρας, *Από την ιστορία του ΕΚΠΑ – Οι λογοτέχνες και η Ιατρική Σχολή*, σ. 1, http://kapodistriako.uoa.gr/stories/ 9/5/2012.

536 Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος, *«Οι διδάσκαλοί μας»*, στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 5-6. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

Με την ποίηση ασχολήθηκε και ο Μαρίνος Γερουλάνος[537], καθηγητής της Χειρουργικής στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, του οποίου ένα ποίημα δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Ο Κόσμος της Ελληνίδος», όπως ήδη αναφέρθηκε.

[537] Γερουλάνος, ό. π., σ. 390.

3. Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως λογοτέχνης

Μεταξύ αυτών λοιπόν των ιατρών, και μάλιστα καθηγητών, που φιλολόγησαν και ασχολήθηκαν με τη λογοτεχνία, ήταν και ο καθηγητής Κ. Ν. Μέρμηγκας, ο οποίος μετάφρασε λογοτεχνικά ολόκληρο το έργο του Γκαίτε «Φάουστ», ολόκληρη επίσης την λυρική ποίηση του Γκαίτε, καθώς και ποιήματα του Μπάυρον, ενώ έγραψε και ο ίδιος ποιήματα, που δημοσίευσε σε διάφορα περιοδικά της εποχής του με ψευδώνυμο. Οι μεταφράσεις των ξένων έργων που έκανε, κυρίως του Γκαίτε, τις απέδωσε με δικό του ποιητικό λόγο, δίνοντας έμφαση στην ομοιοκαταληξία και ίσως εις βάρος του νοήματος, όπως αναφέρεται σε μια κριτική που θα παρουσιαστεί σε μετέπειτα κεφάλαιο, η οποία θα αφορά το συγγραφικό του λογοτεχνικό έργο. Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αν και υπέρμαχος της καθαρεύουσας, στο λογοτεχνικό του έργο χρησιμοποιεί μια μικτή ελληνική γλώσσα, αποκλίνουσα προς τη δημοτική. Η εμφάνισή του, τουλάχιστον επίσημα, στο λογοτεχνικό στερέωμα ήταν μάλλον όψιμη, μετά το 1930, εξ αιτίας του ιατρικού του επαγγέλματος, αλλά και εξ αιτίας του χρόνου που απαιτήθηκε να παρουσιαστούν ολοκληρωμένα τα έργα του. Οι μεταφράσεις των ποιημάτων του Μπάυρον από τον ίδιο δεν κατέστη δυνατόν να ανευρεθούν, καθώς επίσης και τα δικά του ποιήματα, εκτός από ένα, το κύκνειο άσμα του, διότι δημοσιεύτηκαν διάσπαρτα σε διάφορα περιοδικά και είναι δύσκολο να βρεθούν πηγές γι’ αυτά.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, εκτός του ότι μετάφρασε έργα του Γκαίτε, έκανε και κριτικές λογοτεχνικών κειμένων, κυρίως στο ίδιο το ποιητικό έργο του Γκαίτε, καθώς και στο ποιητικό έργο του Ανδρέα Αναγνωστάκη, καθηγητή της Οφθαλμολογίας (1826-1897).

Σ’ ολόκληρο το λογοτεχνικό του έργο υπάρχει διάχυτα το στοιχείο της γνώσης και της ευαισθησίας, αφού προϋπόθεση να γράψει ποιήματα ο ίδιος αλλά και να μεταφράσει με δική του ελεύθερη απόδοση και δική του ομοιοκαταληξία ποιήματα ξένων είναι απαραίτητη η γλωσσσομάθειά του και η ποιητική του ευαισθησία, την οποία για τους ποιητές ο ίδιος[538] την ονομάζει «ποιητική πνοή».

Διάχυτος επίσης είναι και ο φιλοσοφικός στοχασμός του για τον κόσμο και τον άνθρωπο σχετικά για την ευημερία του και την

538 Μέρμηγκας – Αν. Αναγνωστάκης, ό. π., σ. 18.

ελευθερία του, μάλιστα την εσωτερική, σ' όλο το λογοτεχνικό του έργο, στοχασμός που επηρεάστηκε αρκετά από τον Γκαίτε, όπως παραδέχεται ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «...Ἀλλ᾽ ἰδοὺ ἡ συνέχεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Goethe καὶ ἰδοὺ ἡ ἐξακολουθητικὴ δρᾶσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, τοῦ φωτίζοντος ἡμᾶς, τοὺς ἐπιγόνους, καὶ παρέχοντος πρὸς ἡμᾶς τὴν ἐνδόμυχον ἐκείνην ἐλευθερίαν περὶ ἧς ἐν αὐτοπεποιθήσει ὁ ἴδιος ἔλεγε: « Ὅστις ἔμελλε νὰ ἐννοήσῃ τὴν συγγραφήν μου καὶ ἐν γένει τὴν ζωήν μου, θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἀπέκτησε ποιὰν τινα ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν». Τὴν ἐνδόμυχον ταύτην ἐλευθερίαν ἀνομολογοῦμεν καὶ δι᾽ αὐτὴν εὐγνωμονοῦμεν»[539]. Και σ' άλλο σημείο επίσης αναφέρει την επίδραση αυτή του Γκαίτε στον ίδιο: «...Τὸ πνεῦμα τοῦ Goethe διέδραμε διὰ μέσου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὡς φωτεινὸν μετέωρον, ὅπερ οὐ μόνον κατέπληξεν ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ διεφώτισε καὶ κατέθελξε...»[540].

Η επίδραση του Γκαίτε στον Κ. Ν. Μέρμηγκα προφανώς πρώτα οφείλεται στην παραμονή του Κ. Ν. Μέρμηγκα στη Γερμανία για τρία χρόνια, τον καιρό της ειδίκευσής του στην Χειρουργική, και δεύτερο στο ότι τον καιρό εκείνο η ανάγνωση και η μελέτη των έργων του Γκαίτε είχε μεγάλη επίδραση στο αναγνωστικό κοινό της Γερμανίας, μάλιστα δε στους επιστημονικούς κύκλους, λόγω μιας σχέσης ανάμεσα στην επιστήμη και στην ποίηση που έβλεπε ο Γκαίτε. Αναφέρει σχετικά με το θέμα αυτό ο καθηγητής της Ορθοδοντικής και συνάμα λογοτέχνης Στέλιος Σπεράντσας τα εξής: «...Ὁ Γκαῖτε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου εἶχε δώσει μιὰ κατεύθυνση στὴν ἐρευνητικὴ σκέψη, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ «ποιητικὴ ἐπιστήμη», γιατί παριστᾶ συνδυασμὸ τῆς ἐρευνητικῆς θετικότητας μὲ τὴν ποιητικὴ φαντασία. Ὁ Γκαῖτε ἔλεγε: « Ἡ ἐπιστήμη ἀνεπτύχθηκε ἀπὸ τὴν ποίηση. Στὴ μεταβολὴ τοῦ χρόνου, ἐπιστήμη καὶ ποίηση μπορεῖ νὰ ξανασυναντηθοῦν σὲ ψηλότερη περιωπή, σὲ φιλικὸ συνταίριασμα γιὰ νὰ ὠφελήσουν ἡ μία τὴν ἄλλη»...» [541].

Το λογοτεχνικό έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα συγκεντρωτικά θα παρουσιασθεί στο μέρος της διατριβής που γίνεται λόγος γενικά για το συγγραφικό του έργο.

---

[539] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διάνοια του Goethe*», στο: *Ελληνική Ιατρική*, ετ. 7 (1933), τευχ. 9, σ. 929 – 1057, ειδικότερα βλ. σ. 1057.

[540] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Johann Wolfang Goethe* (Λόγος εκφωνηθείς εν τη αιθούση των τελετών), Αθήνα 1932, σ. 28.

[541] Στ. Σπεράντσας, ό. π., σ. 10.

Ακολουθούν αναφορές από έγκριτους ανθρώπους των Γραμμάτων, που αποτελούν συγχρόνως και ιστορικές μαρτυρίες, για την λογοτεχνική δράση του Κ. Ν. Μέρμηγκα.

Για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα ως λογοτέχνη, ο καθηγητής της Ιστορίας της Ιατρικής Σπύρος Μαρκέτος σημειώνει: «….Οι φιλολογικές, εξάλλου, προσπάθειές του, όπως η έμμετρη μετάφραση του πρώτου και του δευτέρου μέρους του Φάουστ (1935) του Γκαίτε, ο οποίος ήταν το πνευματικό του πρότυπο, καθώς και η δημοσίευση διαφόρων ποιημάτων του σε λογοτεχνικά περιοδικά με το ψευδώνυμο Κ. Μ. Γερήνιος, καταδείχνουν τα πλατύτερα πνευματικά του ενδιαφέροντα και την ποιητική του ιδιοσυγκρασία» [542].

Επίσης, ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος ειδικά για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ως λογοτέχνη, αναφέρει τα εξής: «….ὁ Μέρμηγκας ἦτο πρωτίστως home de lettres. Ἔτσι τὸν θεωροῦσαν λογοτέχναι, φιλόλογοι, φιλόσοφοι, ἱστορικοί. Καὶ δὲν εἶναι μόνον τὰ συναφῆ ἔργα του Ἐπιστημολογία, Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν, Λυρικὴ Ποίησις τοῦ Goethe, Φάουστ Ι καὶ ΙΙ τοῦ Goethe ποὺ τοῦ ἔδωσαν τὴν σφραγῖδα τοῦ Λογίου. Εἶναι οἱ πολλὲς ποιητικὲς συνθέσεις του διάσπαρτοι είς λογοτεχνικὰ περιοδικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ ὑπογραφήν: Κ. Μ. Γερήνιος» [543].

Ο καθηγητής της Φιλολογίας Γεράσιμος Ζώρας αναφέρει εξάλλου τα εξής: «Ύστερα από γόνιμη 25ετή προσφορά προς το Πανεπιστήμιο, το 1939 αποχώρησε από την έδρα της Εγχειρητικής Τοπογραφικής Ανατομικής και της Χειρουργικής Κλινικής ο Κωνσταντίνος Μέρμηγκας…Παράλληλα με την πλούσια διδακτική και ερευνητική του δραστηριότητα στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, ασχολήθηκε και με την ποίηση. Το opus magnum της ποιητικής του δημιουργίας αποτελεί η έμμετρη μετάφραση του Φάουστ του Γκαίτε, που εκδόθηκε το 1935 και πρόσφατα, το 2006, επανεκδόθηκε φωτογραφικά από τις Εκδόσεις «Μάτι»….» [544].

Αρνητική όμως άποψη για τον Κ. Ν. Μέρμηγκα ως μεταφραστή του Φάουστ του Γκαίτε έχει ο Νικ. Κ. Λούρος, άλλοτε τακτικός καθηγητής στη Μαιευτική – Γυναικολογία, ο οποίος αναφέρει τα εξής: «…Μετάφρασε ολόκληρο τον Φάουστ με το

---

[542] Σπύρος Μαρκέτος – *Π.Β.Λ*, ό. π., σ. 148-149.

[543] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 20.

[544] Γεράσιμος Ζώρας, *«Από την Ιστορία του ΕΚΠΑ-Η αφυπηρέτηση του Κων. Μέρμηγκα και ο Φάουστ του Γκαίτε»*, στο: http://Kapodistriako.uoa.gr/stories/145_hi_01/index.php?m=2 σ. 1 11/5/2012. Στο εξής: Ζώρας – Μέρμηγκας – Φάουστ.

στεγνό πνεύμα της ιδιότροπης ιδιοσυγκρασίας του...»[545]. Στην Τέχνη και μάλιστα στην Ποίηση, όπου μεγάλο ρόλο έχει ο υποκειμενικός παράγων, νομίζω ο καθένας αναγνώστης και κριτικός διατυπώνουν την άποψή τους σύμφωνα με τη δική τους αισθητική σκοπιά. Κάποιος άλλος μπορεί στη μετάφραση του Φάουστ που έκανε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας να ανεύρει λυρισμό, και μάλιστα επικοδομητικό για τον ίδιο.

Το ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας θεωρούσε πρότυπο και ίνδαλμα τον Γκαίτε, δεν σημαίνει ότι δεν υπήρξαν άλλοι που τον κριτίκαραν αρνητικά. Παράδειγμα γι' αυτό αποτελεί ο Γάρλιβ Μέρκελ[546], συγγραφέας λεττονικής καταγωγής (1769-1850), ο οποίος έγραψε κριτικές μελέτες κατά του Γκαίτε και του ρομαντισμού. Υπήρχαν συνεπώς κριτικές θετικές, όπως από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, αλλά και αρνητικές. Αρνητική θεωρεί και ο υποφαινόμενος τη διαπίστωση, που κάνει ο ίδιος ο Γκαίτε για τον εαυτό του ελεεινολογώντας τον, που σπούδασε Θεολογία, διότι η Θεολογία ως γνωστικό αντικείμενο απ' το ένα μέρος οδηγεί στο Καλό Όν (Πλατ. Πολιτεία 477 – 480), απ' την άλλη δε πλευρά καλλιεργεί το ήθος, στοιχεία και τα δυό απαραίτητα για την ευδαιμονία του ανθρώπου. Γράφει λοιπόν ο Γκαίτε στην αρχή του πρώτου μέρους του έργου του «Φάουστ», περικοπή που παρουσιάζει ο καθηγητής φιλολογίας Γεράσιμος Ζώρας από τη μετάφραση του Κ. Ν. Μέρμηγκα: «Εσπούδασα τελείως την Φιλοσοφίαν, /Ιατρικήν συγχρόνως και Νομικήν /και δυστυχώς ακόμη και την Θεολογίαν /και όλα αυτά με κόπον κι' επιμονήν πολλήν /κι' ευρίσκομαι και πάλιν εις πλήρη απορίαν/ως ήμουν πριν αρχίσω καθόλου την σπουδήν/...»[547].

[545] Σπύρος Γερ. Μαρκέτος, *«Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα»,* στο: *Νικόλαος Αλιβιζάτος,* Αθήνα 2011, σ. 57(179).
[546] Ελευθερουδάκη Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια, στο: *Μέρκελ Γάρλιβ*, τ. 9, σ. 318.
[547] Ζώρας – Μέρμηγκας – Φάουστ, ό. π., σ. 1.

Β΄ ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πληθωρικός σε ποσότητα συγγραφών, με ακρίβεια, σαφήνεια και επιστημονικότητα στις ιατρικού περιεχομένου συγγραφές του, με ορμή και αγώνα για δικαιοσύνη στις πολιτικού περιεχομένου και με λυρικότητα στις λογοτεχνικού περιεχομένου απ' αυτές, άφησε ένα τεράστιο συγγραφικό έργο, που θεωρώ ότι αποτελεί κληρονομιά και δείκτη για τις μετέπειτα απ' αυτόν γενεές, έργο όμως χωρίς ν' αποτελεί την αποκλειστικότητα στο είδος του, αλλά και χωρίς να διεκδικεί το αλάνθαστο στο περιεχόμενό του.

Αν και είχε πολύ και δύσκολο ιατρικό έργο να πραγματοποιήσει, όπως προκύπτει από τις επιστημονικές του ανακοινώσεις, τα διάφορα υπομνήματά του προς την Ιατρική Σχολή καθώς και από τις ετήσιες εκθέσεις πεπραγμένων του για τη διδασκαλία που είχε αναλάβει, για το οποίο έργο λοιπόν θα έπρεπε να είχε τον απαραίτητο χρόνο να διαθέσει για ανάπαυλα και ανάληψη καινούργιων δυνάμεων, όμως δεν έμενε άπραγος και δεν κατανάλωνε τον ελεύθερο χρόνο του σε άλλες δραστηριότητες εκτός από τη συγγραφή. Αυτό φαίνεται πρώτα ότι είναι αυτονόητο από τον όγκο του συγγραφικού του έργου, δεύτερο από την ομολογία του ίδιου του Κ. Ν. Μέρμηγκα, που αναφέρει τα εξής: «…οὐδεὶς ὅμως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μοὶ ἀρνηθῇ, ὅτι εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης προσήνεγκον ὡς θυσίαν τὴν πᾶσάν μου μέχρι τοῦδε ζωὴν…»[548].

Τα μέρη του συγγραφικού του έργου είναι το ιατρικό με έμφαση στη χειρουργική, το πολιτικό με έμφαση στο δίκαιο, και το λογοτεχνικό με έμφαση σε έργα του Γκαίτε.

Η γλώσσα που χρησιμοποιεί στο έργο του το συγγραφικό, για μεν το ιατρικό είναι η καθαρεύουσα εξ ολοκλήρου, για δε το πολιτικό είναι κυρίως η καθαρεύουσα με στοιχεία δημοτικής, ενώ για το λογοτεχνικό του συγγραφικό έργο κυρίως η δημοτική με

---

[548] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1915, σ. 16.

στοιχεία καθαρεύουσας. Αυτή η προοδευτική του μετάβαση προς τη δημοτική ίσως δείχνει μια τάση συμπάθειας με τη πορεία του χρόνου προς αυτήν, εν σχέσει με την άκαμπτη στάση που κρατούσε υπέρ της καθαρεύουσας και τους πύρινους λόγους που έβγαζε υπέρ αυτής.

Ως προς το ύφος που ακολουθεί στο συγγραφικό του έργο, πρέπει ν' αναφερθεί ότι αυτό ποικίλει, διότι πολυποίκιλο είναι και το έργο του αυτό. Αναλυτικότερα, το ιατρικό του συγγραφικό έργο έχει ύφος αυστηρά επιστημονικό, διδακτικό, κάθε άλλο παρά απέριττο, μάλλον δε αναλυτικό και λεπτομερειακό. Το πολιτικό του συγγραφικό του έργο έχει ύφος ρητορικό, απολογητικό, χειμαρρώδες και αυστηρό. Απεναντίας, το λογοτεχνικό συγγραφικό του έργο, κυρίως το δικό του και όχι το μεταφραστικό, έχει ύφος πιο ανθρώπινο, όμως γενικά είναι μεταφυσικό ως επίσης και λυρικό, με φροντίδα στην ομοιοκαταληξία του στίχου.

Το συγγραφικό του έργο γενικά χαρακτηρίζεται από σαφήνεια, ακρίβεια, απλότητα στη μορφή, άσχετα αν χρησιμοποιεί καθαρεύουσα ή δημοτική, πολυπλοκότητα και πολλαπλότητα στα νοήματα και πάνω απ' όλα πειθαρχία στους κανόνες τόσο της μορφής όσο και του νοήματος. Όσον αφορά σ᾽ αυτήν την πειθαρχία στη συγγραφή αναφέρει σχετικά ο καθηγητής της Ορθοδοντικής και λογοτέχνης Στέλιος Σπεράντσας τα εξής: «…Σε μια συνέντευξη, που κάποτε είχε δώσει ο γιατρός Ζοσσέ, συγγραφέας της «Γυναίκας δίχως άνδρα», είπε: «Ἡ καθημερινὴ ἐξέταση τῶν ἀρρώστων ἐπιβάλλει στὴν κρίση μιά πειθαρχία, ποὺ γίνεται χρησιμώτατη, ὅταν πρόκειται νὰ παρουσιάσης τὰ πρόσωπα τῆς φαντασίας σου ἀπὸ τὴ σκηνὴ ἢ ἀπὸ τὸ βιβλίο. Τὸ νὰ κάνης μία γνωμάτευση εἶναι σὰν νὰ συνθέτης ἕνα ἔργο. Κάθε πάθος ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος ἀρρώστιας. Καὶ μπορεῖς νὰ νοιώσης τὸ πάθος αὐτὸ καὶ νὰ τὸ περιγράψης πολὺ καλύτερα, ὅταν ἐφαρμόσης γι᾽ αὐτὸ τὴ μέθοδο, ποὺ ἐφαρμόζεις, γιὰ νὰ κατανοήσης καὶ νὰ περιγράψης μιὰν ἀρρώστια. Γι᾽ αὐτὸ θἄλεγα, πὼς οἱ συγγραφεῖς πρέπει νὰ διδάσκωνται τὴ γιατρικὴ » [549].

Ως προς την πατρότητα των έργων του, ενώ στα ιατρικά και πολιτικά του έργα, καθώς και λογοτεχνικά του που αφορούν μεταφράσεις του Γκαίτε, χρησιμοποιεί το επώνυμό του, όμως στα καθ' αυτό δικά του ποιήματα χρησιμοποιεί το ψεύδώνυμο «Κ. Μ. Γερήνιος». Για το ψευδώνυμο αυτό, που έχει τη σημασία του, ο Γ. Κ .Πουρναρόπουλος αναφέρει τα εξής: «…λογοτεχνικὰ καὶ ποιητικὰ

[549] Στέλιος Σπεράντσας, *Οι Έλληνες Γιατροί και Λογοτέχνες από την Άλωση ως τα σήμερα*, σ. 14, Αθήνα 1961.

ἔργα του δημοσιευθέντα ἐπωνύμως ἢ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Κ. Μ. Γερήνιος ἐκ τῆς Γερηνίας ἢ Γερήνης τῆς ἀρχαίας Λακωνικῆς ὅπου καὶ «Ἱερόν Ἅγιον» καί Μνῆμα Μαχάονος υἱοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ μαχητοῦ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου φονευθέντος ἐν Τροίᾳ τὰ ὀστᾶ μετέφερε καὶ ἔθαψεν ἐκεῖ ὁ Νέστωρ, ὁ ἐπιλεγόμενος «Γερήνιος Ἱππότα»...Εὐνόητος ὅθεν ὁ λόγος ἐκλογῆς τοῦ ψευδωνύμου του ἀπὸ τὸν Μέρμηγκαν»[550]. Η φράση «...Γερήνιος Ἱππότα...» απαντά στον Όμηρο (Ιλιάδα Β, 336, Ιλιάδα Λ, 655)[551].

Στο σημείο αυτό, πρέπει να γίνει μια παρένθεση στο θέμα της διατριβής, εξ αιτίας του ότι για τη θέση της αρχαίας Γερήνης «ερίζουν» δύο περιοχές, η μία είναι ο Κάμπος στη Δυτική Μάνη, απ' όπου καταγόταν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, και η άλλη περιοχή είναι είναι ο Κακόβατος στα όρια Τριφυλίας και Πισάτιδας (Κοίλη Ήλιδα)[552]. Έχω τη γνώμη ότι παρά τις ανασκαφές στον Κακόβατο[553] που φανέρωσαν την αρχαία Γέρηνο, για την οποία κάνουν λόγο, ο Στράβων (C. 340)[554] καθώς και ο Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης στα σχόλιά του στην Ιλιάδα του Ομήρου[555], αυτό δεν αποκλείει την ύπαρξη της αρχαίας πόλης Γερηνία ή Γέρηνα, στην Αρχαία Λακωνική (σημερινή Μάνη), για την οποία κάνει λόγο ο Παυσανίας (ΙΙΙ.26.8, ΙΙΙ.26.11, ΙV.1.1, IV.3.2, IV.3.9)[556] αλλά και ο ίδιος ο Στράβων πάλι (Γεωγραφικά Η.Γ. 29.353, Η.Δ. 4 – 5.360)[557], όπου υπάρχει ως αρχαιολογικό εύρημα θολωτός μυκηναϊκός τάφος της εποχής του βασιλιά της Πύλου Νέστωρα[558]. Ο Παυσανίας, επιπρόσθετα, στη περιοχή της Τριφυλλίας κάνει λόγο για Αρήνη και όχι Γερήνη (VI.6.2)[559]. Εξάλλου, το όνομα της πόλης δεν είναι αποκλειστικό για μια μόνο τοποθεσία, διότι πόλεις ή πολίχνες μ᾽ αυτό το όνομα υπήρχαν και αλλού στην ελληνική επικράτεια[560], όπως η Γέρην στη Λέσβο, και η Γέρηνα στη Ραιδεστό της Ανατολικής Θράκης.

---

[550] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, «*Οι διδάσκαλοί μας*», στο: *Παρνασσός*, τ. 27(1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 12.
[551] Όμηρος, *Ιλιάς*.
[552] Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, *Γερηνία, Γέρηνος* Αθήνα, τ. 8, σ. 221 – 222. Στο εξής: Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια.
[553] Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, στο: *Γερηνία*, τ. 9, σ. 425-425.
[554] Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια, ό. π., τ. 8, σ. 221.
[555] Eustathii Arc. Thess., *Commentarii ad Homeri Iliaden*, tomus I, p. 187. Johann. Weigel.Lipsiae MDCCCXXII.
[556] *Παυσανίου Ελλάδος περιηγήσεως*, Εκδοτική Αθηνών. Στο εξής: *Παυσανίου περιηγήσεως*.
[557] Χάρη Πάτση, *Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα, τ. 9, σ. 424.
[558] Θεόδωρος Ι. Δρίζης, «*Η λατρεία του Ασκληπιού στη Μεσσηνία*», στο: *4ο Παμπελοποννησιακό Ιατρικό Συνέδριο*, τ. περιλήψεων (2000), σ. 45.
[559] *Παυσανίου περιηγήσεως*, ό. π.
[560] Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, ό. π., τ. 8, σ. 221.

Ως προς το περιεχόμενο του έργου του, όπως και αναφέρθηκε ήδη, αυτό διαιρείται σε ιατρικό, πολιτικό, λογοτεχνικό ανάλογα με τον τομέα ενασχόλησης του συγγραφέα. Όμως το περιεχόμενο του έργου το παρουσιάζει ειδικώτερα, ακριβέστερα και λεπτομερέστερα ο ίδιος ο συγγραφέας Κ. Ν. Μέρμηγκας σε ξεχωριστό τμήμα του συγγράμματός του «Ιστορία των Επιστημών», όπου και παρουσιάζει το εξής εισαγωγικό του σημείωμα σχετικά με το έργο του: « Είς τὸ τέλος της, ἱστορικῆς, συγγραφῆς ταύτης δὲν κρίνεται ὡς ἀνάρμοστον ὅπως προστεθῇ καὶ ἡ καταγραφὴ ὅλων τῶν δημοσιευμάτων τοῦ συγγραφέως καὶ δὴ κατὰ τὴν χρονολογικὴν αὐτῶν σειράν. Τὴν καταγραφὴν ταύτην δικαιολογεῖ καὶ ἡ συμπλήρωσις 40ετίας ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ συγγραφικῆς ἐμφανίσεως μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τούτου. Ὑπολαμβάνεται δ᾽ ὡς τὰ μάλα συντελεστικὴ είς βιβλιογραφικὴν πληροφορίαν τῶν ἐρευνητῶν τοῦ μέλλοντος ἡ λεπτομερὴς καταγραφὴ πάντων τῶν δημοσιευμάτων ἑκάστου ἐπιστήμονος (οἷαν καταγραφὴν οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ παράσχῃ τόσον ἀκριβῆ ὅσον αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεύς) » [561]. Επίσης, υπάρχει ένας άλλος κατάλογος έργων του, γραμμένος πάλι από τον ίδιο τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, που αφορά μόνο το ιατρικό σκέλος της καρριέρας του που φθάνει μέχρι το έτος 1922 και ευρίσκεται σ' ένα υπόμνημά του προς την Ιατρική Σχολή Αθηνών[562] κατά την υποψηφιότητά του ως τακτικού καθηγητή της Τοπογραφικής Ανατομικής και Εγχειρητικής. Αυτή η προσπάθεια του συγγραφέα Κ. Ν. Μέρμηγκα θυμίζει έναν άλλον αρχαίον συγγραφέα, ιατροφιλόσοφον κι' αυτόν, τον περίφημο Γαληνό, ο οποίος συνέγραψε ξεχωριστό βιβλίο για το συγγραφικό του έργο και ο οποίος στο προοίμιο αυτού του βιβλίου αναφέρει τα εξής: «Ἔργῳ φανερά γέγονεν ἡ συμβουλή σου, κράτιστε Βάσσε, περί τῆς γραφῆς τῶν ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγονότων βιβλίων….»[563].

.

561 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των Επιστημών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Αθήνα 1940, σ. 529.

562 Κ. Ν. Μέρμηγκα, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1922, σ. 9 – 14

563 Γαληνός, *Περί των ιδίων βιβλίων*, Αθήνα 1999, σ. 60.

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΙ Ο ΙΔΙΟΣ.

Ο κατάλογος περιεχομένων του συγγραφικού έργου του Κ. Ν. Μέρμηγκα, κατά χρονολογική σειρά, παρουσιαζόμενου από τον ίδιο τον συγγραφέα στις δυο προαναφερθείσες διαφορετικές πηγές[564] είναι ο εξής:

1900. Μετάφρασις ἐκ τῆς γερμανικῆς τοῦ συγγράμματος «Spezielle Pathologie und Therapie» von A. Strümpell (12. Aufl.)- τοῦ Ι΄ τόμου καὶ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Β΄ τόμου.

1901. Sanitäswesen der griechischen Armee (Roth's Jahresbericht, 1901).

1902. Ἡ Ἰακσώνιος ἐπιληψία ὑπό χειρουργικήν ἔποψιν (« Ιατρική Πρόοδος», 1902, αριθ. 12 και 1903, αριθ. 1, 2, 3, 4).
Beitrag zur Kenntnis der Blutergelenke (« Archiv für klinische Chirurgie », 1902, Bd. 68 H.1) – Περὶ αἱμορροφιλικῆς Ἀρθροπαθείας(« Ἰατρική Πρόοδος », 1903, αριθ. 2).
Sanitätswesen der griechischen Armee (Roth's Jahresbericht 1902).
Über die Ausbreitung des Krebses in Larissa (Zeitschrift für Krebsforschung).

1903. Σπανία περίπτωσις ἐπισπαδίου (« Ιατρική Πρόοδος », 1903, αριθ. 19 – 20) .
Περὶ τῆς λέξεως «Πολυκλινική» (Ἰατρική Πρόοδος», 1903, αριθ. 6).
Sanitätswesen der griechischen Armee (Roth's Jarebericht, 1903).

1904. Περὶ σπανίας τινός εγχειρήσεως («Χειρουργική Ἐπιθεώρησις» 1904, τευχ. 5) - «Ueber die Krönleinsche Operation» («Deutsche Militärärztliche Zeitschrift», 1904, No 12).
Die Ausbreitung des Krebses in Larissa («Zeitschrift für Krebsforschung», 1904).

---

[564] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των Επιστημών*, Αθήνα 1940, σ. 529 – 537.
Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1922, σ. 9 – 14.

Sanitätswesen der griechischen Armee (Roth's Jahresbericht, 1904).

Η ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ (Διατριβή επί Υφηγεσίᾳ, 1904).

Περίπτωσις υδροκήλης μετά συνυπάρξεως κύστεως τοῦ σπερματικοῦ τόνου και βουβωνοκήλης (Δελτίον Ἰατρ. Ἐταιρ. Αθηνών 1904, Τευχ. Γ΄.).

Επίδειξις σπανίου παρασκευάσματος κηλικοῦ σάκκου (Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν 1904 Τευχ. Γ΄).

Επίδειξις σπανίου παρασκευάσματος σκωληκοειδίτιδος (Δελτίον Ιατρ. Εταιρ. Αθηνών 1904 Τευχ. Γ΄).

1905. Θεραπευτικαὶ ἐνδείξεις ἐπὶ τῶν κυριωτέρων χειρουργικῶν Νοσημάτων («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς» 1905, αριθ. 3,4,5,6,7,8).

Beitrag zur Pathologie und zur chirurgischen Behandlung der Jacksonschen Epilepsie («Militärärztliche Zeitschrft», 1905, No 10).

Συμβολή εἰς τήν χειρουργικήν τοῦ ἐγκεφάλου (Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1905, αριθ. 11-12 και «Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», τευχ. γ΄).

Διαγνωστικαὶ δυσχέρειαι καὶ ἐκπλήξεις («Γαληνός», 1905 αριθ. 12 και «Δελτίον Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1905, τευχ. γ΄).

Ἐπίδειξις ἐργαλείου ἁπλοῦ χρησίμου πρός ἀπολίνωσιν τῶν ἀγγείων («Δελτίον Ἰατρικής Ἑταιρείας Ἀθηνών», 1905, τευχ. γ΄).

Περί περικρανίου κολπώματος («Δελτίον Ἰατρικής Ἑταιρείας Ἀθηνών», 1905, τευχ. γ΄ καί «Γαληνός», 1906, τευχ. 1-2.)

Περίπτωσις πολλαπλῶν ἐγκαυμάτων τοῦ σώματος (Δελτ. Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν 1905, Τευχ. Γ΄).

1906. Ἡ χειρουργική ἐν τῇ ἐφαρμογῇ (« Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1906, Αριθ. 3, 4, 5 – 6, 11 – 12).

Ἡ χειρουργική θεραπεία τῆς ἐπιληψίας (« Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Ἰατρ. Συνεδρίου», 1906, «Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1907, αριθ. 7-8).

Ἡ θεραπεία τῆς ὀξείας μέσης πυώδους ὠτίτιδος (« Πρακτικά Ε΄ Πανελ. Ἰατρ. Συνεδρίου», 1906, «Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1907, αριθ. 6).

Περί νέου τινός τρόπου θεραπείας τοῦ ἐκ μαλακοῦ ἕλκους βουβῶνος («Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν», 1906, τεῦχος α΄.).

Περί μεταλλαγῆς τινος ἐν τῇ θεραπείᾳ τῆς περιεσφιγμένης κήλης («Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν», 1906, τευχ. α΄.).

Περίπτωσις γαγγλίου τῆς ἰγνύος.
Δύο περιπτώσεις κρανιοπλασίας.
Περίπτωσις σπανίας μορφῆς λιθιάσεως τοῦ νεφροῦ
Περί ὑπερηβικῆς κυστιοτομίας
(«Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν», 1906, τευχ. β΄).
Περίπτωσις λαρυγγοτομίας.
Δύο περιπτώσεις συγγενοῦς νεφρικῆς ἀνωμαλίας.
Περίπτωσις φλεβίτιδος τοῦ σιγμοειδοῦς κόλπου του κρανίου
(«Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν», 1906, τευχ. γ΄).

1907 Ἡ τραυματική ἔμπηξις ἀλλοτρίων σωμάτων ἐπί τά ἐντός τῶν ἀνθρωπίνων ἱστῶν («Σύγχρονος Χειρουργική», 1907, τευχ. η΄.).
Περίπτωσις πολλαπλῆς τραυματικῆς βλάβης τῶν κρανιακῶν νεύρων («Δελτίον Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν» 1907, τευχ. α΄.).
Περί τινος συγγενοῦς ἀνωμαλίας τῶν νεφρῶν («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1907, αριθ.21-24).
Das Militärsanitätswesen in Griecheland («Deutsche mediz. Wochenschrift», 1907, No 20).
Ἐπί τῷ θανάτῳ τοῦ Ernst von Bergmann (« Σύγχρονος Χειρουργική », 1907, τευχ. α΄.).

1908 Zur Veranschaulichung des Unterrichts in der operativen Technik («Zeitschrift für ärztliche Fortbildung», 1908, No 8).
- Μία νέα ὁδός ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐγχειρητικῆς («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1908, τευχ. 19-21).
Χειρουργική τοῦ ἐγκεφάλου («Σύγχρονος Χειρουργική», 1908, τεῦχος Ἀπριλίου).
Χειρουργική τῆς εἰλεοτυφλικῆς χώρας («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1908, ἀριθ. 12 κ. εφ.).
Περί παροχῆς προχείρου βοηθείας ἐν περιπτώσει τραυματισμοῦ. «Περιοδικόν Στρατιωτικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν», τευχ. 6-7).
Λόγος ἐπικήδειος εις Ἰω. Τυπάλδον (Ἐφημερίς «Ἐμπρός», 1908, 9 Μαΐου).

1909 Ἡ θεραπεία τῆς ὀξείας πυογόνου φλεγμονῆς καί ἡ μέθοδος Bier («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1909, τευχ. 7-9).
Die chirurgische Behandlung der Epilepsie («Neurologisches Zentralblatt », 1909, No 7).
Zur Behandlung der nicht eingeklemmten Leistenbrüchen unter Militärischen Verhältnissen («Deutsche militärärztliche Zeitschrift», 1909, S. 532).
Περί χειρουργικῆς φυματιώσεως (Πρακτικά Πανελληνίου

Συνεδρίου κατά τῆς φυματιώσεως, 1909 και «Ἰατρική Πρόοδος», 1909, σελ. 158).
ΓΕΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ (τόμος), 1909
1910 Μία νέα ὁδός ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐγχειρητικῆς («Ἀρχεῖα Ιατρικῆς», 1910, ἀριθ. 18).
1911 Περί χειρουργικῆς ναρκώσεως καί ἀναισθησίας («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1911, ἀριθ. 13-14, 16).
1912 Ἡ βουλευτεία μου, ἤτοι λογοδοσία πρός τούς ἐκλογεῖς μου (τεῦχος, 1912).
1913 Ueber einige neue Hilfsmittel in der Feldchirurgie («Deutsche Militärärztl. Ztschr., 1913, H. 12). – Περί τινων νέων θεραπευτικῶν βοηθημάτων ἐν τῇ χειρουργικῇ τῆς ἐκστρατείας (« Ἰατρική Πρόοδος», 1913, τευχ. 19-20).
1914 Ἐγχειρητικά σημειώματα («Ἰατρική Πρόοδος», 1914, τευχ. 9 – 10).
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗ, τεύχος Α΄.
1915 ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗ, τεύχος Β΄.
ΓΕΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ἔκδ. 2α
Χειρουργικά διδάγματα ἐκ τῶν δύο πολέμων («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1915, ἀριθ. 34-36).
Περί τῆς χειρουργικῆς τοῦ πολεμικοῦ στρατοπέδου («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», ἀριθ. 28-33).
1916 Ἡ ἐπιστήμη καί ἡ διδασκαλία αὐτῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ (Λόγος Ἐναρκτήριος ἐκτάκτου καθηγεσίας - «Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1916, σελ. 225).
Ἕν έτος πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας (τευχ. ἔκδ. τυπογρ. «Ἑστία» 1916).
Περί τοπικῆς ἀναισθησίας («Ἀρχεῖα Ιατρικῆς», 1916, αριθ. 26-27).
Περί ὑπερηβικῆς κυστιοτομίας («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1916, ἀριθ. 26-27).
1917 Διεθνής χειρουργική ἐπιθεώρησις τοῦ 1916 («Ἰατρική Πρόοδος», 1917, ἀριθ. 1,2,3).
Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά τό 1916 («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1917, σελ. 31 κ. επ.).
Ἐπί ἑνός παρασκευάσματος αἱματοκήλης («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1917, ἀριθ. 19-20).
Φυματίωσις τοῦ μαζικοῦ ἀδένος («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1917, ἀριθ. 19-20).
Περί τῆς θεραπείας τῶν νευραλγιῶν («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1917, ἀριθ. 19-20).

Συγγενές λεμφαγγείωμα τοῦ τραχήλου («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1917, ἀριθ. 21-22).
Κόλπωμα τοῦ οὐραχοῦ («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1917, ἀριθ. 21-22).
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗ, τεῦχος Γ΄.

1918 Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά τό ἔτος 1917 («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1918, ἀριθ. 1-2, 3-4, 5-6).

1919 Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ ἐχινοκόκκου ἐντός τοῦ οφθαλμικοῦ κόγχου (« Ἑλληνική Ἰατρική Ἐπιθεώρησις», 1919, τευχ. 2).
Ἡ Ελληνική Χειρουργική κατά το 1918 («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1919, ἀριθ. 1).
Ἐπιστημονικαί προλήψεις ἐν τῇ Θεραπευτικῇ («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1919, ἀριθ. 2).

1920 Τά προεξέχοντα σημεῖα τῆς χειρουργικῆς κινήσεως τοῦ 1919 («Ἰατρική Πρόοδος», 1920, τευχ. 1-3).
Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά τό 1919 («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1920, τευχ. 5-6).
Ἐγχειρητική διαστολή ἀντί διατομῆς («Ἑλληνική Ἰατρική Ἐπιθεώρησις», 1920, τευχ. ζ΄).
Μία νέα ἐγχειρητική μέθοδος ἐπί τῆς λοξῆς βουβωνοκήλης («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1920, αριθ. 9-10). – Zur Operationsmethodik des schrägen Leistenbruchs (Ztbl. F. Chir. 1920 No 28).
Περί ὑπερηβικῆς κυστιοστομίας («Ἰατρική Πρόοδος»,1920, αριθ. 13-14).

1921 ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗ, τεῦχος Δ΄.
Ἡ προοδευτική κίνησις ἐν τῇ Χειρουργικῇ κατά το έτος 1920 («Ἰατρική Πρόοδος», 1921, αριθ. 5, 6, 7).
Ἑλληνική Χειρουργική κατά το 1920 («Ἰατρική Πρόοδος», 1921, αριθ. 8-9).
Πολλαπλαῖ κατά συνέχειαν ἐγχειρήσεις ἐπί ἑνός ἀνθρώπου («Ιατρική Πρόοδος», 1921, αριθ.12).

1922 Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά τό 1921 («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1922, αριθ. 2).
Τά προεξέχοντα σημεῖα τῆς χειρουργικῆς κινήσεως κατά τό 1921 («Ἰατρική Πρόοδος», 1922, ἀριθ. 2, 3).
Ἡ θεραπεία τῆς ὀξείας πυώδους ἀρθρίτιδος τοῦ γόνατος («Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς», 1922, ἀριθ. 4-5).
Zur Behandlung der traumatischen Kniegelenkeiterung (Ztbl. f. Chir. 1922, No 31).
Τό ἰατρικόν ἔπος. Ἡ χειρουργική κατά τό 1921 (Ἐφημερίς

« Καθημερινή», 1922, 1 Ἰανουαρίου).
Λόγος εἰς μνήμην Μιλτ. Οἰκονομάκη («Ἰατρική», 1922, αριθμ. 6).

1923 Μία νέα οδός πρός τήν οὐροδόχον κύστιν («Ἰατρική» 1923, αριθ. 8-9), («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», σελ. 23). – Ein neuer Weg zur Harnblase (Ztbl. f. Chir. 1923, No 14).
Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά τό 1922 («Ἰατρική Πρόοδος», 1923, ἀριθ. 3, 4, 5).
Οἱ χειρουργικοί νεωτερισμοί τοῦ 1922 («Ἰατρική», 1923, ἀριθ. 10, 11).
Ἡ πότνια μήτηρ ὡς προστάτις ἐπιστημῶν (Λόγος ἐναρκτήριος τακτικῆς καθηγεσίας - «Ἰατρική Πρόοδος», 1923, αριθ. 1-2).
Περί τῆς ἐγχειρήσεως τοῦ τριδύμου νεύρου κατά τήν βάσιν τοῦ κρανίου («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1923, σελ. 145).
Περίπτωσις τρώσεως τοῦ μέσου νεύρου («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1923, σελ. 89).
ΓΕΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ, ἐκδ. 3η .

1924 Ἡ διδασκαλία τῆς ἐγχειρητικῆς κατά τό ἔτος 1922-1923 («Ἰατρική Πρόοδος», 1924, ἀριθ. 3).
Zur Frakturbehandlung (Ztbl. f. Chir. 1924, No 3).
Wandlungen in der Operationsmethodik der Leistenbrüche (Archiv f. klin. Chirurgie Bd. 132 H. 4). – Ἡ ἐγχείρησις τῆς λοξῆς κήλης βουβωνοκήλης («Πρακτικά Ἰατρ. Ἑταιρείας Ἀθηνῶν », 1924, σελ. 128 και «Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Ιατρ. Σχολῆς», τευχ. α΄).
Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐγχειρητικῆς κατά τό ἔτος 1923-24 (« Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Ἰατρ. Σχολῆς», τευχ. α΄).
Παλαιαί και νέαι ἀντιλήψεις περί τῆς Χειρουργικῆς (Ἐφημερίς «Αθῆναι », 1924, 12 Νοεμβρίου).
Ἐξαίρεσις τοῦ Γασσερείου γαγγλίου («Πρακτικά Ἰατρ. Ἑταιρ. Αθηνῶν », 1924, σελ. 140).
Γυναικομαστία ἐπί ἀνδρός («Πρακτικά Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν», 1924, σελ. 210).

1925 Der inguinale Blasenschnitt (Ztbl. f. Chir., 1925, No 4).
Die operative Freilegung der Niere (Ztbl. f. Chir., 1925, No 41).
Ἡ ἐγχείρησις τῆς λοξῆς βουβωνοκήλης (Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Ἰατρικῆς Σχολῆς, 1925, τόμ. Α΄ τευχ. α΄).

ΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗ (τόμος), 1925.
Δισχιδής ράχις («Πρακτικά Ἰατρ. Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1925, σελ. 26).
Ἡ θεραπεία τοῦ κατάγματος («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1925, σελ. 321).
Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά τό 1923 («Ἰατρική Πρόοδος», 1925, σελ. 29 κ. ἑπ.).
Ἡ Ἑλληνική Χειρουργική κατά το 1924 («Ἰατρική», 1925, Δ/βριος).
Το ἐπιστημονικόν καί ποιητικόν ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Ἀναγνωστάκη («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1925, σελ. 304).

1926 ΓΕΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ, ἔκδ. 4η.
Zur Drainage mit dem Gummischlauch (Ztbl. f. Chir., 1926, No 21).
Die Freilegung des Kiefergelenkes (Ztbl. f. Chir., 1926, No 1924).
Zur Frakturbehanlung (Deutsche Zeitschrift f. Chir. Bd. 198, S. 53) – Ἡ θεραπεία τοῦ κατάγματος («Ἐπιστημ. Ἐπετηρίς Ἰατρικῆς Σχολῆς», τόμ. Α΄ τευχ. β΄).
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΤΟΜΙΚΗ (τόμος), 1926
Ἡ εξαίρεσις τοῦ Γασσερείου γαγγλίου («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1926, σελ. 722).
Ἡ διδασκαλία της Ἐγχειρητικής κατά το έτος 1924-25 («Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Ἰατρικῆς Σχολῆς», τόμ. Α΄ τευχ. β΄).

1927 Operative Technik und Kunst (Ztbl. f. Chir., 1927, Nr 7).
Ueber seelische Schädigung der chirurgiscen Kranken (Münch. med. Wochenschrift, 1927, Nr 24, S. 593).
Herniotomie und Appendektomie (Ztbl. f. Chir., 1927, Nr 21).
Ueber eine neue Art der Behandlung der akut fortschreitenden Phlegmone (Ztbl. F. Chir., 1927, Nr 32)- Νέος τρόπος θεραπείας τοῦ ὀξέος διαχύτου φλέγμονος («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1927, σελ. 402).
Ἁπλοποίησις θεραπείας μετά σοβαράς εγχειρήσεις («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1927, σελ. 593).
Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐγχειρητικῆς κατά τό ἔτος 1925-26 («Ἰατρική Πρόοδος», 1927, ἀριθ. 1).
Ἐπί τῆς ὑποθέσεως τῶν ἰατρῶν Λεβαδείας («Κλινική», 1927, σελ. 323).

Ἐπὶ τῷ θανάτῳ Νικ. Βασιλόπουλου («Ἰατρ. Πρόοδος», !927, σελ. 618).

1928 Appendektomie und Leistenhernie (Ztbl. F. Chir., 1928, Nr 45.) – Σκωληκοειδεκτομία καὶ βουβωνοκήλη («Ἑλληνική Ἰατρική» Θ/νίκης, 1929, τευχ. 3).

Die Umstechung der Gefässe (Ztbl. f. Chir., 1928, Nr 50).

Προστατεκτομία διά τῆς βουβωνικῆς ὁδοῦ («Δελτίον Ἑλλ. Χειρουρ. Ἑταιρείας», 1928, σελ. 10).

Χειρουργικοί τινες νεωτερισμοί («Δελτίον Ἑλληνικῆς Χειρουργικῆς Ἑταιρείας» σελ. 83).

Ἡ πανεπιστημιακή μου διδασκαλία κατά τό ἔτος 1926-27 («Ἰατρική Πρόοδος», 1928, ἀριθ. 8).

Ἡ επιστημονική παίδευσις τῶν γυναικῶν («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Αθηνῶν», 1928, σελ. 291 και «Κλινική», 1928, τευχ.15).

1929 Am eigenen Körper erlittene und selbstbehandette Ellbogenverren-kung (Ztbl. f. Chir., 1929, Nr 11).- Ἐξάρθρημα ἀγκῶνος («Πρακτικός Ιατρός», 1929, αριθ. 3 και «Δελτίον Ἑλληνικῆς Χειρουργικῆς Ἑταιρείας», 1928, σελ. 89).

Operationen ohne Unterbindungen (Ztbl. F. Chir., 1929, Nr 31).

Ἡ πανεπιστημιακή μου διδασκαλία κατά τό ἔτος 1927-28 («Ἰατρική Πρόοδος», 1929, σελ. 114).

Σκωληκοειδεκτομία και βουβωνοκήλη («Ἑλληνική Ἰατρική» Θ/νίκης, 1929, τευχ. 3).

Θεραπεία τοῦ ὀξέος διαχύτου φλέγμονος πήχεως και ἄκρας χειρός («Δελτίον Ἑλλ. Χειρουργ. Ἑταιρείας», 1929, σελ. 1 και 83).

Λεπτομέρειαί τινες διά τήν ἐγχείρησιν καρκινώματος τοῦ μαστοῦ («Δελτ. Ἑλλ. Χειρουργ. Ἑταιρείας», 1929, 5).

Καρκίνωμα τοῦ μαστοῦ («Δελτίον Ἑλληνικῆς Χειρουργικῆς Ἑταιρείας», 1929, σελ. 11).

Ἐπίδειξις διατρήτου διακένου νάρθηκος («Δελτίον Ἑλληνικῆς Χειρουργικῆς Ἑταιρείας», 1929, σελ. 25).

Ἐπίδειξις τῆς κολλητικῆς ταινίας «Klebrobinde» («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.», 1929, σελ. 82).

Ἐγχειρητικαί τινες λεπτομέρειαι τῆς ὑστερεκτομίας («Δελτ. Ἑλλην. Χειρουργ. Ἑταιρείας», 1929, σελ. 113).

Γάγγραινα τοῦ σπληνός ἐκ περιστροφῆς περί τόν ἴδιον μίσχον («Δελτίον Ἑλλην. Χειρουργ. Ἑταιρείας»), 1929, σελ. 154).
Κρίσις τοῦ Μαυρογιαννείου ἀγωνίσματος («Ἑλληνική Ἰατρική» Θεσσαλονίκης, 1929, σελ. 422).
Ἰατρική και ἐπιστήμη («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1929, σελ. 317).
Ἐπί τοῦ ζητήματος τῆς πληθώρας τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν («Κλινική», 1929, τευχ. Μαΐου).

1930 Das aufstehen nach der Operation (Ztbl. f. Chir., 1930 S. 2424).
Hernie und Appendix («Der Chirurg», 1930 S. 758).
Ἡ ἐγχείρησις τῆς νόσου Basedow («Πρακτικά Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1930, σελ. 329 και 593).
Ἰδία μέθοδος πρός θεραπείαν τοῦ κατάγματος («Δελτίον Ἑλληνικῆς Χειρουργικῆς Ἑταιρείας», 1930, σελ. 41).
Ἐπί τῆς θεραπείας τῶν καταγμάτων («Δελτίον Ἑλληνικῆς Χειρουρ. Ἑταιρείας», 1930, σελ. 75).
Καθολική περιτονῖτις ἐκ διατρήσεως («Δελτίον Ἑλλ. Χειρουργικῆς Ἑταιρείας, 1930, σελ. 76).
Διάτρησις σκωληκοειδοῦς ἀποφύσεως ἀθόρυβος («Δελτίον Ἑλλην. Χειρ. Ἑταιρείας», 1930, σελ. 185).
ΕΙΔΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ (τόμος), 1930.
Ἡ πρόοδος τῆς Ἰατρικῆς («Τό Ἑλληνικόν Ἔτος». - Ἡμερολόγιον τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν, 1930, σελ. 219).

1931 Der Lunbalschnitt bei der Appendektomie (Ztbl. f. Chir. 1931, Nr 21).- Μία νέα, ἀλλὰ καὶ παλαιά, ἐγχείρησις πρὸς τὴν σκωληκοειδεκτομίαν («Ἀσκληπιός», 1931, τευχ. Ἀπριλίου).
Ὀσφυϊκὴ ὁδὸς πρὸς τὴν σκωληκοειδῆ ἀπόφυσιν («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρείας», 1931, σελ. 2 καὶ 3).
Ueber ein einfaches Mittel zur Entspannung der Bauchward bei der Bauchdeckennaht (Ztbl. f. Chir. 1931, Nr 28).
Weiteres zur Frakturbehandlung (Ztbl. f. Chir., 1931, Nr. 50).
Ἐχινόκκος μαστοῦ («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.», 1931, σελ. 25).
Θεραπεία κατάγματος κάτω γνάθου («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ. 1931, (σελ. 25).
Διέκπρισις τῆς κροταφογναθικῆς ἀρθρώσεως («Δελτ. Ἑλλην. Χειρ. Ἑταιρ.», 1931, σελ. 219).

Σπασμός τῶν μυῶν τοῦ αὐχένος («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.» 1931, σελ. 80).
Θεραπεία τοῦ κατάγματος(«Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.», 1931, σελ. 80 και 134).
Ἐπίδειξις νεφροῦ διηρημένου τελείως δἰ ἐγκαρσίας ρήξεως («Δελτ. Ἑλλην. Χειρουργ. Ἑταιρείας», 1931, σελ. 226).
Προς ἁπλοποίησιν τῆς Χειρουργικῆς («Ἑλληνική Ἰατρική» Θεσ/κης 1931, σελ. 1).
Ἡ διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν («Κοσμοθεωρία» 1931, τευχ. 2 και Ἐφημερίς «Βραδυνή», 1936, 24, 25 και 26 Ἰουνίου).
1932 Zur Schnittführung bei der Appendektomie (Ztlb. f. Chir. 1932, Nr 29).
Zur Technik der Prostatektomie (Ztbl. f. Chir. 1932, Nr 46).
Προσθήκη εἰς τήν βουβωνικήν προστατεκτομίαν («Δελτ. Ἑλλην. Χειρουργ. Ἑταιρείας» 1932, σελ. 59).
Ἡ σχέσις τῶν (ἐγκεφαλονωτιαίων) νεύρων πρός τήν ἀρτηριοσκληρυντικήν γάγγραιναν («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.»), 1932, σελ. 83).
Ἐξαιρετική ἀνάπτυξις ἐχινοκόκκου τῆς κοιλίας («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.», 1932, σελ. 83).
Σκωληκοειδεκτομία ἄνευ συρραφῆς τῶν κοιλιακῶν μυῶν («Δελτ. Ἑλλ. Χειρ. Ἑταιρ.», 1932, σελ.109).
J. W. Goethe (Πανεπιστημιακὸς λόγος ἐπὶ τῇ 100ῇ ἐπετείῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ)- «Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1932, σελ. 178 καὶ τεῦχος ἴδιον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ὁ Goethe ὡς ἐπιστήμων («Πρακτικὰ Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν», 1932, σελ. 258 καὶ «Ἀσκληπιός», 1932, τεῦχος 5).
Ὁ πόλεμος καὶ οἱ ἰατροὶ (Ἐφημερὶς «Πρωΐα», 1932, 30 Ἰανουαρίου)- Der Krieg und die Aerzte («Grèce medicale» 1932, No 3-4).
1933 Appendektomie ohne folgende Muskenaht (Ztbl. f. Chir. 1933, No 10).
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ (τομίδιον), 1933.
Ἡ πανεπιστημιακή μου διδασκαλία κατὰ τὰ ἔτη 1929-30, 1930-31 καὶ 1931-32 («Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1933, τεύχ. 1).
Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἐπιστημῶν (Ἐφημερὶς «Βραδυνή», 1933, Ἰανουαρίου 3, 4, 5).
Κρίσις τοῦ ἀγωνίσματος Ζαμπακοῦ («Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1933, τευχ. 10).
Ἡ διάνοια τοῦ Goethe («Ἑλλην. Ἰατρική» Θεσ/κης, 1933,

τευχ. 9).
Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Ἀντώνιον Χρηστομᾶνον («Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1933, σελ. 365).
Ἀγορεύσεις ἐν τῇ Γερουσίᾳ («Ἐφημερὶς τῶν συζητήσεων τῆς Γερουσίας», 1932-33).

1934 Ἡ ψυχικὴ ἔρευνα ὡς νέα ἐπιστήμη («Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1934, ἀριθ. 1).
Περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Pasteur («Ἰατρικαὶ Ἀθῆναι» 1934, ἀριθ. 4, 6).
Ἀγορεύσεις ἐν τῇ Γερουσίᾳ («Ἐφημ. τῶν συζητήσεων τῆς Γερουσίας», 1934).

1935 Operationen ohne Unterbindungen (Ztbl. f. Chir., 1935, Nr 1).
Amputationen ohne Blutleere (Ztbl. f. Chir., 1935, Nr 31).
ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ ΤΟΥ "FAUST", ΤΟΥ GOETHE, α΄ και β΄ μέρος (τόμος), 1935.
Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ 100ετηρίδι τῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν («Πρακτικά» αὐτῆς, 1935, σελ. 475.- Das jährige Bestehen der Athener medizinischen Gesellschaft (Deuts. Med. Wochenschrift, 1936, Nr 2).
Χαιρετισμὸς πρὸς τὴν «Ἰατρικὴν Πρόοδον» ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι αὐτῆς («Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1935, ἀριθ. 1).
Ἡ ἐπιστήμη ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν καλλιτεχνίαν (Ἐφημερὶς «Βραδυνή», 1935, Ἰανουαρίου 4, 5).
Ὁ θεσμὸς τῆς Γερουσίας (Ἐφημερὶς «Ἑστία», 1935, 22 Μαρτίου).
Ὁ ἁρπιστὴς καὶ ἡ Mignon τοῦ Goethe (Ἐφημερὶς «Βραδυνή», 1935, 24 καὶ 25 Σεπτεμβρίου).

1936 Nueres zur Operationsmethodik der Leistenbrüche (Ztbl. f. Chir. 1936, Nr 35). – Ἡ ριζικὴ ἐγχείρησις τῶν βουβωνοκηλῶν («Ἀκαδημαϊκὴ Ἰατρική», 1936, τευχ. 7βρίου).
Κρίσις τοῦ Συμβουλιδείου ἀγωνίσματος («Πρακτικὰ Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν», 1936, σελ. 742 καὶ «Ἰατρικὴ Πρόοδος», 1936, τευχ. Δ/βρίου).
Πολιτικὴ καὶ ἐπιστήμη (Ἐφημερὶς «Βραδυνή», 1936, 22 καὶ 23 Μαΐου).
Ἡ κατάστασις τῆς χώρας (Ἐφημερὶς «Ἐλεύθερον Βῆμα», 1936, 29 Ἰουλίου καὶ «Ἰατρικὰ Νέα», 1936, 2 Αὐγούστου).
Ἡ πρυτανική μου ὑποψηφιότης («Ἀκαδημαϊκὴ Ἰατρική», 1936, σελ. 47).

1937 Zur Knochenbruchbehandlung (Ztbl. F. Chir., 1937, Nr 48).
Συζήτησις ἐπὶ τῆς κρίσεως τοῦ Συμβουλιδείου ἀγωνίσματος

(«Πρακτικὰ Ἰατρ. Ἑταιρ. Ἀθηνῶν» 1937, σελ. 237).
Ἡ νεωτέρα Ἰατρικὴ («Ἐπιστημον. Ἰατρ. Μονογραφίαι», 1937, τευχ. 10).
Ἰατρικὴ καὶ ἐπιστήμη (Ἐφημερὶς «Βραδυνή», 1937, 13 καὶ 14 Μαΐου).
Τὸ δίκαιον καὶ ἡ ζωὴ (Διάλεξις ἐν τῷ Δικηγορικῷ Συλλόγῳ Ἀθηνῶν - Ἐφημερὶς «Βραδυνή» 31 Δεκεμβρίου 1937).
Η ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΟΥ GOETHE (μετάφρασις)- τόμος, 1937.

1938 Operationen ohne Unterbidungen (Ztbl. f. Chir., 1938, Nr 30).
Ἡ πρόοδος εἰς τὰ Βαλκάνια (Ὁμιλία ἀπὸ τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τοῦ Bari - «Ἀκαδημαϊκὴ Ἰατρική», 1938, σελ. 260).
Ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἐπιστήμη (Ὁμιλία ἀπὸ τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Ἀθηνῶν - Ἐφημερὶς «Τύπος», 1938, 18 Νοεμβρίου καὶ «Ἀκαδημαϊκὴ Ἰατρική», 1938, σελ. 736).

1939 Das Sofortaufstehen nach chirurgischen Operationen (Ztbl. f. Chir. 1939, Nr 25).
Αἱ ἀδικίαι τῆς ἐπιστήμης (Διάλεξις ἐν τῷ Δικηγορικῷ Συλλόγῳ Ἀθηνῶν – «Ἐπιστημονικὴ Ἠχώ», 1939, ἀριθ. 3-4 καὶ «Ψυχικαὶ ἔρευναι» 1939, σελ. 156 κ. ἑπ.).
Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη (Διάλεξις ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» - Ἐφημερὶς «Καθημερινή» 1939, 13 καὶ 27 Φεβρουαρίου).

1940 ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΕΤΙΚΩΝ)-

Ασκώντας κριτική στο συγγραφικό έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα γενικά, ο καθηγητής της Ιστορίας της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών Σπύρος Μαρκέτος, κατά τη συγγραφή της βιογραφίας του Μέρμηγκα αναφέρει τα εξής: «…Η ιατροφιλοσοφική πλευρά του έργου του Μέρμηγκα είναι ασφαλώς η πιο σημαντική. Ο ακάματος ερευνητής ασχολήθηκε μεθοδικά και συστηματικά με τη μελέτη της επιστήμης, που σύμφωνα με τον ορισμό του είναι «η εξερεύνησις του εσχάτου λόγου τε και πραγμάτων». Δεν παραδεχόταν μεταφυσικές θεωρίες στα επιστημονικά θέματα και θεωρούσε ότι η φιλοσοφία είναι η επιστήμη των επιστημών (scienta scientarum). Από τις βαθυστόχαστες πραγματείες και συγγραφές του, ξεχωρίζουν *Η διαίρεσις των επιστημών* (1931), η *Επιστημολογία* (1933), *Το Δίκαιον και η ζωή* (1938) και η *Ιστορία των Επιστημών* (1940), όπου, όπως τονίζει, «πάσα ρηξικέλευθος υγιής παρόρμησις διά της φιλοσοφικής πνοής προάγεται και υπ' αυτής εμψυχούται». Πρόκειται για ένα κριτικοϊστορικό σύγγραμμα μέσα στο οποίο

διαγράφεται η εξελικτική πορεία του ανθρώπινου πνεύματος και η ανάπτυξη των θεωρητικών και των θετικών επιστημών. Οι φιλολογικές, εξ άλλου, προσπάθειές του, όπως η έμμετρη μετάφραση του πρώτου και δεύτερου μέρους του *Φάουστ* (1935) του Γκαίτε, ο οποίος ήταν το πνευματικό του πρότυπο, καθώς και η δημοσίευση διαφόρων ποιημάτων του σε λογοτεχνικά περιοδικά με το ψευδώνυμο Κ. Μ. Γερήνιος, καταδείχνουν τα πλατύτερα πνευματικά του ενδιαφέροντα και την ποιητική του ιδιοσυγκρασία» [565].

[565] Σπύρος Μαρκέτος, «*Μέρμηγκας Κωνσταντίνος*», στο: *Π. Β. Λ.*, τ. 6 (1991), σ. 149.

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο   Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ ΩΣ ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

1. Γενικά

Ο Κων. Μέρμηγκας ως ιατρικός συγγραφέας έγραψε ιατρικές επιστημονικές εργασίες, οι οποίες είτε ανακοινώθηκαν σε επιστημονικά ιατρικά συνέδρια στην Ελλάδα είτε δημοσιεύθηκαν σε ελληνικά και γερμανικά ιατρικά περιοδικά. Απ' αυτές τις εργασίες, οι οποίες παρουσιάσθηκαν στο κεφάλαιο «Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως χειρουργός», οι περισσότερες ήταν πρωτότυπες και καινοτόμες με ανακάλυψη νέων ιατρικών βοηθητικών μέσων. Ήταν δε όλες γραμμένες στην καθαρεύουσα.

Εκτός από τις επιστημονικές αυτές εργασίες, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας εξεπόνησε διδακτορική διατριβή, έγραψε ιατρικά χειρουργικά και τοπογραφικής ανατομικής συγγράμματα, ιατρικές μονογραφίες, ιατροφιλοσοφικές μελέτες, βιβλίο για την ιστορία των επιστημών, εξέδωσε τα πεπραγμένα της πανεπιστημιακής του διδασκαλίας για κάθε ένα ακαδημαϊκό έτος διανθισμένα με ιατροφιλοσοφικές αναφορές, εξέδωσε επίσης τους δυο εντυπωσιακούς εναρκτήριους λόγους του, για την έκτακτη και την τακτική καθηγεσία του αντίστοιχα. Εξάλλου, ανευρέθηκαν δημοσιευμένοι λόγοι του εκφωνηθέντες σε κατάλληλες περιστάσεις, όπως για τη νεκρολογία συναδέλφου του καθηγητή, καθώς και για τη θεσμοθέτηση βραβείου για την καλύτερη ιατρική εργασία.

Όλα τα κείμενά του είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα, αποπνέουν γνώση, εκτός της ιατρικής, των διαφόρων θεωρητικών επιστημών και δείχνουν τον ιατροφιλοσοφικό του στοχασμό.

Υπάρχουν επίσης και τα δημοσιευμένα απ' αυτόν υπομνήματά του προς την Ιατρική Σχολή Αθηνών κατά τα χρόνια της υποψηφιότητάς του για την εκλογή του ως καθηγητή, αλλά αυτά παρουσιάστηκαν και μάλιστα εκτεταμένα σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Απ᾽ ό,τι φαίνεται από την ανάλυση του συγγραφικού του έργου, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σ' όλο το χρονικό διάστημα της καρριέρας του, που διάρκησε σαράντα χρόνια περίπου, έγραφε συνεχώς ιατρικές πραγματείες αφ' ενός μεν, για να παρουσιάσει την ιατρική του εμπειρία και σκέψη, αφ' ετέρου δε, για να εφοδιάσει με τα όπλα της ιατρικής επιστήμης και να κατευθύνει με τον παρορμητικό του λόγο, τους μεταγενέστερους απ' αυτόν ιατρούς στο έργο τους προς τον πάσχοντα συνάνθρωπο. Γράφει γι' αυτό σχετικά, στον εναρκτήριο λόγο του για την έκτακτη καθηγεσία ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «...Ἡ ἀποτέλεσις

ἀτμοσφαίρας ἐπιτηδείας ὅπως ἐμπνέῃ τοὺς ἐπιστήμονας καὶ παρορμᾷ αὐτοὺς εἰς παραγωγικὴν ἐργασίαν μέλλει νὰ ἐπιτευχθῇ πρῶτον μὲν διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἐπιστημονικῶν συγγραφῶν, ἰδίως διδακτικῶν, ἀπαραιτήτων πρὸς τὴν παγίωσιν τῶν κρατουσῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, εἶτα δ᾽ ἔτι καὶ διὰ τοῦ ἄλλου ἐκείνου μέτρου, ὅπερ ἐν ἄλλαις χώραις, μᾶλλον ἡμῖν προηγμέναις, ἀπέδωκεν ἤδη ἀγλαοὺς τοὺς καρπούς, δηλ. τῆς ἐπακολούθου ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐπιστημόνων καὶ δὴ ἰδιαζόντως τῶν ἰατρῶν. Διότι παρὰ τὴν πᾶσαν συντελεσθεῖσαν καὶ μέλλουσαν ἴσως νὰ συντελεσθῇ πρόοδον ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ διδασκαλίᾳ ἡ παίδευσις τῶν ἐπιστημόνων θὰ εἶναι πάντοτε ἀτελὴς ἐφ᾽ ὅσον δὲν ὑπάρχει καὶ ἐπιγενὴς συνάφεια αὐτῶν μετὰ τῶν διδακτικῶν κέντρων καὶ μύησις εἰς τάς ἑκάστοτε συντελουμένας προόδους τῆς ἐπιστήμης…»[566].

Και αλλού επίσης αναφέρει τα εξής για τη σημασία της συγγραφής στην εκπαιδευτική διαδικασία: «….Ἡ διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου παράστασις τῶν σκέψεων ἀπετέλεσε καὶ θ᾽ ἀποτελῇ πάντοτε τὸ κράτιστον μέσον ἐπικοινωνίας μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν, μάλιστα δὲ μεταξὺ διδάσκοντος καὶ διδασκομένων…»[567].

Όσον αφορά την απαίτηση που πρέπει να έχει κάποιος από ένα σύγγραμμα και την παροχή πρωτοτυπίας σ' αυτό, αναφέρει τα εξής: «…αὕτη δ᾽ ἄλλως ἡ κυρία, ἣ ἐν πολλοῖς καὶ ἡ μόνη, ἀπαίτησις, ἡ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸ διδακτικὸν βιβλίον, τοῦ παρασχεῖν τάς κρατούσας ἐπιστημονικάς γνώσεις ἐν ὀρθῇ ἑρμηνείᾳ καὶ καλῇ κατατάξει…Ὅστις, ἀναλύων τὴν φύσιν καὶ ὑπόστασιν τῶν μελετωμένων, δυνηθῇ ν᾽ ἀποτυπώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀντίληψιν, ἐκεῖνος καὶ παρέχει πρωτοτυπίαν ἐν τῇ περιγραφῇ…»[568].

---

[566] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Επιστήμη και η διδασκαλία αυτής εν τω πανεπιστημίω*, Αθήνα 1915, σ. 5.

[567] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Αθήνα 1923, σ. α΄ (πρόλογος α΄ εκδόσεως). Στο εξής: Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*.

[568] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*, ό. π., σ. α΄.

2. Η διατριβή για υφηγεσία

Η διατριβή για υφηγεσία του Κ. Ν. Μέρμηγκα, αφιερωμένη μεν στον στρατιωτικό ιατρό-παθολόγο αρχίατρο Π. Μανούσο «ἕνεκεν εὐγνωμοσύνης», απευθυνομένη δε στους επαρχιώτες ιατρούς, έχει θέμα «Ἡ Χειρουργικὴ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις». Υποβλήθηκε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1904, από την οποία μετά την νόμιμη δοκιμασία εγκρίθηκε και ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πήρε τον τίτλο του υφηγητή της Ιατρικής Σχολής. Η διατριβή αυτή εκδόθηκε[569] το έτος 1905 σε βιβλίο για χρήση των ιατρών των επαρχιών και, όπως αναφέρει ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας «…ἡ ὅλη πραγματεία διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα: Πρῶτον τὸ τῆς ἀναγραφῆς τῶν διαφόρων προπαρασκευαστικῶν μέσων καὶ Δεύτερον τὸ τῆς ἀναλύσεως τῶν καθ᾽ ἑκάστην περιπτώσεων….»[570].

Στην εισαγωγή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας υποστηρίζει ότι η διατριβή αυτή απευθύνεται στους ιατρούς των επαρχιών, με σκοπό να τους παροτρύνει να κάνουν επείγουσες χειρουργικές επεμβάσεις, ακόμα και με τα υπάρχοντα στην επαρχία φτωχά βοηθητικά μέσα. Επιμένει για τρεις κυρίως επεμβάσεις, την κηλοτομία (δηλ. την χειρουργική διόρθωση περιεσφιγμένης κήλης), την τραχειοτομία (δηλ. την επέμβαση για απελευθέρωση της αεροφόρου οδού σε περίπτωση ασφυξίας) και την ουρηθροτομία (δηλ. τομή στην ουρήθρα σε περίπτωση απόφραξης αυτής). Στην εισαγωγή αναφέρει επίσης ότι στο κυρίως θέμα θα παρουσιάσει την προπαρασκευαστική αγωγή και τα βοηθητικά μέσα για τις επεμβάσεις αυτές, κυρίως αντισηψία και αναισθησία, καθώς θα παρουσιάσει και τη χειρουργική τεχνική, για περιπτώσεις τις οποίες αντιμετώπισε, στην διατριβή του αυτή. Αναφέρει επί λέξει λοιπόν: «…ἡ ἔλλειψις τῶν χειρουργικῶν μέσων, ὅσα ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς κλινικαῖς, οὐδαμῶς παρακωλύει τὸν μακράν τοῦ κέντρου ἐργαζόμενον ἰατρόν, ὅπως ἀφ᾽ ἑνὸς σπεύδῃ ἑκάστοτε εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀμέσου κινδύνου καὶ οὕτως ἐπιχειρῇ τὴν τραχειοτομίαν, τὴν κηλοτομίαν καὶ τὴν οὐρηθροτομίαν, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ καὶ τηρῇ ἑαυτὸν πάντοτε εἰς τοιαύτην χειρουργικὴν περιωπήν, ἥτις καὶ εἰς αὐτὸν θὰ ἐξησφάλιζεν ἀξιοπρέπειαν ἐν τῇ ἀποστολῇ αὐτοῦ…Σχὼν τὴν εὐκαιρίαν ἵνα ἐπὶ τινα χρόνον ἐξασκήσω τὸ ἔργον χειρουργοῦ ἐν ἐπαρχειακῇ πόλει (σ. ἰδίου: Ἐν Λαρίσσῃ),

---

[569] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, Αθήνα 1905. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*.

[570] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 12.

ὑπολαμβάνω ὡς σκόπιμον τὴν ἐξιστόρησιν τῆς συστηματικῆς ἀγωγῆς, ἧστινος ἡ ἐφαρμογὴ ἐκυβέρνησε τὴν χειρουργικήν μου δρᾶσιν πᾶσαν…ἐπεχείρησα τὴν ἀκριβῆ ἀποτύπωσιν τῶν πράξεων, ὅσας ἐγὼ αὐτὸς ἐνήργησα ἐπὶ τῶν ἀναφερομένων περιπτώσεων…Ὁ ἰατρὸς ἔστω καὶ τοῦ μᾶλλον μεμακρυσμένου χωρίου δύναται θαρρούντως νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν ἐπειγούσης τινὸς ἐγχειρήσεως, χρῆσιν ποιούμενος τῆς προπαρασκευαστικῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν βοηθητικῶν μέσων, ὧν ἡ ἀναγραφὴ παριστᾷ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς κατὰ πόδας μελέτης…»[571]. Αναγνωρίζοντας όμως τις δυσκολίες του εγχειρήματος που θα αναλάβουν οι γιατροί των επαρχιών, καθώς και τις δυσκολίες της εγχείρησης που θα προκύψουν κατά τη διάρκειά της, επισημαίνει τα εξής: «….Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰατρῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ αὐτῶν ἀδυναμίᾳ, πρὸς κράτυνσιν ἄρα αὐτῶν ἐν τῇ προσπαθείᾳ, ὅπως τηρῶσιν ἑαυτοὺς ἀνταξίους τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ καθήκοντος, δύναται κυρίως νὰ συντείνῃ ἕν μέτρον: ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ κατὰ τὸν ἔπειτα χρόνον, δηλαδὴ τὸν μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς πρακτικῆς ἀδείας….»[572].

Στο κύριο μέρος της διατριβής, μάλιστα στο πρώτο τμήμα αυτής, γίνεται αναφορά στην προεγχειρητική ετοιμασία, αναφερόμενος κυρίως σε υλικά και φάρμακα για τα οποία είναι προβληματική αν όχι αδύνατη η αποστείρωσή των αλλά και δύσκολη η μεταφορά των από ένα επαρχιώτη ιατρό «…καὶ τοῦ μᾶλλον μεμακρυσμένου χωρίου…»[573], ξέχωρα του ότι η αποστείρωση που αναφέρει στη διατριβή αυτή, «…ρεύμα ατμού…άχνη υδραργύρου…διάλυσιν φαινικού οξέος…προσωπίδα Jouillard – Dumont (σ.σ. για την χορήγηση αιθέρα στην νάρκωση)…»[574] γίνεται μόνο σε οργανωμένο ιατρικό κέντρο. Στο δεύτερο τμήμα του κύριου μέρους γίνεται αναφορά σε «Περιπτώσεις Νόσων»[575], δώδεκα τον αριθμό, μαζί με επιστημονικές παρατηρήσεις, όμως εκτός της «κηλοτομίας» οι άλλες δύο επεμβάσεις τις οποίες ο Κ. Ν. Μέρμηγκας θεωρεί ουσιώδεις, δηλ. η «τραχειοτομία» και η «εξωτερική ουρηθροτομία»[576] δεν αναφέρονται καθόλου, ίσως διότι δεν παρουσιάστηκαν στο έργο του στο διάστημα αυτό, αν και κατά τη

---

[571] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 7 – 11.
[572] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 8.
[573] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 10.
[574] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 15 – 25.
[575] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 45 – 150 .
[576] Μέρμηγκας – *Χειρουργική εν ταις επαρχίαις*, ό. π., σ. 134.

γνώμη μου, αφού είναι ουσιώδεις, έπρεπε να τις είχε αναφέρει τουλάχιστον θεωρητικά.

2. Τα συγγράμματα Χειρουργικής

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως πανεπιστημιακός δάσκαλος της χειρουργικής έγραψε συγγράμματα σχετικά με το αντικείμενό του.

Λέγομε συγγράμματα και όχι σύγγραμμα, διότι ήταν καθηγητής σε διάφορα πεδία της χειρουργικής όπως η *Γενική Χειρουργική Παθολογία* με έμφαση στη νοσολογία και στη διάγνωση των χειρουργικών νόσων και παθήσεων, κυρίως όμως των κλινικών οντότητων που αφορούν όλες τις χειρουργικές ειδικότητες, όπως φλεγμονή, τραύμα, μετάγγιση κλπ., η *Εγχειρητική* με έμφαση στην τεχνική της επέμβασης, δηλ. στον τρόπο εκμάθησης του θεραπευτικού χειρισμού της χειρουργικής νόσου και πάθησης στο χειρουργείο και στην διεκπεραίωση της εγχείρησης, η *Τοπογραφική Ανατομική* δηλ. η διδασκαλία και η εκμάθηση απ' αυτήν των ανατομικών σχέσεων των οργάνων του σώματος, που εμπλέκονται σε μια χειρουργική νόσο ή πάθηση, και τέλος η *Ειδική Χειρουργική* που εμπεριέχει όλα τα παραπάνω πεδία συνοπτικά, με τα σπουδαιότερα στοιχεία απ' αυτά, ομως σε κάθε νόσο και πάθηση χωριστά ως και σε κάθε χειρουργική ειδικότητα ξεχωριστά και η οποία *Ειδική Χειρουργική* έχει την τάση να επικρατεί των άλλων πεδίων της χειρουργικής στις μέρες μας.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έγραψε, συνεπώς, *Γενική Χειρουργική Παθολογία, Τοπογραφική Ανατομική* και *Εγχειρητική* μαζί*, Εγχειρητική* μεμονωμένα*, Τοπογραφική Ανατομική* επίσης μεμονωμένα, και *Ειδική Χειρουργική*. Η γλώσσα που χρησιμοποίησε ήταν η καθαρεύουσα, η δε διάρκεια ασχολίας του με την συγγραφή των ήταν, από το 1909 με την Γενική Χειρουργική Παθολογία, μέχρι το 1930 με την Ειδική Χειρουργική, δηλ. διάρκεια είκοσι ετών, πέρα από την άλλη του συγγραφική εργασία, την οποία είχε, όπως ιατρικές επιστημονικές ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις, ετήσια πρακτικά της διδασκαλίας του και διάφορες άλλες πραγματείες του. Τα συγγράμματά του διακρίνονται για την κάλυψη όλου του φάσματος του αντικειμένου, για την πληρότητα της ύλης σε κάθε κεφάλαιο, για τη σαφήνεια στην παρουσίαση του κάθε θέματος, και για την ενημέρωση με τα τελευταία ως τότε επιτεύγματα της επιστήμης σε κάθε αναλυόμενη ενότητα.

Τα συγγράμματά του ήταν κατάλληλα όχι μόνο για χρήση των φοιτητών, αφού υπερκάλυπταν τόσο τη διδακτέα ύλη όσο και τις απαιτήσεις για την επιτυχή έκβαση των φοιτητών στις εξετάσεις των αλλά και για χρήση των ιατρών, και μάλιστα των ειδικευμένων

χειρουργών για τον καταρτισμό τους στην ειδικότητά τους και την ασφαλή πορεία όσων θέλουν να προχωρήσουν στην ιατρική έρευνα.

Δεν έχει παρουσιαστεί στην ιστορία της νεότερης ελληνικής ιατρικής μέχρι τώρα πανεπιστημιακός δάσκαλος αλλά και οποιοσδήποτε άλλος ιατρικός συγγραφέας, να συγγράψει βιβλία για τέσσερα μαθήματα, δηλ. για τέσσερα εκπαιδευτικά αντικείμενα, τα δύο ενσωματωμένα σ' ένα, στην πρώτη των έκδοση, ενώ στις μετέπειτα ξεχωριστά, και όχι ατελή στην ύλη τους, εμπεριστατωμένα μάλιστα στην παρουσίασή τους, αυτοτελώς γραμμένα από τον ίδιο και όχι με τη βοήθεια ομάδας συνεργατών του και τέλος τα δύο απ' αυτά επανεκδοθέντα.

Όσον αφορά τον σκελετόν συγγραφής των, τα συγγράμματα του Κ. Ν. Μέρμηγκα, εκτός από το κύριο θέμα της ανάπτυξής των, παρουσιάζουν πρόλογο, εισαγωγή, πίνακα περιεχομένων, αλφαβητικό πίνακα – ευρετήριο ιατρικών όρων, υποσημειώσεις, πίνακα με τυπογραφικά λάθη, αλλά δεν παρουσιάζουν βιβλιογραφία. Για την έλλειψη της βιβλιογραφίας στα συγγράμματα του Κ. Ν. Μέρμηγκα, έχω να αναφέρω ότι αυτή καλό θα ήταν να υπήρχε, αλλά νομίζω ότι αυτή δεν είναι το απαραίτητο στοιχείο, για να κυκλοφορήσει ένα βιβλίο, δεν είναι δηλ. «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ»· θεωρείται αυτονόητη η ύπαρξή της, διότι δεν είναι δυνατόν όλα τα γραμμένα στο κάθε σύγγραμμα να είναι επιτεύγματα, και μάλιστα επιστημονικά, του συγγραφέα του βιβλίου. Άλλωστε, και ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σ' ένα πρόλογο συγγράμματός του αναφέρει ότι χρησιμοποίησε βιβλιογραφία. Αναφέρει συγκεκριμένα τα εξής: «Καὶ ὀφείλει μὲν ὁ ἀναλαμβάνων νὰ συντάξῃ διδακτικὸν σύγγραμμα ὅπως πρὸ παντὸς παρουσιάσῃ τὰ ἤδη ἐγνωσμένα, ὅσα δηλ. εὕρηνται γεγραμμένα καὶ ὑπὸ ἄλλων προγενεστέρων συγγραφέων·….»[577].

Όσον αφορά το σύγγραμμα *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, αυτό γνώρισε τέσσερεις εκδόσεις, με πρώτη το έτος 1909 και ακολουθούν οι άλλες εκδόσεις τα έτη 1915, 1923, και η τέταρτη το έτος 1926. Το σύγγραμμα στην πρώτη του έκδοση το έγραψε, όταν ήταν ακόμα υφηγητής και ασκούσε το χειρουργικό έργο του στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών ως στρατιωτικός ιατρός. Μάλιστα, τον πρόλογο τον έγραψε στην Καλαμάτα, ευρισκόμενος σε διακοπές. Αναφέρει σχετικά γι' αυτό ο ίδιος: «…εν Παραλίᾳ

[577] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Αθήνα 1923, σ. α΄. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*.

Καλαμών κατά το θέρος 1909.»[578]. Για τον τρόπο και τον σκοπό της συγγραφής του βιβλίου στον πρόλογο πάλι της πρώτης του έκδοσης αναφέρει επίσης τα εξής: «....Ὅ,τι ἀπετέλεσε τὸν σκελετὸν τῶν χειρουργικῶν μου γνώσεων συνηρμολόγησα εἰς βιβλίον, ὅπως παραδώσω εἰς τοὺς ὀρεγομένους χειρουργικῆς μαθήσεως...Εἰς συμπλήρωσιν λοιπὸν καὶ ὑποστήριξιν τῆς πανεπιστημιακῆς μου διδασκαλίας συνήρμοσα τὴν συνοπτικὴν ταύτην μελέτην τῆς Γενικῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας»[579]. Συνεπώς, γίνεται φανερόν ότι δεν αντέγραψε ένα άλλο παρόμοιο βιβλίο, που στην ελληνική με τέτοιο τίτλο πρώτη φορά να εκδίδεται και για το οποίο μάλιστα ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει ότι: «...τὸ διδακτικό μου σύγγραμμα «Γενικὴ Χειρουργικὴ Παθολογία», τὸ πρῶτον καὶ μόνον μέχρι τοῦδε γραφὲν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀπὸ ἑλληνικῆς πείρας...»[580], ούτε μετέφρασε ένα παρόμοιο ξένο βιβλίο, αφού υπήρξε το αποτέλεσμα της «συναρμολόγησης τοῦ σκελετοῦ τῶν χειρουργικῶν τοῦ γνώσεων» ως «καὶ ἀπὸ ἑλληνικῆς πείρας», όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά από τον ίδιο. Αυτό το σύγγραμμα θέλησε να προσβάλει και να υποτιμήσει ο συνυποψήφιος και αντίπαλός του για την έδρα της Γενικής Χειρουργικής Παθολογίας Μαρίνος Γερουλάνος, το έτος 1911, χαρακτηρίζοντάς το «Πραγματεῖαι», όπως αναφέρει πάλι ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «...καὶ τοῦτο ἐτέθη ὑπὸ τοῦ γενναιόφρονος ἀντιπάλου ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ἐπικεφαλίδα « Πραγματεῖαι», ἵνα οὕτω συγκαλυφθῇ ἡ ἰδιάζουσα αὐτοῦ σημασία ὡς τοῦ κυριωτάτου ἐφοδίου διὰ τὴν καθηγεσίαν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται μαθήματος» [581], πράγμα το οποίο όμως τελικά δικαίωσε τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, αφού το σύγγραμμα αυτό γνώρισε τέσσερεις εκδόσεις, από τις οποίες οι πρώτες δύο έγιναν, όταν δεν ήταν ακόμη καθηγητής, όπως φαίνεται στο υπόμνημα που υπέβαλλε στην Σχολή για την δεύτερη φορά υποψηφιότητά του για καθηγεσία: «...ὑποδοχὴν ἐφάμιλλον πρὸς τὴν τῆς «Γενικῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας», ἧς ἤδη ἄρτι ἐπερατώθη ἡ Β΄ Ἔκδοσις (1915), χρησιμοποιήσασα καὶ αὕτη ὁμοίως το ἐπιστημονικόν ὑλικόν τῆς Κλινικῆς μου» [582].

Στον πρόλογο της Β΄ Έκδοσης ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει κάποιες σκέψεις αξιόλογες, οι οποίες ισχύουν πάντα για κάθε

---

578 Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*, ό. π., σ. α΄ .

579 Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*, ό. π., σ. α΄.

580 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η πανεπιστημιακή μου υποψηφιότης*, Αθήνα 1912, σ. 10. Στο εξής: Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*.

581 Μέρμηγκας – *υποψηφιότης*, ό. π., σ. 10.

582 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Προς την Ιατρικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήναι 1915, σ. 13.

συγγραφικό έργο και τις οποίες πρέπει να έχει κατά νου κάθε συγγραφέας. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «…Τὴν συγκίνησιν καὶ ἀνησυχίαν, ἥν παράγει ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου, ἀντικαθιστᾷ ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει αὐτοῦ. Ἡ συναίσθησις τῆς καλῆς ὑποδοχῆς, καὶ ἑπομένως καὶ τῆς ἐπιτυχίας, τοῦ ἔργου παρέχει τὴν κρατίστην ἀμοιβὴν εἰς τὸν συγγραφέα. Ἀλλὰ τὴν χαρὰν ταύτην συνοδεύει καὶ τὸ καθῆκον, ὅπερ ἐπιβάλλει ὅπως εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν οὐ μόνον περιληφθῇ πᾶσα νεωτέρα ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀλλ᾽ ἔτι διορθωθῶσι καὶ ὅσα ἀτελῆ ἢ ἔτι τυχὸν καὶ πλημμελῆ παρεῖχεν ἡ πρώτη ἔκδοσις. Πλὴν δὲ τῶν γενικῶν τούτων καὶ ἕτερόν τι σημεῖον κατεῖχε διαρκῶς καθηλωμένην τὴν προσοχήν μου ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου· πρόκειται δηλ. περὶ τῶν εἰκόνων. Οὐδὲν ἄλλο δεικνύει τοσοῦτον ἐναργῆ τὴν αὐτάρκειάν τινος συγγραφῆς ὅσον ἡ ἐξ ἰδίου ὑλικοῦ παρασκευὴ τῶν εἰκόνων….»[583].

Στον ίδιο πρόλογο, κάνει επίσης μια εντυπωσιακή αποστροφή του λόγου του για την κατάσταση στο Βερολίνο, όπου και έγραψε τον πρόλογο της έκδοσης αυτής, «ἐν Βερολίνῳ Αὔγουστος 1914» [584], κατά την έναρξη του Α^{ου} παγκόσμιου πόλεμου: «…ἡ γερμανικὴ πρωτεύουσα, εἰς ἥν, ὡς πρὸς παλαιὰν φίλην, κατέφυγον ἵνα ἐπιτύχω τὴν – ἐν τῇ πατρίδι ἀνεπίτευκτον ἔτι – μικρογραφικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἱστολογικῶν μου παρασκευασμάτων, δὲν ἠδυνήθη νὰ μοὶ παράσχει τὴν ποθητὴν συνδρομήν…, παραιτηθῶ δ᾽ οὐ μόνον τῆς τεχνικῆς συνδρομῆς ἀλλὰ καὶ τῆς περαιτέρω διαμονῆς ἐν τῇ ἀγαπητῇ ταύτῃ πόλει, ἥτις ἀπὸ ἑστίας φώτων μετεβλήθη διὰ μιᾶς εἰς πολεμικὴν κάμινον….»[585].

Στην Εισαγωγή του συγγράμματός του στην Β΄έκδοση δείχνει την ιατρική επιστημονική του γνώση, καθορίζοντας το πεδίο της Γενικής Χειρουργικής Παθολογίας στον χώρο της Ιατρικής, αναλύοντας τα αίτια δημιουργίας των Ειδικότητων και προτείνοντας τη χρυσή τομή μεταξύ των, που πρέπει ν' ακολουθήσει κάθε ειδικευμένος γιατρός στην άσκηση του έργου του, παράλληλα δε διατυπώνει και τη σχέση μεταξύ Παθολογίας και Χειρουργικής. Αναφέρει λοιπόν στη Β΄ Έκδοση τα εξής: «…Ἡ Γενικὴ Χειρουργικὴ Παθολογία, θυγάτηρ τῆς Γενικῆς Παθολογίας, προορίζεται εἰς μελέτην τῆς ὑποστάσεως, τῶν γενικῶν γνωρισμάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας ἑκάστης τῶν

---

[583] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Αθήνα 1915, σ. β΄ (πρόλογος 2^{ης} έκδοσης). Στο εξής: Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*.
[584] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*, ό. π., σ. β΄.
[585] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*, ό. π., σ. β΄.

χειρουργικῶν παθήσεων τοῦ ἡμετέρου σώματος, ἐνῷ ἐναπολείπει εἰς τήν φροντίδα τῆς «Εἰδικῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας» την ἐξέτασιν τῶν χειρουργικῶν βλαβῶν μιᾶς ἑκάστης τῶν μοιρῶν καἰ ἑνός ἑκάστου τῶν ὀργάνων αὐτοῦ….Καὶ ἐνῷ μὲν παλαιότερον πᾶς ἰατρὸς ὤφειλεν ὅπως παλαίῃ κατὰ πάσης παθήσεως, ἀλλὰ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου κατέστη ἀναγκαία σοβαρὰ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων, καθ᾽ ἥν ἕκαστος ἰατρός, ἀποδυόμενος εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν νόσων, ὑποχρεοῦται νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν καὶ ἐνέργειαν ἐναντίον μόνον ὁμάδος τινὸς ἐξ αὐτῶν· διότι πρὸς τὴν ἐξιχνίασιν αὐτῶν, τὴν ὡς οἷον τε ἐντελῆ, καὶ πρὸς τὴν εὔστοχον καταπολέμησιν ἠθροίσθη βαθμηδὸν τοσοῦτον πλῆθος μέσων καὶ μεθόδων καὶ σχεδίων, ὥστε σύμπασα ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς καὶ σύμπαν τὸ ἄθροισμα τῶν ὡρῶν τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας δὲν θὰ ἐπήρκει οὐδὲ πόρρωθεν εἰς τὸν σκοπόν. Ἀνάγκη λοιπὸν παρέστη κατατμήσεως τοῦ θεραπευτικοῦ, ὃ ἐστι χωρισμοῦ τῆς Θεραπευτικῆς εἰς «εἰδικούς» κλάδους. Ἡ ἀνακήρυξις αὕτη τῶν εἰδικοτήτων, δι᾽ ἧς προσεδοκᾶτο ἔνθεν μὲν ἡ ἀκριβεστέρα ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν διαφόρων παθήσεων, ἑτέρωθεν δὲ καὶ ἡ σκοπιμωτέρα αὐτῶν θεραπεία, ἐγένετο δεκτὴ μετὰ πολλῆς προθυμίας οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες καὶ ἐν μικραῖς ἔτι ἐπαρχιακαῖς πόλεσι κατὰ προτίμησιν ἐκζητοῦσι τὴν θεραπείαν τῆς περὶ ἧς ἑκάστοτε πρόκειται νόσου παρὰ τοῦ τυχὸν ὑπάρχοντος «εἰδικοῦ» ἰατροῦ…»[586]. Είναι η εποχή που άρχισε να καθιερώνεται ο θεσμός των ειδικότητων και ο οποίος αργότερα θα επηρεάσει και τ' άλλα πεδία της γνώσης πέραν της ιατρικής. Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, στη συνέχεια, εκτός όμως από την ωφέλεια, που προσφέρει η ειδίκευση στον γιατρό και στον άρρωστο, επισημαίνει και την κακοποίηση αυτής, παράλληλα δε προτείνει και πρόληψή της, αναφέροντας τα εξής: «…Ὅμως ὁ τοιοῦτος καταμερισμὸς ἤχθη ἐν πολλοῖς μέχρις ὑπερβολῆς, τῆς εἰδικότητος πολλάκις περιορισθείσης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς μόνον ὀργανικοῦ συστήματος ἢ ἔτι καὶ ἑνὸς μόνου ὀργάνου. Ἡ κρατίστη καλλιέργεια ἑκάστου τῶν κλάδων τῆς Ἰατρικῆς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρίστη θεραπευτικὴ βοήθεια, προσδοκᾶται ἀπὸ τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων, οἵτινες, ὡς οἷον τε τελείως δεδιδαγμένοι τὴν ὅλην Ἰατρικήν, ἀφοσιοῦνται εἶτα εἴς τινα ἐκ τῶν μεγάλων κλάδων αὐτῆς, ἐνῷ ἐν ταὐτῷ στρέφουσι τὴν προσοχὴν εἰς λεπτομερεστέραν μελέτην τῶν νοσημάτων τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὀργάνου»[587].

---

[586] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*, ό. π., σ. 1 – 4.
[587] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*, ό. π., σ. 4.

Σε συνέχεια της σχέσης της Χειρουργικής με την Παθολογία, μια σχέση με διενέξεις πολλές φορές, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επίσης στην εισαγωγή αυτού του συγγράμματος, αναφέρει τα εξής χρήσιμα και ισχύοντα πάντοτε, δίνοντας παράλληλα και τους ορισμούς της χειρουργικής πάθησης και της χειρουργικής θεραπείας, απαραίτητων μεν για την κατανόηση του γνωστικού αντικειμένου της Χειρουργικής, δείχνοντα όμως και την επιστημονική του σκέψη: «Καὶ νῦν ποῖά εἰσι τὰ νοσήματα, ἅτινα κέκληται νὰ πολεμήσῃ ἡ Χειρουργική; Ἐπιτυχὴς ὁ ὁρισμὸς ἐκεῖνος, καθ᾽ ὅν χειρουργικὴ καλεῖται οἱαδήποτε ἂν πάθησις τοῦ σώματος ἀπαιτήσῃ χειρουργικὴν θεραπείαν. Τί δ᾽ ἐστι χειρουργικὴ θεραπεία; Ἡ συνισταμένη εἰς σοβαράν τινα ἄμεσον, κυρίως μηχανικήν, βοήθειαν. Κατὰ ταῦτα μία νόσος, ἥτις τέως ἦν παθολογική- καθ᾽ ὅσον πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἤρκει ἡ παθολογική, ὃ ἐστιν ἡ φαρμακευτική, διαιτητικὴ κ.λ.π. βοήθεια – καθίσταται χειρουργική, ἅμα ὡς πρὸς καταπολέμησιν αὐτῆς παραστῇ ἀνάγκη χειρουργικῆς, δηλ. σοβαρᾶς μηχανικῆς ἐπεμβάσεως· π.χ. τὸ ἕλκος τοῦ στομάχου, ἀντικείμενον τῆς παθολογικῆς θεραπείας, δυνατὸν ἐν πάσῃ στιγμῇ ν᾽ ἀπαιτήσῃ τὴν ἐγχείρησιν, νὰ καταστῇ ἄρα νόσος χειρουργική....Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων καταφαίνεται ἡ ἀλληλουχία, ἡ λίαν στενή, μεταξὺ τῆς Παθολογίας καὶ τῆς Χειρουργικῆς. Καὶ ὁ παθολόγος ὀφείλει νὰ διατελῇ ἐν γνώσει τῶν ἀρχῶν, αἵτινες διέπουσι τάς ἐνδείξεις πρὸς χειρουργικὴν ἐπέμβασιν, ἀλλ᾽ ὁ χειρουργὸς ὀφείλει τι ἐπὶ πλέον, ὅπως δηλαδὴ κατέχῃ τὴν πᾶσαν, ἱκανότητα πρὸς τὸ διαγιγνώσκειν τάς νόσους, ἔτι καὶ τάς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀποκλειστικῶς παθολογικάς, καὶ ἑπομένως πρὸς τὸ καθορίζειν ἐν αὐτεξουσιότητι τὴν θεραπευτικὴν ἔνδειξιν..»[588].

Στο τέλος της εισαγωγής αυτής κάνει μία πρωτότυπη διαίρεση των χειρουργικών παθήσεων και, όπως αναφέρει ο ίδιος, είναι ο πρώτος που την εισήγαγε μ᾽ αυτόν τον τρόπον: «...Τὴν διαίρεσιν αὐτῶν ποιοῦμαι κατὰ τρόπον, ὅστις μοί ἐδείχθη ἄριστος ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ διδασκαλίᾳ, ἅτε οὐ μόνον παρέχων εὐχερῆ τὴν ἄποψιν συμπάσης τῆς χειρουργικῆς παθολογίας ἀλλὰ καὶ ἀνταποκρινόμενος εἰς τάς ἀνάγκας τῆς κλινικῆς ἐξετάσεως. Ἡ ὅλη περιγραφὴ διῄρηται εἰς πέντε τμήματα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τάς κακώσεις τοῦ σώματος, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τάς παρασιτικάς νόσους, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὰ νεοπλάσματα, τὸ τέταρτον εἰς τάς συγγενεῖς ἀνωμαλίας καὶ τὸ πέμπτον εἰς τάς ἰδίας παθήσεις

588 Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*, ο. π., σ. 3 – 4.

τῶν καθ᾽ ἕκαστον συστημάτων καὶ ὀργάνων τοῦ σώματος...... Ἡ διαίρεσις αὕτη εἰσάγεται, ἐξ ὅσων τουλάχιστον γνωρίζω, ὑπ᾽ ἐμοῦ νῦν τὸ πρῶτον. Καὶ ὅτι μὲν ἀνταποκρίνεται εἰς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἀπαίτησιν καταφαίνεται εὐχερῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς· ὅτι δὲ καὶ εἰς ἐφαρμογὴν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ διδασκαλίᾳ ἁρμόζεται, περὶ τούτου μὲ ἔπεισεν ἰδία πεῖρα πολυετής. Ὁμοίως πείρας ἀτομικῆς ἀποτέλεσμα καὶ ἡ πολλαχῶς ἐν τῷ βιβλίῳ καταδηλουμένη καινοτομία κατὰ τὴν ἀνάλυσιν πολλῶν κεφαλαίων, οἷον ἰδίως τοῦ περὶ τραυμάτων, φλεγμονῆς κ.λ.π.»[589]. Για την «καταδηλουμένη καινοτομία» ο Κ. Ν. Μέρμηγκας μάλλον θα εννοεί την παράθεση γνώσεων και από άλλους κλάδους της ιατρικής αλλά και της επιστήμης γενικώτερα, που αφθονούν στο σύγγραμμά του όχι για να απαιτηθούν στις εξετάσεις των φοιτητών αλλά για πληρέστερη εξήγηση και κατανόηση των χειρουργικών παθήσεων.

Η τρίτη έκδοση του συγγράμματος του Κ. Ν. Μέρμηγκα «Γενική Χειρουργική Παθολογία» γίνεται το έτος 1923 μετά την επάνοδό του από τον πόλεμο στη Μικρά Ασία και με την ιδιότητα τώρα του πανεπιστημιακού δασκάλου, αφού ήταν Έκτακτος Καθηγητής της Χειρουργικής από το 1915 και κατόπιν από το 1922 Καθηγητής της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής. Στον πρόλογό του, που τώρα πλέον τον έγραψε στην Αθήνα, εκθέτει την φιλοσοφική του σκέψη για την σχέση μεταξύ του πολέμου και της χειρουργικής αλλά και της επιστήμης γενικότερα, ενώ παράλληλα με εντυπωσιακό λογισμό που στηρίζεται σε επιστημονικά δεδομένα, παρουσιάζει το μέλλον αυτής της ίδιας της χειρουργικής. Αναφέρει λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στον πρόλογο της τρίτης έκδοσης του συγγράμματος αυτού τα εξής: «Μεταξὺ τῆς Β^ας^ ἐκδόσεως καὶ τῆς τρίτης ταύτης μεσολαβεῖ ὁ ὑπερτετραετὴς παγκόσμιος πόλεμος. Ἀφοῦ τοῦ πολέμου ὑπόστασις εἶναι κυρίως ὁ τραυματισμὸς τῶν ἀνθρώπων - ἐξ οὗ οὗτος καὶ καλεῖται «ἐπιδημία τραυμάτων» - εὐνόητος καὶ εὔλογος ἡ προσδοκία, ὅπως ἐκ τῆς πείρας αὐτοῦ τῆς χειρουργικῆς προκύψωσι νέα διδάγματα πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν τραυμάτων, τὰ δυνατὰ ἐπακολουθήματα καί, ἔτι μᾶλλον, καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας αὐτῶν. Ἡ προσδοκία αὕτη, ἐλαφρὸν ἀντιστάθμισμα τῆς κολοσσιαίας δυστυχίας, τῆς ἐξ ἑκάστου πολέμου προξενουμένης, παρουσιάζει τὴν ἐπιστήμην ἡμῶν ὥς τι σαρκοβόρον ὄρνεον, ἐπιζητοῦν νὰ τραφῇ ἐκ τῶν κρεάτων τῆς σφαγιαζομένης ἀνθρωπότητος. Καὶ ἐνῷ μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων προηγουμένων πολέμων, τῶν ἐχόντων μικροτέραν τὴν

---

[589] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1915*, ὁ. π., σ. 4, 6.

ἔκτασιν καὶ καταστροφήν, προσεκομίσθη συγκομιδὴ τις εἰς τὴν χειρουργικὴν ἐπιστήμην, ἀλλ᾿ ὁ πόλεμος οὗτος, ὁ αἴσχιστος πάντων τῶν μέχρι τοῦδε πολέμων, ἔμελλε νὰ διαψεύσῃ, πλὴν τῶν λοιπῶν, τοσοῦτον μεγαλοφώνως ἐξαγγελθεισῶν προσδοκιῶν, καὶ τὴν μικράν ταύτην ἐλπίδα, ὅτι ἴσως προέκυπτεν ἐξ αὐτοῦ προοδευτικὴ τις μεταβολὴ εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ χειρουργικὸν ἡμῶν ἔργον. Καὶ ἐσημειώθη μὲν κατ᾿ αὐτὸν μεταβολὴ εἰς τὰ πρότερον παραδεδεγμένα ἐν τῇ θεραπευτικῇ τῶν τραυμάτων, ὄχι δ᾿ ὅμως προοδευτικὴ ἀλλὰ ὀπισθοδρομική. Διότι ὀπισθοδρόμησιν ἀπετέλεσεν ἡ, ἐκ τοῦ εἴδους τῶν πολεμικῶν μέσων καὶ μεθόδων ἐπιβληθεῖσα, ἀνάγκη τῆς ταχείας καὶ εὐρείας χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἤτοι διανοίξεως καὶ ἐκτομῆς τῶν ἱστῶν καὶ διεκπρίσεως ὀστῶν κ.τ.τ., ἀγωγῆς, ἥτις, ἀφοῦ ἀφῆκε τόσον κακάς ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἐδικαιούμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι εἶχε παρέλθει ἀνεπιστρεπτί. Οὐχὶ λοιπὸν ὁ πόλεμος ἀλλ᾿ ἡ ἀγαστὴ εἰρήνη, ἡ καλλίστη σύμμαχος καὶ σύμβουλος πάσης νοερᾶς ἐργασίας, αὐτὴ παρέσχε τὴν πᾶσαν μέχρι τοῦδε συντελεσθεῖσαν πρόοδον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἡμῶν, αὐτὴ δὲ καὶ ὑπισχνεῖται ὅπως παράσχῃ καὶ τὴν προσδοκωμένην νὰ συντελεσθῇ. Διαλάμπει δὲ μεταξὺ πάντων τῶν σημείων, πρὸς ἃ στρέφεται ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια, μάλιστα ἕν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι μέλλει νὰ προκύψῃ νέα κατάστασις τῆς Χειρουργικῆς, τοσοῦτον νέα, ὥστε ἴσως αὕτη νὰ σημάνῃ καὶ τὸ τέρμα, τὸ περιπόθητον, τῆς Ἰατρικῆς, δηλ. τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ κράτους τῆς Χειρουργικῆς. Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἡ γνῶσις περὶ τῆς φυσιολογίας καὶ ἑπομένως καὶ τῆς παθολογίας τῶν εὐμοιρούντων ἐσωτερικῆς ἐκκρίσεως ὀργάνων. Ἐν ἀναμονῇ τῆς ριζικῆς ταύτης ἀνακαινίσεως τῶν ἰατρικῶν ἡμῶν γνώσεων καὶ σκέψεων παρέχομεν μὲν διὰ τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἀπεικόνισιν, ὡς οἷον τε πιστήν, τῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ, εὑρίσκεται σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν, ἀλλ᾿ ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τοῦ γεγονότος, ὅτι παροδικὰ καὶ ἐφήμερα ἀναγγέλλομεν καὶ διδάσκομεν. Εἴθε νὰ μὴ βραδύνῃ ἡ ἐποχὴ καθ᾿ ἥν τὰ πλεῖστα τῶν νοσημάτων, ἅτινα σήμερον ἀπαιτοῦσιν αἱματηρὰν ἐπέμβασιν, θὰ θεραπεύωνται κατὰ τρόπον ἀναίμακτον ἁπλοῦν, ἢ μάλιστα καὶ θὰ προλαμβάνωνται, ὁπότε πλέον καὶ ἡ Χειρουργικὴ θὰ περισυλλέξῃ τὰ ἑαυτῆς ἐργαλεῖα καὶ θὰ περιστείλῃ τὸ ἑαυτῆς κράτος μέχρι σημείου, ὥστε καὶ νὰ μὴ ἀποτελῇ ἴσως κλάδον τῆς Ἰατρικῆς σημαντικόν. Εἴθ' εἶεν!» [590].

---

[590] Μέρμηγκας – *Χειρουργική Παθολογία 1923*, ὁ. π., σ. β΄.

Η τέταρτη έκδοση του συγγράμματος του Κ. Ν. Μέρμηγκα έγινε το 1926, δηλ. μόνο τρία χρόνια αργότερα και όταν πάλι ήταν ήδη καθηγητής της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής. Στον πρόλογο αυτής της έκδοσης ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει ότι δεν υπάρχει κάτι νέο να προσθέσει στο σύγγραμμα και δίνει μια εικόνα της ερευνητικής προσπάθειας που γίνεται σε όλο τον κόσμο για την ιατρική γενικά. Πρέπει σ' αυτό το σημείο να παρουσιαστεί ο πρόλογος αυτής αυτούσιος ως ιστορική μαρτυρία, διότι εμπεριέχει επιστημονική σκέψη στο χώρο της ιατρικής αλλά και διότι συλλέγει αξιόλογες ιατρικές ερευνητικές προσπάθειες, που έφτασαν σε αίσιο τέρμα και καθιερώθηκαν ως μέθοδοι θεραπευτικές, ισχύουσες μέχρι σήμερα. Αναφέρει λοιπόν στον πρόλογο αυτόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τα εξής: «Ἡ ἔκδοσις αὕτη, ἀκολουθήσασα τοσοῦτον ταχέως μετὰ τὴν τρίτην, δὲν παρουσιάζει σημαντικὴν διαφορὰν ἀπ᾽ αὐτῆς. Ἡ προοδευτικὴ κίνησις ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ βραχέος τούτου διαστήματος δὲν παρέσχε σημεῖα τοσοῦτον θετικὰ ὥστε νὰ εὕρωσι θέσιν ἐν τῷ διδακτικῷ συγγράμματι. Ἡ ἀκτινοθεραπεία τῶν κακοήθων νεοπλασμάτων καὶ ἡ χειρουργική τοῦ συμπαθητικοῦ συστήματος ἀφ᾽ ἑνός - ὡς ὁδοὶ αὗται πρὸς ἄμεσον καταπολέμησιν ὡρισμένων παθήσεων τοῦ σώματος - καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ προσπάθεια πρὸς ἔμμεσον ὑποστήριξιν τοῦ ὀργανισμοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ πρὸς διόρθωσιν νοσηρῶν ἀλλοιώσεων (πρωτεϊνοθεραπεία κ.τ.τ.), ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα μέσα, πρὸς ἃ στρέφεται ἡ ἰατρικὴ προσοχὴ καὶ ἔρευνα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἡ ἐλεύθερη ἐκλογὴ διαφόρων ἑκάστοτε μεθόδων, ἔτι καὶ μεταξὺ τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀστηρίκτων ἐπιστημονικῶς, ἢ καὶ τῶν παρημελημένων ἤδη καὶ παρῳχημένων, ἐπὶ ἀποφυγῇ τῆς ἀποκλειστικῆς προσηλώσεως εἰς ἓν μόνον σύστημα ἢ τρόπον ἐρεύνης καὶ ἐνεργείας, τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν καλλίστην ἔκφανσιν τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἐπιστημονικῆς ἀντιλήψεως. Ἡ ἀπεριόριστος αὕτη εὔρυνσις τῆς ἐρευνητικῆς προσπαθείας, συνδεδυασμένη καὶ μετὰ τῆς διστακτικότητος, ἣν γεννᾷ ἐπὶ τοῦ σκεπτομένου νοῦ ἡ ἐπίγνωσις τῆς σφαλερότητος καὶ ἀσταθείας τῶν γνώσεων ἡμῶν ἐπὶ οἱουδήποτε σημείου τοῦ ἐπιστητοῦ, ἄγει μέχρι τοιαύτης τροπῆς τῆς ἐρευνητικῆς ψηλαφήσεως, ὥστε καὶ νὰ ἐγγίζῃ αὕτη τὰ ὅρια τῆς παραδοξότητος. Οὕτως ἐπ᾽ ἐσχάτων ἀνεκινήθη, οὐδὲν μᾶλλον οὐδὲν ἧττον, τὸ ζήτημα τῆς ὁμοιοπαθητικῆς θεραπευτικῆς μεθόδου. Μόνον ἀπροκατάληπτος ὁ ἐπιστημονικὸς νοῦς θὰ δυνηθῇ νὰ ἀνεύρῃ νέας πηγάς τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀέναος καταδίωξις τοῦ ἀγνώστου, καίτοι ἀφ᾽ ἑνὸς συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀποθαρρύνσεως, ὅπερ γεννᾷ ἡ αἰωνίως συνεχιζομένη τροπὴ τοῦ

πνεύματος πρὸς νέας ἀντιλήψεις ἐπὶ ἐγκαταλείψει τῶν τέως παραδεδεγμένων, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου φωτίζεται ὑπὸ τῆς χαρᾶς ἐκείνης, ἥν, ὡς ὁ Lessing εἶπεν, ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς ἀληθείας γεννᾶ ὄχι ἡ κατάκτησις ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ ἀναζήτησις αὐτῆς...τὸ διδακτικὸν σύγγραμμα παριστᾷ τὸ θεμέλιον, ἐφ᾽ οὗ θὰ ἐγερθῇ τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτῶν οἰκοδόμημα. Διότι μόνον ἐκ τῆς τελείας κατακτήσεως τῶν ἐγνωσμένων δύναται νὰ προέλθῃ σκόπιμος ἡ ἔρευνα τοῦ ἀγνώστου....»[591].

Στον πρόλογο αυτόν, από άποψη ιστορίας της ιατρικής, θίγει δύο θέματα. Το ένα είναι η ομοιοπαθητική[592] (ή σύστημα του Hahnemann), μέθοδος θεραπευτικής αγωγής, εμφανισθείσα τον 18ον αιώνα μ.Χ., στην οποία ισχύει η αρχή «τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις ἰῶνται»[593] (similia similibus curamtur), με περιορισμένα θεραπευτικά αποτελέσματα. Το άλλο είναι η τελευταία φράση του προλόγου του Κ. Ν. Μέρμηγκα που θυμίζει φράση της Ιπποκρατικής ιατρικής από την πραγματεία «Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς»: «...Ἰητρικῇ δὲ πάλαι πάντα ὑπάρχει, καὶ ἀρχὴ καὶ ὁδὸς εὑρημένη, καθ᾽ ἥν τὰ εὑρημένα πολλὰ τε καὶ καλῶς ἔχοντα εὕρηται ἐν πολλῷ χρόνῳ καὶ τὰ λοιπὰ εὑρεθήσεται, ἢν τις ἱκανὸς τε ἐὼν καὶ τὰ εὑρημένα εἰδώς ἐκ τούτων ὁρμώμενος ζητῇ. ὅστις δέ ταῦτα ἀποβαλὼν καί ἀποδοκιμάσας πάντα ἑτέρῃ ὁδῷ καὶ ἑτέρῳ σχήματι ἐπιχειρεῖ ζητεῖν καὶ φησὶ τι ἐξευρηκέναι, ἐξηπάτηται καὶ ἐξαπατᾶται·...»[594].

Το επόμενο σύγγραμμα «Τοπογραφία και Εγχειρητική», που εμπεριέχει, στην πρώτη του έκδοση, τα δυο εκπαιδευτικά αντικείμενα μαζί, γράφτηκε πρώτη φορά το 1914, πριν διοριστεί στο Πανεπιστήμιο. Στον πρόλογό του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολείται με δύο θέματα· το πρώτο κάνει λόγο για την επιστημονική συγγραφική παραγωγή στον ελληνικόν χώρο, όπου επισταμένως και με ιατρική γνώση αναλύει την αιτιολογία για την ύπαρξή της, δηλ. της επιστημονικής συγγραφικής παραγωγής, και προτείνει λύσεις για την βελτίωση της κατάστασης, καθιστώντας συνάμα φανερές και τις ποιητικές του γνώσεις. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «Ὁ Βαλαωρίτης γράφων πρὸς τὸν Ροΐδην, λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Παραδέχομαι τοὺς λόγους ἐφ᾽ ὧν ἐρείδεται ἡ πρώτη διατριβή σου, τουτέστιν ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναί τις ἐκ φύσεως ποιητής, ἀλλ᾽ ὅτι πρέπει καὶ νὰ ζῇ ἐν μέσῳ ἐντυπώσεων ἱκανῶν νὰ

---

[591]Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, Αθήνα 1926, πρόλογος.
[592] E. H. Ackerknecht, A. H. Murken, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1998, σ. 170-171.
[593] Σ. Τσούρας, *Ιστορία της Ιατρικής*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 128.
[594] Δαμ. Τσεκουράκης, *Περί αρχαίης ιητρικής*, Θεσσαλονίκη 1994,σ. 50-52.

ζωογονήσωσι τὸν σπόρον, ὅν παρὰ Θεοῦ ἔλαβε (Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα, Τόμ. Α΄ σελ. 227)». Ὅ,τι οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες φρονοῦσι περὶ τῆς ποιήσεως, ἔχει πλήρη ἰσχὺν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην· διότι ἡ ἐπιστημονικὴ παραγωγὴ ἑνὸς ἑκάστου ἀτόμου δὲν παριστᾷ μόνον τὸ προϊόν της ἰδίας δυνάμεως καὶ ἐργασίας ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς πυκνότητος τοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ζῇ καὶ ἐργάζεται ὁ ἐπιστήμων....Ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἔχομεν, τοὐλάχιστον ἐν τῇ Ἰατρικῇ, ἀποκτήσει τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἀτμόσφαιραν, περὶ τούτου δὲν ἀπαιτεῖται ἀπόδειξις· ἡ ἔλλειψις ὑπάρξεως ἔστω καὶ ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ σωματείου ἀξίου τοῦ ὀνόματος, ἡ νεκροβιωτικὴ κατάστασις τῆς ἰατρικῆς ἡμῶν φιλολογίας καὶ ἐν γένει ἡ ξηρασία τοῦ ὅλου ἡμῶν ἐπιστημονικοῦ ἀγροῦ ταῦτα πρόκεινται ὡς ἐναργῆ σημεῖα, δηλωτικά της καταστάσεως....τὸ περιβάλλον τοῦτο δι᾽ οὐδενὸς ἄλλου μέσου δύναται ν᾽ ἀποκτηθῇ ἢ διὰ τῆς ἀμοιβαίας παρορμήσεως εἰς ἐπιστημονικὴν κίνησιν, τούτων ἕνεκεν εἰς ἡμᾶς διαγράφεται σαφὴς ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἀόκνου ἀνακοινώσεως οὐ μόνον πάσης ἡμῶν πρωτοτύπου ἐρεύνης, ὅσον καὶ ἂν ᾖ αὕτη μικρὰ καὶ ἀτελής, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐν γένει ἐπιστημονικῆς ἡμῶν ἐργασίας, ἔστω καὶ περιορισμένης...Οἱ αὐστηροὶ ἡμῶν ἐπικριταί, οἱ συγκρίνοντες τὸ ἔργον ἡμῶν πρὸς τὴν παραγωγὴν ἄλλων λαῶν εὑρισκομένων ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, ἂς μετριάσωσι τὴν δριμύτητα τῆς ἑαυτῶν κρίσεως, ἀναλογιζόμενοι ὅτι καὶ οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, ὧν ἤδη θαυμάζομεν τὴν σοφίαν, διῆλθον διὰ τοιαύτης περιόδου μεταβατικῆς, ἥτις βεβαίως δὲν θὰ ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, ἐὰν μὴ ὑπῆρχον οἱ ἐπίμονοι ἐργάται, οἱ προλειάναντες τὴν ὁδόν, ἐφ᾽ ἧς ἔμελλον νὰ βαδίσωσιν οἱ εὐτυχέστεροι ἐπίγονοι....Ἁπλοῖ λοιπὸν ἡμεῖς προπαρασκευασταὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς μελλούσης ν᾽ ἀγάγῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, χωρὶς νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ ἴδωμεν «ἀνατέλλον τὸ ἔαρ», ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὴν προλειαντικὴν ταύτην ἐργασίαν, ἐνῷ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ὀνειροπολεῖ ὅτι ἴσως δυνηθῇ νὰ καταλεχθῇ μεταξὺ ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων ὁ ποιητὴς ἐπικαλεῖται τὴν εὐμενῆ προσοχὴν τῶν εὐτυχῶν μεταγενεστέρων:

«Καλότυχε! Ὅταν φθάσῃς, μέσ᾽ στὰ νειᾶτα,
στοῦ παλατιοῦ τὴ θύρα τὴ χρυσῆ
θυμήσου αὐτούς, ποῦ σ᾽ ἄνοιξαν τὴ στράτα
γιὰ νὰ διαβῇς ἀκούραστος ἐσύ».
(Ι. Πολέμη: «Ἡ στράτα τῆς τέχνης») [595]».

[595] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Τοπογραφία και Εγχειρητική*, Αθήνα 1914, τευχ. Α΄, σ. α΄-β΄. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Τοπογραφία και Εγχειρητική*.

Στο άλλο, το δεύτερο θέμα του πρόλογου του συγγράμματος αυτού ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σκιαγραφεί τη σχέση Τοπογραφίας και Εγχειρητικής και τονίζει ότι η βάση για τη συγγραφή των υπήρξε η ατομική του πείρα στην Εγχειρητική και η ατομική του εργασία στην Τοπογραφία, πράγμα σπάνιο για έναν ιατρικό συγγραφέα, αναφέροντας τα εξής: «…Ἐκ τῶν δύο τμημάτων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ βιβλίον τοῦτο, δηλ. τῆς Τοπογραφίας καὶ τῆς Ἐγχειρητικῆς, ἑκάτερον ἔχει διάφορον συγγραφικὴν θέσιν ἀπέναντι ἡμῶν τῶν χειρουργῶν. Διότι ἡ μὲν Ἐγχειρητικὴ παριστᾷ τὸ Ὠμέγα τῆς χειρουργικῆς ἡμῶν ἀποστολῆς καὶ ἄρα τὸ κύριον θέμα περιγραφῆς καὶ ἐρεύνης ἐν βιβλίῳ τοιούτῳ, οἷον τὸ παρόν, ἐνῷ ἡ Τοπογραφικὴ Ἀνατομικὴ δὲν ἀποτελεῖ διὰ τὸν χειρουργὸν κύριον ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως, μόνον δ᾽ ὡς στοιχεῖον γνώσεως παρίσταται, ἀλλὰ στοιχεῖον ἀπαραίτητον….ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ παρατίθενται ἐκ τῆς Ἀνατομικῆς κυριώτατα αἱ γνώσεις ἐκεῖναι, αἵτινες ἔχουσιν ἄμεσον τὴν ἑαυτῶν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ Χειρουργικῇ καὶ δὴ ἰδιαίτατα ἐν τῇ Ἐγχειρητικῇ· κύριος δ᾽ ὅμως σκοπὸς ἡμῶν εἶναι ἡ ἐγχειρητικὴ περιγραφή, μέσον δὲ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἡ παράταξις τῶν πρὸς τοῦτο ἀναγκαιουσῶν τοπογραφικῶν γνώσεων…Καὶ πρὸς μὲν τὴν συγγραφὴν τῆς Ἐγχειρητικῆς ἀπετέλεσε τὴν βάσιν ἡ ἀτομική μου πεῖρα, ἡ κτηθεῖσα διὰ τῆς μακροχρονίου εἰδικῆς ἐνασχολήσεώς μου ἐν τῇ Χειρουργικῇ, ἐπίκουροι δὲ μοι προσεπῆλθον καὶ αἱ συγγραφικαὶ ἀνακοινώσεις, ὅσαι ἐν τοσαύτῃ πληθΰϊ προσκομίζονται διὰ τῶν συγγραμμάτων, τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν περιοδικῶν. Πρὸς δὲ τὴν κατάταξιν τῶν χρησίμων ἡμῖν ἀνατομικῶν γνώσεων μοὶ παρέσχε μὲν ὑποστήριξιν ἡ ἀρκούντως μακρὰ ἀτομική μου ἐργασία (Ὑποσημείωση: Ἡ ἀνατομική μου αὕτη ἐργασία ἐγένετο πρῶτον μὲν ἐν τῷ Ἀνατομείῳ τοῦ Πανεπιστημίου Βερολίνου ὑπὸ τοὺς καθηγητάς Waldeyer καὶ H. Virchow, εἶτα δ᾽ ἐνταῦθα ἐν τῷ νεκροτομείῳ τοῦ Α^{ου} Στρατ. Νοσοκομείου, ἐν τῷ εὐμενῶς ἐπὶ τινα χρόνον παραχωρηθέντι μοι Ἐργαστηρίῳ τῆς Τοπογραφικῆς Ἀνατομικῆς καὶ ἔτι πλέον ἐν εἰδικῷ μικρῷ διαμερίσματι τοῦ ὑπερώου τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Μικροβιολογίας. Συνεπληρώθη δ᾽ ἡ πᾶσά μου αὕτη ἐνασχόλησις δι᾽ ἀνακεφαλαιωτικῆς παρασκευῆς τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν χωρῶν τοῦ σώματος, ἐνεργηθείσης ἐν ἰδίῳ διαμερίσματι τῆς ἰδιωτικῆς μου Κλινικῆς)…»[596], και συνεχίζει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας «…σημαντικωτάτην δ᾽ ὅμως μοὶ προσεπόρισε βοήθειαν ἡ λεπτομερὴς ἀναδίφησις πασῶν τῶν συγγραφικῶν λεπτομερειῶν,

[596] Μέρμηγκας – *Τοπογραφία και Εγχειρητική*, ὁ. π., τευχ. Α΄, σ. γ΄- δ΄.

αἵτινες, ἀπαύγασμα εἰδικῆς ἐνασχολήσεως τῶν ἀνατόμων, ἀποτελοῦσι τὸ ἀντικείμενον μελέτης τῶν ἀνατομικῶν συγγραμμάτων...Ὑπόσχεσιν παρέχει τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπως,...καλούμενον εἰς ἐπικουρίαν πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως οἱασδήποτε χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, προσενέγκῃ τὴν ποθητὴν συνδρομὴν...»[597].

Από τα προαναφερόμενα του Κ. Ν. Μέρμηγκα βλέπομε πρώτα τον κόπο που κατέβαλε για το σύγγραμμα αυτό, στο οποίο κατέγραψε και την ατομική του εμπειρία και εργασία, προϊόντα μακρόχρονης ενασχόλησής του με την Χειρουργική, πράγματα σπάνια για την συγγραφή βιβλίου ιατρικού, χωρίς όμως να παραλείπει τη παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας και δεύτερο τη προτροπή του στους χειρουργούς να το έχουν βοηθό τους πριν από κάθε επέμβαση.

Στο σύγγραμμα του «Εγχειρητική», που έγραψε το 1925, όταν ήδη ήταν καθηγητής στην Έδρα της Εγχειρητικής και Τοπογραφικής Ανατομικής, και ειδικά στον πρόλογό του, εξηγεί τους λόγους που έγραψε μεμονωμένα την Εγχειρητική, κάνει λόγο για την έννοια της εγχειρητικής και με γόνιμη σκέψη κάνει πρόβλεψη για το μέλλον της χειρουργικής, αναφέρεται στους επίκουρους παράγοντες της χειρουργικής, κάνει λόγο για τα μέρη της εγχείρησης, που δεν είναι μόνο η τεχνική αυτής, και παρουσιάζει μια καινοτομία στη χειρουργική, δηλαδή επινόησε μηχάνημα για την παραγωγή σφυγμού σε πτώμα, με σκοπό εκπαιδευτικό για την πραγματοποίηση εγχειρήσεων, μέθοδος η οποία τώρα ευρίσκεται σε αχρησία και λήθη, χωρίς ν'αποκλείεται αργότερα η επανεμφάνισή της. Επάνω σ' αυτά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «Ἡ «Ἐγχειρητική» αὕτη παριστᾷ τὴν συνέχειαν, ἢ μᾶλλον τὴν διαδοχὴν τῆς «Τοπογραφίας καὶ Ἐγχειρητικῆς», τοῦ βιβλίου μου δηλ. ἐκείνου, ὅπερ ἤρξατο ἐκδιδόμενον ἀπὸ τοῦ 1914 καὶ οὗτινος ἔχουσι δημοσιευθῇ μέχρι τοῦδε τὰ πρῶτα τέσσερα τεύχη...Ἀλλὰ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου προέκυψεν ἀπροσδόκητον ἐμπόδιον ἡ ἐκ τοῦ πολέμου προξενηθεῖσα μεγάλη δαπανηρότης καὶ δυσχέρεια τῆς ἐκδόσεως...Οὕτως....συνέβη....τὸ διττὸν γεγονός, τὸ δυσάρεστον, τουτέστιν ὅτι πρῶτον ἐπῆλθεν ἡ βαθμιαία ἐξάντλησις τῶν ἀντιτύπων τῶν πρώτων τευχῶν,...καὶ δεύτερον ὅτι ἐπὶ τῇ τοσοῦτον ταχέως συμβαινούσῃ προόδῳ τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων καὶ μεταλλαγῇ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀντιλήψεων ἠπειλήθη νὰ συμβῇ ὅτι τὰ τελευταῖα τεύχη ἔμελλον νὰ

[597] Μέρμηγκας – *Τοπογραφία και Εγχειρητική*, ό. π., τευχ. Α΄, σ. δ΄-ε΄.

διδάσκωσιν ἀλλοῖα τῶν ὅσων τὰ πρῶτα τεύχη περιεῖχον...Τούτων ἕνεκα οὐδεμία ἄλλη ὁδὸς σωτηρίας ἀπέμεινεν ἢ ἡ ἔκδοσις τοῦ ὅλου ἔργου ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἄρα ἡ δημοσίευσις δευτέρας ἐκδόσεως πρὸ τῆς πλήρους ἐμφανίσεως τῆς πρώτης. Ἀλλ᾽ ἡ νέα αὕτη ἔκδοσις ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ λίαν ὀγκῶδες βιβλίον ἐὰν περιελάμβανε κοινῇ τοπογραφίαν καὶ ἐγχειρητικήν, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς τὴν πρώτην. Ἀπεκόπη λοιπὸν ἡ Τοπογραφία καὶ ἐπεφυλάχθη πρὸς ἀποτέλεσιν ἰδίας συγγραφῆς, ἥτις ἐλπίζεται ὅτι θὰ παραδοθῇ εἰς τὴν δημοσιότητα μετὰ χρόνον οὐχὶ λίαν μακρόν...

«Ἐγχειρητική» σημαίνει τὴν συστηματοποίησιν τῶν τεχνικῶν ἐκείνων ἐργασιῶν, αἵτινες ἐπιχειροῦνται ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος πρὸς θεραπευτικὸν σκοπόν...Ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἐγχειρητικὴ ἐπέμβασις παριστᾷ σκληράν πρᾶξιν - καὶ τοιαύτην θὰ παριστᾷ πάντοτε παρὰ τὴν πᾶσαν, συντελεσθεῖσαν καὶ μέλλουσαν νὰ συντελεσθῇ, πρόοδον· ἀλλ᾽ ἀναμφίβολον ἐπίσης καὶ ὅτι οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ἡ ἀνθρωπότης ν᾽ ἀπαλλαγῇ ἐντελῶς τῆς σκληρᾶς ταύτης ἀνάγκης. Ὅτι τὸ ἰδεῶδες ἡμῶν παριστᾷ οὐχὶ ἡ ἐπέκτασις τοῦ κράτους τῆς Χειρουργικῆς ἀλλὰ τοὐναντίον ἡ ὡς δυνατὴ περιστολὴ αὐτῆς, τοῦτο δὲν ἔχει ἔτι νοηθῇ ὑπὸ τῶν πολλῶν, οἵτινες μετ᾽ εὐγνωμοσύνης ἀπεκδέχονται καὶ παρακολουθοῦσι τὴν μεγάλην πρόοδον τῆς Χειρουργικῆς, διαβλέποντες ἐν αὐτῇ τὴν μέλλουσαν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν πλείστων παθήσεων. Ἡ Ἰατρικὴ ὀφείλει νὰ τείνῃ εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν νόσων, ἀπαλλαγὴν ὅμως ἐπιτυγχανομένην διὰ τῆς προφυλάξεως ἀπὸ τῶν νοσογόνων αἰτίων, ἢ τουλάχιστον διὰ τῆς θεραπείας τῇ βοηθείᾳ ἁπλῶν τινων ἰαματικῶν μέσων, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς κατασπαράξεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν μελῶν αὐτοῦ κ.τ.τ. Τὴν τοιαύτην ποθητὴν λῆξιν προσδοκῶμεν ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς προαγωγῆς τῶν γνώσεων ἡμῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐνδόμυχον φύσιν τῶν νοσογόνων αἰτίων καὶ τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων τοῦ σώματος, ἑτέρωθεν δὲ καὶ ἐκ τοῦ πλουτισμοῦ τῶν θεραπευτικῶν βοηθημάτων, τῶν κατὰ τῶν νόσων ἀπευθυνομένων. Οὕτως ἐλπίζεται ἡ ἀπάλειψις τῶν παρασιτικῶν νόσων, καὶ ἔτι ἴσως ποτὲ καὶ τῶν νεοπλασμάτων, ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν χειρουργικῶν παθήσεων - τῶν δύο δηλ. κυριωτάτων πηγῶν τῆς ἀνθρωπίνης δυστυχίας, ἐναντίον τῶν ὁποίων τοιοῦτον ἔχει ἀναλάβῃ ἀγῶνα ἡ Χειρουργική, κεκλημένη εἰς ἐπικουρίαν ὑπὸ τῆς ἀνισχύρου ἔτι Παθολογίας. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μεγάλων τούτων ὁμάδων ἡ Χειρουργικὴ μέλλει νὰ περιορίσῃ ἐπαισθητῶς τὸ ἑαυτῆς κράτος μέχρις ἴσως καὶ τοῦ σημείου, ὥστε νὰ μὴ ἀποτελῇ ἴδιον κλάδον τῆς Ἰατρικῆς σημαντικόν. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ

παρόντος αὕτη ἀποτελεῖ σοβαρότατον ἰατρικὸν ἔργον, διακρινόμενον ἀπὸ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς ἥν ἀπαιτεῖ εὐγενεστάτης τέχνης.

Ἡ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἀσηψίας καὶ τῆς ναρκώσεως (καὶ πρὸς τούτοις μάλιστα καὶ τῆς τοπικῆς ἀναισθησίας) ἐπιτευχθεῖσα πρόοδος τῆς Ἐγχειρητικῆς εἶναι σχετικῶς μεγάλη, πάντως δ᾽ ὅμως ἔτι τοσοῦτον ὀλίγη, ὥστε οὐδὲ πόρρωθεν ἐξαρκεῖ εἰς τάς ἀπαιτήσεις ἡμῶν...Τὴν μέλλουσαν πρόοδον τῆς Χειρουργικῆς προσδοκῶμεν τοιαύτην, καθ᾽ ἥν, ἁπλοποιηθείσης τῆς ἀσηπτικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ναρκώσεως καταστάσης ἀκινδύνου, ἡ πᾶσα προσοχὴ ἡμῶν θὰ στραφῇ εἰς τὴν κυρίως ἐγχειρητικὴν τέχνην...

Οἱ μαθητεύοντες εἰς τὴν χειρουργικὴν ἐπιστήμην, οἱ φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς, ἂς μάθωσιν ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐγχειρήσεων, οἵαν βλέπουσι καὶ θαυμάζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀμφιθεάτρου, δὲν εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς Χειρουργικῆς, ἀλλ᾽ ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν εἰκονίζει ἡ διάγνωσις, τὴν δὲ συνέχειαν ὁ καθορισμὸς τῆς ἐνδείξεως καὶ τὸ τέλος σημειοῦται οὐχὶ διὰ μόνης της ἐγχειρήσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιγενοῦς θεραπευτικῆς βοηθείας...Ἡ τέχνη ἄρα ἡ ἐγχειρητικὴ ὀφείλει νὰ λογίζηται ὡς μέρος τοῦ ὅλου, ἀληθῶς ὅμως μέρος σημαντικώτατον, εἰκονίζον τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ κρίσεων.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἄσκησιν ἐπὶ τοῦ τεχνικοῦ μέρους τῶν ἐγχειρήσεων παρατίθεται ἐνταῦθα ἡ περιγραφὴ τῆς μεθόδου, ἥν χρησιμοποιῶ πρὸς παραγωγὴν ἀρτηριακοῦ σφυγμοῦ ἐπὶ τοῦ πτώματος, πρὸς ἀπομίμησιν ἄρα τοῦ κυρίου φαινομένου τῆς αἱματοπληθείας τῶν ζώντων ἱστῶν, ἐκείνου, ὅπερ παρέχει τὸν κυριώτερον, ἀλλὰ καὶ ἐπιφοβώτερον, χαρακτηρισμὸν τῶν ἐγχειρήσεων, δηλ. τὴν ἐγχειρητικὴν αἱμορραγίαν. Ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν (τῷ 1928) εἶχον ὑποδείξῃ τὸ δυνατόν της παραγωγῆς ἀρτηριακοῦ σφυγμοῦ ἐπὶ τοῦ πτώματος διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ἁπλῆς στοιχειώδους χειροκινήτου ἀναρροφητικῆς καὶ καταθλιπτικῆς ἀντλίας (Zeitschrift für ärztliche Fortbildung 1908 Nr 8.), εἶτα δ᾽ ἐτελειοποίησα τὴν ἀγωγὴν ταύτην διὰ τῆς παρασκευῆς μηχανήματος σκοποῦντος τὴν ἀποτροπὴν τοῦ οἰδήματος τῶν ἱστῶν, ὅπερ ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ἐκ τῆς συνεχοῦς εἰσπιέσεως τοῦ ὑγροῦ ἐπὶ τὰ ἐντὸς αὐτῶν (Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς 1910 ἀριθμ. 18 καὶ Zentralblatt für Chirurgie 1911 S. 1372). Τανῦν δὲ χρησιμοποιῶ ἔτι τελειότερον τρόπον ἐνεργείας, δηλ. ἠλεκτρικὸν μηχάνημα παράγον ἁπλῆν σφυγμώδη διακοπήν τῆς (ἀπὸ ὑψηλοῦ καταιονητῆρος) ἐπὶ τὰ ἐντὸς τῶν ἀρτηριῶν τοῦ περὶ οὗ ἑκάστοτε πρόκειται τμήματος τοῦ σώματος διοχετευομένης στήλης τοῦ ἐρυθροῦ ὑγροῦ - οἷον

ἐδείχθη κάλλιον μεταξὺ τῶν λοιπῶν τὸ ἀφέψημα τοῦ ἰρλανδικοῦ λειχῆνος (πυκνότητος οἵα περίπου ἡ τοῦ αἵματος), εἰς ὃ προσετέθη καὶ τις ἐρυθρὰ χρωστικὴ οὐσία. Ἡ διοχέτευσις τοῦ ὑγροῦ ἐπὶ τὰ ἐντὸς τῶν ἀρτηριῶν γίνεται διὰ τῆς προσδέσεως μικροῦ ὑαλίνου σωληναρίου μετὰ τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας τοῦ περὶ οὗ ἑκάστοτε πρόκειται τμήματος, ἰδίως ἄνω ἢ κάτω ἄκρου…»[598].

Έγινε μακροσκελής αναφορά στα λεχθέντα από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα στον πρόλογο του συγγράμματος αυτού, καθώς αυτά αποτελούν ιστορικές μαρτυρίες για τη διατριβή και από το άλλο μέρος δείχνουν την υψηλή θεωρητική του κατάρτιση, τον τρόπο της ιατρικής του σκέψης, την αυξημένη του εργατικότητα και τη τάση του για πρόγνωση, πρόγνωση η οποία είναι χαρακτηριστικό της Ιπποκρατικής Ιατρικής (Ιπποκράτης, Άπαντα – Προγνωστικόν,1,1-5)[599], χωρίς να αποκλείει το ενδεχόμενο ν' αποτελέσουν τα λεχθέντα του αυτά και έναυσμα για παραπέρα επιστημονική έρευνα από τους μεταγενεστέρους του.

Το σύγγραμμα του Κ. Ν. Μέρμηγκα «Τοπογραφική Ανατομική»,που αφορά το τρίτο διδακτικό του εκπαιδευτικό αντικείμενο, γράφτηκε το 1926, πάλι καλοκαίρι, και πάλι στην κατοικία του στην Κηφισιά, όπως αναφέρει στον πρόλογό του: «Ἐν Κηφισσιᾷ κατὰ τὸ θέρος 1926»[600], δείχνοντας το ακούραστον του χαρακτήρα του, ως και άτομο που δεν γνωρίζει από διακοπές, ενώ παράλληλα δείχνει και την ευγένεια της ψυχής του, όπως αναφέρει αμέσως προηγούμενα: «Τὸ βιβλίον τοῦτο, τέταρτον ἐν τῇ σειρᾷ τῶν τοπογραφικῶν ἀνατομικῶν συγγραμμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, συνοδεύει ἡ ἐνδόμυχος εὐχή, ὅπως ἔχῃ ὡς διαδόχους ἄλλας ἑλληνικάς συγγραφάς ἀσυγκρίτως τελειοτέρας τούτου ἢ ὡς εἶναι αὐτὸ ἀπέναντι τῶν παλαιοτέρων»[601].

Στον πρόλογο, ακόμη, του συγγράμματος αυτού ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σκιαγραφεί τις σχέσεις Ανατομικής και Χειρουργικής, βγάζει λογικά συμπεράσματα με τα οποία χαρακτηρίζει την ποιότητα του χειρουργού ως προς την θεωρητική του κατάρτιση σε σχέση με τις βασικές ιατρικές ειδικότητες, όπως την Ανατομική, φέρνοντας επίκουρον στη γνώμη του αυτή τον Γαληνό, παρουσιάζει επίσης δύο καινοτομίες, που αφορούν τον τρόπο συγγραφής του αντικείμενου αυτού και τέλος χρησιμοποιεί και δικό

---

598 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Εγχειρητική*, Αθήνα 1925, σ. 1 – 6.

599 Ιπποκράτης *Άπαντα*, Αθήνα 1992, τ. 2, σ. 28.

600 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Τοπογραφική Ανατομική*, Αθήνα 1926, σ. ε΄. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Τοπογραφική Ανατομική*.

601 Μέρμηγκας – *Τοπογραφική Ανατομική*, ὁ. π., σ. ε΄.

του υλικό, εκτός της βιβλιογραφίας, για την συγγραφή του βιβλίου. Αναφέρει λοιπόν σχετικά:

«Οἱ πάντες συμφωνοῦσιν ὅτι ἡ Ἀνατομικὴ ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ χειρουργικοῦ οἰκοδομήματος, ὅτι ἄνευ τῆς ἀνατομικῆς γνώσεως οὐδὲν χειρουργικόν ἐστι γενέσθαι· οἱ πολλοὶ δ᾽ ὅμως δὲν γνωρίζουσιν ὁποία τις ἡ ἀκριβὴς σχέσις τῆς Χειρουργικῆς πρὸς τὴν Ἀνατομικήν. Πρῶτον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῆς Χειρουργικῆς καὶ τῆς Ἀνατομικῆς ὡς ἐπιστήμης εἶναι ἀσθενὴς καὶ χαλαρός. Τὸν χειρουργὸν ἐνδιαφέρει κυριώτατα ἡ ἀνατομικὴ διάταξις καὶ σχέσις τῶν μορίων ὅσα συνιστῶσι τὴν περὶ ἧς ἑκάστοτε πρόκειται μοῖραν τοῦ σώματος, ἐλάχιστα δ᾽ ἡ ἐπιστημονικὴ βάσις ἐφ᾽ ἧς στηρίζεται ἡ ἑρμηνεία τῆς ἀνατομικῆς ταύτης διατάξεως καὶ σχέσεως. Εἶναι δ᾽ ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων, οὓς χρησιμοποιεῖ ἡ Χειρουργικὴ πρὸς τὸ ἑαυτῆς ἔργον, ἐνῷ ἄλλοι τινές, ὡς ἡ Παθολογικὴ Ἀνατομική, ἡ Μικροβιολογία, δέχονται ἐκ μέρους τῶν χειρουργῶν συχνὴν τὴν ἐπιστημονικὴν καλλιεργίαν, ἀλλ᾽ ἡ Ἀνατομική, ἥτις καὶ παρέχει τὴν κυρίαν ὑπόστασιν εἰς τὸ χειρουργικὸν ἔργον, ἐν τούτοις μόλις ποτὲ λαμβάνει τοιαύτην ἀνταπόδοσιν…Ἐνῷ δὲν δύναταί τις νὰ θεωρηθῇ χειρουργὸς ἄξιος τοῦ ὀνόματος ἐὰν μὴ κατέχῃ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ὑπόστασιν τῆς Φυσιολογίας, τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομικῆς καὶ τῆς Μικροβιολογίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐλλιπὴς ὁ χειρουργὸς ἐκεῖνος οὗτινος εἶναι περιωρισμέναι αἱ γνώσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν Συγκριτικὴν Ἀνατομικὴν καὶ Ἐμβρυολογίαν (καὶ Φυλογονίαν), δηλ. πρὸς τὴν ὑπόστασιν τῆς ἐπιστημονικῆς Ἀνατομικῆς….Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι γεγονὸς συνοικοδομεῖ τὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς σχέσεως ἡμῶν πρὸς τὴν Ἀνατομικήν, ὅτι δηλ. ἡ Ἀνατομική, οἵαν ἡμεῖς χρησιμοποιοῦμεν, καὶ ἑπομένως καὶ διδάσκομεν, δὲν εἶναι ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀσχολίας τῶν ἀνατόμων. Διότι ὁ ἀνατόμος, ἀποβλέπων εἰς τὴν Ἀνατομικὴν ὡς εἰς σκοπόν, ἐκτείνεται εἰς πληθὺν λεπτομερειῶν, σημαντικῶν μὲν τὰ μάλα ὑπὸ ἀνατομικὴν ἔποψιν, ἀχρήστων δ᾽ ὅμως ἴσως πρὸς τὴν χειρουργικὴν ἐφαρμογήν· καὶ τἀνάπαλιν δὲ πολλάκις παραλείπει νὰ ἐξάρῃ ὅ,τι κυρίως ἐνδιαφέρει τὸν χειρουργόν. Τοῦτο καὶ ἀναφέρει ἤδη ὁ Γαληνός: «Οὐ μὴν οὕτω γ᾽ ἔπραξαν οἱ ἀνατομικοί, φαίνονται γάρ ἀκριβέστερον μέν ἐξειργασμένοι τῆς ἀνατομικῆς τό τ᾽ ἄχρηστον ὅλως τοῖς ἰατροῖς καί τό βραχεῖαν ἤ ὀλιγάκις ὠφέλειαν παρεχόμενον, ἀμελέστερον δέ τό κατεπεῖγὸν τε καί χρησιμώτατον ἀναγκαιότατόν τε καί πᾶσιν ἐγνῶσθαι» (Γαληνός - Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων, Ἔκδ. Kuhn II σελ. 287)…

Μικράν προσθήκην καινοτόμον παρουσιάζει τὸ ἀνατομικὸν τοῦτο βιβλίον, τὴν γλωσσικὴν ἑρμηνείαν τῶν πολλῶν ἐκείνων ἀνατομικῶν ὅρων, ὧν ἡ ὀνομασία, καίτοι ἑλληνική, δὲν δύναται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἑρμηνευθῇ ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ἀναγνώστου, καὶ δὴ τοῦ φοιτητοῦ, καθόσον εἶναι εἴτε γλωσσικῶς ἀπηρχαιωμένη (λ.χ. τὸ «κάλλαιον», «ἀρυταινοειδὴς χόνδρος» κ.τ.τ.), εἴτε οὐσιαστικῶς δυσνόητος, ὡς συμβαίνει π.χ. πρὸς τὸ «ἱερὸν ὀστοῦν», τὸ «βρέγμα» κλπ., εἴτε τέλος καὶ παριστᾷ τὸ προϊὸν σφαλερᾶς μεταφράσεως ἐκ τοῦ λατινικοῦ, οἷος ὁ ὅρος «εἰλεός» (ἡ κάτω μοίρα τοῦ λεπτοῦ ἐντέρου) κ.ἑξ. Ἡ τοιαύτη ἑρμηνευτικὴ προσθήκη προσδοκᾶται ὅτι θὰ προξενήσῃ εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην, πλὴν τοῦ εὐνοήτου ἐνδιαφέροντος, καὶ διδακτικὴν ὠφέλειαν, ἐνῷ θὰ σχετίσῃ τὴν λέξιν μετὰ τῆς πραγματικῆς ἐννοίας, ἐξ ἧς ἀπέρρευσεν ἡ περὶ ἧς ἑκάστοτε πρόκειται ὀνομασία.

Ἐπίσης εὐπρόσδεκτος ἐλπίζω ὅτι θὰ δειχθῇ ἡ καινοτομία τῆς περιγραφῆς, καθ᾽ ἣν πρὸς ἕκαστον τμῆμα τοῦ σώματος, τράχηλον, κοιλίαν, ἄκρα κ.ἑξ., γίνεται πρῶτον συστηματικὴ περιγραφὴ τοῦ συνόλου τῶν συστατικῶν αὐτοῦ στοιχείων (δερματικῶν καλυμμάτων, μυῶν, ἀγγείων, νεύρων κλπ.), εἶτα δ᾽ ἕπεται ἡ ἀνάλυσις τῆς εἰδικῆς συστάσεως ἑκάστης τῶν χωρῶν αὐτοῦ….Πρός τήν ἀποτέλεσιν τῶν εἰκόνων ἐχρησιμοποιήθησαν τό μέν ἴδια ἀνατομικά μου παρασκευάσματα (ἀπεικονισμένα ἤδη και ἐν τῇ «Τοπογραφία καί Ἐγχειρητικῇ»), τό δ᾽ ἀναπαραστάσεις τῶν παλαιῶν πινάκων Laskowski και Nuhn (1846), ὧν ἀνά ἕν ἀντίτυπον σώζεται ἐν τῷ ὑπ᾽ ἐμέ Ἐργαστηρίῳ Ἐγχειρητικῆς…» [602].

Το τέταρτον σύγγραμμα του Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι η «Ειδική Χειρουργική», που έγραψε το 1930, πάλι καλοκαίρι στον τόπο κατοικίας του στην Κηφισιά, όπως αναφέρει στον πρόλογό του: «Ἐν Κηφισσιᾷ κατ᾽ Αὔγουστον 1930» [603].

Στον πρόλογο του συγγράμματος αυτού ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, θέλοντας να εξηγήσει τον λόγο συγγραφής του βιβλίου, φθάνει στο σημείο να προβληματίζεται στις έννοιες «ενδιάθετη» και «καταγραφόμενη» γνώση, αναφέροντας σχετικά τα εξής:

«Ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς εἰδικῆς ἀφοσιώσεώς μου εἰς τὴν Χειρουργικήν, ἤτοι σχεδὸν πρὸ τριακονταετίας, εἶχον ἐπιχειρήσῃ τὴν καταγραφὴν τῶν κεφαλαιωδῶν χειρουργικῶν γνώσεων εἰς ἀποτέλεσιν προχείρου συγγραφῆς πρὸς ἀτομικήν μου χρῆσιν. Τότε δὲ καὶ μοί ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ ἐλαττωματικότης τῶν γνώσεῶν

---

[602] Μέρμηγκας – *Τοπογραφική Ανατομική*, ὁ. π., σ. γ΄ - ε΄.

[603] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ειδική Χειρουργική*, Αθήνα 1930, σ. δ΄. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Ειδική Χειρουργική*.

μου ἐν σχέσει πρὸς οἱονδήποτε κεφάλαιον τῆς ἐπιστήμης, εἰς ἥν ἔμελλον νὰ ἀφιερώσω τὴν ὕπαρξίν μου, γνώσεων, ἅς ἐν τούτοις ἐνόμιζον ὅτι κατέχω ἀρκούντως, ἀλλὰ τὰ κενὰ τῶν ὁποίων διεῖδον τότε μόνον, ὅτε ἐζήτησα νὰ καταγράψω αὐτάς ἐπὶ τοῦ χάρτου. Τοῦτο εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ συμβῇ πρὸς πάντα ὅστις, ἐνῷ θεωρεῖ ἑαυτὸν κάτοχον ἀρκούσης γνώσεως σχετικῶς πρὸς τι κεφάλαιον τοῦ ὅπερ ἐξυπηρετεῖ ἔργου, θὰ ζητήσῃ ἔν τινι στιγμῇ νὰ καθορίσῃ διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸ περὶ οὗ πρόκειται κεφάλαιον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλην τινὰ δυσάρεστον ἔκπληξιν ἔμελλον νὰ δοκιμάσω τότε, κατὰ τὴν συγγραφικήν μου ἀπόπειραν, δηλ. τὴν δυσκολίαν εἰς ἀπόδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων δι᾽ ἀντιστοίχων ἑλληνικῶν ὅρων καὶ ἐκφράσεων. Οὕτω, παρορμηθείς εἰς ὑπερνίκησιν τῆς διττῆς ταύτης δυσχερείας, δηλ. τῆς τε γνωστικῆς καὶ τῆς λεκτικῆς, προήχθην βαθμηδὸν εἰς συγγραφὴν πλήρους ἐπιστημονικοῦ συστήματος τῆς Χειρουργικῆς….»[604].

Στον ίδιο πρόλογο επίσης ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνει για τετραλογία των συγγραμμάτων του, όπου το ένα είναι συνέχεια του άλλου και απαρτίζουν το επιστημονικό σύστημα της Χειρουργικής. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «…προήχθην βαθμηδὸν εἰς συγγραφὴν πλήρους ἐπιστημονικοῦ συστήματος τῆς Χειρουργικῆς, περιλαμβάνοντος ἄρα τὴν Γενικὴν καὶ Εἰδικὴν Χειρουργικὴν Παθολογίαν καὶ τὴν Ἐγχειρητικὴν μετὰ τῆς Τοπογραφικῆς Ἀνατομικῆς…Τοιουτοτρόπως εἶδε τὸ φῶς πρώτη ἡ «Γενικὴ Χειρουργικὴ Παθολογία» (τῷ 1909), ἤδη εἰς 4ην ἔκδοσιν (1926), δευτέρα δ᾽ ἡ «Τοπογραφία καὶ Ἐγχειρητική» (Αον τεῦχος 1914, Βον 1915, Γον 1917, Δον 1921), ἥτις ὅμως, πρὶν ἢ συμπληρωθῇ, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς «Ἐγχειρητικῆς» (1925) καὶ τῆς «Τοπογραφικῆς Ἀνατομικῆς» (1926)· εἰς ταῦτα δὲ πάντα ἀκολουθεῖ νῦν ἡ «Εἰδικὴ Χειρουργική», τὸ συμπλήρωμα τῆς ὅλης διδακτικῆς ταύτης συγγραφῆς. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ἡ ἀλληλουχία μεταξὺ τῶν καθ᾽ ἕκαστον βιβλίων τοῦ τετραπλοῦ τούτου συγκροτήματος…Οὕτως ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίσῃ πλήρως ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς ἕν ζήτημα οἱονδήποτε ὀφείλει νὰ συμβουλευθῇ καὶ τὰ τέσσερα ταῦτα βιβλία, λ.χ. διὰ τὸ καρκίνωμα τοῦ στομάχου θὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὴν «Εἰδικὴν Χειρουργικήν», ἀλλ᾽ ἐν αὐτῇ δὲν θὰ εὕρῃ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ καρκίνωμα ἐν γένει καὶ πρὸς τὰ νεοπλάσματα, ἅτινα περιγράφει ἡ «Γενικὴ Χειρουργικὴ Παθολογία», οὐδὲ πρὸς τὴν ἐγχειρητικὴν θεραπείαν αὐτοῦ, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν «Ἐγχειρητικήν», ἐξ ἧς αὖθις δι᾽ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τάς

[604] Μέρμηγκας – *Ειδική Χειρουργική*, ό. π., σ. γ΄.

ἀνατομικάς γνώσεις γίνεται παραπομπὴ εἰς τὴν «Τοπογραφικὴν Ἀνατομικήν»….» [605].

Στην Εισαγωγή του ίδιου συγγράμματος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αναφερόμενος στην επιστημονική μεθοδολογία, τονίζει ιδιαίτερα την αξία της μεθόδου της παρατήρησης στην ιατρική και χαράσσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινείται ο φοιτητής για την εκμάθηση της Χειρουργικής: «…Τί δὲ ἄλλο δύναται νὰ πληροφορήσῃ ἡμᾶς ἀσφαλέστερον περὶ τῆς φύσεως τῶν ἔν τινι ζῶντι σώματι συντελουμένων βλαβῶν ἢ ἡ παρατήρησις καὶ ἐξέτασις αὐτοῦ τούτου τοῦ πάσχοντος σώματος; Ἀκριβῶς δ᾽ ἡ κατεύθυνσις αὕτη τῆς προσοχῆς ἐπὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως, καὶ ἔτι καὶ τῆς πειραματικῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, ἡ τροπὴ αὕτη τοῦ πνεύματος, ἡ ὑπὸ τοῦ Fr. Bacon (1561- 1626) ἐγκαινισθεῖσα, ἀπετέλεσε τὴν μεγίστην πρόοδον ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ….Ἐν τούτῳ δ᾽ αὖθις γεννᾶται τὸ ἄλλο ζήτημα, δηλ. πόση δικαιοδοσία ἀνήκει εἰς τὴν ἄμεσον παρατήρησιν καὶ ἐξέτασιν τοῦ σώματος τὴν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ ἐνεργουμένην, ἄρα εἰς τὴν «κλινικὴν ἐξέτασιν», ὡς λέγομεν, καὶ πόση εἰς τὰ βοηθητικὰ ἐρευνητικὰ μέσα (χημικά, μικροσκοπικά, μικοβιολογικά, ἀκτινολογικὰ κλπ.), ἅτινα χρησιμοποιοῦνται καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, μάλιστα δὲ μακρὰν αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ. Κυρίως εἰπεῖν τοιοῦτο ζήτημα δὲν ὑπάρχει· διότι, ὡς εὐνόητον, καὶ τὰ δύο ταῦτα, δηλ. καὶ ἡ κλινικὴ ἐξέτασις καὶ ἡ ἐργαστηριακὴ συνδρομή, εἶναι ἀπαραίτητα πρός τε τὴν διάγνωσιν καὶ τὴν θεραπείαν, ὡς ἐπίσης εὐνόητον ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἐξ αὐτῶν εἶναι ἄλλοτε ἄλλη...Πάντως ἡ Ἰατρικὴ διατηρεῖ τὴν ἰδιότητα αὐτῆς - καὶ ἀσφαλῶς θὰ τὴν διατηρήσῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι - ὡς ἐπιστήμης πρὸ παντὸς παρατηρητικῆς. Εἰς τοῦτο δὲ καὶ πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ κυριώτατα ἡ κλινικὴ διδασκαλία, δηλ. εἰς τὴν καθοδήγησιν τοῦ φοιτητοῦ πρὸς παρατήρησιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν νοσολογικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ· οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ εἰς ἔμπρακτον ἐκμάθησιν τοῦ τρόπου τῆς θεραπευτικῆς ἐνεργείας καὶ ἐπὶ πλέον, προκειμένου περὶ τῆς Χειρουργικῆς, καὶ εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς τεχνικῆς ἐργασίας, τῆς ἑκάστοτε ἀπαιτουμένης πρὸς τὴν διευθέτησιν τῶν κακῶς κειμένων. Διότι αὐτὸ σημαίνει ἡ Χειρουργική, τὴν ἄμεσον, κυρίως μηχανικήν, ἐπέμβασιν πρὸς διόρθωσιν τῶν βλαβῶν τοῦ σώματος...Θέμα ἑπομένως δύσκολον διὰ τὸν σπουδαστὴν τῆς Ἰατρικῆς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ χρῇζον ἀπαραιτήτως τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο πολυτίμων

[605] Μέρμηγκας – *Ειδική Χειρουργική*, ό. π., σ. γ΄- δ΄.

στοιχείων, ἤτοι τῆς καλῆς ἐπιστημονικῆς προπαρασκευῆς (διὰ τῆς θεωρητικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς ἐργαστηριακῆς ἀσκήσεως) ἀλλά καὶ τῆς ἐνδελεχοῦς ἐμπράκτου συμμετοχῆς εἰς τὴν χειρουργικὴν ἐργασίαν τῆς κλινικῆς…Τὸ σύστημα καὶ ὁ τρόπος, καθ᾽ ὅν θὰ μεταδοθῇ ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ πεῖρα τοῦ καθηγητοῦ καὶ τῶν ἐπιτελῶν αὐτοῦ εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητευομένων, δὲν πρέπει ἀλλ᾽ οὐδέ καὶ δύναται νὰ καθορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων· οὐ μόνον ἕκαστος διδάσκων ἀλλά καὶ ἕκαστος διδασκόμενος δύναται νὰ ἐφαρμόζῃ ἴδιον, ἴσως καὶ μεταβλητόν, τρόπον συλλήψεως τῆς ἐννοίας τῶν φαινομένων καὶ παραστάσεως αὐτῶν· μόνον εἰς ἓν κοινὸν σημεῖον πρέπει νὰ συναντῶνται πάντες οἱ τρόποι καὶ τὰ συστήματα, δηλ. εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἐν τῷ παρατηρεῖν καὶ ἀθροίζειν πεῖραν…Καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἰσχὺν τὸ «οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τό εὖ, ἀλλ᾽ ἐν τῷ εὖ τό πολύ»[606].

Με το τελευταίο ρητό ο Κ. Ν. Μέρμηγκας παραφράζει μια φράση παρουσιασθείσα μεν από τον συγγραφέα, του 2[ου] αιώνα μ. Χ., Αθήναιο, στο έργο του «Δειπνοσοφισταί», αναφερόμενη δε από τον αυλητή Καφισία σε μαθητή του: «…οὐκ ἐν τῷ μεγάλῳ τὸ εὖ κείμενον εἶναι, ἀλλὰ ἐν τῷ εὖ τὸ μέγα…» (14, 629 b)[607].

---

[606] Μέρμηγκας - *Ειδική Χειρουργική*, ό. π., σ. ε΄- ζ΄.

[607] Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί,* Αθήνα 1992, τ. 14, σ. 86.

4. Άλλο ιατρικό συγγραφικό έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα

Μονογραφίες – πραγματείες – βιβλία.

Τελειώνοντας με την τετραλογίαν των συγγραμμάτων του, παρουσιάζουμε μια σειρά από γραπτά έργα, όπου στο καθένα ο Κ. Ν. Μέρμηγκας εκθέτει τον απολογισμό του έργου του σε κάθε πανεπιστημιακό έτος της διδασκαλίας του, έκθεση που αποτελούσε και υπόσχεση στον εναρκτήριό του λόγο, όταν ανέλαβε καθήκοντα έκτακτου καθηγητή της Έδρας της Χειρουργικής Κλινικής, όπως αναφέρει στο δημοσίευμα για το πρώτο έτος διδασκαλίας του: «...Ἐν τοῖς ἑπομένοις προτίθεμαι νὰ παράσχω, ὡς ἄλλως περὶ τούτου ἔδωκα ὑπόσχεσιν ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ μου λόγω, ἀπεικόνισιν τοῦ ὅπερ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπετέλεσα διδακτικοῦ ἔργου, παρακινήσω δ᾽ ἑπομένως καὶ εἰς ἔλεγχον καὶ κρίσιν περὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ ὅπερ ἠκολούθησα συστήματος...»[608].

Το δημοσίευμα του Κ. Ν. Μέρμηγκα, στο οποίο ο ίδιος αναφέρεται για το πρώτο έτος της πανεπιστημιακής του διδασκαλίας είναι το μακροσκελέστερο απ' όλα του είδους, ίσως επειδή ήταν και το πρώτο αλλά και ό,τι θα εξέφραζε σ' αυτό θα ίσχυε και στ' άλλα δημοσιεύματα, όσον αφορά το γενικό πλαίσιο και τις κατευθυντήριες οδηγίες που θ' ακολουθούσε στη διδασκαλία του. Στο δημοσίευμα λοιπόν αυτό, εκτός από τις φτωχές υλικοτεχνικές δομές του χώρου, στον οποίο κλήθηκε να εκπαιδεύσει και οι οποίες αναφέρονται στο κεφάλαιο « Πανεπιστημιακός χειρουργός», και αφού απαριθμήσει ονομαστικά τους φοιτητάς που ανέλαβε να εκπαιδεύσει, κάνει λόγο για τον ρόλο του καθηγητή πανεπιστημίου, γενικά, απέναντι στους φοιτητές, για τη θέσπιση οργανωμένης από το κράτος εξωπανεπιστημιακής επιστημονικής ασχολίας των φοιτητών, ιδίως στις καλοκαιρινές διακοπές, καθώς και για την αγωγή που συνιστά ο ίδιος για τον ρόλο του φοιτητή γενικά, αλλά και ειδικότερα του φοιτητή της Ιατρικής στην εν γένει διάπλασή του ως γιατρού, θίγοντας μ' αυτόν τον τρόπο όλα τα ζητήματα τα σχετικά με την σχέση του φοιτητή και του γιατρού γενικότερα με τους δασκάλους του, με τους συναδέλφους του, με τους ασθενείς, καθώς και με την Δικαιοσύνη, ενώ παράλληλα έγινε πρόξενος διατύπωσης νέου ιατρικού αφορισμού, μιμούμενος τους αφορισμούς της ιπποκρατικής ιατρικής, με το λεχθέν απ' αυτόν «εξετάζειν ηδέως».

---

[608] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Έν έτος πανεπιστημιακής διδασκαλίας*, Αθήναι 1916, σ. 2. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Έν έτος διδασκαλίας*.

Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «...Συμφώνως πρὸς τὴν διδακτικὴν ἀρχήν, ἥν ἐξέθηκα ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ μου λόγω, ὅτι δηλ. ὁ καθηγητὴς πανεπιστημίου δὲν παριστᾷ μόνον τὸν διδάσκαλόν τινος μαθήματος ἀλλὰ καί τόν ἠθικὸν ὁδηγὸν τῆς ὅλης νοήσεως τῶν φοιτητῶν, ἐζήτησα ὅπως ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν μου ἐπιδράσω διττῶς, ἤτοι ἔνθεν μὲν ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἑτέρωθεν δ᾽ ὅμως καὶ ὑπὸ γενικωτέραν ἠθικὴν ἔποψιν. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἄποψιν τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας καὶ καθοδηγήσεως τῶν νέων ἐπιστημόνων νομίζω ὅτι ὀφείλει ν᾽ ἀπονεμηθῇ σημασία μείζων ἢ εἰς τὴν ἐπιστημονικήν. Ἡ ἐπιστημονικὴ μάθησις, ἥν ἀποκομίζει ὁ φοιτητὴς ἐκ τοῦ πανεπιστημίου, ἀποτελεῖ, ἔτι καὶ ὅταν ἡ παίδευσις ὑπάρξῃ τελεία, πολλοστημόριον μόνον τῶν γνώσεων, ἅς ὁ ἐπιστήμων ὀφείλει ν᾽ ἀθροίσῃ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ καὶ αἵτινες, ὡς εὐνόητον, ἀλλοιούμεναι διὰ τῶν νέων κατακτήσεων τῆς ἐπιστήμης...ἄλλως δ᾽ ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τῆς γενικῆς ἠθικῆς ἐπιδράσεως,...Αὕτη μένει ἀνεξάλειπτος καθ᾽ ἅπαντα τὸν ὑπόλοιπον βίον·...Δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς θετικὴ ἡ πεῖρα, ἡ ἐκ τῆς μακρᾶς ζωῆς τῶν πανεπιστημίων παρασχεθεῖσα, ὅτι δηλ. οἱ φοιτηταὶ δὲν ὀφείλουσι, διότι καὶ δὲν δύνανται, νὰ συγκρατῶνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φοιτήσεως ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἁπλῆς ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως...θὰ ἐτόλμων νὰ προτείνω τι, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα, ἐνῷ προνοεῖ μὲν καὶ περὶ ἱκανοποιήσεως τῆς φοιτητικῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ δραστηριότητος προνοεῖ δ᾽ ὅμως καὶ περὶ σκοπίμου ἀσχολίας τῶν φοιτητῶν, καὶ δὴ ἀντιστοίχου πρὸς τὸν προορισμὸν ἑκάστης τῶν Σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ πρότασίς μου ἄρα ἀποβλέπει εἰς τὴν νομοθέτησιν μέτρου, καθ᾽ ὃ εἰς τοὺς φοιτητάς θὰ παρείχετο εὐκαιρία συμμετοχῆς εἰς τάς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη ὀφείλει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ν᾽ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀποστολὴν τῶν φοιτητῶν ἑκάστης Σχολῆς, πρέπει δὲ νὰ τελῆται φυσικῷ τῷ λόγῳ κατὰ τάς διακοπάς, μεγάλας καὶ μικράς, τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας καὶ νὰ ρυθμισθῇ οὕτως, ὥστε ν᾽ ἀποτελῇ οὐδαμῶς μὲν ἐπίπονον ἐργασίαν μᾶλλον δὲ ψυχαγωγίαν τῶν φοιτητῶν. Οὕτως ...εἰς τοὺς φοιτητάς τῆς Ἰατρικῆς ἡ παρακολούθησις ἀστιατρικῶν ἐπιθεωρήσεων, ὁμοίως τῆς ὑπηρεσίας τῶν ὑγειονομείων παραλίων πόλεων καὶ μεθοριακῶν σταθμῶν, ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐποπτείαν τῆς καθαριότητος τῶν πόλεων καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἀγορανομικὴν ὑπηρεσίαν...Τὰ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκπαιδευτικῆς ἐπιπροσθέτου ἀσχολίας τῶν φοιτητῶν μέλλοντα νὰ προκύψωσιν ἀγαθὰ ἀπόκεινται ἐμφανῆ· πρῶτον ἡ προπαίδεια αὐτῶν καὶ ἐξοικείωσις εἰς

τὴν διεξαγωγὴν ἔργων, ἅτινα μέλλουσι νὰ συναποτελέσωσι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπασχολήσεως αὐτῶν ἐφ᾽ ὅρου ζωῆς, εἶτα δ᾽ ἡ ψυχαγωγικὴ ἐπίδρασις τοῦ αἰσθήματος τῆς συμβολῆς εἰς ἐπιτυχῆ ἐξυπηρέτησιν δημοσίου τινὸς ὑπουργήματος καὶ πρὸς τούτοις καὶ τὸ κέρδος, ὅπερ αἱ διάφοροι αὗται ὑπηρεσίαι θὰ ἀρύωνται ἐκ τῆς ἀνεξόδου ἀποκτήσεως τοιούτων παραγόντων, ὧν ἡ συνδρομή, ἔστω ἔκτακτος καὶ βραχεῖα, θὰ εἶναι πάντως λίαν εὐπρόσδεκτος, ἀφοῦ θὰ ὁδηγῇ αὐτὴν οὐ μόνον ἡ πολλὴ προθυμία καὶ ἡ καλὴ διάθεσις, ἀλλ᾽, ὅπερ κύριον, καὶ ἡ τάσις ἡ διακρίνουσα τὴν νεότητα, μάλιστα τὴν φοιτητικήν, πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ καταγγελίαν πάσης πλημμελείας καὶ ἀσυνειδησίας ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν...Ὅτι μέγα, ἴσως τὸ μέγιστον, μέρος τῆς ἐπιτυχίας ἑνὸς τοιούτου μέτρου μέλλει νὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς νομοθετικῆς διευθετήσεως τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ζητήματος, τοῦτο ἀπόκειται εὐνόητον. Ὡς οὐσιώδης δύναται νὰ σημειωθῇ ἀπὸ τοῦδε ἡ λεπτομέρεια τοῦ κανονισμοῦ εἰδικοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς, «φοιτητικοῦ πηληκίου». Μικρὸς τις βαθμὸς ματαιοδοξίας εἶναι συντελεστικὸς εἰς τὴν ψυχικὴν ὑγείαν τῶν νέων - ἀλλ᾽ ἔτι πως καὶ τῶν πρεσβυτέρων· ἄλλως καὶ πρακτικότητα μέλλει νὰ ἔχῃ ἡ πρόνοια αὕτη οὐ σμικράν...Καὶ ταῦτα μὲν πάντα, ὅσα ἀνωτέρω προτείνω, ἀνάγονται εἰς μέριμναν γενικωτέραν, προϊὸν τῆς συνεργασίας Πολιτείας τε καὶ Πανεπιστημίου· μὲ ἤγαγε δ᾽ ἐπὶ τάς σκέψεις ταύτας ὁ λόγος ὁ περὶ γενικῆς ἠθικῆς παιδεύσεως τῶν φοιτητῶν...»[609].

Ως προς την διδακτική αγωγή, που συνιστά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για τον ρόλο του ίδιου του φοιτητή στην εν γένει διάπλασή του, αναφέρει τα εξής: «...Ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ διδακτικοῦ μου ἔργου ἐπιθυμῶ νὰ σκιαγραφήσω τὸ σύστημα τῆς διδακτικῆς μου ἀγωγῆς, ὡς αὕτη ἀναφέρεται τὸ μὲν εἰς τὴν γενικήν, ἰατρικὴν καὶ λοιπήν, παίδευσιν τῶν φοιτητῶν τὸ δ᾽ εἰς τὴν χειρουργικὴν μόρφωσιν αὐτῶν. Πρῶτον θὰ ἐπεθύμουν νὰ σημειώσω ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἐπήρειαν ἐπὶ τῆς γενικῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῶν μαθητῶν μου. Ὡς πρώτιστον στοιχεῖον πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῇ ἐνασκήσει τοιούτου ἐπιστημονικοῦ ἔργου, οἷον τὸ ἰατρικόν, ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἔγκαιρος ἀνάπτυξις καὶ καλλιέργεια τῆς αἰσθητικῆς ἀνάγκης τῆς τάξεως καὶ ἀκριβείας ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἰατρικῶν καθηκόντων. Τὸ θέαμα ἐκεῖνο τῆς νωχελοῦς προσελεύσεως τῶν φοιτητῶν ἐν νωθρότητι καὶ βραδύτητι μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ μαθήματος δὲν

---

[609] Μέρμηγκας – *Έν έτος διδασκαλίας*, ὁ. π., σ. 7-27.

δύναται νὰ εἶναι ἀνεκτὸν ὑπ᾽ ἐμοῦ. Οἱ κατηχούμενοι εἰς τὴν ἐπιστήμην πρέπει νὰ σπεύδωσιν εἰς κατάκτησιν αὐτῆς ἐν ἀκμῇ καὶ ὁρμῇ, ἐμψυχούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἀλλὰ καὶ ἐμψυχοῦντες αὐτὸν διὰ τῆς ἣν ἐκδηλοῦσι προθυμίας καὶ ἀγάπης εἰς τὸ ἔργον. Καὶ τι δ᾽ ἄλλο, βασικὸν καὶ τοῦτο, θεωρῶ ὡς ἀπαραίτητον πρὸς τὴν ὑγιᾶ προπαρασκευὴν τοῦ φοιτητοῦ διὰ τὸν μέλλοντα αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν καὶ πρακτικὸν ἀγῶνα, τοῦτο δ᾽ εἶναι ἡ ἀξιοπρεπὴς καὶ εὔκοσμος αὐτοῦ παράστασις…

Ἕτερον σημεῖον πρὸς ὃ νομίζω ὅτι ὀφείλει νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ ὡς οἷον τε μεγάλη - διότι ἴσως εἶναι τοῦτο καὶ τὸ σημαντικώτατον πάντων - ὑπῆρξε τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τοῦ ἤθους καὶ χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν τοῦ μέλλοντος…Πρώτιστον ἐν τῇ σειρᾷ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σημασίᾳ εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν τῆς ὡς οἷον τε φιλόφρονος καὶ ἐνθαρρυντικῆς ὑποδοχῆς τῶν πρὸς ἐξέτασιν προσερχομένων ἀσθενῶν. Η προσοχή μου διατηρεῖται πάντοτε αὐστηρά πρός καταπολέμησιν τῆς ἀδιαφορίας και ἔτι μᾶλλον και τοῦ φιλοπαίγμονος σκώμματος, μεθ᾽ οὗ οἱ φοιτηταί, φύσει ἄλλως εὐλόγῳ ρέποντες εἰς ἀνάπτυξιν θυμηδίας προσφέρονται ἀπέναντι τῶν παρουσιαζομένων ἀσθενῶν …ἐξυπηρέτησις τῆς τόσης δυστυχίας, ἥτις παρελαύνει καθ᾽ ἑκάστην πρὸ ἡμῶν καὶ ἧς τὴν ἐντύπωσιν παρέχει λίαν προσφυῶς ὁ ὁρισμὸς τοῦ Λουκιανοῦ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἰατροῦ, ὅστις «ὁρᾷ τε δεινὰ θιγγάνει τ᾽ ἀηδέων καὶ ἐπὶ ταῖς ξέναις συμφοραῖς ἰδίας καρποῦται λύπας» (σ.σ:. Λουκιανού – Δίς κατηγορύμενος, 1). Προκειμένου περὶ ἐξετάσεως τῶν ἀσθενῶν ἐπιμένω ἰδιαίτατα ὅπως αὕτη ἐνεργῆται ἐκ μέρους τῶν φοιτητῶν ὡς οἷόν τε ἠπίως…δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ δικαιολογία οἱασδήποτε βιαίας καὶ ὀδυνηρᾶς προσπιέσεως καὶ διακινήσεως τοῦ ἀρρώστου, τοιαύτης, οἵαν βλέπομεν οὐχὶ σπανίως…λεπτότης ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν χειρισμῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὸ «ἐλαφρὸν χέρι» τοῦ λαοῦ. Ἐὰν τοσαύτην σημασίαν ἀποδίδωμεν εἰς τὴν σοφὴν ρήτραν τοῦ Ἱπποκράτους «θεραπεύειν ἡδέως», πόσον πρέπει νὰ τιμῶμεν τὸ «ἐξετάζειν ἡδέως»!

Ἕν ἄλλο ζήτημα, προκύπτον καθ᾽ ἑκάστην ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀλλαχοῦ μὲν μάλιστα δ᾽ ἐν θεραπευτηρίῳ τοιούτῳ, οἷον ἡ Ἀστυκλινική, εἶναι τὸ τοῦ σεβασμοῦ τῆς αἰδοῦς, ἥτις γεννᾶται ἰδίως ἐπὶ ἀτόμων, πρὸ πάντων γυναικῶν, ὑποχρεουμένων ὅπως ὑποβληθῶσιν εἰς ἰατρικὴν ἐξέτασιν ἐνώπιον πλειόνων θεατῶν…Παρ᾽ ἡμῖν τὸ αἴσθημα τοῦτο διατηρεῖται ἔτι ζωηρὸν καὶ πρὸς τὴν ζωηρότητα ταύτην οὐδένα λόγον ἔχομεν ν᾽ ἀντιστρατευθῶμεν ἡμεῖς οἱ ἰατροί.

Ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς τοιαύτας φροντίδας καὶ προφυλάξεις λαμβάνομεν ἀπέναντι τῶν ἀσθενῶν, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι μικρὸς βαθμὸς αὐστηρότητος ἐπιβάλλεται πρὸς αὐτοὺς χάριν αὐτῶν τούτων τῶν ἀσθενῶν...Εἶναι δ᾽ ἀνάγκη ἄλλως, ἐπιπροσθέτως ἐνταῦθα, νὰ διασκεδασθῇ καὶ τις πλάνη, ἥτις ἐπικρατεῖ σχετικῶς πρὸς τὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ ἰατροῦ καὶ ἀσθενοῦς. Ὑπὸ τῶν πολλῶν δηλ. νομίζεται ὅτι ἡ στάσις τοῦ ἰατροῦ ἀπέναντι τοῦ ἀσθενοῦς ὀφείλει νὰ εἶναι πάντοτε φιλάνθρωπος καὶ ἁβρά, ἀπαγορευμένης πάσης αὐστηρότητος καὶ πάσης θυμώδους συμπεριφορᾶς ἐκ μέρους τοῦ ἰατροῦ...ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ἀγωγῆς ταύτης τῆς ἀξιοπρεποῦς φιλανθρωπίας μέχρι τῆς χλιαρότητος, ἥτις προάγει εἰς ἀπάρνησιν τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἰατροῦ, ἡ ἀπόστασις εἶναι μεγάλη. Ὅτι τὴν ἀπόστασιν ταύτην οὐδεὶς ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ὑπερβαίνῃ, τοῦτο πρέπει ν᾽ ἀποτελῇ ἀντικείμενον διδασκαλίας τῶν μελλόντων ἰατρῶν.

Τὸ εἶδος τῆς ἰατρικῆς ὑπηρεσίας καὶ διδασκαλίας ἐν τῇ Ἀστυκλινικῇ παρέχει συχνὴν ἀφορμὴν εἰς παράστασιν καὶ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὅν ὀφείλομεν νὰ προσφερώμεθα ἀπέναντι τῆς γνώμης ἄλλων συναδέλφων, παρόντων καὶ ἀπόντων...Ἡ τέχνη τοῦ ἀντιλέγειν εἶναι τέχνη δύσκολος· ἐκεῖνος ὅστις γνωρίζει νὰ εἴπῃ μὲν τὴν γνώμην τὴν ἀντίθετον χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προσβάλῃ τὴν φιλαυτίαν τοῦ ἀντιφρονοῦντος, ἐπιτυγχάνει συνήθως μὲν καὶ τῆς γνώμης του τὴν ἀναγνώρισιν, ὅταν εἶναι ὀρθή, πάντοτε δ᾽ ὅμως ἐπιτυγχάνει τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προσηνείας αὐτοῦ καὶ φιλοφροσύνης, στοιχείων τοσούτον ἀναγκαίων εἰς τᾶς σχέσεις μεταξὺ ἐπιστημόνων καὶ τοσοῦτον ἐκτιμωμένων ἐν πάσῃ περιπτώσει...Ἐζήτησα πάντοτε ὅση μοι δύναμις ὅπως εἰς τοὺς φοιτητάς μεταδώσω τὸ αἴσθημα τῆς συμβιβαστικότητος, ὅπερ ὀφείλει νὰ κυριαρχῇ ἐν παντὶ συμβουλίῳ ἰατρικῷ πρὸς ὄφελος καὶ τῆς συναδελφικῆς ἁβρότητος καὶ τῆς θεραπείας τοῦ ἀρρώστου...Εἶναι δ᾽ ἄλλως ἀνάγκη νά ἐνστερνισθῶσιν οἱ ἐπίδοξοι ἰατροὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἠθικὴν ἀρχήν, ἥτις ὀφείλει νὰ δεσπόζῃ τῆς ἐνασκήσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν ἔργου, καὶ καθ᾽ ἥν τὴν πᾶσαν ἡμῶν φιλοδοξίαν καὶ ἐπιστημονικὴν ὑπερηφάνειαν πρέπει νὰ τρέπωμεν πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστημονικῆς μαθήσεως καὶ ἐρεύνης, ἐνῷ κατὰ τὴν ἰδιωτικὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου ὀφείλει νὰ δεσπόζῃ μόνον τὸ συμφέρον τοῦ ἀσθενοῦς ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ τῆς ὡς οἷον τε στενωτέρας ἀμοιβαιότητος καὶ ἀλληλεγγύης μετὰ τῶν συναδέλφων.

Συναφὲς πρὸς τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα τῆς ἐπικρίσεως τῆς ἀγωγῆς ἄλλου τινὸς συναδέλφου ἐνώπιον τοῦ ἀσθενοῦς ἢ τῶν οἰκείων αὐτοῦ. Πρὸς τὸν ἄρρωστον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν δικαιούμεθα καὶ ὀφείλομεν ἐν ᾗ περιπτώσει πρόκειται ν᾽ ἀναμιχθῶμεν εἰς τὴν θεραπείαν αὐτοῦ, νὰ δηλώσωμεν τὴν τυχὸν ὑφ᾽ἡμῶν ὡς ἀναγκαίαν θεωρουμένην μεταβολὴν τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς· πέραν δ᾽ ὅμως τούτου οὐδὲν ἔχομεν δικαίωμα νὰ πράξωμεν, δηλ. νὰ κατακρίνωμεν πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐδὲ ν᾽ ἀναλύσωμεν τὰ κατὰ τὴν περίπτωσιν δι᾽ ἐπιστημονικῶν ἑρμηνειῶν καὶ ἐξηγήσεων, ἀπευθυνομένων πρὸς μὴ εἰδότας.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς καθαρῶς ἐπιστημονικῆς, κρίσεως ὡς πρὸς τὴν θεραπευτικὴν ἀγωγὴν ἔν τινι περιπτώσει, κρίσεως ἐκφερομένης καὶ συζητουμένης ἐν κύκλῳ καθαρῶς ἐπιστημονικῷ. Ἐνταῦθα καὶ ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις τοῦ θέματος καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἐπιστημονικὰ καὶ ἠθικὰ συμπεράσματα δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκφράζωνται ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ πρὸς ἀπονομὴν δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀπόκτησιν ὠφελημάτων ἐκ τῆς μελέτης τῶν κατὰ τὴν περίπτωσιν, περὶ ἧς ἑκάστοτε πρόκειται. Τοιαῦτα οἱονεὶ πρόχειρα ἰατρικὰ συνέδρια παριστῶσι τὰ μαθήματά μου ἐν τῇ Ἀστυκλινικῇ, καθ᾽ ἃ σχολάζεται ὡς οἷόν τε εὐρέως πᾶσα κρίσις καὶ πρᾶξις, ἀναφερομένη εἴτε εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν αὐτῶν, δηλ. τῶν μαθητῶν μου καὶ ἐμοῦ, εἴτε εἰς τὴν θεραπείαν ἄλλου τινὸς συναδέλφου. Προσοχὴ μόνον ἐν τούτῳ ἐπιβάλλεται, ὅπως μηδέποτε προφέρηται τὸ ὄνομα τοῦ ἰατροῦ, ἵνα οὕτως, ἐλεύθεροι ἀπὸ πάσης ὀφειλομένης ἐπιφυλάξεως καὶ ἁβρότητος, ἐκφέρωμεν ἀνεπηρέαστον τὴν κρίσιν ἡμῶν, τὴν πολλάκις λίαν δυσμενῆ. Ὁ λόγος ὁ περὶ τοιούτων κρίσεων ἐπιστημονικῶν ἄγει ἡμᾶς καὶ ἐπὶ ἕτερον συναφὲς θέμα, ἐξ οὗ συχνάκις μοὶ παρέχεται ἀφορμὴ διδασκαλίας ἐν τῇ Ἀστυκλινικῇ· πρόκειται δηλ. περὶ τῆς ἰατρικῆς εὐθύνης ἀπέναντι τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης....

Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο πρεσβεύω τὰ ἑξῆς: Ὁ ἰατρὸς δὲν πρέπει νὰ ἀπειλῆται ὑπὸ ποινικῆς τιμωρίας δι᾽ οἱανδήποτε ἰατρικὴν πρᾶξιν, ἥν ἐπεχείρησε πρὸς θεραπευτικὸν σκοπὸν ἀπὸ ἀγαθοῦ συνειδότος. Χωρισμὸς ἄρα τέλειος ἐπιβάλλεται τῶν πράξεων ἐκείνων, αἵτινες εἶναι αὐταὶ καθ᾽ ἑαυτὰς ἐγκληματικαί, οἷαι ἡ ἄμβλωσις, ἡ κατάχρησις ἐμπιστοσύνης, ἡ προσβολὴ τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου, ἡ παράλειψις δηλώσεως πρὸς τὴν Ἀστυνομικὴν Ἀρχὴν κ.τ.λ., ἀπὸ πάσης πλημμελείας διαπραχθείσης, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀτυχίας συμβάσης, ἐν τῇ θεραπευτικῇ ἐνεργείᾳ κατὰ τινα περίπτωσιν. Δὲν εὑρίσκω λέξεις

ἱκανάς ν' ἀποδώσωσι τὴν σφοδρότητα τῆς ἀγανακτήσεως, ἥν αἰσθάνομαι κατὰ τῶν ἰατρῶν ἐκείνων, οἵτινες καταμηνύουσιν αὐτοὶ ἐνώπιον τῆς Εἰσαγγελίας ἄλλον συνάδελφον ὡς ὑποπεσόντα εἰς σφάλμα ἰατρικὸν ἔν τινι περιπτώσει καὶ οὕτως ἐπενεγκόντα σωματικὴν βλάβην ἢ θάνατον ἐπὶ τινος ἀρρώστου. Οὐ μόνον δ᾽ ἐκεῖνοι, οἵτινες καταγγέλλουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι χαιρεκάκως προσβλέπουσι πρὸς τοιαύτην περίπτωσιν, κατέχουσιν ἐπίσης ταπεινὴν θέσιν ἐν τῇ ἐκτιμήσει μου. Τὶς δύναται νὰ καυχηθῇ ἀπέναντι τῆς συνειδήσεώς του ὅτι δὲν ὑπῆρξέ ποτε ἔνοχος τοιούτου σφάλματος, προξενήσαντος ζημίαν εἰς τὸν ἀσθενῆ; Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἔργον ἡμῶν· ἐπιτυγχάνοντες βοηθοῦμεν σημαντικῶς, πολλάκις δὲ καὶ σώζομεν αὐτόχρημα τὴν ζωήν, ἀποτυγχάνοντες δὲ εἴτε ἐναπολείπομεν τὸν ἄνθρωπον ἀβοήθητον εἴτε καὶ βλάπτομεν αὐτόν. Τὸ «ὠφελέειν ἢ μὴ βλάπτειν» τοῦ Ἱπποκράτους (σ.σ.: Ἐπιδημιῶν Ι,5) δὲν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε, ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ τηρῆται πάντοτε· διότι ἐπὶ πολλῶν, ἐπὶ πλείστων περιπτῴσεων ὀφείλομεν νὰ ριψοκινδυνεύσωμεν ἐὰν θέλωμεν καὶ νὰ ἐπιτύχωμεν...Πολλάκις, εὐτυχῶς ὄχι πάντοτε, ζητοῦντες να σώσωμεν την ζωήν ριψοκινδυνεύομεν αὐτήν τήν ζωήν...Πότε κατεμηνύθη πρὸς τὸν Εἰσαγγελέα δικηγόρος ὅτι ἐξ ἐπιστημονικοῦ σφάλματος ἤγαγεν εἰς ναυάγιον τὴν ἥν ὑπερήσπιζεν ὑπόθεσιν; Ἀλλ᾽ ὁ ἰατρός, λέγουσιν, ἀπώλεσεν αὐτὴν τὴν ζωήν. Κατὰ τὸν τρόπον ὅμως τοῦτον, ἀφοῦ νομίζεται ὅτι ἡ ἀξία τῆς ζωῆς ἐπιβάλλει ἰδιάζουσαν προστασίαν αὐτῆς κατὰ παντὸς θεραπευτικοῦ σφάλματος, καὶ ἀφοῦ ὁ ἰατρὸς ἵσταται ἑκάστοτε πρὸ τοῦ φάσματος τῆς ποινικῆς τιμωρίας, θὰ ἔπρεπε καὶ νὰ ἐπιφυλάσσηται ὅλως ἐξαιρετικὴ ἡ ἀμοιβὴ αὐτοῦ ἐν πάσῃ περιπτώσει, καθ᾽ ἥν θὰ ἐβεβαιοῦτο ὅτι δι᾽ ἐνεργείας αὐτοῦ ἐσώθη ὁ ἄνθρωπος ἐκ βεβαίου θανάτου - καὶ τοῦτο συμβαίνει τοσοῦτον συνήθως. Θὰ ἔπρεπεν ἐν ἄλλοις λόγοις ἀντίστοιχον τοῦ Κακουργιοδικείου νὰ ὑπῆρχε καὶ Ἀρετοδικεῖον...Τὸ ἀτόπημα τοῦτο τῆς πλήρους ἀτιμωρησίας διὰ τὰ καθαρῶς ἰατρικὰ πλημμελήματα διορθοῦται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σωστικοῦ ἐκείνου μέτρου, ὅπερ ἐν ἄλλαις χώραις ηὐδοκίμησεν ἤδη τοσοῦτον καὶ ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν λειτουργίαν εἰδικῶν ἰατρικῶν δικαστικῶν συμβουλίων, ἀποτελουμένων ἐξ ἰατρικῶν μελῶν, εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ὁποίων ὑπόκειται πᾶσα ἀξιόποινος ἰατρικὴ πρᾶξις...Διὰ τάς ἄλλας ἐγκληματικάς πράξεις, τάς μὴ καθαρῶς θεραπευτικάς, μένουσι πάντοτε τὰ κοινὰ δικαστήρια ὡς ἁρμόδια ποινικὰ κριτήρια. Τοῦ λόγου ὄντος ἀνωτέρω περὶ ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως καὶ τιμωρίας τοῦ ἰατροῦ ἐσημειώθη ὅτι αὕτη κυρίως συνίσταται εἰς τὴν κοινὴν ἀναγνώρισιν ἢ κατάκρισιν. Ἔπαινος ἢ

κατάκρισις! Ἰδοὺ τὸ παλλάδιον τῆς ἰατρικῆς ἐπαγγελματικῆς ἐργασίας…

Καὶ εἴς τι δ᾽ ἄλλο προσπαθῶ πάντοτε ὅπως ἐπιτυγχάνω τὴν ἐξοικείωσιν τῶν μαθητῶν μου καὶ ἔτι μᾶλλον τῶν βοηθῶν μου, δηλ. είς τὴν ἀντοχὴν κατὰ τοῦ σωματικοῦ καμάτου. Καὶ οἱ ἄλλοι μὲν κλάδοι τῆς Ἰατρικῆς κατ′ ἐξοχὴν δ᾽ ἡ Χειρουργικὴ ἐγείρει μεγάλας ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν κόπωσιν· ἑπομένως ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν αὐτῇ ὀφείλει εὐθὺς ἀπ᾽ ἀρχῆς νὰ λάβῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐνδελεχοῦς ἐργασίας. Ἀναπαυτικὴ ἐξάσκησις τῆς Χειρουργικῆς εἶναί τι ὀξύμωρον καὶ ἀτελεσφόρητον.

Ἕτερον ζήτημα, ἐφ᾽ ὃ στρέφεται ἡ διδασκαλία μου μετὰ προσοχῆς, εἶναι τὸ τῆς μελέτης ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων ἐκ μέρους τῶν φοιτητῶν. Οἱ φοιτηταὶ ἡμῶν δὲν μελετῶσιν ἐπιστημονικὰ συγγράμματα ὡς ἔπρεπε νὰ μελετῶσιν αὐτά, δηλ. δὲν χρησιμοποιοῦσιν αὐτὰ ἐν τῇ διαρκείᾳ τῆς φοιτήσεως ὡς συμβούλους καὶ ὡς συμπληρώματα τῆς διδασκαλίας ἀλλ᾽ ἐπιφυλάττουσι τὴν ἐξ αὐτῶν διδαχὴν είς παρασκευὴν τῆς ὑποψηφιότητος κατὰ τάς παραμονάς τῶν ἐξετάσεων…ἀμελεῖς δ᾽ ὅμως είς τὴν ἀνάγνωσιν ἄλλου τινὸς ἐπιστημονικοῦ δημοσιεύματος πλὴν τῶν προωρισμένων πρὸς ἑτοιμασίαν τῶν ἐξετάσεων, συμβαίνει δηλ. πρὸς τοὺς φοιτητάς ἀντίστοιχον τοῦ ὅ,τι παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν ἰατρῶν ἡμῶν, οἵτινες ἐξ ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων ἀναγινώσκουσι μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα ἀναφέρονται είς θεραπευτικάς συμβουλάς καὶ ὁδηγίας, περιλαμβανομένας κυρίως ἐν περιοδικῷ τινι καὶ δὴ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ μορφὴν συνταγογραφίας. Ἡ ὀλιγάρκεια αὕτη τῆς πνευματικῆς δίψης τῶν ἐπιστημόνων ἡμῶν ἀποτελεῖ σημεῖον ἥκιστα παρήγορον διὰ τὴν ὅλην ἡμῶν ἐκπαιδευτικὴν πρόοδον καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τύχῃ συντόνου προσοχῆς…

Ἡ τοσοῦτον στενὴ ἐπικοινωνία μου μετὰ τῶν φοιτητῶν καὶ ὁ συχνὸς ἔλεγχος τῆς ἐπιστημονικῆς δυνάμεως καὶ ἐπιμελείας αὐτῶν μὲ καθιστὰ δίκαιον κριτὴν ἐν τῇ βαθμολογίᾳ, ἥτις θὰ ἥρμοζεν είς ἕκαστον, μέλλοντα νὰ ἐξετασθῇ ὑπ᾽ ἐμοῦ….Ὁ τρόπος οὗτος ὁ παλαιός τῆς βαθμολογίας τῶν ἐξετάσεων ὑποψηφίου προσερχομένου τότε τὸ πρῶτον ἐνώπιον τοῦ ἐξεταστοῦ ἐκτὸς τοῦ ὅτι περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα τῆς ἀδικίας - ἀφοῦ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιπολαίας κρίσεως, ἥν γεννᾷ ἡ ἐντύπωσις τῆς στιγμῆς τῆς ἐξετάσεως - ἀλλὰ πρὸς τούτοις καλλιεργεῖ καὶ τὴν τάσιν πρὸς πλαστὴν ἐπίδειξιν…

Τὸ Πανεπιστήμιον ἡμῶν εἶναι ἔτι μικρὸν κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν δύναμιν, ἀφοῦ μικρὰ εἶναι ἔτι καὶ ἡ πνευματικὴ

δύναμις τοῦ ἔθνους ἡμῶν...Καὶ ἐνῷ μὲν οὕτως εἴμεθα ἔτι ἠναγκασμένοι νὰ ὑστερῶμεν ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν συγκομιδήν, ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ὑπολειπώμεθα καὶ ὡς πρὸς τὸν δεύτερον λόγον τῆς πανεπιστημιακῆς ἀποστολῆς, δηλ. τὴν διάπλασιν τοῦ ἤθους τῶν ἐπιστημόνων, τούτέστι τῆς ψυχῆς τοῦ ἔθνους· τοὐναντίον δὲ μάλιστα ἡ ὑποχρεωτικὴ ἡμῶν καθυστέρησις ἐν τῇ πνευματικῇ ὁδῷ ὀφείλει νὰ ἐγκεντρίζῃ ἡμᾶς καὶ παρορμᾷ εἰς ὑπερτέρησιν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ἐδάφους. Ἡ πᾶσα ἡμῶν προσπάθεια καὶ ἐπιθυμία ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην συνοψίζεται εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐχῆς, ὅπως ταχέως δυνηθῶμεν νὰ εἴπωμεν «οἱ Ἕλληνες φοιτηταὶ διδάσκονται νὰ ἔχωσι χαρακτῆρα».

Προκειμένου νῦν περὶ τῆς καθαρῶς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, δηλ. τῆς διδαχῆς ὡς πρὸς τὴν ἐξέτασιν καὶ θεραπείαν τῶν χειρουργικῶν ἡμῶν ἀρρώστων, ἀνάγκη πρῶτον νὰ διαγραφῇ τὸ σύστημα, καθ' ὃ ἐπιθυμῶ ὅπως ἐνεργῆται ἡ ἐξέτασις παντὸς ἀσθενοῦς, προσερχομένου τὸ πρῶτον πρὸς ἡμᾶς....κρίνω ὡς ὀρθὸν καὶ ἐπιμένω ὅπως ἐνωτισθῶσι τοῦτο καλῶς οἱ μαθηταί μου, ὅπως δηλ. μὴ ἐρευνᾶται προκαταβολικῶς ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ κληρονομικὴ ἱστορία τοῦ ἀρρώστου...Παραπλήσιόν τι συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν κληρονομικὴν ἐπίδρασιν τῆς γενέσεως τῶν νεοπλασμάτων, ὀνομαστὶ τοῦ καρκινώματος. Ἀφοῦ οὐδὲν θετικὸν καὶ σαφὲς γινώσκομεν ὡς πρὸς τὴν κληρονομικὴν μετάδοσιν αὐτοῦ διατὶ νὰ στρέφωμεν εἰς τὸ σημεῖο τοῦτο τάς ἐρωτήσεις ἡμῶν, τάς τοσοῦτον τρομακτικάς διὰ τὸν ἀσθενῆ;...»[610].

Όλα τα προαναφερθέντα ήταν το γενικό πλαίσιο αρχών, στο οποίο κινήθηκε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κατά το εκπαιδευτικό του έργο. Η αναφορά του στην κληρονομική επίδραση του καρκίνου ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για την εποχή του, η οποία σήμερα αποτελεί επιδημιολογικό στοιχείο της διάγνωσής του και είναι ήδη γεγονός, απ' τ' άλλο μέρος, σήμερα η χαρτογράφηση των υπεύθυνων για τον καρκίνο γονιδίων των χρωματοσωμάτων, τα οποία αποτελούν φορείς της κληρονομικότητας, ενώ παράλληλα η σύγχρονη φαρμακευτική θεραπεία (χημειοθεραπεία - ΧΜΘ) κατά του καρκίνου έχει στόχο τα πυρηνικά οξέα (DNA, και τα διάφορα είδη RNA), τα οποία είναι συστατικά των γονιδίων, καθώς και τη παραγομένη εξ αυτών πρωτεϊνική σύνθεση.

Στην έκθεση της διδασκαλίας του για το έτος 1923-1924[611], αναφέρει μερικές καινοτομίες στη διδασκαλία, που παρουσιάζονται

---

[610] Μέρμηγκας – *Έν έτος διδασκαλίας*, ό. π., σ. 13-27.

[611] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η διδασκαλία της Εγχειρητικής κατά το έτος 1923 - 24*, Αθήνα 1924. Στο εξής: Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1923 -24*.

στο κεφάλαιο «Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως πανεπιστημιακός δάσκαλος», όμως ειδικά στο θέμα των μελλοντικών πανεπιστημιακών δασκάλων λέγει τα εξής: «…Ἡ παρασκευὴ τῶν μελλόντων πανεπιστημιακῶν διδασκάλων, ἄρα ἡ ἀναγνώρισις τῶν δι᾽ ἐξαιρετικῆς ἱκανότητος καὶ ἐπιμελείας πεπροικισμένων φοιτητῶν καὶ ἡ πρώιμος αὐτῶν ὑποστήριξις ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς εὐδοκίμησιν, πρέπει νὰ ἀποτελῇ κύριον μέλημα τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας καὶ διοικήσεως. Ἰδίως πρέπει νὰ κατανοηθῇ τὸ μέγεθος τῆς σημασίας ἥν ἔχει διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ πανεπιστήμιον ἡ ἄστοργος ἐγκατάλειψις τῶν ἱκανῶν ἐπιστημόνων καὶ ἡ ματαία ἀπώλεια τῶν νεανικῶν αὐτῶν χρόνων είς διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἐπικράτησιν…»[612]. Ένα παραλληλισμό που κάνει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αμέσως παρακάτω, μεταξύ του πανεπιστημιακού δασκάλου και του ποιητή νομίζω ότι δεν ευσταθεί για την καθαρή επιστήμη, διότι ο πανεπιστημιακός δάσκαλος της ιατρικής πρώτα έχει την ιδιότητα του επιστήμονα και πρέπει ν′ αναφέρεται μόνο σ′ αυτά που υπάρχουν και ισχύουν στην τρέχουσα ιατρική επιστήμη, ενώ εκείνα που μπορεί να υπάρχουν και πρέπει να είναι έτσι, ανήκοντα στον ποιητή, είναι εκτός της επιστήμης, και μόνο ως ιδέα για έρευνα μπορεί να εννοηθούν. Συνήγορος στην γνώμη μου αυτή θαρρώ είναι ο Αριστοτέλης στο έργο του «Ποιητική», που αναφέρει τα εξής: «…οὐδέν δέ κοινόν ἐστιν Ὁμήρῳ και Ἐμπεδοκλεῖ πλήν το μέτρον, διό τόν μέν ποιητήν δίκαιον καλεῖν, τόν δέ, φυσιολόγον μᾶλλον ἤ ποιητήν…»(1447b,19 – 20). Θα πρέπει φαίνεται να είχε υπ′ όψη του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, για να ειπεί αυτά, τον δικό του τρόπο διδασκαλίας απέναντι στους φοιτητές. Αναφέρει λοιπόν πάνω σ′ αυτό ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τα εξής: «…Ὁ πανεπιστημιακὸς δάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι καὶ ποιητής, πρέπει δηλ. νὰ τρέπῃ τὸν νοῦν τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τάς ἰδέας καὶ τὰ πράγματα ὄχι μόνον «οἷα ταῦθ᾽ ὑπάρχει ἀλλ᾽ ἔτι καὶ οἷα δύναται καὶ δεῖ» (σ.σ.: για το τελευταίο μέρος της φράσης αυτής υπάρχει κάτι ανάλογο στο «Περί Ποιητικῆς» του Αριστοτέλη (1460b,10 ή 25,9-11)· αναφέρεται συγκεκριμένα η εξής φράση: «…Ἐπεί γάρ ἐστι μιμητής ο ποιητής ὡσπερανεί ζωγράφος ἤ τις ἄλλος εἰκονοποιός, ἀνάγκη μιμεῖσθαι τριῶν ὄντων τόν ἀριθμόν ἕν τι ἀεί, ἤ γάρ οἷα ἦν ἤ ἔστιν, ἤ οἷά φασιν καί δοκεῖ, ἤ οἷα εἶναι δεῖ…»). Διότι δ᾽ ἡ ποίησις, ὅπου ὑπάρχει, πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ ἀπὸ τῆς νεότητος, διά τοῦτο πρέπει το στάδιον τοῦ πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου νά ἄρχηται ἀπό τῆς νεότητος αὐτοῦ…»[613]. Όσον αφορά ότι η ποίηση πρέπει να

[612] Μέρμηγκας – *διασκαλία της Εγχειρητικής 1923 - 24*, ό. π., σ. 5 – 6 .
[613] Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1923 – 1924*, ό. π., σ. 6.

εκδηλωθεί από την νεότητα, όπως αναφέρει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, δεν μπορούμε νομίζω να το βάλουμε σε στενά πλαίσια και ν' αποκλείσουμε ότι δεν μπορεί να εκδηλωθεί και μετά τη νιότη, εννοώντας βέβαια ως νιότη για την πλειοψηφία των νεοελλήνων ποιητών, που πρωτοεμφανίσθηκαν, την ηλικία 25-30 ετών.

Στην έκθεση της διδασκαλίας του το έτος 1924-1925[614], αναφέρει γνώμες του καθηγητή Χειρουργικής του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου R. Leriche, σχετικές με την πορεία της Χειρουργικής, με τις οποίες ο Κ. Ν. Μέρμηγκας άλλοτε συμφωνεί και άλλοτε όχι. Συγκεκριμένα, για την κατακτηθείσα γνώση και την έρευνα ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αντικρούοντας τον R. Leriche, τονίζει ότι: «...τῆς παραδόξου ὀπισθοδρομικότητος, ἥν μαρτυρεῖ ἰδίως ἡ πρότασις, ὅπως κωδικοποιηθῶσιν αἱ σταθεραὶ γνώσεις τῆς ἐπιστήμης, πρὸς ἅς δὲν θὰ ὑπῆρχε πλέον λόγος ἐρευνητικῆς ἐργασίας, καταγράφονται δ᾽ ἑκάστοτε ἐν ἰδίῳ πινάκι τὰ ὑπὸ ἔρευναν ζητήματα. Διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ προτάσεως, ἥτις ἄλλως ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἐπαινετῆς ἐπιθυμίας ὅπως συντονισθῇ καὶ εὐοδωθῇ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, μετατίθησιν ἡμᾶς ὁ Leriche εἰς ἐποχὴν ἥν ἐνομίζομεν παρελθοῦσαν ἀνεπιστρεπτί. Διάκρισις μεταξὺ γνώσεων βεβαίων καὶ ἀμφιβόλων. Καὶ ἔπειτα ψηφοφορία πρὸς καθορισμὸν ἀκριβῶν συμπερασμάτων, ἐφ᾽ ὧν θὰ ὑπῆρχε γενικὴ συμφωνία. Ὥστε ὑπάρχουσι λοιπὸν καὶ γνώσεις βέβαιαι, μὴ ὑποκείμεναι εἰς ἐρευνητικὴν μετατροπήν!...Νῦν ὁπότε καὶ αἱ ὡς ἀπολύτως σταθεραὶ θεωρούμεναι στοιχειώδεις ἀντιλήψεις ἡμῶν περὶ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἐλέγχονται ὡς ἥκιστα εὐσταθεῖς, ἀπηχεῖ ὡς παράχορδος φθόγγος τὸ κήρυγμα τοῦτο περὶ κώδικος βεβαίων γνώσεων καὶ πίνακος τῶν δεομένων ἐρεύνης θεμάτων. Καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἀναχρονισμὸν ἡ ἐξάρτησις οὐ μόνον τῶν πεποιθήσεων ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τῶν ἐπιστημόνων ἐκ τῶν ἀποφάσεων σοφῶν συνεδρίων καὶ ἀκαδημιῶν κ.τ.τ.;...Ἐὰν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἀκαδημιῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἑταιρειῶν κ.τ.τ. ἴσως δὲν θὰ εἴχομεν ἔτι καὶ σήμερον οὔτε τὸν προφυλακτικὸν δαμαλισμὸν τοῦ Jenner (οὗτινος τὴν ἀνακοίνωσιν εἶχεν ἀπορρίψῃ μετ᾽ ἀγανακτήσεως ἡ Ἰατρικὴ Ἑταιρεία Λονδίνου) οὔτε τὴν γενικὴν νάρκωσιν (περὶ ἧς ἡ Ἰατρικὴ Ἀκαδημία τῶν Παρισίων, τοῦ Velpeau εἰσηγουμένου, ἀπεφάνθη, ἀποκρουστικῶς ἀρνηθεῖσα μάλιστα καὶ πᾶσαν περαιτέρω περὶ αὐτῆς συζήτησιν) οὐδ᾽ ἴσως καὶ τὴν γνῶσιν τῆς αἰτιολογικῆς σημασίας τοῦ ὠχροῦ σπειρονήματος, περὶ ἧς μετὰ περιφρονήσεως

[614] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η διδασκαλία της Εγχειρητικής κατά το έτος 1924 – 25,* Αθήνα 1926. Στο εξής: Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1924 – 1925.*

ἤκουσε τῷ 1905 ἡ Ἰατρικὴ Ἑταιρεία Βερολίνου. Τὰ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα ὡς ἐπίσης καὶ τὰ συνέδρια καὶ αἱ ἐπίσημοι ἀκαδημίαι κ.τ.ὅμ. εἶναι ἀπαραίτητα πρὸς τὴν καλλιεργίαν τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ μόνον ἐφ᾽ ὅσον περιορίζονται εἰς ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις (ἐξ ὧν προάγεται ἡ προσπάθεια πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, ἐκπηγάζει δὲ καὶ παρόρμησις πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ ἐπινοητικότητα). Αἱ ψηφοφορίαι πρὸς λῆψιν ἀποφάσεων καὶ ἀποτέλεσιν ὁμοφωνίας καὶ ἀποκλεισμὸν ἐπιστημονικῶν θεμάτων ἀπὸ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης κ.τ.τ. ἀποτελοῦσι πράξεις ἥκιστα σοβαρὰς καὶ ἐντελῶς ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν βασικὴν ὑπόστασιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τῆς μὴ ἀναγνωριζούσης οὔτε ἀποφάσεις οὔτε δόγματα οὐδὲ αὐθεντίας, ἐξαρτωμένης δ᾽ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς νοητικῆς παραγωγῆς οἱουδήποτε ἀνθρώπου. Ἐὰν ἔμελλε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ πρότασις αὕτη τοῦ συγγραφέως περὶ κωδικοποιήσεως τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς Χειρουργικῆς καὶ περιορισμοῦ τῆς ἐρεύνης…θὰ ἐθεσπίζετο ἄρα εἶδός τι ὑποδουλώσεως τῆς σκέψεως, δι᾽ ἧς θὰ ἐπανηρχόμεθα λεληθότως εἰς κατάστασιν παραπλησίαν πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν...» [615].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αντικρούει επίσης τον R. Leriche στο θέμα της λεπτομερούς κατάρτισης των χειρουργών στους κλάδους της Βασικής Ιατρικής, όπως Χημεία, Φυσική και Φαρμακολογία, η οποία δεν θα πρέπει να αποβαίνει εις βάρος του κύριου έργου του χειρουργού, που είναι η θεραπεία των χειρουργικών παθήσεων, άποψη με την οποία πιστεύει ότι θα συμφωνεί κατά βάση και ο Leriche, βρίσκοντας μ′ αυτό τον τρόπο ο Κ. Ν. Μέρμηγκας την ευκαιρία να σχολιάσει στο θέμα αυτό την παράλληλη ασχολία του χειρουργού με άλλους κλάδους της Ιατρικής και της Επιστήμης, με τους οποίους ο ίδιος ασχολήθηκε, όπως και με την Φιλοσοφία, την Ιστορία και την Πολιτική, τονίζοντας ότι αυτό μπορεί να γίνει μόνο απ′ ολίγους, οι οποίοι αποτελούν εξαιρέσεις. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «…Καὶ εἶναι μὲν δικαία ἡ ἀπαίτησις τοῦ Leriche ὅπως ἕκαστος χειρουργὸς ἔχῃ καλὴν παίδευσιν ἐν τῇ Φυσιολογίᾳ, τῇ Φυσικῇ καὶ τῇ Χημείᾳ· ἀλλ᾽ ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν τοιούτων γνώσεων ἔμελλόν ποτε οἱ χειρουργοὶ νὰ λύσωσι τὰ ὑπὸ ἔρευναν φυσιολογικὰ καὶ παθολογικὰ προβλήματα, τοῦτο παριστᾷ ἀπαίτησιν τοὐλάχιστον ὑπερβολικήν. Διότι ὁ χειρουργός, ὁ ἔχων ἀσχολίαν τοσαύτην ὥστε νὰ δύναται ἐξ αὐτῆς νὰ ἀθροίζῃ τὴν πεῖραν τὴν ἀναγκαιοῦσαν πρὸς λύσιν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων, θὰ

[615] Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1924 – 25*, ό. π., σ. 4 – 6.

εὑρίσκηται κατ᾽ ἀνάγκην τοσοῦτον ἀπησχολημένος καὶ βεβαρυμένος ὑπὸ τῆς καθαυτὸ χειρουργικῆς ἐργασίας, ὥστε ὁ κύκλος τῆς ἐρευνητικῆς αὐτοῦ προσπαθείας μόλις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκταθῇ πέραν τῆς Χειρουργικῆς καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὴν κλάδων, ἤτοι Ἀνατομικῆς, Παθολογικῆς Ἱστολογίας καὶ Μικροβιολογίας. Ἡ ἔκτασις ἄρα τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ μέχρι καὶ πέραν τῶν ὁρίων τούτων, ἐπὶ τὰ ἐντὸς τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς Φυσιολογίας, τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας, ἔμελλε νὰ συμβῇ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς χειρουργικῆς αὐτοῦ εὐδοκιμήσεως, ὁπότε θὰ ηὐτύχει μὲν ἴσως ὡς φυσιολόγος ἢ φυσικὸς ἢ χημικὸς ἀλλὰ θὰ ἔπαυε κυρίως νὰ εἶναι χειρουργός. Μεμονωμένα παραδείγματα ἐξαιρετικῆς νοητικῆς ἰσχύος, δυναμένης νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς πολυσχιδῆ λεπτολόγον ἔρευναν καὶ δὴ ἐπὶ χρησιμοποιήσει ὀλίγου περισεύματος χρόνου, δὲν δύνανται, ὡς ἐξαιρετικὰ γεγονότα, νὰ διασείσωσι τὸν κανόνα, ὡς ἐπίσης δὲν ἀναιρεῖ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀνωτέρω ἡ δυνατὴ (πάντως σπανία) περίπτωσις ἐκείνη καθ᾽ ἥν ὁ ἐπιστήμων, ὁ εἰδικῶς καλλιεργῶν τινα κλάδον, ἄρα ἐνταῦθα ὁ χειρουργός, δι᾽ ἐπινοίας προελθούσης ἐκ τῆς εἰδικῆς αὐτοῦ ἀσχολίας, προάγει ἢ καὶ ἐγκαινίζει τὴν ἔρευναν ζητήματος τινος ἀναγομένου εἰς ἄλλον κλάδον ἢ καὶ ἄλλην τινὰ ἐπιστήμην…»[616].

Στην ίδια έκθεση διδασκαλίας του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνει λόγο και για την ηθική αναγνώριση των γιατρών και γενικά των επιστημόνων από την πλευρά της Πολιτείας και των Αρχών. Αναφερόμενος σ' αυτό το θέμα τονίζει τα εξής: «…Καὶ ἡ ἁπλῆ δ᾽ ἠθικὴ ἀναγνώρισις καὶ ἀμοιβὴ τῶν ἐπιστημόνων καὶ καλλιτεχνῶν ἐκ μέρους τῶν Ἀρχῶν ὀφείλει νὰ ἐπιχειρῆται μετὰ πολλῆς περισκέψεως, ἢ μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ ἐπιχειρῆται παντάπασι· διότι ἡ ἱκανότης πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας νοητικοῦ τινος προϊόντος τοῦ οἱουδήποτε (ἐπιστημονικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ) δὲν ἀνήκει εἰς Ἀρχὴν τινα οὐδ᾽ εἰς ὁμάδα τινὰ ἀνθρώπων, ἔστω καὶ εἰδικῶν, ὧν ἡ εἰδικὴ γνῶσις δὲν δύναται ἀτυχῶς νὰ ἐμποδίσῃ τὴν συσκότισιν τῆς σκέψεως, ἥν γεννᾷ ἐφ᾽ ἑκάστου κριτοῦ ἡ ταπεινὴ ἐπίδρασις τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ προσωπικότητος, ἡ τοσοῦτον συχνὰ ἀτυχῶς ἐκδηλουμένη ἔτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀριστέων τῆς νοητικῆς παραγωγῆς. Ἡ ἀκριβοδικαία κρίσις περὶ τῆς ἀξίας οἱουδήποτε πνευματικοῦ προϊόντος δύναται νὰ προέλθῃ μόνον ἐκ τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν ὁμοτέχνων, μάλιστα δ᾽ ἐνίοτε οὐδ᾽ ἀπ᾽ αὐτῶν ἐφ᾽ ὅσον οὗτοι εἶναι σύγχρονοι πρὸς τὸν παραγωγὸν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἔργου, ἀλλὰ τῶν ἐπιγόνων. Ἄλλως δὲ καὶ τοῦτο εἶναι τὸ κυριώτατον σημεῖον

---

[616] Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1924 – 25*, ὁ. π., σ. 8.

οὐδὲ πρέπει νὰ ὑπολογίζῃ ὁ ἐπιστήμων καὶ ὁ καλλιτέχνης ἐπὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου του ἐκ μέρους τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ οὔτε νὰ ἔχῃ ἀνάγκην αὐτῆς πρὸς παρόρμησιν εἰς νέαν παραγωγήν, νὰ προσδοκᾷ δὲ τὴν πᾶσαν ἱκανοποίησιν ἐκ μόνης της ἐνδομύχου εὐαρεσκείας, τῆς ἀρίστης ταύτης ἀμοιβῆς πρὸς πάντα ἐργάτην τῆς σκέψεως. Κατὰ ταῦτα κρίνεται ὡς ἥκιστα σοβαρόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιβλαβές, πᾶν μέτρον διακρίσεως μεταξὺ τῶν τοιούτων ἐργατῶν, οἷον εἶναι καὶ ἡ παρ᾽ ἡμῖν εἰσαχθεῖσα ἀπονομὴ ἀριστείου γραμμάτων (σ.σ.: καί) τεχνῶν…»[617].

Σε άλλη γνώμη του R. Leriche, σχετικά με το τέρμα της ανάπτυξης της Χειρουργικής, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής, τα οποία επαληθεύονται σήμερα με την ανάπτυξη της Ενδοσκοπικής Ιατρικής (στη Χειρουργική, Αγγειοχειρουργική, Γαστρεντερολογία, Ωτορινολαρυγγολογία, κ. α.): «…Καὶ ἡ γνώμη δ᾽ ὅτι ἡ Χειρουργικὴ ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως δὲν μοὶ φαίνεται περισσότερον ὀρθή. Διότι κυριαρχεῖ μέν, ὡς ἄρτι ἐλέχθη, ἡ ὑγιὴς τάσις πρὸς περιορισμὸν τοῦ κράτους τῆς Χειρουργικῆς – καὶ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ πόθου τούτου βλέπομεν ἤδη ἐπιτυγχανομένην ἐν πολλοῖς διὰ τῆς ἀκτινοθεραπείας - ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ ποθητοῦ τέρματος, δηλ. τῆς ἐκμηδενίσεως τῆς χειρουργικῆς ἀνάγκης, ἀπέχομεν ἔτι ἀπόστασιν χρόνου μεγάλην, ἐν τῇ διαρκείᾳ τῆς ὁποίας τὶς δύναται νὰ προΐδῃ ποῖαι μέλλουσι νὰ συντελεσθῶσιν ἔτι πρόοδοι ἐν τῇ ἐγχειρητικῇ τέχνῃ; Ὁ ἀφορισμὸς οὗτος τοῦ Leriche περὶ τῆς πλήρους ἤδη συντελέσεως τοῦ τεχνικοῦ ἐγχειρητικοῦ ἔργου ὑπομιμνήσκει παραπλησίαν ἔκφρασιν τοῦ Boyer (ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Χειρουργικῆς αὐτοῦ – 1814), ὅστις τὴν χειρουργικὴν τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐθεώρει ὡς ἐξιχθεῖσαν εἰς τὸ ὕψιστον τῆς ἑαυτῆς ἀναπτύξεως…»[618].

Όλα τα προαναφερθέντα στην έκθεση αυτή της διδασκαλίας του Κ. Ν. Μέρμηγκα για το έτος 1924–1925 συνιστούν την ιατροφιλοσοφική σκέψη του για τη χειρουργική, με αφορμή έναν λόγο του Γάλλου καθηγητή της Χειρουργικής στο Στρασβούργο R. Leriche.

Στη συνέχεια όμως, στην ίδια έκθεση, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας γράφει για την κατάσταση στο Πανεπιστήμιο Αθηνών γενικά, και εκφέρει για λύσεις γνώμες συγκροτημένες, ενδιαφέρουσες και εφαρμόσιμες, και στη σημερινή εποχή ακόμα, ενώ καταφέρεται για την φτωχή ελληνομάθεια των φοιτητών και την καθιέρωσιν της δημοτικής, διακείμενος εχθρικά σ′ αυτούς που την καθιέρωσαν.

---

[617] Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1924 – 25*, ό. π., σ. 6.
[618] Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1924 – 25*, ό. π., σ. 9.

Μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «...ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, βλέπομεν κυριαρχοῦσαν κατάστασιν τοιαύτην, ἥτις ἐπιβάλλει σύντονον τὴν διόρθωσιν. Τὴν κατάστασιν ταύτην συνοικοδομοῦσι δυὸ στοιχεῖα νοσηρά, πρῶτον ὁ ὑπέρμεγας ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν καὶ δεύτερον ἡ γενικῶς τὸ πολὺ πλῆθος αὐτῶν διακρίνουσα ἀπαιδευσία...Ἐναντίον τῆς πληθώρας ταύτης, ἥτις δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως εὐοίωνον σημεῖον, ἐγένετο μέχρι τοῦδε μελέτη, ἢ καὶ ἀπόπειρα τῆς ἐφαρμογῆς, τριπλοῦ μέτρου, δηλ. πρῶτον τῆς ἐπιβολῆς εἰσιτηρίων ἐξετάσεων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, δεύτερον τῆς ἱδρύσεως πανεπιστημίου καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τρίτον τῆς αὐξήσεως τῶν πανεπιστημιακῶν διδάκτρων.

Καὶ ἐν σχέσει μὲν πρὸς τὸ πρῶτον, δηλ. τάς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις, ἡ σκέψις ἐγείρεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποκρουστική. Δοκιμασία τοιαύτη κατ᾽ ἀνάγκην συνίσταται εἰς ἀποτέλεσιν κρίσεως περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ὑποψηφίου ἐξ ἐντυπώσεως ὀξείας, ἢ πολλάκις καὶ στιγμιαίας, προερχομένης ἔκ τινος ἀποκρίσεως ἢ γνώμης τοῦ ἐξεταζομένου, ἔστω καὶ γραπτῆς. Ἡ τοιαύτη κρίσις ἐνέχει, ὡς εὐνόητον, ἐν ἑαυτῇ πολὺν τὸν κίνδυνον τῆς σφαλερότητος καὶ ἑπομένως καὶ τῆς ἀδικίας...Καὶ ὅτι μὲν ἡ σωτηρία προσδοκᾶται πρώτιστα ἐκ τῆς βελτιώσεως τῆς γυμνασιακῆς παιδεύσεως, τοῦτο νοεῖται ἀφ᾽ ἑαυτοῦ· ἀλλ᾽ ὅτι καὶ κατ᾽ ἄλλον τρόπον εἶναι δυνατὸς ὁ ἔγκαιρος ἀποκλεισμὸς τῶν ἀμελῶν καὶ ἀνικάνων...Διότι, ἀφοῦ πρὸς ἑκάστην πανεπιστημιακὴν σχολὴν προηγεῖται κατὰ τὸ πρῶτον ἢ καὶ τὰ δυὸ πρῶτα ἔτη τῆς φοιτήσεως ἡ διδασκαλία βασικῶν τινων μαθημάτων, παριστώντων τὴν κρηπίδα τῆς ὅλης ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως οἷα λ. χ. ἐν τῇ Ἰατρικῇ εἶναι ἡ Ἀνατομικὴ καὶ ἡ Φυσιολογία, θὰ ἦτο δυνατὸς ὁ ἀκριβοδίκαιος ἔλεγχος τῆς ἱκανότητος καὶ ἐπιμελείας ἑκάστου τῶν φοιτητῶν, ἐξ ὧν οὕτω θὰ ὤφειλον νὰ ἀποκλείωνται ὁριστικῶς πάσης περαιτέρω φοιτήσεως ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὅσοι θὰ ἐδεικνύοντο ἀνεπίδεκτοι μαθήσεως εἰς τὰ βασικὰ ταῦτα μαθήματα. Ὁ ἔλεγχος δ᾽ ὅμως οὗτος πρὸς δικαίαν ἐπιλογὴν ἀνάγκη νὰ γίνηται ὄχι κατὰ τὴν τελικὴν δοκιμασίαν μόνον, ὁπότε ἡ κρίσις ἔμελλε νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῆς στιγμιαίας ἐντυπώσεως τοῦ ἐξεταστοῦ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἐξεταζομένου εἴς τι ἢ τινα ἐρωτήματα, ἀλλὰ δι᾽ ἀλλεπαλλήλων ἐξετάσεων, εἰς ἅς πρέπει νὰ ὑποβάλλωνται οἱ φοιτηταὶ ἐν τῷ φροντιστηρίῳ καὶ τῷ ἐργαστηρίῳ τῶν ἀσκήσεων, καὶ δὴ ἐνώπιον διαφόρων ἑκάστοτε διδασκόντων, ἤτοι βοηθῶν καὶ ἐπιμελητῶν, ἀφ᾽ ὧν οὕτως ἀπολαμβάνεται γενικὴ κρίσις ἀλάνθαστος περὶ τῶν ὑπὸ ἔλεγχον φοιτητῶν...

Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὴν ἵδρυσιν δευτέρου Πανεπιστημίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἢ καὶ ἀλλαχοῦ που τῆς Ἑλλάδος, κατ᾽ ἀρχὴν μὲν ὀφείλει αὕτη νὰ γίνῃ δεκτὴ μετ᾽ ἐνθουσιασμοῦ ἀφοῦ εἶναι ὀφθαλμοφανὴς ἡ μέλλουσα νὰ προκύψῃ ὠφελιμότης ἐκ τῆς εὐκολύνσεως τῆς διδασκαλίας πρὸς ἀμφότερα τὰ πανεπιστήμια διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν φοιτητῶν καὶ τῆς παρακινήσεως εἰς εὐγενῆ ἅμιλλαν μεταξὺ τῶν δύο ἐπιστημονικῶν κέντρων· ἀλλ᾽ ἡ ἵδρυσις αὐτοῦ ὡς παρεσκευάσθη νομοθετικῶς ὄχι μόνον προορίζεται νὰ παρουσιάσῃ τὸ νεογέννητον πανεπιστήμιον ὥς τι ἐκτρωματικὸν κατασκεύασμα θνησιγενὲς ἀλλ᾽ ἀπειλεῖ νὰ συμπαρασύρῃ εἰς τὸν ὄλεθρον καὶ τὸ παλαιὸν πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν. Διότι ἡ μὲν διάταξις περὶ διορισμοῦ τῶν καθηγητῶν τοῦ νέου πανεπιστημίου ἀπ᾽ εὐθείας ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ δὴ μεταξὺ ὑποψηφίων μὴ ὑποχρεουμένων νὰ παρουσιάσωσιν οὔτε ἄλλο τι προσὸν οὐδὲ δίπλωμα τῆς οἰκείας σχολῆς, ἡ διάταξις λοιπὸν αὕτη ἐξασφαλίζει τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ πανεπιστημίου διὰ προσώπων ἐπιτηδείων ὅπως καταλάβωσι τὴν ἕδραν καθηγητοῦ ὡς ἐπίσης καὶ τὴν θέσιν νομάρχου ἢ γενικοῦ γραμματέως ἔν τινι Ὑπουργείῳ. Ἡ δὲ παροχὴ τοῦ δικαιώματος πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅπως μεταθέσῃ καθηγητάς εἰς τὸ νέον πανεπιστήμιον ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις διδασκόντων ὑπισχνεῖται τὴν διάλυσιν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν...Τί δ᾽ ἂν εἴποι τις περὶ τῆς νομοθετικῆς ἱδρύσεως νέου πανεπιστημίου χωρὶς τῆς ταυτοχρόνου οἰκοδομικῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ, δηλ. χωρὶς τῆς ἀποκτήσεως ἐργαστηρίων καὶ κλινικῶν κ.λ.π! Ἡ τοιαύτη μέριμνα δὲν διαφέρει κατὰ πολὺ τῆς νομοθετικῆς ὀργανώσεως στόλου χωρὶς τῆς ναυπηγήσεως πλοίων...

Τέλος δὲ προκειμένου περὶ τοῦ τρίτου μέτρου, λογισθέντος καὶ τούτου ὡς συντελεστικοῦ πρὸς ἀναχαίτισιν τῆς φοιτητικῆς πλημμύρας, δηλ. τῆς αὐξήσεως τῶν διδάκτρων, ἀνάγκη ὅπως πρώτιστα κατανοηθῇ καλῶς ὁ σκοπὸς παντὸς Πανεπιστημίου, ὅστις ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν παίδευσιν ἐπιστημόνων...ἡ αὔξησις τῶν ἐκπαιδευτικῶν τελῶν, ἐὰν ἔμελλε νὰ ἐπενέγκῃ περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν, θὰ ἐπετύγχανε τοῦτον δι᾽ ἀποκλεισμοῦ τῶν ὀλιγώτερον εὐπόρων, περὶ ὧν ὅμως ἡ πεῖρα ἔχει μαρτυρήσῃ ὅτι δὲν εἶναι καὶ οἱ ὀλιγώτερον ἐπιμελεῖς καὶ ἱκανοί. Καὶ ἐὰν δὲ μὴ ἀποκλείσῃ τοιούτους ἱκανοὺς καὶ ἐπιμελεῖς φοιτητάς ἡ πολλὴ δαπανηρότης τῆς φοιτήσεως, ἀλλὰ πάντως μέλλει νὰ καταστήσῃ δυσχερεστέραν τὴν συντήρησιν αὐτῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ἐπαυξήσῃ δηλ. τὸν ἄλλως οὐκ ὀλίγον κίνδυνον τῆς ὑγείας τοιούτων πτωχῶν καὶ φιλέργων φοιτητῶν, ὀνομαστὶ τὸν κίνδυνον τῆς

φυματιώσεως. Ὁ ἄλλος λόγος, ὁ τῆς ταμιακῆς ἐνισχύσεως τοῦ Πανεπιστημίου, δὲν πρέπει νὰ βαρύνῃ σημαντικῶς ἐν τῇ πλάστιγγι τῆς ἀποφάσεως προκειμένου περὶ τοιούτου σκοποῦ, οἷος ὁ τῆς πανεπιστημιακῆς παιδεύσεως…

Τὴν τελικήν μου ἐντύπωσιν ἐκ τῆς διδασκαλίας μου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰκονίζει ἡ λύπη ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνησυχία, ἣν γεννᾷ ἡ προϊοῦσα ἐπίτασις τῆς ἀπαιδευσίας μεταξὺ τῶν φοιτητῶν. Τὸ μέγα πλῆθος αὐτῶν παρέχει ἀτελεστάτην ἐγκυκλοπαιδικὴν μάθησιν, ὑστερεῖ δ᾽ οἰκτρῶς εἰς τὴν ἑλληνομάθειαν, τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας ἡμῶν καὶ τῆς κλασσικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς. Εἰς τὴν οἰκτράν ταύτην κατάστασιν ἤγαγε βεβαίως μὲν ἡ πολιτικὴ κακοδαιμονία τῶν τελευταίων ἐτῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας ἐδυστύχησε καὶ ἡ παιδεία ὡς καὶ πᾶν ἄλλο ἀγαθὸν ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν, συνέτεινε δ᾽ ὅμως σημαντικῶς καὶ ἡ συστηματικὴ καταδίωξις παντὸς ἑλληνικοῦ, καὶ γλώσσης καὶ γνώσεως, ἡ ἐνεργουμένη ὑπὸ ὁμάδος φανατικῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὤμοσαν ὅπως διὰ τῆς βίας ἐμποδίσωσι τοὺς Ἕλληνας νὰ χρησιμοποιῶσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, πρὸς ὃν σκοπὸν καὶ εἴδομεν αὐτοὺς βαίνοντας ἐν συνεργασίᾳ μετὰ κυβερνητῶν καὶ ἀρχόντων, οἵτινες καὶ παρέδωκαν πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ καὶ τὴν διοίκησιν τῆς παιδείας ἐν τῷ Κράτει. Μοναδικὸν φαινόμενον τοῦτο ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν, νὰ καταπολεμῆται ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, νὰ ἐπιδιώκηται δ᾽ ἡ ἐπιβολὴ ἐκτρωματικοῦ συμπιλήματος λέξεων, αἵτινες εἴτε παριστῶσι παραφθορὰν τῶν ἑλληνικῶν εἴτε χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς Ἐνετοκρατίας ἢ Τουρκοκρατίας. Εἶναι δ᾽ ἡ ἐπίδρασις τῆς νοσηρᾶς ταύτης ἀντιλήψεως ὀλεθρία· διότι εἰς τὴν ἐκπαιδευομένην νεότητα παρέχεται ἡ δελεαστικὴ ἐντύπωσις, ὅτι ἡ ἑλληνομάθεια ἀποτελεῖ τυρρανικὴν βάσανον, ἥτις μάλιστα καὶ ἐμποδίζει τὴν γενικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ, καὶ ὅτι ἑπομένως εἶναι εὐκταία ἡ ἀπαλλαγὴ ἡμῶν ἀπ᾽ αὐτῆς. Πρὸς τοὺς φοιτητάς ἡμῶν, τοὺς ἐπιστήμονας τοῦ μέλλοντος, ὧν τὴν ὅλην πνευματικὴν ὑπόστασιν βλέπομεν ἡμεῖς, οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, κινδυνεύουσαν, ἀπευθύνεται ἡ προτροπὴ ὅπως ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο λάβωσι πρὸ παντὸς ὑπ᾽ ὄψει τὸ διττόν, κατ᾽ ἐξοχὴν ἑλληνικὸν καὶ πανεπιστημιακόν, γεγονός, δηλ. α΄.) ὅτι ὁ,τιδήποτε ἀπεκτήθη μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὸν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι – ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται διὰ τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς – ὀφείλεται εἰς τοὺς κατ᾽ ἐξοχὴν ἑλληνομαθεῖς αὐτῆς ἐπιστήμονας…β΄.) Ὅτι παρ᾽ οὐδενὶ ἔθνει καὶ ἐν οὐδεμιᾷ γλώσσῃ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστημονικὴ συγγραφή, ὃ ἐστιν ἡ ἔκφρασις τῶν τελειοτάτων καὶ λεπτοτάτων παραγώγων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἄνευ τῆς χρησιμοποιήσεως

ἐπιμελοῦς καθαρᾶς γλώσσης. A fine thought in fine language (λεπτὴ σκέψις ἐν λεπτῇ γλώσσῃ) εἶναι σταθερὰ ἀγγλικὴ ἀπαίτησις πρὸς τὴν συγγραφήν, ἁρμόζουσα, ὡς εὐνόητον, καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην γλῶσσαν. Ἐὰν δ᾽ εἴχομεν ἀνάγκην καὶ προσφάτου παραδείγματος τῆς ἀντιλήψεως, ἥν κορυφαῖοι ἐπιστήμονες ἔχουσι περὶ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραφῶν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν τοὺς λόγους δύο τῶν ἐπιφανεστέρων καθηγητῶν τῆς Χειρουργικῆς ἐν Γερμανίᾳ, τοῦ Bier, καὶ τοῦ Lexer, οἵτινες ὁμιλοῦντες ἐν τῷ περυσινῷ Συνεδρίῳ τῶν Γερμανῶν χειρουργῶν ἐν Βερολίνῳ ἐν σχέσει πρὸς τὴν συγγραφὴν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων, ἀπῄτησαν ὅπως καὶ είς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔτι χρῆσιν διατηρηθῇ ἡ ἁγνότης τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ἐπὶ ἀποφυγῇ τῶν ξενικῶν ὅρων, ὁ δεύτερος δὲ μάλιστα καὶ ἐπανέλαβεν, ἐν μέσῳ ἐνθουσιωδῶν ἐπευφημιῶν τοῦ ἀκροατηρίου, τὴν παρότρυνσιν, ἥν ὁ Jacob Grimm ἀναγράφει ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Γερμανικοῦ αὐτοῦ Λεξικοῦ: ἐκμανθάνετε καὶ σέβεσθε τὴν γερμανικὴν ὑμῶν γλῶσσαν καὶ μένετε ἐν αὐτῇ! Ἡ δύναμις ὑμῶν ὡς λαοῦ καὶ ἡ ἀντοχὴ ἔγκειται ἐν αὐτῇ...»[619].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στην έκθεσή του για την πανεπιστημιακή του διδασκαλία το ακαδημαϊκό έτος 1926 – 1927, κάνει λόγο για τον σκοπό αυτής της ίδιας της πανεπιστημιακής διδασκαλίας και για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού απέναντι στους φοιτητές, καθώς και για το θέμα της συμμετοχής των γυναικών στην πανεπιστημιακή και εν γένει επιστημονική εκπαίδευση, διατυπώνοντας την γνώμη του γι' αυτό. Μεταξύ άλλων, για τα θέματα αυτά, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει και τα εξής: «...Ὁ σκοπὸς τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας, δηλ. ἡ ἐμπότισις τοῦ πνεύματος τῶν φοιτητῶν δι᾽ ἐπιστημονικότητος, ἤτοι ἡ μύησις αὐτῶν είς τὴν ὑπόστασιν καὶ τάς μεθόδους τῆς ἐπιστημονικῆς μαθήσεως καὶ ἐρεύνης, ὁ σκοπὸς οὗτος δὲν ἐπιτυγχάνεται πλήρως ἐν οὐδενὶ πανεπιστημίῳ οὐδεμιᾶς χώρας, ἀλλ᾽ οὐδὲ καὶ προσδοκᾶταί ποτε νὰ ἐπιτευχθῇ ἐν τῇ ποθητῇ τελειότητι...Ἔχει δ᾽ ἄλλως σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ διδακτικὸν ἡμῶν καθῆκον τὸ γεγονός, τὸ βέβαιον, ὅτι ἡ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία δὲν ὀφείλει, διότι καὶ δὲν δύναται, νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν νοῦν τοῦ φοιτητοῦ δι᾽ ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκείνων γνώσεων, ὅσαι ἀπαιτοῦνται πρὸς βασικὴν κατάκτησιν τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἐπιστήμης, πολλῷ δ᾽ ὀλιγώτερον δι᾽ ὅσων ἀναγκαιοῦσι πρὸς ἐπιτυχῆ ἐξάσκησιν τοῦ ἀντιστοίχου ἐπιστημονικοῦ ἔργου, οἷον ἐνταῦθα τὸ ἰατρικόν, ἀλλ᾽

[619] Μέρμηγκας – *διδασκαλία της Εγχειρητικής 1924 – 25*, ό. π., σ. 9 –15.

ὅτι εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ περιορίζῃ τὸν σκοπὸν αὐτῆς εἰς τὴν ἐμπότισιν τοῦ φοιτητικοῦ νοῦ δι᾿ ἐπιστημονικότητος, δηλ. εἰς τὴν παρακίνησιν τοῦ φοιτητοῦ, ὅπως οὗτος, ἐνωτιζόμενος τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ τοιουτοτρόπως μυούμενος εἰς τὰ θέλγητρα τῆς ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως, ἔτι δὲ πρὸ πάντων καὶ ἐνθαρρυνόμενος ἐν τούτῳ ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν διδασκόντων, ἀσχολουμένων ἀδιαλείπτως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, μετατεθῇ εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῆς νοητικότητος, καθ᾿ ἥν ὁ κυριώτατος σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ἡ ἐρευνητικὴ σκέψις, ἡ ζητοῦσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγνωσμένων νὰ ἐξιχνιάσῃ τὰ ἄγνωστα. Ὅτι ἡ ἐπίτευξις τοῦ σκοποῦ τούτου βαίνει κατ᾿ εὐθὺν λόγον πρὸς τὸν πλουτισμὸν τοῦ φοιτητικοῦ νοῦ διὰ βασικῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, τοῦτο ἀποβαίνει εὐνόητον...δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λανθάνῃ ἡμᾶς ἡ σημασία τοῦ γεγονότος, τοῦ βεβαιωμένου, ὅτι ἡ ἐπίδρασις ἡμῶν, τῶν διδασκόντων, ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῶν μελλόντων ἐπιστημόνων δὲν εἶναι τόσον σημαντικὴ ὅσον γενικῶς νομίζεται, καὶ ὅτι τὸν κυριώτατον παράγοντα ἐν τούτῳ παριστᾷ ἡ ὑπ᾿ αὐτοῦ τοῦ φοιτητοῦ ἀναπτυσσομένη δύναμις καὶ ἔφεσις πρὸς μάθησιν...Ἀλλ᾿ ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει καὶ νὰ ὑποτιμᾶται τὸ μέγεθος τῆς ἐπιδράσεως, ἥν ἐπὶ τὴν παίδευσιν τοῦ φοιτητοῦ ἐξασκεῖ τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας καὶ ἔτι καὶ ἡ ἐπιμέλεια ἡ ὑπὸ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καταβαλλομένη. Διότι ναὶ μὲν εἶνε βέβαιον ὅτι τῆς διδασκαλίας καρποῦται ἕκαστος φοιτητὴς ἀναλόγως τῆς δεκτικότητος τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ καὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐπιμελείας, ἀλλ᾿ ἀφ᾿ ἑτέρου εἶνε πασιφανὲς τὸ σοβαρὸν γεγονός, ὅτι ὅπου ἡ διδασκαλία εἶνε πλημμελὴς ἐκεῖ εἶνε πλημμελὴς καὶ ἡ παίδευσις...

Ἤδη θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξετασθῇ ἕν ἄλλο ζήτημα, ἀφορῶν καὶ τοῦτο εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν καὶ ἐν γένει τὴν ἐπιστημονικὴν παίδευσιν, δηλ. τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔχουσι γραφῇ τόσα, ὥστε θὰ ἐφαίνετο ὅτι περιττεύει ἡ ἐξακολουθητικὴ ἀνακίνησις αὐτοῦ· ἀλλ᾿ ἐν τούτοις κυριαρχεῖ ἐν αὐτῷ στοιχεῖόν τι, ὅπερ δικαιολογεῖ τὴν προσθήκην τῆς ἀτομικῆς γνώμης παντὸς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο παριστᾷ τὸ γεγονός, ὅτι καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ τὴν θετικωτέραν κρίσιν παρέχει ἡ ἔμπρακτος πεῖρα, ἡ συναγομένη ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ οὗ πρόκειται μέτρου, πεῖρα, ἥν οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἔχῃ τόσον ἀσφαλῆ ὅσον ὁ καθηγητής, ὁ διδάσκων καὶ ἐξετάζων τάς φοιτητρίας. Προστίθενται δ᾿ εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦτο καὶ τὰ εἰδικὰ γνωρίσματα, ἅτινα τυχὸν παρέχουσιν εἰς τὴν γυναικείαν νοοτροπίαν οἱ κλιματολογικοὶ ἢ κοινωνικοὶ ὅροι,

οἱ κυριαρχοῦντες ἐν τῇ περὶ ἧς ἑκάστοτε πρόκειται χώρα...Ὡς θεμελιώδης ἐπιβάλλεται ὁ χωρισμὸς τοῦ ὅλου ζητήματος τῆς γυναικείας ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως, ἤτοι ἡ διάκρισις καθ᾽ ὅσον πρόκειται περὶ παροχῆς πανεπιστημιακοῦ πτυχίου καὶ ἀδείας πρὸς ἐξάσκησιν ἐπιστημονικοῦ τινος ἔργου (ἰατρικοῦ, δικηγορικοῦ κ. ἐξ.) ἢ πρόκειται περὶ συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἑκάτερον ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων τῆς ἀσχολίας ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ ἀπαίτησιν ἐπὶ τῆς νοητικῆς δυνάμεως καὶ ἐπιμελείας· διὸ καὶ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἰδιαιτέρως. Ἡ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν εἰς τὰ ἁπλᾶ ἐπιστημονικὰ ἐπαγγέλματα, δηλ. τοιαῦτα, ὧν ἡ ἐξάσκησις δὲν ἀπαιτεῖ καὶ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν...δὲν κινδυνεύει νὰ ἀποβῇ ἐπιζήμιος εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν καὶ καθ᾽ ὅσον δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ δυσκολευθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ καὶ ἤδη ἀρκούντως δυσχερὴς θέσις τῶν ἐξασκούντων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων ἔμελλε νὰ προστεθῶσιν ὡς ἀνταγωνισταὶ καί αἱ γυναῖκες...αἱ γυναῖκες σπανίως δεικνύουσιν αὗται παραγωγικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἐνῶ ἐν ταὐτῷ, κληρονομήσασαι ἴσως αὐτὴν ἐκ τῶν γονέων, μεταδίδουσιν εἰς τὰ (ἄρρενα) τέκνα...Καὶ ταῦτα μὲν ὑπαγορεύει ὕ φυσιολογικὴ γνῶσις· ἀλλ᾽ ἔτι ἀνωτέρα αὐτῆς εἶνε ἡ κρίσις ἥν παρέχει ἡ πεῖρα, ἡ προσκτηθεῖσα διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν σχέσει πρὸς ἔργον τι, εἰς ὃ ἠσχολήθη πάντοτε κυρίως ἡ γυνὴ καὶ ὅπερ μάλιστα εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἐξησκεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ γυναικῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ἡ μαιευτική. Αἱ μαῖαι, οἷαι ὑπῆρξαν βεβαίως ἀφ᾽ ὅτου ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι νοήμονες, εἶχον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν οὐδ᾽ ἐπ᾽ ἐλάχιστον νὰ προαγάγωσιν εἰς τελειότητα, ἥτις, τουναντίον, ἐπετεύχθη πάντοτε ὑπὸ μόνων τῶν ἀνδρῶν ἐπιστημόνων...Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους, συγγενοῦς πρὸς τὸ ἐπιστημονικόν, δηλ. ἐπὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ, βλέπομεν ὁμοίως τὴν γυναῖκα, καίτοι ἀσχολουμένην ἐνδελεχῶς, ἰδίως εἰς τὴν μουσικήν, καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὑστεροῦσαν ἐν τούτοις μέχρις ἀνυπαρξίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημιουργικὴν παραγωγὴν...»[620].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, ως στρατιωτικός ιατρός και έχοντας και τον τίτλο του υφηγητή, το έτος 1906, δημοσίευσε μια μελέτη με τίτλο « Ἡ Χειρουργικὴ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ», στην οποία περιγράφει την αγωγή, που ακολουθούσε στο Α΄ Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών, σε διάφορα χειρουργικά περιστατικά, με σκοπό να την

[620] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Πανεπιστημιακή μου Διδασκαλία κατά το έτος 1926 – 27*, Αθήνα 1928, σ. 2-8.

γνωστοποιήσει και να αποτελέσει βιβλιογραφική πηγή για τον καταρτισμό των ιατρών και των φοιτητών, αναφέροντας μεταξύ άλλων και τα εξής: «Σκοπὸν προτίθεται τὸ δημοσίευμα τοῦτο ὅπως ἐκθέσῃ τὸ σύστημα τῆς χειρουργικῆς ἀγωγῆς, οἷα ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν ἀρρώστων του Νοσοκομείου ἡμῶν…Παρ᾽ ἡμῖν, ἐν Ἑλλάδι, ὑποτιμᾶται, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἡ ἀξία τῶν τοιούτου εἴδους δημοσιευμάτων, δηλ. τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ ὅλον σύστημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τῶν καθ᾽ ἑκάστην Κλινικῶν. Ὅτι ἡ ὠφέλεια ἐκ τῶν τοιούτων διατριβῶν ἔμελλε νὰ προκύψῃ μεγάλη, περὶ τούτου πείθει ἡ παρατήρησις τῶν ὅσων συμβαίνουσι χειρουργικῶν πλημμελημάτων ἐν τοῖς ἀποκέντροις διαμερίσμασι τοῦ ἡμετέρου Κράτους…Διότι ὅπως μυηθῶσιν οἱ ἰατροὶ οἱ παλαιότεροι εἰς τὴν ἀενάως συντελουμένην ἐπιστημονικὴν πρόοδον, τὴν οὕτω μεταβάλλουσαν πολλάκις ἄρδην τὰ τέως κρατοῦντα ἐν τῇ θεραπευτικῇ ἀγωγῇ, χρειάζεται ἀπαραιτήτως ἡ χρησιμοποίησις δύο μέσων, πρῶτον μὲν τῆς ἐπακολούθου ἐκπαιδεύσεως, δηλονότι τῆς ὀργανώσεως σειρᾶς μαθημάτων ἀποκλειστικῶν διὰ τοὺς ἰατρούς, καὶ δεύτερον τῆς περιοδικῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ συστήματος, ὅπερ διέπει τὴν λειτουργίαν ἑκάστης τῶν Κλινικῶν…Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς ἰδιώταις ἰατροῖς μέλλει νἀποβῇ εὐπρόσδεκτος ἡ τοιαύτη προσφορά, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ προσωπικὸν τῶν Κλινικῶν μέλλει νὰ προσπορίσῃ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν, ὧντινων οὕτω τὸ ἔργον ἀσφαλῶς προάγεται καὶ εὐοδοῦται διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν διαφόρων συστημάτων καὶ μεθόδων, αἵτινες κυριαρχοῦσιν ἐπὶ τῶν καθ᾽ ἑκάστην Κλινικῶν. Μάλιστα δὲ καὶ ὡς καθῆκον ὑπολαμβάνεται ἡ ἐπιθυμητὴ αὕτη δημοσίευσις περὶ τῶν ἐν ταῖς Κλινικαῖς πραττομένων. Ἐμοὶ δὲ μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ τὸ παρὸν δημοσίευμα καὶ εἰς ὑποστήριξιν τῆς πανεπιστημιακῆς μου διδασκαλίας, ἧςτινος οἱ ἀκροαταὶ εὑρίσκουσιν οὕτως ἀποτετυπωμένα πολλὰ ἐκ τῶν ἀνακοινουμένων αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ βήματος…»[621].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σε μια του πραγματεία με τίτλο «Πρὸς ἁπλοποίησιν τῆς χειρουργικῆς», που δημοσίευσε σε ιατρικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης κάνει λόγο για περιορισμό και απλούστευση των χειρουργικών επεμβάσεων, που σήμερα επαληθεύεται με την ανάπτυξη της ενδοσκοπικής και λαπαροσκοπικής χειρουργικής, της επεμβατικής ακτινολογίας κ. ά., όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια. Επίσης, γράφει για τις προσπάθειες, που εμπνεύσθηκε και κάνει ο ίδιος, για την

[621] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Χειρουργική εν τη εφαρμογή,* Αθήνα 1906, σ. 1-2.

απλοποίησιν των χειρουργικών επεμβάσεων. Συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «Ἴσως δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἔργον ἀνθρώπινον οὗτινος οἱ μύσται, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς καλλιεργοῦσιν αὐτὸ ὡς οἷόν τε ἐκτεταμένως, ἀλλὰ καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἀποβλέπουσιν εἰς τὸν ὡς δυνατὸν περιορισμὸν αὐτοῦ καὶ ἔτι καὶ τὴν κατάργησιν. Αὐτὸ συμβαίνει πρὸς τὴν χειρουργικήν. Ἡ χειρουργικὴ θεραπεία τῶν παθήσεων παριστᾷ σκληράν ἀνάγκην, ἐνασκουμένην διὰ βαναύσου ἐργασίας ἐπὶ τοῦ ἀρρώστου σώματος…Ἡμῶν, τῶν χειρουργῶν, ἡ σκέψις, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπος, ἀποβλέπει πρώτιστα μὲν εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν ἐνδείξεων πρὸς ἐγχειρητικὴν ἐπέμβασιν, ἔπειτα δ᾽ ὅμως καὶ εἰς τὴν ὡς δυνατὴν ἐλάττωσιν τῆς ταλαιπωρίας τοῦ χειρουργουμένου ἐπὶ ἐξασφαλίσει καὶ ὡς οἷόν τε καλοῦ θεραπευτικοῦ ἀποτελέσματος…Ἡ τροπὴ αὕτη τῶν ἰατρικῶν ἡμῶν βλέψεων, δηλ. ὁ περιορισμὸς τῶν ἐγχειρητικῶν ἐνδείξεων, εὑρίσκει μὲν ὑποστήριξιν καὶ ὑφ᾽ ἡμῶν τῶν χειρουργῶν, κυρίως δ᾽ ὅμως εὐωδοῦται διὰ τῆς προσπαθείας τῶν λοιπῶν συναδέλφων, παθολόγων κλπ. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνο, ὅπερ ἀνήκει ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ἡμῶν, εἶναι ἡ τοιαύτη προοδευτικὴ διαρρύθμισις τοῦ ἐγχειρητικοῦ ἡμῶν ἔργου, ὥστε ἡ ἐγχειρητικὴ ἐργασία, ἀποβάλλουσα τὴν ἀγριότητα αὐτῆς, νὰ καταστῇ ὡς οἷόν τε ἁπλῆ καὶ ἀκίνδυνος. Τὸ πρῶτον, ὅπερ ἔχει σημασίαν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ ἐγχειρητικοῦ ἄλγους, ἡ νάρκωσις…Ἡ διατριβή μου αὕτη ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν μεθόδων, δι᾽ ὧν ἐγὼ αὐτὸς ζητῶ ὅπως ἁπλοποιήσω τὴν χειρουργικὴν ἐπέμβασιν ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν μου ὑφ᾽ ἥν ἔννοιαν ἐξέθηκα ἀνωτέρω, δηλ. τῆς ἐλαφρότητος καὶ τελειότητος. Καὶ πρῶτον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψυχικὴν προπαρασκευὴν τοῦ μέλλοντος νὰ χειρουργηθῇ ἀσθενοῦς ἐφαρμόζω τὸ σύστημα τῆς βαθμιαίας αὐτοῦ ἐξοικειώσεως…Ἔτι σημαντικώτερον τὸ δεύτερον εἶδος τῆς ἁπλοποιητικῆς μου προσπαθείας, δηλ. τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐγχειρητικῆς διαιρέσεως τῶν ἱστῶν. Ὅλως διαφόρως ἢ ὡς πράττουσιν οἱ χειρουργοὶ γενικῶς καὶ ὡς συμβουλεύουσι τὰ βιβλία τῆς Ἐγχειρητικῆς, δὲν τέμνω «δέρμα καὶ ὑποδόριον ἱστὸν ἐν ταὐτῷ ἐπὶ συλλήψει παντὸς αἱμορραγοῦντος ἀγγείου δι᾽ αἱμοστατικῆς λαβίδος» ἀλλὰ διαιρῶ μόνον τὸ δέρμα χωρὶς τὸ μαχαίριον νὰ ἐγγίσῃ τὸν ὑποδόριον ἱστόν, ὅστις μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ τὰ χείλη τῆς τομῆς τοῦ δέρματος ἀπομακρυνθῶσιν ἀπ᾽ ἀλλήλων καὶ ἔτι καὶ ἑλκυσθῶσι πρὸς τὰ ἄνω, δι᾽ ἀγκίστρων, ἐφαρμοζομένων κατὰ τε τὰ πλάγια καὶ τάς γωνίας τοῦ δερματικοῦ ἀνοίγματος, διασπᾶται κατὰ τὸ μέσον τῆς οὕτως ἀποκεκαλυμμένης ἐκτάσεως αὐτοῦ (δι᾽ οἱουδήποτε ἐργαλείου, μήλης, λαβίδος κ.τ.τ.)

ἕως ἂν ἐπιφανῇ ἡ ὑποκειμένη περιτονία ἢ ἀπονεύρωσις κ.λ.π....Ἡ ὅλη αὕτη ἁπλοποιητικὴ ἐργασία τῆς ὡς δυνατῆς ἀποφυγῆς τῆς γενικῆς ναρκώσεως, τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐγχειρητικῆς διατομῆς καὶ κακοποιήσεως τῶν ἱστῶν καὶ ἐπὶ πλέον καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς αἱμοστατικῆς συλλήψεως τῶν ἀγγείων μοὶ ἐνέπνευσεν ἤδη πρὸ πολλοῦ τὴν τολμηράν σκέψιν ὅπως ἐπιτρέπω συχνὰ εἰς τοιούτους ἀσθενεῖς νὰ ἐγείρωνται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγχείρησιν ἐκ τῆς χειρουργικῆς τραπέζης καὶ νὰ μεταβαίνωσι πεζῇ εἰς τὸν θάλαμον νοσηλείας ἵνα κατακλιθῶσι...Ἴσως καὶ εἴθε διὰ τῆς διττῆς ταύτης ἐπιτυχίας, ἤτοι ἀφ᾽ ἑνός τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐγχειρητικῶν ἐνδείξεων καὶ ἀφ′ ἑτέρου τῆς ἁπλοποιήσεως τῶν ἐγχειρητικῶν πράξεων, νὰ παρασκευασθῇ ἡ ἀνατολὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθ᾽ ἥν πρὸς θεραπείαν τῶν παθήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος θὰ ὑπάρχῃ τόση μόνον ἀνάγκη τῆς χειρουργικῆς, ὥστε αὕτη νὰ μὴ ἀποτελῇ ἴδιον κλάδον τῆς Ἰατρικῆς» [622].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας το έτος 1932 εκδίδει, μέσω του Πανεπιστημίου Αθηνών, σε μορφή μονογραφίας, μια διάλεξη, που έδωσε στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου για την εκατονταετηρίδα από τον θάνατο του Goethe και στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρεται και στη θέση του Goethe για την επιστήμη, λέγοντας τα εξής: «...Ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως παρουσιάζει δυὸ μεγάλας περιόδους, καθ᾽ ἅς ἡ ἑρμηνευτικὴ προσπάθεια κατηυθύνθη πρὸς δυὸ διαφόρους διευθύνσεις. Πρώτη εἶνε ἡ περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἧςτινος οἱ σοφοὶ ἐξήρτησαν τὴν πᾶσαν ἐπιτυχίαν ἐκ τῆς νοητικῆς αὐτῶν κατεργασίας. Ὑποκειμενικὴ ἦτο ἡ ἀσχολία αὐτῶν καὶ ἡ πίστις, ἐνῷ ἡ ἀντικειμενικὴ παρατήρησις ἐγίνετο ἀτελής, περιοριζομένη εἰς μεμονωμένας μόνον περιπτώσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔπειτα ἐστηρίζετο μέγα τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἰδεῶν καὶ σκέψεων. Ἔλειπε δ᾽ ἄλλως τότε καὶ ἡ φροντὶς πρὸς τεχνητὴν πρόκλησιν τῶν ὑπὸ ἔρευναν φαινομένων, ἤτοι τὸ πείραμα. Ἡ τοιαύτη μονομερὴς ἀντίληψις ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἄλλων λαῶν οἵτινες διεδέχθησαν τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν (Ρωμαίων, Ἀλεξανδρινῶν, Ἀράβων καὶ λοιπῶν Μεσαιωνικῶν) ἕως ὅτου, τοῦ Francis Bacon (1561 – 1626) προεξάρχοντος, ἐτράπη ἡ ἔρευνα πρὸς τὴν ἐναντίαν κατεύθυνσιν, δηλ. τὴν ὡς οἷόν τε λεπτομερῆ ἀντικειμενικὴν παρατήρησιν καὶ ἔλεγχον τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ζητήματος, καὶ ἔτι καὶ τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν, ἀλλ᾽ ἐπὶ καταφρονήσει τῆς ὑποκειμενικῆς τοῦ πνεύματος συμμετοχῆς.

---

[622] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Προς απλοποίησιν της Χειρουργικής*»,στο: *Ελληνική Ιατρική*, τ. 5 (1931), τευχ. 1, σ. 1 – 5.

Ὑπερβολὴ λοιπὸν πρὸς τὴν ἀκρότητα ταύτην, ὡς ἦτο ὑπερβολικὴ καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη, ἡ παλαιά, μονομερὴς ἀντίληψις. Ο Goethe, εὑρών τοιαύτην τὴν νοοτροπίαν τῶν ἐργατῶν τῆς σκέψεως καὶ βλέπων αὐτὴν ἐξελισσομένην ὁλονὲν πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀντικειμενικῆς παρατηρήσεως (ἥτις κυριαρχία, ἄλλως, ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον καὶ κατόπιν, ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ 19ου αἰῶνος), ἔλαβε στάσιν ἰδίαν, ἐνῷ δηλ. ἀνεγνώρισε μὲν τὴν ἀξίαν τῆς ἀντικειμενικῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος, ἀλλ᾽ ἐν ταυτῷ διεκήρυξε καὶ τὴν σοβαρότητα τῆς αὐτεξουσίου πνευματικῆς ἐρευνητικότητος καὶ δημιουργίας, ἐτήρησε δηλ. στάσιν, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγε, μεταξὺ ὑποκειμένου (τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς) καὶ ἀντικειμένου (τῆς νεωτέρας ἐρεύνης), ὡς ἄλλως ἔλαβε θέσιν μεταξὺ τῶν φιλοσόφων, οἵτινες ἔβλεπον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, καὶ τῶν φυσιοδιφῶν, οἵτινες ἐπορεύοντο τἀνάπαλιν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ τοιαύτη αὐτοῦ πρωτοτυπία, τοῦ τρέπειν δηλ. τὴν σκέψιν εἰς κατευθύνσεις νέας, καταφαίνεται ἐπὶ παντὸς νοητικοῦ εἴδους πρὸς ὃ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὁ γίγας οὗτος τῆς διανοίας…»[623].

Και σ′ αυτόν τον λόγον του Κ. Ν. Μέρμηγκα, που εκδόθηκε ως μονογραφία, μπορεί κάποιος να παρατηρήσει τόσο την εύστοχη επιλογή του θέματος από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα όσο και την παράθεση των στοιχείων για την ανάπτυξή του, δίνοντας μάλιστα προσοχή και βαρύτητα στη γνώμη του Goethe, η οποία αναφέρεται στη σοβαρότητα της αυτεξούσιας πνευματικής ερευνητικότητας, ζήτημα το οποίο αποτελεί στη σημερινή εποχή αντικείμενο, με διάφορες μορφές και θεωρίες, της φιλοσοφίας της επιστήμης (A. F. Chalmers[624], I. Lakatos[625]). Επίσης, σ᾽ αυτόν το λόγο του Κων. Μέρμηγκα, βλέπομε και το στοιχείο του ιατροφιλόσοφου, αφού, σε λίγες γραμμές, μας δίνει την ιστορία και τη μεθοδολογία της επιστήμης από των αρχαίων χρόνων μέχρι τις μέρες μας.

Ο Κων. Μέρμηγκας το έτος 1933 εκδίδει ένα βιβλίο με τίτλο «Ἐπιστημολογία, ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν»[626], του οποίου αφορμή για την έκδοσή του ήταν μαθήματα, που έκανε για κάποιο χρονικό διάστημα, συγκεκριμένα από το 1916 και μετά, πέρα απ′ το κύριο ιατρικό έργο του ως πανεπιστημιακού δασκάλου, όπως αναφέρει στον πρόλογο του

---

[623] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Johann Wolfgang Goethe*, Αθήνα 1932, σ. 4.

[624] A.F.Chalmers, *Τι είναι αυτό που λέμε επιστήμη*, Ηράκλειο 2007, σ. xxi.

[625] Ν. Αυγελής, *Φιλοσοφία και Ιστορία της Επιστήμης*, , Θεσσαλονίκη 1993, (για Im. Lakatos) σ. 217.

[626] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Επιστημολογία ήτοι εισαγωγή εις την σπουδήν των επιστημών*, Αθήνα 1933. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Επιστημολογία.*

βιβλίου, τα οποία αφορούσαν την Επιστήμη ως έννοια γενικά, και των οποίων μαθημάτων αφορμή υπήρξε η διαπίστωση από μέρους του, αφ' ενός ότι η επιστήμη δεν επέδρασε θετικά στην ηθική ανέλιξη του ανθρώπου, αφ' ετέρου ότι έγινε όργανο πολεμικής καταστροφής στα χέρια των λαών και των κυβερνήσεών των, υπάρχοντος τότε του πρώτου παγκόσμιου πόλεμου. Αναφέρει σχετικά στον πρόλογό του: «Ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἔτους 1916-17, τοῦ ἔτους ἐκείνου οὗτινος τὰ πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα ἔμελλον νὰ παραγάγωσι τόσον ἰσχυρὰν συγκλόνησιν εἰς τὸν διανοητικὸν ρυθμὸν καὶ τῶν ἄλλων μὲν λαῶν μάλιστα δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ, διδάσκων ὡς ἔκτακτος καθηγητὴς τὴν Χειρουργικὴν εἰς τοὺς μαθητάς μου (τελειοφοίτους της Ἰατρικῆς) ᾐσθανόμην συχνάκις ἐμαυτὸν παρασυρόμενον ὑπὸ τῆς γενικῆς τότε ἐπικρατούσης ἀπαισιοδόξου φιλοσοφικῆς πνοῆς, ἥτις παρέστησε τὸ ἀπαύγασμα τῆς διαψεύσεως ἥν ἡ ἀνθρωπότης ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ ἐν παντὶ ὅπερ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐθεώρει ὡς ἀρρήκτως συνδεδεμένον μετὰ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς παντὸς πεπολιτισμένου λαοῦ...ὁ πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος, ὅστις ἐκάλει τοὺς μαθητάς του νὰ θαυμάσωσι τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ νὰ μυηθῶσιν εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἐπιστήμης, τῆς ὑπισχνουμένης τὴν διαφώτισιν καὶ ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὤφειλε νὰ ὑποστῇ τὴν ἀλγεινὴν ἐκείνην ἐπήρειαν ἥν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡ διάψευσις μιᾶς ἰδανικῆς ἐλπίδος. Ἡ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία, ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν μεταρσίωσιν τοῦ πνεύματος τῶν φοιτητῶν, ὤφειλε νὰ εὑρίσκηται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν οἰκτράν πραγματικότητα, καθ᾽ ἥν ἡ πᾶσα ἐπιστημονικὴ γνῶσις καὶ ἡ πᾶσα σφριγηλότης τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ εἶχον διατεθῇ εἰς ἐξυπηρέτησιν τῆς πολεμικῆς καταστροφῆς,...Ὑπὸ τὴν ἀέναον ταύτην παρόρμησιν πρὸς εὐρυτέραν ἄποψιν τοῦ διδακτικοῦ ἔργου καὶ προσυπολογισμὸν τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως καὶ ἐπιδράσεως μεταξὺ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἐζήτουν συχνάκις ὅπως ἀναλύω ἐνώπιον τῶν μαθητῶν μου θέματα τοιαῦτα σχετικὰ πρὸς τὴν ἐξάρτησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν ἔργου ἐκ τῶν διαφόρων ὅρων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου. Τὰ μαθήματα ταῦτα ἐπεθύμησα εἶτα νὰ συστηματοποιήσω, ὥρισα δὲ καὶ ὥραν εἰδικῆς διδασκαλίας, ἥτις ὅμως μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου ἐδέησε νὰ διακοπῇ, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ θεωρητικὰ μαθήματα τοῦ Πανεπιστημίου. Τὴν μελέτην μου ταύτην, τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν

τοιαύτην διδασκαλίαν, ἵνα διατηρήσω καὶ δι᾽ ὀψιαίτερον χρόνον, ἐζήτησα νὰ καταγράψω ἐν εἴδει διατριβῆς…»[627].

Το βιβλίο αυτό, με τον τίτλο «Επιστημολογία», το αφιέρωσε στην Φιλοσοφική Σχολή, όπως αναφέρει ο ίδιος: «ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ. ΑΓΑΠΗΣ ΔΕΙΓΜΑ. ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ» [628].

Όπως φαίνεται από τα περιεχόμενα[629] του βιβλίου αυτού, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνει λόγο για την καλλιέργεια της Επιστήμης, δίνει μια σύντομη ιστορία των επιστημών, κάνει μια διαίρεση των επιστημών, παρουσιάζει όρους πρόσφορους για την ευδοκίμηση των επιστημών (ενδιάθετον της ανθρωπίνης ψυχής, εξωτερικοί και ατομικοί όροι), επίσης γράφει για την πρακτική χρησιμοποίηση των επιστημών και τέλος αναφέρει τις σχέσεις της επιστήμης με τη θρησκεία, την ποίηση, την καλλιτεχνία, την πολιτική, καθώς επίσης γράφει και για την επίδραση της επιστήμης στην ανθρώπινη ζωή.

Όσον αφορά την σχέση της επιστήμης με τη θρησκεία τονίζει ότι η επιστήμη δεν αντίκειται στη θρησκεία, η δε θρησκεία δεν απορρίπτει την επιστήμη, φέρνοντας για υποστήριξη σ' αυτό και γνώμες επιφανών ανθρώπων. Αναφέρει λοιπόν τα εξής: «…Ἡ διάσεισις αὕτη τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἶναι τωόντι φυσικὴ καὶ εὐεξήγητος. Διότι εἶναι πράγματι μοιραία ἡ ἀνάγκη τῆς συγκρούσεως μεταξὺ ἀφ᾽ ἑνός τῆς σκέψεως, τῆς πλουτιζομένης διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ κατακτήσεως, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τῆς ἁπλοϊκῆς θρησκευτικῆς προσηλώσεως. Ἀλλ᾽ ἡ σύγκρουσις αὕτη δὲν σημαίνει καὶ τὴν σύγκρουσιν μεταξὺ τῆς πραγματικῆς θρησκευτικότητος καὶ τῆς πραγματικῆς ἐπιστημονικότητος. Οὔτε ἡ ἀφελὴς μορφὴ τῆς θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἀντιπροσωπεύει τὴν φύσιν τῆς θρησκευτικότητος, τῆς ἀληθοῦς καὶ ὡραίας, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἡμῶν ἡμιμάθεια (διότι καὶ οἱ σοφώτεροι τῶν ἐπιστημόνων εἶναι ἡμιμαθεῖς ἐν τῇ σπουδῇ τῆς Φύσεως) οὔτε καὶ αὐτὴ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν τελειότητα.Οὔτε ἀπόστασις οὐδ᾽ ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξύ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, ἄλλ᾽ ὑπάρχει συνάντησις αὐτῶν· μόνον ὅτι ἡ συνάντησις αὕτη γίνεται ἐκεῖ ὅπου τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἠδυνήθη ἔτι, οὐδέ πόρρωθεν, νὰ ἀτενίσῃ…Ὑπερτάτην λοιπὸν ἀνάγκην καὶ καταφυγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος παριστᾷ ἡ θρησκευτικὴ πίστις, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἐξύψωσιν, προϊοῦσαν ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς νίκης, ἥν τὸ πνεῦμα κατήγαγε καθ᾽ ἑαυτοῦ, ἐνῷ, ἐξελθὸν τῆς φυσικῆς στενότητος, κατέστη οὐ μόνον ἠρεμώτερον ἀλλὰ καὶ

[627] Μέρμηγκας – *Επιστημολογία*, ὁ. π., σ. ε΄ - στ΄.
[628] Μέρμηγκας – *Επιστημολογία,* ὁ. π., σ. β΄.
[629] Μέρμηγκας – *Επιστημολογία*, ὁ. π., σ. ζ - η΄.

παραγωγικότερον. Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐρεύνης καὶ ἐκ τῆς γνώσεως, καὶ ἔτι καὶ ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς γνώσεως, ἡ δὲ θρησκεία πηγάζει ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἔτι καὶ ἐκ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ἀνθρώπου….Ἡ ὑπαγωγὴ τοῦ ζητήματος τῆς θρησκείας ὑπὸ τὸ αὐτὸ σύστημα ἐρεύνης, οἷον τὸ διέπον τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἀποτελεῖ πλημμέλειαν· διότι τὴν κυρίαν βάσιν πάσης ἄλλης ἡμῶν νοητικῆς ἐρεύνης παριστᾷ ἡ ἀντικειμενικότης, δηλ. ἰδιότης τοῦ ζητήματος τοιαύτη καθ᾽ ἥν τοῦτο δύναται, ἢ μάλιστα καὶ ὀφείλει, νὰ παρουσιάζηται ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφὴν καὶ εἰκόνα ἐνώπιον παντός του ὑποβάλλοντος αὐτὸ εἰς ἐξέτασιν· τοιαύτη ὅμως ἰδιότης εἶναι ξένη πρὸς τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας, ὅπερ προσλαμβάνει ἰδἰαν μορφὴν καὶ ὑπόστασιν πρὸ τῶν ὀμμάτων ἑκάστου παρατηρητοῦ…λίαν ἐνδεικτική ὑπό τήν ἔποψιν ταύτην ἡ ὁμολογία τοῦ Spencer, ὅστις, ὡς κατακλεῖδα τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας ἐπάγεται (Acts and Comments 1902): « Ἔκτοτε ἡ θρησκευτικὴ πίστις, ἥτις κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον πληροῖ τὴν σφαῖραν ἐκείνην τῆς ψυχῆς ἧς τὸ κενὸν δὲν δύναται νὰ πληρωθῇ ὑπὸ τῆς ἐλλόγου ἑρμηνείας τῶν πραγμάτων, μοὶ ἐμπνέει ὁλονὲν μείζονα συμπάθειαν, βασιζομένην ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος κοινῆς ἀνάγκης..»…ἀκριβῶς ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀνάγκης ταύτης ἔγκειται ἡ ἐκδήλωσις τῆς θεότητος, περὶ ἧς ὁ Goethe πάλιν λέγει: « Πρὸς ἕκαστον ἄνθρωπον ἐπιβάλλεται ἡ βεβαιότης ὅτι ὄπισθεν τῆς φύσεως κρύπτεται Ὄν τι μέγα παραγωγικόν, ρυθμιστικόν, καθοδηγητικόν»…Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἰδίως ἡ ἐξομολόγησις τοῦ Rousseau: « Ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἁγιότης τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἐπιχείρημα ὅπερ ὁμιλεῖ εἰς τὴν καρδίαν μου καὶ εἰς τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἤθελον οὔτε νὰ δώσω ἀπάντησιν. Ἴδε τὰ βιβλία τῶν φιλοσόφων μεθ᾽ ὅλης αὐτῶν τῆς ἐμφάσεως. Πόσον εἶναι μικρὰ ἀπέναντι τοῦ Εὐαγγελίου! Θὰ μοὶ ἀντιταχθῇ ὁ Σωκράτης, ἡ ἐπιστήμη αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ὁποία ἀπόστασις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Μαρίας! Ἐὰν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους δεικνύουσι τὸν σοφόν, ἀλλ᾽ ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ ἀποδεικνύουσι τὸν Θεόν»…Τὴν ἀρίστην δ᾽ ὅμως ἔκφρασιν τῆς ὀρθότητος πρὸς τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς τόσα ἄλλα κεφάλαια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀκούομεν ἐκ στόματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων (ἐνταῦθα πάλιν τοῦ Ἀριστοτέλους): « Ὅσοι μὲν οὖν ἓν τε τὸ πᾶν καὶ μίαν τινὰ φύσιν ὡς ὕλην τιθέασι, καὶ ταύτην σωματικὴν καὶ μέγεθος ἔχουσαν, δῆλον ὅτι πολλαχῶς ἁμαρτάνουσιν. τῶν γὰρ σωμάτων τὰ στοιχεῖα τιθέασι μόνον, τῶν

δ᾽ ἀσωμάτων οὔ, ὄντων καὶ ἀσωμάτων. καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς ἐπιχειροῦντες τάς αἰτίας λέγειν, καὶ περὶ πάντων φυσιολογοῦντες, τὸ τῆς κινήσεως αἴτιον ἀναιροῦσιν». (Μεταφυσικὰ Α 8, 988 β,22) (σ.σ. Αριστοτέλους Μεταφυσικά 988b ή I,viii,24 – 28) ...Τὴν ἀρίστην ἀπεικόνισιν τῆς πρεπούσης σχέσεως τοῦ ἐπιστήμονος πρὸς τὴν θρησκείαν παρέχουσιν οἱ λόγοι ἑνὸς τῶν μᾶλλον ρηξικελεύθων ἐπιστημόνων, τοῦ Faraday: « Ἐν τῇ θρησκείᾳ μου δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη. Ἀνήκω εἰς μίαν μικράν καὶ περιφρονημένην χριστιανικὴν αἵρεσιν, ἥτις παρέχει τὴν ἐλπίδα βασιζομένην ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστόν. Καίτοι δὲ τὰ πράγματα τῆς φύσεως οὐδέποτε δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀνώτερα ἐκεῖνα ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τὴν μέλλουσαν ὕπαρξιν ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα ὅσα σχετίζονται πρὸς Αὐτόν, συντελοῦσιν εἰς δόξαν Αὐτοῦ, ἐν τούτοις δὲν κρίνω διόλου ἐπάναγκες νὰ συνδέσω τὴν ἔρευναν τῶν φυσικῶν πραγμάτων πρὸς τὴν θρησκείαν. Οὕτω δὲ καὶ παρίστανται αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἐπιστημονικαί μου σχέσεις πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ὡς δύο ἐντελῶς διάφορα πράγματα»...Ἐνταῦθα ἂς παρατεθῇ ἡ συνοπτικὴ καὶ ἐν ταὐτῷ κλασικὴ ἐκείνη – εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν γεγραμμένη – ἔκφρασις τοῦ Leibniz (ἥν τοσοῦτον ἐξετίμα καὶ ἀνέφερε καὶ ὁ διάσημος χειρουργὸς καὶ ποιητής R. Volkmann): « Peu de science éloigne de Dieu beaucoup y ramène». Τέλος δ᾽ ἀνήκουσιν ἐνταῦθα, ὡς κατακλείς, οἱ λόγοι οὓς προσφάτως ἐξήνεγκεν εἷς τῶν κορυφαίων τῆς συγχρόνου νευρολογικῆς καὶ ψυχιατρικῆς ἐπιστήμης, ὁ Monakow, καὶ οἵτινες ἁρμόζονται βεβαίως ἐπίσης εἰς τὸ στόμα παντὸς ἱεροκήρυκος: « Ἔννοιαι καὶ ἀξίαι, ἃς θεωροῦμεν ὥς τι ἱερόν, ἀνεξερεύνητον, ἠθικῶς ἁγνόν, ὑπέροχον, ἰδεῶδες, σεβάσμιον κ.τ.τ., εἶναι διὰ τὸν ἄθεον καὶ ὑλιστὴν ἄγνωστα καὶ ξένα· τοιουτοτρόπως περιπίπτει οὗτος εἰς ἀδιέξοδον κατὰ τάς περιπτώσεις ψυχικῆς συμφορᾶς, καθ᾽ ἅς ἄλλοι ἄνθρωποι, ἐμφορούμενοι θρησκευτικῆς πίστεως, ζητοῦν νὰ ἀντλήσουν ἐξ αὐτῆς τὴν γαλήνην καὶ λύτρωσίν των καὶ τὴν ἐπανάκτησιν τῆς ἐνδομύχου εὐτυχίας τῆς ζωῆς »[630].

Σε ξεχωριστά κεφάλαια της μονογραφίας «Επιστημολογία» κάνει λόγο για την ιστορία και την διαίρεση των Επιστημών. Τα δυο αυτά κεφάλαια, το μεν πρώτο, που αφορά την ιστορία, το έχει αναλύσει περισσότερο και το έκανε σύγγραμμα, το οποίο παρουσιάζεται παρακάτω στο ίδιο κεφάλαιο, το δε άλλο, που αφορά τη διαίρεση, το δημοσίευσε ως άρθρο στην εφημερίδα

[630] Μέρμηγκας – *Επιστημολογία,* ὁ. π., σ. 207 – 224.

«Βραδυνή», τρία χρόνια αργότερα, σε τρία συνεχή φύλλα αλλά κάπως διαφοροποιημένο, δηλ. πιο εισαγωγικό και πιο συνοπτικό. Στο άρθρο αυτό, αναφέρει τα εξής: «…θὰ ἔπρεπεν ἡ πρόσκτησις τῶν τοιούτων γνώσεων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὀνομασίαν τῶν διαφόρων αὐτῆς εἰδῶν, τὴν ἱστορίαν τῆς πανεπιστημιακῆς παιδεύσεως, κλπ., νὰ ἀποτελῇ τὴν κρηπίδα τῆς φοιτητικῆς διδασκαλίας…Αὐτόχρημα ὀξύμωρον ἔννοιαν παριστᾷ πανεπιστημιακὴ παίδευσις τοιαύτη, καθ᾽ ἥν ἐπιζητεῖται μὲν ἡ μύησις εἰς τὴν ἐνδόμυχον γνῶσιν ἀντικειμένου τινὸς ἐπιστητοῦ, παραμελεῖται δ᾽ ὅμως ἐπὶ τούτοις ἡ διαφώτισις περὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐπιστητοῦ τούτου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἐρεύνης…Καὶ πρῶτον, τί δικαιοῦται νὰ συμπεριληφθῇ μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν; Συμφώνως πρὸς τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐπιστήμης, ἥτις χαρακτηρίζεται ὡς «ἐξερεύνησις τοῦ ἐσχάτου λόγου ἰδεῶν καὶ πραγμάτων», θὰ ἠδύνατο νὰ ὁρισθῇ λίαν εὐρεῖα ἡ δικαιοδοσία αὐτῆς, ἀφοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ περιληφθῇ ἐντὸς τοῦ κύκλου αὐτῆς ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἐσχάτου λόγου πάσης ἰδέας, καὶ πᾶν πρᾶγμα ἐν τῷ κόσμῳ ἐκ περιτροπῆς δύναται νὰ ἀνήκῃ καὶ νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐπιστήμης, νὰ μὴ ἀνήκῃ μὲν ἐφ᾽ ὅσον γίνεται ἀντικείμενον μόνον ἐπιπολαίας νοερᾶς ἀσχολίας μετὰ πρακτικῆς κατεργασίας καὶ ἐκμεταλεύσεως, νὰ ἀνήκῃ δ᾽ ἀφ᾽ ἧς στιγμῆς ὑποβληθῇ εἰς τοιαύτην διὰ τοῦ νοῦ ἀνάλυσιν, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἐσχάτου λόγου τῶν ὅσων ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν περὶ ἧς πρόκειται ἰδέαν ἢ πράγμα…ταξινόμησις τῶν ἐπιστημῶν σημαίνει τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐννοίας καὶ ἐκτάσεως τῆς ὅλης ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἑπομένως νοεῖται ὅτι πᾶν σύστημα κατατάξεως τῶν ἐπιστημῶν παριστᾷ τὸ κάτοπτρον τῆς γενικῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως τοῦ ὁρίσαντος τοῦτο ἐπιστήμονος…Ἐν γένει ἡ διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν εἶναι τι τεχνητόν, δηλ. χάραξις ἀφοριστικῶν γραμμῶν ἐπὶ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐπιβαλλομένη μὲν ὑπὸ τῆς χρησιμότητος, ἀλλὰ μὴ ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν πραγματικὴν ἀπομόνωσιν ἑκάστης ἐπιστήμης. Τὰ ὅρια μεταξὺ τῶν καθ᾽ ἑκάστην ἐπιστημῶν συγχέονται τοσοῦτον, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ποῦ λήγει ἡ μία, πόθεν ἄρχεται ἡ ἄλλη…Πρὸς τὸν προσανατολισμὸν λοιπὸν αὐτὸν κρίνω πρόσφορον ὅπως ληφθῇ ὡς ἀφετηρία οὐχὶ ἐκείνη ἥτις μέχρι τοῦδε ἐλαμβάνετο, δηλ. ἡ σχέσις τοῦ ἐπιστητοῦ πρὸς τὸν νοῦν τοῦ ἐπιστήμονος, ἀλλ᾽ ἄλλη, ἤτοι ἡ χρονολογία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐπιστητοῦ, ἡ ἡλικία, ὡς εἰπεῖν, αὐτοῦ…κρίνεται ὀρθότερον ὅπως αἱ δύο αὗται δυνάμεις, ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημικὴ

ἐπίδρασις, θεωρηθῶσιν ὡς ἐξ ἴσου βασικαὶ καὶ ἀρχέγονοι. Εὐχερέστερον καὶ ἧττον ἀβιάστως ἐπιτυγχάνεται ἡ κατάταξις τῶν δύο ἄλλων, χρονολογικῶς, ἑπομένως, βασικῶν εἰδῶν τοῦ ἐπιστητοῦ, ἤτοι πρῶτον τῆς ζωῆς, τῆς ἐμφανισθείσης ὀψιαίτερον, ἀφ᾽ οὗ ἤδη ἐπὶ μακρὸν πρότερον, ἐνῷ ὁ πλανήτης ἡμῶν διετέλει ἐν καταστάσει ἀποκλειούσῃ τὴν ἀνάπτυξιν ζωῆς, ἐκυριάρχουν μόνοι οἱ φυσικοὶ καὶ οἱ χημικοὶ νόμοι, καὶ δεύτερον τῆς συνειδήσεως (ὑπὸ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως)...τούτου ἕνεκα δικαιούμεθα ὅπως τὰ τέσσαρα βασικὰ εἴδη τοῦ ἐπιστητοῦ κατατάξωμεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ὡς ἑξῆς: φυσικοὶ νόμοι, χημικὴ ἐνέργεια, ζωή, συνείδησις. Ἀπ᾽ αὐτῆς δὲ τῆς ἀφετηρίας καὶ ὀφείλει νὰ ὁρμηθῇ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἥτις ἑπομένως ὀνομάζεται πρὸς μὲν τοὺς φυσικοὺς νόμους Φυσική, πρὸς δὲ τὴν χημικὴν ἐνέργεια Χημεία, πρὸς δὲ τὴν ζωὴν Βιολογία καὶ πρὸς τὴν συνείδησιν Ψυχολογία...Νῦν πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς διακρίσεως τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν δευτερευουσῶν ἐπιστημῶν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, εἰς φυσικάς (ἢ θετικάς) καὶ θεωρητικάς (ἢ φιλοσοφικάς) ἐπιστήμας. Ἡ διάκρισις αὕτη, ἥτις, προελθοῦσα κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος, διετέλεσεν ἐν τούτοις ἐξηφανισμένη καθ᾽ ἅπαντα τὸν μετέπειτα χρόνον, ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος , ἔφθασεν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς ἐκφάνσεως κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ (τοῦ 19ου), ὁπότε ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑνὸς πᾶς μύστης φιλοσοφικῆς τινος ἐπιστήμης ἀπηξίου νὰ ἔχῃ τινὰ σχέσιν καὶ ἐπαφὴν πρὸς τάς φυσικάς ἐπιστήμας, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου καὶ πᾶς ἐργάτης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐθεωρεῖτο ἐστερημένος θετικότητος καὶ ἐπιστημονικῆς ἀξίας ἐὰν καὶ ὑπόνοιαν παρεῖχεν ὅτι εἰς τάς ἐρεύνας αὐτοῦ ἀνεμίγνυε καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ὅτι ἐν τούτοις ἡ διάκρισις αὕτη, ἡ μεταξὺ φυσικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, εἶναι ἀστήρικτος καταφαίνεται λίαν εὐκόλως, διότι καὶ αἱ ἀπὸ τῆς ψυχολογίας κυρίως (ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἀπὸ τῆς Βιολογίας) ἀπορρέουσαι ἐπιστῆμαι οἷαι λ.χ. ἡ Κοινωνιολογία, ἡ Γλωσσολογία κλπ...»[631].

Από τα προαναφερόμενα γίνεται φανερή και η ικανότητα του Κ. Ν. Μέρμηγκα να παρουσιάσει ενδιαφέρουσα διαίρεση των επιστημών καθώς και οι γνώσεις του για την ιατρική και την επιστήμη γενικότερα.

---

[631] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διαίρεσις των Επιστημών*» στην: *Εφημερίδα « Η Βραδυνή»*, αρ.φ. 4094 – 4095 – 4096, της 23 – 24 – 25 Ιουνίου 1936, Αθήνα, (πρόσβαση και στη http://srv-web1.parliament.gr/display_doc.asp?item=3971 23.6.2015).

Σ᾽ ένα άλλο δημοσίευμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο οποίο συγγραφέας είναι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας και το οποίο αναφέρεται στην κρίση δυο επιστημονικών εργασιών για ένα βραβείο με χρηματικό έπαθλο, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής: «…Πᾶς τις φιλοδοξῶν νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος ὀφείλει νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ παραγωγὴ ὑγιοῦς νοητικοῦ προϊόντος εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν προχειρολογίαν καὶ ἐπιπολαιότητα τῆς συγγραφῆς. Ὅστις ἐνέκυψεν εἰς βαθεῖαν πνευματικὴν ἐργασίαν θὰ προσέξῃ ἀσφαλῶς καὶ εἰς τὴν ἀκριβολογίαν τῆς συγγραφῆς, δι᾽ ἧς θὰ ζητήσῃ νὰ ἐκφράσῃ τὸ προϊόν τῆς νοητικῆς του ἐργασίας· καὶ τἀνάπαλιν ὅστις ἀποδεικνύει ἀμέλειαν καὶ ἀβελτηρίαν ἐν τῇ συγγραφῇ ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν καὶ νὰ παραγάγῃ τι σοβαρὸν ἐκ τῆς πνευματικῆς του ἀσχολίας. Δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ ἴδιος νοῦς ὅστις ἐνεβάθυνεν εἰς παραγωγικὴν κατεργασίαν νὰ δειχθῇ ἐπιπόλαιος εἰς τὴν διὰ τῆς συγγραφῆς παράστασιν τῶν ὅσων αὐτὸς οὗτος κατειργάσθη…»[632].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είχε εκδόσει μια άλλη μονογραφία με τίτλο «Ἡ Νεωτέρα Ἰατρικὴ»[633]. Στη μελέτη του αυτή, αφού θα γράψει για την αρχαιότητα της ιατρικής, ασχολείται με το φαινόμενο της ζωής και τις σχολές που επικράτησαν για την μελέτη του, όπως vitalismus, monismus, και neovitalismus, αποκλίνοντας προς την τελευταία, όπως αναφέρει ο ίδιος, «…Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα, χαριτολογοῦντες, νὰ προτείνωμεν συμβιβασμὸν μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων, ὧν ἡ μὲν μία δέχεται «ζωϊκὴν» δύναμιν ἡ δὲ ἄλλη ὑλικὴν «ἐνέργειαν», νὰ προτείνωμεν ὅπως δεχθοῦν καὶ αἱ δύο ὡς χαρακτηριστικὴν ὑπόστασιν τῆς ζωῆς τὴν «ζωϊκὴν ἐνέργειαν»[634].

Κατόπιν αφού κάνει διάκριση μεταξύ της ζωής του ανθρώπου με τ′ άλλα έμβια όντα, θίγοντας στο σημείο αυτό την ψυχοσωματική ιατρική, επισημαίνει τα εξής, «…Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν ἔχει ἀναλάβῃ ἡ Ἰατρικὴ ὑπὸ τὴν προστασίαν της, εἶναι λίαν διάφορος τῆς ζωῆς οὐ μόνον τῶν κατωτέρων ἐμβίων ὄντων ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τῶν ἀνωτέρων λοιπῶν ζώων. Διότι ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κυριαρχεῖ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὑψηλοτέρων πνευματικῶν λειτουργιῶν, ὧντινων ἀπαύγασμα εἶναι ἡ, διάφορος ἑκάστοτε, ἐπίδρασις τῆς ψυχικῆς διαθέσεως ἐπὶ τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος· πλὴν δὲ τούτων ἔχει σημασίαν πολλὴν

---

632 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Κρίσις Μαυρογιαννείου Αγωνίσματος*, Αθήνα 1929, σ. 8-9.
633 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Νεωτέρα Ιατρική*, Αθήνα 1937. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική.*
634 Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 5 – 6.

καὶ ἡ δυνατὴ πάθησις αὐτῶν τούτων τῶν ἀνωτέρων ψυχικῶν λειτουργιῶν»[635].

Επιπρόσθετα, κάνει λόγο για την διάκριση μεταξύ της παλαιοτέρας και της νεωτέρας ιατρικής αναφέροντας μεταξύ άλλων τα εξής: «…ἀλλ᾽ ὑπάρχει καὶ διάκρισις σημαντικὴ μεταξὺ τῆς παλαιοτέρας καὶ τῆς νεωτέρας Ἰατρικῆς. Ἐνῷ δηλ. ἡ παλαιὰ Ἰατρικὴ εἶχεν ὡς κύριον, σχεδὸν ἀποκλειστικόν, σκοπὸν τὴν θεραπείαν τῶν νόσων, ἤτοι τὴν καταπολέμησιν τῶν παθήσεων ὅταν ἀναπτυχθοῦν ἐν τῷ σώματι (ὡς τοῦτο τονίζει καὶ ὁ Ἱπποκράτης), ἀλλ᾽ ἡ νεωτέρα Ἰατρικὴ ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτῆς εἰς κύκλον ἀσυγκρίτως εὐρύτερον, ἐνῷ οὐ μόνον ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της καὶ τὴν ὑγιεινὴν προφύλαξιν (προσώπων καὶ ὁμαδικῶν πληθυσμῶν) ἀλλά, ὅπερ ἰδιαζόντως σημαντικόν, ζητεῖ νὰ κηδεμονεύσῃ καὶ ἄλλους κλάδους τῆς δημοσίας ζωῆς, οἷον τὴν παιδαγωγικήν, τὴν ποινικὴν δικαιοσύνην˙ ἐν τοῖς ἐπ᾽ ἐσχάτων δ᾽ ἔτι ἀνέλαβε καὶ τὴν μέριμναν τῆς εὐγονίας διὰ τῆς ἐξερευνήσεως τῶν κληρονομικῶν ἐκείνων στοιχείων, ἅτινα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν διάπλασιν τῶν ἐπιγόνων. Εἶναι δὲ δικαιολογημένη ἡ τοιαύτη ἀπαιτητικὴ ἐπέκτασις τοῦ κράτους τῆς Ἰατρικῆς˙ διότι ποία ἄλλη ἐπιστήμη θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ τόσον πλούσια τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ἅτινα ἀπαιτοῦνται ὅπως ἀποτελεσθῇ ὀρθὴ κρίσις φερ᾽ εἰπεῖν περὶ τῆς σκοπιμωτέρας διακυβερνήσεως τοῦ παιδικοῦ νοῦ ἢ περὶ τῆς προσφυεστέρας μεθόδου πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐγκληματικῆς ψυχικῆς διαθέσεως κ.τ.τ. Ἐξ ἄλλου ἀπόκειται ὀφθαλμοφανὲς ὅτι ἡ, νεωστὶ ζωπυρηθεῖσα, «εὐγονική» προσπάθεια, τουτέστιν ἡ φροντὶς περὶ ἀποτροπῆς τῆς μεταδόσεως εἰς τοὺς ἐπιγόνους παθήσεων, καὶ ἐν γένει νοσηρῶν ἰδιοτήτων, ἅστινας τυχὸν ἔχουν οἱ μέλλοντες νὰ καταστῶσι γεννήτορες, ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη δύναται νὰ εὐοδωθῇ μόνον διὰ τῆς βιολογικῆς ἐρεύνης. Ἀλλ᾽ εἶναι δυνατὴ βιολογικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐμβίων ὄντων χωρὶς νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, μάλιστα δ᾽ ὅπου πρόκειται περὶ θέματος τοιούτου οἷον εἶναι ἡ εὐγονία τῶν ἀνθρώπων; Βιολογία δὲν δύναται νὰ νοηθῇ χωρὶς ἀνθρωπολογίας (τοῦ ὅρου τούτου λαμβανομένου ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν, δηλ. ὡς ἐπιστήμης τοῦ ἀνθρώπου). Ἀλλὰ καὶ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ βιολογίας, ἑπομένως οὐδ᾽ ἄνευ ἰατρικῆς. Τοῦτο καὶ κατενοήθη ἐν τοῖς ἐπ᾽ ἐσχάτων˙ διὸ καὶ

---

[635] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 6.

ἀποτελεῖ ἡ ἰατρική γνῶσις ἀπαραίτητον ἐξάρτυσιν τῶν φιλοσόφων...»[636].

Κατόπιν, στην ίδια μονογραφία πάντοτε, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολείται με το φαινόμενο της βλάβης του ανθρωπίνου σώματος, θέτοντας πρώτα το ερώτημα «...Πότε δυνάμεθα νά κηρύξωμεν ὀργανισμόν τινα ὡς «ὑγιᾶ» καί πότε ὡς «πάσχοντα»...»[637]· δεύτερο δίνει μια απάντηση σ' αυτό, παρεμβάλλοντας συγχρόνως κι έναν ορισμό για το γήρας, και τρίτο παρουσιάζει τις πηγές της βλάβης του ανθρωπίνου σώματος, κάνοντας ταυτόχρονα και μια ανάλυση αυτών.

Ως προς την απάντηση για την βλάβη ορίζει τα εξής: «...Ὀρθότερον εἶναι ὅπως ἐπιφυλασσώμεθα ἵνα τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς νοσηρότητος προσδίδωμεν εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ ὀργανισμοῦ ἑκάστοτε ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν ἐνοχλημάτων καὶ τῶν λοιπῶν ἐκδηλώσεων ὡς αὗται παρέχονται εἰς ἡμᾶς καὶ δὴ ἐπὶ τῇ χρησιμοποιήσει οὐ μόνον τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν ὀργάνων ἀλλὰ καὶ τεχνικῶν βοηθητικῶν μέσων (ἐξετάσεως θερμομετρικῆς, χημικῆς, μικροσκοπικῆς, μικροβιολογικῆς, ἀκτινοσκοπικῆς κλπ.)...»[638].

Ως προς το γήρας ορίζει αυτό ως εξής: «...Ἔστι δὲ φυσιολογικὸν γῆρας οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀπώλεια τῆς ἐλαστικότητος, καὶ δὴ τῆς λαμβανομένης ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν, ἤτοι ὡς ἰδιότητος ἥτις παρορμᾷ τὰ σώματα ὅπως διατηρήσουν ἀμετάβλητον τὴν κατάστασίν των, ὅπως ἄρα ἀνακτήσουν τὴν προτέραν κατάστασιν ἅμα ὡς παύσῃ ἡ ἐπίδρασις ἥτις ἐπήνεγκε μεταβολὴν τινα ἐπ᾽ αὐτῶν...»[639].

Ως πηγές της βλάβης θεωρεί, όπως αναφέρει ο ίδιος, την κληρονομικότητα, συμπεριλαμβανομένων σ' αυτήν της παππογονίας ή προγονισμού (atavismus) και των συγγενών παθήσεων, τα διάφορα είδη κακοποιήσεων, την επιδρομή κατωτέρων τινων εμβίων όντων, τα νεοπλάσματα, καθώς και «...ἡ γένεσίς τινος νόσου ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ὀργανισμοῦ...λ.χ. ὁ σακχαρώδης διαβήτης, αἱ παντοῖαι ἀρθριτικαὶ βλάβαι, ἡ λιθίασις ἐπὶ διαφόρων ὀργάνων, ἡ ἀγγειοσκλήρυνσις κλπ. »[640].

Στη συνέχεια της ίδιας μονογραφίας, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ομιλεί για το καθήκον της Ιατρικής, αναφέροντας χαρακτηριστικά

---

[636] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 6 – 7.
[637] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 7.
[638] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 8.
[639] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 9.
[640] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 13 – 14.

τα εξής: «..Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ καθῆκον τῆς Ἰατρικῆς ἀναφορικῶς πρὸς τὸ μέγα τοῦτο κεφάλαιον, δηλ. τὸ τῆς προστασίας τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ ἀπὸ τῶν ἐπαπειλουσῶν αὐτὸν παθήσεων. Χρησιμοποιοῦσα τὴν πᾶσαν δυνατὴν γνῶσιν περὶ τῆς κατασκευῆς καὶ λειτουργίας αὐτοῦ ἀλλ᾽, οὐχ ἧττον, ἔτι καὶ περὶ τῆς φύσεως τῶν πολεμητέων παθήσεων, ὀφείλει πρώτιστα μὲν νὰ προφυλάξῃ αὐτόν, εἰ δυνατόν, ἀπὸ τῶν πολυπληθῶν τούτων κινδύνων, δεύτερον δ᾽ ὅμως καὶ νὰ θεραπεύσῃ αὐτόν, προσβληθέντα ὑπὸ τινος βλάβης.»[641].

Αναφερόμενος μεν στην προφύλαξη, δηλ. στην πρόληψη της νόσου ή της βλάβης, θεωρεί ότι είναι πολύ ευρύ το πεδίο αυτής, αφορά και τη δημόσια υγεία, και λόγω αυτού εμπλέκονται εκτός των ιατρών και άλλοι φορείς, όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, η αστυνομία, ακόμη και τα δικαστήρια. Καταλήγοντας στο θέμα της πρόληψης αναφέρει τα εξής: «...Δὲν ἀποτελεῖ ὑπερβολὴν ἐὰν λεχθῇ ὅτι περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην ἀφορμὴν διὰ τὴν νοσηρότητα τῆς ζωῆς ἔνοχος εἶναι ἡ ἀβελτηρία αὐτῶν τούτων τῶν ἀνθρώπων. Ὀρθὸν – διὰ τάς πλείστας τῶν περιπτώσεων – τὸ λεχθὲν ὅτι «οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀποθνήσκουν ἀλλὰ φονεύουν ἑαυτούς».» [642].

Αναφερόμενος δε στη θεραπεία, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας την θεωρεί ως «τό μέγιστον καί δυσχερέστατον πρόβλημα της Ἰατρικῆς» [643] και κατόπιν κάνει μια συνοπτική ιστορική διαδρομή στις ιατρικές αντιλήψεις που κυριάρχησαν από αρχαιότατων χρόνων, όπως αναφέρει ο ίδιος, κυρίως για την αιτία της νόσου και την ως εκ τούτου επακολουθούσα θεραπεία, ξεκινώντας από τις εικασίες και τις δαιμονικές επεμβάσεις, περνώντας μετά στην παρατήρηση της ιπποκρατικής εποχής, στην θεωρητική ερμηνεία της νόσου κατόπιν από τους σχολαστικούς αριστοτελικούς και τέλος στη φυσικοχημική εποχή, με την ανακάλυψη νέων στοιχείων και μέσων. Στο τέλος δε, των όσων γράφει για την θεραπεία, αναφέρει τα εξής: «...ἐξακολουθεῖ ἡ ἐπιστήμη οὖσα ἀνίσχυρος, νῦν ὡς καὶ πρότερον...ὅμως δὲν ἀπολείπει ἡ ἐλπὶς τῆς μελλούσης ἐπιτυχίας...Ἐν γένει δ᾽ ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν ἐγχειρητικὴν ἐπέμβασιν πρὸς θεραπείαν τῶν νοσημάτων εἶναι μέσον ἀποκρουστικόν, ἀποτελεῖ δ᾽ ὕψιστον καθῆκον τῆς Ἰατρικῆς ἡ προσπάθεια πρὸς τὸν

[641] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 14.
[642] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 17.
[643] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 17.

ὡς δυνατὸν περιορισμὸν τῆς χειρουργικῆς ἀνάγκης εἰμή καὶ τὴν ὁλοσχερῆ αὐτῆς ἐξάλειψιν...»[644].

Για την επιτυχία του θεραπευτικού έργου, που αναφέρει γενικά στην μονογραφία αυτή, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας θεωρεί απαραίτητη την επικουρία της εμπειρικής κρίσεως[645] και της ενόρασης (intuitio)[646], «...ἕνεκα τῆς διαρκοῦς παρεμβάσεως τῶν ἀπροσμετρήτων βιολογικῶν παραγόντων...»[647].

Όσον αφορά για την επιτυχία του ερευνητικού έργου, θεωρεί απαραίτητη την συμμετοχή της φαντασίας του ερευνητή σ' αυτό, αναφέροντας σχετικά τα εξής: «...προκειμένου περὶ τῆς καθαυτὸ δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ νοῦ, περὶ τῆς «ἐπινοήσεως», ἤτοι ἀνακαλύψεως καὶ ἐφευρέσεως, παρίσταται ἀναγκαία, ἀναγκαιοτάτη, ἡ μεσολάβησις καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκείνης ἰδιορρύθμου νοητικῆς ἰδιότητος, τῆς ἀσταθοῦς καὶ ἀστηρίκτου ἀλλὰ διὰ τοῦτο ὑψιπέτιδος καὶ μεγαλειώδους, τῆς φαντασίας...Εἰς τάς χώρας τοῦ ἀγνώστου, καὶ ἔτι μᾶλλον τοῦ μυστηριώδους καὶ ἀπιθάνου, ὅπου ἐν τούτοις ἐγκρύπτεται συχνὰ τὸ ζητούμενον, οὐδὲν ἄλλο μεταφορικὸν μέσον ἄγει τοσοῦτον σκοπίμως ὅσον αἱ πτέρυγες τῆς φαντασίας. Αὐτῶν ἐπιβαίνοντα τὰ μεγαλουργὰ πνεύματα τοῦ Κοπερνίκου καὶ τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Ἰουλίου Μάγερ καὶ τῶν ἄλλων πρωτοπόρων τῆς ἐπιστήμης ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν σπανίαν ἐκείνην ἐπίδοσιν, εἰς ἥν ἀνήκει ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς ἀνθρωπότητος....»[648].

Προς το τέλος της μονογραφίας του αυτής, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολείται με δυο άλλες μορφές του θεραπευτικού έργου, την ομοιοπαθητική και την φυσιοθεραπεία, αναφέροντας τα εξής: «...Πᾶσαι αὗται αἱ αἱρετικαὶ δοξασίαι καὶ μέθοδοι, αἵτινες, ὀφείλει νὰ ὁμολογηθῇ, περιέχουν ἄλλαι ὀλιγώτερα καὶ ἄλλαι περισσότερα στοιχεῖα ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, βαρύνονται ἐν τούτοις ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐλαττώματος τῆς δογματικότητος, τῆς δεσμευούσης τὸ πνεῦμα εἰς ἀποκλειστικὴν λατρείαν καὶ ἐξυπηρέτησιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται συστήματος ἐπὶ ἀπαρνήσει πάσης ἄλλης δυνατῆς ἐκδοχῆς καὶ ἀντιλήψεως. Ἀλλ᾽ ἡ φύσις τῶν νοσημάτων, καὶ ἑπομένως καὶ ἡ θεραπευτικὴ ἀνάγκη αὐτῶν, εἶναι τόσον ποικίλη ὅσον καὶ ἡ φύσις, ἡ κυβερνῶσα τὴν ζωήν, τὴν ὑγιᾶ καὶ τὴν πάσχουσαν...Ἡ διάσωσις ἀπὸ πάσης τοιαύτης

---

[644] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 20 – 21.
[645] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 24.
[646] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 25
[647] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 24.
[648] Μέρμηγκας – *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 25.

σφαλερότητος καὶ ἡ τήρησις τῆς εὐθείας ὁδοῦ προσδοκᾶται ἀπὸ μόνης τῆς παλαιᾶς νομιμόφρονος ἰατρικῆς ἐπιστήμης, ἥτις, εἰς οὐδὲν δόγμα προσκεκολλημένη καὶ κατ᾽ οὐδεμιᾶς ἀντιλήψεως ἢ ἀνατρεπτικῆς ἰδέας προκατειλημμένη, βαδίζει τὸν ἐρευνητικόν της δρόμον, ζητεῖ δὲ νὰ ἀρυσθῇ, ἐπ᾽ ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπίνης ὑγείας τὴν θεραπευτικὴν βοήθειαν ὁποθενδήποτε προερχομένην, εἴτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἴτε ἐκ τῶν τεχνητῶν παραγώγων, εἴτε ἐκ τῆς χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως εἴτε καὶ ἐκ τῆς ψυχικῆς ὑποβολῆς…»[649].

Τελειώνοντας την μονογραφία αυτή, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολείται με την αγυρτεία στην ιατρική, δίνοντας από το ένα μέρος τον ορισμό αυτής, ενώ από το άλλο παρουσιάζει τις τρεις μορφές αυτής,δίνοντας συγχρόνως και την ετυμολογική σημασία της λέξης. Αναφέρει λοιπόν μεταξύ άλλων τα εξής: « Ἡ λέξις «ἀγύρτης» καὶ «ἀγυρτεία» παράγεται ἐκ τοῦ «ἄγυρις», ὅπερ σημαίνει τὴν ἀγοράν. Ἀγύρτης λοιπὸν ὁ διαφημίζων ἐν τῇ ἀγορᾷ τὴν ἱκανότητά του…Ἡ ἀγυρτεία, δηλ. ἡ διακήρυξις πρὸ τοῦ πλήθους τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως θεραπευτοῦ τινος ἀνθρώπου ἢ θεραπευτικοῦ τινος μέσου ἔχει – ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν - δικαιώματά τινα ἐπὶ τῆς Ἰατρικῆς, πρῶτον μὲν διότι εἰς χρόνους παλαιούς, καὶ δὴ κατὰ περιόδους ἀλλεπαλλήλους, οὕτως ἠσκήθη ἡ Ἰατρική, ἀλλὰ δεύτερον καὶ διότι ἀκόμη καὶ τώρα ἰατροὶ πτυχιοῦχοι, οὐκ ὀλίγοι, τοιαύτην ἀσκοῦν τὴν θεραπευτικὴν των δράσιν. Οὕτως ἡ ἀγυρτεία εἶναι δυὸ εἰδῶν, μία ἡ τῶν ἐμπειρικῶν ἀπαιδεύτων, οἵτινες ὑπόκεινται καὶ εἰς ποινικὴν δίωξιν, καὶ ἄλλη ἡ τῶν ἀνεγνωρισμένων ἰατρῶν. Ὀφείλομεν ἄρα νὰ διακρίνωμεν ἀγύρτας ἐμπειρικοὺς καὶ ἀγύρτας ἰατρούς· διότι ὑπάρχουν καὶ ἐμπειρικοὶ ἀσκοῦντες τὴν θεραπευτικὴν ἄνευ ἀγυρτείας, τινὲς δὲ μάλιστα καὶ ἀφιλοκερδῶς. Ἡ ἀγυρτεία εἶναι τὸ αἶσχος τῆς Ἰατρικῆς (opprobrium medizinae). Δι᾽ αὐτῆς ἐκτίθενται οἱ ἀνύποπτοι ἄνθρωποι εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ἐμπέσουν εἰς χεῖρας ἐκμεταλλευτῶν τῆς ὑγείας των… Ἐν Ἑλλάδι, ἧςτινος οἱ κάτοικοι δὲν εἶναι λίαν εὔπιστοι, ἡ ἀγυρτεία δὲν εὐδοκιμεῖ τόσον ὅσον ἀλλαχοῦ, ὡς φερ᾽ εἰπεῖν ἔτι ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Καὶ οἱ χωρικοὶ ἡμῶν ἀκόμη προσφεύγουν κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν «ἐπιστήμην», ὡς θέλουν νὰ χαρακτηρίζουν τὴν θεραπευτικὴν τῶν πτυχιούχων ἰατρῶν των, καίτοι, ἀληθῶς εἰπεῖν, τινὲς ἐξ αὐτῶν δὲν ὑπερέχουν σημαντικῶς τῶν ἐμπειρικῶν. Ὑπὸ πάντων τῶν κρατῶν ἔχουν θεσπισθῇ νόμοι κατὰ τῶν ἀσκούντων τὴν ἰατρικὴν ἄνευ ἀδείας· ἀλλ᾽ οὐδὲν οὔτε ἠδυνήθη οὔτε θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξαλείψῃ τὸ κακὸν

[649] Μέρμηγκας - *Νεωτέρα Ιατρική*, ὁ. π., σ. 27, 32.

ἐφ᾽ ὅσον αἱ ρῖζαι αὐτοῦ, αἱ βαθεῖαι, συντηροῦνται κυρίως ὑπὸ τῆς ἀδυναμίας τῆς ἐπιστημονικῆς Θεραπευτικῆς, ἧςτινος ἡ πρόοδος, ἥν δικαιούμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ταχεῖαν, θὰ ἐπενέγκῃ βαθμιαίως τὴν στείρωσιν τοῦ κακοῦ…»[650].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δημοσίευσε άρθρο ως επιφυλλίδα, σε δυο συνέχειες, στην εφημερίδα «Καθημερινή», με τίτλο «Η Ελληνική Επιστήμη»[651], στο οποίο αρχικά κάνει ένα εκτεταμένο πρόλογο, μεστό σε νοήματα, όπου τονίζει ότι ο βαθμός της πνευματικής ανάπτυξης κάποιου έθνους είναι σε ευθεία ανάλογη θέση με την εξέλιξη και το μέλλον αυτού, φέρνοντας παραδείγματα για σύγκριση διάφορα έθνη μεταξύ των ανά ζεύγη, επίσης ότι η πνευματική αυτή ανάπτυξη δεν σχετίζεται με την σωματική κατασκευή αλλά με την ανατροφή και την μόρφωση που αποκτά ο άνθρωπος αυτού του έθνους, ενώ παράλληλα κάνει λόγο στο ζήτημα αν η επιστήμη έχει πατρίδα. Αναφέρει λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας μεταξύ άλλων τα εξής: «…Ἀφοῦ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἐξαρτᾶται κυριώτατα ἐκ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὑποστάσεως, εὐνόητος ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἀπορρέουσα ἐθνικὴ ὑποχρέωσις ὅπως, ἐξακριβουμένων τῶν ὅρων καὶ τῶν συντελεστῶν ὑφ᾽ οὓς ὑπόκειται ἡ ὑπόστασις αὕτη, ληφθῇ μέριμνα περὶ τῆς ὡς δυνατῆς προαγωγῆς τῆς νοητικῆς ἀποδόσεως τοῦ ἔθνους, ἥτις ἐν τέλει καὶ καθορίζει τὸ μέλλον καὶ τὴν τύχην αὐτοῦ…Ἁπταὶ αἱ ἀποδείξεις ἐκ τῆς ἱστορίας περὶ τῆς ἀποφασιστικῆς τροπῆς ἥν παρέχει εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸ μέλλον ἑνὸς ἔθνους ὁ βαθμὸς τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ἤδη κατὰ τάς ἡμέρας ἅς διερχόμεθα βλέπομεν τοιοῦτο τραγικὸν παράδειγμα, ἐνῶ δηλ. δυὸ λαοί, τῆς αὐτῆς φυλῆς τέκνα, καὶ τῆς αὐτῆς γεωγραφικῆς ἐκτάσεως κάτοικοι, ὁ Ἰαπωνικὸς καὶ ὁ Σινικός, εὑρίσκονται ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἀσυγκρίτως ὀλιγαριθμότερος ἀλλὰ καὶ ἀσυγκρίτως πνευματικώτερος τοῦ δευτέρου, διὰ τοῦτο δέ, καὶ μόνον διὰ τοῦτο, δηλ. διὰ τὴν πνευματικὴν ὑπεροχήν, ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος αὐτοῦ˙…Τὶς θὰ ἐσκέπτετο ἄλλως προκειμένου περὶ τῆς νοητικῆς διαφορᾶς μεταξὺ ἑνὸς Ἐσκιμώου ἢ Κάφρου καὶ ἑνὸς ἀντιπροσώπου τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης; Καὶ ὅμως ἡ διαφορὰ αὕτη, ἡ κολοσιαία, δὲν εἶναι ἔμφυτος, δὲν ἀποτελεῖ σταθερὸν γνώρισμα τῶν καθ᾽ ἑκάστην φυλῶν καὶ ἐθνοτήτων, οὐδ᾽ εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀντίληψις ὅτι τάχα ἡ λευκὴ φυλὴ εἶναι φύσει ἀνωτέρα πνευματικῶς μεταξὺ τῶν λοιπῶν

---

[650] Μέρμηγκας - *Νεωτέρα Ιατρική*, ό. π., σ. 33 – 34.

[651] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *«Η Ελληνική Επιστήμη»*, στην: *Καθημερινή*, αρ. φ. 8114 (13/02/1939) και αρ. φ. 8127 (27/02/1939). Αθήνα 1939.

φυλῶν...ἡ πνευματικὴ ἰσχὺς τινος φυλῆς εἶναι ἀπαύγασμα ὄχι τῆς ἀρχεγόνου ἐμφύτου αὐτῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ τῆς μακρᾶς ἐπιδράσεως τῶν ὅρων τοῦ περιβάλλοντος (ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως καὶ νοητικοῦ ἐπιπέδου τῆς περὶ ἧς πρόκειται κοινωνίας),...Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ λαοῦ τέως καθυστερημένου δύναται, ἐπὶ τῇ κυριαρχίᾳ εὐνοϊκῶν ὅρων νὰ προκύψῃ καὶ δὴ ταχέως πνευματικὴ προαγωγὴ καὶ εὐδοκίμησις, τὴν ἀπόδειξιν περὶ τούτου παρέσχε τὸ φαινόμενον τοῦ ἰαπωνικοῦ λαοῦ, ὅστις ἐντὸς ὀλίγων δεκαετηρίδων μετεπήδησεν, ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν εὐνοϊκῆς διακυβερνήσεως, ἐκ τῆς ἀφανείας καὶ τοῦ σκότους εἰς τάς πρώτας γραμμάς τῆς πνευματικῆς προόδου...Ποσάκις ἔχει ἀνακινηθῆ τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ἐπιστήμη ἔχῃ «πατρίδα». Ἡ ἀπάντησις πρέπει νὰ εἶναι καταφατική. Ἡ ἐπιστήμη ἔχει πατρίδα, ἐφ᾽ ὅσον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον νοεῖται ὁ τόπος τῆς προελεύσεως καὶ ἐργασίας τοῦ ἐπιστήμονος ὡς ἑστία τῆς παραγωγικότητος αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ διεθνής, ἡ παγκόσμιος, ἡ ἐξιχνιάζουσα τὸν ἔσχατον λόγον ἰδεῶν καὶ πραγμάτων, ἡ ἐκτείνουσα τάς εὐεργετικάς αὐτῆς πτέρυγας ὑπὲρ τὰ ἔθνη καὶ τὰ σύνορα τῶν ἐθνῶν, εἶναι ἐν τούτοις ἐθνική. Διότι εἶναι μὲν τὸ ἐπιστημονικὸν ἀπογέννημα, τὸ οἱονδήποτε (ἡ ἀνακάλυψις νέου τινὸς νόμου γνωστικοῦ ἢ ἡ ἐφεύρεσις νέου τινὸς τρόπου ἐνεργείας κλπ.), πάντοτε γενικόν, διεθνὲς καὶ παγκόσμιον, ἀλλ᾽ ἡ μεθοδικότης τῆς ἐργασίας, ὁ πορισμὸς τῶν πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν χρησίμων μέσων, ἡ συνδρομὴ τοῦ περιβάλλοντος, ἀπαραίτητος καὶ αὐτὴ πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας, ἥτις ἄλλως παρέχεται ὄχι μόνον διὰ τῆς οὐσιαστικῆς παρορμήσεως πρὸς τὴν ἐπινοητικὴν παραγωγὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀπροσμετρήτου νοητικῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐπὶ τὴν ἐπιστημονικὴν παραγωγικότητα τῶν καθ᾽ ἕκαστον ἐρευνητῶν ἀσκεῖ ἡ γενικὴ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ περιβάλλοντος, πάντα ταῦτα δὲν εἶναι πλέον διεθνῆ καὶ παγκόσμια, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ᾽ εἶναι μόνον ἐθνικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἰδιότυπα πρὸς ἕκαστον λαὸν καὶ ἑκάστην ἐθνότητα...»[652].

Μπαίνοντας κατόπιν στο κυρίως θέμα, που αφορά την ελληνική επιστήμη, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας δίνει έναν ορισμό γι' αυτή, μετά απαριθμεί τα χαρακτηριστικά της, αναφέροντας και ελαττώματα αυτής, κατόπιν παρουσιάζει μια συνοπτική εξιστόρηση της ελληνικής επιστήμης από τις απαρχές της – Θαλής (6ος αι. π. Χ) μέχρι τον Γαληνό (2ος αι. μ. Χ.), φέρνοντας παραδείγματα από την ιατρική και την ιστοριογραφία, κάνει λόγο επίσης για την επίδραση

---

[652] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η Ελληνική Επιστήμη*», στην: *Καθημερινή*, αρ. φ. 8114 (13/02/1939), Αθήνα 1939, σ. 2. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Ελληνική Επιστήμη*, 13/02.

της ελληνικής επιστήμης, στους μετέπειτα αιώνες, στον βυζαντινό, αραβικό και ευρωπαϊκό πολιτισμό μέχρι την σημερινή εποχή, κατόπιν διατυπώνει την γνώμη του για την εξήγηση της ανάπτυξης της ελληνικής επιστήμης στην αρχαία εποχή και τέλος προσβλέπει στη συνέχιση της ανάπτυξής της στην σύγχρονη εποχή και από τους νεότερους Έλληνες επιστήμονες. Το όλο άρθρο χαρακτηρίζεται από επιστημοσύνη και μεγάλο εύρος γνώσης στο θέμα αυτό. Συγκεκριμένα, στο κυρίως θέμα για την ελληνική επιστήμη ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, μεταξύ άλλων, αναφέρει τα εξής: «...Ὡς «ἑλληνικήν» λοιπὸν ἐπιστήμην νοοῦμεν τὸ ἔργον ὅλων τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων οἵτινες είς τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν ἐπιτυχίαν ἔφθασαν ὁδηγηθέντες ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος...ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔχει τι ἀντίστοιχον οὔτε ἐν τῷ χρόνῳ οὐδ᾽ ἐν τῷ χώρῳ. Οὐδέποτε οὐδαμοῦ τῆς οἰκουμένης οὔτε ἐφάνη οὔτε θὰ φανῇ ἐπιστημονικότης ἰσαξία πρὸς τὴν ἑλληνικήν...ἐπιβάλλεται ἡ ἐξέλεγξις τῶν χαρακτηριστικῶν ἐκείνων σημείων ἅτινα συναπετέλεσαν τὴν ἰδιότυπον εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστημονικότητος. Τὰ σημεῖα ταῦτα εἶναι πρῶτον ἡ ἀπάρνησις καὶ ἀπαλλαγή ἀπὸ πάσης δεσμευτικῆς ἐπιβολῆς, μάλιστα θρησκοληπτικῆς, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐλευθέραν πνευματικὴν ἐξερεύνησιν καὶ τὴν δημοσίαν ἀνακοίνωσιν τῶν ἐρευνητικῶν προϊόντων. Δεύτερον ἡ ἀνήσυχος τροπὴ τοῦ πνεύματος πρὸς ἐξιχνίασιν πάσης γνωστικῆς πηγῆς, ἔτι καὶ τῆς μᾶλλον σκοτεινῆς. Τρίτον ἡ ἀφοβία πρὸ τῆς μεταφυσικῆς πτήσεως τοῦ νοῦ μέχρις ὕψους τοιούτου, ὅπερ ἵνα προσεγγίσῃ ἔπρεπεν αὐτὸς νὰ ἐξέλθῃ ἑαυτοῦ καὶ Τέταρτον ἡ εὐγενὴς ἐκείνη ἀντίληψις περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ὡς ἀποβλεπούσης εἰς μόνην τὴν σύλληψιν τῆς γνώσεως ἀσχέτως πρὸς οἱανδήποτε πρακτικὴν αὐτῆς ὠφελιμότητα. Κατέναντι τῶν θαυμασίων τούτων γνωρισμάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐπιστημονικότητος, ἵστανται ἄλλα τινά, ἐλαττωματικὰ ταῦτα, σημεῖα ἅτινα ἐπεσκίασαν τὴν ὑπέροχον ἐκείνην πνευματικότητα καὶ ἠμπόδισαν τὴν τελείωσιν τῆς ἐπιτυχίας. Πρῶτον τοιοῦτο εἶναι ἡ ὑπερβολὴ ἐν τῇ νοητικῇ αὐταρκείᾳ, ἥτις καὶ ἐθεωρεῖτο ὑπ᾽ αὐτῶν ὡς δυναμένη νὰ ἐξαρκέσῃ πρὸς τὴν λύσιν τῶν ὑπὸ κρίσιν προβλημάτων. Ἀπογέννημα τῆς τοιαύτης ὑπερβολῆς ὑπῆρξεν ἡ ὑποτίμησις τῆς καθ᾽ αὐτὸ φυσιοδιφικῆς ἐρεύνης καὶ ἡ παραμέλησις τοῦ συστηματικοῦ πειραματισμοῦ. Καὶ ὑπ᾽ ἄλλην δ᾽ ἔποψιν παρετηρήθη τότε ὑπερβολὴ τις δηλ. προαγωγὴ τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἐπιστήμης μέχρις ἀδιαφορίας πρὸς τάς ὑλικάς ἀνάγκας τοῦ βίου, τὴν βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς διατροφῆς, κατοικίας, συγκοινωνίας κλπ., ἥτις βελτίωσις θὰ ἠδύνατο ἀσφαλῶς

καὶ σημαντικῶς νὰ ἐπιτευχθῇ ἐὰν ἠξιοῦτο τῆς ἐπιστημονικῆς προσοχῆς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων...ἡ φυσιοδιφικὴ ἐπινοητικότης τοῦ Δημοκρίτου...ἡ ἀπαράμιλλος σοφία τοῦ Σωκράτους, ὅστις καὶ ἐπιστημονικῶς ἐδείχθη μεγαλουργὸς (διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου τῆς «ἐπαγωγῆς», ἤτοι τῆς ἐκ τῶν μερικῶν ἐπὶ τὰ γενικὰ προϊούσης ἐρεύνης, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τῆς καταδείξεως τῆς σημασίας τῶν ὁρισμῶν ὡς βασικοῦ στοιχείου πρὸς εὐδοκίμησιν τῆς ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας)...τὸν Σωκράτην καὶ τὸν Πλάτωνα οὐ μόνον συνεπλήρωσεν ἀλλὰ καὶ ὑπερηκόντισεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μὲν διὰ τῆς ἀπαραμίλλου αὐτοῦ νοητικῆς ἐμβριθείας, ἥτις ὑπῆρξεν τοσοῦτον πολυμερὴς ὅσον καὶ παραγωγική, τὸ δὲ καὶ διὰ τῆς καθιδρύσεως τῆς φυσιοδιφικῆς ἐρεύνης, ἧς ὑπῆρξε κύριος καὶ μεγαλουργὸς πρωτοπόρος...Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξε συνεχὴς κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν ἑπομένων αἰώνων, μέχρις ἔτι καὶ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς...Ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἱστορίας περιμένει μέχρι τῆς σήμερον νὰ εὕρῃ ἕνα ἐφάμιλλον τοῦ Ἡροδότου,τοῦ Θουκιδίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι διττὸς ὁ κίνδυνος τῆς ἱστοριογραφικῆς ἀποτυχίας, ἤτοι ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἐπήρεια τῆς ἐξωτερικῆς δεσμεύσεως, ἥτις ἐμποδίζει τὸν ἐπιστήμονα ὅπως καὶ τῶν συμβάντων παράσχῃ πιστὴν ἀπεικόνισιν, ἀλλὰ καὶ είς τὴν ἑρμηνευτικὴν αὐτοῦ κρίσιν δώσῃ ἐλευθέραν διέξοδον, ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως προερχομένη βλαβερότης, ἤτοι ἡ ἐκ τῆς (ἐθνικῆς, πολιτικῆς, θρησκευτικῆς, φυλετικῆς κέξ.) προκαταλήψεως αὐτοῦ παραποίησις τῆς ἀκριβείας τῶν γεγονότων. Τοῦ διττοῦ τούτου κινδύνου ἐδείχθη τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ὑπέρτερον καὶ ἀλλότριον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ὡς πρωτοπόρον καὶ καθοδηγητικὸν ἐσαεί...Ἐλέχθη ἤδη κάτ᾽ ἐπανάληψιν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς πνευματικότητος, ὑπῆρξε μεγάλη καί συνεχής ἐπί τῶν ἀκολούθων γενεῶν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νά γίνῃ ἄλλως. Διότι ποία ἄλλη βάσις ἐπιστημονική θετικωτέρα δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἤ ἡ ἐλευθέρα ἀναζήτησις πάσης δυνατῆς ἑρμηνείας τῶν φαινομένων καὶ πραγμάτων...Τοιουτοτρόπως βλέπομεν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ πράγματι ἀθάνατον, κυριαρχοῦν τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης νοήσεως διὰ μέσου ὅλων τῶν αἰώνων, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀναδύσεως ἐκ τῆς Μεσογειακῆς κοιτίδος καὶ τῆς ἀνθήσεως ἐν Ἰωνίᾳ καὶ ἔπειτα καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, διὰ μέσου τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς κοσμοκρατορίας τῆς Ρώμης καὶ διὰ μέσου τῆς νέας ἑλληνικῆς ἑστίας ἐν Βυζαντίῳ καὶ τῆς Ἀραβικῆς παρεμβάσεως μέχρι τοῦ σωστικοῦ λιμένος τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁπόθεν δ᾽ ὅμως,

πάλιν αὐτὸ κυρίαρχον, μέλλει νὰ ἐκκινήσῃ πρὸς νέους ὁρίζοντας, διαρκῶς αὐτὸ φωτίζον ἀλλὰ καὶ τέρπον τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τρέπον δ᾽ ἔτι αὐτὴν διηνεκῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὴν ἀντίληψιν ἐκείνην, ἥν, ὡς δεύτερον, νοητικὸν πλέον, πολικὸν ἀστέρα ἀνεκάλυψαν καὶ ὑπέδειξαν εἰς καθοδήγησιν τῆς ἀνθρωπότητος οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οἱ πλαστουργοὶ τοῦ «ἑλληνικοῦ θαύματος»...Καὶ ἤδη γεννᾶται ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: ποία ἡ ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου τούτου, τοῦ μοναδικοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς καταπληκτικῆς δηλ. ἐκείνης πνευματικῆς γονιμότητος, ἥτις ἐν τῇ περιωρισμένῃ ταύτῃ ἐκτάσει τῆς γῆς καὶ εἰς τόσον ὀλίγον διάστημα χρόνου ἔλαμψεν ὡς μετέωρον καὶ ἐφώτισεν τὸν κόσμον διὰ τοῦ ἀνεσπέρου αὐτοῦ φωτός, ὅπερ καὶ μέχρι τοῦδε ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν πηγὴν γνώσεως καὶ ἐμπνεύσεως: Συγγραφεῖς τινες περιορίζονται εἰς τὴν σκέψιν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤντλησαν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς τῶν ἀρχαιοτέρων λαῶν, ἰδίως Μεσοποταμίων καὶ Αἰγυπτίων...Καὶ δύναται μὲν νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῆς παρεσχέθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ἐπικουρία σοβαρωτέρα ἤ ὡς γενικῶς εἰκάζεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντων πειστηρίων· ἀλλ᾽ ὁσονδήποτε νέα εὑρήματα καὶ ἂν ἀνακαλυφθοῦν καὶ ἀποκαλύψουν πρὸ ἡμῶν τέως ἄγνωστα παράγωγα τῆς νοητικῆς καλλιεργείας τῶν παναρχαίων ἐκείνων λαῶν ἀλλ᾽ οὐδεμία ὑπάρχει πιθανότης ὅτι θὰ διασεισθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν τριῶν ἐκείνων ἑκατονταετηρίδων (600 – 300 π. Χ.) ὑπῆρξαν αὐτοὶ οἱ αὐτεξούσιοι καὶ ἀπαράμιλλοι ἐργάται τῆς νοήσεως καὶ τῆς φαντασίας, ἀνυπέρβλητοι εἰς νοητικὴν παραγωγικότητα καὶ ἐπιτυχίαν. Ὑφ᾽ ὅλων τῶν ἐπιγενῶν συγγραφέων, εἰς ὅλας τάς γλώσσας τοῦ κόσμου, χαρακτηρίζεται ἡ παραγωγικότης ἐκείνη ὡς «ἑλληνικὸν θαῦμα»...Ἐπὶ τούτοις νομίζω ὅτι θὰ ἠδυνάμεθα, ἐξ ὅσων βλέπομεν καὶ σήμερον ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ἐπιστήμης, νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν κρίσιν ἡμῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἑξῆς γεγονότων: Οἱ Ἕλληνες...ἐκ τῆς ζωογόνου δράσεως τῶν ὁποίων προέκυψε ταχέως πολιτικὴ ἀκμὴ λίαν εὐνοϊκὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν...ἐπεδίδοντο δ᾽ εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ ἐπεχείρουν πρὸς ἐμπορίαν ἀλλὰ καὶ σπουδὴν μακρὰ ταξίδια καὶ ἀποδημίας, ἐρχόμενοι οὕτως εἰς ἐπικοινωνίαν, συχνὴν καὶ μακράν, μετὰ ξένων λαῶν, ὧν ἔβλεπον «ἄστεα» καὶ «γόον ἐγίνωσκον». Οὕτως οὐ μόνον ἀνεπτύχθη παρ᾽ αὐτοῖς ἡ φιλοπεριέργεια καὶ ἡ φιλομάθεια, τὰ κύρια στηρίγματα τῆς ἐπιστημονικότητος, ἀλλά, ὅπερ ἰδιαζόντως σημαντικόν, ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ἀτομικὴ αὐτεξουσιότης τῆς σκέψεως καὶ ἡ ἅμιλλα ἐν τῇ ἐπιστημονικότητι

μεταξὺ τοιούτων πνευματικῶν ἐργασιῶν…ἐὰν εἰς ταῦτα συνυπολογισθῇ καὶ ἡ συνδρομὴ τῆς φυσικῆς ἀτμοσφαίρας, δηλ. τῆς ἐκπάγλου διαυγείας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς μαγευτικῆς λαμπρότητος οὐρανοῦ καὶ θαλάσσης, κατανοεῖται εὐκόλως ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη ψυχικὴ παρόρμησις, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας παρήχθησαν τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα νοητικὰ προϊόντα…Εἶπεν ἀρχαῖος φιλόσοφος (σ.σ. εἶναι ὁ Εὐσέβιος Παμφύλου[653]): «Μόνη ἡ Ἑλλὰς ἀνθρωπογονεῖ…τὸ δ᾽ αἴτιον λεπτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ἀκονᾶσθαι»…Ἀλλ᾽ ἐν τούτοις δὲν θὰ ἐπετυγχάνοντο ὅσα ἐπετεύχθησαν ἐὰν μὴ προσυπῆρχεν ἡ ἐπικουρία καὶ τινων ἄλλων στοιχείων ὧν, καὶ αὐτῶν, ἡ παρουσία εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν εὐδοκίμησιν. Ταῦτα εἶναι: πρῶτον ἡ πνευματικὴ ἐλευθεροφροσύνη, ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν πνοὴν τῆς ὁποίας ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος τοῦ θεοκρατικοῦ περιορισμοῦ (οἷος εἶχε δεσμεύσει τὸν νοῦν τῶν ἀρχαιοτέρων λαῶν), δεύτερον δὲ καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἐλευθέρων ἐκείνων πολιτῶν ἀπὸ τῆς μερίμνης τῶν πολλῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου, αἵτινες ἱκανοποιοῦντο διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν δούλων (σ. σ.: προσωπικὰ μὴ συμφωνώντας μὲ τὸν θεσμὸ τῆς δουλείας, εἶμαι πεισμένος ὅτι ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ ν′ ἀναπτυχθεῖ καὶ χωρὶς χρησιμοποίηση δούλων στὶς στοιχειώδεις βιοτικὲς ἀνάγκες)…Ὁραματιζόμενοι τὴν μέλλουσαν ἐκείνην ἀκμὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ὀφείλομεν ἡμεῖς, οἱ Ἕλληνες τῶν σημερινῶν χρόνων, νά ἐπιμείνωμεν εἰς τήν προοδοποιητικήν αὐτήν ἐργασίαν. Ἐν τῇ τοιαύτῃ προσπαθείᾳ καί προσδοκίᾳ παρηγορεῖ ἡμᾶς ἡ σκέψις ὅτι οἱ ἐπίγονοι ἡμῶν, ὧν βλέπομεν ἐπιτυχῆ καί εὐτυχῆ τήν πνευματικήν σταδιοδρομίαν, θά ἀποδώσουν τήν πρέπουσαν ἐκτίμησιν εἰς τό προλειαντικόν ἡμῶν ἔργον…»[654].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έγραψε επίσης και άλλες μελέτες του, βασισμένες σε ιατρικά θέματα με φιλοσοφικές προεκτάσεις, που τις δημοσίευσε ως άρθρα σε ιατρικά και μη ιατρικά περιοδικά ή ως επιφυλλίδες σε εφημερίδες, όπως φαίνεται και από τον δημοσιευμένο από τον ίδιο κατάλογο (σ. σ.: βλ. Εργογραφία Μέρμηγκα).

Ένα απ′ αυτά τ′ άρθρα είναι «Η πρόοδος της Ιατρικής», δημοσιευμένο στο «Ἑλληνικόν Ἔτος» της Ένωσης Συντακτών, όπου με φιλοσοφικό λογισμό επεξεργάζεται το θέμα, βλέποντας μεν τα δεδομένα και προσβλέποντας σε ανεύρεση νέων, όσον αφορά τη διάγνωση και την αντιμετώπιση των ασθενειών,

[653] Κ. Ν. Μέρμηγκας: Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν, Ἀθήνα 1940, σ. 14.
[654] Μέρμηγκας – *Ελληνική Επιστήμη*, 13/02, ό. π., σ. 2.

θέτοντας δε στο τέλος και θέμα ηθικής. Χαρακτηριστικά αναφέρει τα εξής: «Γίνεται τόσον συχνὰ λόγος περὶ τῶν προόδων τάς ὁποίας ἐπετέλεσεν ἡ Ἰατρική, μάλιστα κατὰ τάς τελευταίας δεκαετηρίδας. Βεβαίως ἡ διαφορὰ τῆς σημερινῆς καταστάσεως ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων χρόνων εἶναι κολοσσιαία...Ἀλλὰ τί εἶναι τὰ ὀλίγα αὐτὰ ἀπέναντι τῶν ὅσων πρέπει νὰ ἐπιτύχωμεν;... ὑπάρχουν ἀκόμη νοσήματα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πραγματικαὶ μάστιγες τῆς ζωῆς, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τούτοις οὐδεμίαν ἔχομεν γνῶσιν, οὐδὲ κἄν ἀπὸ τί προέρχονται...ἡ καθαυτὸ ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἔχει νὰ στραφῇ πρὸς δύο κατευθύνσεις, δηλ. πρῶτον μὲν πρὸς τὴν ἐξιχνίασιν τῆς φύσεως τῶν διαφόρων νόσων, ἐξ ἧς μέλλει φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἀπορρεύσῃ ἡ θεραπεία, καὶ ἀκόμη περισσότερον, ἡ προφύλαξις ἀπὸ τῶν νόσων, δεύτερον ὅμως καὶ πρὸς μίαν ἄλλην κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν θὰ παραξενευθοῦν, ὅταν ἀκούσουν, οἱ μὴ ἰατροί. Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ μηχανισμοῦ καθ᾽ ὅν λειτουργεῖ ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμός....Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν ἔχει νὰ στραφῇ ἡ προοδευτικὴ ἔρευνα τοῦ μέλλοντος...νὰ ἐξευρεθῶσι μέσα δι᾽ ὧν θὰ εἶναι κατορθωτὴ ἡ πρόσκτησις ἀπογόνων ἐφωδιασμένων διὰ (σωματικῶν καὶ ψυχικῶν) προτερημάτων, ἢ τουλάχιστον ἀπηλλαγμένων νόσων καὶ ἀτελειῶν...Εἶναι βέβαιον τὸ γεγονός, ὅτι τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν εἶναι πάντοτε μηδαμινὴ ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων. Οὔτε τὰ φιλοσοφικὰ κηρύγματα, οὐδὲ τὰ θρησκευτικὰ διδάγματα θὰ κατορθώσουν ποτὲ νὰ μετριάσουν σοβαρῶς τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν τὴν ὁποίαν, φύσει ἐνυπάρχουσαν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, ἐκτρέφει καὶ καλλιεργεῖ ἡ δυστυχία τῆς ζωῆς. Εἰς οὐδὲν αἱ ἐπιστημονικαὶ προσπάθειαι καὶ πρόοδοι ἐφ᾽ ὅσον ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶναι δυστυχής. Ἦτο τόσον δικαιολογημένη ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ ποιητοῦ (Γ. Σουρῆ) ὅστις ἔγραφε κατὰ τὸν αἰσχρὸν παγκόσμιον πόλεμον:

Μούντζωνε καὶ τάς προόδους
Κι᾽ ὅλα τἄλλα τὰ γελοῖα.
Ἀνθρωπότητος κτηνώδους
Ἀποκτήνωσις τελεία

ἀλλὰ εἶναι δικαιολογημένη καὶ ἡ αἰσιοδοξία ἡμῶν περὶ τῆς μελλούσης καλλιτερεύσεως τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων, κυρίως διὰ τῶν προόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς Ἰατρικῆς καὶ τῶν λοιπῶν» [655].

---

[655] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η πρόοδος της Ιατρικής*»,στο: *Ελληνικόν Έτος – Ημερολόγιον της Ενώσεως Συντακτών Αθηναϊκών Εφημερίδων*, σ. 219 – 223 (1930).

Επιπρόσθετα, λόγους που εξεφώνησε, εναρκτήριους για την ανάληψη των πανεπιστημιακών του καθήκοντων, ως και επικήδειους στην μνήμη συναδέλφων του, δημοσίευσε είτε ως μονογραφίες ή ως άρθρα σε ιατρικά περιοδικά, όπως φαίνεται στον ίδιο προαναφερόμενο κατάλογο.

Μια άλλη πραγματεία, γενικής θεώρησης για την επιστήμη, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έγραψε στο τέλος της ακαδημαϊκής καρριέρας του και προς τη δύση της ζωής του. Η πραγματεία αυτή έχει τίτλο «Αἱ ἀδικίαι τῆς Ἐπιστήμης»[656], και χαρακτηρίζεται από γνώση και πρωτοτυπία, καθόσον δεν είναι γνωστή άλλη πραγματεία με το ίδιο περιεχόμενο στη δική μας βιβλιογραφία, αν και σε μερικούς το νόημά της αυτό μπορεί να είναι γνωστό στο υποσυνείδητό τους, από δική τους πείρα ή από προφορική παράδοση˙ επίσης στην πραγματεία αυτή γίνεται φανερή η φιλοσοφική σκέψη του Κων. Μέρμηγκα σε μια πτυχή της έννοιας της επιστήμης, σκέψη κατά την οποία με συλλογισμούς που στηρίζονται σε γεγονότα και με επαγωγικό τρόπο, φθάνει σε συμπέρασμα, το οποίο σχετίζεται με αδικίες στην επιστήμη από ηθική άποψη, καθ' αυτό ακαδημαϊκές, δίνοντας ταυτόχρονα και ορισμούς στις έννοιες επιστήμη, ανακάλυψη και εφεύρεση καθώς και σε άλλους όρους μάλιστα δε ψυχολογικούς. Την πραγματεία αυτή καλό είναι να την έχει κατά νου κάθε επιστήμονας και μάλιστα πανεπιστημιακός, διότι σχετίζεται με την ανάπτυξη της έρευνας και την πρόοδο της επιστήμης.

Η πραγματεία αυτή σχετίζεται με την εσφαλμένη κάποιες φορές κρίση επιστημόνων με κύρος στην επιστημονική κοινότητα, μάλιστα την πανεπιστημιακή, αλλά και στην κοινωνία γενικότερα, για επιτεύγματα επιστημονικά άλλων συναδέλφων των, νεότερων και μάλιστα άσημων και αφανών, μέχρι τότε, κρίση που ορισμένες φορές είχε καταστροφικά αποτελέσματα τόσο για την επιστήμη και το πανεπιστήμιο στη γενική του έννοια, όσο και για την ίδια την κοινωνία, όπως θα φανεί από ορισμένα γεγονότα παρουσιαζόμενα από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα στην πραγματεία του αυτή.

Αναφέρει σχετικά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «Ἐν τῇ διαρκείᾳ τῶν τελευταίων ἐτῶν ἀπετέλεσε τὸ ὑποκείμενον ἰδιαιτέρας, καὶ δὴ λίαν εὐαρέστου, ἀσχολίας μου ἡ μελέτη τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπιστημῶν – ὅλων τῶν ἐπιστημῶν, θεωρητικῶν καὶ θετικῶν – διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Κατὰ τὴν μελέτην αὐτὴν μοὶ ἐνεποίησεν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν ἡ συχνότης τῶν περιπτώσεων καθ᾽ ἅς ἡ κρίσις τοῦ

[656] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Αἱ ἀδικίαι τῆς Ἐπιστήμης*, Εν Αθήναις 1939. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Αδικίαι της Επιστήμης*.

ἐπιστημονικοῦ κοινοῦ, καὶ δὴ τοῦ ἀντιπροσωπευομένου ὑπὸ ἀρίστων ἐργατῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἐδείχθη σφαλερὰ καὶ ἄδικος ἔναντι τῶν προσφερομένων νέων ἐπιστημονικῶν ἐπινοήσεων, μάλιστα δὲ καὶ τῶν μεγαλειωδεστάτων ἐξ αὐτῶν. Τὸ θέμα τοῦτο, δηλ. ἡ σφαλερότης καὶ ἡ ἀδικία τῆς κρίσεως τῶν ἀριστέων τῆς ἐπιστήμης, καλουμένων ὅπως ἀποφανθῶσι περὶ τῆς ἀξίας τῶν πρωτοτύπων ἀνακοινώσεων, εἶνε βαρυσήμαντον, ἡ δ᾽ ἐξέτασις αὐτοῦ διδακτικὴ πρὸς κριτὴν πάσης ἐποχῆς. Ἐπιστήμη σημαίνει τὴν ἔρευναν πρὸς ἐξιχνίασιν τοῦ ἐσχάτου λόγου ἰδεῶν καὶ πραγμάτων· εἶναι δὲ καρπὸς αὐτῆς (πλὴν τῆς ἐξακριβώσεως προγενεστέρων εὑρημάτων, ἐλέγχου τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν κεξ.) κυρίως ἡ ἐπινόησις, τουτέστιν εἴτε ἡ ἀνακάλυψις, δηλ. ἡ ἐμφάνισις στοιχείου τινὸς γνώσεως προϋπάρχοντος μὲν ἀλλὰ μὴ γνωστοῦ, εἴτε ἡ ἐφεύρεσις ὃ ἔστιν ἡ παρασκευὴ νέου τινὸς μέσου ἢ τρόπου ἐνεργείας ἐκ τοῦ μὴ εἶναι (μηχανήματος, ἐργαλείου κεξ.). Ἡ τύχη νέας τινὸς ἐπινοήσεως ἐξαρτᾶται (ὡς ἄλλως συμβαίνει καὶ διὰ πᾶν ἄλλο προϊὸν ἐν τῷ κόσμῳ) ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς φύσεως, ἤτοι τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῆς ἀξίας αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπινοήσεως, ἀλλ᾽ ἑτέρωθεν καὶ ἐκ τῆς ὑποδοχῆς ἣν θὰ συναντήσῃ αὕτη, ἅμα ἔλθῃ εἰς φῶς. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην διαιροῦνται πᾶσαι αἱ ἐπινοήσεις εἰς δυὸ μεγάλας κατηγορίας· καὶ τὴν μὲν πρώτην ἀποτελοῦσιν ἐκεῖναι ὧν οἱ συγγραφεῖς ἀπολαύουσιν ἀξίας καὶ κύρους, τὴν δὲ δευτέραν αἱ προερχόμεναι ἀπὸ ἐπιστημόνων ἀσήμων ἔτι ἢ καὶ παντελῶς ἀγνώστων…Εὐνοϊκὴ προκατάληψις πρὸς τὴν πρώτην καὶ ἀποκρουστικὴ διάθεσις πρὸς τὴν δευτέραν. Διότι κατ᾽ ἀρχὴν πᾶσα νέα ἐπινόησις, προσερχομένη ὅπως ἀνατρέψῃ τὰ ἐγνωσμένα καὶ ἀναγκάσῃ τὴν σκέψιν εἰς ἐγκατάλειψιν τῆς μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένης ὁδοῦ καὶ μεθόδου, εὐνόητον ὅτι μέλλει νὰ συναντήσῃ πολλὴν τὴν ἀντίστασιν καὶ ἀντίδρασιν παρὰ τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν ἐπιστημόνων, μάλιστα δὲ τῶν πρεσβυτέρων, ὧν γνωστὴ ἡ φυσιολογικὴ ἀνεπιτηδειότης εἰς τὸ προσαρμόζεσθαι πρὸς τὰ νέα καὶ καινοφανῆ. Ἀφ᾽ ἑαυτοῦ νοεῖται, ὅτι τὴν ἀντίστασιν ταύτην θραύει πολὺ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἡ ἀνακοίνωσις ἡ φερομένη ἐπὶ τοῦ ἅρματος τοῦ πεφημισμένου συγγραφέως ἢ τὸ πτωχὸν δημοσίευμα ἀσήμου ἢ καὶ ἀγνώστου τινὸς ἐπιστήμονος. Εἶνε τόσον λυπηρά, ὅσον καὶ διδακτική, ἡ πεῖρα ἡ σχετικὴ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, δηλ. τὴν ἐναντίωσιν τῶν εἰδικῶν, καὶ μάλιστα τῶν κατεχόντων πρωτεύουσαν θέσιν, κατὰ ρηξικελεύθων ἀνακαλύψεων καὶ ἐφευρέσεων…κατὰ τάς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος ὁ Ἄγγλος Harvey, ἅμα ὡς ἐγνωστοποίησε τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀνακάλυψίν του περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν

συναδέλφων του ἰατρῶν ὡς παράφρων καὶ οὕτω, πλὴν τῶν ἄλλων βλαβερῶν ἐπακολουθημάτων, εἶδε καὶ τὴν πελατείαν αὐτοῦ ἐξαφανιζομένην. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἐπιτυγχάνει ὁ Ἄγγλος Jenner τὴν ἀνθρωποσωτήριον ἐκείνην ἀνακάλυψιν τοῦ δαμαλισμοῦ, ὡς προφυλακτικοῦ μέσου κατὰ τῆς εὐλογίας, ἧς ὅμως ἀνακαλύψεως ἡ ἀνακοίνωσις πρὸ τῆς περιφήμου Royal Society τοῦ Λονδίνου ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπειλὴν ὅτι θὰ διεγράφετο ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας ἐὰν ἐπανήρχετο ἐπὶ τῆς «ἀνοήτου» αὐτῆς ἀνακαλύψεως! Ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερα εἶνε τὰ τοιαῦτα παραδείγματα τῆς ἀποκρουστικῆς συμπεριφορᾶς τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων ἔναντι τῶν ρηξικελεύθων ἐπινοήσεων κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ὅστις καὶ ἐδείχθη τόσον πλούσιος εἰς ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις…»[657].

Στην ίδια πραγματεία για το ίδιο θέμα ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως γνώστης του έργου του Goethe, αναφέρει δυο χαρακτηριστικές περικοπές απ' αυτό: «…Ἡ τοιαύτη «ἀπαθανάτισις» (δι᾽ ἀνδριάντων, μνημείων κτλ.) ἀνθρώπων οἵτινες ἐμεγαλούργησαν ἀλλ᾽ ἠδικήθησαν ἐν ζωῇ – ἀπαθανάτισις ἄλλως, ἥτις συντελεῖται καὶ πρὸς ἐκμεταλλευτικὸν σκοπόν, ὅπως δηλ. τοιουτοτρόπως προσπορισθῇ δόξαν καὶ ὠφέλειαν ἡ γενέτειρα αὐτῶν ἢ ἡ τάξις εἰς ἥν ἀνῆκον καὶ ἡ οἰκογένεια – ἐδέχθη τὴν πρέπουσαν καυτηρίασιν διὰ χειρὸς τοῦ Goethe, οὗτινος σχετικὸν ποίημα ἐν τῷ «Βιβλίῳ τῆς ἀθυμίας» τοῦ «Δυτικοανατολικοῦ Διβανίου» (Μετάφρασις Λυρικῆς ποιήσεως τοῦ Goethe ὑπὸ Κ. Ν. Μέρμηγκα, σελ. 300) καταλήγει…

«Ὅταν ὅμως πιὰ πεθάνῃ, καὶ μ᾽ ἐράνους θὰ ζητήσουν
Γιὰ τίς πίκρες τῆς ζωῆς του, ἀνδριάντα νὰ τοῦ στήσουν,
Τὸ συμφέρον του τὸ πλῆθος θἄπρεπε νὰ ὑπολογίσῃ:
Τὸ σωστὸ θἆταν γιὰ πάντα τότε νὰ τὸν λησμονήσῃ» [658].

Και παρακάτω, αναφερόμενος στον Φάουστ του Goethe, ο Κων. Μέρμηγκας γράφει τα εξής: «Οὕτως εἰς τόν «Φάουστ» (Β᾽ Μέρος, 1η Πρᾶξις)…λέγει (Μετάφρ. «Φάουστ» ὑπό Κ. Ν. Μέρμηγκα, σελ. 187):

«Ἰδοὺ λοιπὸν ποῦ ἔγκειται ἡ σοφία ἡ δική σας:
πᾶν ὅ,τι δὲν ἐγγίζετε, δὲν εἶναι καὶ μαζί σας·

---

[657] Μέρμηγκας – *Αδικίαι της Επιστήμης,* ὁ. π., σ. 1 – 6.
[658] Μέρμηγκας – *Αδικίαι της Επιστήμης,* ὁ. π., σ. 10 (υποσημείωση).

πᾶν ὅ,τι δὲν κρατεῖτε σεῖς, αὐτὸ τὸ ἀγνοεῖτε·
πᾶν ὅ,τι δὲν μετρεῖτε σεῖς, ὡς ψεῦδος θεωρεῖτε·
πᾶν ὅ,τι δὲν ζυγίζετε, γιὰ σᾶς δὲν ἔχει ἀξίαν·
πᾶν ὅ,τι δὲν σφραγίζετε, δὲν ἔχει ἰσχὺν καμμίαν»[659].

Στο τέλος της πραγματείας του αυτής ο Κ. Ν. Μέρμηγκας καταλήγει ως εξής: «Πρὸς πᾶσαν κρίσιν, δικαστικήν, ἐπιστημονικὴν καὶ ἐν γένει πρὸς οἱανδήποτε λογικὴν κρίσιν, ἀπ᾽ οὐδεμιᾶς ἄλλης πηγῆς προκύπτει τόσος ὁ κίνδυνος τῆς πλάνης, καὶ ἑπομένως τῆς ἀδικίας, ὅσον ἀπὸ τῆς προκαταλήψεως, ἤτοι τῆς προκαταβολικῆς δεσμεύσεως τοῦ νοῦ. Τῆς προκαταλήψεως τὴν κυρίαν προέλευσιν παριστᾷ ἡ πρόληψις, ἤτοι ἰδέα τις ἀφορμωμένη μὲν ἐκ τοῦ παρελθόντος καθηλωμένη δὲ στερρῶς ἐντὸς τοῦ νοῦ, καὶ οὕτω μὴ δυναμένη νὰ ἀποβληθῇ ἐξ αὐτοῦ, καίτοι ἀστήρικτος λογικῶς…Ἀλλὰ πλὴν τῆς προλήψεως συνοικοδομεῖ τὴν νοσηράν νοητικότητα ἐν τῇ κρίσει καὶ μία ἄλλη δύναμις φοβερά, ἡ μικροπρέπεια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἥτις ζηλοτύπως μάχεται κατὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ξένης ἀξίας,…Τὴν διττὴν ταύτην ἐκδήλωσιν τῆς κριτικῆς νοσηρότητος παρέχει ἐναργῆ πρὸ ἡμῶν ἡ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπινοήσεων…Ἄνδρες διαπρέψαντες ἐν τῇ νοητικῇ παραγωγῇ δὲν ἠδυνήθησαν ἐν τούτοις νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς δουλωτικῆς ἐπηρείας τῆς προκαταλήψεως καὶ ἠδίκησαν, ἐνῷ παρεγνώρισαν καὶ περιεφρόνησαν τὴν ἀξίαν μεγαλειωδῶν ἐπινοήσεων. Μοιραία ἡ δυστυχία αὕτη τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπερ, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς ἐπλάσθη τόσον ἀσθενὲς καὶ περιωρισμένον οὐ μόνον κατὰ τὴν κριτικὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀντοχήν, ἀφ᾽ ἑτέρου καλεῖται συχνὰ νὰ ἀπονείμῃ τὸ δίκαιον, τουτέστι νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν. Ἡ εἰκών, οἵαν παρουσίασα, τῆς σφαλερᾶς κρίσεως τόσων ἐπιστημόνων ἔναντι τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἂς χρησιμεύσῃ ὡς διδαχὴ πρὸς ἡμᾶς, ὅταν εὑρισκώμεθα πρὸ τοῦ καθήκοντος τῆς δικαιοσύνης, ἥτις οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἀπειλεῖται τοσοῦτον σοβαρῶς, ὅσον ὑπὸ τῆς προκαταλήψεως»[660].

Ακόμη, βρέθηκε μια άλλη πραγματεία του Κ. Ν. Μέρμηγκα, η οποία αποτελεί ανατύπωση μιας διάλεξης που έδωσε στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών στη Συνεδρία αυτής, στις 13 Απριλίου 1929, με τίτλο «Ἰατρικὴ καὶ Ἐπιστήμη»[661].

---

[659] J. W. Goethe, *"Faust" κατά μετάφρασιν υπό Κ. Μέρμηγκα*, σ. 187, Κατερίνη 2006.
[660] Μέρμηγκας – *Αδικίαι της Επιστήμης*, ὁ. π., σ. 26 – 28.
[661] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιατρική και Επιστήμη*, Εν Αθήναις 1929. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Ιατρική και Επιστήμη*.

Στη πραγματεία του αυτή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολείται με την υφή του επιστημονικού έργου της Ιατρικής, κυρίως όμως της Βασικής Ιατρικής, σε σχέση με τις Θετικές Επιστήμες, της οποίας υφής η μεν σύσταση και το αποτέλεσμα είναι γνωστά και αναμενόμενα για κάθε εποχή, η δε ανάπτυξη και η περιγραφή της είναι δυσνόητη, μεταβαλλόμενη, και δύσκολη στην έκφραση κάθε μιας.

Η πραγματεία του αυτή είναι γεμάτη από φιλοσοφικό στοχασμό για την Ιατρική, διότι παρουσιάζει συλλογισμούς και θεωρήσεις για την επιστημονικότητα της Ιατρικής, χρησιμοποιώντας τους απαραίτητους όρους γι' αυτό. Σε συμφωνία μάλιστα με σύγχρονες αρχές της Φιλοσοφίας της Επιστήμης, καθορίζει επίσης έννοιες που αποτελούν αντικείμενο της Φιλοσοφίας αυτής, και τέλος τονίζει πάντα τη συσχέτιση της Ιατρικής με τις Θετικές Επιστήμες. Επιπλέον η πραγματεία αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα έχει το στοιχείο της πρωτοτυπίας στη παρουσίασή της, διότι και σπάνια επεξεργάζεται κάποιος αυτό το θέμα αλλά και μοναδικός και χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος της επεξεργασίας του, ενώ ταυτόχρονα κάνει λόγο για τον όρο «έμπνευσιμότητα», που δεν απαντά εύκολα σε επιστήμονες συγγραφείς.

Συγκεκριμένα, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στη πραγματεία του αυτή μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «…κηρύσσεται ἡ χρεωκοπία τοῦ μέχρι τοῦδε συστήματος τῆς ἐρεύνης τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀναγγέλλεται ἡ ἐξάρτησις τοῦ μέλλοντος αὐτῶν κυρίως ἐκ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου. Ὅτι ἡ τοιαύτη τροπὴ εἶναι ἡ μόνη ἐπιστημονική, τοῦτο εἶναι βέβαιον, ὡς ὅμως ἐπίσης βέβαιον εἶναι ὅτι ὄχι μόνον μέχρι τοῦδε δὲν ἐπέτυχε τοιοῦτό τι ἡ Ἰατρική, ἀλλ᾽ οὐδὲ καὶ δύναται νὰ πιθανολογηθῇ ἂν καὶ πῶς θὰ ἔμελλε νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐν τῷ μέλλοντι…ἡ πρόοδος ἥν ἐπετελέσαμεν εἶναι μηδαμινὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπόστασιν, ἥτις χωρίζει ἔτι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ποθητοῦ τέρματος…Μέγας εἶναι ἀκόμη ὁ ἀριθμὸς τῶν κεφαλαίων της Θεραπευτικῆς πρὸς τὰ ὁποῖα ἡ θετικὴ ἔρευνα, δηλ. ἡ βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἱστολογίας καὶ τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς χημείας κ.τ.τ., ἐγκαταλείπει ἡμᾶς ἀβοηθήτους καὶ παραδίδει εἰς τάς ἀγκάλας τῆς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως καὶ ἀγωγῆς…Ἡ προσφυγὴ λοιπὸν τῆς Ἰατρικῆς εἰς τάς θετικάς ἐπιστήμας, ἥτις ἐθεωρήθη καὶ ἥτις πράγματι εἶναι τὸ σημαντικώτερον βῆμα ἐξ ὅσων ἀπὸ αἰώνων εἶχεν ἐπιτελέσῃ ἡ τέχνη τοῦ Ἀσκληπιοῦ, δὲν ἐδικαίωσε τάς προσδοκίας εἰς ὅσον βαθμὸν ἠλπίζετο…Αἱ λεγόμεναι «ἐπιστημονικαὶ μέθοδοι ἐρεύνης» (ἡ χημεία καὶ τὸ μικροσκόπιον

καὶ ἡ πειραματικὴ δοκιμὴ κ.τ.τ.) δὲν ἀρκοῦν νὰ ἐξηγήσουν ὅλα τὰ ἀνεξήγητα. Καὶ ἰδοὺ ἡμεῖς ριπτόμενοι εἰς τάς ἀγκάλας τῆς ἀνεξακριβώτου καὶ ἀνεξερευνήτου ἐσωτερικῆς ἡμῶν ἀντιλήψεως, τῆς «ἐνοράσεως» (intuitio)· ἰδοὺ ἡμεῖς ἐπικαλούμενοι τὴν συνδρομὴν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως ἐκεῖ ὅπου ἀρνεῖται βοήθειαν ἡ ψυχρὰ θετικὴ ἔρευνα. Δὲν εἶναι ὀλίγα τὰ κεφάλαια τοῦ ἔργου ἡμῶν καθ᾽ ἃ ἡ πᾶσα γνήσια ἐπιστημονικὴ ἀρωγὴ ἀποδεικνύεται ἀνίσχυρος ὅπως φωτίσῃ ἡμᾶς. Καὶ τότε τί ἄλλο ἀπομένει ἢ ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν διττὴν ἐκείνην βοήθειαν ἥτις προσφέρεται τὸ μὲν ὑπὸ τῆς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως τὸ δ᾽ ὑπὸ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνευσιμότητος;...ὀφείλομεν νὰ τραπῶμεν τὴν ὁδὸν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ παρατηρήσεως πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς αἰτιολογικῆς αὐτῶν σχέσεως κατὰ τὴν ἀποτέλεσιν τῆς νόσου, ἀλλὰ καὶ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ θεραπευτικοῦ σχεδίου. Παράδειγμα τῆς τοιαύτης ἡμῶν πελαγοδρομίας παρέχει τὸ φαινόμενον τῆς «φλεγμονῆς», τῆς νοσηρᾶς ταύτης ἐκδηλώσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁποίαν ὠργίασεν αὐτόχρημα μέχρι τοῦδε ἡ μέθοδος τῆς «ἐνοράσεως»...Ἡ ἀντιφλογιστικὴ μέθοδος καὶ ἡ ἐπισπαστικὴ καὶ ἡ ἀντισηπτικὴ καὶ ἡ ὑπεραιμικὴ καὶ ἡ ἐρεθιστικὴ (πρωτεϊνικὴ) καὶ ἡ ἀκτινοθεραπευτικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη, μέχρι τοῦδε ἐπινοηθεῖσα, πᾶσαι αὗται ὀφείλονται εἰς τὴν ἐνόρασιν ὀλίγων ἐπιστημόνων,...Συγγραφεὺς τις εἶπεν ἐπ᾽ ἐσχάτων: «Δὲν θεραπεύομεν τάς νόσους ἀλλὰ τάς ἀντιλήψεις τάς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν νόσων». Ἐλέχθη τι σοφώτερον τούτου; Ὥστε εὐκταία καὶ θαυμάσια εἶναι ἡ, ἤδη ἐντατικῶς ἐπιζητουμένη, ἐπικράτησις τῆς θετικῆς μεθόδου, δηλ. ἡ ὡς δυνατὸν μεγαλειτέρα κυριαρχία τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν καὶ λοιπῶν θετικῶν ἐρευνητικῶν μέσων ἐπὶ ἀενάῳ ὑποχωρήσει τῆς ἀτομικῆς ἀνεξερευνήτου ἐνδομύχου ἀντιλήψεως τοῦ παρατηρητοῦ. Ἀλλὰ γίνεται εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμόν, ἢ τοὐλάχιστον προσδοκᾶται ὅτι θὰ γίνῃ ἐν τῷ μέλλοντι; Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πείρας δὲν δικαιούμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐνθαρρυντικὰ συμπεράσματα. Διότι...πρῶτον μὲν ἡ πρόσκτησις νέων θετικῶν ἐπιστημονικῶν στοιχείων γίνεται μετὰ βραδύτητος λίαν μεγάλης...καὶ δεύτερον οὐδὲ καὶ εἴμεθα ἀσφαλεῖς, ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ προσδεχόμεθα ὡς νέον κτῆμα ἐπιστημονικὸν θὰ μείνῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὡς τοιοῦτο καὶ δὲν θὰ ἀποδειχθῇ ἐπισφαλὲς καὶ μάταιον στοιχεῖον, ὡς τοιοῦτό τι συνέβη πλειστάκις μέχρι τοῦδε... δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἂν πᾶσαι αἱ μέθοδοι ἅς χρησιμοποιοῦμεν σήμερον πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας εἶναι μόναι αὐταὶ αἱ ἀκριβεῖς καὶ δὲν μέλλουσιν ἴσως νὰ ἀποδειχθῶσι καὶ ἄλλαι, ἴσως αὗται πολλῷ ἀνώτεραι τῶν μέχρι

τοῦδε παραδεδεγμένων. Εἶναι τόσον δικαιολογημένη ἡ ἐμμονὴ ἡμῶν εἰς τὴν ἐπιζήτησιν τῆς ἁπτῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἀπόκρουσιν πάσης ἀστηρίκτου φαντασιοπληξίας, ὥστε χειροκροτοῦμεν εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν θαυμασίων λόγων, οὓς ὁ Γαληνὸς (σ. σ.: στο «Περὶ χρείας μορίων» 3,170 – 171 f. K.), ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἰατρικῆς σκέψεως, ἀποτείνει πρὸς τὸν αἰθεροβάμονα Πίνδαρον: «…ἀλλ᾿ ὦ Πίνδαρε, σοί μέν ᾄδειν τε καί μυθολογεῖν ἐπιτρέπομεν, εἰδότες τήν ποιητικήν μοῦσαν, οὐχ ἥκιστα τῶν ἄλλων τῶν οἰκείων κόσμων και τοῦ θαύματος δεομένην· ἐκπλῆξαι γάρ οἶμαι και θέλξαι καί κηλῆσαι τούς ἀκροατάς, οὐ διδάξαι βούλεσθε. ἡμεῖς δ᾿, οἷς ἀληθείας, οὐ μυθολογίας μέλλει, σαφῶς ἴσμεν…». Καὶ ἐν τούτοις, καὶ ἡ ἰατρικὴ τέχνη, καίτοι τοσοῦτον ἀπεχθανομένη τὴν μυθολογίαν καὶ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀλήθειαν, ἔχει – καὶ τὶς οἶδεν ἐπὶ πόσον χρόνον ἀκόμη θὰ ἔχῃ – ἀνάγκην ἐκείνου, ὅπερ ὁ Γαληνὸς μόνον εἰς τὴν ποιητικὴν μοῦσαν ἐπιτρέπει, δηλ. τοῦ θαύματος. Ἀλλ᾿ ἐν τῇ παραδοχῇ τοῦ θαύματος μεταξὺ τῶν πηγῶν τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης ἔχομεν ἀνάγκην νὰ καθορίσωμεν τὴν ἔννοιαν, τί ἐστι «θαῦμα». Διότι ἄνευ τοῦ ἀκριβοῦς τούτου καθορισμοῦ θὰ ἐξετιθέμεθα εἰς τὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθῶμεν ὡς ἀποστάται τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος. Θαῦμα λέγεται πᾶν ὅ,τι ἐπιτυγχάνεται κατὰ τρόπον κείμενον ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ (κατὰ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν) δυνατοῦ, κατὰ τρόπον ἄρα, ὡς λέγομεν, «ὑπερφυσικόν»…τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν «ὑπερφυσικόν» ἀλλ᾿ ἁπλῶς «ὑπερνοητόν». Διότι, ὡς εὐνόητον, πᾶν ὅ,τι γίνεται εἶναι φυσικὸν ἔστω καὶ ἐὰν ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸν τρόπον καθ᾿ ὅν τοῦτο συμβαίνει. Τοιουτοτρόπως θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ νὰ συμβιβασθῶμεν μετὰ τοῦ Γαληνοῦ, ἐὰν ἐγκαταλίπωμεν μὲν ὡς ἀναφαίρετον κτῆμα τῆς ποιήσεως τὸ «ἄδειν καὶ μυθολογεῖν» καὶ τὴν ἔφεσιν πρὸς τὸ «ἐκπλῆξαι και θέλξαι καὶ κηλῆσαι τοὺς ἀκροατάς», ἀλλὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς ξένην πρὸς ἡμᾶς καὶ τοῦ «θαύματος» τὴν ἔρευναν, οὗτινος καὶ πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν κατάκτησιν…Δύο εἶναι τῆς ἐπιστήμης τὰ ἀληθῆ γνωρίσματα τὸ ἓν ἀρνητικὸν καὶ τὸ ἄλλο θετικόν· ἀρνητικὸν μὲν ἡ ἔλλειψις πάσης προλήψεως καὶ προκαταλήψεως, θετικὸν δ᾿ ἡ ἐξερεύνησις παντὸς πράγματος καὶ πάσης ἰδέας. Ἡ Ἰατρικὴ δ᾿ ὡς ἐξαρτωμένη καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων βασικῶν ἐπιστημῶν, Φυσικῆς, Χημείας, Βιολογίας καὶ Ψυχολογίας, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποκλείῃ ἀπὸ τῆς ἐρεύνης αὐτῆς οἱανδήποτε ἐκδήλωσιν καὶ φαινόμενον ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, ὁποθενδήποτε καὶ ἂν προέρχηται τοῦτο, εἴτε ἐκ τοῦ νοητοῦ κόσμου εἴτε καὶ ἐκ τοῦ ὑπερνοητοῦ…Διὰ τὴν Ἰατρικὴν δὲν ἐξαρκεῖ ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία

τῆς σήμερον· δι᾽ αὐτὴν χρειάζεται μία ἄλλη Φυσικὴ καὶ μία ἄλλη Χημεία ἀσυγκρίτως λεπτότεραι καὶ πολυπλοκώτεραι,...Καὶ ἐφ᾽ ὅσον μὲν προβαίνει ἡ τελειοποίησις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ θὰ ἐπεκτείνηται ἡ δικαιοδοσία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τὰ προβλήματα τῆς Ἰατρικῆς· ἀλλ᾽ ἐν ὅσῳ διατηροῦνται σημαντικαὶ ἐκτάσεις αὐτῆς ἀπροσπέλαστοι εἰς τὰ μέσα τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν ἐρευνῶν, εἶναι αὕτη ὑποχρεωμένη νὰ χρησιμοποιῇ καὶ οἱονδήποτε ἄλλο μέσον δειχθῇ πρόσφορον πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν ὑπερνοητῶν δυνάμεων, αἵτινες κυβερνῶσι τὴν ἡμετέραν ὕπαρξιν»[662].

Η μελέτη αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα για την Ιατρική και την Επιστήμη, που αρχικά ανακοινώθηκε ως διάλεξη και κατόπιν εκδόθηκε ως μονογραφία θεωρώ ότι είναι πρωτότυπη, τόσο για την εκλογή του θέματος, όσο και για την παράθεση και τον προσδιορισμό εννοιών σ′ αυτό. Και ως προς την επιλογή του θέματος σημειώνεται, ότι, σε διαλέξεις με ιατρικό ακροατήριο και ιατρό ομιλητή, το θέμα της διάλεξης είναι συνήθως καθαρά ιατρικό και σπανιότερα έχει θέμα ιστορίας της ιατρικής, αλλά θέμα καθαρά ιατροφιλοσοφικό είναι πάρα πολύ σπάνιο ή απίθανο. Ως προς την παράθεση δε και τον προσδιορισμό εννοιών στο θέμα αυτό, κάνει αναφορά στις έννοιες επιστήμη, θαύμα, υπερφυσικό και υπερνοητό, όροι που δεν συναντιώνται στην ιατρική ορολογία, αλλά και στην ορολογία της φιλοσοφίας ορισμένες εξ αυτών δεν μελετώνται αναλυτικά, όπως προκύπτει από τη προσιτή σ′ εμάς βιβλιογραφία.

Κίνητρο πραγματοποίησης της διάλεξης αυτής του Κ. Ν. Μέρμηγκα και της καταγραφής στα πρακτικά της ΙΕΑ, ως και της μετέπειτα ανατύπωσης και έκδοσής της σε φυλλάδιο, θεωρώ ότι ήταν να εκφράσει την άποψή του, που είχε για το επιστημονικό έργο της Ιατρικής καθώς και τη θέση του στη Φιλοσοφία της Επιστήμης. Για το κίνητρο ανάπτυξης αυτού του θέματος ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «Τῆς ἡλικίας ἡ αὔξησις συνεπιφέρει πλὴν τῶν λοιπῶν...πλεονεκτημάτων...καὶ ἐν ἄλλο ἰδιάζον,...δηλ. τὴν ἐξύψωσιν τῆς κριτικῆς σκέψεως εἰς εὐρυτέραν σύλληψιν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ γενικωτέραν αὐτῶν ἐποπτείαν. Ὁ νοῦς, ἀσχοληθεῖς ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησίν τινος ἐπιστήμης, αἰσθάνεται ἑαυτὸν οἱονεὶ ἐξυψούμενον ἐπὶ σκοπιὰν ἀνωτέραν, ἀφ᾽ ἧς, ὡς ἐξ ἀπόπτου βλέπει τὴν ὅλην περιοχὴν τοῦ εἰς ὃ ἔχει ἀφιερωθῇ πνευματικοῦ πεδίου,

[662] Μέρμηγκας – *Ιατρική και Επιστήμη*, ό. π., σ. 4 – 8.

ἐκτιμᾷ δ᾽ οὕτω δεόντως τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὰ γειτονικὰ ἐδάφη καὶ οὕτω προσκτᾶται τὴν ὑπερτέραν ἐκείνην γενικὴν ἀντίληψιν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα πάσης νοητικῆς ἀσχολίας. Τὴν ἀντίληψιν, ἥν τοιουτοτρόπως ἀπεκόμισα περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν ἔργου, ἐπιθυμῶ ὅπως ἀνακοινώσω ἐνώπιον ὑμῶν σήμερον…»[663].

Μερικές επισημάνσεις για την φιλοσοφική σκέψη στην μελέτη αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι ότι πρώτον αναφέρεται φιλοσοφικά στη θέση της ιατρικής στην επιστήμη, κάνοντας τους κατάλληλους συλλογισμούς στηριζόμενους σε δεδομένα· δεύτερον παρουσιάζει και καθορίζει έννοιες με φιλοσοφικό περιεχόμενο, όπως επιστήμη, θαύμα, υπερφυσικό, υπερνοητό˙ τρίτον αμφισβητώντας την ορθότητα, και συνεπώς και την αξιοπιστία των επιστημονικών μέσων έρευνας ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έρχεται σε συμφωνία με τον A. F. Chalmers (καθηγητής της Φυσικής και της Ιστορίας των Επιστημών στο Σίδνεϋ), ο οποίος στην εισαγωγή του βιβλίου του αναφέρει τα εξής: «…Πρόσφατες απόψεις στη φιλοσοφία της επιστήμης έχουν επισημάνει και υπογραμμίσει αξεπέραστες δυσκολίες που σχετίζονται με την ιδέα ότι, εφ' ενός η παρατήρηση και το πείραμα εξασφαλίζουν το ακλόνητο θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζεται η επιστήμη και αφ' ετέρου ότι υπάρχει κάποια συμπερασματική διαδικασία που εγγυάται την αξιόπιστη εξαγωγή επιστημονικών θεωριών από μια τέτοια βάση. Δεν υπάρχει καμία μέθοδος στη βάση της οποίας οι επιστημονικές θεωρίες να μπορούν να αποδειχθούν αληθείς, ή έστω πιθανώς αληθείς…»[664], ενώ παράλληλα στο κύριο μέρος του βιβλίου του πάλι ο ίδιος ο Chalmers αναπτύσσει τη θεωρία της διαψευσιοκρατίας με εκπρόσωπο τον Πόππερ, την αναρχική θεωρία της γνώσης με εκπρόσωπο τον Φεγιεράμπεντ κλπ. Τέταρτον διατυπώνει την ανάγκη για παραπέρα ανάπτυξη της Φυσικής και της Χημείας, που είναι απόρροια φιλοσοφικής προσέγγισης του θέματος, κι αυτό επαληθεύεται σήμερα με τη Φυσική των σωματιδίων κ.τ.τ. ως και με τη σύγχρονη Βιοχημεία. Πέμπτον, η αμφισβήτηση αυτή, από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, στην αξιοπιστία της Φυσικής και της Χημείας με την επακόλουθη επίδρασή των στη Φαρμακολογία και στη Θεραπευτική Ιατρική με φάρμακα, πιθανόν να συνετέλεσε στην επέλευση του θανάτου του, αφού όπως αναφέρθηκε αλλού, αρνιόταν να πάρει τα συνιστώμενα από τους γιατρούς φάρμακα στη διάρκεια της ασθένειάς του επειδή δεν τα εμπιστευόταν.

---

[663] Μέρμηγκας – *Ιατρική και Επιστήμη*, ό. π., σ. 1.

[664] A. F. Chalmers, *Τί είναι αυτό που λέμε επιστήμη*, Ηράκλειο 2007, σ. xxi.

Έκτον, η αναφορά, που κάνει στη μελέτη του αυτή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στον Γαληνό, είναι από το έργο του Γαληνού «Περί χρείας μορίων Γ΄, 170 – 171 f. K.» [665]. Τέλος, έβδομον, δόθηκε έκταση στη παρουσίαση της μελέτης αυτής, διότι αναφέρεται στη σπουδαιότητα που δίνει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στη σχέση της ιατρικής με την επιστήμη και τις άλλες θεραπευτικές μεθόδους καθώς και στον τρόπο έρευνας για τη διάγνωση και τη θεραπεία της νόσου, ώστε οι ενέργειες του ιατρού να γίνονται συνειδητά και όχι ασυνείδητα, πατώντας στέρεα σε βάσεις και όχι αιωρούμενος και παρασυρόμενος από το κάθε διαφημιζόμενο και αμφίβολο, ίσως δε και επικίνδυνο, θεραπευτικό μέσο που προσφέρεται για κερδοσκοπία.

Το τελευταίο ιατρικό συγγραφικό έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι το σύγγραμμά του «Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν»[666], αφιερωμένο, όπως αναφέρει ο ίδιος, «εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ τῆς Ἐπιστήμης θυσιασθέντων»[667].

Από τον πίνακα περιεχομένων[668] του συγγράμματος φαίνεται ότι ασχολείται με την ιστορία όλων επιστημών συνοπτικά, σ′ όλες τις εποχές από την προελληνική μέχρι των ημερών του στον 20^{ο} αι. μ.Χ., στο τέλος δε του συγγράμματός του, σε ξεχωριστά κεφάλαια, κάνει μια γενική επισκόπιση της πορείας των επιστημών, όπως αναφέρει ο ίδιος, ενώ σε άλλο κεφάλαιο ασχολείται με την νεοελληνική επιστήμη. Οι επιστημονικοί κλάδοι με τους οποίους ασχολείται, ιστορικά, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είναι κυρίως η Φιλοσοφία, η Αστρονομία, η Μαθηματική επιστήμη, η Ιατρική, η Νομοθεσία – Νομική, η Ιστοριογραφία – Ιστορία, η Γεωγραφία, η Βοτανική και Γεωπονία, η Φυσική, η Χημεία – Αλχημεία, η Φιλολογία, αλλά και άλλοι κλάδοι ανάλογα με την εποχή που παρουσιάζονταν στο επιστημονικό φάσμα.

Στον πρόλογο του συγγράμματός του αυτού ο Κ. Ν. Μέρμηγκας παρουσιάζει τον σκοπό, τον στόχο και τα συναισθήματα που τον κατέχουν στην έρευνα και συγγραφή του, ενώ κάνει και πρόβλεψη για το μέλλον της επιστήμης. Μεταξύ άλλων, λοιπόν, αναφέρει τα εξής: «Διὰ τῆς συγγραφῆς «ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ» (1933) ἐζήτησα νὰ περιλάβω τάς γενικάς γνώσεις ὅσαι κυριαρχοῦσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὅλην ὑπόστασιν τῆς

[665] Γαληνός, *Περί χρείας μορίων* Γ΄ 170 – 171, Αθήνα 2003, σ. 302.
[666] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των Επιστημών (θεωρητικών και θετικών) από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ′ ημάς*, Αθήνα 1940. Στο εξής: Μέρμηκας – *Ιστορία των Επιστημών.*
[667] Μέρμηγκας – *Ιστορία των Επιστημών,* ό. π., σ. γ΄.
[668] Μέρμηγκας – *Ιστορία των Επιστημών,* ό. π., σ. ε΄- στ΄.

«ἐπιστήμης», τῆς νοητικῆς ἐκείνης ἀσχολίας ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξιχνίασιν τῶν ὅσων ὑπάρχουσι καὶ συμβαίνουσιν ἐν τῷ κόσμῳ…Μεταξὺ τῶν λοιπῶν, οὕτως ἐκτιθεμένων, κεφαλαίων τοῦ βιβλίου αὐτοῦ περιλαμβάνεται καὶ ἡ «ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν», ἤτοι ἡ διαγραφή, ἐν ὀλίγαις γραμμαῖς, τῆς ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἀλλὰ τὸ κεφάλαιο τοῦτο, μάλιστα τοῦτο μεταξὺ τῶν λοιπῶν, ἀπαιτεῖ τελειοτέραν τὴν κατεργασίαν, ἵνα οὕτως ἀποδώσῃ τὴν προσδοκωμένην ὠφέλειαν. Τὴν τοιαύτην κατεργασίαν προσέρχεται ὅπως παράσχῃ ἡ νέα μου αὕτη συγγραφή, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἔγινε σχετικῶς εὐσύνοπτος…Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πνευματικῆς μου ζωῆς οὐδεμία ἄλλη ἐνασχόλησις μοὶ ἐδείχθη τόσον ἐπαγωγός, ἀλλὰ καὶ τόσον ἐποικοδομητική, ὅσον ἡ μελέτη τῆς ἐπινοητικῆς ἐπιτυχίας τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ἡρώων εἰς οὓς ὀφείλεται ἡ κατάκτησις τῶν γνώσεων ὅσαι ἔχουν συναποτελέσει τὸ ἐπιστημονικὸν οἰκοδόμημα, οἷον πρόκειται πρὸ ἡμῶν σήμερον. Τὸ ἐπιστημονικὸν οἰκοδόμημα τῆς σήμερον δὲν θὰ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς αὔριον, ὡς δὲν εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς χθές. Ἄλλα στοιχεῖα τῆς Φύσεως θὰ ἀνακαλυφθοῦν ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ ἀντιλήψεις ἄλλαι θὰ προκύψουν περὶ τῆς ὑποστάσεως τῶν τε νέων καὶ τῶν παλαιῶν φαινομένων καὶ πραγμάτων…ἀλλὰ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ, ἔστωσαν καὶ πεπαλαιωμένα, θὰ σώζωνται πάντοτε ὡς πολύτιμον ὑλικὸν πρὸς τὴν ἀποτέλεσιν τοῦ ὁλονὲν ἀνακαινιζομένου καὶ τελειοποιημένου δημιουργήματος…Τοιουτοτρόπως τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποβλέπει ἔνθεν μὲν ὅπως πληροφορήσῃ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἑκάστης τῶν ἐπιστημῶν, ἑτέρωθεν δὲ καὶ ὅπως συντελέσῃ εἰς εὐόδωσιν τῆς ἐπικοινωνίας τῶν διαφόρων ἐπιστημόνων μετ᾽ ἀλλήλων, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ παντὸς φιλεπιστήμονος ἐντὸς τῆς ὅλης ἐκτάσεως τοῦ ἐπιστητοῦ »[669].

Στην εισαγωγή του συγγράμματος αυτού, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνει λόγο, με ιδιαίτερη ευαισθησία που φαίνεται να έχει ως πηγή προσωπικά του βιώματα παρουσιαζόμενα ήδη στα κεφάλαια της στρατιωτικής και της πρώϊμης ακαδημαϊκής του ζωής, για τις δυσχέρειες και τις πηγές της επιστημονικής έρευνας ενώ στο τέλος αποδίδει φόρο ευγνωμοσύνης στους ερευνητές που ανέπτυξαν την επιστήμη. Συγκεκριμένα αναφέρει τα εξής: «Ὁ ἐπισκοπῶν τὴν ὅλην πνευματικὴν ἐργασίαν τῶν ἀνθρώπων, ὅση κατηναλώθη ἐν τῇ διαρκείᾳ τῶν αἰώνων πρὸς τὴν «ἐξιχνίασιν τοῦ ἐσχάτου λόγου ἰδεῶν καὶ πραγμάτων», ἤτοι πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης,

[669] Μέρμηγκας – *Ιστορία των Επιστημών,* ό. π., σ. ζ' - η'.

ἀποκομίζει λυπηράν ἐντύπωσιν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἧς κατανοεῖ τὴν μηδαμινότητα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπεριόριστον ἔκτασιν καὶ ποικιλίαν τῆς Φύσεως, ἤτοι τοῦ ὅλου ἀθροίσματος τῶν περὶ αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ φαινομένων καὶ πραγμάτων. Παρουσιάζεται δ᾽ ἡ δυσχέρεια αὕτη τοῦ ἀνιχνευτικοῦ προσανατολισμοῦ, ἥτις εἶναι οὐ μόνον ἀνυπέρβλητος ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἀσύλληπτος διὰ τοῦ νοῦ, ὑπὸ δύο ἐπόψεις, πρῶτον μὲν τοῦ μεγέθους, τοῦ ἐξικνουμένου ἀπὸ τοῦ ἀφαντάστου ὄγκου τῶν οὐρανίων κόσμων καὶ τῆς ὑπ᾽ αὐτῶν καταλαμβανομένης ἐκτάσεως μέχρι τῆς ἐπίσης ἀφαντάστου, πέρα πάσης αἰσθητηρίου ἡμῶν ἀντιλήψεως κειμένης, μικρότητος τοιούτων συστατικῶν στοιχείων τῆς Φύσεως, ἅτινα ἐν τούτοις ἀσκοῦσι μεγίστην ἐπίδρασιν, ἢ καὶ κυριαρχοῦσιν ἐν γένει, ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, δεύτερον δὲ καὶ τῆς ἀμέτρου ποικιλίας, ἥτις ἐπικρατεῖ μάλιστα κατὰ τᾶς βιοτικάς ἐκδηλώσεις τῶν ζώντων σωμάτων, αἵτινες καὶ εἶναι τόσον πολυπλοκώτεραι ὅσῳ μᾶλλον προηγμένον τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἔμβιον σῶμα. Ἀρκεῖ ὅπως ἀναλογισθῶμεν τὴν ὑπερμικροσκοπικότητα τῶν «γονιδίων»...Καὶ πάλιν δ᾽ ὅμως θὰ ἠδύνατο τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παρὰ τὴν μικρότητα τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, νὰ ἐπιτύχῃ ἀσυγκρίτως περισσότερα τῶν ὅσων ἔχει ἐπιτύχει μέχρι τοῦδε ἐὰν ἦτο μακροτέρα πως ἡ ἀνθρωπίνη ζωή....«Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή», ἡ ἔκφρασις αὕτη τοῦ Ἱπποκράτους ἑρμηνεύει τὸ τόσον εὔλογον παράπονον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐὰν δὲ μὴ ἤρκει τὸ ἀνίσχυρον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἡ βραχύτης τῆς ζωῆς, προσεπέρχεται, ὅπως ἐπαυξήσῃ τὰ ἐμπόδια της προοδευτικῆς προσπαθείας ἑκάστου ἐπιστήμονος ἐρευνητοῦ, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων παρεχομένη ἐναντίωσις. Ἐπιφαίνεται δ᾽ αὕτη ὑπὸ δυὸ μορφάς, ἤτοι ἔνθεν μὲν ὡς ἀδιαφορία καὶ ἄρνησις πρὸς ὑποστήριξιν ἐν τῇ ἐρευνητικῇ ἐργασίᾳ, ἢ ἄλλοτε μάλιστα καὶ ἀπροκάλυπτος ἀντίδρασις κατ᾽ αὐτῆς, ἑτέρωθεν δ᾽ ὡς καταδρομὴ ἐκ γενικωτέρας τινὸς ἀφορμῆς, ἤτοι κοινωνικῆς τινος ἀνωμαλίας καὶ ἀνατροπῆς, μάλιστα δὲ πολεμικῆς καταστάσεως κ.τ.τ...Ἡ ἔρευνα ἡμῶν ἀποβλέπει είς τὴν καταγραφὴν παντὸς ἀποδεικτικοῦ σταθμοῦ ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου. Τὴν ἀπόδειξιν ἑκάστου τοιούτου σταθμοῦ παντὸς εἴδους τοῦ ἐπιστητοῦ θὰ ζητήσωμεν μόλις ποτὲ καὶ ἀπὸ ἄλλου τινὸς μνημειώδους παραγώγου τοῦ ἐπιστημονικοῦ νοῦ (οἰκοδομικοῦ ἔργου, νομίσματος, μηχανήματος, ἐργαλείου κ.τ.τ.) κυριώτατα δ᾽ ὅμως, σχεδὸν εἰπεῖν ἀποκλειστικῶς, ἀπὸ τῶν γραπτῶν καταλοίπων, ἤτοι τῶν συγγραφῶν, ὅσαι, διαφυγοῦσαι τὴν φθορὰν τοῦ χρόνου, ἢ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἔφθασαν ὥστε νὰ

γίνουν δημόσιον κτῆμα ἐσαεὶ. «Ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν» σημαίνει ἐξιστόρησιν τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς τῶν ἀνθρώπων ὅσοι συνέβαλον εἰς τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς. Εἶναι δ᾽ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μεγαλείτερος ἢ ὅσον καταφαίνεται ἐκ τῆς ἱστορικῆς συγγραφῆς. Ἀποτελεῖται δ᾽ ἡ στρατιὰ τῶν σκαπανέων τοῦ πνεύματος μάλιστα ὑπὸ τοιούτων ἐρευνητῶν οἵτινες, χωρὶς αὐτοὶ νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἐπιβράβευσιν τῆς ἐπινοήσεως, ἢ μάλιστα καὶ χωρὶς οὐδὲ νὰ γνωσθοῦν κατ᾽ ὄνομα, συνέβαλον ἐν τούτοις εἰς τὴν τελικὴν ἐπιτυχίαν διὰ τῆς προοδοποιητικῆς αὐτῶν ἐργασίας. Δεν πρέπει λοιπόν να ἀρχίσῃ ἡ συγγραφή τῆς μελέτης ταύτης χωρίς να προηγηθῇ μνημόσυνον τῶν ἀπ᾽ αἰώνων ἀγωνισθέντων πρωτοπόρων τῆς ἐπιστήμης, ἀλλά και τῶν ἄλλων, πολυαρίθμων, ἀφανῶν ἐργατῶν αὐτῆς, οἵτινες διά τῆς μετρίας αὐτῶν παραγωγικῆς συμβολῆς προελείαναν την ὁδόν, ἥν ἔπειτα ἐβάδισαν οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς ἐπινοητικότητος ἵνα φθάσουν εἰς την μεγαλουργόν ἀνακάλυψιν ἤ ἐφεύρεσιν. Ἰδιαίτερος δ᾽ ὅμως φόρος εὐγνωμοσύνης ὀφείλεται πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἐκείνους ἥρωας, ὧν ἡ ἐξαιρετικὴ νοητικὴ ἰσχὺς ὑπῆρξε δι᾽ ἡμᾶς μέν, τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, χορηγὸς τῶν πλουσιωτάτων δώρων ἐν τῇ ζωῇ, δι᾽ αὐτοὺς δ᾽ ὅμως τούτους παρέστη οὐ μόνον ὡς αἰτία ψυχικῆς ἀναστατώσεως καὶ ταλαιπωρίας, ἀλλὰ συχνὰ καὶ ὡς ἀφορμὴ ἀντιδραστικῆς ἐχθρότητος τῶν συνανθρώπων» [670].

[670] Μέρμηγκας – *Ιστορία των Επιστημών*, ό. π., σ. 1 – 3.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΙΑΣΤΟΥ

1. Γενικά

Όπως έγινε γνωστό στο κεφάλαιο «Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως πολιτικός», ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολήθηκε με την πολιτική και διατέλεσε μάλιστα κατά σειράν βουλευτής, γερουσιαστής και δήμαρχος. Επίσης, είναι φανερή η συγγραφική του κλίση και ικανότητα, από το πλήθος των συγγραφών του στη παρούσα διατριβή. Επόμενο συνεπώς, είναι να παρουσιάσει συγγραφικό έργο και ως πολιτικός, το οποίο όμως είναι πιο περιορισμένο, όχι όμως λιγότερο σημαντικό, τόσο σε περιεχόμενο και ρητορική δεινότητα, όσο και σε πρωτοτυπία και φιλοσοφική σκέψη.

Το πολιτικό συγγραφικό του έργο συνίσταται στη συγγραφή βιβλίου για τη θητεία του στα έδρανα της Βουλής, καθώς και στην δημοσίευση άρθρων σε εφημερίδες της εποχής, πολλά των οποίων, αρχικά, ήταν διαλέξεις. Αυτό όμως δεν περιορίζεται μόνο στο χρονικό διάστημα που ήταν στην ενεργό πολιτική.

Στη δημαρχιακή του θητεία, όπου λόγω του μικρού χρονικού διαστήματος που παρέμεινε και λόγω της υπάρχουσας πολιτικής κατάστασης (κατοχή 1941), δεν παρουσίασε πολιτική συγγραφή παρά μόνο μία, που ξεπερνά οποιαδήποτε άλλη σε περιεχόμενο και έκφραση και που συνίστατο μόνο από δυο λέξεις, το όνομά του και το επώνυμό του, επαναλαμβανόμενες πολλές φορές και απευθυνόμενες με αυταπάρνηση στον Γερμανό ιταμό εισβολέα, για να σώσει από τον θάνατο αθώους ανθρώπους, δείχνοντας και μ' αυτόν τον τρόπο το μεγαλείο της λακωνικής του καταγωγής και προκαλώντας τον θαυμασμό σε φίλους και εχθρούς.

Το πολιτικό συγγραφικό του έργο επίσης αρχίζει κυρίως στη δύση της ιατρικής του δραστηριότητας, δηλαδή στο χρονικό διάστημα 1935 – 1939, και μάλιστα μετά την πολιτική του σταδιοδρομία ως Βουλευτή (1911) και Γερουσιαστή (1932 – 1933). Μ' αυτόν τον τρόπον και απερίσπαστος ήταν από το ιατρικό του έργο σε γενικές γραμμές αλλά και την απαραίτητη πολιτική εμπειρία είχε, ώστε να πραγματεύεται πολιτικά θέματα, τα οποία δημοσιεύει και στα οποία εκφράζει τις απόψεις του στα πολιτικά ζητήματα, απόψεις, που κάνουν φανερή την πολιτική του σκέψη. Έγραφε ως «επαΐων» της πολιτικής ζωής και όχι άσχετος αυτής, χωρίς όμως να είναι αλάνθαστος, αλλά και ο ίδιος χωρίς να διεκδικεί το αλάθητο στα γραφόμενά του.

Στο συγγραφικό του έργο ίσως θα μπορούσαν να καταταγούν και οι αγορεύσεις του στη Βουλή και στη Γερουσία, οι

οποίες είναι καταγεγραμμένες στο «Ευρετήριο Συζητήσεων του Κοινοβουλίου» και στην «Εφημερίδα των Συζητήσεων της Γερουσίας» ως Πρακτικά της Γερουσίας, καθώς και στη μονογραφία του «Η Βουλευτεία μου», τμήματα των οποίων έχουν παρουσιαστεί στο κεφάλαιο «ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως πολιτικός», της διατριβής αυτής, τα μηνύματα δε που ήθελε να περάσει μέσα από τις αγορεύσεις του αυτές γίνονται φανερά στα ήδη παρουσιασθέντα αποσπάσματα και είναι περιττή κάθε επανάληψή των.

Η γλώσσα που ακολουθεί στην πολιτική του συγγραφή είναι η καθαρεύουσα, το δε ύφος του είναι ρητορικό, θέλοντας να πείσει τον αναγνώστη για την ορθότητα και το δίκαιο των λεγομένων του, αλλά και θέλοντας να ελέγξει «τα κακώς κείμενα», τόσο από την πλευρά της πολιτείας όσο και από την πλευρά των εκλογέων ιδίως της περιφέρειάς του.

2. Το πολιτικό συγγραφικό έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στο βιβλίο του «Η Βουλευτεία μου»[671] κάνει μια λογοδοσία, όπως αναφέρει ο ίδιος στο εξώφυλλο, δηλαδή ένα απολογισμό του έργου που επιτέλεσε στη διάρκεια της σύντομης θητείας του στη Βουλή, απευθυνόμενος σ' αυτούς που τον εξέλεξαν.

Σχετικά με τον σκοπό έκδοσης του βιβλίου αυτού, στη μεν αρχή αναφέρει τα εξής λόγια, τα οποία είναι θεμελιώδη για τον έλεγχο της κοινοβουλευτικής θητείας του κάθε βουλευτή: «…Νῦν μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐντολῆς μου, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Ἔθνους, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως λογοδοτήσω δημοσίᾳ. Καὶ θὰ ἠδύνατο μὲν τις νὰ θεωρήσῃ τὴν λογοδοσίαν ταύτην ὡς οὐχὶ ἀπαραίτητον, ἀφοῦ ὁ ἔλεγχος τῆς πορείας ἑκάστου Βουλευτοῦ γίνεται καθ' ἡμέραν καὶ ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ ἐκτιμᾶται ἐκ τῶν ὅσων λέγει καὶ ψηφίζει ἐν τῇ Βουλῇ· ἀλλὰ τὸν ἔλεγχον τοῦτον δὲν θεωρῶ ἐπαρκῆ, ὡς περὶ τούτου μὲ ἔπεισεν ἡ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀντίληψις τῶν ὅσων γίνονται ἐν τῇ Πολιτικῇ, ἐντὸς τῆς Βουλῆς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς…»[672], στο δε τέλος της εισαγωγής του βιβλίου αυτού σημειώνει «…Τοιαῦτα εἰπὼν καὶ πράξας προσέρχομαι σήμερον ὅπως καταθέσω τὴν λήξασαν ἐντολήν μου πρὸ τῶν ἐκλογέων μου Λακώνων. Ἡ εὐγνωμοσύνη μου πρὸς αὐτοὺς εἶναι μεγάλη καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης μου ταύτης ἐκδήλωσιν παριστᾷ ἡ ἀπόφασίς μου, ὅπως προβῶ εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦτο, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἀπολογία τῆς βουλευτείας μου, τὴν ὁποίαν δὲν πρόκειται νὰ διαδεχθῇ νέα ὑποψηφιότης» [673].

Στο βιβλίο αυτό φαίνεται ότι άσκησε αυστηρό κοινοβουλευτικό έλεγχο στην κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Βουλευτή, αν και ήταν του ίδιου κόμματος, αναλαμβάνοντας την ευθύνη των λεγομένων του και μη υπολογίζοντας τις συνέπειες. Γράφει λοιπόν τα εξής, που είναι χρήσιμα και για την σημερινή εποχή: «…Αἱ οὕτω παρασχεθεῖσαί μοι ἀφορμαὶ ἀπὸ τε τῆς νομοθετικῆς ἀντιλήψεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀπὸ τῆς διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐνέτειναν τὴν προσοχήν μου ἀεὶ ἐπὶ μᾶλλον ἕως οὗ ἐπὶ τέλους κατέστην συστηματικὸς ἐλεγκτὴς αὐτῆς – χωρὶς ὅμως ἐπὶ τούτοις νὰ παύσω

---

[671] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Βουλευτεία μου*, Αθήνα 1912. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*.
[672] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 3.
[673] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 14 – 15.

παρέχων εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν τὴν ἐμπιστοσύνην μου ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ...Μὲ ἐκράτησε δ᾽ ἐν τῇ τοιαύτῃ μου θέσει ὡς αὐστηροῦ ἐλεγκτοῦ ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ ἐχθροῦ της Κυβερνήσεως, ἡ πεποίθησις, ἥν ἀπέκτησα ἐκ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῶν πολιτικῶν ἡμῶν πραγμάτων, ὅτι καὶ πάντοτε μὲν μάλιστα δ᾽ ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ εἶναι λίαν ἐπιζήμιος ἡ ἀλλαγὴ καὶ προσώπων καὶ συστήματος ἐργασίας…Ἀφοῦ δὲν ἀπεκτήσαμεν ἔτι κόμματα πολιτικῶν ἀρχῶν, ἔχομεν δὲ μόνον κόμματα πολιτικῶν προσώπων, εὐνόητον ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία φρονήματος καὶ ἡ ἐπιφύλαξις ἐπιβάλλεται εἰς πάντα εὐσυνείδητον βουλευτήν. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ κηρυχθῇ βουλευτὴς τις ἀνεπιφύλακτος ὀπαδὸς ἑνὸς κόμματος, ὅταν αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος ἐπιφυλάσσηται νὰ κανονίσῃ τὴν ἑαυτοῦ πορείαν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων! Ἀπέναντι τῆς τοιαύτης ἐπιφυλάξεως τῶν ἀρχηγῶν ἐπιβάλλεται ὁμοία ἐπιφύλαξις καὶ τῶν ὀπαδῶν. Οἱ «πιστοὶ» ὀπαδοὶ τῶν κομμάτων τοῦ παρελθόντος – ἀλλ᾽ ἐν ὀλίγῳ τινὶ μέτρῳ καὶ τοῦ παρόντος – δὲν ἦσαν πολιτικοὶ φίλοι ἀλλὰ συνέταιροι ἐπὶ ἀθεμίτῳ κέρδει. Μέχρι λοιπὸν οὐσιαστικωτέρας μεταβολῆς τῶν πραγμάτων καλὸν εἶναι ὅπως ὁ σύνδεσμος μεταξὺ ὀπαδῶν καὶ ἀρχηγῶν διατηρῆται μᾶλλον χαλαρός, πρὸ παντὸς δὲ ὅπως μὴ προεξοφλῆται ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν βουλευτῶν πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς…»[674].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας απεχθανόταν να μεσολαβεί στις Κρατικές Υπηρεσίες για ικανοποίηση προσωπικών αιτημάτων των ψηφοφόρων του, τονίζοντας γι αυτό το θέμα τα εξής: «…Εἰς τὴν τοιαύτην μου ἀνεξαρτησίαν ἐν τοῖς φρονήμασι καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν – ἀνεξαρτησίαν, ἥν, παρὰ τάς περὶ τοῦ ἐναντίου γνώμας πολλῶν ἄλλων θεωρῶ ὡς ἐπιβαλλομένην εἰς τοὺς ἡμετέρους βουλευτάς, προήχθην κυριώτατα διὰ τῆς ἀποφάσεως, ἥν εὐθὺς ἀπ᾽ ἀρχῆς, συμφώνως πρὸς τὴν προεκλογικήν μου ὑπόσχεσιν, ἔλαβον, ὅπως δηλ. μηδὲ τὸ παράπαν ἀναμιχθῶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Εἰς οὐδεμίαν οὐδέποτε δημοσίαν ὑπηρεσίαν παρουσιάσθην ἐν τῇ βουλευτικῇ μου ἰδιότητι, ἡ μόνη δὲ σχέσις μου πρὸς τάς Ἀρχὰς τοῦ Κράτους ἦν ἡ τοῦ ἐλεγκτοῦ πρὸς τοὺς ἐλεγχομένους. Εἰς τὴν ἀποχήν μου δὲ ταύτην καὶ τὴν ὡς δυνατὴν ἀποφυγὴν καὶ τῆς ἁπλῆς ἐπισκέψεως παντὸς δημοσίου γραφείου, πρὸς αἴτησιν ἔστω καὶ ἁπλῆς πληροφορίας, ὀφείλεται ἡ ἀδιαφορία μου πρὸς τινας αἰτήσεις ἐκλογέων μου, ἐχούσας ὡς σκοπὸν τὴν ἐξυπηρέτησιν προσωπικῶν ὑποθέσεων. Μένει δυστυχῶς ἔτι

---

674 Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ὁ. π., σ. 6 – 7.

ἐρριζωμένη ἡ ἕξις τοῦ παρελθόντος, καθ᾽ ἥν ὁ βουλευτὴς ἐθεωρεῖτο ἀντιλήπτωρ οὐ μόνον τῶν δημοσίων ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἔτι ὑποθέσεων τῶν συμπολιτῶν του, οἵτινες διὰ πᾶσαν αὐτῶν σχέσιν μετὰ τῶν ἀρχῶν, διοικητικῶν, δικαστικῶν, κλπ., ἐθεώρουν ἀπαραίτητον τὴν μεσολάβησιν τοῦ βουλευτοῦ, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνη…»[675].

Τελειώνοντας την εισαγωγή της συγγραφής του βιβλίου αυτού, αναφέρει τα εξής άξια μνημόνευσης: «…Ἡ βραχυχρόνιος αὕτη βουλευτεία, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς δὲν μὲ ἠμπόδισε σοβαρῶς εἰς τὸ κύριόν μου ἔργον, ἀφ᾽ ἑτέρου μοὶ παρέσχε τὴν ἀπολαυστικὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀντιληφθῶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τῶν ὅρων ἐν γένει, ὑφ᾽ οὕς διεξάγεται παρ᾽ ἡμῖν ἡ Πολιτική. Ἔργον συνειδήσεως ἐπιτελῶν ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἐπαφῆς ταύτης ἐντύπωσίς μου δὲν ὑπῆρξεν ἐξ ὁλοκλήρου καλή. Ἡ Πολιτική, ἀπαύγασμα καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς καλλιτεχνίας, ἐνασχόλησις αὐτόχρημα θεία, μεταρσιοῦσα τὸ πνεῦμα εἰς ὑψηλοφροσύνην, παρέχει ἐν τούτοις καὶ στάδιον χαμερπείας, ὁδηγούσης εἴτε εἰς ἰδιοτέλειαν εἴτε εἰς δημαγωγίαν. Ἐκ τῶν δύο προσόντων, τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς πάντα πολιτικόν, δηλ. τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς χρηστότητος, παρ᾽ ἡμῖν δὲν ἔλειψε μὲν τὸ πρῶτον ἀλλὰ δὲν ἔλαμψεν, ὡς ἔδει, καὶ τὸ δεύτερον. Οὕτως εὔχομαι ὅπως ἐκ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀπὸ ἑστίας, μεταδοθῇ ἐπὶ σύμπαν τὸ ἔθνος ἡ πολιτικὴ χρηστότης – ἐν τῷ μέλλοντι πολλῷ λαμπροτέρα ἢ ὡς ἦν ἐν τῷ παρελθόντι» [676].

Μια πραγματεία, με τίτλο «Ο πόλεμος και οι ιατροί», που δημοσίευσε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως επιφυλλίδα στην εφημερίδα «Πρωΐα», τοποθετείται σ′ αυτό το κεφάλαιο, διότι αφορά περισσότερο την πολιτική και λιγότερο την ιατρική. Στην πραγματεία αυτή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας είναι κατά του πολέμου και ένας τρόπος για να μη γίνεται πόλεμος προτείνει την άρνηση των ιατρών να συμμετέχουν σ′ αυτόν, παρά μόνο με την έγκριση από ένα Γενικό Συμβούλιο μιας Διεθνούς Ιατρικής Οργάνωσης, που θα δημιουργηθεί και στην οποία θα ανήκουν όλοι οι γιατροί του κόσμου και θα αφορά εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Αναφέρει σχετικά γι′ αυτό το θέμα και τα εξής: «Πρῶτον ἡ ἠθικὴ κατάπληξις, ἥν ἠσθάνθη ὁ κόσμος ἐκ τοῦ αἰσχροῦ παγκοσμίου πολέμου, καὶ δεύτερον ἡ ἐξ αὐτοῦ προξενηθεῖσα γενικὴ οἰκονομικὴ δυστυχία, ἥτις ἐπ᾽ ἐσχάτων καὶ ἐχειροτέρευσεν ἐπικινδύνως – τὸ διττὸν τοῦτο γεγονὸς ἐπροξένησε μεγάλην ἐνίσχυσιν εἰς τάς

---

[675] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 7 – 8.

[676] Μέρμηγκας – *Βουλευτεία*, ό. π., σ. 15.

ἀντιπολεμικάς προσπαθείας...Ὁ ἐχθρός τῆς εἰρηνεύσεως, κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ὁποίου ἐδείχθη ἀνίσχυρος ἡ μέχρι τοῦδε ἀντιπολεμικὴ προσπάθεια, εἶναι γνωστός. Εἰς ἄρθρον τῆς ἐφημερίδος «Πρωΐα» (25 Ἰανουαρίου 1932) τὸν παρουσιάζει πρεπόντως ὁ κ. Ν. Καρβούνης: εἶναι ἡ νοοτροπία καὶ τὰ συμφέροντα τῶν διοικούντων τοὺς λαοὺς σήμερον. Ὁμοίως ἐκφράζεται καὶ ὁ Ἀϊνστάϊν ἐν τῇ ἐκκλήσει του (ἥτις καὶ παρατίθεται αὐτολεξεὶ εἰς τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο): εἶναι ὁ σημερινὸς μιλιταρισμός, ὁ ὁποῖος εἶναι κραταιότερος καὶ καταστρεπτικώτερος ἀπὸ τὸν μιλιταρισμὸν ποὺ ἐπέφερε τὴν συμφορὰν τοῦ μεγάλου πολέμου· καὶ ὁ μιλιταρισμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ κατόρθωμα τῶν κυβερνήσεων...Οὐδὲν ἄλλο ἔργον ἔχει τόσην σχέσιν πρὸς τὸν πόλεμον οὐδ᾽ αἰσθάνεται τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπίδρασιν τόσον ὅσον τὸ ἰατρικὸν ἔργον. Ὁ ἰατρός, ὁ φύλαξ καὶ προστάτης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ὑγείας, τοῦ πολυτιμοτέρου ἐξ ὅλων εἰς ὅσα ἀποβλέπει ἡ ὕπαρξις ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὅστις ἑπομένως εἶναι φύσει ἐχθρὸς παντὸς ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καλεῖται ἐν τούτοις νὰ συνεκστρατεύσῃ πρὸς θεραπευτικὴν διόρθωσιν τῆς ἐκ τῶν προτέρων σχεδιαζομένης φρικώδους βλάβης μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων καὶ δὴ τῶν ὑγιεστέρων καὶ ἀκμαιοτέρων τῆς κοινωνίας...Βεβαίως ἔγιναν, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ πρόσφατον παρελθόν, πόλεμοι ἀπελευθερωτικοί, ἀπογέννημα ἄλλων παλαιοτέρων πολέμων κατακτητικῶν, καὶ εἰς τοὺς πολέμους ἐκείνους, τοὺς ἀπελευθερωτικούς, ἐσκίρτησεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ὡς ἀνθρώπων, καὶ κατεπνίγη ἡ λύπη ἡ ἐκ τῆς ἀνθρωποσφαγῆς καὶ τῆς λοιπῆς ἐπακολούθου συμφορᾶς καὶ δυστυχίας. Ἀλλὰ σήμερον! Πόλεμος μεταξὺ πεπολιτισμένων λαῶν, πόλεμος μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἄλλου γείτονος λαοῦ!...Ἀλλ᾽ ἡμεῖς, οἱ ὑπερκορεσθέντες ἐκ τῆς τραγωδίας καὶ ἐκ τῆς ἀηδίας, ἔχομεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἓν μέσον, τοῦ ὁποίου ἡ ὠφελιμότης πρέπει καὶ νὰ δοκιμασθῇ: Μία διεθνὴς ἰατρικὴ ὀργάνωσις, περιλαμβάνουσα ἴσως τὴν μεγάλην πλειονότητα, ἂν μὴ σχεδὸν τὴν παμψηφίαν, τῶν παντοδαπῶν ἰατρῶν, θὰ ἐξήσκει διὰ τοῦ Γενικοῦ αὐτῆς Συμβουλίου ἔλεγχον ἐπὶ πάσης περιπτώσεως, καθ᾽ ἥν θὰ προέκυπτε κίνδυνος πολέμου, τὸ δὲ Συμβούλιον τοῦτο, ἐκτιμῶν τὴν ὑπόθεσιν, θὰ ἠδύνατο νὰ κηρύξῃ ὡς ἀθέμιτον τὸν ἐπαπειλούμενον ἐκεῖνον πόλεμον, ὁπότε οἱ ἰατροὶ τῶν ἀντιπάλων χωρῶν δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ θὰ ἠρνοῦντο ὑπακοὴν εἰς τὴν διαταγὴν τῆς ἐπιστρατεύσεως καὶ ἐν γένει εἰς τὴν παροχὴν βοηθείας πρὸς τὰ θύματα τοῦ ἐπικειμένου πολέμου...Ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἐὰν ἔμελλε νὰ εὐοδωθῇ, θὰ καθίστατο ἀδύνατος πᾶσα ἠθικῶς ἀδικαιολόγητος

πολεμικὴ ἐπιχείρησις, τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ἀφοῦ βεβαίως οὐδεὶς πολεμιστὴς θὰ ἐδέχετο νὰ ἐκστρατεύσῃ ὅταν γνωρίζῃ ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξῃ δι᾽ αὐτόν, ἀσθενήσαντα ἢ τραυματισθέντα, ἰατρικὴ καὶ χειρουργικὴ βοήθεια»[677].

Η γνώμη αυτή του Κ. Ν. Μέρμηγκα φαίνεται νομίζω ότι είναι μεν πρωτοποριακή, έχουσα ως θέμα την διάσωση της ανθρώπινης ζωής, όχι όμως επιπόλαιη και αβασάνιστα εκφρασμένη απ' αυτόν, αν αναλογισθεί κανείς τόσο τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο με τα αίτια και τις συνέπειες που έζησε, όσο και τους πολέμους στους οποίους συμμετείχε ο ίδιος, κυρίως τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και την Μικρασιατική καταστροφή, όπως παρουσιάζεται και σε προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής αυτής. Εναπόκειται στον καθένα αναγνώστη να συμμεριστεί ή ν' απορρίψει την άποψή του.

Η εφημερίδα «Βραδυνή» την χρονιά του 1936 είχε ένα δίστηλο στην πρώτη σελίδα κάθε φύλλου της, με τίτλο «Το Λαϊκόν Πανεπιστήμιον της Βραδυνής», όπου φιλοξενούσε άρθρα των ανθρώπων των Γραμμάτων κυρίως, για μόρφωση του αναγνωστικού κοινού της. Ένα τέτοιο άρθρο, πέρα κι απ' άλλα παρόμοια, πολιτικής φύσης όμως αυτό, έγραψε και ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τον Μάϊο του 1936 σε δυο συνεχόμενα φύλλα με τίτλο «Πολιτική και Ἐπιστήμη», όντας γνώστης αλλά και έμπειρος και των δυο εννοιών, αφού και επιστήμονας ήταν αλλά και πολιτικός έγινε, για κάποιο χρονικό διάστημα. Στην πραγματεία αυτή υπάρχουν φανερά τα σημεία της επιστημονικής του σκέψης, καθόσον δίνει τους ορισμούς για την επιστήμη και την πολιτική, κάνει μια γενική σύγκριση μεταξύ τους, ανευρίσκει αντιθέσεις και αμοιβαιότητες μεταξύ τους, όπως γράφει χαρακτηριστικά ο ίδιος, παρουσιάζει παραδείγματα λαών, κάνει λόγο για εξυγίανση της πολιτικής και ανάπτυξη της επιστήμης, ομιλεί για ισότητα των λαών, όσον αφορά τη νοητική τους δύναμη, καθώς και για τη συνένωση των λαών, όσον αφορά την διοίκηση των υπηρεσιών και τη διαχείριση των αγαθών, ενώ στο τέλος προβλέπει την τελική σχέση μεταξύ πολιτικής και επιστήμης. Η πραγματεία απ' όσο γνωρίζω δεν έχει το όμοιό της και επιπλέον τη θεωρώ χρήσιμη και απαραίτητη για μελέτη για τον καθένα που ασχολείται με την πολιτική και την επιστημολογία.

---

[677] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Ο πόλεμος και οι ιατροί*», στην: *Η Πρωΐα*, έτ. 7ον, αρ. φ. 2191 (30/1/1932), σ. 1, 2, Αθήνα, πρόσβαση και στην http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=38845 .

Συγκεκριμένα στην πραγματεία αυτή αναφέρει τα εξής: «...Ἡ μὲν ἐπιστήμη εἶνε ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ἐσχάτου λόγου ἰδεῶν καὶ πραγμάτων, ἄρα προσπάθεια τῆς προαγωγῆς ἀπὸ τοῦ ἀγνώστου εἰς τὸ γνωστόν, ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ εἰς τὸ ἐμφανές, ἐπέκτασις τῆς γνώσεως ἐκ τοῦ «ὅτι» μέχρι τοῦ «διότι». Πολιτική, δ᾽ εἶνε ἡ διαχείρισις τῶν κοινῶν. Ὡς τοιοῦτο ἔργον ἡ Πολιτικὴ εὐνόητον ὅτι εἶνε ἐπιστημονικὸν μὲν καθ′ ὑπόστασιν, ἰδιαζόντως δ᾽ ὅμως πρακτικόν, κατ᾽ ἐξοχήν, ἄρα ἐφηρμοσμένη ἐπιστήμη καὶ δὴ οὐχὶ ἁπλῶς ὡς ἔργον τάχα καθ᾽ ὃ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης εὑρίσκουν ἄμεσον τὴν ἐφαρμογὴν των, ἀλλ᾽ ὡς ἔμπρακτος ἀσχολία ἥτις αὐτὴ παρέχει καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνητικότητος...ἡ Πολιτικὴ ἐξαιρεῖται τοῦ γενικοῦ καταλόγου τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες πᾶσαι ἔχουν ὡς βασικὸν χαρακτῆρα ἀναλλοίωτον τὴν ἀποτέλεσιν γενικῶν κανόνων, κοινῶν πρὸς πάντα τόπον καὶ χρόνον. Εἶνε δ᾽ ἡ κυριαρχία τῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν ὅρων ἐν τῇ Πολιτικῇ τόσον μεγάλη, ὥστε ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς ἔν τινι χώρα ὑπὸ τινος πολιτικοῦ νὰ ἐξαρτᾶται ἐπ᾽ ἐλάχιστον μὲν ἐκ τῆς ἐπιστημονικότητος αὐτοῦ, κυριώτατα δ᾽ ἐκ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, ὅπως, ἀντιληφθείς τῆς σημασίας τῶν ὅρων ὑφ᾽ οὓς καλεῖται νὰ δράση, κατευθύνῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπ᾽ ὠφελεία τῶν κατοίκων τῆς περὶ ἧς πρόκειται χώρας. Τοιαύτη ἡ πολιτικὴ ἱκανότης καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπιτυχία, ἥκιστα μὲν ἐπιστημονικὴ μάλιστα δ᾽ ἐμπειρικὴ καί, ἔν τινι βαθμῷ, καὶ καλλιτεχνικὴ (ὡς προερχομένη ἐκ φαντασίας καὶ ἐνοράσεως), πρὸ πάντων δ᾽ ὅμως ἠθική.

Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἰδιότυπον μορφὴν αὐτῆς, ὡς νοητικῆς ἀσχολίας, ἐξεταζομένη ἡ Πολιτικὴ παρουσιάζει τάς ἑξῆς ὁμοιότητας καὶ ἀντιθέσεις πρὸς τὴν Ἐπιστήμην:

Πρώτιστον στοιχεῖον διακρίσεως παρέχει ἡ ἔκτασις τῆς δικαιοδοσίας ἑκατέρας ἐξ αὐτῶν. Διότι ἡ μὲν Ἐπιστήμη εἶνε γενικὴ διεθνὴς καὶ κοσμοπολιτική, ἐνῷ πᾶσα ἐπιτυχία καὶ πᾶσα ἐνασχόλησις αὐτῆς ἀποβλέπει εἰς σύμπασαν τὴν οἰκουμένην καὶ ἐνδιαφέρει πάντα ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ ἡ Πολιτικὴ εἶνε μόνον μερικὴ ἐθνική, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν εὐημερίαν λαοῦ, ἤ, ἔστω καὶ συγκροτήματος λαῶν, ἀλλ᾽ οὐδέποτε εἰς κοινὴ ἐξυπηρέτησιν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος...

Δεύτερον εἶδος ἀντιθέσεως ὅτι, ἐνῷ τῆς Ἐπιστήμης πᾶσα προσπάθεια κεῖται ὑπεράνω οἱουδήποτε σκοποῦ ὠφελιμότητος (διότι, καίτοι βεβαίως οἱαδήποτε ἐπιστημονικὴ ἐπιτυχία ὀφείλει νὰ ἀπολήξῃ εἰς πρακτικὸν τι ἀποτέλεσμα, ἡ ἔρευνα ὅμως ἡ ἐπιστημονικὴ διεξάγεται ἀνεξαρτήτως οἱασδήποτε βλέψεως πρὸς

ὠφέλιμον ἀπόδοσιν), ἐνῶ λοιπὸν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα πρὸς τὴν Ἐπιστήμην, ἡ Πολιτικὴ παριστᾷ ἐν τούτῳ τὸν ἀντίποδα. Διότι αὕτη ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ὠφελείας τοῦ περὶ οὗ πρόκειται πλήθους τῶν ἀνθρώπων, ὀλιγωρεῖ δὲ πάσης προσπαθείας πρὸς τὴν ἁπλὴν θεωρητικὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ὑποστάσεως ἰδεῶν καὶ πραγμάτων...Τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ τῆς πολιτικῆς ὠφελιμότητος, συνάπτεται πρὸς τὸ τρίτον εἶδος διακρίσεως μεταξὺ Ἐπιστήμης καὶ Πολιτικῆς, δηλ. τῆς σχέσεως ἑκατέρας ἐξ αὐτῶν πρὸς τὴν Ἠθικήν, ἤτοι πρὸς τὸν σεβασμὸν τῶν κανόνων ἐκείνων οὕς ἡ μακραίων πεῖρα τῆς ζωῆς ἐθέσπισεν ὡς ἄγραφον νόμον, διέποντα τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τούτῳ ἡ διαφορὰ ὑψοῦται τεραστία, καθ᾿ ὅσον ἡ μὲν Ἐπιστήμη εἶνε ἡ πιστὴ λάτρις καὶ ἱέρεια τῆς Ἠθικῆς (ἐνῶ κυριώτατα γνωρίσματα αὐτῆς εἶνε ἡ φιλαλήθεια, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου παντὸς ἐρευνητοῦ, ἡ ἀποφυγὴ τοῦ σφετερισμοῦ ξένου δικαιώματος, συλλήβδην ἡ δικαιοκρισία) ἀλλ᾿ ἐκ τῆς Πολιτικῆς δέχεται ἡ Ἠθικὴ τὴν μεγίστην ὕβριν καὶ προσβολήν. Δὲν πρόκειται περὶ τῶν ἠθικῶν παραχωρήσεων εἰς ἅς ὀφείλει νὰ προβῇ, καὶ νὰ προβαίνῃ καθ᾿ ἑκάστην πᾶς ὅστις ζητήσῃ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ διατηρήσῃ τὴν ἐκλογικὴν ἀντιπροσωπείαν· ὁ λόγος περὶ τῆς ἠθικῆς θέσεως οὗ πολιτικοῦ ἐν ᾧ διαχειρίζεται τὰ κοινὰ ἀποβλέπων εἰς τὴν πρόσκτησιν ὡς οἷόν τε πλειόνων ὠφελημάτων ὑπὲρ τοῦ κυβερνωμένου λαοῦ. Ἐν τούτῳ ἡ Πολιτικὴ δεικνύεται ἀνήθικος. Ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος ὅστις, διευθύνων τάς τύχας τῆς πατρίδος του, θὰ ἤθελε νὰ τηρήσῃ ἑαυτὸν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἠθικῆς, ἄρα τῆς εἰλικρινείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐγκαρτερήσεως, τῆς ἀνεξικακίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρωπίνων ἀρετῶν, ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος ταχέως καὶ αὐτὸς μὲν θὰ ὤφειλε νὰ ἰδιωτεύσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος τῆς πατρίδος του θὰ ἔβλεπεν ἐρειπούμενον: Εὐτυχῶς ἡ στυγνὴ αὕτη πραγματικότης ἰσχύει κυρίως μόνον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν, ἤτοι τὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῶν διαφόρων, μάλιστα γειτόνων, κρατῶν ἐν τῇ προσπαθείᾳ πρὸς πρόκτησιν καὶ ἄλλων μέν, ἰδίως δ᾿ ἐδαφικῶν πλεονεκτημάτων. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου δηλ. τοῦ διεθνοῦς ἀνταγωνισμοῦ καὶ διαπάλης, ἔδρεψαν πλουσιωτάτους καρποὺς ἡ ἀναίσχυντος ψευδολογία καὶ ἡ ἀπάτη, ἡ μηχανορραφία καὶ ἡ κατασκοπεία, ἀλλ᾿ οὐχ’ ἧττον καὶ ἡ δολοφονία. Πρὸς οὐδεμίαν δ᾿ ἄλλην ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς ἤγειρε τοσοῦτον θρασεῖαν τὴν κεφαλὴν ἡ ἀνθρωπίνη κακία ὅσον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν κρατῶν, πρὸς τὴν διπλωματικὴν τέχνην...

Ἡ σημασία ἥν ἔχει πρὸς τὴν πολιτικὴν τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ ὁ κίνδυνος, ὁ καθ᾽ ἑκάστην προκύπτων, τοῦ ἐκτροχιασμοῦ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ταῦτα καθιστῶσι τὴν πολιτικὴν ἰδιαζόντως θελκτική. Διότι πρὸς αὐτὴν διαλάμπει ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον δικαιοῦται νὰ σεμνύνεται ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος, δηλ. ἡ ὑπερτέρησις τῆς καρδίας ἔναντι τοῦ νοῦ. Ἡ Ἐπιστήμη, χρησιμοποιοῦσα ἀποκλειστικῶς τὴν ἔντασιν τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐπιτυχίαν, δηλ. τὴν ἐξιχνίασιν τῆς ὑποστάσεως τῶν ἰδεῶν καὶ πραγμάτων, θεωρεῖ τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον ὡς φύσει ἀπαραίτητον πρὸς τὸν σκοπόν· δι᾽ ὃ καὶ δὲν ἀσχολεῖται περὶ αὐτοῦ. Ὅλως διάφορος ἐν τῇ Πολιτικῇ, ἐπειδὴ ἠθικὸς εἶναι ὁ κίνδυνος καὶ ἠθικὸν τὸ πεδίον ἐφ᾽ οὗ διεξάγεται ὁ ἀγών, διὰ τοῦτο καὶ παρίσταται ἰδιαιτέρως δελεαστικὴ ἡ ἐλπὶς τῆς τοιαύτης νίκης, ἧς τὸ γέρας προέρχεται ἐκ τῆς καρδίας καὶ ἀπηχεῖ εἰς τὴν καρδίαν.

Πλὴν δ᾽ ὅμως τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς Ἐπιστήμης καὶ Πολιτικῆς, ὡς αὕτη ἐξετέθη ἀνωτέρω, ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν καὶ πολλὴ ἀμοιβαιότης. Οὕτω πρὸς ἀμφοτέρας ἰσχύει ἡ ἀνάγκη τῆς προνοητικῆς φροντίδος. Ἐὰν διὰ τὴν Ἐπιστήμην ἰσχύῃ ὁ ὁρισμὸς ὅτι αὕτη ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ προφητεύειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Πολιτικὴν ἐπίσης ταυτόσημον εἶναι τὸ προβλέπειν. Ἀμοιβαιότης μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἐπίσης καθ᾽ ὅσον αὗται ἐπιδρῶσιν ἐπ᾽ ἀλλήλας καὶ δὴ λίαν σημαντικῶς. Διότι καὶ ἡ Πολιτικὴ μὲν ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης, ἐνῷ ὑποχρεοῦται νὰ συμμορφώνεται ἀδιαλείπτως πρὸς τὰ πορίσματα αὐτῆς, μάλιστα ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῆς φυσικῆς ἐρεύνης· ἔτι δ᾽ ὅμως μᾶλλον ὑπόκειται ἡ Ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Πολιτικῆς. Ὡς καὶ πᾶν ἄλλο εἶδος νοητικῆς κατεργασίας, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀσχολία, ἰδίως αὐτή, ἡ ἀπαιτοῦσα τὴν ὑψίστην ἔντασιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἔχει ἀνάγκην, ἵνα εὐδοκιμήσῃ, καὶ τῆς ἠρεμίας τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς εὐημερίας τῆς ζωῆς, ὅρων τούτων ἀμφοτέρων ἐξαρτωμένων κυριώτατα, ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, ἐκ τῆς Πολιτικῆς.

Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται ἡ κολλοσιαία σημασία τῆς Πολιτικῆς πρὸς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Πάντες οἱ λοιποὶ ὅροι, οἱ ρυθμίζοντες τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ζωὴν οἱουδήποτε λαοῦ, καὶ αὐτὴ ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ τὸ κλίμα τοῦ τόπου, ἀποβαίνουσιν ἀσήμαντα ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην πρὸ τῆς τεραστίας ἐπιδράσεως ἥν ἀσκεῖ ἡ Πολιτική, δηλ. ἡ μέθοδος καὶ ἡ εὐστοχία τῆς διοικήσεως τοῦ περὶ οὗ πρόκειται λαοῦ. Ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος τούτου καθίσταται ἔτι ἐναργεστέρα ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐδ᾽ ἡ διαφορὰ τῆς νοητικῆς δυνάμεως τῶν καθ᾽ ἕκαστον λαῶν

εἶναι ἱκανὴ ὅπως ἐξηγήση τὸν βαθμὸν τῆς εὐδοκιμήσεως, ἥν παρουσιάζωσιν οὗτοι ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν διοικήσει καὶ ἑπομένως καὶ ἐν τῇ εὐημερίᾳ αὐτῶν. Διότι εἶναι βεβαιωμένον ὅτι ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς νοητικῆς δυνάμεως, ἢ μᾶλλον τῆς ἐπιδεκτικότητος πρὸς νοητικὴν ἀνάπτυξιν, ὅλαι αἱ φυλαὶ καὶ οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἶναι ἴσοι…

Οὕτω, βεβαιωμένης τῆς σημασίας τῆς Πολιτικῆς διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, φαίνεται ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα ἡ ἀνάγκη τῆς φροντίδος, ἥν πρέπει νὰ καταβάλλῃ ἕκαστος λαὸς πρὸς ἐξυγίανσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πολιτικῆς. Καὶ ὅμως ὑπεράνω τοῦ σκοποῦ τούτου κεῖται ἄλλη τις βλέψις, ἥν δικαιολογεῖ καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀλλὰ καὶ ἡ πεῖρα τῶν αἰώνων. Διότι δηλ. εἶναι ἀτυχῶς κεκυρωμένον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ μένει ἀναλλοιώτως μικροπρεπὴς καὶ ἐγωϊστική, οἵα ἦτο ἀνέκαθεν καὶ οἵα θὰ εἶναι πάντοτε, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπὶ τέλους τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, δηλ. τοῦ χωρισμοῦ τῆς διοικήσεως τῶν λαῶν κατ᾽ ἐθνότητας καὶ κράτη – σύστημα, ὅπερ δὲν προβλέπεται ὅτι θὰ καταστῇ ποτὲ δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ – ἁπλῶς μεταθέτει, καὶ δὴ μόνον προσκαίρως, τὴν εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν ἐναλλὰξ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς λαοῦ εἰς τὸν ἄλλον, τούτων ἕνεκα ἐπιβάλλεται μία ἄλλη γενικωτέρα φροντίς, ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ κράτους τῆς Πολιτικῆς μέχρι καὶ τῆς καταργήσεως αὐτῆς, ὃ ἐστιν ἡ φροντὶς περὶ τῆς ὡς δυνατῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περιπτώσεων ἐκείνων καθ᾽ ἅς ὑπάρχει ἀνάγκη διαχειρίσεως τῶν κοινῶν ὑπ᾽ ἀνθρώπων ὀλίγων, ἢ μάλιστα καὶ ἑνὸς μόνου προσώπου. Ὁ σκοπὸς οὗτος μέλλει νὰ ἐπιτευχθῇ – καίτοι πάντως βαθμιαίως καὶ διὰ χρόνου μακροῦ – διὰ δυὸ κυρίως μέσων, πρῶτον διὰ τῆς αὐθυπάρκτου ἀναπτύξεως μεγάλου πλήθους ὁμαδικῶν συγκροτημάτων, δυναμένων νὰ διαχειρίζωνται ἐν αὐτεξουσιότητι τάς κοινάς αὐτῶν ὑποθέσεις, ἀλλὰ δεύτερον, καὶ κυριώτερον, διὰ τῆς ἀναπτύξεως κοινῶν συμφερόντων μεταξὺ τῶν λαῶν, μάλιστα τῶν γειτονικῶν. Τὸ δεύτερον τοῦτο μέσον ὅπερ ὑπισχνεῖται τὴν μεγίστην συνδρομὴν πρὸς τὴν εἰρήνην ἐπὶ γῆς καὶ τὴν εὐδοκίαν ἐν ἀνθρώποις…»[678].

Είναι φανερόν λοιπόν, ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, πέραν των ορισμών και των σχέσεων, που αναφέρει σ' αυτήν του την πραγματείαν, μεταξύ των εννοιών της Πολιτικής και της Επιστήμης, παρουσιάζει σκέψη, με αφετηρία την ιατρική επιστήμη, έχοντας ως αρχή ότι η αποφυγή της δυστυχίας των λαών από ασθένειες, πείνα,

---

[678] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Πολιτική και Επιστήμη*», στη: *Η Βραδυνή*, ετ. 12ον , αρ. φ. 4062 (σ. 1 και 5) και 4063 (σ. 1 και 7), της 22 και 23 Μαΐου 1936, Αθήνα, πρόσβαση και στη: http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=39717 .

πόλεμο εξαρτάται από την σωστή πολιτική στη διακυβέρνηση των λαών, η οποία δεν θα γίνεται από ολίγους ή από ένα πρόσωπο, και μάλιστα μόνο για ένα έθνος και λαό ξεχωριστά, εναντιούμενος μ' αυτόν τον τρόπο στην ολιγαρχία και στην δικτατορία, και αποδεχόμενος μια τάση ελάττωσης μεν της δύναμης της πολιτικής, αύξησης δε του κύρους της επιστήμης, καθώς και την συγκρότηση των λαών σε ένωση μεταξύ των με βάση τα κοινά των συμφέροντα. Τέτοια πραγματεία δεν φαίνεται να έχει το όμοιό της.

Σε μια άλλη πραγματεία του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνοντας λόγο για τη σχέση επιστήμης, ποίησης, καλλιτεχνίας και πολιτικής, ομιλώντας για την πολιτική, στο ίδιο φάσμα κινούμενος, μεταξύ άλλων αναφέρει και τα εξής: «...Παρά το πλευρόν τῆς ποιήσεως καὶ καλλιτεχνίας (σ.σ.:για τη σχέση της επιστήμης με την ποίηση και την καλλιτεχνία γίνεται λόγος στο σχετικό κεφάλαιο, το σχετιζόμενο με το λογοτεχνικό συγγραφικό έργο του Κων. Μέρμηγκα) τάσσεται καὶ ἡ πολιτική ἵνα παραλληλισθῇ πρός τὴν επιστήμην, ὄχι διότι τάχα καὶ ἡ ασχολία αὕτη ἐξικνεῖται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, ἀλλὰ διότι ἡ σημασία αὐτῆς εἶνε μεγάλη πρὸς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑπομένως συχνὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν ἐπιστημόνων εἰς αὐτήν...Ἡ ἀνάμιξις τῶν ἐπιστημόνων εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν ὀφείλει νὰ ἐξετασθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἐπίδρασιν, ἥν αὕτη ἔχει πρῶτον πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ δεύτερον πρὸς τὴν πολιτικήν. Ἡ πολιτικὴ ἀσχολία οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν οὐδ᾽ ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐπιστημονικήν· διότι ἡ πολιτικὴ οὐδεμίαν ἐπιχειρεῖ ἔρευναν ὑφ᾽ ἥν ἔννοιαν πράττει τοῦτο ἡ ἐπιστήμη, ἁπλῶς δὲ μόνον χρησιμοποιεῖ καὶ ἐφαρμόζει τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης μάλιστα μὲν τῆς ἱστορίας καὶ κοινωνιολογίας ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν...Σύμπας ἄρα ὁ χρόνος, ὅστις μέλλει νὰ καταναλωθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀσχολίαν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολωλὼς διὰ τὴν γνησίαν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν...Πλὴν δὲ τούτου ὑπάρχει καὶ τις ἄλλος σοβαρὸς λόγος, κεκτημένος πολλὴν σημασίαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς βλαπτικῆς ἐπηρείας, ἥν ἡ πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ὑποστάσεως τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων καὶ ἐργαζομένων. Ἀκριβῶς δ᾽ ἐκείνη ἡ ἰδιότης ἣν γνωρίζομεν ὡς ἀποτελοῦσαν βασικὸν γνώρισμα καὶ θεμέλιον τῆς ψυχικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐπιστήμονος, δηλ. ἡ φιλαλήθεια, αὕτη ἐκτίθεται εἰς τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ μετὰ τῆς πολιτικῆς. Ὅστις πολιτικός, ἐν οἱαδήποτε χώρᾳ ἀποβλέπει εἰς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ πολιτικῷ ἀγῶνι, δηλ. κατίσχυσιν τῶν ἰδεῶν καὶ ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, ὀφείλει νὰ προβῇ εἰς μεγάλας

παραχωρήσεις ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν (τὴν λαμβανομένην ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν καὶ ὑψηλὴν αὐτῆς ἔννοιαν), μία δ᾽ ἐκ τῶν πρώτων θυσιῶν, εἰς ἅς ὀφείλει νὰ ὑποβληθῇ εἶνε ἡ κατάπνιξις τῆς φωνῆς τῆς ἀληθείας… Τὸ δεύτερον ζήτημα εἶνε ποὶα ἡ ἐπίδρασις ἥν ἡ πολιτικὴ δέχεται ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν ἐπιστημόνων…εἶνε ἀγαθὴ καὶ δὴ ἐν σημαντικῷ βαθμῷ. Ἐξαρτᾶται δ᾽ αὕτη τὸ μὲν ἐκ τῆς ὀρθότητος καὶ τοῦ κύρους τῆς γνώμης, ἥν ὁ ἐπιστήμων θὰ ἔχῃ πρὸς τὰ ζητήματα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἥν οὗτος ἀντιπροσωπεύει ἐπιστήμην, τὸ δέ, ὅπερ καὶ κύριον, ἐκ τῆς ἠθικῆς ἐπιβολῆς, ἥν μέλλει νὰ ἐξασκῇ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν στοιχείων ἡ παρουσία ἀνδρῶν οἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι μακρὰν πνευματικὴν ἐργασίαν εὐγενῆ ἐπιτυχῆ, καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς τῶν ὁποίων κατοπτρίζεται ἠθικὴ δρᾶσις ὑποδειγματική…Ὅτι δ᾽ ἄλλως δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ταυτοχρόνως ἐπιτυχὴς καλλιέργεια τῆς τε ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς ὑφ᾽ ἑνὸς ἀνδρὸς μαρτυρεῖται καὶ δι᾽ ἄλλων μὲν παραδειγμάτων (Berthelot, Bacelli) μάλιστα δ᾽ ὑπὸ παρασχεθέντος ὑφ᾽ ἑνὸς τῶν κορυφαίων ἐπιστημόνων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τοῦ Virchow» [679].

Και στη πραγματεία αυτή φαίνεται η γνώση και η επιστημονική συγκρότηση του Κ. Ν. Μέρμηγκα, τόσο ως προς την εκλογή του θέματος, όσο και ως προς την ανάλυση αυτού και την παράθεση επιχειρημάτων για υποστήριξη αυτού· διαφωνούμε όμως με το συλλογισμό του Κ. Ν. Μέρμηγκα ότι αρκεί το κύρος και η ηθική δράση του ατόμου ως επιστήμονα, για να του προσδώσει αίγλη και ως πολιτικού, καθώς και εξύψωση της πολιτικής ως ιδέας, παρά αρκεί μόνο με το να πολιτεύεται καλά, για ωφέλεια του συνόλου των ανθρώπων της χώρας του.

Τη χρονιά του 1936 και λίγο πριν από την επικράτηση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου με τον Ι. Μεταξά, συγκεκριμένα στις 29 Ιουλίου 1936, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στέλνει ένα άρθρο στην εφημερίδα «Ελεύθερο Βήμα» με πολιτική σημασία, που είχε τίτλο «Ἡ κατάσταση τῆς χώρας». Στο άρθρο αυτό για την πολιτική κατάσταση της χώρας, την οποία βρίσκει πολύ κακή, απεύχεται την επικράτηση βίαιων μέσων για τη βελτίωση αυτής, όπως δικτατορία, και προτείνει λύση για τη διόρθωση της κατάστασης. Και στο άρθρο αυτό γίνεται φανερή η γνώση και η εμπειρία, που έχει για τα πολιτικά πράγματα της χώρας, καθώς και η ιατρική του σκέψη για την αποφυγή ακραίων και βιαίων καταστάσεων, που θα

[679] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η Επιστήμη εν σχέσει προς την Ποίησιν, την Καλλιτεχνίαν και την Πολιτικήν*», στην: *Η Βραδυνή*, ετ. 11ον, αρ. φ. 3656, σ. 1 και 6, αρ. φ. 3657, σ. 1 και 6 της 4 και 5 Ιανουαρίου 1935 Αθήνα, πρόσβαση και στη: http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=39715 .

στοίχιζαν και ανθρώπινες ζωές. Τα λεγόμενά του στο άρθρο αυτό δεν σημαίνει ότι είναι και αλάθητα, πράγμα για το οποίο ούτε ο ίδιος διεκδικεί αλλά ούτε και η φιλοξενούσα το άρθρο του εφημερίδα συμφωνεί σ' όλα τα λεγόμενά του, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η διεύθυνση σύνταξης της εφημερίδας αυτής: «Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τέως γερουσιαστὴς κ. Κ. Μέρμηγκας μᾶς ἀποστέλλει τὸ κατωτέρω ἄρθρον του. Συμφωνοῦντες εἰς ὡρισμένα σημεῖα του, διαφωνοῦμεν ὅμως εἰς ἄλλα, τὸ δημοσιεύομεν εὐχαρίστως ἐν τούτοις, διότι ἀπηχεῖ τὴν πατριωτικὴν σκέψιν τοῦ ἀνησυχοῦντος καὶ φοβουμένου διὰ τὴν ἑλληνικὴν αὔριον ἐκλεκτοῦ πολίτου, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου ἐπὶ μιᾶς δημιουργημένης ἤδη καταστάσεως, ἡ ὁποία πραγματικὰ κάθε ἄλλο παρὰ αἰσιοδοξίαν ἠμπορεῖ νὰ ἐμπνέῃ» [680].

Γράφει δε μεταξύ άλλων ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σ' αυτό το άρθρο: «...Δὲν γίνεται συναναστροφὴ μεταξὺ πολλῶν ἢ ὀλίγων Ἑλλήνων, δὲν γίνεται οὐδὲ συνάντησις δύο πολιτῶν καθ᾽ ὁδόν, χωρὶς νὰ ἔλθῃ ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀθλιότητα καὶ κρισιμότητα τῆς πολιτικῆς ἡμῶν καταστάσεως. Προφανὴς καὶ πανθομολογούμενος ὁ κίνδυνος τῆς καταβαραθρώσεως, ἢ καὶ ὁλοσχεροῦς διαλύσεως τοῦ κράτους ἡμῶν. Ἐχάσαμεν λοιπὸν τὴν πίστιν καὶ ἑπομένως καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι τὴν ὑπηρετήσαμεν καὶ τὴν ἐμεγαλώσαμεν; Ἔμελλε λοιπὸν νὰ συμβῇ καὶ τοῦτο τὸ ἀπείρως τραγικόν, νὰ καταρρακωθῇ δηλαδὴ τὸ κράτος τοῦτο ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἡμῶν τῶν ἰδίων, οἵτινες ἐκαυχήθημεν διὰ τὴν ἐξυπηρέτησίν του; Ἂς περιαγάγωμεν τὸ βλέμμα ἀνὰ τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως. Κράτος πτωχὸν καὶ χρεωκοπημένον, νομοθετεῖ ἐν τούτοις δαπάνας ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων κατ᾽ ἔτος χάριν τῶν οἰκείων καὶ φίλων τῶν ἑκάστοτε κρατούντων:...Ἡ ὑγεία τοῦ λαοῦ ἡμῶν εὑρίσκεται εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε νὰ κατέχομεν τὰ θλιβερὰ πρωτεῖα τῆς νοσηρότητος καὶ θνησιμότητος. Ἡ παιδεία ἐξηχρειώθη εἰς βαθμὸν ὥστε διδάσκαλοι κηρύττουν δημοσίᾳ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς πολιτείας...Ἕκαστος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ προτείνῃ ἓν μέσον διορθώσεως. Ἂς ἐπιτραπῇ καὶ εἰς ἐμέ, συμπληρώσαντα ἤδη 40ετίαν δημοσίου βίου ἐν τῷ Στρατῷ, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου, ὡς ἔχω ἤδη αὐτὴν

[680] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η κατάστασις της χώρας*», στο: *Ελεύθερον Βήμα*, ετ. 15ον, αρ. φ. 5056, 29/07/1936, σ. 1- 2. Αθήνα 1936. Πρόσβαση και στη: http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=43822 . Στο εξής: Μέρμηγκας – *Η κατάστασις της χώρας*.

ἀποκρυσταλλώσῃ, σαφῆ καὶ ἀπροκατάληπτον: Κατ᾽ ἀρχὰς πρέπει νὰ κατανοηθῇ καλῶς τὸ ἑξῆς διπλοῦν γεγονός: Πρῶτον ὅτι οἱ τίμιοι, οἱ πολιτικῶς τίμιοι Ἕλληνες, εἶνε πολὺ περισσότεροι παρ᾽ ὅσον φαίνεται καὶ νομίζεται…Πρῶτον τὸ γεγονὸς τοῦτο, καὶ δεύτερον ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἡμῶν, τοὺς ὁποίους θεωροῦμεν δικαίως ὡς ὑπευθύνους διὰ τὸ σημερινὸν ἡμῶν κατάντημα, ὅτι καὶ οὗτοι ἐν πολλοῖς εἶνε ὄχι οἱ δράσται, ἀλλὰ τὰ θύματα τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ἀθλιότητος, δὲν λανθάνει αὐτοὺς ἡ ὠφελιμότης τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ περιμένῃ ἡ πολιτικὴ αὐτῶν σταδιοδρομία ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν πολιτικῶν ἡμῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ βελτίωσις αὕτη; Ὄχι δι᾽ ἀνελευθέρων καὶ βιαίων μέσων, διὰ τὰ ὁποία δὲν ἀντέχει ἡ πολυπαθὴς ἡμῶν χώρα καὶ τὰ ὁποῖα οὐδὲ καὶ δύνανται νὰ ὠφελήσουν, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι θὰ εἶνε οἱ διαχειρισταὶ τῶν ἐξουσιῶν, μὲ μόνην τὴν χειροτέρευσιν ὅτι θὰ εἶνε καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὸν δημόσιον ἔλεγχον. Ἔχομεν δ᾽ ἄλλως πικράν πρόσφατον πεῖραν τῆς τοιαύτης δοκιμῆς. Μάλιστα δέ, καὶ δὲν χρειάζεται κἂν ἡ προσφυγὴ εἰς τοιαῦτα ἐπισφαλῆ καὶ ἐπικίνδυνα μέτρα. Ἀλλοῦ βλέπω τὸν τρόπον τῆς θεραπείας: Νὰ δοθῇ εὐκαιρία, ὅπως μετάσχουν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἱ οὐκ ὀλίγοι, οἵτινες, ἐνῷ αἰσθάνονται καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῶν κοινῶν καὶ ἐξυγιάνουν τὴν νοσηράν κατάστασιν, δὲν τολμοῦν ὅμως νὰ ἐκτεθοῦν ὡς ὑποψήφιοι, ἐπειδὴ ἡ μόνη ὁδὸς τῆς ἐπιτυχίας ἄγει διὰ τῆς ὑποδουλώσεως εἴς τινα ἐκ τῶν κομματικῶν ἀρχηγῶν καὶ ἐπὶ πλέον καὶ διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοιούτων ἀναξιοπρεπῶν μέσων…Μεταξὺ τῶν διαφόρων τρόπων…θεωρῶ ἕνα ὡς ἄριστον, καθ᾽ ὅν δηλαδὴ πρῶτον θὰ ἱδρυθῇ, πλὴν τῆς Βουλῆς καὶ Γερουσίας – προσομοία μὲν πρὸς τὴν καταργηθεῖσαν ὑπὸ ἔποψιν δικαιοδοσίας, ἀπηλλαγμένη δ᾽ ὅμως τῆς κομματικῆς ὑποδουλώσεως, καὶ τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ δι᾽ ἀντιστοίχου ἀπαγορευτικῆς διατάξεως – δεύτερον δ᾽ ὅμως, ὅπερ κύριον, θὰ θεσπισθῇ διὰ τοῦ Συντάγματος τρόπος ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν τοιοῦτος, καθ᾽ ὅν προπαντὸς δὲν θὰ ὑπάρχῃ «συνδυασμός»…Ἂν ἡ ἐκλογὴ θὰ εἶνε μονοεδρικὴ ἢ πολυεδρική, τοῦτο εἶνε ὀλιγώτερον σπουδαῖον. Κύριον εἶνε ἡ ἐμφάνισις ἑκάστου ὑποψηφίου πρὸ τῶν ἐκλογέων του ὡς προσωπικότητος, ὡς ἀνδρὸς ὑπευθύνου ὄχι πρὸ τοῦ «χρίσαντος» αὐτὸν ἀρχηγοῦ, ἀλλὰ πρὸ ἐκείνων οἵτινες ἀνέθηκαν εἰς αὐτὸν τὴν ἀντιπροσωπείαν των…Αὐτὸς εἶνε ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κάθοδος εἰς τὸν πολιτικὸν

στίβον ἀνδρῶν ἄλλων, Ἑλλήνων ἄλλου εἴδους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐγνώρισαν μέχρι τοῦδε αἱ αἴθουσαι τοῦ κοινοβουλίου….»[681].

Κι' αυτή η πραγματεία – άρθρο του Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι αναμφίβολα νομίζω πρωτότυπη τόσο για τη παρουσίασή της ως προς τον χρόνο και τον τρόπο, όσο και για το περιεχόμενό της. Και ως προς τη παρουσίασή της όσον αφορά το χρόνο τη δημοσίευσε λίγο πριν τη κήρυξη του στρατιωτικού νόμου από τον τότε πρωθυπουργό Ι. Μεταξά και την εγκαθίδρυση συνεπώς της δικτατορίας την οποίαν απευχόταν, όπως αναφέρει για τα «ανελεύθερα και βίαια μέσα» και με τα ίδια πρόσωπα «διαχειριστές των εξουσιών», όσον αφορά δε τον τρόπο, πρώτα διότι μεν απ' όσο γνωρίζω δεν δημοσίευσε άλλος παρόμοιο άρθρο, άσχετα αν ήταν κοινή διαπίστωση για τους περισσότερους, δεύτερο δε διότι είχε το θάρρος να δημοσιεύσει αυτή τη πραγματεία γνωρίζοντας ότι θα έρχονταν σε αντίθεση ίσως και σε σύγκρουση με το σύνολο του πολιτικού κόσμου, πράγμα το οποίο νομίζω ήταν αυτό που έκανε και την ίδια τη φιλοξενούσα εφημερίδα να διατυπώσει τις επιφυλάξεις της ή ίσως καλύτερα τις «διαφωνίες» της, όπως αναφέρει και η ίδια. Όσον αφορά δε τη φιλοσοφία του συγγραφέα γίνεται φανερή η αναφορά του σε μια ιδεατή ευνομουμένη πολιτεία, της οποίας οι πολιτικοί είναι προσωπικότητες που εξέχουν των άλλων, θυμίζουσα παρόμοια αναφορά του Πλάτωνα (Πολιτεία, VI, 484,b – d).

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας σ' ένα δημοσίευμά του στην εφημερίδα «Εστία» κάνει λόγο για τον θεσμό της Γερουσίας, της οποίας είναι θιασώτης, και μάλιστα τον θεσμό αυτό τον θέλει ανεξάρτητο από τα πολιτικά κόμματα, έχοντας αναφερθεί και σε αγορεύσεις του στη Γερουσία, όπως παρουσιάζεται στο κεφάλαιο «Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως Γερουσιαστής». Μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «…ἡ χρησιμότης ἑνὸς δευτέρου Νομοθετικοῦ Σώματος εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε δὲν λέγω ὑπερβολήν, ἐνῷ ἐπαναλαμβάνω ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοσάκις διεκήρυξα, ὅτι, ἄνευ τοῦ φραγμοῦ τῆς Γερουσίας, ἡ Βουλὴ ἡμῶν, ὡς νομοθετικὸν σῶμα, ἀποτελεῖ μέγαν ἐθνικὸν κίνδυνον. Καταθέτω ἐδῶ τὸ πόρισμα τῆς προσωπικῆς μου πείρας: Νομοσχέδια ὄχι μόνον ἐπιστημονικῶς ἀστήρικτα καὶ πολιτικῶς ἀνερμάτιστα, ἀλλὰ καὶ συνταγματικῶς ἁμαρτωλά, καὶ ἐπὶ τούτοις καὶ ἐν πολλοῖς ἀνεφάρμοστα, ἄλλοτε δὲ καὶ παραμορφωμένα οἰκτρῶς διὰ τροποποιήσεων, προσωπικοῦ συμφέροντος, γεγραμμένων ἐπὶ τοῦ γόνατος κατὰ τὴν τελευταίαν ψήφισιν,

[681] Μέρμηγκας – Η κατάστασις της χώρας, ό. π., σ. 1 – 2.

τοιαῦτα ἦσαν, ἀτυχῶς ὄχι ὀλίγα, τὰ προϊόντα τῆς βουλευτικῆς ἡμῶν νομοθεσίας. Ὅτι δὲ μάλιστα ἐνίοτε (μόνον ἐνίοτε;) ψηφίζονται καὶ νομοσχέδια χωρὶς νὰ προσέξῃ εἰς αὐτὰ κανεὶς βουλευτής, τοῦτο εἶνε κοινὸν μυστικόν, ὅπερ δὲν θὰ ἀκουσθῇ τώρα πρώτην φοράν…Κάμνω ἔκκλησιν εἰς τὴν ὀρθοφροσύνην καὶ τὴν φιλοπατρίαν τῶν σήμερον κρατούντων, νὰ μὴ χάσουν τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, ὅπως, ἀπαλλάσσοντες τὴν Γερουσίαν ἀπὸ τὴν κομματικὴν αὐτῆς ὑπόστασιν, καταστήσουν αὐτήν, ὁποία πρέπει νὰ εἶνε, δηλ. θεσμόν, ὄχι πλέον χρήσιμον, ἀλλ᾽ ἀπαραίτητον διὰ τὴν πολιτικὴν ἡμῶν ὕπαρξιν.» [682].

Η πραγματεία επίσης του Κ. Ν. Μέρμηγκα με θέμα «Τὸ Δίκαιον καὶ ἡ ζωή» αρχικά ήταν διάλεξή του στο Δικηγορικό Σύλλογο της Αθήνας, η οποία έγινε μονογραφία[683], κατόπιν όμως δημοσιεύθηκε και στην εφημερίδα «Βραδυνή»[684]. Στην πραγματεία του αυτή ο Κων. Μέρμηγκας πρώτα εξηγεί τις αιτίες συγγραφής της κάνοντας λόγο για συνθετική επιστήμη και για την αγάπη του στην επιστήμη του Δικαίου, αναφέροντας χαρακτηριστικά τα εξής: «Ἡ ἤδη ὁλονὲν ἐπὶ μᾶλλον ἐπιβλητικὴ καθισταμένη ἀνάγκη τῆς συνθετικῆς ἐπιστήμης, δηλαδὴ τῆς συνδεδυασμένης καλλιεργείας διαφόρων ἐπιστημῶν, σχετικῶν πρὸς ἀλλήλας, ἥτις καλλιέργεια ὑπισχνεῖται τὴν ἀρίστην ἀπόδοσιν, τὴν παρέχουσαν οὐ μόνον τὴν ποθητὴν ἀλληλοϋποστήριξιν μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν ἑκάστης ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ γενικοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος εἰς εὐτυχῆ ἐπίλυσιν τῶν πολλῶν συνθέτων προβλημάτων, ὅσα καὶ ὑπάρχουν ἀνέκαθεν, ἀλλὰ καὶ γεννῶνται νέα, αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἀφορμή, ἥτις μὲ ὁδήγησεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην…Τὴν δὲ δευτέραν ἀφορμὴν εἰς ταύτην ἀπετέλεσεν ἡ ἰδιαιτέρα μου ἀγάπη πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου, ἀγάπη ὀφειλομένη κυριώτατα εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὴν εὐδοκίμησιν ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει αὐτῆς παρέχει ἡ νίκη οὐ μόνον τοῦ πνεύματος (ἐπὶ τὴν λογικὴν δύναμιν τοῦ ὁποίου προβάλλει ἄλλως ἡ ἐπιστήμη αὕτη μεγίστην ἀπαίτησιν) ἀλλὰ καὶ τῆς καρδίας, ἐνῷ δηλαδὴ τὴν ἐπιτυχίαν ἐν αὐτῇ συνοικοδομεῖ, καὶ δὴ κατὰ μέγα μέρος, ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς καὶ προσπάθεια…»[685].

---

682 Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Ο θεσμός της Γερουσίας*», στο: *Εστία*, ετ. 41ον, αρ. φ. 13972, 22/3/1935, σ. 1, Αθήνα 1935. Πρόσβαση και στη: http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=44247 .

683 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Το δίκαιον και η ζωή*, Αθήνα 1938, σ. 1 – 15. Στο εξής: Μέρμηγκας και *δίκαιον*.

684 Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Ιστορία των Επιστημών*, Αθήνα 1940, σ. 536.

685 Μέρμηγκας και *δίκαιον*, ό. π., σ. 1.

Στη συνέχεια, κάνει μια συσχέτιση της νομικής επιστήμης με τη Βιολογία, παρουσιάζει χαρακτήρες αυτής καθώς και δυσάρεστες καταστάσεις που συναντά μερικές φορές στην εφαρμογή της, αναφέροντας γι' αυτά τα θέματα τα εξής: «Ἡ Νομική, ἀποτελοῦσα κύριον κλάδον τῆς Κοινωνιολογίας, σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν Βιολογίαν· δὲν ἀποτελεῖ δ᾽ ὑπερβολὴν ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς ὡς βιολογικῆς ἐπιστήμης. Βιολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ζωῆς. Νομικὴ δ᾽ ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐφορεύουσα ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους (ἐπὶ τῇ βάσει «νόμων»)...Εἶναι δ᾽ ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου ἐκπολιτιστικὴ ἐπιστήμη, ἤτοι ἀπαύγασμα τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπερ δὲν ἐζήτησε νὰ ἐξερευνήσῃ τι τὸ προϋπάρχον ἐν τῇ Φύσει, ὡς τοῦτο συμβαίνει πρὸς τάς πλείστας τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, καὶ δὴ τάς φυσικάς, ἀλλ᾽ ἐδημιούργησεν αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν εὐγενῆ ταύτην ἀσχολίαν, δηλαδὴ τὸν κανονισμὸν τῆς σχέσεως τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Δικαιοσύνη ἐν τῇ περιβαλλούσῃ ἡμᾶς Φύσει δὲν ὑπάρχει, ἆρα οὐδ᾽ ἐπιστητὸν τοιοῦτο, πρὸς ὃ θὰ ἠδύνατο νὰ κατευθυνθῇ ἡ ἐρευνητικὴ προσοχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ· ἑπομένως οὗτος, παρασκευάσας ἐξ ἑαυτοῦ τὸ ἐπιστητὸν τοῦτο, ἐνήργησε κατὰ τρόπον παραπλήσιον πρὸς ὅ,τι ἔπραξε προκειμένου περὶ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, ἥτις παριστᾷ τὸ ὑπόδειγμα ἐπιστήμης τοῦ νοῦ αὐτόχθονος, ἥτις δηλαδὴ ἀναφορικῶς πρὸς τὸ καθαυτὸ ὑποκείμενο τῆς ἀσχολίας αὐτῆς, ἤτοι τοὺς ἀριθμούς, δὲν ἔχει ἐπιστητὸν ἐν τῷ ἔξῳ κόσμω, ἀλλὰ μόνον ἐντὸς τοῦ σκεπτομένου νοῦ...Ἡ ἐπίγνωσις αὕτη τῆς δυνατῆς ὑπάρξεως παρὰ τινι ἀνθρώπῳ νομικῆς ἱκανότητος ἐπὶ ἀπουσίᾳ αἰσθήσεως τοῦ δικαίου παρέχει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ τόσον λυπηροῦ, καὶ δυστυχῶς οὐχὶ λίαν σπανίου, γεγονότος τῆς παρουσίας ἀνθρώπων, διαπρεπόντων μὲν ἐν τῇ διαχειρίσει νομικῶν, καὶ ἔτι καὶ δικαστικῶν, ἀξιωμάτων, ἐνεργούντων δ᾽ ὅμως ἐναντίον τοῦ πνεύματος τῆς δικαιοσύνης, ὡς ὅμως παρέχει καὶ τἀνάπαλιν ἡ τραγικότης τῆς καταστάσεως ἐκείνης, τῆς τόσον συχνὰ ἐμφανιζομένης, καθ᾽ ἥν νομικός, κεκτημένος τὴν «ἰδιοφυΐαν τοῦ δικαίου», ἤτοι ἐμπεφορημένος ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης, ὀφείλει νὰ ὑποκύπτῃ είς τὴν ἀνάγκην τῆς συμμορφώσεως πρὸς τάς ἐπιταγάς νόμων, παρασκευαζομένων πολλάκις κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος...»[686].

[686] Μέρμηγκας και *δίκαιον*, ό. π., σ. 1 – 3.

Στη συνέχεια ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, συσχετίζοντας τη ζωή με το δίκαιο, δίνει τον ορισμό της ζωής και της δικαιοσύνης, εκφράζοντας και την άποψή του για την ανάγκη ύπαρξης της δεύτερης, κάνει λόγο για το δίκαιο της κάθε χώρας καθώς και για το φυσικό δίκαιο, θέλοντας δε να δείξει ότι είναι θιασώτης της ευγονικής, κάνει έκκληση στη νομική επιστήμη να επιληφθεί για υποστήριξή της˙ κατόπιν ομιλεί για τον θεσμό της ποινής, ιδίως σε συσχέτηση και έμφαση με τη δημόσια υγεία, στο τέλος δε, θέτοντας την ζωή και το δίκαιο σε παράλληλη πορεία, ζητά το συντονισμό και των δυο φορέων των, δηλαδή της ιατρικής και της δικαιοσύνης, συντονισμός, που ήταν και σκοπός αυτής της πραγματείας. Αμέσως παρακάτω αναφέρονται μερικά εν συντομία αποσπάσματα: «...πρώτιστα τί εἶναι ἡ «ζωή»; Φαινόμενον ἤ, ἄλλως, δύναμις ἐνυπάρχουσα ἐντὸς σωμάτων τινῶν τοῦ πλανήτου ἡμῶν, ἅτινα διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζομεν «ἔμβια»...δυνάμεως ἱκανῆς ὅπως ἐξασφαλίσῃ οὐ μόνον τὴν διάσωσιν αὐτῆς καὶ συνεχῆ ἐξακολούθησιν, ἀλλ᾽ ἔτι και την ἐξελικτικήν τελειοποίησιν. Τὴν δύναμιν ταύτην ἀπετέλεσεν ἐν ἀρχῇ μόνον τὸ «ὁρμέμφυτον» (ἔνστικτον), τὸ ἀποβλέπον εἰς ἐξυπηρέτησιν ἀναγκῶν,...ἔπειτα δ᾽ ὅμως προσετέθη, ὡς δώρημα θεῖον, καὶ ἡ νόησις...Οὕτω μεταξὺ τῶν λοιπῶν προϊόντων, ἰδίως ἐπιστημονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν, ἅτινα προσεκόμισεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἡ κυριαρχία τοῦ λογικοῦ, τάσσεται, καὶ δὴ εἰς τὴν πρώτην γραμμήν, καὶ ἡ καλλιέργεια, καὶ ἑπομένως καὶ ἡ ἐπιβολή, τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου...Εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἐννοίας τῆς δικαιοσύνης, ἤτοι τοῦ «ἀποδιδόναι τὸ προσῆκον ἑκάστῳ», θὰ ὡδήγησεν ἀσφαλῶς, ὡς ἄλλως τοῦτο συνέβη καὶ πρὸς τόσας ἄλλας νοητικάς δημιουργίας, ἡ ἀνάγκη, ἤτοι ἐνταῦθα ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων...Οὕτως ἡ ἐπιστημονική, ἤτοι μετὰ λόγου συστηματικῶς ὀργανουμένη, καταγραφὴ τῶν ὅρων τῆς συμβιώσεως τῶν κατοίκων χώρας τινός, αὕτη ἀποτελεῖ τὸ «Δίκαιον» τῆς χώρας ἐκείνης,..ἡ ἔκφρασις αὕτη «φυσικὸν δίκαιον», ὀφείλομεν νὰ διατηρήσωμεν αὐτήν, ἀλλ᾽ ἐν ἐπιγνώσει τῆς σχετικότητος τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, τουτέστιν ὡς δηλωτικοῦ τῆς συναισθήσεως ἐκείνης περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐπιβολῆς αὐτῆς οἵα ὑπάρχει ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἀνθρώπων...Ἤδη, ἔν τισι πολιτείαις τῆς Β. Ἀμερικῆς πρότερον, ἐπ᾽ ἐσχάτων δὲ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἐθεσπίσθησαν περιοριστικαὶ διατάξεις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τῆς τεκνογονίας (δι᾽ ἀντιστοίχου χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως) προσώπων τοιούτων, ἀφ᾽ ὧν παρέχεται ὁ κίνδυνος τῆς μεταδόσεως νοσηρῶν ἰδιοτήτων εἰς τοὺς ἐπιγόνους...Καὶ ὑπὸ

ἄλλην δὲ τινα ἔποψιν καταφαίνεται ἡ ἐπιστήμη τῆς ζωῆς ἐπιδρῶσα ἐπὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Πρόκειται περὶ τῆς βιολογικῆς σημασίας τῆς ποινῆς…Ἡ ποινὴ λοιπὸν αὕτη, ἂς εἴπωμεν, ἥτις ἐπηκολούθει εἰς τὴν ἀπρονόητον ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιταγῶν τοῦ ὁρμεμφύτου, αὐτή ἐχρησίμευσεν ὡς ἀρχικὸς διδάσκαλος τοῦ ἀρχεγόνου ἀνθρώπου καὶ πολύτιμος σύμβουλος αὐτοῦ πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐπιβλαβῶν ὁρμῶν τῆς ἐνστίκτου δυνάμεως, (ὡς, ἄλλως, ἐξ ἐναντίας ἐχρησίμευε καὶ χρησιμεύει εἰς παρακίνησιν πρὸς ἐπιτέλεσιν εὐγενῶν πράξεων ἡ, παντοειδής, ἀμοιβή, ἡ προσφερομένη εἴτε ἐκ τῶν ἔξωθεν, εἴτε ἐκ μόνης τῆς ἐνδομύχου εὐαρεσκείας)…Ὡς τελευταία ἐπιβάλλεται μία ὑπόδειξις τῆς ἰατρικῆς πρὸς τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, αὐτὴ μᾶλλον ἐπιτακτικὴ ἢ πᾶσα ἄλλη. Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς ἀνάγκης, ὅπως ἡ ποινικὴ ἡμῶν νομοθεσία καταστήσῃ αὐστηράς τάς διατάξεις αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς δημοσίας ὑγείας…Ἡ δημοσία φροντὶς περὶ τῆς ὑγείας τοῦ λαοῦ ὀφείλει νὰ ἐκταθῇ μέχρι τοσούτου, ὥστε, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς θὰ λαμβάνωνται πάντα τὰ δυνατὰ μέτρα πρὸς περιορισμὸν πάσης νοσογόνου αἰτίας, ἀφ᾽ ἑτέρου θὰ ἀποτελῇ τὸ ὑποκείμενον ἰδίας ἀνακριτικῆς ἐρεύνης καὶ ποινικῆς διώξεως πᾶσα περίπτωσις μεταδόσεως νόσου ἀπὸ πηγῆς τοιαύτης ἥτις θά ἠδύνατο να ἔχῃ καταστῇ ἀκίνδυνος…Ὡς ἡ ὑπόστασις τῆς ζωῆς θὰ μένῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἀνεξερεύνητος κατὰ τὸ βάθος αὐτῆς, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἡ κανονίζουσα τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς, ἂν μὴ δι᾽ ὅλα τὰ ζωϊκὰ ὄντα, τοὐλάχιστον διὰ τὸν ἄνθρωπον, θὰ παραμένῃ πάντοτε ἀτελής…Πρὸς τὸν διττὸν τοῦτον καὶ εὐγενῆ σκοπόν, δηλ. τὴν ὡς οἷόν τε βαθεῖαν κατανόησιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς ὡς οἷόν τε ἐν πνεύματι δικαιοσύνης, μέλλει νὰ βοηθήσῃ σημαντικῶς ὁ συντονισμὸς τῶν προσπαθειῶν ἔνθεν καὶ ἐκεῖθεν, οὗτινος συντονισμοῦ οἱονεὶ προσχέδιον ἐζήτησε νὰ παραστήσῃ ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη ἐπισκόπησις τοῦ ζητήματος.» [687].

Και στη πραγματεία αυτή γίνεται φανερή η ικανότητα του Κ. Ν. Μέρμηγκα τόσο στη πρωτότυπη σύλληψη του θέματος όσο και στην επεξεργασία αυτού, ενώ παρουσιάζονται και νομικές γνώσεις του.

Τέλος, υπάρχει μια άλλη πραγματεία του Κ. Ν. Μέρμηγκα με πολιτική σημασία, που είναι και η τελευταία που δημοσιεύθηκε ως άρθρο του σε εφημερίδα, η οποία έχει τίτλο «Ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἐπιστήμη», σε δίστηλο στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Ὁ Τύπος» της 18 Νοεμβρίου, το έτος 1938.

---

[687] Μέρμηγκας και *δίκαιον*, ό. π., σ. 3 – 15.

Στη πραγματεία του αυτή ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, με την ευκαιρία μιας πρόσφατης διεθνούς συνάντησης πολιτικών στην Ευρώπη για ειρηνική διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των εμπλεκομένων χωρών και την αποτροπή του πολέμου μεταξύ αυτών, βρίσκει την ευκαιρία να γράψει το εν λόγω άρθρο, στο οποίο από το ένα μέρος εξυψώνει την επιστήμη γενικά, και απ' τ' άλλο φανερώνει την αποστροφή του στον πόλεμο. Φαίνεται πως έγραψε το άρθρο αυτό μετά την ευτυχή κατάληξη της διεθνούς αυτής συνάντησης, που δεν ήταν άλλη από τη διάσκεψη του Μονάχου[688], που έγινε πριν από ένα τρίμηνο περίπου, στις 29 Σεπτεμβρίου 1938, μεταξύ του Χίτλερ, του Μουσολίνι, του Άγγλου πρωθυπουργού Τσάμπερλεν και του Γάλλου συναδέλφου του Νταλαντιέ. Παρασυρμένος λοιπόν από την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των Μεγάλων τότε Δυνάμεων της Ευρώπης και τη παροδική ανακούφιση που πρόσφερε στους λαούς της από την επικείμενη απειλή πολέμου, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ομιλεί για την επιστήμη, ως επιστήμονας που ήταν, σε σχέση με τον πόλεμο, την οποία θεωρεί αντίδοτό του, χωρίς να παραλείπει να παρουσιάσει τα αίτια του πολέμου γενικά, αλλά και να εκθειάζει την επιστήμη, μέχρι υπερβολής, χαρακτηρίζοντάς την ως «θεότητα» και να θεωρεί ανώτερη την «εξυπηρέτηση των βιοτικών αναγκών» από την «ηθική διδασκαλία». Κατά τ' άλλα υπάρχει κι εδώ η καινοτομία ως προς την εκλογή και την ανάλυση του θέματος καθώς και ο συγκροτημένος τρόπος ανάπτυξης του θέματος, με την ανεύρεση αιτίων, την παρουσίαση αλληλεπιδράσεων και την εξαγωγή συμπερασμάτων για τη σχέση των δυο αυτών εννοιών.

Συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων σ' αυτό το άρθρο του ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει και τα εξής: «Τώρα ποὺ ἐγλυτώσαμεν – τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος – ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον κίνδυνον ἐξ ὅσων εἶχε νὰ φοβηθῇ ἡ ἀνθρωπότης, δηλαδὴ τὸν κίνδυνον τοῦ νέου παγκοσμίου πολέμου, ἠμποροῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ ἀπαισίου ἐφιάλτου καὶ ποῖον τὸ ἀντίδοτον κατ᾽ αὐτοῦ. Τὴν ἀρχέγονον αἰτίαν παντὸς πολέμου ἀποτελεῖ – τοῦτο πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ πρὸς αἶσχος τῆς ἀνθρωπότητος – ἡ ἐπιδίωξις ὑλικοῦ κέρδους. Ὁ σοφώτατος τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἀρχαῖος Σωκράτης ἐξέφρασεν ἄριστα τὸ πρᾶγμα ἐνῷ εἶπε: «διά γάρ τήν τῶν χρημάτων κτῆσιν πάντες οἱ πόλεμοι γίγνονται» (σ. σ.: Πλάτωνος «Φαίδων» 66d,f.K). Ἀποτελεῖ δὲ τὴν

[688] Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια Επιστημών, στο λήμμα: *Περίοδος Μεσοπολέμου*, τ. 6, σ. 432, Αθήνα.
Νέα Εγκυκλοπαίδεια, στο λήμμα: *παγκόσμιοι πόλεμοι*, τ. 19, σ. 350, Θεσσαλονίκη.

κυριωτέραν παρακίνησιν εἰς ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἡ προπαρασκευὴ αὐτοῦ διὰ τῶν διπλωματικῶν καὶ ἄλλων σκοτίων δυνάμεων, ἀντιμέτωπος τῶν ὁποίων εὑρίσκεται μία ἀγαθοποιὸς θεότης, φροντίζουσα αὐτὴ διὰ τὸ καλὸν ὄχι πλέον μίας χώρας ἢ ἑνὸς ἔθνους, ἀλλ᾽ ὅλης της ἀνθρωπότητος· καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη. Τὰ δύο αὐτά, ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἐπιστήμη, διατηροῦν ἰσχυράν ἐχθροπάθειαν ἐναντίον ἀλλήλων. Ὁ ὀλέθριος δαίμων τοῦ πολέμου χρειάζεται διὰ τὴν τροφὴν του ὅ,τι καλὸν καὶ ὡραῖον ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον, χρειάζεται τὴν νεότητα μὲ τὴν ὑγείαν της καὶ μὲ τὴν ζωήν της, τὴν καρποφορίαν τῆς γῆς, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἄνεσιν τοῦ βίου, ὅσα δηλαδὴ καλλιεργεῖ καὶ ἐκτρέφει ἡ ἐπιστήμη. Ὄχι δὲ μόνον τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τῶν φροντίδων τῆς ἐπιστήμης θέλει νὰ καταβροχθίζῃ ὁ πόλεμος, ἀλλὰ ζητεῖ καὶ νὰ χρησιμοποιῇ τάς ἐπιστημονικάς ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις (τάς μηχανικάς τελειοποιήσεις, τάς ἐκρηκτικάς ὕλας, τὰ χημικὰ σκευάσματα, τὰ ἠλεκτρικὰ καὶ ὀπτικὰ καὶ τὰ ἄλλα ποικίλα μέσα), ἅτινα ὅλα ἐκείνη προορίζει διὰ τοὺς εἰρηνικοὺς καὶ εὐγενικοὺς σκοπούς της. Ἐξ ἄλλου δ᾽ ὅμως ἡ ἐπιστήμη ἐργάζεται ἀνενδότως πρὸς παρεμπόδισιν καί, εἰ δυνατόν, καὶ ὁριστικὴν κατάργησιν τοῦ πολέμου...Ἡ προαγωγή τῆς συγκοιινωνίας (διά ξηρᾶς και θαλάσσης, διά τοῦ ἀέρος και των ἠλεκτρομαγνητικῶν κυμάτων) προσφέρει το κάλλιστον μέσον προς καταπολέμησιν...τῆς Ἔριδας...Τὴν κατάργησιν τοῦ πολέμου ἐπιδιώκει ἡ ἐπιστήμη μετὰ σπουδῆς, διότι ἐξ αὐτῆς μέλλει νὰ προκύψῃ ὄχι μόνον ἡ ἄμεσος ὠφέλεια τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ φρικτοῦ αὐτοῦ ἐφιάλτου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη ὠφέλεια, ἡ ἔμμεσος, ἥτις θὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἐξοικονομήσεως κολοσσιαίων χρηματικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα δαπανῶνται μέχρι τοῦδε πρὸς τοὺς πολεμικοὺς σκοπούς, καὶ τὰ ὁποῖα, διατιθέμενα διὰ τάς ἐπιστημονικάς ἐρεύνας θὰ ἐξασφαλίσουν καὶ θὰ ἐπιταχύνουν τὴν ἐπίτευξιν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τῆς καταπολεμήσεως τῶν μεγάλων λαοφθόρων νόσων, ἰδίως τῆς φυματιώσεως, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ καὶ τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς Φύσεως, καὶ ἑπομένως τῆς βελτιώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Οὕτως ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα καθ᾽ ἥν θὰ ἐπιφοιτήσῃ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἡ εὐλογία τοῦ Θεανθρώπου: «ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» (σ.σ.: Καινή Διαθήκη, κατά Λουκά Ευαγγέλιον β′,14). Εἰς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας δὲν πρέπει νὰ ὑστερήσῃ ὁ ἑλληνικὸς νοῦς, τὸν ὁποῖον ἐξάπτει ἡ συναίσθησις ὅτι βασίζεται ἐπὶ τῆς κληρονομίας τῆς πνευματικῆς ἐκείνης παραγωγῆς, ἥτις, ἀπὸ

τῆς χώρας αὐτῆς προελθοῦσα, ἐφώτισεν ἔκτοτε, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ φωτίζῃ τὸν κόσμον» [689].

Ο ενθουσιασμός όμως του Κ. Ν. Μέρμηγκα, αλλά και των Ευρωπαίων, σύντομα διαψεύσθηκε, διότι σε χρονικό διάστημα λιγότερο του εξαμήνου, η Γερμανία κατέλαβε ολόκληρη την Τσεχοσλοβακία (Μάρτιος 1939)[690]. Ως προς την αναφερόμενη από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα ευαγγελική ρήση, γνώμη μου είναι ότι αυτής προηγείται η ρήση «Δόξα εν υψίστοις Θεώ» η δε πραγματοποίησή της χρειάζεται χριστιανική συνείδηση και χριστιανική ζωή, δεν πραγματοποιείται μαγικά και με ευχές.

Στο σύνολό του το άρθρο θεωρείται κατά την γνώμη μου άριστο μεν, αφού αποτελεί ως προς το περιεχόμενό του έναν έπαινο για το έργο της επιστήμης που υπηρετεί το φαινόμενο της ζωής, καινοτόμο επίσης, αφού ως προς το θέμα δεν ασχολείται κάποιος συχνά με τη σχέση αυτών των εννοιών, συγκροτημένο δε, διότι η σκέψη του βασίζεται σε λογικά δεδομένα, αναλύοντας τις έννοιες αλλά και προτείνοντας λύσεις για την επικράτηση του αγαθού.

---

[689] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Ο πόλεμος και η επιστήμη*», στην: *Ο Τύπος*, ετ. 4ον , αρ. φ. 1425, Αθήνα 1938, σ. 1, 18/11/1938.

[690] Νέα Εγκυκλοπαίδεια, στο λήμμα: *παγκόσμιοι πόλεμοι,* Θεσσαλονίκη 2006, τ. 19, σ. 350.

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΥ

1. Γενικά

Ο Κ Ν. Μέρμηγκας ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία, πρώτα διότι είχε πλούσιο εσωτερικό κόσμο, όπως φαίνεται από τον καλλιεργημένο χαρακτήρα του καθώς από την σκέψη του να φιλοσοφεί πάνω σε διάφορες έννοιες, που υπάρχουν διάχυτες τόσο στο ιατρικό του όσο και στο πολιτικό του συγγραφικό έργο, δεύτερο διότι κατά το χρονικό διάστημα της παραμονής του στο Βερολίνο μελέτησε τον Goethe και επηρεάσθηκε απ' αυτόν, πράγμα που φαίνεται επίσης από ιατρικά του δημοσιεύματα, τρίτο διότι ήταν επιλογή του να ασχοληθεί με τη λογοτεχνία και να κάνει σ' αυτή διάλειμμα απ' το επίπονο και αγχώδες ιατρικό του έργο, διοχετεύοντας μ' αυτό τον τρόπο σ' αυτή τον όποιο ελεύθερο χρόνο είχε από τη κύρια εργασία του, αυτή του πανεπιστημιακού ιατρού, και τέταρτο και τελευταίο διότι θα ήθελε να εναρμονίζεται με τη τάση (μόδα) της εποχής του, που ήθελε τους ανθρώπους των Γραμμάτων, και ιδίως τους πανεπιστημιακούς ιατρούς, να ασχολούνται με τη λογοτεχνία, και μάλιστα με την ποίηση.

Το λογοτεχνικό έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα συνίσταται αφ' ενός σε κριτικές μελέτες για τα έργα του Γκαίτε, για το ποιητικό έργο του καθηγητή της Οφθαλμολογίας Ανδρέα Αναγνωστάκη, για την ποίηση γενικά και για την καλλιτεχνία σε σχέση με την επιστήμη, αφ' ετέρου δε μετέφρασε τον «Φάουστ» και την «Λυρική ποίηση» του Γκαίτε, καθώς και ποιήματα του Μπάϋρον[691], ενώ παράλληλα έγραψε κι' ο ίδιος ποιήματα απ' τα οποία η έρευνα ένα μόνο μπόρεσε ν' ανεύρει, που κι' αυτό ήταν το τελευταίο του[692].

Η γλώσσα που χρησιμοποίησε στο καθ' αυτό λογοτεχνικό του έργο, δηλαδή το μεταφραστικό και το δικό του ποιητικό έργο, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν η καθομιλουμένη, χωρίς όμως να είναι και η αυστηρή δημοτική. Όσον αφορά το θέμα αυτό, σχολιάζοντάς το ο καθηγητής Γεράσιμος Ζώρας, ειδικά για την μετάφραση του Φάουστ από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, πράγμα το οποίο όμως ισχύει και για κάθε του έργο, παραθέτει μια περικοπή από τον πρόλογο του συγγραφέα, ο οποίος κάνει λόγο για «αρμόζον λεκτικό και φραστικό είδος». Η περικοπή απ' τον πρόλογο του Κων. Μέρμηγκα, που αναφέρει ο καθηγητής της νεοελληνικής φιλολογίας Γερ. Ζώρας έχει ως εξής:

---

[691] Χάρη Πάτση, *Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τ. 10, σ. 222.

[692] Γεωργ. Κ. Πουρναρόπουλος, «*Οι διδάσκαλοί μας*», στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 20.

«..Όσον αφορά στη γλωσσική μορφή της μετάφρασης σημείωνε (σ.σ. ο Κ. Ν. Μέρμηγκας): «εκυριάρχησεν εν τη μεταφράσει ταύτη η ελευθέρα εκλογή του αρμόζοντος λεκτικού και φραστικού είδους εκ της πλουσίας γλωσσικής ημών παρακαταθήκης επί τη προσοχή όπως αφ' ενός μεν η προτίμησις στρέφηται προς τον επιμεμελημένον γλωσσικόν τύπον, αλλ' αφ' ετέρου η όλη μορφή του λόγου διατηρηθή τοιαύτη, ώστε ούτος ακουόμενος, ιδίως από σκηνής, να προσπίπτη εις τα ώτα ως η συνήθης ημών κοινωνική ομιλία..» [693].

Στο σημείο αυτό είναι άξιο παρατήρησης ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ενώ στο καθ'αυτό μεταφραστικό και δικό του ποιητικό έργο χρησιμοποιεί ένα είδος της δημοτικής (καθομιλουμένης) γλώσσας, στο πρόλογο του έργου του αυτού συνεχίζει να χρησιμοποιεί φανατικά την καθαρεύουσα.

Επίσης, ως προς τη μορφή του μεταφραστικού του έργου, πράγμα όμως που ισχύει πάλι και για το ποιητικό του έργο, έρχεται πάλι ο καθηγ. Γεράσιμος Ζώρας[694] να αναφέρει σχετική φράση του ίδιου του Κ. Ν. Μέρμηγκα γι' αυτό το θέμα: «..Και προσέθετε σχετικά με την έμμετρη μορφή της μετάφρασης: «Ότι η απόδοσις αύτη οφείλει να γίνη, ως δυνατόν, στιχουργικώς και μάλιστα υπό ομοιοκαταληξίαν, τούτο απόκειται ευνόητον».

---

[693] Γεράσιμος Ζώρας, *«Η αφυπηρέτηση του Κων. Μέρμηγκα και ο Φάουστ του Γκαίτε»,* σ. 1, στο: *Καποδιστριακό* (Πρόσβαση στη: http://kapodistriako.uoa.gr/stories/145 , 11. 5. 2012). Στο εξής: Ζώρας – *αφυπηρέτηση Μέρμηγκα*.

[694] Ζώρας – *αφυπηρέτηση Μέρμηγκα*, ό. π., σ. 1.

2. Κριτική μελέτη: «Η Επιστήμη εν σχέσει προς την Ποίησιν, την Καλλιτεχνίαν και την Πολιτικήν».

Με τον παραπάνω τίτλο ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έκανε μια μελέτη εισηγητική αλλά και κριτική των προαναφερομένων εννοιών σε συσχετισμό μεταξύ των, της οποίας μελέτης το μισό αναφέρεται στη σχέση επιστήμης και ποίησης, το ένα τέταρτο στη σχέση επιστήμης και καλλιτεχνίας και το άλλο τέταρτο στη σχέση της επιστήμης με την πολιτική. Επειδή το μεγαλύτερο τμήμα σχετίζεται με τη ποίηση και την καλλιτεχνία, γι΄ αυτό η πραγματεία αυτή αναφέρεται στο λογοτεχνικό μέρος της διατριβής.

Τη μελέτη αυτή την παρέδωσε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως μάθημα «διά του Τύπου» στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο που καθιέρωσε η εφημερίδα «Βραδυνή»[695], σε δύο συνεχή φύλλα, σε αφιερωμένη γι΄ αυτό επιφυλλίδα της, για τη μόρφωση – παίδευση, χωρίς προϋποθέσεις, των πολιτών και μάλιστα των αναγνωστών της, με τη συνεργασία πανεπιστημιακών δασκάλων. Αναφέρει σχετικά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας: «Κατὰ παράκλησιν τῆς φίλης «Βραδυνῆς» θέλω ἀσχοληθῇ ἐν τῷ παρόντι μαθήματι περὶ τῆς ἐπιστήμης ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποίησιν, τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν πολιτικὴν…»[696].

Και στη μελέτη αυτή γίνεται πάλι φανερή η εντύπωση που προκαλείται τόσο στην εκλογή του θέματος όσο και στο ότι ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρεται αυτολεξεί για την έμπνευση που είχε στην ανάλυση αυτού του θέματος, όπως θα συναντήσει ο αναγνώστης.

Και όσον αφορά για το πρωτόγνωρο της εκλογής του θέματος, θεωρώ ότι απ΄ όσο γνωρίζω, δεν βρέθηκε κάποιος άλλος να ασχοληθεί με το θέμα αυτό, με θετικά σχόλια για τη σχέση της επιστήμης με τις άλλες αναφερόμενες έννοιες, ιδίως μάλιστα με την ποίηση. Βρέθηκαν όμως από την έρευνά μας δυο μελέτες, που δημοσιεύθηκαν ως άρθρα στην εφημερίδα του Μεσοπόλεμου «Νεοελληνικά Γράμματα», τα οποία αναφέρονται σε διακριτούς ρόλους ανάμεσα στις έννοιες αυτές, και ιδίως ανάμεσα στην επιστήμη και στην ποίηση. Η μία λέγει, ότι η επιστήμη και η ποίηση αλληλοσυμπληρώνονται, η δε άλλη μελέτη αποτρέπει έναν επιστήμονα να έχει ποιητικό ύφος στα επιστημονικά συγγράμματά

---

[695] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *«Η Επιστήμη εν σχέσει προς την Ποίησιν, την Καλλιτεχνίαν και την Πολιτικήν»,* στην*: Η Βραδυνή,* ετ. 11^{ον} φ. 3566 και 3567 της 4 και 5 Ιανουαρίου 1935, σ. 1,6. Στο εξής: Μέρμηγκας – Βραδυνή – *Ποίηση*.

[696] Μέρμηγκας – Βραδυνή – *Ποίηση*, ό. π., σ. 1.

του και στις πραγματείες του, χωρίς όμως ν' αποκλείει και τον ίδιο τον επιστήμονα να είναι και ποιητής.

Συγκεκριμένα, το πρώτο άρθρο γραμμένο απ' τον νομικό και συγγραφέα Παναγή Λεκατσά[697], μεταξύ άλλων, αναφέρει τα εξής: «...ἀρκεῖ νὰ σκύψει λίγο προσεχτικώτερα κανεὶς πάνω στὸ βαθύτερο νόημα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ποίησης γιὰ νὰ νιώσει πὼς ἡ μόνη ἀντίθεση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσά τους εἶναι ἐκείνη ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ συμπληρώνει ἡ μία τὴν ἄλλη. Ἡ ἐπιστήμη, ἀγαπητέ μου, εἶναι ἡ ἔρευνα τῆς ἐξωτερικῆς ἀλήθειας, μία προέκταση τῆς σκέψης στὸ μυστήριο τοῦ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο κόσμου· μὰ ἡ ποίηση εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἐσωτερικῆς ἀλήθειας, τὸ φῶς στὸ μυστήριο τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου...Ἡ ποίηση εἶναι ὁ διερμηνευτής αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἐνῷ ἡ ἐπιστήμη εἶναι ὁ διερμηνευτής τοῦ ἄλλου. Ὄργανο τῆς δεύτερης εἶναι ἡ διάνοια στη μηχανική λειτουργία της· γι᾽ αυτό καί οἱ γνώσεις πού δίνει εἶναι κομματιασμένες κι᾽ ἐπιφανειακές καί κρύες. Ὄργανο τῆς πρώτης εἶναι ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς καί τοῦ πνεύματος, πού σε μιάν ὑπέρτατην ἔνταση ρίχνουν τη σπαθωτή ριπή τοῦ φωτός τῆς ἐνόρασης στ᾽ ἀπροσκύνητα ἄδυτα τοῦ ἀνθρώπου...Ἡ ἐπιστήμη ἦταν καὶ θἆναι πάντα ἡ ὑπηρέτρια τοῦ ἀνθρώπου, ἀγαπητέ μου· μὰ ἡ ποίηση θἆναι ἡ ἔκφραση τῆς ὑψηλότερης εὐγένειάς του. Ἔχε το πάντα στὸ νοῦ σου πὼς ὁ ποιητὴς ἀπέχει ἀπὸ τὸν κοινὸ ἄνθρωπο, ὅσο ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν πίθηκο, καὶ πὼς ἕνας λαός, μ᾽ ὅση ἐπιστήμη κι᾽ ἂν ἔχει, ἂν δὲν ἔχει ποίηση, εἶναι λαὸς λογικευόμενων πιθήκων...»[698].

Το δεύτερο άρθρο γραμμένο από τον φιλόλογο, κριτικό και λογοτέχνη Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο[699] μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «...Ἡ πανεπιστημιακὴ λογοτεχνικὴ παράδοση, εἶναι μιά ἰδιότυπη μονάδα, ποὺ δὲν πρέπει, γιὰ τὸ καλὸ τῶν καθαρῶν νοημάτων, νὰ μπερδεύεται μὲ τὴ γνήσια, τὴν πραγματικὴ λογοτεχνικὴ παράδοση...Μὲ ὅλα τοῦτα δὲ θέλω, βέβαια, νὰ κατηγορήσω κανένα καὶ τίποτε. Θέλω μονάχα νὰ ξεχωρίσω τοὺς ρόλους. Καὶ νὰ παρατηρήσω, πὼς μονάχα προσωπικότητες πολυδύναμες μποροῦν νὰ συνταιριάζουν μέσα τοὺς καρποφόρα καὶ ἁρμονικὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη. Μὰ τὸ φαινόμενο εἶναι σπάνιο, γιατί διαφορετικὸς εἶναι ὁ ρόλος τοῦ λογοτέχνη καὶ τοῦ

[697] Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Larousse – Brittanica, στο λήμμα: *Λεκατσάς Παναγής,* τ. 32 (2007), σ. 548.
[698] Παναγής Λεκατσάς, «*Σ' έναν ποιητή*», στα: *Νεοελληνικά Γράμματα*, φ. της 3ης Δεκεμβρίου 1938, σ. 9.
[699] Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος – Larousse – Brittanica», στο: *Παναγιωτόπουλος Ι. Μ.*, τ. 41 (2007), σ. 299.

ἐπιστήμονα. Κι ὅταν ἄνθρωποι, ποὺ δὲν εἶναι προικισμένοι μὲ τεράστιες ἱκανότητες, προσπαθοῦν νὰ παίξουν ταὐτόχρονα τοὺς δυὸ τούτους ρόλους, εἴτε ξεπέφτουν στὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀσημότητα εἴτε καλλιεργοῦν τὴν ἐπιστήμη σὲ βάρος τῆς τέχνης καὶ ἀντίστροφα…»[700].

Επανερχόμενος στον Κ. Ν. Μέρμηγκα διαπιστώνουμε, επίσης, ότι γίνεται φανερή η σφαρική του σκέψη και σ' αυτή τη μελέτη, όταν με συλλογισμούς λογικούς αναλύει, πρώτα, τις έννοιες επιστήμη, ποίηση, καλλιτεχνία, πολιτική, και συσχετίζει, κατόπιν, αυτές μεταξύ των, για να εξαγάγει τα πορίσματά του.

Αναφέρει λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πρώτα μεν για τη ποίηση μεταξύ άλλων, και τα εξής: «…Καθ᾽ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ ποιήσεως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο τούτων σταθμῶν τῆς νοητικῆς δυνάμεως. Εἶνε λίαν γνωστὴ καὶ διαδεδομένη ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν γίνεται ἀλλὰ γεννᾶται, ὡς ἐπίσης γνωστὸν ἀφ᾽ ἑτέρου ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ὁδηγεῖται ὑπὸ τῆς ψυχραίμου γνώσεως καὶ τῆς λελογισμένης σκέψεως, ἀλλ᾽ ὑπακούει εἰς τὴν ἐνδόμυχον φωνὴν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ρίπτεται ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς φαντασίας, δι᾽ ὧν οὕτω δύναται νὰ ὁδηγηθῇ πρὸς κόσμους νοητούς, ρηγνύων ἔτι πολλάκις καὶ πάντα δεσμὸν μετὰ τῆς πραγματικότητος. Ταῦτα πάντα φαίνονται ἀποτελοῦντα βασικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἔργον τῆς ἐπιστήμης, τῆς προχωρούσης διὰ βήματος σταθεροῦ καὶ περιεσκεμμένου, ἀναζητούσης δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ μόνην τὴν ἀλήθειαν καὶ πάντοτε διὰ μέσου τοιούτων ὥστε ταῦτα νὰ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν τούτων καὶ ὑπὸ παντὸς ἄλλου ἑρμηνευτοῦ, ἑπομένως δ᾽ ἀντιτιθεμένης πρὸς πᾶσαν ὑποκειμενικὴν χρῶσιν οἱουδήποτε μέσου ἤ ὑποκειμένου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὴν ὅλην διεξαγωγὴν τῆς ἀσχολίας καταφαίνεται ἡ ὑπάρχουσα διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ποιητοῦ. Διότι ὁ μὲν πρῶτος, ἵνα διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον του ὀφείλει νὰ προσοικειωθῇ τὴν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν, ἐνῷ ὁ ποιητὴς κατὰ κανόνα ὑπείκει εἰς τὴν ἀταξίαν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἔτι καὶ εἰς τάς ἐξάψεις τῆς αἰσθηματικότητος. Ἀκριβῶς δὲ καὶ πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπόχρωσιν τῆς διανοητικῆς ζωῆς, δηλ. τὴν αἰσθηματικότητα, ὑπάρχει θεμελιώδης ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ποιητοῦ…Ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ὅμως ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγα σημεῖα συναντήσεως μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ποιήσεως. Καὶ πρῶτον

[700] Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, *«Η επιστήμη και η Λογοτεχνία»*, στα: *Νεοελληνικά Γράμματα*, φ. της 19 Οκτωβρίου 1940, σ. 1,9.

ἡ ἔμπνευσις παριστᾷ στοιχεῖον ἀπαραίτητον καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ὡς ὁ ποιητὴς ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐμπνεύσεως πρὸς ἀποτέλεσιν φανταστικῶν εἰκόνων καὶ ἔκφρασιν αὐτῶν, οὕτω καὶ πρὸς τὸν ἐπιστήμονα ἀναγκαιοῖ ἡ ἔμπνευσις εἴτε πρὸς ἑρμηνείαν φαινομένων εἴτε πρὸς σύλληψιν νέων ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν καὶ σκέψεων. Δεικνύεται δὲ μάλιστα πολλάκις ἡ ἔμπνευσις τοῦ ἐπιστήμονος ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ποιητοῦ, καθ᾽ ὅσον δηλ. αὕτη ἐκπηγάζει οὐχὶ μόνον ἀπὸ τινος αἰσθητηρίου ἀντιλήψεως, θέας τινος πράγματος σχετικοῦ ἢ ἀκούσματος κλπ., ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἀπὸ πρωτογενοῦς συλλήψεως τῆς ἰδέας, γεννωμένης οὕτως ἐν τῷ νῷ ἐντελῶς αὐθορμήτως…ὡς συνέβη καὶ πρὸς τὸν Gauss, ὅστις ἀναφέρει ὅτι τὸν νόμον τῆς ἠλεκτρικῆς ἐπαγωγῆς ἀνεκάλυψεν ἅμα τῇ ἀφυπνίσει τὴν 7ην πρωϊνὴν τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1835, ἰδίως δὲ καθ᾽ ἥν ὥραν ἐπεχείρει ἤρεμον ἀνάβασιν πρὸς δασώδη ὑψώματα ὑπὸ καιρὸν εὔδιον…Καὶ ποιητικῆς δὲ πνοῆς ἐνυπάρχει οὐ σμικρὸς βαθμὸς ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ἐπιστήμονος. Διότι καὶ ὁ ἐπιστήμων πολλάκις βλέπει διὰ τῶν ὀμμάτων τῆς φαντασίας τὰ πράγματα «οὐχ οἷα ταῦθ᾽ ὑπάρχει ἀλλ᾽ οἷα δύναται καὶ δεῖ». Γνωστὸν δ᾽ ὅτι εἰς χρόνους λίαν παλαιοὺς ἐτηρεῖτο ἀδελφικὴ σχέσις μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ ποιήσεως. Οἱ ἀρχαῖοι Ἰνδοὶ μαθηματικοὶ ἔγραφον τάς διδακτικάς αὐτῶν προτάσεις εἰς στίχους…ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Kepler (1571 – 1630), ὃν ἡ ποιητικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ Σύμπαντος ἤγαγεν ἐπὶ τὴν κατάστρωσιν τῶν ὑπολογισμῶν…Τέλος δ᾽ ὡς ἀντίρροπον τῆς ἄνωθι σημειωθείσης ἀντιθέσεως μεταξὺ ἐπιστήμονος καὶ ποιητοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀκρίβειαν ὀφείλει νὰ σημειωθῇ ἡ ὁμοιότης, ἥτις ὑπάρχει ἐπ᾽ ἀμφοτέρων ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς φιλοπονίας…Παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι ὁ ποιητής, φύσει προνομιοῦχος καὶ ἀνώτερος πάσης δεσμεύσεως, δὲν ὑποχρεοῦται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συστηματικῆς παρασκευῆς τοῦ πνεύματος, ὡς τοῦτο ἀπαραιτήτως ἐπιβάλλεται ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀντίληψις ὅμως αὕτη εἶναι σφαλερά…ἡ λεπτὴ γνῶσις τῆς σχέσεως τῶν ἀπεικονιζομένων φαινομένων καὶ πραγμάτων ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τῆς σκοπουμένης ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνεται ὁ ποιητής, καὶ ἡ γνῶσις λοιπὸν αὕτη παριστᾷ ἀπαίτησιν ἐπιτακτικὴν πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Ὅτι δὲ καὶ συνύπαρξις τῶν δύο τούτων, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ποιήσεως, εἶναι δυνατὴ ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, καὶ μάλιστα καὶ ἀνάπτυξις ἀμφοτέρων ἐκτάκτως ἐπιτυχής, τοῦτο γνωρίζομεν πλὴν τοῦ παραδείγματος τοῦ Goethe, καὶ ἐξ ἄλλων περιπτώσεων. Οὕτως, ἐκ τοῦ φυσιοδιφικοῦ κύκλου ἀρυόμενοι, ἀναφέρομεν τὰ

παραδείγματα ἀνδρῶν διαπρεψάντων ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ ποιήσει· τοιοῦτοι οἱ Haller, Chemisso, Jenner, Volkmann, Schleish, Kreppelin, Ross…»[701].

Δεύτερο, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κάνει λόγο για τη σχέση της επιστήμης με την καλλιτεχνία αναφέροντας επίσης, μεταξύ άλλων, τα εξής: «…Νῦν δὲ ὁ λόγος περὶ τῆς ἐπιστήμης ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνίαν. Ἐνῷ ὁ ἐπιστήμων εἶνε ὁ παρατηρητὴς καὶ ἐρευνητὴς παντὸς ὅ,τι δύναται νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν καὶ κρίσιν καὶ ἐνῷ ὁ ποιητὴς εἶνε ὁ ὁδηγὸς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ὁ διερμηνεὺς τῶν παθῶν καὶ πόθων αὐτῆς, ἀλλ᾽ ὁ καλλιτέχνης εἶνε ὁ ἐκλεκτός τῆς φύσεως, εἰς ὅν αὕτη ἀποκαλύπτει τήν ἑαυτῆς ὡραιότητα καί εἰς ὅν ἐμπιστεύεται τὴν παράστασιν αὐτῆς. Ἡ παράστασις αὕτη ἐπιτυγχάνεται ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου κατὰ τρόπον τοιοῦτον καθ᾽ ὅν οὗτος ἀφοῦ δεχθῇ τὴν ἔμπνευσιν (εἴτε ἐκ τοῦ ἔξω κόσμου διὰ τῶν αἰσθητηρίων εἴτε καὶ ἀπ᾽ εὐθείας ἐκ τοῦ ἰδίου πνεύματος) καταρτίζει ἐντὸς τοῦ νοῦ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ἀντικειμένου τούτου τῆς ἐμπνεύσεως, οὗτινος ἀκολουθεῖ εἶτα ἡ ἐξωτερικὴ δημιουργία, συντελούσης ἐν πολλοῖς καὶ τῆς ὑποβλητικῆς καθοδηγήσεως ἔκ τινος φυσικοῦ ὑποδείγματος…Ὥστε διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ καλλιτέχνου εἶνε, ὅτι, ἐνῷ ὁ ἐπιστήμων ζητεῖ ἐπιμόνως καὶ ἀενάως ὅπως προσεγγίσῃ τὴν αἴσθησίν του πρὸς τὴν ἀρχέγονον πηγὴν παντός τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ φλέγεται ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας ὅπως αὐτός, εἰ δυνατόν, πρῶτος πατήσῃ τὸ παρθένον ἔδαφος τοῦ ἀγνώστου, ἀμείλικτος δ᾽ ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἱκανοποιήσεως, ὅπερ παράγεται εἰς τὸν ἐρευνητὴν νοῦν ἀνεξαρτήτως τῆς παρουσίας ἢ ἀπουσίας αἰσθητικῆς τινος ὡραιότητος, ἀλλ᾽ ὁ καλλιτέχνης ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν προέλευσιν καὶ ὑπόστασιν τοῦ συγκινοῦντος αὐτὸν ὡραίου. Ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ὅμως ὁ καλλιτέχνης ὑποχρεοῦται συχνάκις κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ παραγωγικὴν προσπάθειαν νὰ προσφύγῃ εἰς ἐπιστημονικάς μεθόδους καί ἐνεργείας, δηλ. εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐνδομύχου λόγου τῶν φαινομένων καὶ ρύθμισιν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τάς ὑποδείξεις τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐρεύνης. Ὡς παράδειγμα δύναται νὰ ληφθῇ ἡ χρησιμότης ἡ μεγάλη, τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως τῆς σκιαγραφίας, ἥτις ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ζωγράφους μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἥτις παρέσχεν εἰς τοὺς μετέπειτα καλλιτέχνας τὸ μέσον της ἐπιτυχοῦς ἀποπτικῆς ζωγραφικῆς (ἧς τὸ κατόρθωμα πρότερον ἐπεφυλλάσσετο μόνον εἰς τοὺς πεπροικισμένους δι᾽ ἐξαιρετικῆς

---

[701] Μέρμηγκας – Βραδυνή – *Ποίηση*, ό. π., σ. 1,6.

ἰδιοφυΐας). Καὶ γενικώτερον, δ᾽ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων, ἅτινα ἐπιθυμεῖ ὁ καλλιτέχνης νὰ ἀναπαραστήσῃ, εὐνόητον ὅτι εἶνε πρὸς αὐτὸν ἀπαραίτητος. Μάλιστα δὲ καὶ ὑπ᾽ ἄλλην ἔποψιν προσεπέρχεται ἡ ἐπιστήμη εἰς βοήθειαν τοῦ καλλιτέχνου, ἤτοι διὰ τῆς (ἐπιστημονικῆς) συστηματοποιήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ψυχολογικῶν καλλιτεχνικῶν αἰσθημάτων, τουτέστι τῆς ὑπαγωγῆς αὐτῶν εἰς κανόνας αἰτιολογίας καὶ ἀλληλουχίας καὶ διαδοχῆς οὓς ἐννοεῖ μὲν αὐθορμήτως καὶ ἐν ἑαυτῷ ἕκαστος καλλιτέχνης, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις ἡ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῆς καταγραφῆς τῆς πείρας τῶν πολλῶν εἶνε βεβαίως χρήσιμος. Οὕτως ἔχομεν πρῶτον μὲν τὴν «ἐπιστήμην τῆς καλλιτεχνίας», ἥτις ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἔρευναν τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως, ἥν καλεῖται νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἡ καλλιτεχνία, δεύτερον δὲ καὶ τὴν «ἐπιστημονικὴν καλλιτεχνίαν», ἤτοι τὴν χρησιμοποίησιν ὑπὸ τῆς καλλιτεχνίας τῶν γνώσεων καὶ τῶν μέσων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἡ μέχρι τοῦδε παρατήρησις ἔχει ἤδη πιστοποιήσει τὴν στενὴν ἀλληλουχίαν μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ καλλιτεχνίας, ἥτις ἀλληλουχία ἐκδηλοῦται πρώτιστα διά τῆς, ἐπὶ πλειόνων περιπτώσεων καταδειχθείσης, ἁρμονίας ἐπὶ τῇ συνυπάρξει ἐπιστήμης καὶ καλλιτεχνίας ἐν τῷ πνεύματι τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου. Καταδεικνύεται δ᾽ ἡ ἁρμονία αὕτη οὐ μόνον ἐν τῇ ἐπιπροσθέτῳ ῥοπῇ τοῦ ἐπιστήμονος εἰς καλλιτεχνικὴν ἀσχολίαν (οἷόν τι παρατηρεῖται συχνάκις, ὡς φερ᾽ εἰπεῖν παρὰ τῷ διασήμῳ χειρουργῷ Billroth, ὅστις τάς ὥρας σχολῆς ἀφιέρωνεν εἰς τὴν μουσικήν, καὶ τῷ περιωνύμῳ φυσιοδίφῃ Haeckel, ὅστις διέπρεπε καὶ ὡς ὑδατογράφος κ.ἄ.τ.) ἀλλ᾽ ἔτι μᾶλλον καὶ ἐν τῇ ὁμοτίμῳ ἐπιδόσει εἰς δημιουργικὴν παραγωγήν, ἐπιστημονικὴν τε καὶ καλλιτεχνικήν· τοιαῦτα ὑπέροχα παραδείγματα παρέχουσι πρώτιστα μὲν πάντων ὁ Leonardo da Vinci (ζωγράφος, γλύπτης, μουσικός, φυσιολόγος, φυσικός, μηχανικός), εἶτα δὲ καὶ οἱ Michelangelo (ζωγράφος, γλύπτης, ἀρχιτέκτων) καὶ Albrecht Dürer (ζωγράφος, γλύπτης, χαράκτης, ἀρχιτέκτων)...» [702].

Σ᾽ ένα άλλο άρθρο του, σχετικό με τον Γκαίτε, ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής για τη σχέση επιστήμης και ποίησης: «...Ὁ Goethe ἐπρέσβευεν ὅτι, ὡς ἡ καλλιτεχνία παρίσταται πρὸ ἑκάστου ἀντικειμένου κατεργασίας ὡς συνδυασμὸς τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως μετὰ τῆς αἰσθητικῆς ἰδέας περὶ αὐτοῦ, ὁμοίως ὀφείλει καὶ ἡ ἐπιστήμη ὡς τοιοῦτος συνδυασμὸς νὰ

---

[702] Μέρμηγκας – Βραδυνή – *Ποίηση*, ό. π., σ. 1,6.

παρουσιάζηται πρὸ ἑκάστου θέματος αὐτῆς. Καὶ ἀντιστρόφως, προκειμένου περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς φαντασίας, λέγει ὅτι οἱ ἐργάται τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν «ἐκ τοῦ ὕψους τῆς λογικῆς αὐτῶν κρίσεως δὲν δύνανται εὐκόλως νὰ ἐννοήσουν ὅτι ὑπάρχει ἐπίσης καὶ θετικὴ αἰσθητικὴ φαντασία, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲ καὶ δύναται κἄν νὰ ὑπάρξῃ καλλιτεχνία (Ἔκδ. Hempel τομ. 34 σελ. 129)…Ἐν γένει δ᾽ ἐπίστευεν ἀκραδάντως ὅτι σκέψις καὶ αἴσθημα εἶνε προϊόντα τῆς αὐτῆς ψυχικῆς ἰδιότητος καὶ ὅτι καλλιτεχνία καὶ ἐπιστήμη εἶνε ἀποκαλύψεις τῶν αὐτῶν ἀρχικῶν μορφῶν καὶ νόμων, οἵτινες κυριαρχοῦσιν ἐπὶ τοῦ πυρῆνος τῆς πραγματικότητος. Ἀγανακτῶν κατὰ τῶν ἐπικριτῶν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ περὶ «μεταμορφώσεως τῶν φυτῶν», τῶν κατακρινόντων τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Goethe, τοῦ ποιητοῦ, εἰς ἔργα τῆς ἐπιστήμης, ἔγραφε: «Δὲν ἤθελον νὰ παραδεχθοῦν ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ἑνωθοῦν ἐπιστήμη καὶ ποίησις. Ἐλησμόνουν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ δὲν ἐλάμβανον ὑπ᾽ ὄψει ὅτι ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ χρόνου, δυνατὸν ποτε νὰ συναντηθοῦν καὶ πάλιν ἐν ὑψηλοτέρᾳ περιωπῇ, εἰς φιλικὴν συνένωσιν πρὸς ἀμοιβαῖον ὄφελος». (Goethe prosaische und poetische Werke – Cotta᾽scher Verlag 1847 τόμ. III σελ. 752)» [703].

Στο ίδιο άρθρο σ' άλλο σημείο ο Κ. Ν. Μέρμηγκας για τη σχέση επιστήμης και καλλιτεχνίας τώρα, πάλι στον Γκαίτε, αναφέρει τα εξής: «…Περὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ καλλιτεχνίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐθνικότητα ἔχει ἐκφρασθῇ ὁ Goethe ὡς ἑξῆς: «Δὲν ὑπάρχει πατριωτικὴ καλλιτεχνία καὶ πατριωτικὴ ἐπιστήμη. Καὶ τὰ δύο ἀνήκουσιν, ὡς πᾶν ὑψηλὸν ἀγαθόν, εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον καὶ ἡ ἐξυπηρέτησις αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γενικῆς ἀμοιβαίας συνδρομῆς ὅλων τῶν συγχρόνων, ἐπὶ διαρκεῖ ἐκτιμήσει τῶν ὅσων ἐναπελείφθησαν εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ παρελθόντος..». Ὁμοία καὶ ἡ ἑπομένη κρίσις αὐτοῦ: «Μόναι αἱ ἐπιστῆμαι συνδέουν ἡμᾶς μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· αὗται συμφιλιώνουν καὶ τὰ ἀπώτατα ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀπέχοντα πνεύματα, διατηροῦν δὲ τὰ μάλα εὐάρεστον σύνδεσμον ἔτι καὶ μεταξὺ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἀτυχῶς συχνὰ χωρίζει τῶν κρατῶν ἡ κατάστασις…».» [704].

Για το τρίτο μέρος της πραγματείας αυτής του Κ. Ν. Μέρμηγκα, που αφορά τη σχέση της επιστήμης με την πολιτική, γίνεται λόγος στο σχετικό κεφάλαιο της διατριβής αυτής, που εξετάζει τον Κ. Ν. Μέρμηγκα ως πολιτικό συγγραφέα.

---

[703] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διάνοια του Goethe*», στο: *Ελληνική Ιατρική*, ετ. 7ον (1933), τευχ. 9ον, σ. 929 – 949, βλ. ειδικότερα σ. 945 – 946.

[704] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διάνοια του Goethe*», στο: *Ελληνική Ιατρική*, ετ. 7ον (1933), τευχ. 10ον, σ. 1034 – 1057, βλ. ειδικότερα σ. 1046.

3. Κριτικές μελέτες του Κ. Ν. Μέρμηγκα για τον Γκαίτε ως ποιητή.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επίσης έγραψε δυο κριτικές μελέτες για τον Goethe ως λογοτέχνη, από τις οποίες η μια εκφωνήθηκε ως λόγος στην Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών με την ευκαιρία 100 ετών από τον θάνατόν του και η άλλη δημοσιεύθηκε σε επιστημονικό ιατρικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης. Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τον Goethe, και μάλιστα τον είχε ως καθοδηγητή του και ίνδαλμά του, όπως φαίνεται από το κριτικό και μεταφραστικό του έργο γι' αυτόν. Η επίδραση του Goethe στον Κ. Ν. Μέρμηγκα κατά τη γνώμη μου οφείλεται στο ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έζησε στη Γερμανία, δηλ. στην πατρίδα του Goethe, για την απόκτηση ειδικότητας στη χειρουργική τρία με τέσσερα χρόνια (1900 – 1903), εποχή όχι μακριά από τον θάνατο του Goethe (1832), και εποχή που ο ίδιος ο Goethe με το έργο του είχε καθιερωθεί ως εθνικός λογοτέχνης και ποιητής στη συνείδηση των Γερμανών, και μάλιστα στους ανθρώπους των Γραμμάτων στη Γερμανία, με ευρεία διάδοση του έργου του, που ίσως να ήταν και της «μόδας», ιδίως μεταξύ των διανοουμένων.

Στη κριτική μελέτη με τίτλο «Johann Wolfgang Goethe» ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, μεταξύ άλλων, ειδικά για την ποίηση, αναφέρει και τα εξής: «...Προικισθείς ὁ νοῦς οὗτος δι᾽ ἐμφύτου δυνάμεως ὅλως ἐξαιρετικῆς, ἀλλὰ καὶ πλουτισθείς ἐπιγενῶς διὰ προσφόρου ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως, ἀνέπτυξε τὴν τεραστίαν αὑτοῦ ἱκανότητα κατὰ τρόπον τοιοῦτον καὶ πρὸς τόσας κατευθύνσεις ὡς δὲν συνέβη μέχρι τοῦδε πρὸς ἄλλον θνητόν. Ὡς πλεονέκτημα ἰδιαίτερον ὀφείλει νὰ λογισθῇ, ὅτι τάς πλείστας τῶν ἰδεῶν αὑτοῦ τούτων ὁ Goethe ἐξέφρασεν ὑπὸ θαυμασίαν ποιητικὴν μορφήν, ἐξ οὗ καὶ ἡ εὐρεία αὐτῶν διάδοσις καὶ κυριαρχία...Ἤδη ἐκ παιδικῆς ἡλικίας διαλάμπει ἡ ἐξαιρετικὴ φιλομάθεια τοῦ Goethe καὶ ἀντίληψις μετὰ χαρωπῆς διαθέσεως καὶ αὐτοπεποιθήσεως. Πρώτη ἐπεφάνη ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἰδιοφυΐα. Ἐν ἡλικίᾳ 8 ἐτῶν ἔγραψεν, ἐπὶ τῇ πρώτῃ του ἔτους, ποίημα πρὸς τοὺς ἐκ μητρὸς πάππον καὶ μάμμην – τὸ πρῶτον σωζόμενον ποίημα αὐτοῦ· πρὶν ἢ δὲ συμπληρώσῃ τὸ 10^{ον} ἔτος περιῆλθεν εἰς γνῶσιν αὐτοῦ, διὰ τῆς παραστάσεως ἀνδρεικέλων, ὁ μύθος ὁ περὶ τοῦ Φάουστ (τοῦ παλαιοῦ, μεσαιωνικοῦ, δόκτωρος Ἰωάννου Φάουστ, ὅστις ἐφέρετο ὡς πωλήσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Διάβολον διὰ τοῦ ἀνταλλάγματος τῶν ἐπὶ γῆς ἀπολαύσεων) – ὁ μύθος , ὅστις ἔμελλε

νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ὑπόθεμα τοῦ ἀριστουργήματος «Φάουστ», τοῦ ἐπασχολήσαντος ἔκτοτε τὸ πνεῦμα τοῦ Goethe καθ᾽ ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωήν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, μέχρι τῆς ἡλικίας 16 ἐτῶν, ὅτε καὶ ἐνεγράφη, ὡς φοιτητής, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Λειψίας, ἔγραψε ποιητικά τινα καὶ δραματικὰ ἔργα, ἐξ ὧν ὅμως ἐσώθησαν μόνον αἱ ποιητικαὶ σκέψεις περὶ τῆς «καθόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἅδην» καὶ περικοπαὶ ἐξ ἑνὸς δράματος «Belsazar», ἐνῷ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εἶχε γράψῃ κατέστρεψε διὰ τοῦ πυρὸς αὐτὸς οὗτος ὁ Goethe. Καὶ ὅσα δ᾽ ἔγραψεν ἐν τῇ διαρκείᾳ τῆς (τριετοῦς) φοιτητικῆς του ζωῆς ἐν Λειψίᾳ κατέκαυσεν ἐπίσης, ἀφῆκε δὲ μόνον ἐλάχιστα ποιήματα. Ἐπανελθὼν ἐκ Λειψίας εἰς Φραγκφούρτην ἀσθενὴς παρέμεινε πλησίον τῶν γονέων ἐπὶ 1½ ἔτος, ὁπότε καὶ ἔγραψεν ἀριθμὸν ποιημάτων, ὧν ἔνια καὶ ἐμελοποιήθησαν (ὑπὸ τοῦ Breitkopfs). Ἐν τῇ διαρκείᾳ τῆς διαμονῆς ταύτης ἐν Φραγκφούρτῃ ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Goethe διττὸν συμβεβηκός, ἤτοι τὸ μὲν ἡ (διὰ τῆς, ἐκ μητρὸς συγγενοῦς, Σουσάνας Κλέττενβεργ, εὐοδωθεῖσα) συναναστροφὴ μετὰ πολλῶν ἀνθρώπων ἀνηκόντων εἰς ὅμιλον καλλιεργοῦντα τὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειαν, τὸ δὲ ἡ ἀσχολία εἰς μελέτας καὶ πειράματα χημικά, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἀλχημιστικὰς ἐνεργείας καὶ διδάγματα μαγείας. Ἡ ὅλη αὕτη περίοδος τῆς ζωῆς τοῦ Goethe, μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 21 ἐτῶν, εἶνε προανάκρουσμα μόνον τῆς μεγάλης ἐκείνης συνταράξεως καὶ ὁριστικῆς κατευθύνσεως τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἥτις ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐπακολούθου ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ, ὡς φοιτητοῦ (σ.σ.: τῆς Νομικῆς[705]) ἐν Στρασβούργῳ. Ὁ ἴδιος περιγράφει ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ (« Dichtung und Wahrheit ») τὴν αἴσθησιν ἐκείνην τοῦ συνδυασμοῦ παραγωγικῆς ὁρμῆς τοῦ νοῦ μετ᾽ ἀνησύχου ἀβεβαιότητος κατὰ τὸν προσανατολισμὸν καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τρόπου ἐργασίας. Καὶ ἐνταῦθα σημειοῦται ἡ ἐπίδρασις ἐξωτερικῶν στοιχείων, ὧν ἡ σφραγὶς ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ἀνεξάλειπτος ἐπὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως. Τοιοῦτον ὑπῆρξεν ἡ γνωριμία καὶ ἔπειτα καὶ στενὴ σχέσις μετὰ τοῦ (κατὰ 10 ἔτη πρεσβυτέρου) Herder, τοῦ διασήμου θεολόγου, φιλοσόφου καὶ ποιητοῦ, ὅστις πρῶτον μὲν ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν Goethe τὴν ὡραιότητα καὶ τελειότητα τῆς ἀρχαϊκῆς (ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς) πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, ἔπειτα δὲ καὶ ἐμύησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀγάπην τῆς φυσικῆς καὶ ἀβιάστου ποιητικῆς ἐκδηλώσεως (κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τότε κυριαρχοῦσαν προσποίησιν καὶ παραμόρφωσιν αὐτῆς). Τὸ δὲ ἄλλο γεγονός, ὅπερ

---

[705] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Ἡ διάνοια τοῦ Goethe*», *Ελληνική Ιατρική*, ἐτ. 7ον, τευχ. 9ον, σ. 935. Θεσσαλονίκη 1933.

ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ παραγωγῆς, εἶνε ὁ ἔρως αὐτοῦ πρὸς τὴν Friederike Brion (ἐκ Sesenheim, πολίχνη παρὰ τὸ Στρασβοῦργο)…Ἐν Στρασβούργῳ ἔγραψε ποιήματα πρὸς τὴν Φρειδερίκην, ἐκεῖ δὲ καὶ συνέλαβε τὸ σχέδιον τῆς συγγραφῆς δραματικοῦ ἔργου τοιούτου, δι᾽ οὗ θὰ ἠδύνατο, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγε, νὰ εἰκονισθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ πνεύματος τῆς μεγαλοφυΐας ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω δέ, ἀφοῦ ἐδοκίμασε νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς τοιοῦτον ὑπόδειγμα τὸν Προμηθέα, τὸν Σωκράτη, τὸν Καίσαρα (διεσώθησαν μικρὰ τινα τμήματα δράματος ὑπὸ τὸν τίτλον «Καῖσαρ») κατέληξεν εἰς τὸν ἥρωα Götz von Berlichingen – οὗτινος ἡ δρᾶσις παρίσταται ἐκπροσωποῦσα τὴν σύγκρουσιν μεταξὺ τῆς ἀπατηλῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς πορείας τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Καὶ τοῦ «Φάουστ» δὲ τὸ σχέδιον ἐκυοφορήθη ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Goethe κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χρόνου τούτου…Ἐν Φραγκφούρτῃ, ὅπου ἐπανῆλθεν ἐκ Στρασβούργου καὶ ὅπου παρέμεινεν ὑπὲρ τὰ τέσσερα ἔτη (ἐπὶ ὀλιγομήνῳ ἀποδημίᾳ εἰς τὴν πόλιν Wetzlar καὶ ἐκδρομῇ, πρὸς τὸ τέλος, εἰς Ἐλβετίαν) σημειοῦται ἡ ἀρχὴ τῆς μεγάλης ποιητικῆς, καὶ ἐν γένει συγγραφικῆς, παραγωγῆς τοῦ Goethe…Ἐν Φραγκφούρτῃ συνέβη τότε καὶ ἡ γνωριμία τοῦ Goethe μετὰ τοῦ Merck (ἐπιχειρηματίου φιλολογοῦντος, εὐφυοῦς δηκτικοῦ καὶ σαρκαστικοῦ εἰς τάς κρίσεις αὐτοῦ καὶ παρατηρήσεις), ὅστις καὶ παρέσχεν εἰς τὸν Goethe τὸ ὑπόδειγμα πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Μεφιστοφελοῦς ἐν τῷ «Φάουστ», ὅν καὶ συνέγραψεν τότε ὑπὸ τὴν ἀρχέγονον μορφὴν («Urfaust»), διετήρησε δ᾽ ἐν χειρογράφῳ – ὅπερ ἀνευρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη μόνον κατὰ τὸ 1887….

Ἡ κυρίως δ᾽ ὅμως ζωὴ τοῦ Goethe, ὑπὸ ἔποψιν καὶ διαρκείας (ἀπὸ τοῦ 26ου μέχρι καὶ τοῦ 83ου ἔτους τῆς ἡλικίας) ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς παραγωγῆς, διέδραμεν ἐν Βαϊμάρῃ…Ἡ φιλολογικὴ ἐργασία τῆς περιόδου ταύτης περιλαμβάνει ποιημάτων μὲν μέγα ἀριθμόν, ὧν τὰ πλεῖστα ἀριστουργηματικὰ καὶ ἀθάνατα…Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δ᾽ ὅμως ἐξέχει τὸ ἀνυπέρβλητον ποιητικὸν ἔργον «Φάουστ», οὗτινος ἡ μὲν ἀρχικὴ ἰδέα ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1772, ἡ δὲ ποίησις τοῦ «Urfaust» συνετελέσθη, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ἐν τῷ διαστήματι 1772–75 καὶ ἡ πρώτη δημοσίευσις τοῦ «Ἀποσπάσματος» («Faust» als Fragment) ἔγινε τῷ 1790, τοῦ δ᾽ ὑπολοίπου τμήματος τοῦ Α΄ Μέρους τῷ 1808, ἐνῷ τοῦ Β΄ Μέρους ἡ ὑπόθεσις ὑπῆρχε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Goethe, ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ἤδη ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς ἰδέας τοῦ «Φάουστ», μικρὸν δὲ τμῆμα (ἡ γ΄ πράξις) ἐδημοσιεύθη τῷ 1827 ὡς αὐτοτελὴς

ὑπόθεσις ὑπὸ τὸν τίτλον «Helena, plastish romantische Phantasmagoric. Ein Zwischenspiel zu Faust» (πρὸς ἥν δημοσίευσιν παρεκίνησε τὸν Goethe ἡ συγκίνησις ἐκ τῶν ἀγώνων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Βύρωνος ἐν Μεσολογγίῳ), ἀλλὰ τὸ σύνολον (Β΄ μέρος) περατωθὲν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1831 καὶ φραγισθὲν ὑπ᾿ αὐτοῦ τοῦ Goethe, ἐδημοσιεύθη, κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, μετὰ τὸν (τῇ 22α Μαρτίου 1832) συμβάντα, θάνατον αὐτοῦ, ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1832.

Καὶ μόνη αὕτη ἡ ποιητικὴ παραγωγή, ἡ ἔμμετρος καὶ ἡ πεζή, γεννᾷ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν κατάπληξιν…Ἡ πνευματικὴ παραγωγὴ τοῦ Goethe ὑπῆρξε γιγαντιαία, αὐτόχρημα ὑπεράνθρωπος. Ὄχι δὲ μόνον εἰς ἔκτασιν, ἀφοῦ ἡ πολυμέρεια τοῦ Goethe θεωρεῖται ὡς μοναδικὴ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ὄχι μόνον εἰς δύναμιν (ἐνῷ καὶ ἡ ποίησις αὐτοῦ λογίζεται ὡς ἰσοδύναμος πρὸς τὴν τοῦ Ὁμήρου καὶ πρὸς τὴν τοῦ Shakespeare, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἔρευνα τάσσει αὐτὸν μεταξὺ τῶν μεγάλων φυσιοδιφῶν, ἔτι δὲ καὶ ἡ σοφία αὐτοῦ παραλληλίζεται πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων φιλοσόφων), ὄχι λοιπὸν μόνα ταῦτα εἶνε θαυμαστά, ἀλλὰ τὸ ἐκπληκτικώτατον εἶνε ἡ ἰδιαιτέρα, ὅλως ἀλλοία, κατεύθυνσις, ἥν οὗτος ἔδωκεν εἰς τὴν σκέψιν καὶ δὴ οὐ μόνον ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ποιητικὴν δημιουργίαν καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν, ἀλλ᾿ ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἡ ἰδιορρυθμία αὕτη τοῦ πνεύματος, ἡ ἀπροσδόκητος καὶ σχεδὸν ἀπίστευτος, εὐνόητον ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ ἄλλως ἢ δι᾿ ὑπερπηδήσεως τῶν ὁρίων τῆς πνευματικῆς ἀντιλήψεως τῶν ἀνθρώπων (ἐννοεῖται, καὶ τῶν ἰσχυροτάτων τὴν διάνοιαν). Ἀλλὰ τοιοῦτο πήδημα ἄγει εἰς τὴν χώραν τοῦ ἀκατανοήτου ἢ τοὐλάχιστον ἐν μέρει, εἰς ἐκτάσεις δυσνοήτους. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη, καὶ συμβαίνει καὶ τώρα ἀκόμη, πρὸς τὸ νοητικὸν ἔργον τοῦ Goethe. Μέγα μέρος αὐτοῦ δὲν κατενοήθη οὔτε ὅτε παρήχθη, ἄρα ζῶντος ἔτι τοῦ Goethe, ἀλλ᾿ οὔτε καὶ μέχρι τοῦδε, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἑκατονταετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ πρὸς σημεῖα οὐκ ὀλίγα συνέβη ἐκεῖνο, ὅπερ ἄλλως ἐγνώριζε καὶ προεῖπεν ὁ ποιητὴς ὅτι ἔμελλε νὰ συμβῇ, δηλ. καταφρόνησις καὶ εἰρωνία. Ὁ Φάουστ λέγει:

> οἱ ἄνθρωποι τὸ ξεύρομεν πὼς πάντοτε ζητοῦνε,
> ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἐννοοῦν, νὰ τὸ εἰρωνευθοῦνε…

Εἶνε δὲ τοῦτο εὐνόητον· διότι ἡ ἀντίληψις καὶ νοοτροπία δὲν εἶνε μόνον ἀλλοία ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ πρὸς τάς διαφόρους ἐποχάς, ὁ δὲ Goethe ἠννόησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὡμίλησε πρὸς αὐτὴν ἐνῷ ἀπέβλεπεν ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου καί, ὅπερ ἰδιαιτέρως σημαντικόν, ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως…Οὕτως ἑρμηνεύονται αἱ τόσαι ἀντιθέσεις καὶ ἀσυμφωνίαι τῶν νοητικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Goethe , καθ᾽ ὅσον δηλ. παριστῶσι τὸ ἀπαύγασμα οὐχὶ ἁπλῆς ἀλλὰ συνθέτου προσωπικότητος. Τὴν τοιαύτην ἀσυνέπειαν καὶ ἐκκεντρικότητα τοῦ Goethe εἶχεν ὑπ᾽ ὄψει ὁ Schiller ὅταν ἔγραφε πρὸς αὐτόν· «ἅπαξ διὰ παντὸς παρητήθην ἀπὸ τοῦ νὰ σᾶς κρίνω διὰ τῆς συνήθους λογικῆς». Δὲν ἔσφαλε δ᾽ ἴσως καὶ πολὺ εἷς βιογράφος τοῦ Goethe (ὁ H. Chamberlain) ἐνῷ παρέβαλεν αὐτὸν πρὸς τὴν Φύσιν, τὴν ἐπίσης εὐμετάβολον καὶ ἀλλοπρόσαλλον, τὴν θελκτικὴν καὶ φοβεράν, τὴν στοργικὴν καὶ παιδοκτόνον.

Πρὸς τὴν ποίησιν ἡ στάσις καὶ ἐπίδρασις τοῦ Goethe εἶνε ἐντελῶς ἰδιάζουσα. Ὀρθῶς ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ, ὡς ποιητοῦ, ὅτι δὲν ἔχει οὔτε προκάτοχον οὔτε διάδοχον. Ὁ ἴδιος εἶπεν ὅτι ἡ ποίησις αὐτοῦ ἔχει ὑπόστασιν διάφορον τῆς τῶν ἄλλων ποιητῶν. Ἐνῷ δηλ. οἱ λοιποὶ ποιηταὶ ζητοῦν τὴν φανταστικὴν των ἰδέαν νὰ καταστήσουν ἀντιληπτὴν διὰ τῆς ἐμμέτρου ἐκφράσεως, ἤτοι, ὡς ἔλεγεν ὁ Goethe, «ζητοῦν νὰ μετατρέψουν τὴν ποιητικὴν σύλληψιν είς πραγματικότητα», ἀλλ᾽ αὐτὸς ὑπήκουεν είς «ἀμετάτρεπτον ροπήν, νὰ δίδη είς τὴν πραγματικότητα ποιητικὴν μορφήν». Εἶνε δὲ καὶ πράγματι ὅλη ἡ ποίησις αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἢ ποιητικὴ παράστασις τῆς πραγματικότητος, καὶ μάλιστα τῆς πραγματικότητος ἥν αὐτὸς οὗτος εἶδε καὶ ἐδοκίμασε. Εἶνε χαρακτηριστικὸς ὁ ὁρισμὸς ὅν ἔδιδεν είς τὴν ποίησιν, ἥν ὠνόμαζεν «αἰσθητικὴν πεῖραν τῆς ζωῆς» καὶ «μικρὸν μέρος μίας μεγάλης ἐξομολογήσεως». Ἀλλ᾽ αὐτὴ ἡ ἀφετηρία τῆς Γκαιτικῆς ποιήσεως εἶνε ἡ γεννῶσα τὴν μεγαλειτέραν δυσχέρειαν· διότι, ἐνῷ ὁ ἀπὸ τῆς ἁπλῆς φανταστικῆς συλλήψεως μίας ἰδέας, φερ᾽ εἰπεῖν τῆς ἐλπίδος, τοῦ πόνου κτλ., ὁρμώμενος δύναται, ὡς ὁ Goethe ἔλεγε, «νὰ διατηρηθῇ ἐν πτήσει καὶ διὰ μόνης τῆς φαντασίας», ἀλλ᾽ ὁ ζητῶν νὰ δώσῃ ποιητικὴν μορφὴν είς πᾶν πραγματικὸν σύμβαμα βλέπει ἑαυτὸν προσδεδεμένον είς τὸ ἅρμα μιᾶς τραχείας ἀνάγκης, ἥν μόνον ἐξαιρετικὴ δύναμις θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπερνικήσῃ· καὶ τοιαύτην δύναμιν εἶχεν ἡ ποίησις τοῦ Goethe…Μάλιστα δ᾽ ἔβλεπεν ὁ Goethe διαφόρως ἢ ὡς βλέπουν οἱ ἄνθρωποι. Ἔλεγεν: «Ἡ σκέψις μου δὲν χωρίζεται ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων· τὰ στοιχεῖα τῶν ἀντικειμένων καὶ ἡ παρατήρησις αὐτῶν εἰσέρχονται είς τὴν σκέψιν μου καὶ

διαποτίζονται βαθύτητα ὑπ᾽ αὐτῆς οὕτως, ὥστε αὐτὴ ἡ παρατήρησίς μου εἶνε σκέψις καὶ ἡ σκέψις μου εἶνε παρατήρησις».

Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἡ, ἥν ἐπεζήτει καὶ συστηματικῶς ἐκαλλιέργει, ἄσκησις καὶ ὁ πλουτισμὸς τῆς μνήμης του. Πρὸς τοὺς νέους καλλιτέχνας συνεβούλευε τὴν ἐπιστημονικὴν παίδευσιν μάλιστα μὲν εἰς ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ἧττον καὶ εἰς τάς λοιπάς φυσικάς ἐπιστήμας· διότι , ὡς ἔλεγεν, «ἐκεῖνο βλέπει τις καλῶς τὸ ὁποῖον καὶ γνωρίζει». Οὕτω δὲ καὶ παρατηρεῖται ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Goethe ἡ ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ ποιήσεως καὶ ἐπιστήμης, ἐνῷ ἡ μὲν ποιητικὴ ἔμπνευσις προῆγεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ἡ δ᾽ ἐπιστημονικὴ μάθησις καὶ ἔρευνα ἐνίσχυε τὸν νοῦν εἰς τὴν σύλληψιν τῶν πραγματικῶν εἰκόνων, εἰς ἅς εἶτα τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ χάρισμα ἔδιδε τὴν ἀνυπέρβλητον ἐκείνην ποιητικὴν ἔκφρασιν. Παρίσταται δ᾽ ἡ ἔκφρασις αὕτη πρὸ ἡμῶν τοσούτῳ μᾶλλον θαυμαστὴ καθ᾽ ὅσον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν ποιητῶν, τοῦ νὰ προσθέτουν εἰς τὸ ἀπεικόνισμα τῆς φύσεως παραστάσεις ἐκ τοῦ λοιποῦ κόσμου (λάμψιν χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων ἤ, ἄλλοτε, σχηματισμῶν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς κ.τ.τ.), ὁ Goethe παρουσιάζει τὴν φυσικὴν εἰκόνα ἐν ἁγνότητι καὶ ἀρχαϊκὴ ἁπλότητι…Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ποιητικῆς ἐκφραστικότητος πρέπει νὰ σημειωθῇ ἓν ἐντελῶς ἰδιαίτερον φαινόμενον, ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῆς Γκαιτικῆς ποιήσεως, δηλ. ἡ ἀσυνήθης δύναμις ἥν διὰ μιᾶς λαμβάνουν αἱ λέξεις ἐντὸς τῶν στίχων τοῦ Goethe, αἱ λέξεις αἱ ἄλλως κοιναὶ πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ γερμανικοῦ λόγου. Ἡ μυστηριώδης αὕτη θερμότης καὶ ἀκτινοβολία τῶν λέξεων εἶνε τὸ μέγα μυστικὸν τοῦ Γκαιτικοῦ στίχου…Ο Schiller, κατάπληκτος ἐκ τῆς τοιαύτης δυνάμεως τοῦ Γκαιτικοῦ στίχου, εἶχεν εἴπῃ ὅτι ὁ Goethe γνωρίζει νὰ ἐκφράζῃ τὸ μυστικὸν τῆς καρδίας μονολεξὶ διὰ μιᾶς καὶ τελείως. Καὶ ὑπ᾽ ἄλλην δ᾽ ὅμως ἔποψιν ἐκπλήσσει ἡμᾶς ἡ γλῶσσα τοῦ Goethe. Διότι δηλ. οὗτος ἐκφράζει συχνὰ ὑπερνοητάς ἰδέας, ὑποχρεοῦται νὰ χρησιμοποιῇ συχνὰ καὶ δυσνοήτους ἐκφράσεις, διὰ τάς ὁποίας ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ καὶ νέας λέξεις, ἔπρεπεν ἑπομένως νὰ παρουσιάζῃ τάς γνωστάς λέξεις ὑπὸ νέαν, ἐν πολλοῖς ἄγνωστον, σημασίαν. Οὕτω δὲ καὶ προκύπτει ἔτι μεγαλειτέρα ἡ δυσχέρεια πρὸς κατανόησιν τοῦ Γκαιτικοῦ λόγου…

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου καθ᾽ ὅν ἐνεπνέετο τὴν ποίησιν ἔχομεν τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Goethe, ὅστις διηγεῖται: «Χωρὶς νὰ ἔχω ἐκ τῶν προτέρων καμμίαν ἐντύπωσιν οὔτε σκέψιν, μοῦ ἤρχετο αἰφνιδίως (τὸ ποίημα) καὶ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀμέσως, εἰς τρόπον ὥστε

ἠσθανόμην τὴν παρόρμησιν νὰ τὸ γράψω εὐθὺς τὴν στιγμὴν ἐκείνην οἱονεὶ ἐξ ἐνστίκτου καὶ ὡς ἐν ὀνείρῳ». Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὴν ποίησιν συνέβαινε τοῦτο ἀλλὰ καὶ πρὸς τάς ἐπιστημονικάς αὐτοῦ σκέψεις. Ἔλεγεν: «Ἡ ἔκπτυξις πρὸ τοῦ νοῦ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐγίνετο ὡς καὶ ἡ τῶν ποιημάτων· δὲν ἐπροκάλουν ἐγὼ αὐτά, ἐκεῖνα προεκάλουν ἐμέ»…..» [706].

Μπορεί να ήταν μακρά η παράθεση περικοπών από τη κριτική αυτή μελέτη του Κ. Ν. Μέρμηγκα, για την ποίηση του Goethe, θεωρώ όμως, ότι πέραν της ιστορικής αξίας από άποψη μαρτυρίας και γεγονότων, που έχει για τη συγγραφική δράση του Κων. Μέρμηγκα, παραθέτει και γεγονότα από την ζωή του Goethe, ιδίως ως ποιητή, άγνωστα στο ευρύ κοινό, ενώ από το άλλο μέρος παρουσιάζει κρίσεις του Κων. Μέρμηγκα για το ποιητικό του έργο, εντυπωσιακές στην παρουσίαση, χρήσιμες δε για τους ανθρώπους της διανόησης.

Μια άλλη κριτική μελέτη του Κ. Ν. Μέρμηγκα για τον Γκαίτε, με αναφορά εκτός των άλλων και στην ποίησή του, με τίτλο «Η διάνοια του Γκαίτε», δημοσιεύθηκε στο ιατρικό περιοδικό «Ἑλληνική Ἰατρική»[707], σε δυο κατά συνέχεια τεύχη, όπου αφού δώσει ορισμούς στις έννοιες «διάνοια», «ιδιοφυΐα» και «μεγαλοφυΐα» και παρουσιάσει τον τρόπο ανάπτυξής των στον άνθρωπο, με τα χαρακτηριστικά και τις προϋποθέσεις των, προβαίνει σε κριτική του έργου του Γκαίτε, και ειδικότερα, όσον αφορά το κεφάλαιο αυτό της διατριβής, σε κριτική της ποίησής του.

Και για μεν τις εισαγωγικές για τη διάνοια έννοιες, στο πλαίσιο του γενικού συγγραφικού του έργου, με σκοπό τη γνώση, ορίζει αυτές εν ολίγοις με τα εξής: «…καλοῦμεν «διάνοιαν» δηλ. ἡ ἱκανότης πρὸς σχηματισμὸν ὑψηλῶν ἐννοιῶν καὶ πρὸς λεπτὴν ἐξιδιασμένην ἔκφρασιν αὐτῶν, ἀποκλειστικὸν προνόμιον τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς…Ἡ ἀνθρωπίνη νόησις ὑπολαμβάνεται γενικῶς ὡς παριστῶσα ἁπλῶς τὴν ψυχικὴν ἔκφανσιν ἑκάστου ἀνθρώπου, ὡς ἀπαύγασμα ἄρα τῆς πνευματικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ βουλητικῆς αὐτεξουσιότητος, ἑκάστου ἐξ αὐτῶν…Μεγαλοφυΐα σημαίνει τὴν (λίαν σπανίως παρατηρουμένην) ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τῆς νοητικῆς δυνάμεως, ὑπέρβασιν φθάνουσαν ὄχι μόνον εἰς ἔντασιν ἐντελῶς ἐξαιρετικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς ἔκτασιν μεγάλην, ἐνῷ δηλ. κατ᾽ αὐτὴν ἀναπτύσσεται μεγάλη πνευματικὴ δύναμις ὄχι

[706] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Johan Wolfgang Goethe*, Αθήνα 1932, σ. 3 -20.

[707] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διάνοια του Goethe*», στο: *Ελληνική Ιατρική*, ετ. 7ον (1933). Στο εξής: Μέρμηγκας – *διάνοια του Γκαίτε*.

πρὸς ἓν ἀλλὰ πρὸς πλείονα εἴδη νοήσεως...Ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον πᾶς ἄνθρωπος φέρει, ἤδη ἐκ κοιλίας μητρός, ἄρα κυρίως κατὰ κληρονομικὴν μετάδοσιν, βαθμὸν τινα, ἄλλος ἄλλον, πρῶτον μνημονικῆς ἱκανότητος, δεύτερον δ᾽ ἐπιτηδειότητος πρὸς ἀποτέλεσιν ἰδεῶν καὶ σκέψεων καὶ ἔτι καὶ πρὸς ἔκφρασιν αὐτῶν. Ἡ διττὴ αὕτη ἰδιότης, ἤτοι ἡ μνήμη καὶ ἡ ἱκανότης πρὸς σχηματισμὸν καὶ ἔκφρασιν ἐννοιῶν, αὕτη ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Ποικίλλει δ᾽ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδιότητος ταύτης (ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐποχῶν, λαῶν καὶ ἀτόμων) πρῶτον κατὰ τὸν χρόνον ὅστις ἀπαιτεῖται νὰ παρέλθῃ ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῆς καὶ δεύτερον κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἐντάσεως...Καὶ ἡ μὲν κληρονομικότης προσφέρει α) τὸν βαθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς μνημονικῆς ἱκανότητος...β) τὴν ὕπαρξιν ἴσως ἱκανότητος πρὸς ἐπιτέλεσιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς λεπτῆς νοητικῆς λειτουργίας, ἤτοι «ἰδιοφυΐαν» τινά, ὡς ὀνομάζομεν...γ) ἐνίοτε, ἐπὶ λίαν σπανίων περιπτώσεων, προσφέρει ἐξαιρετικὴν νοητικὴν δύναμιν καὶ δὴ οὐ μόνον πρὸς μίαν ἀλλὰ πρὸς πολλάς κατευθύνσεις· αὕτη εἶναι ἡ «μεγαλοφυΐα». Ἀλλὰ πρὸς εὐτυχῆ χρησιμοποίησιν τῆς ἐμφύτου ταύτης δυνάμεως, μνημονικῆς καὶ παραγωγικῆς, ὀφείλει νὰ προσυπάρχῃ καὶ μία ἄλλη ἰδιότης, ἡ ἐπιμέλεια, ἡ φιλεργία. Ἐκ δὲ τῆς ἀγωγῆς τοῦ βίου ἐξαρτᾶται ἡ καλλιέργεια καὶ καρποφόρος ἀνάπτυξις τῶν ἐκ γενετῆς ὑπαρχουσῶν νοητικῶν δυνάμεων, ἥτις καὶ ἐπιτυγχάνεται τὸ μὲν διὰ προσφόρου ἀνατροφῆς, εἰς ἥν περιλαμβάνεται ἡ παίδευσις καὶ ἡ ἀναστροφὴ τῶν ἀνθρώπων...τὸ δὲ καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ περιβάλλοντος, δηλ. τῆς παροχῆς τῶν μέσων...Ἡ ἐπίδρασις αὕτη τοῦ περιβάλλοντος, ἡ τόσον σημαντική, συνίσταται τὸ μὲν ἐν τῇ παροχῇ ἐλευθερίας πρὸς δράσιν...τὸ δ᾽ ἐν τῇ εὐπορίᾳ τῶν ὑλικῶν βοηθημάτων...Τὰ στοιχεῖα ταῦτα πάντα, κληρονομικὰ καὶ ἐπίκτητα, παρεσχέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν τοῦτον τῆς φύσεως, τὸν Goethe. Ἐπὶ τούτοις ὀφείλει νὰ ἐξαρθῇ ἡ μεγάλη ἐπίδρασις ἥν ἐπὶ τὴν παραγωγικότητα τῆς διανοίας τοῦ Goethe ἔσχεν ἡ φιλομάθεια αὐτοῦ καὶ ἡ μελετηρότης...»[708].

Για δε την ποίηση του Goethe, ειδικότερα, μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «...Ὁ Goethe εἶνε εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῶν αἰώνων. Εἷς Ἄγγλος συγγραφεὺς εἶχεν ἐκφρασθῇ: "Homer, Schakespeare, Goethe are worlds" (Ὅμηρος, Σαίκσπηρ, Γκαῖτε εἶνε κόσμοι). Ἡ ποίησις τοῦ Goethe ὑπῆρξεν, ἀφοῦ ἐκ τοιούτου προῆλθε πνεύματος, πολυειδής· πρὸ πάντων μὲν λυρικὴ ἀλλὰ καὶ

[708] Μέρμηγκας – *διάνοια του Γκαίτε*, ό. π., τευχ. 9ον, σ. 929 – 934.

δραματικὴ καὶ ἐπική. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐξεδηλώθη μεγαλειώδης ἡ δύναμις αὐτοῦ (πρωτεύοντα αὐτοῦ ἔργα «Wilhelm Meister», «Wahlveswandschaft»). Χαρακτηριστικὸν πρὸς τὴν ποίησιν τοῦ Goethe εἶνε πρῶτον μὲν ὅτι παριστᾷ καθ᾽ ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν τὸ κέντρον καὶ τὴν βάσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ· διὸ καὶ ὥριζεν ὁ Goethe τὴν ποίησιν ὡς «αἰσθητικὴν σύνοψιν τῆς πείρας τῆς ζωῆς». Οὐχὶ ὅ,τι ᾐσθάνθη ἀφῃρημένως ὁ ποιητὴς καὶ οὐχὶ ὡς ἁπλῆ ἔκφρασις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ πόθων ἀλλ᾽ ὡς ἀναγκαστικὴ διάχυσις τῶν ὅσων συνεκίνησαν καὶ συνετάραξαν τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ παρέχεται ὁ στίχος τοῦ Goethe. Ἰσχύει δὲ τοῦτο ὅλως ἰδιαιτέρως πρὸς τὰ λυρικὰ αὐτοῦ ποιήματα, ὧν ἕκαστον παριστᾷ, ὡς αὐτὸς ὁ Goethe ἔλεγε, μέρος μιᾶς μεγάλης ἐξομολογήσεως. Ἡ ποίησις τοῦ Goethe ἐξαίρεται ὑπὲρ τὴν φαντασίαν καὶ τὴν τέχνην, ὑπὲρ τὴν συγκίνησιν τοῦ ποιητοῦ, καί, ἐνῷ παρουσιάζει πρὸ τῶν ἀνθρώπων ὅ,τι ἡ ψυχὴ αὐτῶν δύναται καὶ ὀφείλει νὰ αἰσθανθῇ καὶ νὰ ὑποστῇ, ἐπιτυγχάνει τὴν ἰδεώδη ἐπιτυχίαν τοῦ νὰ συγκινῇ αὐτοὺς ζῶντας ὁπουδήποτε καὶ ὁποτεδήποτε, ἀφοῦ κεῖται ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου ἐκεῖνο ὅπερ αὕτη προσφέρει, δηλ. ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἐνδομύχου αὐτῶν αἰσθήσεως καὶ εἰκασίας καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῶν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν κεκρυμμένων μυστηρίων δυνάμεων καὶ δὴ ὑπὸ πάντα τονισμὸν τῆς ποιητικῆς λύρας, ἀπὸ τῆς θωπευτικῆς πνοῆς μέχρι τῆς τρομερωτέρας κραυγῆς ὀργῆς ἢ πόνου…»[709].

Στο ίδιο άρθρο επίσης γίνεται καθαρότερη η επίδραση του έργου του Γκαίτε στον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ο οποίος αναφέρει τα εξής σχετικά: «…Καὶ πάλιν ἐδῶ διερμηνεύει αὐτὸς ὁ Goethe τὰ ψυχικὰ ἡμῶν ἐλατήρια. «Ὅταν ἑορτάζωμεν τὴν μνήμην μεγάλων ἀνδρῶν, πράττομεν τοῦτο ὅπως ἐπικοινωνήσωμεν πρὸς μεγάλας ἰδέας»…ἰδοὺ ἡ ἐξακολουθητικὴ δρᾶσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, τοῦ φωτίζοντος ἡμᾶς, τοὺς ἐπιγόνους, καὶ παρέχοντος πρὸς ἡμᾶς τὴν ἐνδόμυχον ἐκείνην ἐλευθερίαν περὶ ἧς ἐν αὐτοπεποιθήσει ὁ ἴδιος ἔλεγε: «Ὅστις ἔμελλε νὰ ἐννοήσῃ τὴν συγγραφή μου καὶ ἐν γένει τὴν ζωήν μου, θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἀπέκτησε ποιὰν τινα ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν»…» [710].

Και σ' αυτό το άρθρο για τον Γκαίτε, βλέπομε ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έχει επηρεαστεί στον χαρακτήρα του από αυτόν αλλά και στον τρόπο, που να προσπαθεί να ορίσει τις έννοιες ο ίδιος.

---

[709] Μέρμηγκας – *διάνοια του Γκαίτε*, ό. π., τευχ. 9ον, σ. 942 – 943.
[710] Μέρμηγκας – *διάνοια του Γκαίτε*, ό. π., τευχ. 10ον, σ. 1057.

4. Κριτική μελέτη για την ποίηση του Ανδρέα Αναγνωστάκη

Στην κριτική του μελέτη για την ποίηση του Ανδρέα Αναγνωστάκη, καθηγητή της Οφθαλμολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών[711] και κάποτε Προέδρου της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών[712], ο Κ. Ν. Μέρμηγκας μεταξύ άλλων αναφέρει τα εξής: «...Ὅσα παρήγαγε τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀναγνωστάκη «ἐν ὥρᾳ σχολῆς» παρέχουσιν ἐμφανεῖς τάς χαρακτηριστικάς αὐτοῦ ἰδιότητας, τὴν βαθεῖαν ἐρευνητικότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλοπαῖγμον καὶ φιλοσκῶμμον, ἡνωμένον μετὰ ποιητικῆς χάριτος...Τὴν δ᾽ ἐνθουσιώδη αἰσιοδοξίαν ἐξηγεῖ ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ φύσις. Διότι ὁ Ἀναγνωστάκης ἦτο ποιητής. Τὴν δροσερότητα καὶ χάριν βλέπομεν ἤδη διαπνέουσαν καὶ τάς λοιπάς αὐτοῦ ἀνακοινώσεις, μάλιστα δὲ τοὺς ἐναρκτηρίους λόγους κατὰ τὰ συνέδρια τοῦ 1872 καὶ 1885, ὧν προήδρευσε...Δὲν περιορίζεται δ᾽ ὅμως ἡ ποίησις τοῦ Ἀναγνωστάκη μόνον εἰς τὴν ποιητικὴν χρῶσιν καὶ ἔξαρσιν τοῦ πεζοῦ λόγου· διότι καὶ ὁ στιχουργικὸς ῥυθμὸς εὑρίσκεται εὐπειθὴς εἰς τὴν διαταγήν του καὶ δὴ οὐ μόνον εἰς βραχέα στιχουργήματα ἀλλ᾽ ἔτι καὶ εἰς μακρὸν ἔργον, οἷον ἡ μετάφρασις τῆς Μαρίας Στούαρτ τοῦ Schiller...Ἐν τῇ μεταφράσει τῆς Μαρίας Στούαρτ τοῦ Schiller δεικνύεται ὁ Ἀναγνωστάκης ὡς ἐπιμελὴς στιχοπλόκος, προσεκτικὸς χειριστὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης ἐκείνης ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔχει ἀπομακρυνθῇ ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ ποίησις, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς θὰ στραφῇ καὶ πάλιν νοσταλγὸς ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ὅταν ἐμφανισθῶσι νέοι αὐτῆς ἡγήτορες, οἵτινες, καθαρώτεροι αὐτοὶ τὸ πνεῦμα, καὶ θὰ βλέπωσι καὶ θὰ ψάλλωσι καθαρώτερον...Δείγματα τοῦ χαρίεντος ποιητικοῦ ὕφους τοῦ Ἀναγνωστάκη, τοῦ ἀναδίδοντος ἑλληνικὴν δροσερότητα ἠρτυμένην καὶ μετὰ περισσοῦ ἀττικοῦ ἅλατος, ἔχομεν ἐκ τοῦ παλαιοῦ λευκώματος ἐριτίμου δεσποίνης τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κυρίας Καλλιγᾶ, θυγατρὸς τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἰω. Πανταζίδου, συγχρόνου συναδέλφου καὶ φίλου τοῦ Ἀναγνωστάκη...Ὁ Ἀναγνωστάκης εἶχε πλέον ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν φιλολογούντων κύκλων ὡς ποιητής, ὅτε (τῷ 1888) ὡρίσθη ὡς

[711] Αριστ. Κούζης, «*Εκατονταετηρίς 1837 – 1937*», Αθήνα 1939, τ. 3 («*Ιστορία της Ιατρικής Σχολής*»), σ. 48.

[712] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Το επιστημονικόν και ποιητικόν έργον του αρχαίου προέδρου της Εταιρείας Ανδρέου Αναγνωστάκη*, Αθήνα 1925, σ. 1. Στο εξής: Μέρμηγκας – Αναγνωστάκης.

κριτὴς τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος…ἐν ἐπιτροπείᾳ ἥτις ἀπετελεῖτο, πλὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἔμ. Ροΐδου καὶ τοῦ Ι. Καμπούρογλου…Διὰ τῆς ἐλαφρᾶς ταύτης σκιαγραφίας τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ Ἀναγνωστάκη διαφαίνεται ἡ ὅλη αὐτοῦ ὕπαρξις ὡς ἐξαιρετικοῦ ἀνδρός, πρώτιστα μὲν κεκτημένου πνευματικὴν ἰσχὺν καταστήσασαν αὐτὸν ἱκανὸν ὅπως τὴν ἑαυτοῦ παίδευσιν εὐρύνῃ εἰς γενικότητα ἀξιοζήλευτον, πλὴν τούτου δ᾽ ὅμως κατέχοντος καὶ τὸ θεῖον δώρημα τῆς ποιητικῆς πνοῆς, ἥτις γίνεται ἀντιληπτὴ ἐν παντὶ τμήματι τοῦ ἔργου, εἰς ὃ ἀφιέρωσε τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν…»[713].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας κατόπιν παραθέτει αποσπάσματα από τη μετάφραση του έργου «Μαρία Στούαρτ» του Schiller από τον Ανδρέα Αναγνωστάκη. Συγκεκριμένα αναφέρει: «…Ἀποσπάσματα βραχέα ἐκ τῆς «Μαρίας Στούαρτ» ἔστωσαν δείγματα τῆς ποιητικῆς τέχνης τοῦ Ἀναγνωστάκη.

Ἔκστασις τῆς Μαρίας, ἅμα ἀφεθείσης ἐλευθέρας ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς φυλακῆς:

Ὢ! Εὐχαριστῶ τὰ δένδρα ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς,
Ἐπειδὴ τὴν φυλακήν μου ἀποκρύπτουν φιλικά!
Ἐπλανώμην εἰς ἐκστάσεις ἐλευθέρα εὐτυχὴς
Διατὶ νὰ μ᾽ ἐξυπνήσῃς; ἦσαν ὄνειρα γλυκὰ
Τάχα δὲν μὲ περιβάλλει
Τοῦ αἰθέρος ἡ εὐρεῖα ἡ οὐράνιος ἀγκάλη;
Ἐλευθέρως ἀτενεῖς
Διατρέχ᾽ ἡ ὅρασίς μου ἀποστάσεις ἀχανεῖς.

Ἕπεται ἡ ἀποστροφὴ αὐτῆς πρὸς τὰ νέφη:

Ἀεροδρόμοι νεφέλαι, ποῖος
ὁ ἐπιβάτης, ὁ αἰθερίως
ἀναχωρῶν;
Φιλήσατέ μου τὴν γῆν ἐκείνων
τῶν νεαρῶν μου, τῶν εὐφροσύνων
μου ἡμερῶν.
Εἶμαι δεσμῶτις φυλακισμένη·
μηνύτωρ ἄλλος Ἄχ! δὲν μοῦ μένει
ἐπὶ τῆς γῆς
Σεῖς ἐλευθέρως περιηγεῖσθε,
τῆς Βασιλίσσης αὐτῆς δὲν εἶσθε
ὑποταγεῖς.

[713] Μέρμηγκας – Αναγνωστάκης, ό. π., σ. 7 – 18.

Καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῇ θέᾳ πλησίον προσωρμισμένης λέμβου γεννᾶται αὐτὴ ἡ σκέψις τῆς φυγῆς:

Προσωρμισμένον ἐδῶ τυχαίως
βλέπω ἀκάτιον ἁλιέως
Τὸ ἄθλιόν του τὸ πτωχικὸν
Ἐκεῖνο σκάφος του ἠμποροῦσε
νὰ μὲ λυτρώσῃ, ἂν μ′ ἐπετοῦσε
γοργὰ εἰς ἔδαφος φιλικόν…

Τὸ δ᾽ ἄκουσμα τῆς κυνηγετικῆς σάλπιγγος διεγείρει εἰς τὴν δεσμώτιδα βασίλισσα τὴν ἀνάμνησιν εὐθύμων ἡμερῶν:

Ἀκούεις τὴν σάλπιγγα ν᾽ ἀντιλαλῇ;
Ἐκ μέσου κοιλάδων κι᾽ ἐκ μέσου καλεῖ
βουνῶν καὶ δρυμώνων τοὺς φίλους.
Ἂς ἦτον μὲ τάχος κι᾽ ἐγὼ κυνηγοῦ
κι᾽ ἐγὼ νὰ προφθάσω ἐφ᾽ ἵππου γοργοῦ
αὐτοὺς τοὺς εὐθύμους ὁμίλους!
….Ἀκούεις καὶ πάλιν ἡ σάλπιγξ ἠχεῖ!
Ὢ πόσα ἐντός μου φαιδρὰ κι᾽ εὐτυχῆ
πικρῶς ἀφυπνίζονται! πόσα!
Ποσάκις ἐκ τῶν σκωτικῶν μου βουνῶν
αὐτῶν τῶν σαλπίγγων, αὐτῶν τῶν φωνῶν
δὲν ἤκουσα ἤχους σκιρτῶσα!....»[714].

[714] Μέρμηγκας – Αναγνωστάκης, ό. π., σ. 16 – 17.

5. Μετάφραση του «Φάουστ» του Γκαίτε από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα

Στο καθ' αυτό λογοτεχνικό του έργο ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ασχολήθηκε, εκτός άλλων, και με την μετάφραση έργου του Γκαίτε, τιτλοφορούμενο «Φάουστ».

Συσχετίζοντας ο Κ. Ν. Μέρμηγκας το έργο «Φάουστ» του Γκαίτε με την επιστήμη και την φιλοσοφία, με σκοπό να απολογηθεί για την ενασχόλησή του μ' αυτό και την επακολουθήσασα μετάφρασή του από τον ίδιο, αναφέρει στον πρόλογο της μετάφρασής του τα εξής: «...Ὁ «Φάουστ» ἐν τῷ συνόλῳ (Α΄καὶ Β΄Μέρος) δὲν παριστᾷ συνήθη ποίησιν, ἀλλ᾽ ἰδίως φιλοσοφικὴν (καὶ ἐπιστημονικήν)· μάλιστα δὲ τὸ Β΄Μέρος δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ποιητικὸν ἄθροισμα φιλοσοφικῶν σκέψεων (αἵτινες ἄλλως δὲν προσφέρονται ὡς ἁπταὶ φιλοσοφικαὶ δοξασίαι ἀλλ᾽, ἀναπηδῶσαι ἐκ τοῦ μέσου τῶν στίχων, καθίστανται ἀντιληπταὶ ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ ἐμβαθύνωσι μέχρι τῆς δημιουργοῦ νοήσεως τοῦ ποιητοῦ)· διὸ καὶ δικαιολογεῖται ἀφ᾽ ἑνὸς ἡ μετάφρασις τοῦ ἔργου ὑπὸ ἐπιστήμονος, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου καὶ ἡ τοιουτότροπος ἐμφάνισις τῆς μεταφράσεως ὥστε ἡ ἐντύπωσις νὰ προκαλῆται ὡς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐπιστημονικοῦ (φιλοσοφικοῦ) μᾶλλον ἢ κοινοῦ ποιητικοῦ ἔργου. Καὶ ἐν τούτῳ λοιπὸν ὑπάρχει δικαιολογία τῆς συγγνώμης πρὸς τὸν μεταφραστὴν» [715].

Την μετάφραση του έργου αυτού του Γκαίτε όμως την έκαναν κι άλλοι συγγραφείς, όπως ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος (τακτικός καθηγητής τότε του Πανεπιστημίου Αθηνών)[716], ο οποίος ήταν ένας από τους τελευταίους μεταφραστές του έργου αυτού του Γκαίτε, δίνοντας συγχρόνως και ιστορική μαρτυρία για τη μετάφρασή του από τον Κων. Μέρμηγκα και γράφοντας, μεταξύ άλλων, τα εξής: «...Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε ἔχει μεταφρασθῆ στὰ Νέα Ἑλληνικὰ ἀπὸ πολλοὺς ἐγκρίτους ἀνθρώπους τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Ὁ πρῶτος, καθ᾽ ὅσον γνωρίζω, ποὺ μετέφρασε τὸν Φάουστ εἶναι ὁ Γεώργιος Στρατήγης. Ἡ μετάφραση αὐτὴ δημοσιεύθηκε στὰ 1887, εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Ἀλέξανδρον Ραγκαβῆ καὶ προλογισμένη ἀπὸ τὸν Νεοκλῆ Καζάζη...Τὸν ἴδιο

---

[715] J. W. Goethe, *Faust* (Κατά μετάφρασιν υπό Κ. Μέρμηγκα), Κατερίνη 2006, σ. ζ΄. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Φάουστ*.

[716] Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Ο Φάουστ του Γκαίτε* (μετάφραση με αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία), Αθήναι 1956, σ. 6 – 8. Στο εξής: Θεοδωρακόπουλος – *Φάουστ*.

ἀκριβῶς χρόνο ἐτυπώθηκε στὴ Λειψία καὶ ἐκυκλοφόρησε στὴν Ἀθήνα ἡ μετάφραση τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Φάουστ ἀπὸ τὸν Ἀριστομένη Προβελέγγιο…Τρίτος κατὰ σειρὰ μεταφραστής τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Φάουστ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς στὰ 1889…Στὰ 1914 ἐδημοσιεύθηκε στὴ Λογοτεχνικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Φέξη ἡ μετάφραση τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Φάουστ ἀπὸ τὸν Μάρκο Αὐγέρη…στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Στὰ 1916 ἐδημοσιεύθηκε ἡ μετάφραση τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Φάουστ ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Χατζόπουλο – ἐπίσης στὴ δημοτικὴ γλῶσσα – καὶ σὲ ποιητικὸ ὕφος…Στὰ 1924 ὁ Θρασύβουλος Σταύρου ἐδημοσίευσε τὴν τρίτη πράξη τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Φάουστ, τὴν τραγωδία τῆς Ἑλένης…Στὰ 1935 ἐδημοσιεύθηκε ἡ μετάφραση τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κ. Μέρμηγκα. Ὁ Μέρμηγκας εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μετέφρασε καὶ τὰ δυὸ μέρη τοῦ Φάουστ στὰ Νέα Ἑλληνικά…Στὰ 1938 ἐδημοσιεύθηκε ἡ μετάφραση τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Φάουστ ἀπὸ τὸν Δημήτριο Λάμψα, μὲ σύντομη εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια, στὴ δημοτικὴ γλῶσσα…Τέλος στὰ 1941 ὁ Ν. Καζαντζάκης ἐδημοσίευσε μετάφραση τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Φάουστ στὴ «Νέα Ἑστία»…»[717]. Όσον αφορά τη δική του μετάφραση ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος το 1956, εκτός από τον τίτλο του έργου της μετάφρασής του, παρέχει την εξής μαρτυρία: «…Γιὰ τοῦτο ἔκρινα ὅτι ἔπρεπε, πρὶν ἀπὸ τὴ μετάφραση καὶ τὴν αἰσθητικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἑρμηνεία, νὰ προτάξω εἰσαγωγή, ἡ ὁποία νὰ κατατοπίζῃ τὸν ἀναγνώστη…Ἐλπίζω ὅτι κάποτε θὰ δυνηθῶ νὰ δημοσιεύσω καὶ δεύτερο τόμο, ὅπου νὰ δώσω τὴ μετάφραση καὶ ἀνάλυση τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Φάουστ…»[718]. Μετά τον Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλο κυκλοφόρησαν και άλλες μεταφράσεις του Φάουστ του Γκαίτε[719], όπως του Γεράσιμου Κόκκαλη, από τις εκδόσεις Μαυρίδη το 1991, του Ι. Παυλάκη από τις εκδόσεις Αστήρ τα έτη 1988 και 1997, του Κυριάκου Σαμέλη, από τις εκδόσεις Διώνη το 2000 καθώς και του Πέτρου Μάρκαρη, από τις εκδόσεις Γαβριηλίδη το 2001, και του Δημήτρη Λάμψα[720]. Όμως εκτός του Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου και ο Κων. Μέρμηγκας αναφέρει τις μεταφράσεις των προκατόχων του στο έργο αυτό, αναφέροντας τα εξής σε υποσημείωσή του: «Α. Προβελεγγίου (1887), Γ. Στρατήγη

[717] Θεοδωρακόπουλος – *Φάουστ*, ὁ. π., σ. 6 – 8.
[718] Θεοδωρακόπουλος – *Φάουστ*, ὁ. π., σ. 8.
[719] Johan Wolfgang von Goethe, *Μεταφράσεις*, στη: www.goethe.de/ins/gr/lp/prj/lit/kll/aut/goe/ueb/eli 01/7/2015.
[720] Γκαίτε – Φάουστ, στο: http://www.phorum.gr/viewtopic.php?f=13&t=127950 10/5/1912.

(1887), Α. Ραγκαβῆ (1889), Μάρκου Αυγέρη (1914), Κ. Χατζόπουλου (1916, Γ΄ ἐκδ. 1929)»[721].

Απορία εύλογη λοιπόν προξενεί το γεγονός της μετάφρασης του Φάουστ του Γκαίτε στην ελληνική γλώσσα από τόσους ανθρώπους των γραμμάτων, και μάλιστα επιφανείς. Την απάντηση σ' αυτή την απορία, απ' ό,τι έβγαλε η έρευνα, πρώτα για τον εαυτό του και τη δική του μετάφραση, τη δίνει πάλι ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, αναφέροντας τα εξής «…νὰ δώσω τὴ μετάφραση καὶ ἀνάλυση τοῦ δεύτερου μέρους τοῦ Φάουστ, τὸ ὁποῖον ἔχει τόση σχέση μὲ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ γενικῶς μὲ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα»[722]. Δεύτερον για τον ίδιο τον εαυτό του επίσης, που ασχολήθηκε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον με το όλο έργο του Γκαίτε, την απάντηση τη δίνει και ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, δείχνοντας συγχρόνως και την επίδραση την προσωπική, που δέχθηκε απ' αυτόν, αναφέροντας σ' ένα μεν δημοσίευμά του τα εξής: «…Ὑπὲρ πάντα δ᾽ ὅμως τὰ ἄλλα, ὑπὲρ τὸν θαυμασμὸν καὶ ὑπὲρ τὴν ὠφελιμότητα ἐκ τῆς διδαχῆς, κατέχει ἡμᾶς, κατὰ τὸν σημερινὸν ἑορτασμόν, ἡ γοητεία καὶ τὸ θέλγητρον, τὰ πηγάζοντα ὄχι μόνον ἐκ τῆς ποιήσεως τοῦ Goethe, τῆς ὑπερκοσμίου, καὶ ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς λάμψεως τοῦ πνεύματός του, οὐδ᾽ ἐκ μόνης τῆς διηνεκοῦς τάσεως εἰς μεγαλυτέραν ἐξύψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀλλὰ καὶ κυρίως ἐκ τῆς αἰσιοδοξίας καὶ τῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἀγάπης, ἥν οὐ μόνον ζῶν διεκήρυξεν ἀλλὰ καὶ ἀπελθὼν ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς ὡς κληρονομίαν»[723]· σ' ένα άλλο δε επίσης δημοσίευμά του αναφέρει τα εξής: «…στρέφομεν νοσταλγοὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν ἱεροκήρυκα τῆς Βαϊμάρης, οὗτινος ἡ γηΐνη ζωὴ ἔσβυσε πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ζῇ καὶ ἐμπνέει ἡμᾶς…ἰδοὺ ἡ συνέχεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Goethe καὶ ἰδοὺ ἡ ἐξακολουθητικὴ δράσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, τοῦ φωτίζοντος ἡμᾶς, τοὺς ἐπιγόνους, καὶ παρέχοντος πρὸς ἡμᾶς τὴν ἐνδόμυχον ἐκείνην ἐλευθερίαν περὶ ἧς ἐν αὐτοπεποιθήσει ὁ ἴδιος ἔλεγε: «Ὅστις ἔμελλε νὰ ἐννοήσῃ τὴν συγγραφήν μου καὶ ἐν γένει τὴν ζωήν μου, θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἀπέκτησε ποιάν τινα ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν». Τὴν ἐνδόμυχον ταύτην ἐλευθερίαν ἀνομολογοῦμεν καὶ δι᾽ αὐτὴν εὐγνωμονοῦμεν»[724]. Αυτήν λοιπόν την «ἐνδόμυχον

---

[721] Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ό. π., σ. β΄.

[722] Θεοδωρακόπουλος – *Φάουστ*, ό. π., σ. 8.

[723] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Johan Wolfgang Goethe*, Αθήνα 1932, σελ. 30.

[724] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διάνοια του Goethe*», στο: *Ελληνική Ιατρική*, ετ. 7ον (1933), τευχ. 10ον, σ. 1034 – 1057, ειδικότερα βλ. σ. 1057.

ἐλευθερίαν» και την «ἀγάπην πρός τούς ἀνθρώπους» που αισθάθηκε ο Γκαίτε, θέλησε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας να γνωρίσει και να εννοήσει το ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Συνεπώς, ο κάθε μεταφραστής από τη δική του μεριά κρίνοντας, συναισθηματικά και ιδεολογικά, προχώρησε στη δική του μετάφραση.

Για το σύνολο δε των πολλαπλών μεταφράσεων, την απάντηση τη δίνει πάλι ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αναφέροντας στον πρόλογο του έργου του τα εξής: «...Τοῦ Αου Μέρους τοῦ «Φάουστ» ὑπάρχουν, μέχρι τοῦδε, πέντε ἑλληνικαὶ μεταφράσεις (σ. σ., ὑποσημ.: Α. Προβελεγγίου (1887), Γ. Στρατήγη (1887), Α. Ραγκαβὴ (1889), Μάρκου Αὐγέρη (1914), Κ. Χατζόπουλου (1916, Γ΄ ἔκδ.1929), μία δὲ καὶ τῆς γ΄πράξεως (τῆς «Ἑλένης») τοῦ Β΄μέρους (ὑπὸ Θρ. Σταύρου 1921, Β΄ἔκδ. 1935), ὡς ἄλλως ὑπάρχει μετάφρασις αὐτοῦ σχεδὸν εἰς ὅλας τάς γλώσσας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑπῆρξεν ἤδη ἀρκούντως πλουσία εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἀριστουργήματος τούτου (καίτοι κυρίως μόνον τοῦ Α′ μέρους αὐτοῦ). Καὶ ὅμως οὐδεμία νέα μετάφρασις κινδυνεύει νὰ θεωρηθῇ ὡς περιττή. Διότι πᾶσα μεταφραστικὴ ἀπόδοσις παριστᾷ οὐ μόνον τὸ κάτοπτρον τῆς ὑποκειμενικῆς ἐκδοχῆς καὶ ἀντιλήψεως τοῦ γράψαντος ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τὴν εἰκόνα τῆς λεκτικῆς συνθέσεως καὶ ἐκφράσεως, δι᾽ ἧς οὗτος ἠδυνήθη νὰ παραστήσῃ τὰ ἅπερ ἀνέλαβε νὰ ἑρμηνεύσῃ νοήματα. Πρὸς οὐδὲν δ᾽ ἄλλο ποιητικὸν ἔργον δεικνύεται ἡ ὑποκειμενικὴ ἐπέμβασις τοῦ μεταφραστοῦ τόσον ἐκτεταμένη ὅσον πρὸς τὸν «Φάουστ», διότι καὶ οὐδὲν ἄλλο εἶνε τόσον πλούσιον εἰς ἐννοίας ποιητικάς καὶ φιλοσοφικάς ὅσον τοῦτο, καὶ μάλιστα ἐννοίας ἐν πολλοῖς βαθείας καὶ δυσνοήτους. Ὡς προϊὸν λοιπὸν τοιαύτης μετριόφρονος ἐπιθυμίας ζητεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ μετάφρασίς μου αὕτη, δηλ. ὡς προσπάθεια πρὸς ἑλληνικὴν ἔκφρασιν τῆς ὑποκειμενικῆς μου ἀντιλήψεως τοῦ ἔργου τούτου...»[725].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας επίσης παρουσιάζει στον πρόλογό του τις απόψεις του για το κίνητρο που τον ώθησε να μεταφράσει τον «Φάουστ» αναφέροντας τα εξής: «Τὸν «Φάουστ» τοῦ Goethe, ὅστις συνεκίνησε καὶ θὰ συγκινῇ τὴν ψυχὴν παντός τοῦ δυναμένου νὰ ἀπολαύσῃ αὐτόν, μάλιστα ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, τὸ ἀριστούργημα τοῦτο, εἰς τὴν μελέτην τοῦ ὁποίου ἐνέκυπτον ὁσάκις μοὶ ἐπέτρεπεν ἡ λοιπή μου παντοειδὴς ἀσχολία, ἀπεπειρώμην ἐνίοτε νὰ μεταφράζω ἐκλέγων περικοπάς τινας ἐκ τῶν θαυμασίων ἐκείνων στίχων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ ἐγκαλλώπισμα τῆς ποιητικῆς

[725] Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ὁ. π., σ. β΄- γ΄.

νοήσεως καὶ τέχνης. Διότι ὅσον καὶ ἂν δεσμεύῃ ἡ γοητεία τῆς γλώσσης τοῦ πρωτοτύπου, ἐν ᾗ ἐγράφη τὸ (οἱονδήποτε) ἀριστούργημα, μάλιστα δὲ τὸ ποιητικόν, ὅπερ τοιουτοτρόπως μόνον ἐὰν μελετηθῇ ὡς ἐδημιουργήθη γλωσσικῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δύναται νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἥν ἐγκρύπτει δύναμιν καὶ χάριν, ἀλλ᾽ ἐν τούτοις ὅταν ὁ ἐντρυφήσας εἰς τὰ θέλγητρα τοῦ ἔργου ξενόγλωσσος ἀναγνώστης ζητήσῃ νὰ ἀνακαλέσῃ ἐν τῷ νῷ ἔννοιάν τινα ἢ ἔκφρασιν αὐτοῦ, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ὅπως παραστήσῃ αὐτὴν καὶ διὰ λέξεων τῆς μητρικῆς αὐτοῦ γλώσσης, δηλ. ἐκείνης διὰ τῆς ὁποίας συνήθως καὶ σκέπτεται(* Ἤδη αὐτὸς ὁ Goethe ἐκφράζει τὴν αἴσθησιν ταύτην διὰ τοῦ στόματος τοῦ Φάουστ, ὅστις ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του…ἐνῷ θέλει νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ (κατὰ Ἰωάννην) Εὐαγγελίου, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ μεταφράσῃ αὐτὸ εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν)…Τοιουτοτρόπως ἐπεκτείνοντα ὁλονὲν τὴν μετάφρασίν μου καὶ μεθύοντα ἀεὶ ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ τῆς γοητείας τοῦ μεγαλουργήματος τούτου, μὲ ἐκυρίευσεν ἡ ἐπιθυμία ὅπως ἐπιτύχω πλήρη τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἔργου οἵαν ἐγὼ αὐτὸς ἠννόουν καὶ ἀπελάμβανον. Τῆς ἐπιθυμίας ταύτης ἀπογέννημα ὑπῆρξεν ἡ ἐξελλήνισις τοῦ ὅλου «Φάουστ». Ἀλλὰ τότε ἠκολούθησεν ἡ ἄλλη, φυσικὴ καὶ ἀναπότρεπτος, σκέψις, ὅτι δηλ. θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητον ἐὰν τὴν μετάφρασιν ἐκείνην ἐφύλαττον μόνον δι᾽ ἐμαυτὸν καὶ δὲν παρέδιδον εἰς τὴν δημοσιότητα. Οὕτω προέκυψεν ἡ ἔκδοσις αὕτη, οἵα ἤδη πρόκειται ἐνταῦθα…»[726].

Ο φιλόλογος και καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών αείμνηστος Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, κρίνοντας τη μετάφραση του Φάουστ του Γκαίτε στα ελληνικά από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, αναφέρει τα εξής: «…Ὁ Μέρμηγκας εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μετέφρασε καὶ τὰ δύο μέρη τοῦ Φάουστ στὰ Νέα Ἑλληνικά. Ἡ γλώσσα του εἶναι μικτή. Ἡ ὅλη ἐργασία προϋποθέτει πολὺν μόχθο καὶ μεγάλη ἀγάπη στὸν Γκαῖτε. Ἀλλὰ ἡ διάθεση τοῦ μεταφραστοῦ ν᾽ ἀποδώσῃ ποιητικῶς τὸ ἔργο τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Συχνὰ παραλείπει νοήματα καὶ ἀποχρώσεις…»[727].

Σε απάντηση στον Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλο ο Κ. Ν. Μέρμηγκας προκαταλαμβάνει αυτόν και αναφέρει, με χαρακτηριστική μετριοφροσύνη, μεταξύ άλλων τα εξής για την ποιητική απόδοση, τα νοήματα και τις «ἀποχρώσεις» στη μετάφραση του «Φάουστ»: «…Ἔχει δὲ τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ἐπιείκειαν κρίσεως ἡ μετάφρασις αὕτη, ἀφοῦ αὐτή, μόνη αὐτὴ ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν

---

[726] Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ό. π., σ. α΄.
[727] Θεοδωρακόπουλος – *Φάουστ*, ό. π, σ. 7 – 8.

μεταφράσεων, προέρχεται ἐκ χειρὸς βεβήλου, ἥτις δηλ. δὲν ἀνήκει εἰς ποιητήν. Ἐζήτησα ἁπλῶς νὰ δημοσιεύσω ὅ,τι ἔγραψα δι᾽ ἐμαυτὸν εἰς ἑλληνικὴν μεταγλώττισιν τοῦ «Φάουστ». Καὶ ὅστις μὲν εὕρῃ–ὡς τοῦτο θεωρῶ ἑπόμενον–τὴν στιχουργίαν ταύτην ἐστερημένην τῆς τεχνικῆς εὐκαμψίας καὶ χάριτος, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ προέλθῃ μόνον ἐκ ποιητικῆς χειρός, ἂς παράσχῃ συγγνώμην εἰς τὸν γράψαντα, ἀνομολογοῦντα στιχουργικὴν ἀδυναμίαν πρὸς ἀπόδοσιν τοιούτων ἐννοιῶν καὶ ἐξάρσεων, οἷαι αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Goethe· ὅστις δ᾽ ἴσως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς μεταφράσεως ταύτης παρακινηθῇ εἰς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ποιητικοῦ τούτου ἀριστουργήματος, ἂς εἶνε βέβαιος ὅτι παρέχει τὴν καλλίστην ἀμοιβὴν προς τὸν μεταφραστήν, οὗτινος τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἐλατήριον καὶ ὁ σκοπός, δηλ. ἡ παρακίνησις τοῦ Ἕλληνος ἀναγνώστου εἰς πληρεστέραν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ μεγαλουργήματος τούτου τοῦ Goethe…Ὡς ἐν κατακλεῖδι ἐφιστᾶται καὶ αὖθις ἡ προσοχὴ ἐπὶ τοῦτο, ὅτι ὁ μεταφραστὴς ἐφιλοδόξησε νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην εἰς τὴν σύλληψιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ ποιήματος ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀτελείας, ἢ καὶ σφαλερότητος, τῆς στιχουργικῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐάν, δυσαρεστῶν τὴν ποιητικὴν χάριν, ἐπέτυχε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν νοητικὴν ἀπαίτησιν, δὲν θέλει τι πλέον τούτου. Ὁ δ᾽ ἀναγνώστης ἂς ἀρκεσθῇ εἰς τὴν συνδρομὴν ταύτην τοῦ μεταφραστοῦ «παρορῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἐγκλήματα», ὅσα τυχὸν ἡ τεχνικὴ ἐπίκρισις ἀποκαλύψῃ…Ὅταν ἐπιτευχθῇ ἐκεῖνο ὅπερ δὲν ἐπετεύχθη ἐν τῇ διαρκείᾳ τῆς ἑκατονταετίας, δηλ. ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ ὅλου «Φάουστ» ὑπὸ τινος ποιητοῦ, τότε δύναται νὰ θεωρηθῇ περιττὴ ἡ μεταγλώττισις αὕτη· ἀλλ᾽ ἕως ἂν κατορθωθῇ τοῦτο ἂς εὕρῃ εὐμενῆ ὑποδοχὴν ἡ ἐρασιτεχνικὴ αὕτη προσπάθεια…»[728].

Συνεχίζοντας ο Κ. Ν. Μέρμηγκας την αθέλητη και εκ των προτέρων απάντησή του στον Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλο ως προς το θέμα της γλώσσας, που χρησιμοποίησε για την μετάφραση του «Φάουστ» του Γκαίτε, μεταξύ άλλων, αναφέρει τα εξής: «…Τὴν λύσιν αὐτοῦ ἐπεζήτησα τοιαύτην, ὅτι ἠθέλησα νὰ μὴ στερηθῶ τῆς βοηθείας τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο, πρὸς πᾶσαν περίπτωσιν, νὰ μοὶ προσφέρῃ ἡ οἱαδήποτε λεκτικὴ ἔκφρασις, ἀπὸ τῆς μᾶλλον ἐπιμεμελημένης μέχρι καὶ τῆς κοινοτέρας. Τοῦτο δὲ μοὶ ἐπέβαλεν ὄχι μόνον ἡ στιχουργικὴ ἀνάγκη, ἥτις οὕτως οἰκονομεῖται ἄριστα διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ὅλου τοῦ πλούτου τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ κυρίως ἡ στοιχειώδης λεκτικὴ ἀπαίτησις, καθ᾽ ἣν ὁ λόγος ἑκάστου

[728] Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ὁ. π., σ. β΄- γ΄και στ΄- ζ΄.

τῶν ἐμφανιζομένων προσώπων ὀφείλει νὰ εἶνε ἀντίστοιχος καὶ πρὸς τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ, ὡς τοιούτου ἢ τοιούτου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ νοητικὸν ἐπίπεδον, ἐφ᾽ οὗ ἐκτείνονται αἱ σκέψεις αὐτοῦ…Θεωρῶ ὡς ἀτυχῆ καὶ ἐπιζήμιον πρὸς πᾶν τοιοῦτο ἔργον τὴν στέρησιν τῆς συνδρομῆς, ἥν δύναται νὰ παράσχῃ οἱαδήποτε λεκτικὴ μορφή, δηλ. ἡ γλῶσσα εἴτε ἡ ἐπιμεμελημένη καὶ καθαρὰ εἴτε ἡ κοινὴ καὶ ἀκατέργαστος. Διότι, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς θὰ ἀπετέλει ἀναχρονιστικὴν δυσκαμψίαν, ἀποκρουστικὴν καὶ ἐπιβλαβῆ, ὁ ἀποκλεισμὸς – μάλιστα ἐκ τῶν διαλόγων – παντὸς γλωσσικοῦ τύπου ὅστις, καίτοι ἴσως χυδαῖος ὤν, ἐν τούτοις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν, ἥν θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ ὑπὲρ οὗ πρόκειται πρόσωπον, ἀλλ᾽ ἐξ ἄλλου πάλιν θὰ ἐσήμαινε διασυρμὸν καὶ κατασπίλωσιν τῆς ὑπερόχου λεπτότητος καὶ μεγαλοπρεπείας ἑνὸς τοιούτου ἔργου ἡ ἀποκλειστικὴ χρησιμοποίησις ἀγοραίων ἐκφράσεων ἢ καὶ διεφθαρμένων τύπων ἐπὶ ἀποφυγῇ πάσης καθαρᾶς καὶ ὡραίας λέξεως, ἥτις δὲν θὰ εἶχεν ἄλλο τι ἐλάττωμα ἢ ὅτι εἶνε γνησία ἑλληνικὴ καὶ κατὰ τὴν προέλευσιν καὶ κατὰ τὴν μορφήν. Οὕτως ἐκυριάρχησεν ἐν τῇ μεταφράσει ταύτῃ ἡ ἐλευθέρα ἐκλογὴ τοῦ ἁρμόζοντος λεκτικοῦ καὶ φραστικοῦ εἴδους ἐκ τῆς πλουσίας γλωσσικῆς ἡμῶν παρακαταθήκης ἐπὶ τῇ προσοχῇ ὅπως ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἡ προτίμησις στρέφηται πρὸς τὸν ἐπιμεμελημένον γλωσσικὸν τύπον, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ ὅλη μορφὴ τοῦ λόγου διατηρηθῇ τοιαύτη, ὥστε οὗτος ἀκουόμενος, ἰδίως ἀπὸ τῆς σκηνῆς, νὰ προσπίπτῃ εἰς τὰ ὦτα ὡς ἡ συνήθης ἡμῶν κοινωνικὴ ὁμιλία…»[729].

Βλέπομε λοιπόν την απάντηση του Κ. Ν. Μέρμηγκα στον Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλο δικαιολογημένη και μάλλον τεκμηριωμένη, δεν είδαμε όμως στην κρίση του Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου για τη μετάφραση του Φάουστ από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα δικαιολογημένες και πολύ περισσότερο τεκμηριωμένες απόψεις του για την κρίση του αυτή, πολύ περισσότερο, όταν ο ίδιος ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ζητάει και την επιείκεια του αναγνωστικού κοινού για το έργο του αυτό, της μετάφρασης.

Τεκμήρια της απόδοσης νοημάτων και αποχρώσεων στον Φάουστ του Γκαίτε στη μεταφραστική προσπάθεια του Κ. Ν. Μέρμηγκα βλέπομε και από την εισαγωγή της μετάφρασής του, κι᾽ αυτό για υποστήριξη ότι δεν παραλείπει «νοήματα και ἀποχρώσεις». Αναφέρει λοιπόν ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στην εισαγωγή του μεταξύ άλλων τα εξής:

---

729 Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ὁ. π., σ. γ΄- δ΄.

Για το νόημα της ροπής του ανθρώπου για ανώτερη ζωή κι ανώτερες απολαύσεις, «…Ο Goethe, συγγράψας τὸν «Φάουστ», ἔλαβε μόνον τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θεμελιώδη ἰδέαν, πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ πάντα ἐκαινοτόμησεν. Οὕτως ὁ Φάουστ, ἐνῷ κατὰ τὴν παράδοσιν, πρὸς ἥν καὶ συνεφώνησαν οἱ λοιποί, οἱ πρὸ τοῦ Goethe, συγγραφεῖς, ὡς μόνον αὐτοῦ σκοπὸν προέθετο τὴν ἀνάκτησιν τῆς νεότητος καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦ Goethe παρίσταται ὡς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀπόκτησιν ὑπερτέρας ζωῆς καὶ ἀπολαύσεων ὑψηλοτέρων, ἀνυπάρκτων ἐπὶ γῆς. Διὰ τοῦτο δέ, ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀναλλοιώτου αὐτοῦ ροπῆς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ὅτε ὁ Μεφιστοφελῆς ὑπισχνεῖται πρὸς αὐτὸν τὴν παροχὴν πάσης γηΐνης ἀπολαύσεως, δέχεται τὴν σύμβασιν καὶ προτείνει τὸν ὅρον, ὅτι, ἐὰν ἔμελλε νὰ λησμονήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε, παραιτούμενος ἀπὸ πάσης ὑπερκοσμίου τάσεως, νὰ κηρύξῃ ἑαυτὸν ἱκανοποιημένον ἐκ τῶν ἀπολαύσεων αὐτῶν, ὅτι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ᾿ ἥν θὰ συνέβαινε τοῦτο, θὰ ἠδύνατο πλέον ὁ Διάβολος νὰ τὸν ἔχῃ εἰς τὴν κατοχήν του:

«Στὴν πρώτην 'κείνην τὴν στιγμὴν ὁποῦ θ᾿ ἀναφωνήσω:
Μὴ φύγης, εἶν᾿ ὡραῖον καὶ δὲν θέλω νὰ σ᾿ ἀφίσω!
Ἀμέσως τὴν στιγμὴν αὐτὴν δεσμώτης θεωροῦμαι
Κι᾿ ἀπ᾿ τὴν ζωήν μου μὲ χαρὰν ἀμέσως παραιτοῦμαι»[730].

Για το νόημα της αρετής και της ευθύτητας, «…Ὁ Μεφιστοφελῆς ἀναλαμβάνει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Φάουστ θὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἀρκεῖ νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ ὅπως ἀσκήσῃ ἐπ᾿ αὐτοῦ τὴν ἐπιρροήν του. Ὁ Κύριος δέχεται ἐπὶ τῇ βεβαιότητι ὅτι ὅπου ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ὁ πυρὴν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐθύτητος δὲν δύναται νὰ ριζοβολήσῃ τοῦ πειρασμοῦ ἡ διαφθορά, ἔστω καὶ ἂν συμβῇ πρόσκαιρος ἀποπλάνησις, διότι ὁ εὐθὺς ἄνθρωπος

«Τὸν πρέποντα τὸν δρόμον στὸν νοῦν διατηρεῖ
Καὶ ὅταν τὴν σκοτίαν ροπὴν του ἀκολουθῇ»[731].

Για το νόημα της φιλαλληλίας, «…Ἡ φιλαλληλία πρέπει νὰ ἀποβῇ θετικὴ καὶ ἔμπρακτος· πρὸς τὸν σκοπὸν ὅμως τοῦτον ἀντιτάσσεται, ὡς μοιραῖον ἐμπόδιον, ἡ δυστροπία τῶν ἀνθρώπων, αὐτῶν τούτων ὑπὲρ τῶν ὁποίων μέλλει νὰ ἀσκηθῇ ἡ ἀγαθοεργία.

[730] Μέρμηγκας – Φάουστ, ό. π., σ. 4.
[731] Μέρμηγκας – Φάουστ, ό. π., σ. 19.

Τὴν οἰκτράν ταύτην ἐναντίωσιν καὶ ἐχθρότητα τῶν ἀνθρώπων κατὰ τῶν ἐπιζητούντων τὴν εὐεργεσίαν αὐτῶν χαρακτηρίζουν ἐκφραστικῶς οἱ λόγοι τοῦ Φάουστ πρὸς τὸν βοηθὸν Βάγνερ:

«Οἱ ὀλίγοι ποῦ ἠννόησαν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων,
Ἀλλὰ ὁποῦ δὲν εἴξευραν νὰ κρύψουν τὴν καρδιὰν των
Καὶ ποῦ στὸν ὄχλον δόθηκαν μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν των,
Σταυρὸν εὑρῆκαν καὶ πυρὰν ὡς μόνην ἀμοιβὴν τῶν…»[732].

Για το κεντρικό δε νόημα του όλου έργου «Φάουστ» του Γκαίτε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «…Ἓν εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερον σημεῖον, τὸ διαλάμπον ἐφ᾽ ὅλης της ἐκτάσεως τοῦ τεραστίου τούτου ποιητικοῦ ἔργου, ἡ διατήρησις μιᾶς ἀπαρασαλεύτου κατευθυντηρίου γραμμῆς δι᾽ ὅλης τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Φάουστ· καὶ τὴν γραμμὴν ταύτην παριστᾷ ἡ συνεπὴς καὶ ἀπαραμείωτος ἔντασις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ πρὸς τὸ ὡραῖον καὶ τὸ ἀγαθόν. Ἡ ἀρετὴ αὕτη θέτει αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀγγέλων, οἵτινες ἐκφράζονται:

«Αὐτὸς ποὺ δίδει ἔντασιν εἰς ὅλην τὴν ζωήν του
Αὐτὸς ἐλπίζει ἀπό μᾶς νὰ εὑρῇ τὴν λύτρωσίν του» [733].

Αυτά ενδεικτικά αναφέρει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στην εισαγωγή της μετάφρασής του για τον Φάουστ αλλά κι' ο υποφαινόμενος βλέπει μέσα στο κείμενο της μετάφρασης σε άλλα τμήματα του έργου αυτού νοήματα από τις έννοιες της ελευθερίας απ' την διαφθορά, της αγάπης για τους ανθρώπους και της αλλαγής πορείας από την αμαρτία προς το Αγαθό, αναφέροντας από τη μετάφραση τα εξής:

«Ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἀπὸ τῆς φθορᾶς·
Τὰ δεσμὰ διασπάσ᾽τε πάσης διαφθορᾶς!
Ὅσοι τὴν λατρείαν τρέφετε ἀληθῆ,
Ὅσοι τὴν ἀγάπην ἔχετε ἀψευδῆ,
Τρώγωντες τὸν ἄρτον συναδελφικῶς,
Σπείροντες τὸν λόγον ἀποστολικῶς,
Πέμποντες τὴν θείαν χάριν ἐπὶ γῆς,
Πρὸς ἐσᾶς ὁ Κύριος πάντοτε εἶν᾽ ἐγγύς»[734].

---

[732] Μέρμηγκας – *Φάουστ,* ὁ. π., σ. 9.
[733] Μέρμηγκας – *Φάουστ,* ὁ. π., σ. 9.
[734] Μέρμηγκας – *Φάουστ,* ὁ. π., σ. 56.

Και προς το τέλος του έργου αναφέρει:

«Ἐν μετανοίᾳ στοργικῇ σεῖς ὅλοι νὰ στραφῆτε
Στὸ βλέμμα τὸ σωτήριον καὶ νὰ ἑτοιμασθῆτε
Τὴν ὄλβιον μεταβολὴν προφρόνως νὰ δεχθῆτε.
Εἰς τὴν προσταγήν Σου ἂς κλίνῃ
Πᾶσα σκέψις ὑπερτέρα·
Φύλαξόν μας ἐν εὐνοίᾳ
Σύ, Βασίλισσα, Μητέρα!» [735].

Το νόημα της έννοιας της ελευθερίας, της προσωπικής, και μάλιστα από τα δεσμά της μαγείας, το βλέπει πολύ καθαρά και ο Γεράσιμος Ζώρας, σχολιάζοντας τη μετάφραση του Φάουστ του Γκαίτε από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα αναφέροντας μεταξύ άλλων τα εξής λόγια του Γκαίτε: «...Μου είναι αποκρουστική αυτή η τρελομαγεία, / και συ μου υπόσχεσαι ότι εδώ θα εύρω την υγείαν; / Σ' αυτό του εξωφρενισμού το χάος να εισδύσω / και συμβουλή από τούτο το γραΐδιον να ζητήσω; / Με το βρωμομαγείρευμα θα ημπορέσω εκείνο / κατά τριάκοντα χρόνια εγώ νεώτερος να γίνω; / Αλλοίμον' αν η τέχνη σου εις τούτο μόνον μείνη! / Η πάσα ελπίς οριστικώς για μένα τώρα σβήνει / Το βάλσαμον δεν δύναται η Φύσις να δωρήση; / ουδέ και πνεύμα τι ευγενές να το φιλοτεχνήση;...» [736].

Και στη μετάφραση του Φάουστ του Γκαίτε μπορούμε να διακρίνουμε το λογοτεχνικό τάλαντο του Κ. Ν. Μέρμηγκα. Τούτο μαρτυρεί η στιχουργική απόδοση της μετάφρασης, και μάλιστα με ομοιοκαταληξία. Η απόδοση ποιητικά και με ομοιοκαταληξία ολόκληρου του «Φάουστ» από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έγινε από κανένα άλλο μεταφραστή τουλάχιστον μέχρι το 1956. Αυτήν τη δουλειά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τη θεώρησε ευνόητη, όπως αναφέρεται σε μια επισήμανση του Γεράσιμου Ζώρα: «...Και προσέθετε σχετικά με την έμμετρη μορφή της μετάφρασης: «Ότι η απόδοσις αύτη οφείλει να γίνη, ως δυνατόν στιχουργικώς και μάλιστα υπό ομοιοκαταληξίαν, τούτο απόκειται ευνόητον»...» [737].

---

[735] Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ό. π., σ. 415.

[736] Γεράσιμος Ζώρας, «*Από την ιστορία του ΕΚΠΑ – Πριν από 70 χρόνια – Η αφυπηρέτηση του Κωνσταντίνου Μέρμηγκα και ο Φάουστ του Γκαίτε*», *στο: Καποδιστριακό*, σ. 1 (πρόσβαση στη http://kapodistriako.uoa.gr/stories145_hi_01/index.php?m=2 11/5/2012) . Στο εξής: Ζώρας – *αφυπηρέτηση Μέρμηγκα*.

[737] Ζώρας – *αφυπηρέτηση Μέρμηγκα*, ό. π., σ. 1.

Γενικά για τη μετάφραση του Φάουστ από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα επισημαίνει τα εξής ο Γεράσιμος Ζώρας: «…Στο προλογικό του σημείωμα, ο Μέρμηγκας τόνιζε ότι η μετάφραση ολοκληρώθηκε σταδιακά, ως καρπός πολύχρονης ενασχόλησής του με το συγκεκριμένο αριστούργημα: «Τον Φάουστ του Goethe, όστις συνεκίνησε και θα συγκινή την ψυχήν παντός του δυναμένου να απολαύση αυτόν, μάλιστα εν τω πρωτοτύπω, το αριστούργημα τούτο, εις την μελέτην του οποίου ενέκυπτον οσάκις μοι επέτρεπεν η λοιπή μου παντοειδής ασχολία, απεπειρώμην ενίοτε να μεταφράζω εκλέγων περικοπάς τινας εκ των θαυμασίων εκείνων στίχων, οίτινες αποτελούσι το εγκαλλώπισμα της ποιητικής νοήσεως και τέχνης (…) Τοιουτοτρόπως επεκτείνοντα ολονέν την μετάφρασίν μου και μεθύοντα αεί επί μάλλον υπό της γοητείας του μεγαλουργήματος τούτου, με εκυρίευσεν η επιθυμία όπως επιτύχω πλήρη την απόδοσιν του έργου οίαν εγώ αυτός ηννόουν και απελάμβανον…»[738].

Ως προς την μορφή της γλώσσας που χρησιμοποίησε ο Κωνσταντίνος Μέρμηγκας για ν' αποδώσει στα ελληνικά τον «Φάουστ» του Γκαίτε, γεγονός είναι ότι ξεφεύγει από την εμμονή του στην καθαρεύουσα και χρησιμοποιεί μια μικτή γλώσσα, όπως προαναφέρθηκε σε σχόλιο του Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου. Χαρακτηριστικά ο Κ. Ν. Μέρμηγκας αναφέρει τα εξής: «…Καὶ τελευταῖον τὸ μοιραῖον ἡμῶν γλωσσικὸν ζήτημα. Τὴν λύσιν αὐτοῦ ἐπεζήτησα τοιαύτην, ὅτι ἠθέλησα νὰ μὴ στερηθῶ τῆς βοηθείας τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο, πρὸς πᾶσαν περίπτωσιν, νὰ μοὶ προσφέρῃ ἡ οἱαδήποτε λεκτικὴ ἔκφρασις, ἀπὸ τῆς μᾶλλον ἐπιμεμελημένης μέχρι καὶ τῆς κοινοτέρας…»[739].

---

[738] Ζώρας – *αφυπηρέτηση Μέρμηγκα*, ό. π., σ. 1.

[739] Μέρμηγκας – *Φάουστ*, ό. π., σ. γ΄- δ΄.

6. Μετάφραση της Λυρικής Ποίησης του Γκαίτε από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα.

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας μετάφρασε επίσης σειρά ποιημάτων του Γκαίτε που εξέδωσε με τον τίτλο « Ἡ Λυρικὴ Ποίησίς τοῦ Goethe»[740].

Όπως είναι γνωστόν, «λυρική ποίηση είναι το είδος της ποίησης με το οποίο εκφράζονται κυρίως υποκειμενικά συναισθήματα, απόψεις και βιώματα του ποιητή – τόσο στην αρχική σύλληψη όσο και στην έκφραση – και έχει εμφανή ή ολιγώτερο ευδιάκριτα στοιχεία μουσικότητας»[741].

Στον πρόλογο του έργου ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, αναφέρεται στο κίνητρο που τον ώθησε να μεταφράση τα ποιήματα αυτά του Γκαίτε. Επίσης στον πρόλογό αυτό κάνει λόγο με πολλή μετριοφροσύνη ότι η μεταφραστική του αυτή προσπάθεια είναι ερασιτεχνική, που καλό είναι να την έχουν κατά νου οι διάφοροι «νοητικοί ἐργάται», όπως τους χαρακτηρίζει.

Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής: «...Εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῶν αἰώνων, οὗτινος τὸ ἔργον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μείνῃ ἄγνωστον εἰς οὐδένα πεπολιτισμένον λαόν, εἶναι ὁ Goethe. Ἐκ τῶν ποιημάτων δ᾽ ὅμως αὐτοῦ ἔχουν ἐλάχιστα μόνον μεταφρασθῇ μέχρι τοῦδε εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, καὶ ταῦτα ἄνευ ἐξηγητικῶν σχολίων, ἀπαραιτήτων ἐν τούτοις πρὸς κατανόησιν τῶν, τόσον πολλάκις σκοτεινῶν καὶ δυσερμηνεύτων, ἐννοιῶν ὅσας ἐγκρύπτουσιν οἱ στίχοι αὐτῶν. Πρὸς αὐτὰ μοὶ συνέβη ὅ,τι καὶ πρὸς τὸν «Φάουστ», ὅτι δηλ. ἀφοῦ ἐνωτίσθην τάς ἐννοίας καὶ ἐμεθύσθην ὑπὸ τῆς γοητείας αὐτῶν, πρῶτον μὲν ᾐσθάνθην τὴν παρακίνησιν ὅπως ἀποδώσω αὐτὰ εἰς τὴν μητρικήν μου γλῶσσαν, ἀλλ᾽ ἔπειτα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως τὴν μετάφρασιν αὐτὴν μὴ κρατήσω μόνον δι᾽ ἐμαυτὸν ἀλλὰ παραδώσω εἰς τὴν δημοσιότητα. Ἡ ἐλπὶς ὅτι τοιουτοτρόπως ἔμελλον νὰ παράσχω πρῶτον μὲν ὠφέλειαν εἰς τὸ πολὺ ἑλληνικὸν κοινὸν ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρακίνησιν καὶ ὑποστήριξιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ποιητάς, ὅπως ἐπιτελέσουν ἐκεῖνο ὅπερ παρελείφθη μέχρι τοῦδε, ὅπως δηλ. παράσχουν τελείαν ποιητικὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀπραμίλλου ταύτης ποιήσεως, ἡ ἐλπίς μου αὕτη ὑπῆρξεν ἰσχυροτέρα του φόβου, ὅν μοὶ γεννᾷ ἡ ἐπίγνωσις τῆς στιχουργικῆς ἐλαττωματικότητος τῆς

---

[740] Κ. Ν. Μέρμηγκας, *Η Λυρική Ποίηση του Γκαίτε* (κατά μετάφρασιν υπό Κ. Μέρμηγκα), Αθήνα 1937. Στο εξής: Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίηση Γκαίτε*.
[741] Πάπυρος – Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας, στο λήμμα: *λυρικός*, τ. 6 (2007), σ. 387.

μεταφράσεώς μου ταύτης. Οἱονδήποτε ἔργον ἀνθρώπινον, μάλιστα νοητικόν, ἔχει ἀνάγκην καὶ δὲν δύναται νὰ στερηθῇ τῆς ἐρασιτεχνικῆς βοηθείας. Εἶναι δ᾽ ἡ ἐνίσχυσις αὕτη, ἡ ἐρασιτεχνική, δυὸ εἰδῶν, ἐνῷ δηλ. εἴτε προσφέρεται ἄμεσος προαγωγὴ τοῦ ἔργου διὰ τῆς ἐπινοητικῆς συμβολῆς τοῦ ἐρασιτέχνου (ὡς τοῦτο ἔχει συμβῆ τοσάκις μέχρι τοῦδε) εἴτε καὶ παρέχεται ἔμμεσος μόνον ὑποστήριξις διὰ τῆς προσκομιδῆς στοιχείων γνώσεως ἱκανῶν ὅπως ἀποτελέσουν τὸ ὑπόβαθρον τῆς δημιουργικῆς ἐπιτυχίας ἄλλου νοητικοῦ ἐργάτου, εἰδικοῦ πλέον αὐτοῦ πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο. Τοιαύτην ἔμμεσον παρόρμησιν καὶ ὑποστήριξιν πρὸς μέλλουσαν ποιητικὴν δημιουργίαν φιλοδοξεῖ νὰ παράσχῃ ἡ μετάφρασίς μου αὕτη...»[742].

Στην εισαγωγή του έργου του αυτού ο Κ. Ν. Μέρμηγκας πρώτα τονίζει την ανάγκη ύπαρξης ερμηνευτικών σχόλιων, που πρέπει να συνοδεύουν τα μεταφρασμένα απ' αυτόν ποιήματα, ακόμη, δεύτερον εξηγεί γιατί μετέφρασε μόνο λυρικά ποιήματα του Γκαίτε κι απ' αυτά όχι όλα, τρίτον επαναλαμβάνει το κίνητρο που τον ώθησε να μεταφράσει τα ποιήματα αυτά, τέταρτον κάνει λόγο για το πρόβλημα της ταξινόμισής τους και, τέλος πέμπον ομιλεί για τη γλωσσική μορφή της μετάφρασης αυτής.

Αναλυτικότερα, μεταξύ άλλων, αναφέρει τα εξής: «Τοῦ Goethe τὸ πνεῦμα, ἓν ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων ἐξ ὅσων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ διαρκείᾳ τῶν αἰώνων τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς περιόδου, ἐζήτησε μὲν νὰ ἀποτυπώσῃ τὴν σφραγίδα τῆς δυνάμεώς του ἐπὶ πλείστων σημείων τῆς δημιουργικῆς ἐκτάσεως, μάλιστα δ᾽ ὅμως ἤσκησε τὴν ἐπιβολὴν του πρὸς τὴν ποιητικὴν παραγωγήν. Εἷς αὐτὸς ἐκ τῶν μεγίστων ποιητῶν τῶν αἰώνων (ἡ ποίησις αὐτοῦ λογίζεται ὡς ἰσοδύναμος πρὸς τὴν τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Shakespeare), ἐκαλλιέργησε τὴν παντοειδῆ ποίησιν, ἰδιαίτατα δ᾽ ὅμως ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν ηὐνοήθη ὑπ᾽ αὐτοῦ ἡ λυρικὴ ποίησις, ἐνῷ τὸ ἀριστούργημα τῆς ὅλης αὐτοῦ ποιητικῆς παραγωγῆς παριστᾷ ὁ «Φάουστ». Περὶ τοῦ Goethe, ὡς ποιητοῦ, ἐλέχθη δικαίως ὅτι δὲν ἔχει οὔτε προκάτοχον οὔτε διάδοχον. Ἡ ποίησις αὐτοῦ εἶναι ἰδιάζουσα· διότι τὴν ἀφετηρίαν αὐτῆς παριστᾷ οὐχὶ ἡ μετατροπὴ τῆς φανταστικῆς ἰδέας εἰς ἔμμετρον ἔκφρασιν, ἄρα τῆς ποιητικῆς συλλήψεως εἰς πραγματικότητα, ὡς τοῦτο γίνεται συνήθως, ἀλλὰ τἀνάπαλιν ἡ παροχὴ ποιητικῆς μορφῆς εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ δὴ ἐκείνην ἥν αὐτὸς οὗτος εἶδε καὶ ἐδοκίμασε· διὸ καὶ ἐχαρακτήριζεν ὁ Goethe τὴν ποίησιν ὡς «αἰσθητικὴν πεῖραν

[742] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίηση Γκαίτε*, ό. π., σ. γ΄ - δ΄.

τῆς ζωῆς». Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ὅμως δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὅτι τάχα ὅσας πραγματικάς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς ψάλλει διὰ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ, ὅτι ἔσχεν ὅλας αὐτάς ἐφ᾽ ἑαυτοῦ ἐκδεδηλώμενας· ὄχι τοῦτο ἀλλ᾽ ἄλλο τι συμβαίνει, ὅτι δηλ. τὰ πραγματικὰ ταῦτα φαινόμενα, προκύψαντα ὁπουδήποτε καὶ ὁπωσδήποτε, ᾐσθάνθη αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ καὶ δὴ κατὰ τὴν Ἀριστοτελικὴν ἐκδοχήν, «οὐχ᾽ οἷα ταῦθ᾽ ὑπάρχει ἀλλ᾽ οἷα δύναται καὶ δεῖ», ἐνόησεν ἄρα αὐτὰ ὡς ὁ καλλιτέχνης..., ὅστις τὴν ἐξωτερικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ παραγώγου παριστᾷ ὡς ἀντανάκλασιν τῆς εἰκόνος ἥτις ἀπετελέσθη ἐν τῇ ἐμπνευστικῇ αὐτοῦ ἀντιλήψει...Οὐδεμία ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπάρχει πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν ἐμεγαλούργησεν ἡ ποιητικὴ ἀντίληψις τοῦ Goethe καὶ οὐδὲν εἶδος στιχουργικῆς ἐκφράσεως εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀπετύπωσε τὴν σφραγίδα της ἡ μεγαλειώδης αὐτοῦ ποίησις. Ἡ ποιητικὴ φαντασία συνοδεύει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς παιδικῆς μέχρι τῆς ἐσχάτης πρεσβυτικῆς ἡλικίας. Κατὰ τὴν πρώτην νεότητα παράγει προϊόντα διὰ τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀπαιτεῖται μακροχρόνιος παίδευσις καὶ καλλιέργεια, τὸ δὲ γῆρας αὐτοῦ χαρίζει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καρποὺς τόσον δροσερούς, οἵους δικαιούμεθα νὰ περιμένωμεν μόνον ἀπὸ τῆς σφριγηλῆς νεότητος...Ἡ ἄνωθι ἐκτεθεῖσα χαρακτηριστικὴ ἰδιότης τῆς Γκαιτικῆς ποιήσεως, ὅτι δηλ. αὕτη παριστᾷ τὸ ἀπαύγασμα «αἰσθητικῆς πείρας τῆς ζωῆς», ἡ ἰδιότης αὕτη ἐπιβάλλει ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην ἑρμηνευτικῶν σχολίων τῶν ποιημάτων τούτων, σχεδὸν ἑκάστου ἐξ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἕνα ἄλλον, ἐπίσης σοβαρόν, λόγον ἀναγκαιοῖ ἡ ἑρμηνευτικὴ αὕτη βοήθεια, διότι δηλ. ἡ ποίησις τοῦ Goethe δὲν ἀποτείνεται μόνον πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν ἀλλ᾽ ἔτι καὶ πρὸς τὴν νοητικὴν κρίσιν, προϋποθέτει ἄρα καὶ γνώσεις ὑψηλοτέρας, μάλιστα δ᾽ ἐπιστημονικάς, δι᾽ ὧν καὶ μόνων ἀποβαίνει δυνατὴ ἡ σύλληψις τῶν ἐκφραζομένων, ἢ ἄλλοτε καὶ μόνον ἐγκρυπτομένων, ἐννοιῶν. (Ἕνεκα τούτου εἰς τὴν μετάφρασιν ταύτην, ἥτις ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν ποιητικήν, καὶ δὴ μόνον τὴν λυρικήν, ἐμφάνισιν τοῦ Goethe, δὲν περιελήφθησαν ποιήματα ἐφ᾽ ὧν κυριαρχεῖ εἰδικὸν ἐπιστημονικὸν περιεχόμενον, οἷα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν μεταμόρφωσιν φυτῶν καὶ ζώων, εἰς τὴν χρωματολογίαν, τὴν μετεωρολογίαν κλπ.). Δὲν εἶναι δ᾽ ἄλλως ἁπλῆ καὶ εὔκολος ἡ ἑρμηνευτικὴ αὕτη προσπάθεια. Διότι ἡ ποιητικὴ ὑψιπέτεια τοῦ Goethe φθάνει πολλάκις μέχρι τοιούτου σημείου, ὅπερ ὡς ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς λέγει, «ἄγει συνεχῶς εἰς ἔξαψιν τοῦ νοῦ καὶ βιάζει τὸν ἀναγνώστην νὰ προαχθῇ πέρα τῆς δυνάμεώς του»...Ἐντὸς τοιούτου λοιπὸν πλαισίου παρουσιάζεται ἡ μετάφρασις αὕτη τῶν

λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Goethe, καὶ δὴ τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ αὐτῶν, ἐνῷ παρελείφθησαν μόνον ὅσα ἐκρίθησαν ἀπρόσφορα πρὸς ἑλληνικὴν μεταγλώττισιν,…βεβαίως δὲν περιμένει νὰ ἀπολαύσῃ ὁ ἀναγνώστης τῆς μεταφράσεως ταύτης, ἀπόλαυσιν, ἥν οὐδεμία μετάφρασις θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ παράσχῃ· ἀλλ᾽ εἰς ἄλλο τι προσέρχεται νὰ βοηθήσῃ ἡ μεταφραστικὴ αὕτη προσπάθεια, δηλ. εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ὑπερόχου ποιητικῆς δυνάμεως ἑνὸς πνεύματος, οὗτινος τὴν μεγίστην ἐκδήλωσιν, μετὰ τὸν «Φάουστ», παριστᾷ ἡ λυρικὴ αὕτη παραγωγή…Σοβαρὸν τὸ πρόβλημα τῆς ταξινομήσεως τῶν ποιημάτων τούτων τοῦ Goethe…Πρόσφορος μοὶ ἐφάνη τοιαύτη διάταξις ἥτις γίνεται μὲν κατὰ τὸ περιεχόμενον…ἀλλ᾽ ἐντὸς ἑκάστου ἀθροίσματος τηρεῖται ἡ χρονολογικὴ ἀκολουθία…Καί, τελευταῖον, ἐν σχέσει πρὸς τὴν γλωσσικὴν μορφὴν τῆς μεταφράσεως δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη δικαιολογητικῆς τινος προσθήκης μεθ᾽ ὅσα σημειοῦνται ἐν τῷ προλόγῳ τῆς μεταφράσεως τοῦ «Faust». Ὅ,τι λέγεται ἐκεῖ, ἰσχύει καὶ ἐδῶ»[743].

Ειδικότερα, για την ταξινόμηση που κάνει ο Κ. Ν. Μέρμηγκας, όπως προκύπτει από τον πίνακα περιεχομένων του έργου της μετάφρασής του, φαίνεται ότι διακρίνει τις εξής εικοσιτρείς ομάδες: αφιέρωση, τραγούδια, τραγούδια συντροφιάς, μπαλλάντες, σονέττα, τέχνη, αλληγορικά, επιγραμματικά, Θεός και κόσμος, έμμετρα αποφθέγματα, ανάμικτα ποιήματα, από τα διδακτικά χρόνια του Γουλιέλμου Μάϊστερ, Δυτικοανατολικόν Διβάνιον, βιβλίον του Χαφίζ, βιβλίον της αγάπης, βιβλίον των στοχασμών, βιβλίον της αθυμίας, βιβλίον των γνωμικών, βιβλίον της Σουλέϊκας, βιβλίον του οινοχόου, βιβλίον των παραβολών, βιβλίον του Πάρσου, βιβλίον του παραδείσου. Ο συνολικός αριθμός των μεταφρασμένων αυτών ποιημάτων του Γκαίτε, με τίτλο «Λυρική Ποίηση» από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα είναι 528 (πεντακόσια είκοσι οχτώ). Θα κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια ο μεταφραστής, πέρα από το κύριο έργο του, το ιατρικό, και θα του πήρε χρόνο πολύ, να παρουσιάσει την ογκώδη αυτή μετάφραση ποιημάτων του Γκαίτε, φανερώνοντας συγχρόνως την μεγάλη υπόληψη κι εκτίμηση που είχε ως αναγνώστης και μεταφραστής στον ποιητή, ταυτόχρονα δε δείχνοντας και το λογοτεχνικό του τάλαντο στη δημιουργία του στίχου στη μητρική του γλώσσα με την κατάλληλη χρησιμοποίηση των λέξεων και την ομοιοκαταληξία. Αυτή η δουλειά δεν είναι συνηθισμένου τύπου ανθρώπου. Αυτή η δουλειά θέλει, να έχει ο

[743] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίηση Γκαίτε*, ὁ. π., σ. ε΄- η΄.

άνθρωπος ένα ασυνήθιστα μεγάλο διανοητικό και συναισθηματικό υπόβαθρο.

Θα ακολουθήσει παρουσίαση μερικών μεταφρασμένων ποιημάτων του Γκαίτε από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα, ως ιστορική μαρτυρία αυτών για την διατριβή αυτή, καθώς και για το ότι δεν ανευρίσκεται το έργο αυτό διαδεδομένο στην καθημερινή αγορά βιβλίου αλλά καταχωνιασμένο σε κάποια βιβλιοθήκη. Βρέθηκε, π. χ. σε αναζήτησή μας, να υπάρχει στην Κεντρική Βιβλιοθήκη του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, απ′ όπου μπορεί κάποιος να το αναζητήσει για παραπέρα έρευνα. Ο αναγνώστης των ποιημάτων αυτών μπορεί να θεωρήσει ως ορθρογραφικά λάθη κάποιες συλλαβές στις λέξεις των ποιημάτων αυτών που τονίζονται ή/ και γράφονται εκτός των κανόνων της γραμματικής όμως είναι γραμμένα από τον Κ. Ν. Μέρμηγκα κατ′ αυτό τον τρόπο «ποιητικῇ ἀδείᾳ».

Ακολουθεί η παρουσίαση μερικών ποιημάτων του Γκαίτε από τη μετάφραση του Κ. Ν. Μέρμηγκα, συνοδευόμενα και από σχόλια του μεταφραστή:

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ

«Ἡ «Ἀφιέρωσις» αὕτη, ἥν ἔγραψεν ὁ Goethe ἐν ἡλικίᾳ 35 ἐτῶν, προωρίζετο ἀρχῆθεν ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς «Εἰσαγωγή» εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐπικὸν αὐτοῦ ποίημα «Τὰ μυστήρια» (Die Geheimnisse) – περιλαμβανόμενον μεταξὺ τῶν «Ἀναμίκτων Ποιημάτων» τῆς μεταφράσεως ταύτης, - ὅπερ ὅμως δὲν ἐγράφη μέχρι τέλους ἀλλ᾽ ἔμεινεν ἀσυμπλήρωτον. Οὕτω, μετατρέψας ἐν μέρει, προέταξεν αὐτὴν ὁ ποιητὴς (μετὰ 3 ἔτη) τοῦ ὅλου ἀθροίσματος τῶν ποιημάτων αὐτοῦ.»[744]

Ξημέρωσε. Ἡ αὐγή, καθὼς στὸν δρόμον προχωροῦσε,
Μοῦ ἔδιωξε τὸν ὕπνον, ποῦ μὲ γλύκα μ᾽ ἐκρατοῦσε.
Ξυπνώντας στὴν καλύβην μου, ποῦ ἤμουνα κρυμμένος,
Τὸν δρόμον πῆρα στὸ βουνό, ξαναζωογονημένος.
Κι᾽ ἤμουν γεμᾶτος μὲ χαράν, καθὼς ἐπερπατοῦσα,
Καὶ τ᾽ ἄνθη ποῦ ᾽σταζαν δροσιά, μπροστά μου τὰ κυττοῦσα.
Ἡ ᾽μέρα ἐμεγάλωνε μεσ᾽ στὴν χαρὰν τὴν τόση·
Ὁλόγυρά μου ἀναψυχή, ἐμένα νὰ ἐμψυχώσῃ.

Ἀπ᾽ τὰ λειβάδια, τὰ χλωρά, ποῦ κάτω πρασινίζαν,

[744] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίηση Γκαίτε*, ό. π., σ. 1 – 2.

Ὁμίχλης στρώματ᾽ ἁπαλὰ μαζῖ μου ἀνηφορίζαν.
Αὐτὴ ἔφευγε κι᾽ ἐρχότανε καὶ ὅλο τριγυρνοῦσε,
Ὡσὰν νὰ ἦταν φτερωτή, τριγύρω μου πετοῦσε.
Καὶ τώρα νὰ ποῦ τὸ ᾽χασα τὸ θέαμα τ᾽ ὡραῖον,
Γιατ᾽ ἕνας πέπλος θολερὸς τὰ σκέπασε ὅλα πλέον.
Τὰ σύννεφα εὑρέθηκαν τριγύρω μου ἁπλωμένα,
Καὶ μοναχὸν μ᾽ ἐκράτησαν μεσ᾽ στὸ σκοτάδι ἐμένα.

Ἀλλά, σὰν νἆλθε διὰ μιᾶς ὁ ἥλιος νὰ προβάλῃ,
Μεσ᾽ στὴν ὁμίχλην ξαστεριὰ ἐφάνηκε καὶ πάλι.
Καὶ πότ᾽ αὐτὴ χαμήλωνε, στὸν κάμπον γιὰ νὰ φθάσῃ,
Καὶ ποτ᾽ ἀνέβαινε ψηλὰ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δάση.
Τὴν λάμψιν πρῶτος ἤλπιζα ᾽γω νὰ τὴν χαιρετίσω
Καὶ ὕστερ᾽ ἀπ᾽ τὴ σκοτεινιὰ πιὸ ὡραίαν ν᾽ ἀντικρύσω.
Προτοῦ ὁ ἐναέριος ἀγὼν νὰ τελειώσῃ,
Μία φωτεινὴ ἀνταύγεια ἦλθε νὰ μὲ θαμβώσῃ.

Μία ὁρμή, ποῦ ἐρχότανε ἀπ᾽ τὴν καρδιὰ μεγάλη,
Αὐτὴ τὰ μάτια μ᾽ ἔκαμε γιὰ νὰ τ᾽ ἀνοίξω πάλι·
Νὰ ρίψω μόνον μπόρεσα μία γοργὴ ματιά μου
Γιατί ὅλα μοῦ ἐφαίνοντο πῶς καῖν᾽ ὁλόγυρά μου.
Καὶ τότε μέσ᾽ στὰ σύννεφα διακρίνω μ᾽ ἔκπληξίν μου
Μίαν γυναίκα θεϊκὴν ποῦ ἦταν ἀντικρύ μου.
Ὅλη ἡ ζωή μου σὰν αὐτὴν μορφὴν δὲν μοῦ θυμίζει·
Μ᾽ ἐκύτταζε, ὡς ἔμενε χωρὶς τὴν γῆν νὰ ἐγγίζῃ.

«Δὲν μὲ γνωρίζεις;» εἶπε, καὶ στὸν τόνον τῆς φωνῆς της
Φαινόταν πῶς πλημμύριζε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πίστις.
«Μ᾽ ἀναγνωρίζεις μένανε, ποῦ σ᾽ ὅλην τὴν ζωήν σου
Ἁγνὸν τὸ βάλσαμο ἔχυνα στὴν κάθε μιάν πληγήν σου;
Θὰ μὲ γνωρίζῃς μένανε, ὁποῦ γιὰ συντροφιά σου
Ὁλόθερμα μ᾽ ἐγύρευε ἡ ὁρμητικὴ καρδιά σου.
Δὲν σοῦ ᾽τρεχαν μικρὸ παιδὶ θερμὰ τὰ δάκρυά σου,
Καθὼς σὲ μεν᾽ ἐστρέφοντο μὲ πόθον τὰ ὄνειρά σου;»

ΝΥΚΤΕΡΙΝΟΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΠΕΖΟΠΟΡΟΥ

Σ᾽ ὅλες τὴς κορφὲς ἐπάνω
Ἡσυχία βασιλεύει,
Τὰ φυλλώματα τῶν δένδρων
Μιά πνοὴ δὲν τὰ σαλεύει.
Τὰ πουλάκια μές᾽ στὸ δάσος
Ἐσωπάσαν κοιμισμένα·
Λίγο καὶ θάρθῇ τὸ ἴδιο
Ἡσυχία καὶ γιὰ σένα.[745]

ΑΠΟΜΙΜΗΣΙΣ

«Ἐντελῶς ἰδιάζον τὸ ποίημα τοῦτο, δι᾽ οὗ ὁ Goethe ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ ἐν ἀρχῇ τὴν στιχουργίαν τοῦ Χαφὶζ (ὁμοιοκαταληξία τοῦ α΄. καὶ γ΄. στίχου, μάλιστα δὲ καὶ ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς τελικῆς λέξεως – «ἐλπίζω» καὶ «ἐλπίζω»), ἔτι δὲ καὶ νὰ ἐξάρῃ τὴν ἐμπνευστικὴν ἐπίδρασιν ἥν ἐδέχθη παρὰ τοῦ μεγάλου τούτου Πέρσου ποιητοῦ...Διὰ τῆς τελευταίας στροφῆς, ἥτις διακρίνεται τῶν λοιπῶν καὶ κατὰ τὴν στιχουργίαν (ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ), ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὴν παρακίνησιν αὐτοῦ πρὸς ἀπομίμησιν τῆς δυσκόλου στιχουργίας τοῦ Χαφίζ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστροφὴν του κατὰ τῆς δουλωτικῆς ὑποταγῆς καὶ τοῦ περιορισμοῦ ἐντὸς ὡρισμένου τοιούτου τύπου, ὅστις οὕτω θὰ προσελάμβανε τὴν μορφὴν ἀψύχου προσωπίδος.»[746].

Μὲ στοὺς στίχους τοὺς δικούς σου νὰ ἐξοικειωθῶ ἐλπίζω·
Ἐπανάληψις ὀφείλει εὐχαρίστησιν νὰ δώσῃ.
Νόημα καθὼς καὶ λέξεις, ὅλα νὰ ταὐρῶ ἐλπίζω·
Ἄλλοτ᾽ ὅμως στίχου τέλος δὲν θὰ ξαναδευτερώσῃ,
Παρεκτὸς ἐὰν στὴν λέξιν γίνῃ ἡ ἔννοιά της ἄλλη,
Ὡς ἡ δύναμις τὸ κάνει ἡ δική σου, ἡ μεγάλη.

Ὅπως ὁ σπινθὴρ, ποῦ ἀνάβει πυρκαϊὰν μέσα στὴν πόλιν
Καὶ μονάχες των ἡ φλόγες καὶ᾽ν τὴν ἔκτασίν της ὅλην,
Ἐνῷ ᾽κεῖνος ἀπὸ πρῶτα ξεπετάγεται σβυσμένος
Καὶ τινάζεται στὰ ὕψη ἕως τ᾽ ἄστρα ἀνεβασμένος,
Ἔτσι τώρα, ἀπὸ τὴν φλόγα τὴν δική σου ἀναμμένη,
Ξεπετάχθηκε ἡ καρδιά μου ξαναζωογονημένη.

[745] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίησις Γκαίτε*, ὁ. π., σ. 30.
[746] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίησις Γκαίτε*, ὁ. π., σ. 289.

Τῶν στίχων ὅταν αὐστηρὰ προβάλλῃ ἡ ρυθμικότης,
Τὸ πνεῦμα τὸ παρακινεῖ χαρὰ καὶ θελκτικότης·
Ἡ κούφια ὅμως προσωπίς, ἡ ἄψυχη καὶ κρύα,
Αὐτὴ μόνον ἀπέχθειαν γεννᾷ καὶ ἀηδίαν.
Κι᾽ ἡ λάμψις ἡ πνευματικὴ δὲν θὰ εὐχαριστήσῃ,
Ἐὰν τὴν νέκραν μὲ ζωὴν δὲν ἀντικαταστήσῃ.

Η ΧΑΡΑ

«Ἀλληγορικόν ποίημα (γραφέν ὑπό τοῦ Goethe ἐν τῇ ἡλικίᾳ 20 ἐτῶν), δι᾽οὗ ἐξαίρεται ἡ ἀνάγκη ὅπως πᾶσαν χαράν τῆς ζωῆς ἀπολαμβάνωμεν ὡς αὕτη παρέχεται είς την ψυχήν ἡμῶν νωπή και ἐξ ἀπόπτου· διότι ἄλλως, ἀναλύοντες αὐτήν είς τά καθέκαστον και βλέποντες οὕτως ἐκ τοῦ σύνεγγυς, διαλύομεν το θέλγητρον αὐτῆς.»[747].

Ἡ ἄστατη νυφούλα, ἡ νεροπεταλούδα,
Πῶς στὴν πηγὴν τριγύρω ἀδιάκοπα πετᾷ!
Τὴν ὄψιν της ἀλλάζει,
Σὰν χαμαιλέων μοιάζει
Μὲ χρώματ᾽ ἕνα πλῆθος θαμπὰ καὶ ἀνοικτά.
Πῶς θἄηθελα κοντά της
Νὰ ἰδῶ τὰ χρώματά της!

Καὶ νὰ μακρυά πετάει
Καὶ στὸ χορτάρι πάει,
Μαζεύει τὰ φτερά.
Μὲ πήδημα ζυγώνω
Τὸ χέρι μου ἁπλώνω
Καὶ τὴν κρατῶ σφικτά!

Μὲ προσοχὴ ἐξετάζω,
Μὲ λύπην μου κυττάζω
Πῶς ἒσβυσ᾽ ἡ χαρά!
Γαλάζιο χρῶμα μένει,
Μὲ λάμψιν σκοτωμένη,
Στὰ ξέψυχα φτερά.
Τὸ ἴδιο στὴν ζωήν σου
Καὶ σὺ μὲ τὴν σπουδήν σου
Σκοτώνεις τὴ χαρά.

[747] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίησις Γκαίτε*, ὁ. π., σ. 11.

ΝΕΚΡΟΦΑΝΕΙΑ

Ἐδῶ, κορίτσια, κλάψετε! ὁ Ἔρως ᾽δῶ ἐτάφη.
Τυχαίως κι᾽ ἀπ᾽ τὸ τίποτε ἐκεῖνος πιὰ ἐχάθη.
Ἀλλ᾽ εἶναι πράγματι νεκρός; Κανεὶς δὲν θὰ ὡρκιζόταν·
Τυχαίως μὲ τὸ τίποτε πάλιν θ᾽ ἀνασταινόταν.[748]

ΑΚΟΥΣΙΟΣ ΕΡΩΣ

(«Τά παιγνιόχαρτα κατά τήν ἐποχήν ἐκείνην εἶχον ὡς πρόσωπα («φιγοῦρες») τον Δαυίδ, τόν Ἀλέξανδρον, τον Καίσαρα καί τον Κάρολον. Οὕτως ὁ ποιητής, ζηλοτυπῶν, κατηγορεῖ τά κοράσια διά τήν ἀστάθειάν των, ἐξ ἧς φέρονται είς προτίμησιν πότε τοῦ ἑνός και πότε τοῦ ἄλλου, ἐφ᾽ ᾧ και ἀποβλέπουν μόνον είς τήν ἐξωτερικήν ἐμφάνισιν.») [749]

Αὐτὸ ᾽γω τὸ γνωρίζω καὶ εἰρωνία᾽ ἀξίζει·
Κοράσια, τὴν καρδιά σας ἀστάθεια γεμίζει.
Καθὼς εἰς τὸ παιχνίδι, ἐσεῖς τοὺς ἀγαπᾶτε·
Δαυὶδ ἐσεῖς τὸ ἴδιο κι᾽ Ἀλέξανδρο᾽ ἐκτιμᾶτε.
Μαζὶ κι᾽ οἱ δυὸ εἶναι γεροὶ στὴν δύναμίν των
Καὶ εἶναι καὶ οἱ δύο καλοὶ ἀναμεταξὺ των.

Ἐγὼ δυστυχισμένον βλέπω τὸν ἑαυτόν μου
Μὲ τὴν μισανθρωπίαν πὤχω στὸ πρόσωπόν μου.
Τοῦ ἔρωτος ᾽γὼ δοῦλος, πῶς θἄθελ᾽ ἂν μποροῦσα,
Τοὺς πόνους τῆς ἀγάπης γιὰ νὰ τοὺς παραιτοῦσα·
Αὐτοὶ μεσ᾽ στῆς καρδιᾶς μου φωλιάζουνε τὸ βάθος·
Δὲν διώχνει οὔτ᾽ εἰρωνία τοῦ ἔρωτος τὸ πάθος.

Ὁ Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος ἀναφέρει ὅτι ὁ Κ. Ν. Μέρμηγκας εἶχε μία ἰδιαίτερη συμπάθεια σὲ ὁρισμένους στίχους τοῦ Γκαῖτε μεταφρασμένους ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ἀπαγγελμένους ἐπίσης ἀπὸ τὸν ἴδιο στοὺς φοιτητές του. Ἀναφέρει συγκεκριμένα τὰ ἑξῆς: «...Εἰς τοὺς ἀγῶνας ποὺ ἀπεδίδετο ὁ Μέρμηγκας πρωτίστως

[748] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίησις Γκαίτε*, ὁ. π., σ. 7.
[749] Μέρμηγκας – *Λυρική Ποίησις Γκαίτε*, ὁ. π., σ. 9.

ἐρρίπτετο μὲ πίστιν, τὸ θερμουργὸν συναίσθημα ποὺ κινεῖ ὄρη. Τηροῦσε μὲ θρησκευτικὴν προσήλωσιν τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Göthe πρὸς τοὺς φοιτητάς, μεταφρασμένους ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ὁ ἴδιος δὲ δὲν ἔπαυε νὰ τοὺς ἐπαναλαμβάνει πρὸς τοὺς ἰδὶους του μαθητάς περιστάσεως δημιουργημένης ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον:

Ἐὰν δὲν τὸ αἰσθάνεσαι καὶ μέσα σου δὲν βράζῃ
Καὶ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὰ ἔγκατα ὁλόθερμον δὲν βγάζῃ
Καὶ ἐὰν μ᾽ ὁρμητικὴν χαρὰν τὰ στήθη δὲν ταράζῃς
Καὶ τοῦ ἀκροατηρίου σου τὸν νοῦν δὲν συναρπάζῃς,
Εἶσ᾽ ἀλαλάζον κύμβαλον, σφετεριστὴς ψυχίων
Τραπέζης μόνον ξένης καὶ συλλέκτης τῶν στοιχείων,
Τῶν φωτεινῶν μικρῶν αὐτῶν, ὁποῦ στὸ φύσημά σου
Ἀπὸ τὴν στάκτην ξεπετοῦν ποῦ ἐσώρευσες μπροστά σου.
Ὁ λόγος σου τὸν θαυμασμὸν μικρῶν παιδιῶν θὰ δρέπῃ
Ἂν ἡ φιλοδοξία σου εἰς τοῦτο ἀποβλέπῃ.
Ἀλλὰ πονὴν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων νὰ φυσήσῃς,
Ἀπ᾽ τὴν καρδιά σου ἂν δὲν βγῇ, αὐτὸ μὴ τὸ ἐλπίσῃς!
J. W. Gothe »[750].

Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στο άρθρο του, με τίτλο «Η διάνοια του Goethe», δημοσιευμένο στο περιοδικό «Ελληνική Ιατρική» επίσης παρουσιάζει ορισμένα ποιήματα του Γκαίτε, ανήκοντα κι αυτά στη «Λυρική Ποίηση» [751], εκλεγμένα, μεταφρασμένα και σχολιασμένα από τον ίδιο, διδακτικά πάντα σε περιεχόμενο, τα οποία ακολουθούν αμέσως παρακάτω:

«...Ποῖος, μάλιστα παρ᾽ ἡμῖν, ἐν Ἑλλάδι, ἀφοσιωθείς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν εὐγενοῦς τινος σκοποῦ, δὲν εἶδε τὴν προσπάθειάν του ματαιουμένην ὑπὸ τῆς χυδαίας ἀδιαφορίας τοῦ περιβάλλοντος; Πρὸς αὐτὸν ἰδοὺ ἡ παρηγορὶα ἐκ τῆς ποιήσεως τοῦ Goethe»:

---

[750] Γεωργίου Κ. Πουρναρόπουλου, «*Οι διδάσκαλοί μας*», στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 13.

[751] Κ. Ν. Μέρμηγκας, «*Η διάνοια του Γκαίτε*», στο: Ελληνική Ιατρική (1933), τευχ. 10, σ. 1034 – 1049, βλ. ειδικότερα σ. 1056.

Κ᾽ ἂν δὲν ἐβγῆκε τίποτε ἀπ᾽ τὴν προσπάθειά σου,
Μετρίασε τὴν λύπην σου καὶ τὰ παράπονά σου.
Καμμιὰ πέτρα δὲν κάνει
Στὸν βοῦρκο μέσα στεφάνι.
(«Sprüche in Reimen»)

«Ὁ κατάκοπος ὁδοιπόρος τῆς ζωῆς τείνει τὸ οὖς εἰς ἀνακουφιστικὴν ἐγκαρτέρησιν ἐνῷ ἀκούει τὴν Γκαιτικὴν μελῳδίαν»:

Μ’ ἐκούρασεν ὁ θόρυβος κι᾽ ἡ ταραχὴ τοῦ κόσμου,
Χαρὲς καὶ πίκρες τῆς ζωῆς ἐστοίχειωσαν ἐντός μου.
Γλυκειὰ γαλήνη τῆς ψυχῆς, παρηγοριὰ τῶν πόνων
Τὸ βλέμμα μου τὸ νοσταλγὸν σὲ σένα στρέφω μόνον.
(«Wanderers Nachtlied»)

«καὶ ἔτι μᾶλλον συμπονεῖ μετὰ τοῦ νυκτερινοῦ πεζοπόρου τοῦ δάσους, ὅστις ψιθυρίζει»:

Ἐπάνω στὰ ὑψώματα ἡσυχία βασιλεύει,
Τῶν δένδρων τὰ φυλλώματα πνοὴ δὲν τὰ σαλεύει.
Στὸ δάσος δὲν ἀκούγεται πουλάκι πιὰ κανένα
Καρτέρει λίγο κι᾽ ἔρχεται ἡσυχία καὶ γιὰ σένα.
(«Wanderers Nachtlied»).

«Καὶ τελευταία ἡ αἰσιόδοξος ἐνθάρρυνσις πρὸς πάντα ἀδικαιολογήτως μεμψίμοιρον»:

Πῶς ἐδῶθε κεῖθε τρέχεις;
Τὸ καλὸν εἶνε κοντά σου.
Δὲν εἰξεύρεις νὰ τὴν ἔχῃς
Ἡ εὐτυχία εἶνε μπροστά σου.
(«Erinnerung»).

«Τὸ ἐπιστέγασμα ἂς ἀποτελέσῃ ὁ ὕμνος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα»:

Τὴν ζωὴν μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὴν φέρῃ στὸν σκοπό του,
Φθάνει μόν᾽ αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ μὴ λείψῃ ἀπ᾽ τὸν αὑτόν του.

(Goethe "West-östlicher Divan», VIII Suleika Nameh
(Buch Suleica 21).

7. Ποιήματα του Κ. Ν. Μέρμηγκα

Υπάρχει ιστορική μαρτυρία από τον Γ. Κ. Πουρναρόπουλο, η οποία αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ότι ο Κ. Ν. Μέρμηγκας έγραψε κι' αυτός δικά του ποιήματα, με το ψευδώνυμο «Κ. Μ. Γερήνιος», για το οποίο έγινε λόγος στο ίδιο κεφάλαιο της διατριβής αυτής («Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας ως Λογοτέχνης»). Τα ποιήματά του αναφέρεται ότι δημοσιεύτηκαν σε λογοτεχνικά περιοδικά, τα οποία όμως παρά την έρευνά μας δεν μπορέσαμε να τα βρούμε, όπως δεν μπορέσαμε να βρούμε τ' όνομά του είτε με το πραγματικό του είτε με το ψευδώνυμό του στις «Ανθολογίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας».

Η μαρτυρία έχει ως εξής: «...Ἀλλὰ ὁ Μέρμηγκας ἦτο πρωτίστως home de letters. Ἔτσι τὸν θεωροῦσαν λογοτέχναι, φιλόλογοι, φιλόσοφοι, ἱστορικοί. Καὶ δὲν εἶναι μόνον τὰ συναφῆ ἔργα του Ἐπιστημολογία, Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν, Λυρικὴ Ποίησις τοῦ Goethe, Φάουστ I καὶ II τοῦ Goethe ποὺ τοῦ ἔδωσαν τὴν σφραγῖδα τοῦ Λογίου. Εἶναι οἱ πολλὲς ποιητικὲς συνθέσεις του διάσπαρτοι εἰς λογοτεχνικὰ περιοδικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ ὑπογραφήν: Κ. Μ. Γερήνιος.

Ἀπὸ αὐτὰ παραθέτουμε τὸ τελευταῖο του ποίημα μὲ τίτλον:

Ο ΔΙΚΟΣ ΜΟΥ ΚΟΣΜΟΣ

Ὀρθάνοιχτα τὰ οὐράνια
Τὶς μελωδίες στέλνουν.
Τὰ Χερουβεὶμ κατέβηκαν,
Χαιρετισμόν μᾶς φέρνουν.
Πίνει ἡ καρδιὰ ἀπ᾽ τὸ ξέχειλο
Τῆς μέθης τὸ ποτῆρι,
Ψυχὴ ἀνταμώνει τὴν ψυχὴ
Στοῦ πόθου τὸ γεφῦρι.
Οἱ τόνοι ἀλλάζουν γρήγοροι
Τοὺς θόλους τοὺς γεμίζουν.
Καρδιὲς καὶ πόδια στοῦ χοροῦ
Τὴν μέθην στροβιλίζουν.
Καὶ μόνον ἕνας στὴ γωνιά,
Στὸν τοῖχο ἀκουμβημένος,
Ἀπ᾽ ἄλλον κόσμο φαίνεται
Σὰν νἄητανε φερμένος.

Κι αὐτοῦ στὰ μάτια του μπροστὰ
Ζευγάρια στροβιλίζουν,
Κι αὐτοῦ τ᾽ αὐτιὰ χαρμόσυνα
Οἱ τόνοι τὰ γεμίζουν
Περνοῦν μπροστὰ του ὀνειρευτὰ
Τὰ ξένοιαστα τὰ νειᾶτα.
Τὸν βλέπουν μάτια ζηλευτὰ
- μὲ φλόγα εἶναι γεμᾶτα –
Τὸ νόημά τους τὸ γροικᾶ,
Τὴν ξέρει τὴν μιλιά τους,
Τοῦ γνέφουν τώρα, τοῦ μιλοῦν,
Τὸν θέλουνε κοντά τους…
Τινάχθηκε καὶ βρέθηκε
Στὰ χρόνια τὰ δικά του.
Ὁ πεθαμένος κόσμος του
Χορεύει ᾽δῶ μπροστά του.

K. M. Γερήνιος»[752].

Όπως παρατηρούμε, γίνεται γνωστό μόνο ένα ποίημα κι΄ αυτό είναι το τελευταίο. Ἐστω κι΄ απ΄ αυτό το μικρό και τελευταίο δείγμα του ποιητικού του έργου, γίνεται φανερό το λογοτεχνικό του τάλαντο και η μεταφυσική του ευαισθησία, καθώς στοχάζεται την ύπαρξη του πεθαμένου γι΄ αυτόν κόσμου.

[752] Γεωργίου Κ. Πουρναρόπουλου, «*Οι Διδάσκαλοί μας*», στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 20 -21.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο σπουδαστής του βίου και του έργου του Κ. Ν. Μέρμηγκα (1874 – 1941) πρώτα μεν μένει κατάπληκτος απ' αυτά, δηλαδή τον βίο και το έργο του. Ότι δηλαδή σε εξηνταεπτά (67) χρόνια ζωής ένας άνθρωπος πέτυχε τόσα πράγματα, και μάλιστα σε άριστο βαθμό, καθιστάμενος μ' αυτόν τον τρόπο μια πολύπλευρη και πολυτάλαντη συγχρόνως προσωπικότητα, η οποία ό,τι με κόπο κατάκτησε, δεν το κράτησε για ιδιοτελείς σκοπούς, αλλά έγινε ταυτόχρονα προσφορά ο ίδιος για το καλό του πάσχοντα συνανθρώπου του, για το καλό της πατρίδας του, για την καλύτερη επιστημονική κατάρτιση των φοιτητών και των ιατρών, για την εξυγίανση του πολιτικού βίου και την αποτελεσματικότερη λειτουργία των κρατικών υπηρεσιών, για τον εξανθρωπισμό της κοινωνίας με την λογοτεχνική του προσφορά, και προπαντός για την πρόοδο και την ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης. Ως άνθρωπος μπορεί να είχε και ατέλειες και να έκανε και λάθη, όπως, κατά τη γνώμη μου η εμμονή του για την καθαρεύουσα, η εμμονή του μέχρι εριστικότητας στις συζητήσεις στη Βουλή και στη Γερουσία, καθώς και η εμμονή του σε θέματα θεραπείας νόσων, όπως η άρνησή του να πάρει φάρμακα, όταν αρρώστησε ο ίδιος, καθώς και η χρησιμοποίηση βενζίνης μη καθαρής αλλά από ρεζερβουάρ αυτοκινήτου για τον καθαρισμό του από δήγματος τραύματος της κνήμης του Βασιλιά Αλέξανδρου. Όμως αυτά δεν επεσκίασαν τα επιτεύγματά του. Ξεκίνησε τις σπουδές του άσημος και φτωχός απ' ένα χωριό της Μάνης, από πατέρα γεωργό, και με ενδιάμεσο σταθμό το Γυμνάσιο Καλαμάτας, τελείωσε αυτές στην Αθήνα, στο Πανεπιστήμιο, αριστούχος και υποσχόμενος λαμπρό μέλλον στην επιστήμη του και στην κοινωνία, παίρνοντας το τότε διδακτορικό δίπλωμα στην ιατρική με άριστα. Εξ αιτίας της φτώχειας επίσης, κατατάχτηκε στο μόνιμο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων ως στρατιωτικός ιατρός, παίρνοντας υποτροφία με άριστα για ειδίκευση στη Χειρουργική στο Βερολίνο, για μια τετραετία, απ' όπου ξεκίνησε η καρριέρα του στη Χειρουργική, αλλά και όπου δέχθηκε την επίδραση της ποίησης του Γκαίτε, η οποία ήταν τότε στην ακμή της και μάλλον ήταν και της μόδας στους ανθρώπους των Γραμμάτων, ιδίως στη Γερμανία. Επανερχόμενος στην Ελλάδα, άσκησε την Χειρουργική, την οποία εμπλούτησε με δικές του επιστημονικές εργασίες, πολλές των οποίων ήταν πρωτότυπες, με διατριβή για υφηγεσία καθώς και με

μνημειώδη συγγράμματα, πρωτοτύπησε δε με τη δημοσίευση ετήσιου απολογισμού της διδασκαλίας του, παράλληλα δε πρωτοπόρησε στην άσκηση της Νευροχειρουργικής στην Ελλάδα και στην απλοποίηση της Χειρουργικής στον κόσμο. Αναζήτησε την ανέλιξή του στο επιστημονικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών, την οποία και επέτυχε, φθάνοντας μέχρι το βαθμό του Τακτικού Καθηγητή της Χειρουργικής,.

Η σταδιοδρομία του όμως, η ιατρική, και η ανέλιξή του ως πανεπιστημιακού δεν ήταν χωρίς δυσκολίες, αποτυχίες καθώς και πίκρες, για τις οποίες το βάρος και τις αιτίες τις ρίχνει πρώτα στη Διεύθυνση του Υγειονομικού του Στρατού, η οποία τον εμπόδισε να εφαρμόσει ένα ερευνητικό πρόγραμμα στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, στο οποίο υπηρετούσε και η οποία τον μετέθεσε με δυσμένεια, οπότε αναγκάσθηκε να παραιτηθεί. Την ίδια πίκρα δοκίμασε λίγο αργότερα, με την Επιτροπή Κρίσης Καθηγητών, για την ανάθεση της Έδρας της Χειρουργικής Παθολογίας, η οποία δόθηκε τελικά σε άλλον συνυποψήφιό του, ο οποίος κατά τη γνώμην του δεν τη δικαιούταν, όπως φαίνεται από σχετικά υπομνήματα γραμμένα από τον ίδιο, γεγονός που τον έκανε για κάποιο χρονικό διάστημα να στραφεί στο ιδιωτικό επάγγελμα και να φθάσει να είναι και προσωπικός γιατρός του Βασιλιά Αλέξανδρου. Τις πίκρες αυτές τις ξεπερασε χωρίς κακεντρέχεια, χωρίς εκδικητικότητα, δείχνοντας μ΄αυτόν τον τρόπο την ανωτερότητά του που τον διέκρινε σ᾽ όλο το διάβα της ζωής του. Αποτυχίες και πίκρες γνώρισε και όταν θέλησε να εκλεγεί Πρύτανης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών καθώς και Ακαδημαϊκός, πίκρες τις οποίες κι′ αυτές αντιπαρήλθε με αξιοπρέπεια και με στωϊκότητα, η οποία τον χαρακτήριζε πάντοτε, δηλ. με «πνευματική ηρεμία και βεβαιότητα για την ηθική αξία»[753].

Στο μεσοδιάστημα της ιατρικής του σταδιοδρομίας ασχολήθηκε με την πολιτική επιτυγχάνοντας πάντα με τις δικές του δυνάμεις να εκλεγεί Βουλευτής και αργότερα Γερουσιαστής, παρεμβαίνοντας άμεσα και δραστικά σε νομοσχέδια για την εξύψωση και τον εκσυγχρονισμό του Στρατεύματος και του όλου κρατικού μηχανισμού, ενώ έγραψε υπομνήματα και άρθρα με πολιτική σημασία.

Ήταν επίσης γνώστης της αρχαίας ελληνικής και χριστιανικής γραμματείας, από τις οποίες αντλούσε αποφθέγματα, με τα οποία

---

[753] Saunders Jason Lewis, «*Στωϊκισμός*», στο: *Πάπυρος – Larousse – Brittanica*, τ. 48 (2007), σ. 304 – 310, ειδικότερα βλ. σ. 304.

στόλιζε τόσο τα ιατρικά και πολιτικά του κείμενα, όσο και τις παρεμβάσεις του από το βήμα της Βουλής και της Γερουσίας.

Να τονιστεί ακόμη ότι ασχολήθηκε και με τη λογοτεχνία, ως κριτικός λογοτεχνικών έργων, ως μεταφραστής του «Φάουστ» και άλλων ποιητικών έργων του Γκαίτε και ως ποιητής ο ίδιος.

Στόχοι στη ζωή του ως πανεπιστημιακού μεν ήταν η διάπλαση των φοιτητών σε τέλειους επιστήμονες, ως πολιτικού δε ο εκσυγχρονισμός της κρατικής μηχανής και κυρίως του Στρατεύματος καθώς και η κάθαρση του δημόσιου βίου, ως λογοτέχνη τέλος η μετάδοση στην κοινωνία ιδανικών όχι τόσο από δικά του έργα, όσο από τα έργα του Γκαίτε.

Σ’ όλα του τα κείμενα υπάρχουν διάχυτα τα στοιχεία της πνευματικής ευαισθησίας, μάλιστα δε στα καθαρά φιλοσοφικά, όπως «Επιστημολογία», «Δίκαιον και Ζωή», «Ο Πόλεμος και οι Ιατροί», «Η διάνοια του Γκαίτε» και σε πολλά άλλα, ενώ παράλληλα έδινε και διαλέξεις στους φοιτητές για θέματα Φιλοσοφίας της Επιστήμης. Σύμφωνα με τον ορισμό της «μεγαλοφυΐας» που δίνει ο ίδιος σε κείμενο του, είναι κι’ αυτός μια μεγαλοφυΐα.

Δεν πρέπει να παραβλεφτεί η συμμετοχή του στους εθνικούς αγώνες για την ελευθερία, συμμετοχή του, που ήταν πάντα στην πρώτη γραμμή, όπως στον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, στους Βαλκανικούς πολέμους του 1912 – 1913, στην Μικρά Ασία το 1921 – 1922, στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 για την οργάνωση των Νοσοκομείων της Αθήνας για την υποδοχή των τραυματιών πολέμου ενώ τέλος, δεν πρέπει να λησμονείται η εθελούσια προσφορά του ως Δημάρχου της Αθήνας, στην εποχή Κατοχής, να θυσιαστεί ο ίδιος, παρά να καταδώσει συμπατριώτες του στους κατακτητές.

Αναλογιζόμενος και εξετάζοντας κάποιος τη ζωή και το έργο του Κ. Ν. Μέρμηγκα πρώτα λοιπόν, μένει κατάπληκτος απ’ όλα αυτά, όπως προαναφέρθηκε.

Δεύτερο, αναζητάει τις αιτίες για την επιτυχία όλων αυτών. Και οι αιτίες δεν είναι άλλες από τη συνεχή του επιθυμία και τάση, από την παιδική του ηλικία, για συνεχή πρόοδο και προκοπή, χωρίς να σταματά σε οποιαδήποτε από τις επιτυχίες του και χωρίς να κομπάζει γι’ αυτές, και η απορρέουσα, εξ αυτής της επιθυμίας, αδιάλειπτη εργατικότητα, τιμιότητα και εμμονή στο καθήκον. Αλλά και μετά την απόκτηση τόσων αξιωμάτων συνέχισε να δραστηριοποιείται με τις ιδιες παράμετρες, με σκοπό τώρα κυρίως την προσφορά στη κοινωνία και την ηθική του ικανοποίηση.

Αναφέρεται σχετικά στο θέμα αυτό, ο καθηγητής ιατρικής και πρύτανης αργότερα του Πανεπιστήμιου Αθηνών Κ. Μουτούσης[754] με τα εξής: «…Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν ἀξιώματα, είς τὰ ὁποῖα προσέφερε τὸν ἑαυτὸν του ὁλοκαύτωμα χαλυβδίνου ἐργατικότητος, ἀπαραμίλλου ἀφοσιώσεως είς τὸ καθῆκον, ἐξαιρέτου ἀξιοπρεπείας καὶ παραδειγματικῆς αὐταπαρνήσεως ….»[755]. Ως προς την προσφορά του σε σχέση με τ' αξιώματα, προσθέτει ο Γ. Κ. Πουρναρόπουλος τα εξής: «…Είς ταῦτα προσθετέον ἡ ἀνακαινιστική πνοή ἣν ἐνεφύσησεν είς την Ἰατρικὴν Ἑταιρείαν Ἀθηνῶν ὡς Πρόεδρος αὐτῆς 1923 – 1936…»[756].

Τρίτο, προβάλλει χαρακτηρισμούς κάποιος για τον άνθρωπο αυτόν, που πέτυχε όλα αυτά. Ο Κ. Ν. Μέρμηγκας λοιπόν, ήταν μια πολύπλευρη προσωπικότητα με ανώτερα αισθήματα και με υψηλό διανοητικό επίπεδο. Ήταν γιατρός, πανεπιστημιακός δάσκαλος, εξέχων ερευνητής, εκλεγμένος πολιτικός, παραγωγικός λογοτέχνης, γενικά άνθρωπος των Γραμμάτων και της Τέχνης. Στην επιτυχία αυτών, συνέβαλε η φιλεργία του για την επιστήμη, η φιλοπατρία του για την πολιτική και η φιλία του στην αίσθηση και αντίληψη του ωραίου και αγαθού για την λογοτεχνία.

Για την ίδια την προσωπικότητά του αναφέρονται και τα εξής: «…Ποικίλη σημασία ἐδόθη είς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρου «προσωπικότης». Ἄλλοι χαρακτηρίζουν ὡς «προσωπικότητα» τὸ ἄτομον ποὺ ἐμφανίζει ἐξαιρετικὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἰδιότητα δι᾽ ἧς διακρίνεται τῶν ἄλλων ἀτόμων. Ἄλλοι πάλιν χαρακτηρίζουν οὕτω τὸν ἄνθρωπον ὅστις διὰ τῆς παιδείας κατέστη ἱκανὸς νὰ ἐνστερνισθῇ ἠθικάς, πνευματικάς καὶ θρησκευτικάς ἀξίας καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ρυθμίζῃ τάς πράξεις τοῦ βίου του σύμφωνα μὲ τάς ἀξίας αὐτάς. Ὁ Κέρχεσταϊνερ ὁρίζει ὡς προσωπικότητα τὸν Ἄνθρωπον ἐκεῖνον ποὺ δύναται νὰ κατανοῇ καὶ νὰ δημιουργῇ ἀξίας. Τέλος κατὰ τοὺς προσωκρατικοὺς προσωπικότης ἀληθὴς εἶναι ὁ διὰ τῆς παιδείας ὑπερνικήσας τὸν ἐγωϊσμόν του. Διὰ τοῦτο ὁ Goethe ἐθεώρει τὸ νὰ εἶναι τις προσωπικότης ὡς τὴν ὑψίστην εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Βάσει ὅλων αὐτῶν τῶν προϋποθέσεων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Μέρμηγκας ἦτο ἀληθῶς ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ. Καὶ ἦτο προσωπικότης ἀνέκαθεν…»[757].

---

[754]ΕΚΠΑ, «Διοικητική Επετηρίδα Πανεπιστημιακού Έτους 2012 – 2013», στο: *Πανεπιστήμιο Αθηνών* (Πρόσβαση στη: http://www.uoa.gr/fileadmin/user_upload/PDF-files/..../Epethrida_2014.pdf, 22/4/2015).

[755] Γεώργιος Κ. Πουρναρόπουλος, «*Οι διδάσκαλοί μας*», στο: *Παρνασσός*, τ. 27 (1985), σ. 5 – 31, ειδικότερα βλ. σ. 11. Στο εξής: Γ. Κ. Πουρναρόπουλος.

[756] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 12.

[757] Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, ό. π., σ. 31.

Τέλος, ο συγγραφέας της διατριβής αυτής εύχεται εκ νέου, στους μελετητές του βίου, της δράσης και του συγγραφικού έργου του Κ. Ν. Μέρμηγκα, από τα παρουσιαζόμενα νοήματα της διατριβής αυτής, όσο μικρά κι αν φαίνονται, να «...θέλει έβγουν οι Μεγάλες Ουσίες[758]...», «ουσίες» σχετιζόμενες με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Κ. Ν. Μέρμηγκα, τα οποία σε γενικές γραμμές είναι η εργατικότητα στο επάγγελμα, η μεγαλοψυχία στις επιθέσεις των άλλων, ο πατριωτισμός, η υποστήριξη του δίκαιου και η λυρική έκφραση των συναισθημάτων του, με στόχο τη «μίμηση πράξεων σπουδαίων και τελείων[759]» και με σκοπό την ωφέλεια, την προσφορά, και την «κάθαρση[760]» από πάθη, η οποία οδηγεί στο «Καλό Όν»[761].

---

[758] Διονύσιος Σολωμός, «*Άπαντα*», στο: *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι – Στοχασμοί του Ποιητή*, τ. 1, σ. 210.

[759] Άριστοτέλους, *Περί ποιητικῆς VI, 2 ή 1449b,23 – 28* (Μετάφρασις υπό Σ. Μενάρδου, Ι. Συκουτρή), Αθήνα 1937, σ. 52 – 53. Στο εξής: Αριστοτέλους – *Ποιητική*.

[760] Αριστοτέλους – *Ποιητική*, ό. π., VI, 2 ή 1449b, 28, σ. 52 – 53.

[761] Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 477 – 480, μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα 2002.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Α. 1. Αδημοσίευτες Πηγές

α. Γενικά Αρχεία του Κράτους – Περιφερειακή Υπηρεσία Μεσσηνίας: β1) Μαθητολόγιο Γυμνασίου Αρρένων εν Καλάμαις. β2) Συλλογή Σταύρου Καπετανάκη – Εκλογικά 1856 Δήμου Αβίας. Καλαμάτα.

β. Γενικά Αρχεία του Κράτους – Κεντρική Υπηρεσία Ελλάδας, αταξινόμητο αρχειακό υλικό, ΥΕΔΕ, Δ΄ Περίοδος, κυτ. 12, 17. Αθήνα

γ. Αρχείο Ιατρικής Σχολής ΕΚΠΑ

δ. Ιστορικό Αρχείο ΕΚΠΑ

Α. 2. Δημοσιευμένες Πηγές

1. Εφημερίδες

Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, Ἐν Ἀθήναις 15 Φεβρουαρίου 1938, Τεῦχος Πρῶτον, ἀρ. φ. 52.

Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Γερουσίας, Ε΄ Περίοδος 1932 – 1933. Ἀθῆναι 1933.

Εφημερίδα *«Εστία»,* έτος ΜΑ΄, αριθμ. Φύλλου 13972, Παρασκευή 22 Μαρτίου 1935. Αθήναι

Εφημερίδα «*Η Βραδυνή*», φύλλα 4 και 5 Ιανουαρίου 1935,
φύλλα 22 και 23 Μαΐου 1936,
φύλλα 23, 24, 25 Ιουνίου 1936,
φύλλο της 31 Δεκεμβρίου 1937.

Εφημερίδα *«Ἐλεύθερον Βῆμα*», φύλλο 29 Ιουλίου 1936,
φύλλο 23 Αυγούστου 1941,
φύλλο 24 Δεκεμβρίου 1941,
φύλλο 25 Δεκεμβρίου 1941,
φύλλο 27 Δεκεμβρίου 1941.

Εφημερίδα «*Ὁ Τύπος*», έτος 4ον, αριθμ. φύλλου1425, Παρασκευή 18 Νοεμβρίου 1938. Αθήναι

Εφημερίδα *«Νεοελληνικά Γράμματα*», φύλλο 3 Δεκεμβρίου 1938,
φύλλο 19 Οκτωβρίου 1940.

Εφημερίδα *«Καθημερινή»*, φύλλα της $13^{ης}$ και $27^{ης}$ Φεβρουαρίου 1939. Αθήναι 1939

Εφημερίδα «*Αδούλωτη Μάνη*» αρ. Φύλλου 22, $1^{η}$ Μαρτίου 2008 Αρεόπολη.

Εφημερίδα *«Επάλξεις»*, έτος $41^{ο}$ αρ. φυλ. 676, Ιανουάριος 2015, Αθήναι.

2. Περιοδικά

«Ελληνική Ιατρική»: Ιατρικό Περιοδικό, έτος $5^{ον}$ τεύχος $1^{ον}$, Θεσσαλονίκη 1931.

«Ελληνική Ιατρική»: Ιατρικό Περιοδικό, έτος $7^{ον}$, τεύχος $9^{ον}$, Θεσσαλονίκη 1933

«Ἰατρική Πρόοδος»: Περιοδικόν σύγγραμμα, εκδιδόμενον υπό Ι. Φουστάνου, ιατρού. Εν Ερμουπόλει Σύρου. 1902

«Κελαινώ»: Τριμηνιαίο Περιοδικό Λόγου, Τέχνης και Πολιτισμού, έτος $3^{ον}$, τεύχος 10. Ίλιον Αττικής 2004.

«Ναυτική Ελλάς», τεύχος 883, Απρίλιος 2007. Αθήνα 2007.

«Παρνασσός»: Φιλολογικόν Περιοδικόν, τόμος ΚΖ΄, αρ. 1, Ιανουάριος – Μάρτιος 1985. Αθήνα

3. Εγκυκλοπαίδειες – Εγκυκλοπαιδικά Λεξικά

Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια του Νεότερου Ελληνισμού – Αρχεία Ελληνικής Βιβλιογραφίας. Αθήνα 2011.

Εγκυκλοπαίδεια Δομή. Αθήνα 2005

Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος – Larousse – Brittanica». Αθήναι 2007.

Ελευθερουδάκη Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια, έκδοσις $4^{η}$. Αθήναι.

Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Αθήνα 1929.

Νέα Εγκυκλοπαίδεια. Θεσσαλονίκη 2006.

Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν. Αθήναι

Παγκόσμια Σύγχρονη εγκυκλοπαίδεια. Θεσσαλονίκη

Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό. Αθήνα 1991.

Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια Επιστημών. Εποπτεία Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου. Αθήναι.

Χάρη Πάτση: Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Αθήνα

Χάρη Πάτση: Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Αθήναι 1968
Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Αθήνα
Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας Αρχαίας – Μεσαιωνικής – Νέας. Αθήναι 2007.
Liddel – Scott: *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*. Ἐν Αθήναις 1902.

4. Δημοσιεύματα του Κ. Ν. Μέρμηγκα

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ Χειρουργικὴ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις.* Ἀθῆναι 1905.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ Χειρουργική ἐν τῇ ἐφαρμογῇ*. Ἐν Αθήναις 1906.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ πανεπιστημιακή μου ὑποψηφιότης*. Ἐν Ἀθήναις 1912.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ Βουλευτεία μου*. Ἤτοι λογοδοσία πρός τοὺς ἐκλογεῖς μου. Ἐν Αθήναις 1912.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Τοπογραφία καί Εγχειρητική*. Ἐν Ἀθήναις 1914.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, β᾽ ἔκδοσις. Αθῆναι 1915.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Πρός τήν Ἰατρικήν Σχολήν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου (ὑπόμνημα).* Ἀθῆναι 1915.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ Ἐπιστήμη καί ἡ διδασκαλία αὐτῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.* Ἐναρκτήριος λόγος (σ.σ.: ως έκτακτος καθηγητής) ἐκφωνηθείς ἐν τῇ αιθούσῃ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῇ 12 Νοεμβρίου 1915). Ἐν Ἀθήναις 1915.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἕν ἔτος πανεπιστημιακής διδασκαλίας.* Ἀθῆναι 1916.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Πρός τήν Ἰατρικήν Σχολήν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.* Ἀθῆναι 1922.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ πότνια μήτηρ ὡς προστάτις τῶν ἐπιστημῶν.* Ἐναρκτήριος λόγος (σ.σ.: ως τακτικός καθηγητής) ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀθῆναι 1922.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Γενική Χειρουργική Παθολογία*, γ᾽ ἔκδοσις. Ἐν Αθήναις 1923.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐγχειρητικῆς κατά τό ἔτος 1923 – 1924.* Ἀθῆναι 1924.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἐγχειρητική.* Ἀθῆναι 1925.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐγχειρητικῆς κατά τό ἔτος 1924 – 1925.* Ἐν Ἀθήναις 1926.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: *Τό ἐπιστημονικό καί ποιητικό ἔργο τοῦ Ἀνδρέου Ἀναγνωστάκη*. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰατρικῆς Ἑταιρείας. Ἀθῆναι 1925.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐγχειρητικῆς τὸ ἔτος 1925 – 1926. Ἐν Ἀθήναις 1926.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Τοπογραφικὴ Ἀνατομική. Ἐν Ἀθήναις 1926.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἡ πανεπιστημιακή μου διδασκαλία κατὰ τὸ ἔτος 1926 – 1927. Ἀθῆναι 1928.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Κρίσις Μαυρογιαννείου Ἀγωνίσματος. Ἐν Ἀθήναις 1929.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Εἰδικὴ Χειρουργική. Ἐν Ἀθήναις 1930.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Johann Wolfang Goethe. Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῶν Τελετῶν (ἑκατοστὴ ἐπέτειος τοῦ θανάτου αὐτοῦ). Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1932.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἐπιστημολογία, ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν. Ἀθῆναι 1933

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Τὸ δίκαιον καὶ ἡ ζωή. Ἀθῆναι 1936

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἡ νεωτέρα ἰατρική. Ἀθῆναι 1937.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἡ λυρικὴ ποίησις τοῦ Goethe. Κατὰ μετάφρασιν ὑπὸ Κ. Μέρμηγκα. Ἐν Ἀθήναις 1937

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἡ Νεωτέρα Ἰατρική. Ἀθῆναι 1939.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Αἱ ἀδικίαι τῆς Ἐπιστήμης. Ἐν Ἀθήναις 1939.

Μέρμηγκας Ν. Κ.: Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν. Ἀθῆναι 1940.

5. Διαδικτυακές πηγές

Πρόσβαση στη:

http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73971&hint, 23/5/2015.

http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73484&hint, 23/5/2015.

http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75273&hint, 23/5/2015.

http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75185&hint, 16/5/2015.

http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75186&chil, 16/5/2015.
http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid==uoadl:75213&hint, 09/5/2015.
http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/image/el/uoadl:88524/ 2/5/2015.
http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75267/ 4/5/2012.
http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/object/uoadl:71424 10/5/2015.
http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:75273 10/5/2015.
http://kapodistriako.uoa.gr/stories/005-th-01/index.php?m=2, 17/5/2012.
http://kapodistriako.uoa.gr/stories/145_hi_01/index.php?m=2, 11/5/2012.
http://www.uoa.gr/fileadmin/user_upload/PDF-files/..../Epethrida 2014. pdf, 22/4/2015.
http://archive.uoa.gr/h-syllogi/synoptikoi-katalogoi.html, 18/4/2015.
http://srv-web1.parliament.gr/display-doc.asp?item=3971, 23/6/2015.
http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=39717, 23/6/2015.
http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=38845, 23/6/2015.
http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=39715, 25/6/2015.
http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=43822, 25/6/2015.
http://srv-web1.parliament.gr/library.asp?item=44247, 25/6/2015.
http://www.exe1928.gr/istoriko/, 4/6/2012.
http://anaesthesiology.gr/www/pages/isan.htm, 17/5/2012
http://www.hellenica.de/Griechenland/NeuGes/Bio/KonstantinosMermigkas.html, 1/6/2012.
http://www.phorum.gr/viewtopic.php?f=51&t=112620, 9/5/2012.
http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=218,
http://www.facebook.com/149801415032228/photos/a.2.
http://www.istoria.gr/may03/thanatoi.htm, 9/5/2012.

http://royalchronicles.gr/to-aprosmeno-adoxo-tou, 27/04/2015.

http://rapsodos.blogspot.gr, 13.3.2011

www.siatistanews.gr/klasika/istoria.html, 11/5/2012.

www.cityofathens.gr/grafeio-dimarxoy/diatelesantes-dimarxoi, 19/5/2014.

http://www.lexima.gr/lxm/read-638.html, 9/5/2012.

http://mikros-romios.gr/1069, 8/5/2012.

http://mikros-romios.gr/1126/ 11/5/2012.

http://mikros-romios.gr/ στο: Βιογραφικά Δημάρχων – Κωνσταντίνος Μέρμηγκας. 7/6/2015.

http://atheofobos2.blogspot.com/2011/03/blog-post19.html

http://el.wikiquote.org

http://el.wikisource.org

http://el.wikipedia.org/wiki/

http://en.wikipedia.org/wiki/

http://wiktionary.org

http://users.uoa.gr

http://www.archive.uoa.gr/to-arxeio.html

http://www.archive.uoa.gr/credits070.html

http://www.goethe.de/ins/gr/lp/prj/lit/kll/aut/goe/ueb/eli

http://www.mathainoumeellinikiistoria.blogspot.com/2011_05_01archive.html

http://www.e-portal.gr/modules.php?

http://www.mani-ekdoseis.gr/mag.asp?

http://www.iatrikionline.gr/deltio_50b/06%20pediatriki.htm

http://www.iatrikionline.gr/ellia_26/periex26.htm

http://www.bibliothiras.blogspot.com/2010/05/blog-post_06.html

http://www.openarchives.gr/view/51150

http://www.anemi.lib.uoc.gr/metadata/1/1/5/metadata-01-0000131.tkl

http://www.royaltygr.blogspot.com/2011_07_01_archive.htm

http://www.pandektis.ekt.gr/pandektis/handle/10442/66283

http://www.sokratisvasilakos.gr/portal/index.php?

http://www.europeana.eu/portal/record/09411/

http://old-books.gr/el/catalog/index.html

http://www.et.gr/index.php/2013-01-28-14-06-23/search-l

www.openaccess.leidenuniv.nl

www.gottwein.de

Β. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abbagnano Nicola – Fornero Giovani: *Filosofi e Filosofie nella Storia.* Torino 1992.

Ackerknecht E. H., Murrken A. H.: *Ιστορία της Ιατρικής.* Μετάφραση Β. Πασχάλης – Γ. Ηλιάδης – Β. Καρατζούλης. Αθήνα 1998.

Αθήναιος: *Δειπνοσοφισταί.* Αθήνα 1992.

Ακροπολίτης Γεώργιος: *Χρονική Συγγραφή*. Μετάφραση Αντ. Παναγιώτου. Αθήνα 2003

Αλεξιάδου Α – Σ.: *Στοχασμοί Ελλήνων Ιατροφιλοσόφων*. Θεσσαλονίκη 2012.

Ἀριστοτέλους: Περὶ ποιητικῆς. Μετάφρασις ὑπὸ Σ. Μενάρδου, Ι. Συκουτρή. Ἀθῆναι 1937

Ατταλειάτης Μιχαήλ: *Ιστορία*. Μετάφραση – Εισαγωγή – Σχόλια Ι. Πολέμης. Αθήνα 1997.

Αυγελή Ν.: *Φιλοσοφία και Ιστορία της Επιστήμης*. Θεσσαλονίκη 1993

Βακαλόπουλος Α.: *Νέα Ελληνική Ιστορία*. Θεσσαλονίκη 2005.

Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων (ΒΕΠΕΣ). Ἀθῆναι 1956

Bloch Marc: *Απολογία για την Ιστορία*. Μετάφραση Κώστας Γαγανάκης. Εναλλακτικές εκδόσεις / Δοκίμια 2. Αθήνα 1994.

Βουλή των Ελλήνων: *Ευρετήριον Συζητήσεων του Κοινοβουλίου*, μέρος Γ΄, τομ. 1ος – 5ος. Εν Αθήναις 1977 – 1981.

Βώρος Φ. Κ.: *Ιστορία Παγκόσμια και (ιδιαίτερα) Ελληνική κατά τον 20ον αιώνα.* Αθήνα

Γαληνοῦ: Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν ἐν <τῇι> ἑκάστου ψυχῇι ἰδῖων παθῶν, τομ. 30. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. Αθήνα 2012.

Γαληνοῦ: Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Φιλολογική Ομάδα «Κάκτου». Αθήνα 1999.

Γαληνοῦ: *Περί χρείας μορίων*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Φιλολογική Ομάδα «Κάκτου». Αθήνα 1992.

Castiglioni Arturo: *Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς*. Εισαγωγή – Επιμέλεια – Συμπληρώματα Ν. Παπασπύρου. Μετάφρασις Γ. Αθανασιάδης, Γ. Δυριώτης, Π. Ιερομνήμονος, Ε. Καούρης, Α. Πάγκαλος, Ζ. Ράλλη. Αθήναι 1961.

Γερουλάνος Μαρίνος: *Ἀναμνήσεις (1867 – 1957*). Αθήνα 1996.

Γκαίτε: *Φάουστ* (μετάφραση Κωνσταντίνος Χατζόπουλος). Αθήναι 1991

Γκαίτε Βόλφγκανγκ: *Φάουστ* (μετάφραση Μάρκου Αυγέρη). Αθήναι 1956

Chalmers A. F.: *Τι είναι αυτό που λέμε Επιστήμη;* Μετάφραση Γ. Φουρτούνης. Επιμέλεια Α. Μπαλτάς. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις. Ηράκλειο 2007.

Δήμος Αθηναίων – Πνευματικό Κέντρο, Μουσείο «Ελευθέριος Βενιζέλος». Αθήνα 1992

Δρίζης Ι. Θεόδωρος: *Η λατρεία του Ασκληπιού στη Μεσσηνία*. Ανακοίνωση στο 4ο Παμπελοποννησιακό Ιατρικό Συνέδριο. Τόμος Περιλήψεων. Τρίπολη 2000

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον: *Εκατονταετηρίς 1837 – 1937.* Μέρος Γ΄, Ιστορία της Ιατρικής Σχολής. Αθήναι 1938.

Ἑλληνικὸν Ἔτος: Ἡμερολόγιον τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἀθηναϊκῶν Ἐφημερίδων. Ἀθῆναι 1930.

Eustathii Arc. Thess.: *Commentarii ad Homeri Iliaden*. Johan Weigel. Lipsiae MDCCCXXII

Εφημερίδα *«Ἡ Πρωΐα»*, έτος 7ον αριθμ. Φύλλου 2191 της 30 Ιανουαρίου 1932

Ζαούσης Λ. Αλέξανδρος : *Αλέξανδρος και Ασπασία (1915 – 1920).* Αθήνα 2000.

Goethe J. W.: *Faust.* Κατά μετάφραση υπό Κ. Ν. Μέρμηγκα. Κατερίνη 2006.

«Η Ελπίς» Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών: *Ιστορικό Αρχείο – Συνοπτικός Οδηγός.* Αθήναι 2002.

Holy Bible. American Bible Society. New York 1991.

Θεοδωρακόπουλος Ι. Ν.: *Ο Φάουστ του Γκαίτε* (μετάφραση με αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία). Αθήναι 1956

Ιπποκράτης: *Άπαντα.* Αθήναι 1994.

Ιπποκράτης: *Περί ἀρχαίης ἰητρικῆς*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Δ. Λυπουρλής. Θεσσαλονίκη 2000.

Ιπποκράτης: *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Δαμιανός Τσεκουράκης. Θεσσαλονίκη 1994

Ιππόλυτος: *Άπαντα*. Αθήναι 1956.

Ιστορία της Στρατιωτικής Ιατρικής στην Ελλάδα. Αθήνα 2000.

Ιστορία των Ελλήνων, Αθήνα.

Κλήμης ο Αλεξανδρεύς: *Ἅπαντα*. Αθήνα 1956.

Kroh P.: *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων*. Μετάφραση Δ. Λυπουρλής – Λ. Τρομάρας. Θεσσαλονίκη 1996.

Κούζης Π. Αριστοτέλης: *Ιστορία της Ιατρικής Σχολής.* Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Εκατονταετηρίς 1837 – 1937. Αθήναι 1939

Κούκουνας Δημοσθένης: *Ιστορία της Κατοχής*. Αθήνα 2013.

Letture italiane per stranieri. Verona 1969.

Λιναρδάτος Ν. Σπύρος: *$4^η$ Αυγούστου*, ε΄ έκδοση. Αθήναι 1988.

Λουκιανού: *Πώς δει ιστορίαν συγγράφειν*. Εισαγωγή – Μετάφραση Β. Τσακατίκα. Αθήνα 1977.

Μάλλιου Σ. και συν.: *Η ιστορία του καρκίνου του μαστού*. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής 2006,23(3):270. Αθήναι.

Μαρκέτος Γερ. Σπύρος: *Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα. Ι. Οι Έλληνες πρωτοπόροι. Πέτρος Σ. Κόκκαλης.* Αθήνα 2002.

Μαρκέτος Γερ. Σπύρος: *Ιστορία της Ιατρικής του 20ού αιώνα. Ι. Οι Έλληνες πρωτοπόροι. Νικόλαος Σπ. Αλιβιζάτος*. Αθήνα 2011.

Migne J. – P.: *Ελληνική Πατρολογία*. Αθήναι 2008.

Μέρμηγκα Καρολίνα: *Ο Έλληνας Γιατρός*. Εκδόσεις «Μελάνι». Αθήνα 2016.

Νεοελληνική ποιητική ανθολογία «Παπύρου». Αθήναι 1971.

Ολιβέριο Αλμπέρτο: *Η καταγωγή της έμπνευσης*. Αθήναι 2009.

Ομήρου: *Ιλιάς.* Εισαγωγή – μετάφραση – Σχόλια Παναγιώτης Γιαννακόπουλος. Αθήνα 1992.

Παλαιά Διαθήκη. Αθήναι 1986.

Παναγόπουλος Δημοσθ. Θεόδωρος: *Τα ψιλά γράμματα της Ιστορίας.* Αθήνα 2009.

Παπαρρηγόπουλος Κ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα 2009 – 2010

«Πάπυρος»: *Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήναι 2007.

Πάσχος Ι. Απ.: *Οι Έλληνες Ιατροφιλόσοφοι*. Ιωάννινα 1997.

Πλάτωνος, *Χαρμίδης*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια μεταφραστική ομάδα «Κάκτου». Αθήνα1993.

Πλάτωνος, *Φαίδων*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια μεταφραστική ομάδα «Κάκτου». Αθήνα 1992.

Πλάτωνος, *Πολιτεία*, μετάφραση Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, εκδόσεις «Πόλις», Αθήνα 2002.

Πολύβιος: *Άπαντα*, τόμ. Όγδοος, Ιστοριών ΙΒ΄. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Θ. Γ. Μαυρόπουλος. Αθήνα 1996.

Πλούταρχος: *Βίοι Παράλληλοι. Περικλής – Φάβιος Μάξιμος*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Φιλολογική Ομάδα «Κάκτου». Αθήνα 1993.

Πουρναρόπουλος Γ. Κ.: *Οι διδάσκαλοί μας.* 1. Κωνσταντίνος Μέρμηγκας τουπίκλην Κ. Μ. Γερήνιος. Φιλολογικό Περιοδικό «Παρνασσός», Περίοδος Δευτέρα, τόμος ΚΖ΄ αρ. 1. Έκδοση Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός». Εν Αθήναις 1985.

Προσωκρατικοί, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Φιλολογική Ομάδα «Κάκτου». Αθήνα 2000.

Ράμφος Στέλιος: *Μίμησις ἐναντίον Μορφῆς*. Εξήγησις εις το Περί ποιητικής του Αριστοτέλους. Πρώτον Μέρος. Αθήναι 1992

Ρίτσος Γιάννης: *Επιτάφιος*. Αθήνα 1984.

Pliny, *Natural History*, Translated by H. Rackman, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1952.

Said Suzanne, Trédé Monique, Le Boulluec Alain: *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας.* Μετάφραση Γ. Ξανθάκη – Καραμάνου, Δ. Τσιλιβερδής, Β. Πόθου. Αθήνα 2001.

Σικελλιανός Άγγελος: *Αντίδωρο*. Αθήνα 2003.

Σικελλιανός Άγγελος: *Λυρικός Βίος*. Αθήνα 2000.

Σκοπούλη Ν. Γεωργία: *Ο γιατρός*. Αθήνα 2009.

Σολωμός Διονύσιος: *Άπαντα*. Τόμος πρώτος. Ποιήματα. Επιμέλεια – Σημειώσεις Λίνου Πολίτη. Αθήνα 1993.

Σπεράντσας Στέλιος: *Οι Έλληνες Γιατροί Λογοτέχνες από την άλωση της Πόλης ως τα σήμερα.* Αθήνα 1961.

Τέντα – Λατίφη Κατίνα: *Πέτρος Σ. Κόκκαλης (1896 – 1962).* Βιωματική βιογραφία. Αθήνα 2011.

Τρεμπέλα Ν. Π.: *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*. Αθήναι 1977.

Τσούρα Σ.: *Ιστορία Ιατρικής*. Θεσσαλονίκη 1980.

Φραγκίδη Χρ. – Χρ. Μούλια: *Πολύβιος Κορύλλος*. Πάτρα 2008.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ Κ. Ν. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

1874 : Γέννηση του Κ. Ν. Μέρμηγκα
1895 : Πτυχιούχος και Διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών
1896 : Διορίσθηκε στρατιωτικός ιατρός
1900 – 1903: Ειδίκευση στη Χειρουργική στο Βερολίνο και στην Στρατιωτική Υγειονομική.
1903-1904 : Χειρουργός στο ιδιωτικό επάγγελμα στη Λάρισα.
1904 – 1910: Διευθυντής του Χειρουργικού Τμήματος στο Α΄ Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών.
1905 : Υφηγητής της Χειρουργικής
1910 : Βουλευτής Λακωνίας, Χειρουργός στην ιδιωτική του κλινική στην Αθήνα.
1912 – 1913: Διευθυντής νοσοκομείων εκστρατείας στους Βαλκανικούς πολέμους.
1915 : Έκτακτος καθηγητής της Χειρουργικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών
1918 : Απαλλαγή από τα καθήκοντά του στο πανεπιστήμιο
1920 : Επαναδιορισμός του στο πανεπιστήμιο
1922 : Τακτικός καθηγητής της Εγχειρητικής και της Τοπογραφικής Ανατομικής
1923 – 1935: Πρόεδρος της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών
1927 – 1928: Κοσμήτορας της Ιατρικής Σχολής Αθηνών
1932 : Γερουσιαστής
1935 : Τακτικός καθηγητής της Χειρουργικής Κλινικής
1936 : Μέλος της Γερμανικής Ακαδημίας του Μονάχου
1939 : Ομότιμος καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
1941 : Δήμαρχος Αθηνών
1941 : Θάνατος του Κ. Ν. Μέρμηγκα

SUMMARY

Theodore J. Drizis

K. N. Mermigas (1874 – 1941).
The inspired Maniote surgeon and medical philosopher.

The purpose of this thesis is to present the life, the activities and the work of Constantinos Mermigas, a Greek celebrity in surgery, in politics and in literature of the first half of 20th century A. D.

The material is of State's documents, the Government Gazette, the historical archive of Athen's University, encyclopaedias, e-press, websides and mainly his medical, legal and literary writings. The whole thesis is consist of two main parts. The first concerns his medical, political and literary activity as surgeon, as politician, as author in literature, and the second concerns his work as writer in medical, political and literary fields. Also, there are preface, introduction, epilogue, relative chapters to the main parts, abbreviations and the references.

The method is the critic analysis of the text.

The results are that, at first, Constantinos Mermigas was a famous surgeon initialy in Greek Army, taking part in all wars of his homeland, and then at privated profession and later in the Medical School of the University of Athens as Professor of Surgery, with an enormous scientific work in treating of the patient, in teaching of the student, in medical writing for the science. He published original surgical works, he made inventions in surgical interventions, he wrote textbooks in surgery, in history of science, treatises in philosofy of science, annual reports from himself about his surgical work. He was a pioneer of the Neurosurgery in Greece and an advocate man of the simplification in Surgery. Secondly, Constantinos Mermigas interfered with politics. He was elected Member of the Hellenic Parliament and Senator, and he was appointed by German conquerors, in II World War, Mayor of Athens. As Mayor of Athens, he elaborated patriotic action, defending the citizens of Athens against the harmfull requirements of German conquerors, while as politician in generally, he supported the rights of people, fought against the corruption and the extravagance. Also, as politician, he wrote various treatises of political and legal subject matter. Thirdly, he was engaged in

Litterature too, as poet himself, as translator of Goethe's and Byron's work and as critic, mainly of Goethe's that. Like translator of Goethe, he translated, first of all greek translators, the work "Dr. Faust" in full text and also many other poems from him, making a collection of them under the title "lyric poetry".

Generally, all his activity, in practice and in writing, was saturated from inspiration and guided from philosophical thought.

Never has he claimed the infalible for himself and never has he taken revenge for the harm which was done to him. Always, he was a gentleman.

In conclusion, Constantinos Mermigas, beyond the difficulties which he overtook himself, he grew to be a celebrity for the greek surgery, politics and literature. He was a pioneer for the neurosurgery in Greece and for the prospect of surgery in the world; he was also a blameless politician, and a "home de lettres". He was in general " a true personality".

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Β.Δ. = Βασιλικό Διάταγμα
ΒΕΠΕΣ = Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων Εκκλησιαστικών Συγγραφέων
ΓΑΚ = Γενικά Αρχεία του Κράτους
ΕΕΥΕΔ = Επιστημονική Ένωση Υγειονομικών Ενόπλων Δυνάμεων
ΕΚΠΑ = Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
ΕΧΕ = Ελληνική Χειρουργική Εταιρεία
Ι.Α.ΕΚΠΑ = Ιστορικό Αρχείο Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
ΙΕΑ = Ιατρική Εταιρεία Αθηνών
ΠΔ = Παλαιά Διαθήκη
Π. Β. Λ =Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό
ΥΕΔΕ = Υπουργείο Εκκλησιαστικών (και) Δημοσίας Εκπαιδεύσεως
ΦΕΚ = Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

αι. = αιώνας
αρ. = αριθμός
βλ. = βλέπε
ετ. = έτος
εφημ. = εφημερίδα
κυτ. = κυτίον
μ. Χ. = μετά Χριστόν
π. χ. = παραδείγματος χάριν
π. Χ. = προ Χριστού
σ. = σελίδα
σ. σ. = σημείωση συγγραφέως
τ. = τόμος
τευχ. = τεύχος
φ. = φύλλο

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Abbagnano N., σ. 23, 390
Ackerknecht E. H., σ. 239, 390
Baceli σ. 320
Bacon Fr σ. 249, 273
Behring σ. 94
Bergmann E., σ. 41, 57, 59, 71, 213
Berthelot σ. 320
Bier σ. 213, 268
Billroth Th., σ. 339
Bloch M., σ. 9, 10, 11, 15, 16, 17, 28
Bormioli M., σ. 51
Boyer σ. 264
Breitkopfs σ. 342
Brion Fr., σ. 343
Byron 37, 43
Castiglioni Art., σ. 24
Chalmer A. F., σ. 274, 302
Champberlain H., σ. 345
Ch(a)emisso σ. 197, 338
Dante Aligheri σ. 51
Dumont σ. 228
Dürer Albr., σ. 339
Ehrlich P., σ. 94, 95
Esmarch σ. 59, 71
Eustathii Arc., σ. 343
Faraday σ. 278
Fichte σ. 62, 68
Fornero G., σ. 23, 390
Fryde E. B., σ. 11
Gauss σ. 22, 337
Goethe W., σ. 13, 22, 35, 37, 124, 130, 192, 197, 203-204, 273-274, 277, 296, 332-381
Grimm J., σ. 268
Guthrie D., σ. 23
Hahneman σ. 239
Haller Albr., σ. 171-172, 196-197, 338
Harvey σ. 295
Helmholtz Herm., σ. 21

Hempel σ. 340
Herder σ. 342
Homer σ. 296, 348
Jenner σ. 95, 197, 261, 296, 338
Jouillard σ. 228
Keats J., σ. 196, 197
Kepler σ. 337
Kneal W., σ. 23
Köning σ. 57
Kr(a)ep(p)elin σ. 197, 338
Krönlein σ. 78
Kühn σ. 246
Lakatos I., σ. 274
Laskowski σ. 247
Le Boulluec Alain σ. 193, 393
Leibniz σ. 278
Leonardo da Vinci σ. 339
Lerich R., σ. 261, 262, 264
Lessing σ. 107, 239
Lexer σ. 268
Liddel σ. 18, 23
Lister σ. 95
Merck σ. 343
Michelangelo σ. 339
Monakow σ. 278
Murrken A., σ. 239, 390
Nuhn σ. 247
Pasteur σ. 95
Pelegrinetti G. A., σ. 51
Poincarè E., σ. 22
Posner Reb., σ. 50, 51
Potter Sim., σ. 51
Rabelais Fr., σ. 197
Rexroth Ken., σ. 192, 195
Röntgen σ. 94, 95
Ross σ. 197, 338
Rousseeau σ. 277
Said Suz σ. 193, 393
Saunders J. L., σ. 379
Scaligero G. C., 197
Schakespeare σ. 344, 348

Schiller σ. 345, 346, 350, 351
Schleish σ. 197, 338
Scott σ. 16, 18 23
Spencer σ. 277
Thomson W. σ. 23
Tredé Mon., σ. 193, 393
Underwood E. A., σ. 23
Velpeau σ. 261
Virchow σ. 241, 320
Volkmann R., σ. 197, 278, 338
Waldeyer σ. 241
Weitz σ. 79

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Άγιος Φραγκίσκος Ασίζης σ. 51
Αθήναιος σ. 250
Αιγινήτης Β., σ. 114, 115
Αϊνστάιν Α. σ. 313
Ακροπολίτης Γ., σ. 17
Αλεβιζάτος ή Αλιβιζάτος Ν., σ. 42, 110-112, 114, 118, 122, 146
Αλεξανδρής Α., 87, 146
Αλεξανδρής Π., σ. 171
Αλεξανδρόπουλος Γ., σ. 154
Αλέξανδρος (Βασιλιάς) σ. 37, 74, 378
Αλέξανδρος (Μέγας) σ. 290, 372
Αλίκη (Πριγκήπισα) σ. 34, 60
Άμαντος σ. 114
Αναγνωστάκης Ανδρέας σ. 197, 199-200, 202, 332, 350-351.
Αναγνωστάκης Μανώλης σ. 195
Αναγνωστόπουλος Π. Γ., σ. 182
Αναστασόπουλος Ανδρ., σ. 74
Αντύπας Αν., σ. 42
Ανώνυμος Ισραηλίτης σ. 9, 17
Αριστοτέλης σ. 92, 96, 174, 193, 260, 277-278, 290
Ασκληπιός 23, 209, 298
Ασπρέας σ. 45
Ατταλειάτης Μιχ., σ. 9-10, 12
Αυγείας σ. 162
Αυγελής Ν., σ. 24, 274
Αυγέρης Μ., σ. 355-356
Αφεντούλης Θ., σ. 197, 199
Βακράτσας Στ., σ. 154
Βαλαωρίτης Αλ., σ. 239-240
Βασιάδης σ. 200
Βάσσος σ. 210
Βενιζέλος Ελ., σ. 36, 69, 88, 98, 134, 137-139, 143, 145, 153, 155-156, 158
Βηλαράς Γ., σ. 154
Βλεμμύδης Νικηφ., σ. 195
Βολωνάκης σ. 114
Βορέας σ. 114

Βώρος Φ. Κ., σ. 390
Γαληνός σ. 10, 25, 27, 210, 246, 288, 300, 303
Γερήνιος Κ. Μ., σ. 37, 43, 204, 208-209, 223, 376
Γερουλάνος Μ., σ. 42, 60-61, 74, 82-84, 86-89, 97, 101, 118, 146, 196, 201, 232
Γεωργακόπουλος Κ., σ. 111
Γεωργάτος Αγγ., σ. 190
Γεώργιος Β′ (Βασιλιάς) σ. 111
Γαβριηλίδης σ. 354
Γκαίτε σ. 34, 41, 200, 202-205, 208, 223, 332, 340, 348, 357-359, 361-362, 364-365, 367, 373
Γληνός Δ., σ. 49
Γονατάς Σ., σ. 154, 164
Γούναρης σ. 98
Γρηγοριάδης Ν., σ. 168
Δαγκλής Π., σ. 144
Δαμοκράτης σ. 200
Δάντης σ. 51
Δαυΐδ σ. 372
Δεκάζος Π., σ. 154
Δεμέστιχας Π., σ. 186
Δηλιγιάννης Θ., σ. 49
Δημόκριτος σ. 290
Δοξιάδης Απ., σ. 154
Δρίζης Θ. Ι., σ. 391
Δυοβουνιώτης σ. 114
Εμπεδοκλής σ. 24, 195, 260
Εμπειρίκος Στ., 154
Έντισον Τομ., σ. 19
Εξαρχόπουλος σ. 114
Εξηκεστίδης σ. 80
Ευστάθιος Θεσσαλονίκης σ. 209
Ευστάθιος Παμφύλου σ. 292
Ζαΐμης Αλεξ., σ. 48
Ζαούσης Λ. Αλέξανδρος, σ. 75, 76, 391
Ζέγγελης σ. 114
Ζοσσέ σ. 208
Ζώρας Γεράσιμος σ. 115, 199, 204-205, 332-333, 362-363
Ηλιάδης Γ., σ. 195
Ηρακλής σ. 162
Ηρόδοτος σ. 290

Θαλής σ. 288
Θεοτόκης σ. 48
Θουκιδίδης σ. 290
Θεοδωρακόπουλος Ι. Ν., σ. 329, 353-354, 357-359, 363
Ιησούς Χριστός, Θεάνθρωπος, Κύριος σ. 9, 277, 278, 360-361
Ιορδάνου Ε., σ. 154
Ιπποκράτης σ. 254, 257, 305
Ιππόλυτος σ. 18
Ιωάννης (ευαγγελιστής) σ. 357
Ιωάννου Φ., σ. 199
Καβράκος Χ., σ. 186
Καζάζης Νεοκλ., σ. 353
Καζαντζάκης Ν., σ.354
Καίσαρας σ. 372
Κακουλίδης σ. 179
Καλαντζάκος Α., σ. 154
Καλαντζής Γ., σ. 115
Καμπούρογλου Ι., σ. 351
Καναβατζόγλου Αλφρ., σ. 61
Καραγιαννόπουλος Γ., σ. 23, 63, 115, 120
Καρατζούλης Β., σ. 341
Καρβούνης Ν., σ. 313
Καρκαβίτσας Ανδρ., σ. 195
Κάρολος σ. 372
Καταπότης Μ., σ. 154
Κατερινόπουλος σ. 146
Κατσαράς Ι., σ. 101
Καφισίας σ. 250
Κεραμόπουλος σ. 114
Κερχενστάϊνερ σ. 381
Κίσκιρας Ν., σ. 154
Κλέττενβεργ Σ., σ. 342
Κονδύλης Γ., σ. 112, 114
Κόκκαλης Γερ., σ. 354
Κόκκαλης Πετρ., σ. 34, 108-110, 112-115
Κόκκορης Δ., σ. 42, 146
Κολιόπουλος Γ., σ. 196
Κοντολέων Εμμ., σ. 42, 61
Κοπέρνικος σ. 285
Κοραής Αντ., σ. 195
Κοραής Αδαμ., σ. 195

Κορομηλάς σ. 146
Κορύλλος Πολυβ., σ. 75, 76
Κράους σ. 65
Κούζης Αριστ., σ. 32, 40, 101, 114
Κούκουνας Δημοσθ., σ. 38-39, 187
Κούμαρης Ι., σ. 200
Κουντουριώτης Π., σ. 144
Κούσουλας σ. 188
Κουτσιλιέρης Ανάργ. Γ., σ. 27, 109, 112-113, 187-188
Κράους σ. 74
Κυπριανός Ορ., σ. 154, 170
Κωνσταντίνος (Βασιλιάς) σ. 74
Λάβδας Στ., σ. 154
Λάζαρος Βλαδιμ. Ε., σ. 64
Λάμψας σ. 354
Λασκαράτος Ι., σ. 115
Λεκατσάς Π., 335
Λιβαθινόπουλος σ. 146
Λιβεριάτος Π., σ. 82, 87
Λιναρδάτος Σπ., σ. 112, 114
Λινδερμάϊερ Αντ., σ. 64
Λογοθετόπουλος Κ., σ. 42, 101
Λουκιανός 12, 15, 95, 254
Λούρος Κ., σ. 42, 154, 167-169, 177
Λούρος Ν. Κ., σ. 39, 122, 189, 204
Μαγγίνας Σπ., σ. 72, 199-200
Μάγερ Ιουλ., σ. 285
Μαζαράκης – Αινιάν Αλεξ., σ. 46
Μάϊστερ Γουλ., σ. 367
Μακκάς Μ., σ. 42
Μαλτέζος σ. 114
Μάνου Αμαλία σ. 76
Μανούσος Π., σ. 74
Μαράτος Τηλεμ., σ. 64
Μαρία (Θεοτόκος) σ. 277
Μάρκαρης Π., σ. 310
Μάρκελλος ο Σιδήτης σ. 200
Μαρκέτος Σπ., σ. 27, 55, 63, 120-122, 199, 209
Ματθαιόπουλος σ. 114
Μαχάων σ. 209
Μεμέτογλου Χ. Σ., σ. 154

Μενάρδος σ. 146-147
Μενάρδος Σιμ., σ. 390
Μέρκελ Γαρ., σ. 205
Μερκούρης Σπ., σ. 187
Μεταξάς Ι., σ. 112, 114, 320, 323
Μεταξάς Στεφ., σ. 75
Μιστριώτης Γ., σ. 48
Μουζάκης Ν., σ. 154
Μουσολίνι σ. 328
Μουτούσης Κ., σ. 381
Μπακόπουλος Ν., σ. 183
Μπάϋρον σ. 200, 202, 332
Μπέμπης Π., σ. 154
Μπουρμπούλης Κ., σ. 154, 167
Μπούτου – Σαβαλιώτου Τ., σ. 196
Νταλαντιέ σ. 328
Νέστωρ σ. 209
Νεύτων σ. 285
Νίκανδρος ο Κολοφώνιος σ. 200
Ξανθάκη – Καραμάνου Γ., σ. 193, 393
Ξενοφών σ. 290
Οδυσσεύς σ. 145, 146
Όθων σ. 157
Οικονομάκης Μιλτ., σ. 216
Ολιβέριο Αλμπέρτο σ. 19, 20
Ολύμπιος Ι., σ. 199
Όμηρος σ. 108, 146, 157, 209, 260, 344, 348, 365
Ορφανίδης Θ., σ. 197
Ουγκώ Βίκτωρ σ. 19
Πάγκαλος Α., σ. 390
Πάγκαλος Θ., σ. 390
Παναγιωτόπουλος Ι. Μ., σ. 335
Παναγιώτου σ. 200
Παναγόπουλος Θ. Δ., σ. 392
Πανταζίδης Ι., σ. 192, 350
Παπαθεοδώρου Ι., σ. 64
Παπαναστασίου Αλ., σ. 158, 160, 168
Παπαρρηγόπουλος Κ., σ. 51
Παπασπύρου σ. 390
Πασχάλης Β., σ. 390
Πάσχος Απ. Ι., σ. 24, 195

Παυλάκης Ι., σ. 354
Παυσανίας σ. 209
Πεζόπουλος Κ., σ. 186
Πετράκης Ανάργ., σ. 187
Πετσάλης Ν., σ. 64, 154, 183
Πίνδαρος σ. 194, 300
Πικάσο Παμπλ., σ. 20
Πλάτων σ. 19, 159, 161, 280, 290, 323, 328
Πλίνιος σ. 139
Πλούταρχος σ. 13, 29, 290
Πλυτάς Αμβρ., σ. 186
Πόθου Β., σ. 193, 393
Πολέμης Ι., σ. 240
Πολύβιος σ. 11, 15-16, 290, 393
Πολυγένης σ. 89
Πόππερ σ. 302
Πουρναρόπουλος Γ. Κ., σ. 33, 37-38, 40-42, 55, 120-121, 123, 130-131, 135, 186, 188, 200, 204, 208, 372, 376-377, 381
Πουρναρόπουλος Κ. Γ., σ. 33
Πραξιτέλης σ. 107, 139, 149
Προβελέγγιος Αριστομ., σ. 129, 354, 356
Προμηθέας σ. 343
Πρωτοπαπάς Αν., σ. 154
Πυθαγόρας σ. 23
Ραγκαβής Αλ., σ. 354 – 356
Ράλλης σ. 98
Ράμφος Στ., σ. 393
Ρίλης σ. 114
Ρίτσος Γ., σ. 122
Ροΐδης Εμμ., σ. 239, 351
Σάββας Κ., σ. 64, 74, 144
Σαββίδης Αλ.-Γ. Κ., σ. 8
Σειράχ σ. 9
Σερβίλιος σ. 200
Σεφεριάδης σ. 114
Σικελιανός Αγγ., σ. 193
Σίλλερ σ. 200
Σκλαβούνος Γ., σ. 82, 87, 114
Σκοπούλης Ν., σ. 118
Σκούφος Θ., σ. 97

Σολδάτος Γ., σ. 183
Σολωμός Διον., σ. 382
Σόλων σ. 80
Σουρής Γ., σ. 178, 293
Σούτσος Περ., σ. 64
Σοφούλης σ. 173
Σπεράντσας Στ., σ. 26, 194 – 197, 200, 203, 208
Σταύρου Θρ., σ. 354, 356
Στεργιόπουλος Κ., σ. 195
Στούαρτ Μ., σ. 350 – 351
Στράβων σ. 209
Στρατήγης Γ., σ. 353, 354, 356
Στρίγκος Γ., σ. 154
Συκουτρής Γ., σ. 390
Σχινάς Γ., σ. 154
Σωκράτης σ. 277, 290, 328
Σωτηριάδης Γ., σ. 49
Τανάγρας Αγγ., σ. 200
Τερέντιος σ. 131
Τερτυλλιανός σ. 124
Τουρκοβασίλης Θ., σ. 161, 165 – 169
Τράϊμπερ Ερρ., σ. 64
Τραχίλης Αθ., σ. 154
Τριανταφυλλίδης Μαν., σ. 49
Τρικούπης Χαρ., σ. 46, 47, 179
Τσακατίκας Β., σ. 392
Τσαλδάρης Π., σ. 110, 112, 155, 159 – 160, 163 – 164, 166
Τσάμπερλεν σ. 328
Τσέχωφ Αντ., σ. 196, 197
Τσιλιβερδής Δ., σ. 193, 393
Τσολάκογλου Γ., σ. 186
Φάουστ σ. 341
Φεγιεράμπεντ σ. 302
Φιλιππόπουλος Γ., σ. 197
Φίλων σ. 200
Φλοιούντας Λέων σ. 23
Φουρτούνης Γ., σ. 391
Φρόϊντ σ. 20
Φωκάς Γερ., σ. 42, 76, 98
Χαρμίδης σ. 159, 161
Χασιώτης Σπ., σ. 154

Χατζιδάκης σ. 114
Χατζόπουλος Κ., σ. 355, 356
Χειμωνάς Γ., σ. 200
Χίτλερ σ. 328
Χρηστέας Ν., σ. 135
Χρηστομάνος Αντ., σ. 74, 221
Χρηστομάνος Κ., σ. 49
Χρήστου Αθ., σ. 11
Χριστόπουλος Α., σ. 154
+Χρυσόστομος Ζακύνθου σ. 189
Χωματιανός Σολ., σ. 64

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στο τμήμα αυτό της διατριβής παραθέτονται φωτοαντίγραφα από δημόσια έγγραφα, εφημερίδες και περιοδικά σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Κ. Ν. Μέρμηγκα, αποτελούντα το οπτικό υλικό της διατριβής αυτής.
Τα δημόσια έγγραφα αφορούν το πρώτο την εγγραφή του Κ. Ν. Μέρμηγκα για φοίτηση στο Γυμνάσιο Καλαμάτας, όπου φαίνεται και το πατρώνυμό του, τα άλλα δύο είναι αιτήσεις του στη Κοσμητεία της Ιατρικής Σχολής για συμμετοχή σε εξετάσεις.
Οι εικόνες με τα οικοδομήματα αφορούν η μία το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών, η άλλη την Πολυκλινική Αθηνών και η άλλη το Δημοτικό Νοσοκομείο Αθηνών «Ελπίς» στα οποία υπηρέτησε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας τα έτη 1905 – 1938.
Η φωτογραφία του Ανδρέα Αναγνωστάκη, καθηγητή της Ιατρικής, αφορά τη κριτική που έκανε ο Κ. Ν. Μέρμηγκας στο μεταφραστικό έργο του «Μαρία Στούαρτ» του Σίλλερ.
Η εικόνα με το ψηφιακό περιεχόμενο της ιστοσελίδας «Πέργαμος» αφορά εκλογή του Κ. Ν. Μέρμηγκα ως Γερουσιαστού.

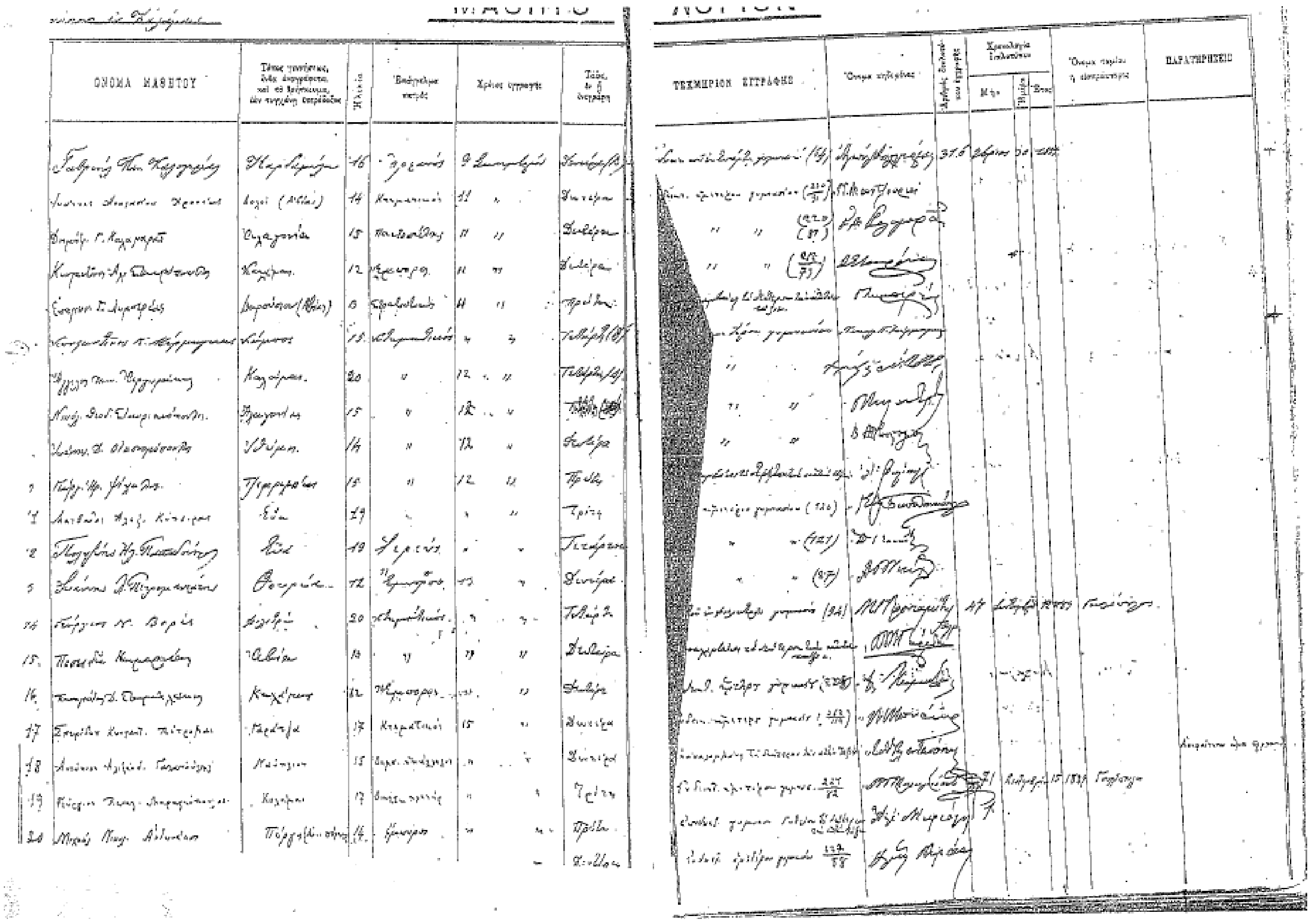

ΜΑΘΗΤΩΝ

ΟΝΟΜΑ ΜΑΘΗΤΟΥ	Τόπος γεννήσεως, ὅπου ἀπεγράφησαν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα, ἐὰν τυγχάνῃ ἐνεργόν	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα πατρός	Χρόνος ἐγγραφῆς	Τάξις, εἰς ἣν ἐνεγράφη
[illegible]	[illegible]	16	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] (Ἀθῆναι)	14	[illegible]	11	Δευτέρα
[illegible]	[illegible]	15	[illegible]	11	Δευτέρα
[illegible]	[illegible]	12	[illegible]	11	Δευτέρα
[illegible]	[illegible] (Ἀθῆναι)	13	[illegible]	11	Πρώτη
[illegible]	[illegible]	15	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	20	»	12	[illegible]
[illegible]	[illegible]	15	»	12	[illegible]
[illegible]	[illegible]	14	»	12	Δευτέρα
[illegible]	[illegible]	15	»	12	Πρώτη
[illegible]	[illegible]	19	[illegible]	»	Τρίτη
[illegible]	[illegible]	19	[illegible]	»	Τετάρτη
[illegible]	[illegible]	12	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	20	[illegible]	»	[illegible]
[illegible]	[illegible]	13	»	»	Δευτέρα
[illegible]	[illegible]	12	[illegible]	»	Δευτέρα
[illegible]	[illegible]	17	[illegible]	15	[illegible]
[illegible]	[illegible]	15	[illegible]	»	[illegible]
[illegible]	[illegible]	17	[illegible]	»	Τρίτη
[illegible]	[illegible]	14	[illegible]	»	Πρώτη

ΜΗΤΡΩΟΝ

ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΓΓΡΑΦΗΣ	Ὄνομα κηδεμόνος	Ἀριθμὸς ἐνδεικτικοῦ ἐξόδου	Χρονολογία ἐνδεικτικοῦ: Μήν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ὄνομα ταμίου ἢ εἰσπράκτορος	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
[illegible]	[illegible]						

119/ 119

ΧΑΡΤΟΣΗΜΟΝ

Πρός
Τὴν Σεβαστὴν Κοσμητείαν τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς

Αἴτησις
Κωνσταντίνου Ν. Μέρμηγκα
φοιτητοῦ τῆς Ἰατρικῆς

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26ῃ Ἰανουαρίου 1895

Κύριε Κοσμῆτορ

Συμπληρώσας τὴν τετραετῆ ἐν τῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ φοίτησιν, ὡς ἐκ τῶν συνημμένων ἀποδείξεων τῆς ἀκροάσεως τῶν μαθημάτων καὶ τοῦ εἰσιτηρίου μου ἐμφαίνεται, παρακαλῶ ὑμᾶς ὅπως με δεχθῆτε εἰς ἐξετάσεις διδακτορικάς.

Εὐσεβέστατος
Κ. Ν. Μέρμηγκας.

ΕΓΚΡΙΝΕΤΑΙ ΠΡΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΑΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 26 Ἰανουαρίου 1895
Ο ΚΟΣΜΗΤΩΡ
Π. Νικολαΐδης

28

Αίτησις
Κωνσταντίνου Ν. Μέρμηγκα
Διδάκτορος της Ιατρικής

Εν Αθήναις τη 12 Δεκεμβρίου 1895

ΕΓΚΡΙΝΕΤΑΙ ΕΙΣ ΕΞΕΤΑΣΙΝ
Εν Αθήναις τη 19 Δεκεμβρίου 1895
Ο ΚΟΣΜΗΤΩΡ
[illegible]

Προς
την Σεβαστήν Κοσμητείαν
της Ιατρικής Σχολής

Συμπληρώσας τον ωρισμένον χρόνον διά πρακτικάς ασκήσεις, ως φαίνεται εκ των συνημμένων αποδείξεων του κ. Διευθυντού της Αστυκλινικής και του Μαιευτηρίου, παρακαλώ την Σεβαστήν Κοσμητείαν όπως με δεχθή εις εξετάσεις.

Ευπειθέστατος,
Κωνσταντίνος Ν. Μέρμηγκας

ΡΑΔΙΟΦΩΝΟΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΠΕΝΘΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΚΤΩΝ ΚΕΡΔΗ 10.000.000

Κωνσταντίνος Μέρμηγκας. Καθηγητής της Χειρουργικής και ιατροφιλόσοφος.

ὁ Ἄγγελος
ρετήρησα δὲ

μου ἀπὸ τὸ
υ ἀλλὰ καὶ
γαν πᾶν τὸ
ρῆσιν τοῦ
ατὰ τὰ τε-
ι κεντρικὸν
ικῆς Ἑται-
ι. Ἡ παρα-
ις καὶ τῶν
άντοτε ἐν-
ς!

λου, γόνος
εἰς Καλά-
παντοίων
ανεπιστη-
κατὰ τὸν
νδραγαθίᾳ
πιστὸς εἰς
τραύματα
ι πολέμου
ον ὑγειο-
ώξη ἀνω-
ζπηρετῶν
ζαθ' ἑκά-

ιμου Διδά-
ασχολήθη»
ἐξαιρέτως
ίους ἐν τῇ

Ελληνικοῦ
ιίου Ἀθη-

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ

ΠΡΟΣ

ΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗΝ ΣΧΟΛΗΝ

ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΥΠΟ

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1922

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1938 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | Ἀριθμὸς φύλλου [illegible]

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀναγκαστικοὶ Νόμοι

Α. Ν. 1074. Περὶ καταβολῆς τοῦ ἡμίσεος τῶν διδάκτρων Σ. Ν. Δ. ὑπὸ τέκνων φονευθέντων Δημοσίων Ὑπαλλήλων.. 1

Διατάγματα

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Immighan τῆς Μεγάλης Βρεταννίας.... 2

Περὶ συστάσεως ἀμίσθων ὑποπροξενείων ἐν Barranguila, Cali, Medellin.... 3

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Santa Fe τῆς Ἀργεντινῆς.... 4

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Porte Alegre τῆς Βραζιλίας.... 5

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Necochéa τῆς Ἀργεντινῆς.... 6

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Bahia Blanca τῆς Ἀργεντινῆς.... 7

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Rosario 8

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Haiphong τῆς Γαλλικῆς Ἰνδοκίνας.... 9

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Encenada Ἀργεντινῆς....10

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου Προξενείου Salvador ἐν πρωτευούσῃ τῆς Δημοκρατίας τοῦ Salvador 11

Περὶ ἀπολύσεως συμβούλου τῆς Κοινότητος Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Νομοῦ Λέσβου....12

Περὶ διαλύσεως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Μεγάλων Λειβαδίων τοῦ Νομοῦ Πέλλης καὶ διορισμοῦ διοικούσης ἐπιτροπῆς....13

Περὶ ἀπολύσεως τοῦ Συμβούλου τῆς Κοινότητος Τριχλίστρας τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας....14

Περὶ ἐγκρίσεως ἐπεκτάσεως σχεδίου τῆς Κοινότητος Νιγρίτης....15

Περὶ ἱδρύσεως Β' χειρουργικῆς κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ καὶ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. (Ἀναδημοσίευσις). ..16

ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

(1)

Ἀναγκ. Νόμος ὑπ' ἀριθ. 1074. 1938

Περὶ καταβολῆς τοῦ ἡμίσεος τῶν διδάκτρων Σ.Ν.Δ. ὑπὸ τέκνων φονευθέντων Δημοσίων Ὑπαλλήλων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

Ἄρθρον μόνον.

Τέκνα Δημοσίων Ὑπαλλήλων, ὧν ὁ πατὴρ ἐφονεύθη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῇ Σχολῇ Ναυτικῶν Δοκίμων μαθητείας των, τοῦ θανάτου αὐτοῦ προξενηθέντος ὑπὸ ὀργάνου τῆς Στρατιωτικῆς ἢ Δημοσίας ὑπηρεσίας, καταβάλλουσι ἀπὸ τοῦ ἑπομένου μηνὸς τοῦ θανάτου τοῦ πατρός των καὶ ἑξῆς, τὸ ἥμισυ τῶν διδάκτρων εἰς ἃ ὑπεχρεοῦντο πρότερον.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Φεβρουαρίου 1938.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

Ι. ΜΕΤΑΞΑΣ

Τὰ Μέλη

Γ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, Ι. ΛΟΥΡΕΝΤΗΣ, Κ. ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΕΡ. ΡΕΔΙΑΔΗΣ, Ι. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ, Γ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ, Κ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, ΤΗ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Π. ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ, ΑΡ. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ, Κ. ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΗΣ, Θ. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, Π. ΚΡΗΤΙΚΟΣ, ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ ΡΕΔΙΑΔΗΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Φεβρουαρίου 1938.

[illegible]

ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

(2)

Περὶ συστάσεως ἀμίσθου ὑποπροξενείου ἐν Immighan τῆς Μεγάλης Βρεταννίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἄρθρα 17, 58 καὶ 71 τοῦ Κωδικοποιημένου Νόμου 4952, προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Μονίμου Ὑπουργοῦ, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

Συνιστῶμεν ἡμέτερον ἄμισθον Ὑποπροξενεῖον ἐν Immighan τῆς Μεγάλης Βρεταννίας.

Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Μόνιμον Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ἰανουαρίου 1938.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Μόνιμος Ὑπουργός

Ν. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

(3)

Περὶ συστάσεως ἀμίσθων ὑποπροξενείων ἐν Barranguila, Cali, Medellin.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἄρθρα 17, 58 καὶ 71 τοῦ Κωδικοποιημένου Νόμου 4952, προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Μονίμου Ὑπουργοῦ, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

[illegible]

γιων καὶ Καινοτήτων Νομοθεσίας, προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

Ἐγκρίνομεν τὴν ὑπ' ἀριθ. 9 ἐ. ἔ. ἀπόφασιν τοῦ Κοιν. Συμβουλίου Νιγρίτης περὶ ἐκποιήσεως τοῦ ἐν αὐτῇ περιγραφομένου κοιν. οἰκοπέδου ὑπ' ἀριθ. Β)2 εἰς τὸν ἐπὶ δημοπρασίᾳ ἀναδειχθέντα τελευταῖον πλειοδότην Ἀθανάσιον Νικολάου ἀντὶ τιμήματος δραχμῶν (62.000) ἑξήκοντα δύο χιλιάδων.

Εἰς τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Φεβρουαρίου 1938.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργὸς
Ι. ΔΟΥΡΕΝΤΗΣ

(16)

* *Περὶ ἱδρύσεως Β'ας Χειρουργικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ καὶ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἄρθρα 9 παρ. 2 καὶ 316 τοῦ Νόμου 5343 «περὶ Ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργοῦ Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας στηριζομένῃ εἰς ὁμοίαν τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ληφθεῖσαν μετὰ πρότασιν τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου ὡς καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 2)1938 γνώμην τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

Ἄρθρον μόνον.

Ἱδρύομεν Β'αν Χειρουργικὴν Κλινικὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Τὸ προσωπικὸν τῆς Κλινικῆς ταύτης ἀποτελεῖται 1) ἐξ ἑνὸς Ἐπιμελητοῦ, 2) ἐξ ἑνὸς βοηθοῦ καὶ 3) ἐξ ἑνὸς κλητῆρος.

Εἰς τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Φεβρουαρίου 1938.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Ὁ ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Ἐθν. Παιδείας Ὑπουργὸς
Κ. ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

* Ἀναδημοσιεύεται ὡς δημοσιευθὲν ἐσφαλμένως ἐξ ἐσφαλμένου χειρογράφου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 44 (Τεῦχος Α') τῆς 10 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. φύλλον τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου

54

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

[redacted]

ΔΩΡΕΑ ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΥ

Βιβλ. Εισ. 25014

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"
Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ & Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ
1915

ΓΕΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

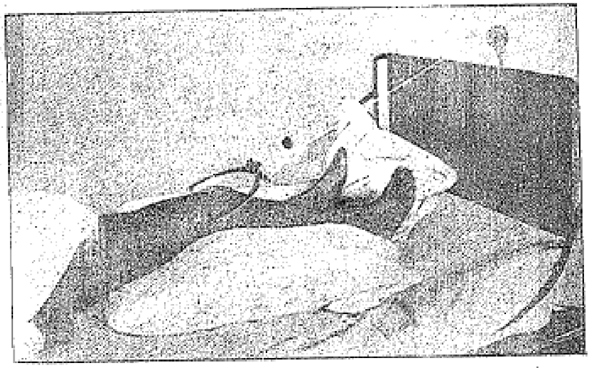

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ„
Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ
1923

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΕΙΔΙΚΗ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ„ Α. Ε.
ΙΕΡΑ ΟΔΟΣ 61
1930

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

ΗΤΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΠΟΥΔΗΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

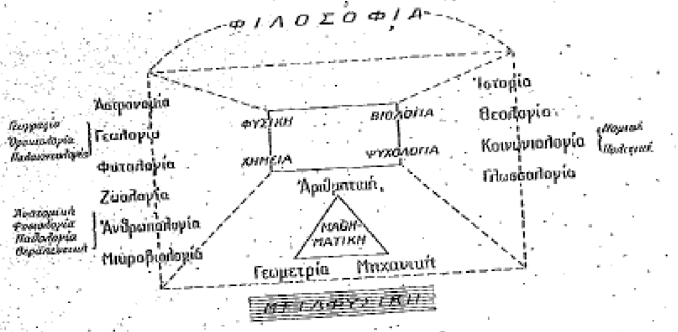

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΔΗΜ. Ν. ΤΖΑΚΑ, ΣΤΕΦ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ & Σ^ΙΑ
81 ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 81 ΑΘΗΝΑΙ
1933

К. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

(ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΕΤΙΚΩΝ)

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ
1940

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

δαμαλισμός στους στρατιώτες, σε εποχή όπου αυτό το μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας, δεν είχε πραγματοποιηθεί στο γενικό πληθυσμό![2] Υποχρεωτικός δαμαλισμός εφαρμόστηκε στην Ελλάδα ένα χρόνο μετά, με βασιλικό διάταγμα στις 4/4/1835.

Το πρώτο δημόσιο κτίριο[3] που κατασκευάστηκε στο ελληνικό κράτος, ήταν το Στρατιωτικό Νοσοκομείο στη περιοχή «Μακρυγιάννη». Το γεγονός αυτό έδρασε καταλυτικά γιά την ανάπτυξη και οργάνωση του Υγειονομικού του Στρατού. Από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της, η Υγειονομική Υπηρεσία, είχε στη διάθεσή της ένα σύγχρονο, για τα δεδομένα της εποχής, νοσηλευτικό ίδρυμα.[4] Το νοσοκομείο αυτό αποτέλεσε το φυτώριο στο οποίο εκπαιδεύτηκαν γενεές υγειονομικών αξιωματικών. Με τη πάροδο των ετών αναπτύχθηκαν και άλλα μικρότερα στρατιωτικά νοσοκομεία σε άλλες πόλεις. Τρία Α΄ τάξεως και τρία Β΄ τάξεως, ανάλογα με τον αριθμό κλινών και τη στελέχωση σε προσωπικό. Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881), αναπτύχθηκαν τέσσερα Α΄ τάξεως και δύο Β΄ τάξεως. Στις κατά τόπους φρουρές είχαν αναπτυχθεί 24 μικρά θεραπευτήρια δυνάμεως 10-20 κλινών.

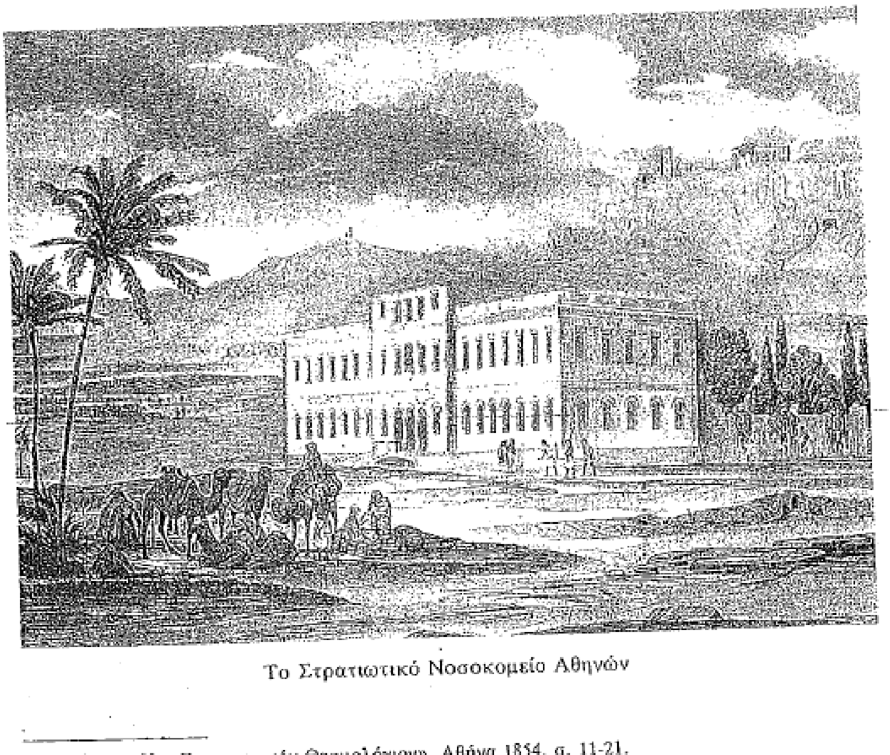

Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών

2. Βυζάντιος Χ. «Στρατιωτικόν Θεσμολόγιον». Αθήνα 1854, σ. 11-21.
3. Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο υπήρξε για πολλές δεκαετίες το μοναδικό νοσοκομείο που κατασκευάστηκε με χρήματα του ελληνικού κράτους, αλλά αυτό φυσικά, είναι μιά άλλη ιστορία....

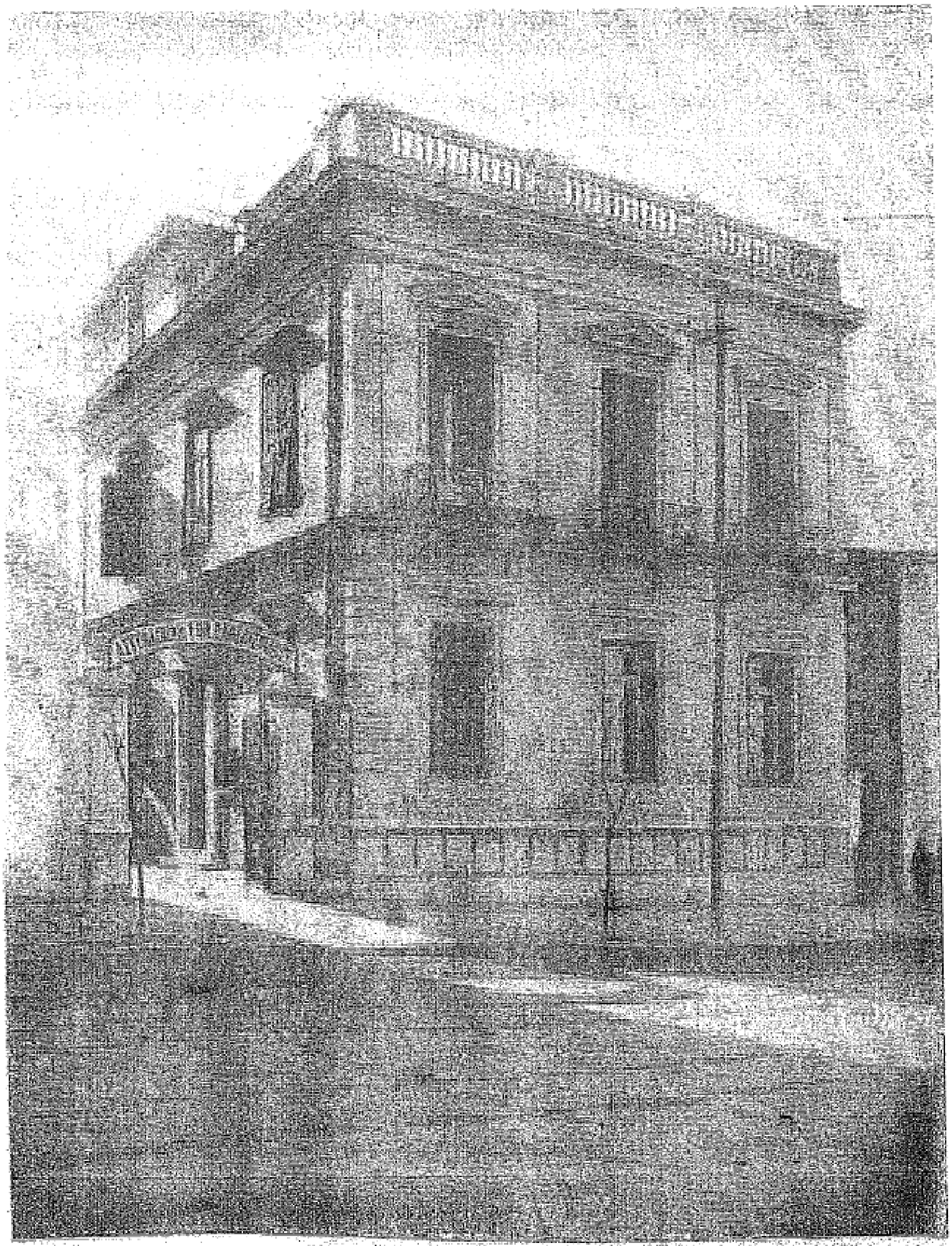

Ἡ Ἀστυκλινική.

Εκδόσεις από τη βιβλιοθήκη του νοσοκομείου

Αρχείο Ι.Μ.Τ.Ι.Ε.

19

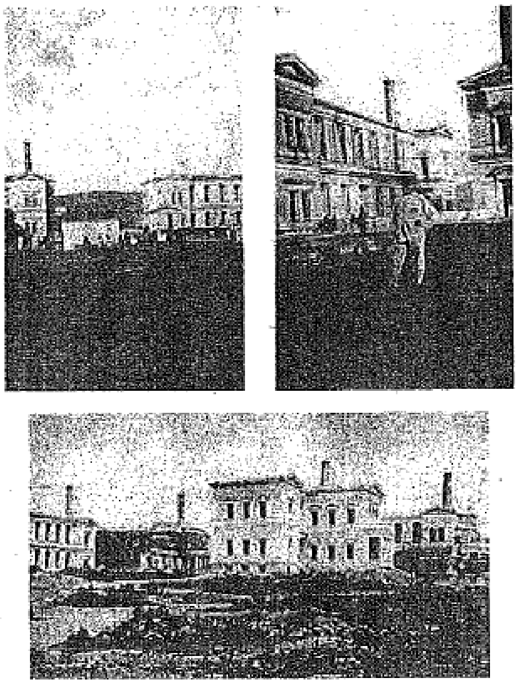

Το νοσοκομείο κατά τον μεσοπόλεμο
Από το βιβλίο: Παραδείση Ν. Κ., *Αμπελόκηποι*,
Εκδόσεις "Μικρός Ρωμηός", Αθήνα 1997

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩι ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩι ΑΘΗΝΩΝ

ΑΙ ΑΔΙΚΙΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

845

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1939

...ΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛ...

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ, ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ, ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΙ Η ΖΩΗ

002
ΚΛΣ
Α14(ε)
338

ΑΘΗΝΑΙ, 1938

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Ν. Χ. ΚΡΑΝΙΩΤΑΚΗΣ

Ο ΤΥΠΟΣ

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
18
ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1938

Η ΣΦΡΑΓΙΣ

Η ΕΙΔΥΛΛΙΑΚΗ ΧΑΡΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

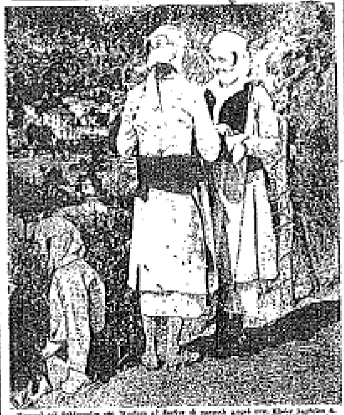

Ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἐπιστήμη

Τοῦ κ. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ λαοῦ

Ἡ «φυσιοθεραπεία» καταστρέφει τοὺς ὀργανισμοὺς Καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὰ σανατόρια

Εἰς τὰ περιθώρια

Εἰδήσεις καὶ πε-ρίεργα

Ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΓΚΥΡΑΝ

Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἱστορία

Τὸ μέλι καὶ ἡ μακροζωΐα

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 26 ΙΟΥΝΙΟΥ

Ἡ Βραδυνή

Δ. Α. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Η ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

ΔΥΟ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΥΠΟΥΡΓΟΥ κ. ΤΑΚΗ ΠΙΠΙΝΕΛΗ

ΑΠΟ ΑΥΡΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ «ΒΡΑΔΥΝΗΝ»

ΟΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΙ ΝΑΥΜΑΧΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, Μιχαὴλ Φὰν Ρόϋτερ, Ὁράτιος Νέλσων, Χεϊχατσίρο Τόγκο

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΦΑΝ ΡΟΫΤΕΡ

ΟΡΑΤΙΟΣ ΝΕΛΣΩΝ

ΧΕΪΧΑΤΣΙΡΟ ΤΟΓΚΟ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΙ ΝΑΥΜΑΧΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

«ΒΡΑΔΥΝΗΝ»

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΤΑΞΙΔΙ

ΔΙΑΤΙ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΠΕΚΛΗΘΗ «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ»

ΤΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΜΑΣ κ. Δ. ΚΑΛΛΟΝΑ

Π. ΠΙΠΙΝΕΛΗΣ

ΤΟ ΛΑΪΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ ΒΡΑΔΥΝΗΣ

Η ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΚΩΝΣΤ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑΙ!

ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΡΕΠΟΡΤΑΖ ΤΗΣ «ΒΡΑΔΥΝΗΣ»

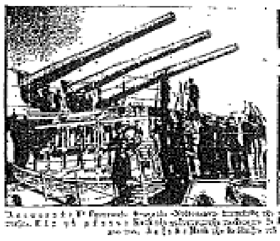

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ ΔΡΧ. 1

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΣΤΕΦ. Ι. ΠΕΧΛΙΒΑΝΟΓΛΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΑ:

Η ΠΡΩΪΑ

ΑΘΗΝΑΙ ΕΤΟΣ 7ον ΑΡ. 2191

ΣΑΒΒΑΤΟΝ 30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1932

Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ Κ.Τ.Ε.

Ἕνα περίεργον φαινόμενον

Ἡ Μεσόγειος ἀνεβαίνει πρὸς τὴν ξηράν

Ἀπὸ τὸ καχλάζον ἡφαίστειον

Αἱ ἀπόψεις τῶν ἐνταῦθα πρέσβεων Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ Ἰαπωνίας διὰ τὴν σύρραξιν εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν

Ἀποκλείουν τὴν γενίκευσιν τοῦ πολέμου καὶ τὰς διεθνεῖς περιπλοκάς

Τοῦ συνεργάτου μας κ. Κ. Μπεστιᾶ

Ὑποδείγματα πρὸς μίμησιν

Πῶς ἡ Ἰταλία ἀντιμετωπίζει τὴν ἀνεργίαν

Αἱ ἐκτελέσεις δημοσίων ἔργων

Εἰς τὰ περιθώρια τῆς Γεωργίας

Ἡ κωμωδία τῆς ζωῆς

Ἡ γκαμήλα τοῦ μύθου

«Ἡ ζωὴ μιᾶς Αὐτοκρατείρας»

Ἀπὸ αὔριον Κυριακὴν εἰς τὴν «Πρωΐαν»

Ἐπιφυλλὶς τῆς «Πρωΐας»

Ὁ πόλεμος καὶ οἱ ἰατροί

Τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κ. Μερμηγκα

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 22 ΜΑΪΟΥ

Ἡ Βραδυνή

Α. Α. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΕΣΕΥΡΩΠΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟΝ

ΚΡΑΥΓΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΗΣΟΥ

ΤΟ ΛΑΪΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ ΒΡΑΔΥΝΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

ΤΟ ΨΩΜΙ!

ΛΑΪΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

FRITZ KAHN

ΚΥΡΙΑΚΗΝ

ΕΙΔΥΛΛΙΟΝ

ΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΑΛΑΝΗ

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

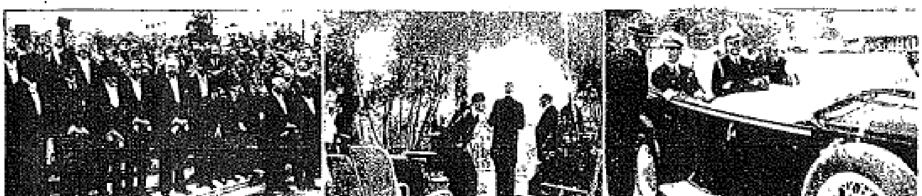

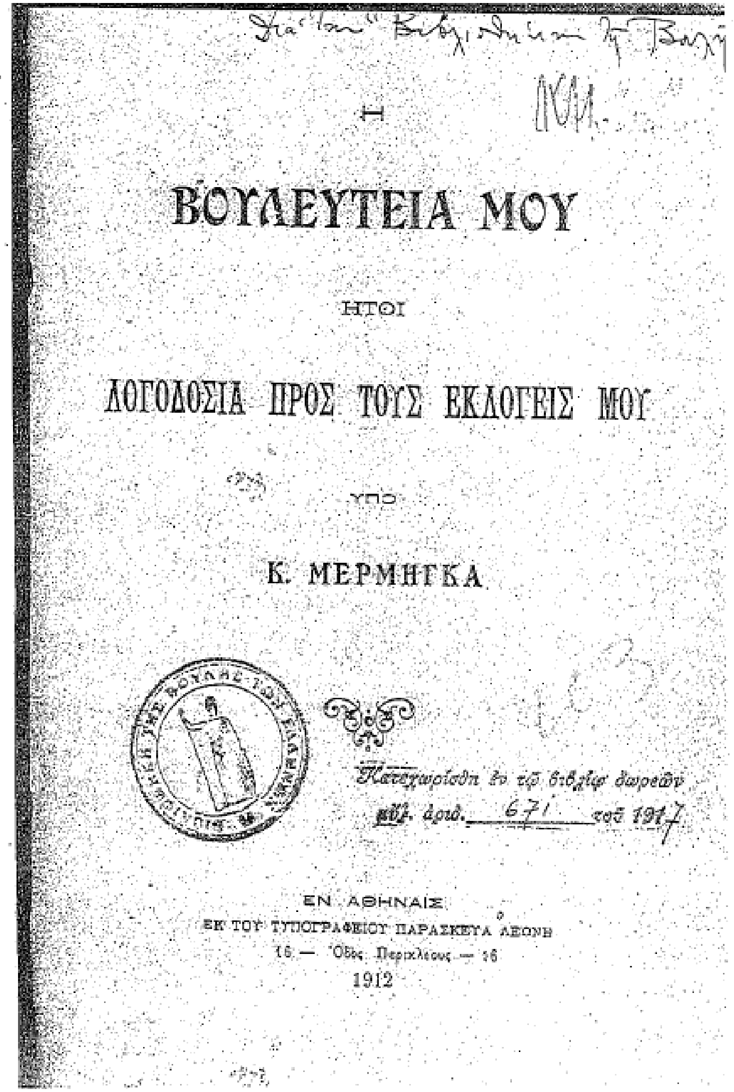

Η

ΒΟΥΛΕΥΤΕΙΑ ΜΟΥ

ΗΤΟΙ

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΚΛΟΓΕΙΣ ΜΟΥ

ΥΠΟ

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Κατεχωρίσθη ἐν τῷ βιβλίῳ δωρεῶν ὑπ' ἀριθ. 671 τοῦ 1917

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ
16 — Ὁδὸς Περικλέους — 16
1912

ΣΑΒΒΑΤΟΝ ... ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ
ΓΡΑΦΕΙΑ ΚΑΙ ... ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ
ΕΓΚΑΤΑΣΤ...
ΑΡΙΘΜ... ΤΗΛΕΦΩΝ...
ΓΡΑΦΕΙΩΝ ... ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ...

Ἡ Βραδυνή

ΕΤΟΣ 11ον ΑΡ... ΦΥΛΛΟΥ ...
ΔΙΟΚΤΗΤΗΣ ...
Δ. Α. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞ...

ΓΕΓΟΝΟΣ

ΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ "ΒΡΑΔΥΝΗΣ,,

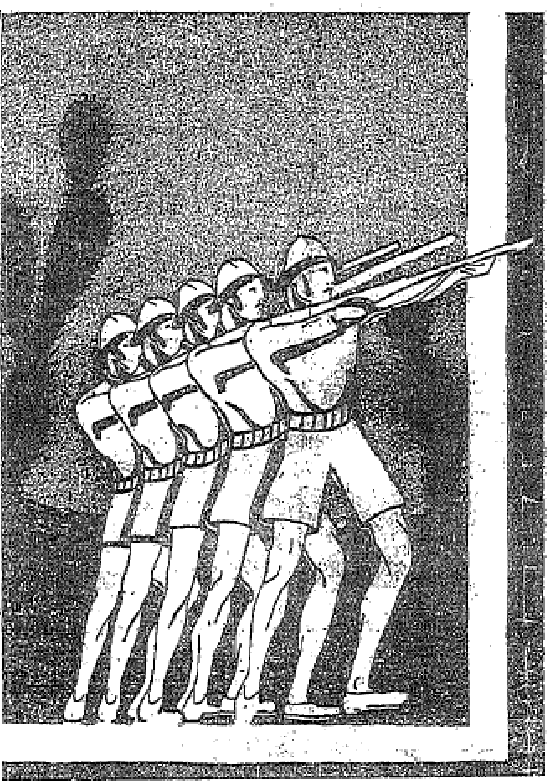

ΤΟ ΛΑ'Ι'ΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ ΒΡΑΔΥΝΗΣ

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣΤΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

...ε σὰν νικημένοι
...νοι.
..., τοῦ φώναξε ὁ
...ε νικημένοι καὶ
φεύγαμε ἔτσι ;

νὰ κουπιὰ νὰ μποῦμε στὴ μπουκα!...

Γ. Ἄς

ΑΥΡΙΟΝ: Ἡ συνέχεια.

...Η ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ, ...ΤΕΧΝΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ

(Συνέχεια ἐκ τῆς 1ης σελίδος)

...τῷ πολιτικῷ ἀγῶνι, δηλ. κατίσχυσιν τῶν ἰδεῶν καὶ ἐ-
...γῶν αὐτοῦ, ὀφείλει νὰ προβῇ εἰς μεγάλας παραχωρή-
...θετικὴν (τὴν λαμβανομένην ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν καὶ ὑψηλὴν
... δ' ἐκ τῶν πρώτων θυσιῶν, εἰς ἃς ὀφείλει νὰ ὑποβληθῇ
...τῆς φωνῆς τῆς ἀληθείας. Καὶ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη μόνον
... τοῦ συγχρωτισμοῦ τῶν ἐπιστημόνων μετὰ τῆς πολιτι-
...θεῖη εἶνε τόσον μεγαλειτέρα ὅσον περισσότερος ὁ ἀριθ-
...ν τῶν κατερχομένων εἰς τὴν κονίστραν τῶν πολιτικῶν

...ζήτημα εἶνε ποία ἡ ἐπίδρασις ἣν ἡ πολιτικὴ δέχεται ἐκ
... ἐπιστημόνων. Εἶνε ὀφθαλμοφανὲς ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὕ-
...θῇ ἐν σημαντικῷ βαθμῷ. Ἐξαρτᾶται δ' αὕτη τὸ μὲν
...ι τοῦ [illegible] τῆς γνώσεως, ἣν ὁ ἐπιστήμων θὰ ἔχῃ προ-
...ετιζόμενα πρὸς τὴν ἣν οὗτος ἀντιπροσωπεύει ἐπιστή-
... κύριον, ἐκ τῆς ἠθικῆς ἐπιβολῆς, ἣν μέλλει νὰ ἐξασκῇ
...στοιχείων ἡ παρουσία ἀνδρῶν οἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι
...ν ἐργασίαν εὐγενῆ ἐπιτυχῆ, καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς τῶν
...αι ἠθικὴ [illegible] ὑποδειγματική. Ἡ ἀνάμιξις τοιούτων
...ν πολιτικὴν εἶνε προωρισμένη ὅπως ἀποβῇ πάντως ἐπ'

...δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ταὐτοχρόνως ἐπιτυχὴς καλλιέρ-
...της καὶ τῆς πολιτικῆς ὑφ' ἑνὸς ἀνδρὸς μαρτυρεῖται καὶ
...δειγμάτων (Berthelot, Bacelli) μάλιστα δ' ὑπὸ [illegible]
...τῶν κορυφαίων ἐπιστημόνων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

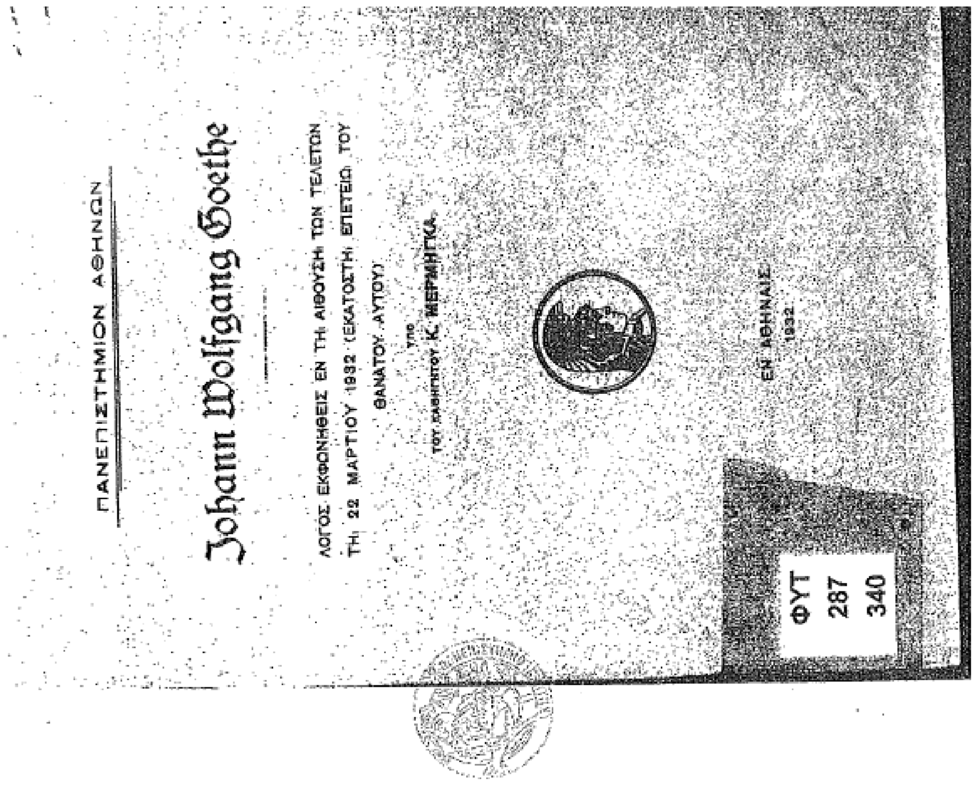

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Johann Wolfgang Goethe

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΕΝ ΤΗ ΑΙΘΟΥΣΗ ΤΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ ΤΗ 22 ΜΑΡΤΙΟΥ 1932 (ΕΚΑΤΟΣΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΑΥΤΟΥ)

ΥΠΟ

ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1932

ΦΥΤ
287
340

ΞOETHE

ΛUST

Η επανατύπωση έγινε σε 200
αντίτυπα τον Αύγουστο του 2006
για τις εκδόσεις «ματι».

Αριθμ. αντιτύπου:

ύσεις «ματι», 2006

ΌΣΕΙΣ «ματι»
ιενίωνος 2
ρίνη 601 00
23510/31275
960-6692-07-8

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Γιάννης Δημητριάδης

ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:
Σταύρος Παππαράκης

J. W. GOETHE

FAUST

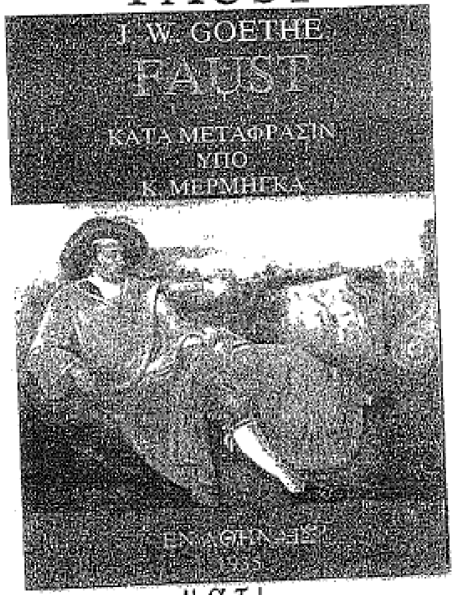

μ α τ ι
εκδοσεις

Η ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ
ΤΟΥ
GOETHE

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΥΠΟ

Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ
ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ GOETHE

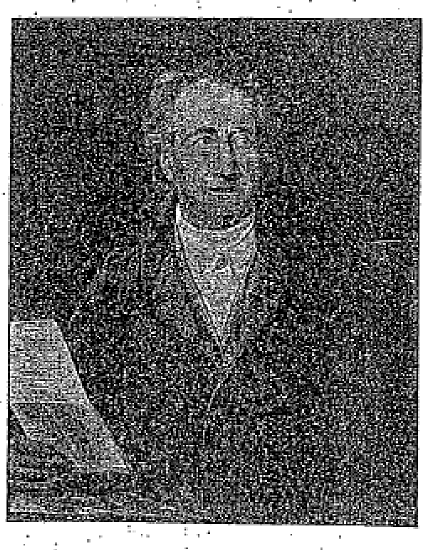

Ο GOETHE (ἐν ἡλικίᾳ 79 ἐτῶν).
Εἰκὼν J. STIELER

Βιβλ. Εἰσ. 51817

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ
1937